

VE
RI
TAS

MAGYARORSZÁG

EGYHÁZI ÉS POLITIKAI ÖSSZEKÖTTETÉSEI

A RÓMAI SZENT-SZÉKKEL

A MOHÁCSI VÉSZTŐL MAGYARORSZÁGNAK A TÖRÖK JÁROM
ALÓL FÖLSZABADITÁSÁIG

IRTA

FRAKNÓI VILMOS

BUDAPEST
KIADJA A SZENT-ISTVÁN-TÁRSULAT TUD. ÉS IROD. OSZTÁLYA
1903

Ára 9 korona.

MAGYARORSZÁG
ÉS
A RÓMAI SZENT-SZÉK.

HATODIK FEJEZET.

Fráter György megöletésének következményei. — Gregoriancz püspök küldetése Rómába. — A tanúkihallgatások. — Az itélet. (1552—1555.) ... ... 74—88

HETEDIK FEJEZET.

A magyar főpapok megerősítésének ügye. — Feszült viszony IV. Pál és a Habsburg-ház között. — Miksa trónörökös vallásügyi magatartása. (1554—1562.) ... 89—97

NYOLCZADIK FEJEZET.

A trienti zsinat előzményei. — Első ülésszakai. — Gregoriancz zágrábi püspök a zsinaton. — Az 1562-ik évi ülésszakot megelőző tárgyalások. — A magyar király és a magyar clérus képviselőinek zsinati tevékenysége. (1537—1563.) ... 98—140

MÁSODIK KÖNYV.

A TRIENTI ZSINATTÓL A BÉCSI BÉKEKÖTÉSIG.

1564—1605.

ELSŐ FEJEZET.

A két szin alatti áldozás ügye. — Miksa király viszonya a szent-székhez. — V. szent Pius pápa. — Delfino és Biglia nuntiusok. — A lepantói diadal. — Báthory István erdélyi fejedelem. (1564—1572.) ... ... 143—154

MÁSODIK FEJEZET.

XIII. Gergely pápa. — Báthory István követe Rómában. — A szent-szék magatartása Báthory lengyel királylyá választása alkalmával. — Báthory tárgyalásai a szent-székkel Erdély érdekében. (1572—1584.) ... ... 155—166

HARMADIK FEJEZET.

Possevino Antal atya, mint XIII. Gergely küldötte Orosz- és Lengyelországban. — Mint közbenjáró Rudolf és Báthory között. — Erdélyi útja. — Részvétele a kassai tárgyalásokban. — Közreműködése az egyesség létrehozásában. (1579—1585.) ... ... 167—195

NEGYEDIK FEJEZET.

Delfino János nuntius Rudolf udvaránál. — A magyarországi főpapi székek betöltése. — Bonomi nuntius tevékenysége Magyarországban. — A római magyar collégium megalapítása. — A boszniai misszió. — Az új naptár. (1572—1585.) 196—219

ÖTÖDIK FEJEZET.

V. Sixtus pápa. — Báthory István halála. — Báthory Zsigmond viszonya a szentszékhez. — V. Sixtus igyekezetei Magyarországban az egyetemes kanóni jognak a főpapi javadalmak betöltésénél érvényesitésére. (1585—1590.) ... ... 220—228

HATODIK FEJEZET.

VIII. Kelemen. — A törökök ellen nagy szövetség terve. — Pápai nuntiusok Erdélyben. — Pápai segély a török háborúra. — Pápai hadak Magyarországban. (1592—1597.) ... ... 229—244

HETEDIK FEJEZET.

A szent-szék magatartása Báthory Zsigmond ismételt lemondásával szemközt. — Malaspina nuntius Báthory Endre bíbornoknál és Mihály vajda táborában. — A harmadik pápai sereg küldetése Magyarországba 1602-ben. — A magyarországi főpapi székek betöltésének ügye VIII. Kelemen alatt. (1592—1605.) 245—262

HARMADIK KÖNYV.

A VALLÁSI KÜZDELMEK KORA.

1605—1676.

ELSŐ FEJEZET.

V. Pál pápa. — Bocskay fölkelése. — Pápai ezred fölállítása. — A békealkudozások. — Forgách Ferencz. — A nagyszombati zsinat. (1605—1615.) ... ... 265—285

MÁSODIK FEJEZET.

Pázmány Péter küldetése Rómába. — Esztergomi érsekké kineveztetése. — A szent-szék magatartása Bethlen Gábor irányában. — XV. Gergely és VIII. Orbán pápák. — A magyar király apostoli czíme. — Pázmány bíbornokká neveztetése. (1615—1629.) ... ... 286—304

HARMADIK FEJEZET.

VIII. Orbán politikája a harminczéves háborúban. — Pázmány küldetése Rómába. — Nehézségek követi jellegének elismerése iránt. — Pázmány tárgyalásai. — Elutazása Rómából. — Állandó római követté kineveztetésének terve. (1632—1634.) ... ... 305—324

NEGYEDIK FEJEZET.

Pázmány Péter érintkezése a szent-székkel egyházi ügyekben. — A püspöki bullák díjai. — A római magyar-német collegium. — A magyar védszentek kultusza. — A római missále és breviarium behozatala. — Magyarország képviseltetése a pápai udvarnál. — Magyarország és a congregatio de propaganda fide. — A bosniai püspökség. (1616—1637.) ... ... 325—339

ÖTÖDIK FEJEZET.

A szent-szék és a magyar korona között nézeteltérések a királyi kegyúri jog tárgyában. — Balásfy ügye. — A czímzetes püspökségek betöltésének kérdése. — Az erdélyi püspökség ügye. (1618—1636.) ... ... 340—352

HATODIK FEJEZET.

A szent-szék állása a királyi kegyúri jog irányában III. Ferdinánd alatt. — Jakusics egri püspök küldetése Rómába. — A Szilveszter-bulla. — Tárgyalások a kegyúri jog ügyében X. Incze és VII. Sándor pápák uralkodása alatt. (1637—1667.) ... ... 353—371

HETEDIK FEJEZET.

VII. Sándor pápa és Zrinyi Miklós. — X. Kelemen. — Buonvisi nuntius Lengyelországban és Bécsben. (1658—1676.) ... ... 372—378

NEGYEDIK KÖNYV.

XI. INCZE PÁPA ÉS MAGYARORSZÁG FÖLSZABADÍTÁSA A TÖRÖK JÁROM ALÓL.

1676—1689.

ELSO FEJEZET.

XI. Incze megválasztatása. — Politikai iránya. — Igyekezetei Lipót és XIV. Lajos között a béke helyreállítására. — Buonvisi tevékenysége Bécsben. — Tárgyalások a bujdosókkal. (1676—1678.) ... ... 381—390

MÁSODIK FEJEZET.

A szent-szék igyekezetei a törökök ellen támadó hadjárat létesítésére. — Buonvisinak ez irányban kifejtett tevékenysége. — Fordulat Lengyelország magatartásában. — A magyarországi állapotok. — Soproni országgyűlés. — A szentszék magatartása a magyarországi vallási kérdések irányában. — Buonvisi és Kollonich. — Buonvisi bibornokká neveztetése. — Szelepchényi állásfoglalása a gallikán egyház tételei ellen. (1679—1682.) ... ... 391—406

HARMADIK FEJEZET.

A szent-szék diplomatiai tevékenysége az osztrák-lengyel szövetség létrehozására. — A varsói tárgyalások. — A szövetség megkötése. — A török hadjárat. — Bécs fölszabadítása. — A szövetség fönnállását fenyegető veszélyek. — Alkudozások Tököli vel. (1682—1683.) ... ... 407—414

NEGYEDIK FEJEZET.

A szent-szék tevékenysége a háború folytatása érdekében. — Tárgyalások Velenczével a ligához csatlakozása iránt. — A szent-liga. — Sobieski magatartása. — Magyarország pacificatiójának ügye. — XIV. Lajos támadó föllépése. — A magyarországi hadjárat. — Buda ostroma. — A pápa által fölállíttatott tábori kórház. — Velencze és a lengyel király hadimunkálatai. (1684.) ... ... 415—425

ÖTÖDIK FEJEZET.

A szent-szék igyekezetei Sobieskit erőteljesebb föllépésre birni. — Buonvisi pénzügyi tervei. — Buonvisi visszahivatását kéri. — Összeütközés a szent-szék és a bécsi udvar között. — Pápai segély. — A nyerges-ujfalusi diadal és Ujvár megvivása. (1685.) ... ... 426—435

HATODIK FEJEZET.

Budavár ostromát tervezik. — Buonvisi ellenezi. — Török béke-ajánlat. — A szent-szék magatartása. — Pio bíbornok audientiája a pápánál. — A budai basa levelére adandó válasznak Buonvisi által készített fogalmazata. — A Tököli elleni hadjárat. — Tököli elfogatása. — A császári kamara és a hadi tanács elnökei irányában Buonvisi magatartása. — A szent-szék törekvései XIV. Lajos és a császár között bensőbb viszony létesítésére. — A lotharingiai herczeg Erdélylyel való kárpótlásának terve. — A pfalz-orleansi viszály és a pápa békebirósága. — Lengyelország állása. (1685.)... ... ... 436—447

HETEDIK FEJEZET.

Buonvisi tevékenysége az 1686-ik évi hadjárat előkészítése érdekében. — Haditervei. — Esterházy nádornak a pápához intézett folyamodása Magyarországnak a téli szállásolás terhétől fölmentése tárgyában. — A pápai kereszteshulla kibocsátása. — A spanyolországi egyházi tizedek. — A pápa bőkezűsége Sobieski irányában. — Az orosz-lengyel szövetség. — Buonvisi igyekezetei Magyarország megnyugtatására. — Petneházi Dávid kitüntetése Buonvisi által. — A pápai segély és a külföldön gyüjtött alamizsna. (1686.) ... ... 448—459

NYOLCZADIK FEJEZET.

Budavár megvívása elhatároztatik. — A hadjárat kezdete. — Buda ostromának megindítása. — A tábori kórház. — A nagyvezér megérkezése. — Buonvisi emlékirata. — Budavár fölszabadítása. — A szeptember 2-ikán tartott római

consistorium. — A hadimunkálatok tárgyában Buonvisi javaslatai. — A hadjárat folytatása. — Sobieski moldvai hadjárata. — A Francziaország részéről fenyegető veszély. — A török béke-ajánlat. (1686.) ... ... 460—471

KILENCZEDIK FEJEZET.

A magyarországi téli elszállásolás ügye. — A pápai segély. — Budavár megerősítése. — Tanácskozások a hadjárat terve iránt. — Buonvisi emlékirata. — A hadjárat. — Erdély megszállása. — XIV. Lajos és Sobieski magatartása. — A pozsonyi országgyűlés. (1687.) ... ... 472—479

TIZEDIK FEJEZET.

Az 1688-ik évi hadjárat terve. — Buonvisi emlékiratai. — A haditanács elnökének eltávolítása. — A pápai segítség. — A badeni őrgróf bucsúlátogatása a nuntiusnál. — Belgrád ostroma és megvívása. — Sobieski hadimunkálatai. — XIV. Lajos békeszegése. — Béketárgyalások a törökkel. — Buonvisi visszahivatását sürgeti. — Távozása. — XI. Incze pápa halála. — A király és a magyar nemzet kegyelete. (1688—1689.) ... ... 480—492

Jegyzetek ... ... 493—561

ELSŐ KÖNYV.

A MOHÁCSI VÉSZTŐL A TRIENTI ZSINATIG.

1526—1563.

ELSŐ FEJEZET.

A mohácsi csata hírének hatása Rómában. — VII. Kelemen állása a két trónjelölttel szemközt. — János király követe Rómában. — Pápai nuntiusok küldetése Jánoshoz és Ferdinándhoz. (1526—1529.)

A MOHÁCSI katasztrófa első hirét szeptember közepén hozta meg Rómába a velenczei doge levele. VII. Kelemen szeptember 18-ikán maga köré gyüjté a bíbornokokat és a külföldi követeket. Mélyen meghatva, könyezve fejezte ki fájdalmát a súlyos csapás fölött, mely Magyarországot és az egész kereszténységet érte. Azután előadta, hogy a törökök visszaszorítását, félelmes hatalmuk megtörését csak a keresztény hatalmak egyesült erőfeszítésétől lehet várni, a mi pedig csak úgy érhető el, ha azok, a kik mint ellenségek vagy vetélytársak állanak egymással szemközt, őszinte és állandó egyességre lépnek. Fölhívta a jelenlevő követeket, hogy hassanak ez irányban küldőikre. Kijelenté, hogy ő a maga részéről, jó pásztor gyanánt, semmiféle áldozattól nem riad vissza; közelebb hajóra száll és Barcelonába vitorláz, hogy V. Károlylyal, azután pedig a spanyol-franczia határ közelében a franczia királylyal és az angol király kanczellárjával, Wolsey bíbornokkal találkozzék.[1]

Azonban éppen ezt az időpontot, a mikor a pápa Magyarország megmentésére irányozta figyelmét, használták föl ellenfelei: a császárral összeköttetésben álló Colonna herczegek, hogy Rómában a hatalmat magukhoz ragadják. Szeptember 20-ikán csapataik élén a városba nyomultak és ellenállásra nem találván, megszállották a vatikáni palotát. VII. Kelemen az angyalvárba menekült, a honnan tárgyalásokat indított meg és másnap súlyos áldozatok árán lázadó alattvalóival egyességet kötött.

Ilyen körülmények között le kellett mondania arról a szán-

dékáról, hogy Spanyolországba utazik; és arra szorítkozott, hogy leveleket intézett a keresztény uralkodókhoz, egyúttal a Magyarország megmentésére teendő intézkedések iránt a bíbornokokkal ismételten tanácskozást tartott.[2] Ezekre nézve tájékozást nyujthatott neki magyarországi nuntiusa, báró Burgio Antal, ki október második felében Rómába visszaérkezett.[3] Mária királyné vele Statilio János budai prépostot, királyi titkárt készült követül küldeni,[4] bizonyára a végből, hogy a szent-szék támogatását Ferdinánd javára kikérje. Azonban ez a küldetés elmaradt. Az események rohamos fejlődése Zápolyai Jánost is megakadályozta abban, hogy a szent-székhez forduljon.

A pápa e szerint a nélkül, hogy a két vetélytárstól befolyásoltatott volna, döntött azon állás iránt, a mit velök szemben elfoglalandó volt.

Trónralépte (1523) óta a két párt közül, a mely II. Lajos király életében a hatalomért küzdött, a Zápolyai János vezérlete alatt álló nemzeti párt és az osztrák házra támaszkodó udvari párt közül, az előbbihez vonzotta őt egyéni rokonszenv és politikai érdek.[5] Most pedig, a Habsburg-dynastia világuralmi czélzatai által az európai egyensúlyt és a szent-szék függetlenségét még inkább fenyegetve látván, nem tartotta kívánatosnak, hogy Ferdinánd foglalja el a magyar trónt. E mellett a nemzeti párt erejét és elszántságát ismervén, előre látta, hogy Ferdinánd megválasztatása esetén, az ország a belső béke hiányában az ellenállási képesség föltételeit nélkülözni fogja.

Ennek következtében Zápolyai János megválasztatását óhajtotta és előmozdítani kész volt. Mindazáltal az eszélyesség azt sugallotta, hogy nyilt actiótól tartózkodjék. Ezért nuntius küldését mellőzvén, bizalmas ügynök útján kívánta befolyását érvényesíteni. E czélra kiválóan alkalmas egyéniséggel rendelkezett, a kiben igénytelen állás előkelő származással egyesült. Ez Frangepán Ferencz volt, a csatamezőn elesett János gróf egyetlen fia. Ifjú korában, a nélkül, hogy atyafiait terveiről értesítené, Rómába ment és a szent Ferencz rendjébe vétette föl magát. II. Ulászló király arra utalván, hogy Horvátország védelme és igazgatása a Frangepánok hivatása, fölkérte a pápát, hogy Ferenczet mentse föl fogadalmaitól és tegye lehetővé visszatérését a világi pályára. X. Leo megadta a fölmentést;[6] de ezzel a kedvezéssel Ferencz frater nem élt; hű maradt szerzetéhez, a melynek körében, a mohácsi csata idején, a római rendtartomány főnökének fontos hivatalát töltötte be.

Őt küldötte 1526 őszén a pápa Zápolyai Jánoshoz azon ajánlattal, hogy «királylyá választatásának eszközlésére a lehetőségig munkás lesz».[7]

Arra, hogy ajánlatát milyen módon vélte valósíthatni, a szentszéknek megelőző hasonló esetekben követett eljárása világosságot vet.

Az Árpád-ház férfiágának kihalása után, majd utóbb Zsigmond és V. László királyoknak fiörökös nélkül bekövetkezett kimúlta idején, a pápai udvarnál az a felfogás uralkodott, hogy ha több trónkövetelő lép föl, igényeik fölött a döntés a szent-széket illeti meg.[8]

Azonban mielőtt Frangepán Magyarországba érkezett, november 11-ikén Zápolyai János magyar királylyá megválasztatott. Noha e szerint trónját a pápa közreműködése nélkül nyerte el, megtartásához a szent-szék támogatását nem nélkülözhette. Ezért Jozefics Ferencz zengi püspököt Rómába küldötte, hogy trónraléptét és hódolatát bejelentse. Ez deczember 12-ikén Velenczébe érkezett,[9] és néhány nap mulva folytatván útját, az év végén már Rómában volt.

Ellenben Ferdinánd, a kit deczember 16-ikán a pozsonyi országgyűlés választott meg királylyá, a pápához, tekintettel arra a feszült viszonyra, mely közte és császári bátyja között fönnállott, sem követet, sem jelentést nem küldött.[10] Megelégedett azzal, hogy Pucci Lőrincz bíbornokot, mint az osztrák tartományok protectorát, tudósította megválasztatása felől.[11]

Ilyen körülmények között VII. Kelemen nem habozott Jánost Magyarország törvényes királyának elismerni és követét megfelelő fogadtatásban részesíteni.

A zengi püspök, mikor előtte megjelent, hosszabb beszédben adta elő megbízatását.

«Nem azért jöttem» — így kezdé — «hogy édesen folyó szavakkal, kicsiszolt szónoklattal Szentséged füleit elbájoljam, hanem azért, hogy világos és egyszerű szavakkal legkegyelmesebb uralkodóm fiúi engedelmességét és hódolatát, melyet Szentséged és a római egyház iránt táplál, tolmácsoljam... őt és országát Szentségednek alázatosan ajánljam.»

Azután szólott a csapásról, mely Magyarországot érte. «Ki az» — kérdi — «a kinek egy ország enyészete ne fájna? Ki az, a kinek szemeiből egy jeles fejedelem és számos főember kegyetlen halála könyeket ne facsarna? De ne gondolja Szentséged, hogy a török császár most már ki van elégítve; elbizakodva újból hadat

gyüjt, hogy jövő tavaszszal egész Magyarországot s azután a többi keresztény fejedelmek országait elfoglalja... Gondolja meg Szentséged, hogy ez a félelmes ellenség a keresztények hanyagsága és gondatlansága következtében tett szert nagy hatalomra. Fontolja meg, hogy Szentséged és a többi fejedelmek a hálátlanság rút bélyegét sütnék magukra, ha a magyar nemzetet élet-haláltusájában elhagynák. Segítsd, Szentséges Atya, balsorsukban a bajnokokat, hogy küszöbükről elűzhessék az ellenséget, aki ... lelke egész hevével Róma elfoglalására sóvárog, a ti kincseitekre vágyódik, a ti véretekre szomjúzik, Isten hitének kiirtására készül. Azon légy, hogy ne kelljen egykor megbánnod, hogy a szomszédnak segítséget nem nyújtottál!» [12]

A szónok azután átnyújtotta uralkodójának november 26-ikán kelt levelét, melyben megválasztatását és megkoronáztatását, Lajos király tetemének föltalálását és eltakarítását bejelenti, fiúi engedelmességéről a pápát biztosítja.[13]

Ezt a levelet a pápa január 7-ikén bemutatta a bíbornoki testületnek, hogy ez is János király trónraléptét hivatalosan tudomásul vegye.

Azonban ekkor fölszólalt Pucci bíbornok és óvást emelt minden rendelkezés ellen, a mely Ferdinándra, «kit Magyarország rendei királylyá megválasztottak és ez az ország teljes joggal megillet», sérelmes lehetne.

A pápa ezt a nyilatkozatot tudomásul vette és kijelentette, hogy «nincs szándékában bárkinek jogait sérteni, a mi János vajda úrhoz intézendő válaszából ki fog tünni».[14]

Ezt az igéretet akképpen teljesítette, hogy válaszíratában a consistoriumban tett óvásról említést tett; de ennek daczára Jánost «Magyarország királya» czímével ruházta föl és magasztalásokkal halmozta el.

«Hálát adunk Istennek» — írja egyebek között — «hogy a Veled egyesült férfiak erénye és a Te intézkedéseid, buzgalmad és gondoskodásod által, de legfőképpen Isten akaratából az ellenség megrettentve önként kitakarodott az országból... Segedelmünket, szeretetünket és tanácsunkat, melyet az elhúnyt királytól veszedelmében meg nem vontunk, ezentúl sem vonjuk meg. Magyarország épségben maradását oltalmazni készek vagyunk. Néked pedig, kedves Fiúnk, kit a legnagyobb tisztességre mindenkor méltónak itéltünk, erényeidre való tekintettel, örömest kívánunk minden méltóságot, mely az ország békeségével és épségben maradásával meg-

egyezik. Hogy ennek daczára nem igérünk Néked mindent, oka az, hogy Krisztusban kedvelt fiúnk, Csehország királya nevében előttünk óvás történt, a mely szerint megválasztatásánál és más alapos okoknál fogva őt illeti meg jogosan Magyarország koronája. Végtelenül sajnáljuk, hogy a kereszténység békességének megzavarására újabb alkalom nyilik. A mi tőlünk telik, Magyarország békés állapotának helyreállítására, az igazság követeléséhez képest, meg fogjuk tenni. Az irántunk és a szent-szék iránt viseltető tiszteleted és hódolatod fölajánlását, jól tudván, hogy eszes és okos, istenfélő és vallásos lélekből származik, szivesen fogadjuk. Érzelmeid és erényeid felől... már előbb értesültünk; mindamellett követed... ékesszóló előadását örömmel hallgattuk meg... A mikor ő irántunk táplált érzelmeidet, nagy dolgok létesítésére alkalmas elmédet, erényeidet és bölcseségedet magasztalta: szemeinkből olvashatta, hogy ezeket hallanunk jól esett, s hogy irántad mi is jóakarattal viseltetünk. Mi tehát szolgálatunkat, segedelmünket, tekintélyünket a kegyetlen ellenség visszaverése és az ország megmaradása érdekében ajánljuk Néked; azon leszünk, hogy alkalma legyen Felségednek jóakaratunkat minden ügyben tapasztalni.»[15]

Ezzel a levéllel Jozefics püspök csakhamar elutazott s január 30-ikán már Velenczében volt.[16]

Kevéssel utóbb érkezett Rómába János király második levele, melyben a Frangepán Ferencz által hozott üzenetért hálát mond és most már Ferdinánddal szemben is támogatásért folyamodik. «Noha» — úgymond — «a török a mult nyáron nagy csapást mért Magyarországra... mégis reméllem, hogy ha Isten megoltalmaz, és ha Szentséged és más keresztény fejedelmek segítségére számot tarthatok, országom rendeivel még tetemes szolgálatot fogok tehetni a kereszténységnek és az apostoli széknek. Már is visszavettem volna néhány végvárat az ellenségtől, ha ezen üdvös szándékomban nem gátol ő fensége Ferdinánd főherczeg, Csehország választott királya, ki, nem tudom, miféle jogon? magának követelvén országomat, ennek végeit ellenségesen megtámadta, hadait némely városomba vezette, tavaszszal rám és országomra törni készül. Alázatosan esedezem Szentségednek: méltóztassék rólam és országomról olyképp gondoskodni, hogy Ferdinánd ellenségeskedése elől biztosítva, a kereszténység közös ellenségére, a törökre támadhassak.»[17]

Ezen «gondoskodás» alatt nem érthetett egyebet, mint azt, hogy a pápa Ferdinándot igényeiről lemondásra birja.

VII. Kelemen, ki a Colonnák támadása óta a Habsburg-ház ellenségeivel, a franczia és angol királyokkal, szövetségi tárgyalásokat folytatott, el volt határozva, hogy tekintélyének súlyát János király javára fogja a mérlegbe vetni. Kétségkívül Rómából nyert fölhatalmazás alapján biztosította őt I. Ferencz franczia király arról, hogy Ferdinánd elleni küzdelmében számíthat a szent-szék, Anglia, Francziaország és a velenczei köztársaság támogatására.[18]

A pápai támogatás első ténye volt: nuntius küldetése Magyarországba.[19]

Ezzel a küldetéssel a pápa báró Burgio Antalt bízta meg, ki azon három év alatt, a mit a mohácsi vész előtt Magyarországban töltött, a nemzeti párt tiszteletét és rokonszenvét kiküzdötte magának.[20] Minélfogva joggal írhatta a pápa, hogy azért esett reá választása, mivel a király előtt kedvesebb és alkalmasabb egyént nem találhatott volna.[21]

Megbízólevéllel nemcsak Jánoshoz, hanem Ferdinándhoz is ellátta. Az utóbbinál a küldetést azzal az aggodalmával indokolta, hogy a török szultán Magyarországot, melyet fegyverrel meghódítani nem képes, «egyesség útján» szerezheti meg; a mely sorokban először nyilatkozik meg az a gondolat, hogy János királyt a törökök karjaiba vezetheti vetélytársának föllépése.[22]

Ferdinándot Csehország királyának czímezi, míg a magyar király czímét Jánosnak adja meg.

Burgio márczius vége felé indult útnak Rómából. Április 6-ikán Velenczében a senatus előtt megjelenvén, tüzetesen szólott a pápa politikai helyzetéről; magyarországi küldetésének czélját nem érintette, csak rendelkezéseket kért arra nézve, hogy Magyarországból küldendő jelentései a köztársaság területén át biztosan juthassanak el Rómába.

A doge elismerését fejezte ki a fölött, hogy «ő szentsége a saját szorongattatásai közepett nem feledkezik meg arról, a mit a távolban követel a szükség»; egyúttal buzdította a nuntiust, hogy Ferdinánd és János között egyességet igyekezzék létrehozni.

Burgio Velenczéből kiséretének egyik tagját útnak indította Ferdinándhoz, a kitől útlevelet kért, hogy az ő területén át juthasson el Magyarországba.[23] Noha tagadó választ kapott, Rincon Antallal, kit I. Ferencz küldött János királyhoz, hogy neki szövetség kötése iránt ajánlatot tegyen, a signoria által rendelkezésökre bocsátott hajón, május 9-ikén Zeng felé vitorláztak.[24] Innen útjok Horvát-

országon és Stirián át vezetett. Ferdinánd rendeletére egyik kapitánya fegyveres csapatot küldött ki a végből, hogy őket foglyul ejtse; a mi azonban nem sikerült.[25]

Rincon június 25-ikén szerencsésen eljutott Budára, a hol a franczia-magyar szövetség iránt létrejött a megállapodás.[26]

Burgio magyarországi tartózkodása és működése nyomát a történeti emlékekben nem találjuk. Valószínű, hogy útközben visszafordult; mert augusztus havában már ismét Velenczében időzött.[27]

Arra, hogy küldetésében el ne járjon, okot szolgáltathatott neki a pápa helyzetében beállott válságos fordulat. VII. Kelemen és V. Károly között a feszült viszony nyilt harczczá mérgesedett el. Császári hadak május 6.-ikán benyomultak Rómába, melyet a barbárok idejét megújító pusztítás és vérontás szinhelyévé tettek, a pápát pedig az angyalvárban fogva tartották.

Ugyanekkor János király állapota is kedvezőtlenül alakult. Július folyamán Ferdinánd sereget vezetvén Magyarországba s nagy részét rövid idő alatt elfoglalván, János augusztus közepén Budáról menekülni kényszerült. Ekkor a pápához, a kinek helyzetéről, úgy látszik, nem volt kellően tájékozva, Bonzagno János váradi prépostot küldötte. Ez azonban csak Velenczéig juthatott el, tovább a császári hadaktól megszállott területeken át útját nem folytathatta. A leveleket, melyeket Rómába kellett volna vinnie, Burgio bárónak adta át.[28]

Csak november havában volt képes a pápa a császáriakkal egyességet kötni; de nem maradt székhelyén, hanem titkon Viterbóba menekült, a hol a következő (1528.) évet is töltötte. Egyrészről V. Károly császár és Ferdinánd király mindent megtettek, hogy őt megengeszteljék és szorosan magukhoz csatolják; másrészről Francziaország és Anglia királyai arra serkentették, hogy a szenvedett sérelmekért álljon boszút és velök egyesülve szabadítsa föl Olaszországot a német uralom alól.

E közben János király Magyarország egész területéről kiszoríttatván, Lengyelországba vonult. Innen május 21-ikén a pápához intézett levelében részvétét fejezte ki a méltatlanságok fölött, a melyeket ki kellett állania, örömét szerencsés megszabadulása alkalmából. Kéri esdje le őrá Isten áldását, hogy, miként társa volt a szenvedésben, részese lehessen a vigasztalásban; egyúttal eszközölje ki a franczia királynál és az olaszországi hatalmasságoknál, hogy neki pénzsegélyt

küldjenek. Jelezi, hogy nekik, lekötve Ferdinánd haderejét, jelentékeny szolgálatokat tehet. «A ki ismeri» — úgymond — «azt a természetes és igazi gyülöletet, a mit a magyar nemzet az osztrák ház iránt mindenkor táplált», nem kételkedhetik abban, hogy a magyarok sohasem fogadják el Ferdinándot királyul. Ő a maga részéről kész megtenni azt, a mire uralkodó még sohasem szánta el magát: királyi jogigényeit a lengyel király vagy bármelyik más pártatlan fejedelem bírói itélete alá bocsátja. Azonban Ferdinánd erre nem hajlandó, a mint hogy határtalan hatalomvágytól elszédítve, az egyesség létrehozására czélzó ajánlatokat visszautasította; a miért is ő rá fog a következményekért a felelősség háromolni.[29]

A «következmények» alatt azt az elhatározását érti, hogy a török császárhoz fordul segítségért.

A pápa, noha most már a saját helyzetében és a magyarországi állapotokban beállott fordulat hatása alatt, Ferdinándnak is megadta «a magyar király» czímét,[30] Jánosnak meleg hangon válaszolt: «Valamint nem kételkedünk, hogy bajainkban részt veszesz, szintúgy Te is légy meggyőződve a felől, hogy mi a Te bajaidat nehezen veszszük... Ismeretesek előttünk erényeid és vallásos buzgóságod, melyet országodnak a törökök ellen megoltalmazásában kitüntettél; ezért rajtad, ki egész erővel a hitetlenek ellen szeretnél fordulni, örömest segítenénk, ha végső szükségünk... nem akadályozna. Csak szeretettel és jóakarattal, a minek bőségében vagyunk, nem pedig tettekkel, a mikre képességünk hiányzik, szolgálhatunk Fenségednek... Mindazáltal azon leszünk, hogy tekintélyünk és buzgalmunk más fejedelmeknél segítséget eszközöljön ki számodra».[31]

Ezen igéretét teljesítette. Azon volt, hogy a franczia és angol királyok Jánosnak Ferdinánd ellen segítséget nyujtsanak.[32]

János király, mikor (1528 végén) Magyarországba visszatért, tanácsosát, a ciprusi származású Carthagói Hannibált küldötte a pápához, egyebek között azzal a kéréssel, hogy Frangepán Ferencz atyát, ki szerzetének körébe vágyott vissza, udvaránál maradásra késztesse. Ezen kívánságnak a pápa eleget tett.[33] Frangepánt fölmentette szerzetesi fogadalmaitól.

A következő év (1529) tavaszán János király Lippáról értesíti VII. Kelement, hogy helyzete immár jobbra fordult és rövid idő mulva «nagyobb dolgokat» fog tudomására hozni. Ebbe a titokzatos czélzásba burkolta ugyanis a portán megindított tárgyalásai

sikerét, a szultánnal kötött szövetségét. Ebben a levélben kéri a pápát, hogy az esztergomi érseket, a pécsi és csanádi püspököket, kik tőle elpártoltak, ne erősítse meg, mert — úgymond — «előbb olvad egybe tűz és víz, mintsemhogy én velök országomban együtt maradjak».[34]

Ezzel az óvással elkésett. A pápa már hónapokkal azelőtt, február 4-én, Ferdinánd bemutatására Várdai Pált az esztergomi érsekségben megerősítette volt.[35]

Időközben ugyanis VII. Kelemen pápa arra határozta el magát, hogy a császárral és Ferdinánddal való szövetségben fogja a szentszék és a kereszténység érdekeinek oltalmát keresni.

Azonban ily módon Francziaország és Anglia uralkodóit idegenítette el magától; sőt Ferencz király azzal fenyegetődzött, hogy ha a pápát az osztrák háztól el nem vonhatja, letételére és új pápa választására tesz lépéseket. Ezt a szándékát 1529 tavaszán, mikor a franczia-magyar szövetséget megkötötte, föltárta János király követe, Statilio erdélyi püspök előtt, kit megbízott, hogy uralkodóját és az ő közvetítésével Lengyelország és Dánia királyait nyerje meg tervének.

A magyar főpap nem utasította el egész határozottsággal a fölszólítást; igérte, hogy János király puhatolódzni fog Lengyelországban és Dániában s azután fog magatartása iránt határozni. De mikor azután Angolországba ment át, lelkiismeretét megnyugtatandó, Campeggio Lőrincz bíbornok legátusnak, kivel öt esztendő előtt magyarországi követsége idején ismerkedett meg, elárulta a titkot.[36]

A pápa, bebizonyítandó, hogy politikája irányának változtatására első sorban a törökök elleni hatályos föllépés reménysége vezette, 1529. márczius elején Pico de Mirandola János grófot mint követét küldötte a speyeri birodalmi gyűlésre, hogy ott az ez irányban megindítandó tárgyalásokban részt vegyen.[37] Ezeknek eredménye az a határozat volt, hogy 24,000 emberből álló segélyhad küldetik török támadás esetén Magyarországba.

Mikor pedig tavasz nyiltával a törökök nagy készületeiről érkező hirek a támadó hadjárat bekövetkezését kétségtelenné tették, a pápa a bíbornoki testülettel negyvenezer arany segélyösszeget ajánlott föl és Pimpinelli Vincze rossanoi érseket június második felében küldötte Ferdinándhoz azokkal a fölhatalmazásokkal, melyeket az egyházi javadalmak megadóztatása, a templomok kin-

cseinek eladása tekintetében a mohácsi vész előtt II. Lajosnak adott.[38]

A mikor azonban a nuntius Ausztriába érkezett, Szulejmán kétszázezer ember élén már Magyarországban táborozott s miután szeptember elején Budát hatalmába ejtette, Bécset fogta ostrom alá, a honnan az őrség hősi ellenállása következtében eredmény nélkül kellett elvonulnia.

MÁSODIK FEJEZET.

János király kiközösíttetése. — János király magatartása. — Brodarics püspök küldetése a pápához. — De Casalis Pál a pápai udvarnál János király ügyviselője. — Pápai nuntius küldetése a kenesei országgyűlésre. (1529—1532.)

JÁNOS király abban a fölfogásban volt, hogy a török szövetség az ő viszonyát a szent-székhez nem módosította. Bécs ostroma idejében a pápához intézett levélben azzal kérkedett, hogy Magyarországot visszahódítván, «a keresztény vallásnak megmentette» és azt a reményét fejezte ki, hogy e fölött ő szentsége «végtelen örömöt fog érezni». Majd értesítette, hogy Brodarics püspököt küldi hozzá követül.[39]

Leveleire azonban nem kapott választ.

Ezalatt ugyanis Ferdinánd a szent-széknél János ellen szigorú rendszabályok foganatosítását sürgette. Szeptember elsején római követéhez, Dal Borgo Andráshoz a következő jegyzéket intézte:

«Mivel János szepesi gróf és vele sok egyházi és világi ember Magyarországban és Slavóniában a törökök pártjához szítanak, sőt János volt az, a ki a törököket a támadásra késztette és bevezette, ellenök véleményünk szerint jogosan lehet egyházi büntetéseket alkalmazni. Ezért meghagyjuk, igyekezzél kieszközölni, hogy ő szentsége Jánost, az ő párthíveit és bűntársait és mindazokat, a kik bármiképpen a törököknek kedveznek, egyházi interdictummal, a nagyobb excommunicatióval és a többi megfelelő büntetésekkel sujtsa, a mit az apostoli szék máskor is sokkal jelentéktelenebb esetekben megtett és a mi fölszólításunk nélkül is köteles volna megtenni, hogy másokat hasonló merényletektől elriaszszon. Ezt az itéletét illő módon hirdettesse ki és hajtsa végre; az egyházi férfiakat különösen jogaiktól és kiváltságaiktól foszsza meg, a mint ezt II. Julius pápa a velenczeiekkel szemben megtette; az egyházi bün-

tetések alkalmazását pedig a mellettünk levő nuntiusnak, mint apostoli biztosnak hagyja meg».[40]

Ezt az utasítást szeptember 21-ikén és október 21-ikén megismételte.[41]

A követ — a kinek jelentései ebből az időből, sajnos, nem maradtak fönn — kétségkívül mindent megtett, hogy a vett parancsoknak megfeleljen. Azonban czélt nem ért. A török hadjárat lefolyása alatt a pápa János és hívei ellen nem lépett föl, megrovó nyilatkozattól is tartózkodott. Csak 1529 végén, mikor Bolognában V. Károlylyal találkozott, bizalmas érintkezésbe, majd szövetségre lépett, volt kénytelen engedni a rá gyakorolt nyomásnak.

Ekkor formaszerűen az a vád emeltetett előtte, hogy János «vajda» volt az, a ki már Lajos király életében, most pedig másodízben a török szultánt Magyarországba hívta, minélfogva mint a kereszténység ellenségének szövetségese, Magyarország romlásának okozója, fenyítendő.

János király udvaránál úgy tudták, hogy ezen vád támogatására és súlyosbítására szolgált Balbi Jeromos (egykor II. Lajos tanítója és pozsonyi prépost, ez idő szerint Ferdinánd kegyéből gurki püspök) eskű alatt erősített tanúvallomása, a mely szerint János az izlámra tért volna át.[42]

A pápa az ügy megvizsgálására és javaslat előterjesztésére Cesarini Sándor, Piccolomini János és Sanseverinói Antal bíbornokokból álló bizottságot küldött ki, a melynek részéről a deczember 22-ikén tartott consistoriumban Piccolomini János, mint előadó, jelentette, hogy «János erdélyi vajda, mint a török szultán szövetségese és két támadásának okozója, az egyházi kiközösítés és hivatalvesztés büntetését vonta magára». Mire ezt az itéletet a pápa szentesítette és Cibo Incze bíbornok az előre megfogalmazott bulla szövegét felolvasta.[43]

Ferdinánd követe, Dal Borgo, a bulla kiállítását szorgalmazván, egy példányát 1530. január 4-ikén küldötte meg Prágába, ugyanakkor kétszáz példányban kinyomatása iránt intézkedett.[44]

A Ferdinánd udvaránál levő pápai követ pedig, január 31-ikén kelt hitelesítő iratával, Bécsben nyomatta ki és gondoskodott kihirdetéséről.[45]

Mindazáltal a bullának sem kézirati, sem nyomatott példányát nem sikerült ekkorig fölkutatni. Tartalma felől csak annyit tudunk, hogy az egyházi kiközösítéssel nemcsak Zápolyai Jánost sujtotta,

hanem mindazokat, a kik a török szultán támadását tanácscsal vagy tettel előmozdították.[46]

A kiközösítésnek főfeladata csak az volt, hogy a császárt és testvérét kielégítse. Két esztendővel utóbb a pápa a franczia király római követe előtt úgy nyilatkozott, hogy négy nappal a consistorium után Zápolyai Jánost a kiközösítés alól föloldozta.[47]

Az bizonyos, hogy a kiközösítést a pápai bullák regestaköteteibe nem iktattatta be [48] és azon volt, hogy a János királylyal barátságos viszonyban álló hatalmasságok minél későbben nyerjenek tudomást a kiközösítés felől. Velenczének Bolognában időző követe, Contarini Gáspár, kiválóan ügyes diplomata volt, de csak február közepén talált alkalmat, hogy a bulla szövegével megismerkedjék. Ekkor a pápa előtt azt az aggodalmát fejezte ki, hogy a kiközösítés a senatus azon tagjaira is kiterjed, a kik a császár hatalmának megtörése érdekében a török támadás bekövetkezését óhajtották; egyúttal azt a kérelmet terjesztette elő, hogy a törökökre való tekintettel a köztársaság területén a bullát kihirdetni ne kelljen. VII. Kelemen megnyugtatta őt az iránt, hogy a bulla a velenczeiekre nem vonatkozik és velenczei területen kihirdetésére ő nem is gondolt.[49]

Az angol király Bolognában levő követei szintén 1530 februáriusban és pedig mint szárnyaló hírt, nem biztos tény gyanánt említették jelentéseikben, hogy «ő szentsége, mert a császár kedvében akart járni, János magyar királyt kiközösítette».[50]

Magával János királylyal és a magyarországi főpapokkal a pápa nem közölte a kiközösítésről szóló bullát,[51] a mely ilymódon a jogi érvényesség egyik kellékét nélkülözte. Mikor pedig János király magánúton a történtekről tudomást nyert, az általa véleményadásra fölhivott hit- és jogtudósok úgy nyilatkoztak, hogy az itélet, a mely az ő meghallgatása nélkül, a törvényes formák mellőzésével hozatott, érvénytelennek tekintendő.[52] Ezt a nézetet nemcsak ő fogadta el, hanem magukévá tették a pártjához tartozó főpapok is,[53] a mit a pápával szemben — mint látni fogjuk — ismételten hangoztattak.

A kiközösítés János király helyzetét sem Magyarországban, sem az európai udvaroknál nem módosította, sőt abban a szentszéknél sem idézett elő lényeges változást.

Köztudomású volt, hogy a pápa csak a rá gyakorolt súlyos nyomásnak engedett. János királynak jelenti egy római ügynöke:

«Felséged tudja meg, hogy itt jó atyja van, a ki némileg vétkezett ugyan fia ellen, de ezt az időviszonyok hatalmának tulajdonítsa...» «A pápa Felséged iránt a legjobb indulattal viseltetik, noha a gonosz idők követelései előtt kénytelen meghajolni».[54]

A bíbornoki testület azon tagjai, kik az osztrák-ellenes irány hivei valának, nem vonták meg rokonszenvöket János királytól, a ki egyik levelében hálásan emlékezik meg a velenczei Pisani Ferencz és a flórenczi Salviati János jóakaratáról.[55] Brodarics István levelezésben állott Trivulzio Ágoston bíbornokkal.[56] A királynak egyik római ügynöke írja, hogy ott «sok barátja és szolgája van», kik közől Farnese Sándor, Ridolfi Miklós és Trivulzio Ágoston bíbornokokat nevezi meg.[57]

A franczia és angol diplomaták a pápai udvarnál János király érdekeit ezentúl is buzgón fölkarolták.[58] Különösen VIII. Henrik római követe tett neki nagy szolgálatokat. Ez az olasz származású De Casalis Gergely volt, nagybefolyású diplomata-család tagja; egyik testvére Pál bellunoi püspök, mint pápai követ járt Angliában (1529); a másik, János protonotarius, az angol királyt képviselte Velenczében, azután a pápát az angol udvarnál; a harmadik, Ferencz, szintén mint diplomacziai ügynök működött; unokatestvére, Ráfael, VIII. Henrik szolgálatában állott.[59]

Ezekhez a magyar követek, kik Rómában, Velenczében, Londonban megfordultak, benső viszonyba léptek. De Casalis Pál püspök 1530 elején már János király olaszországi ügyviselője volt.[60] Mellette a flórenczi származású Marsupino Ferencz szintén mint ügynöke müködött a római udvarnál.[61]

A kiközösítési bulla már útban volt Ferdinánd udvara felé, mikor 1530 január közepén János királynak a pápához küldött követe, Brodarics István, Velenczébe érkezvén, itt arról értesült, hogy az ő uralkodójának kiközösítését sürgeti a császár. Mindjárt a senatushoz fordult azzal a kéréssel, hogy igyekezzék megakadályozni ezen követelés teljesítését, a mi Magyarországban nagy zavarokat támasztana;[62] ugyanakkor futárt küldött Bologn̈ába, a pápához intézett levéllel, a melyben előadja, hogy «az egész kereszténység javát érdeklő fontos dolgokat» van hivatva közölni, s kéri, hogy addig, a míg őt meghallgatja, «azt, a mit netán János király ellenségei tőle kívánnak, ne teljesítse».[63]

Ferdinánd követe, kivel a levelet a pápa közölte, azt kívánta, hogy Brodaricsot ne engedje udvarához, sőt azt sem találta illőnek,

hogy «a keresztény vallás ilyen ellenségét» velenczei területen megtűrik.

VII. Kelemen igérte, hogy a követet nem fogadja.[64]

Ilyen kérésre és igéretre tulajdonképpen szükség nem lett volna; mert a kiközösítés természetes folyományául volt tekinthető az, hogy a pápa a kiközösített uralkodó követével nem tárgyalhat. Mindazáltal a pápát sem a kiközösítés, sem igérete nem tartotta vissza attól, hogy Brodaricsot az ő megbizatásának írásban közlésére fölszólítsa.

Ennek következtében a szerémi püspök február elején Bolognába küldötte káplányát, a ki ott az angol király követének pártfogása alá helyezkedett. Urától emlékiratot hozott, a mely kimerítően foglalkozik annak igazolásával, hogy János Magyarország törvényes királya, míg Ferdinánd törvénytelenül választatott és koronáztatott meg. A Lajos király halála után történtekből azt a következtetést vonja le, hogy ha János király nem lép közbe, a törökök egész Magyarországot földúlják; a mi még bekövetkezik, ha Ferdinánd folytatja Magyarország meghódítására irányuló hadivállalatát. János király jól tudja, hogy ő magában nem képes neki ellenállani; de segítségére jő a török császár és kiűzi Ferdinándot, sőt Németországba nyomul: mindazáltal csak kényszerűségből támaszkodik a hitetlenekre; szivesebben lépne egyességre Ferdinánddal, a ki azonban erről tudni nem akar.[65]

Az angol követ, ki az emlékiratot a pápának bemutatta, tartalmát kiegészítette azzal a közléssel, hogy János király Ferdinánd valamelyik rokonával óhajtana házasságra lépni.[66]

A pápa Dal Borgónak tudomására hozta ezt az üzenetet és elolvastatta vele az emlékiratot. A követ Brodarics állításainak tüzetes czáfolatába bocsátkozott. Azután fölháborodással utasította vissza azt a tervet, hogy Ferdinánd és a császár családi összeköttetésbe lépjenek «a honárulóval, lázadóval, hitszegővel, ki megérdemelné, hogy akasztófán végezze életét». Újból kérte, hogy a pápa se Brodaricsot, se káplányát ne fogadja.

Azonban a császár, ki ekkor még Bolognában időzött, ezekről értesülvén, nem foglalt el ily merev álláspontot és a békés kiegyenlítés megkisérlésére kinálkozó alkalmat nem vélte elutasítandónak. Kívánatosnak tartotta, hogy Brodarics titokban Bolognába jöjjön. De ezt a tervet Ferdinánd követe meghiúsította.[67]

Brodarics emlékirata és levelei, melyeket később franczia-

országi útjából egyik bíbornokhoz intézett, mély benyomást tettek a pápára, a ki ismételten hangoztatta Dal Borgo előtt, hogy óhajtaná az egyesség létrejöttét, mert tudja, hogy Ferdinánd nem képes a háború terheit viselni, mások nem segítik őt, és ő maga sem képes annyit tenni érdekében, a mennyit kívánna. Ennek következtében ajánlkozott, hogy ha kívánja, akár közvetve, akár közvetlenül tárgyalásokat indít Jánossal; sőt megpendítette azt is, hogy a török szultánnal legalább öt esztendőre fegyverszünetet kellene kötni.[68]

Ferdinánd azonban követét oda utasította, hogy ilyen kisérlettől tartsa vissza a pápát, a ki megnyugtatta azzal a nyilatkozattal, hogy csak ha fölszólíttatik, fog a közbenjárásra vállalkozni.[69]

VII. Kelemen mindazáltal ezentúl sem szünt meg az egyesség megkötésének szükségességét hirdetni.

Június elején érdekes eszmecseréje volt Ferdinánd követével. Dal Borgo utalt arra, hogy az elmult esztendőben Isten csodálatos módon segítette meg Ferdinándot a török ellen és noha ebben az esztendőben a szultán személyesen nem vezet sereget, mégis elviselhetetlen költségek terhelik; már most kell tehát intézkedéseket tenni, hogy a szultán, ha a jövő esztendőben ismét hadjáratot indít, a kereszténységet készületlenül ne találja.

A pápa hosszasan válaszolt. Hangsúlyozta, hogy Ferdinándot és császári bátyját minden más fejedelmeknél jobban szereti. Azután kifejtette, hogy akár támadó hadjáratot akarnak indítani, akár a védelemre szorítkozni, nagy nehézségek forognak fönn. Olaszországban a belső béke még nincs helyreállítva; hogy más országoktól, névszerint Francziaországtól és Angliától semmit sem lehet várni, azt a császár és Ferdinánd legjobban tudják. Ennek daczára az angol követekkel, a kiket udvarához vár, tárgyalni fogy ez ügyben.

Mindazáltal — így folytatá fejtegetéseit — a maga fölfogása szerint, a melyben «némely okos és jó emberek, kik a pártszenvedélyektől mentek és az osztrák ház iránt jóindulatot táplálnak», megerősítették, biztosabb út volna az, ha valamely módon egyességet lehetne kötni a vajdával. Ugyanis már korábban tudomást nyert arról, hogy ezt a szultánnal kötött szerződésének egyik pontja fölhatalmazza Ferdinánddal egyességre léphetni. Ezért azok a jóakaratú emberek, kikkel ő (a pápa) ezen ügyben értekezett, azt remélik, hogy ha a vajdával az egyesség létrejő, a szultán nem egyhamar intézne támadást Ferdinánd vagy más keresztény fejedelem ellen

és néhány esztendőre fegyverszünetet kötne; a mi több oknál fogva nagyon előnyös volna a kereszténységre, mert időközben a keresztény fejedelmek között szilárdul meg lehetne állapítani az egyességet. Ez pedig nagy fontossággal bir; mert még ha Németországban sikerül is a belső békét helyreállítani, a mi sok nehézséggel jár, nem egyhamar lehet akár a támadó, akár a védelmi hadjáratra fölkészülni; ha tehát a jövő évben a szultán támadása készületlenül találná Ferdinándot, a legsúlyosabb bajok származnának.

Ennélfogva ő a jelezett jó és igazlelkű emberekkel tanácskozván, nem szünik meg módot keresni arra, hogy a vajdával egyességet lehessen létrehozni, a minek következtében a vajda legalább egyidőre megszünnék a kereszténységnek, első sorban Ferdinándnak alkalmatlanságot okozni. Azonban ő maga ebbe a dologba csak abban az esetben avatkozik, ha Ferdinánd és a császár kívánják... A jelezett «jó emberek» közől némelyek abban a véleményben vannak, hogy a szultán támadásának elmaradása és más okok miatt is, most kedvező alkalom nyilik a tárgyalások megindítására. Sem tisztességes, sem czélszerű nem volna ugyan az, hogy akár Ferdinánd, akár a császár tegyék meg az első lépést; hanem találni lehetne alkalmas közbenjárót, a ki ő felségeik bizalmával dicsekednék és sikeresen járhatna el ezen föladatban. Sokan azt hiszik, hogy a vajda meg lesz elégedve, ha megtarthatja a királyi czímet, azaz ha vagy Magyarországból egy részt, vagy másutt megfelelő területet királyi czímmel és százezer arany jövedelemmel kap, párthiveinek pedig személyökre és javaikra nézve amnestia biztosíttatik. Később, ha az egyesség megszilárdítására Ferdinánd és a császár a maguk rokonságából a vajdának feleséget adhatnának: remélleni lehetne, hogy Isten ezt a dolgot a kereszténység javára irányítja. Azt hiszi tehát, hogy a míg a törökök ellen a háború megindítására az alkalmas időpont elérkezik, a kereszténységre előnyös volna, a törökök részéről fenyegető veszély elhárítása végett, a vajdával akár ily, akár más módon egyességre lépni.

Borgo elismerte, hogy azok, a kikkel ő szentsége tanácskozott, valóban bölcs és jó emberek, úgyszintén azt is, hogy igaz mindaz, a mit a törökök ellen indítandó háború nehézségei és a részükről fenyegető veszélyek tekintetében előadtak; mindazáltal kiemelte, hogy azon nehézségek elhárítására és főképpen a törökök elleni sikeres védelem eszközeinek megszerzésére a legnagyobb erőfeszítéssel kell igyekezni. A mi az egyességet illeti — úgymond —

arra az ő uralkodója mindig kész, ha azt becsületének megóvásával kötheti meg, úgy hogy az ország királya marad és a megkötendő egyesség állandósága biztosíttatik. Erre nézve kétség nem férhet az ő uralkodójához, ki az osztrák uralkodóházat jellemező vallásosság és igazságosság érzéseit örökölte őseitől. Azonban nem tudja, mit lehessen várni «egy hitszegőtől, a ki mintegy töröknek tekinthető». A mi a föltételeket illeti, Magyarország egy részét a királyi czímmel átengedni nem tartja lehetségesnek; százezer arany évi jövedelem pedig nagy dolog és Magyarország, főképpen «a vajda árulása következtében», olyan állapotba jutott, hogy Ferdinánd összes jövedelme nem megy százezer aranyra, sőt az ország védelmére még béke idejében sem elégségesek az ország jövedelmei, hanem Ferdinánd e czélra más országainak jövedelmeit kénytelen igénybe venni.

A pápa erre megjegyzé, hogy Ferdinánd átengedhetné «a magyar koronának alávetett tartományok» egyikét a királyi czímmel, így azután a vajda megosztaná vele az ország védelmének terhét; vagy pedig a vajdának családi uradalmain felül, Magyarország területén kívül adna valamely területet, a hol egy ideig tartózkodnia kellene. Ilyen vagy más módon létrehozatván az egyesség, a szultánnal is fegyverszünetet lehetne kötni, a miben azután a vajda közbenjáróul szolgálhatna.

Fölhívta a követet, hogy mindezt írja meg uralkodójának és ajánlja föl neki ez ügyben szolgálatait; nem ő maga szándékozik ajánlatokat tenni a vajdának, a ki ez esetben azt hihetné, hogy Ferdinánd kívánságára teszi ezt; hanem módot keresne, hogy az első lépés megtételére a vajdát birja rá; azután pedig, ha Ferdinánd kívánja, a tárgyalások sikere érdekében működnék. A mennyiben pedig Ferdinánd és a császár abban a véleményben volnának, hogy az egyesség megkötését az ő érdekük és a kereszténység java nem kívánja, ebben is megnyugszik és minden körülmény között velök tart.[70]

János király a kiközösítés ellen nem emelt óvást Rómában, hanem megelégedett azzal, hogy a franczia királyi udvarnál levő követe, Brodarics, közvetítésével tett panaszt a szent-szék előtt. A szerémi püspök (1530) május végén a pápához és a bíbornoki testülethez intézett levelekben kifejtette, hogy uralkodója nem szolgáltatott okot arra, hogy őt egyházi büntetésekkel sujtsák; megczáfolta azt a vádat, a mely szerint a szultán bécsi hadjáratáért őt

tették felelőssé; kijelenté, hogy nem tett egyebet, mint magát és országát megvédelmezte, a mire föl volt jogosítva.

A levelek a bíbornoki consistóriumban fölolvastattak; de határozat nem hozatott.[71]

A következő (1531) év őszén János király lépéseket tett Rómában a pápai közbenjárás kieszközlése végett.

Ugyviselőjének, De Casalis Pál püspöknek megküldötte az Ibrahim nagyvezértől kapott levelet, melyben arról biztosíttatik, hogy bármikor kívánja, segítségére jő a török császár. Ezzel a levéllel igazolni akarta azt, hogy a porta kegyét élvezi. De ennek daczára kijelenté, hogy «bármit határozzon felőle a pápa: ő a kereszténység és Magyarország érdekében működni nem szünik meg» s kész egyességre lépni Ferdinánddal, a ki, ha ajánlatait visszautasítja, a következményekért felelős lesz. De Casalist végül fölkérte, hasson a vele rokonszenvező bíbornokokra, hogy a pápának jó tanácsot adjanak és ne engedjék, hogy őt «olyan sérelemmel illessék, a milyent a multban követtek el rajta».[72]

De Casalis Pál, mikor ez a levél Rómába megjött, nem volt többé életben. Helyette testvére, Ferencz, vette át János király képviseletét.[73]

Ez mutatta be a János király által a pápához intézett levelet, a melyben Magyarország szomorú állapotát írja le és jósolja, hogy Ferdinánd «határtalan uralomvágya» a kereszténységet újból nagy veszedelembe dönti, a melyet csak a pápa közbenjárása háríthat el.[74]

A vatikáni körökben többen megütköztek azon, hogy ezen levelében János király a kiközösítésről említést nem tesz, az alól föloldoztatását nem kéri. Azonban az angol követ fönnen hirdette, hogy János király a törvényes formák mellőzésével hozott itéletet törvénytelennek tekintvén, a föloldozásért folyamodni nem fog.[75]

A pápa is túltette magát a kiközösítés következményein. Válaszolt Jánosnak, kit intett, hogy «jó keresztényhez illően viselje magát» és értesített, hogy hozzá, Ferdinándhoz és a lengyel királyhoz egyesség létrehozása végett követeket fog küldeni.[76]

A közbenjáró tisztének betöltésére éppen akkor kedvező alkalom kinálkozott.

Az 1531-iki év őszén több magyar főúr és köznemes azon óhajtástól vezérelve, hogy a trónviszálynak véget vessenek, és a nemzet egy uralkodó jogara alatt egyesüljön, a következő év első napján, Kenesén, a Balaton partján tartandó gyülésre hívták meg

az ország összes főpapjait, zászlósurait és nemeseit. Ferdinánd mindent megtett, hogy a többséget ezen a gyűlésen magának biztosítsa, e végből fölkérte a pápát, hogy oda követet küldjön, a ki-az ő érdekében működjék.[77]

A pápa szivesen teljesítette kívánságát, mert így a magyar nemzettel, illetőleg képviseletével közvetlenül összeköttetésbe léphetett és befolyását Magyarország javára hatályosan érvényesíthette. Az idő rövidsége, a határnap közelsége miatt külön követ küldése nem lévén lehetséges, a Ferdinánd udvaránál levő nuntiust, Pimpinelli Vincze rossanói érseket bízta meg, hogy Kenesére menjen.

«Magyarország rendeihez» [78] czímezett kétféle iratot állított ki. «Hiszi» — így szól az egyikben — «hogy az ok, a mely miatt egybegyűlnek, «méltó erényeikhez és vallásosságukhoz». Azon szeretetnél fogva, a melyet, elődeinek példájára, Magyarország iránt táplál, kötelessége és jóindulata sugallatára küldi hozzájuk követét; mert oltalmát, melyet az épségben fönnálló országnak a lehetőséghez képest nyujtott volt, «szorongattatásai és zavarai» közepett sem fogja megvonni. Követe támogatni fogja őket tanácskozásaikban, melyekről fölteszi, hogy a kereszténység javára irányulnak; föl fogja nekik ajánlani a szent-szék tekintélyét és segítségét, egyúttal tudomásukra fog hozni egyebeket is, a mik «a magyar nemzet és a kereszténység javára szolgálnak».[79]

A másikban így szól a magyar rendekhez: «Noha, fiaim, a szent valláshoz való ragaszkodástok felől sohasem kételkedtünk, mégis aggodalommal tölt el minket az a körülmény, hogy az ellenséges támadások által megtört országotokat most belső viszályok által szétszaggatva és elgyengítve látjuk. Ez a baj súlyosabbá válik azáltal, hogy egyik párt azoknak kedvezéseiben részesül, a kiknek nemcsak nyilt támadásaitól, hanem titkos ármányaitól is kell félni, nehogy a hitetlenek csábítása titeket hivőket megmételyezzen. A mindenható Isten a hivők egész nyájának élére állított, hogy üdvösségéről az éber pásztor és gondos atya szeretetével gondoskodjunk. Ha erre az összes keresztény népek irányában kötelezve vagyunk, kivált a ti irányatokban kell ezt tennünk, kiket Krisztus hitéért sok éven át vívott harczaitokban mint a kereszténység védfalát minden erejével támogatni szokott az apostoli szék... Isten és ti magatok tanúbizonyságaink lehetnek, hogy semmit sem mulasztottunk el, a mit a törökök ellen országotok megoltalmazására

tehettünk. A csapásokat, a melyek titeket értek, nem kevésbbé fájlaltuk, mint azokat, a melyek miránk nehezedtek... De ősi dicsőségetek és erényeitek arra intenek, hogy sem az elmult szerencsétlenségek ne rendítsenek meg, sem a jövendőktől ne rettegjetek... Míg ugyanis a keresztény fejedelmek között létesült egyesség fönnáll, az ellenségnek kell tőlünk félni, nem nékünk tőle. De bármi következzék be, meg kell őriznetek őseiteknek királyaik iránt tanúsított hűségét és a századokon át oltalmazott szent valláshoz való ragaszkodást... Ne engedjétek magatokat az ellenség álnok tanácsai és csalfa igéretei által elcsábíttatni. Ha erre nézve kétségetek volna, kérdezzétek meg a keresztény országokat, a melyek neki megadták magukat, hogy milyen sors jutott nekik osztályrészül? Azt a választ fogjátok kapni tőlök, hogy gyalázatos szolgaság igája nehezedik rájuk. De ezt csak atyai gondosságunk és szeretetünk sugallatára mondjuk. Sohasem tételeztük föl Magyarország előkelőiről, hogy bármily módon a törökökhöz, Isten és a saját ellenségeikhez csatlakoznak... Jézus Krisztus nevében kérünk, hogy a szent hitben állhatatosak legyetek... Semmitől sem kell többé félnetek... A törökök Bécs alól elűzettek, Olaszországban béke uralkodik, a keresztény fejedelmek egyességre léptek... A császár országotok közelében van, hogy a ti, úgyszintén a német nemzet és a kereszténység oltalmáról személyesen gondoskodjék s e tekintetben a mi buzdításunkra és a saját buzgóságától indíttatva, testvérével, királyotokkal, a római királylyal, a regensburgi birodalmi gyűlésen rendelkezni fog. Ezenfölül mi segélyt sajátunkból nyujtván és másoktól kieszközölvén, oltalmatokra leszünk. Újból fölkérünk tehát, hogy... gyűléstekben olyan határozatokat hozzatok, a melyek ősi dicsőségtekkel és erényeitekkel összhangzásban állanak.» [80]

A pápa utasította nuntiusát, hogy ezen két levél közől azt használja föl, a melyet Ferdinánd kijelöl; egyáltalán ennek utasításai szerint kellett eljárnia.[81]

Azonban mind a két levél olyan óvatos körültekintéssel volt fogalmazva, hogy a pápát a pártok fölötti állásban mutatta be a rendek előtt, a kiket csak a törökökkel való szövetségtől igyekezett elvonni a nélkül, hogy János hiveit a Ferdinándhoz való csatlakozásra egyenesen fölhívná.

Sőt a pápa a rossanói érsek számára megbízó-iratot állított ki Zápolyai Jánoshoz is, a kinek a királyi czímet megadta. Csakhogy ez ellen Dal Borgó fölszólalt, minélfogva elküldése elhalasztatott.

Ferdinánd követének kifogása volt az ellen is, hogy az országgyűléshez intézett egyik iratban Ferdinánd római királynak neveztetik, s nem jeleztetik az, hogy az országgyűlésen egybegyűlt összes rendeknek uralkodója.[82]

Maga Ferdinánd is súlyt fektetett erre a körülményre, minélfogna a nuntiust utasította, hogy csak a másik iratot mutassa be.[83]

Pimpinelli érsek az innsbrucki udvarból deczember 25-ikén utazott el. Bécsbe érkezvén, arról értesült, hogy a kenesei gyűlés nélkülözni fogja a várt jelentőséget, mert az urak és nemesek csekély számmal fognak azon megjelenni, a főpapok pedig mindnyájan elmaradnak. Ennek következtében ő maga sem ment el oda, hanem az ott egybegyűlendő rendekhez levelet intézett, a melyben inti őket, hogy «érett megfontolással, okosan járjanak el, ne hozzanak elhamarkodva határozatokat, melyek az országra háborút, a kereszténységre romlást, nekik késő bánatot okozhatnak»; egyúttal tudomásukra hozza, hogy Óvárt fogja válaszukat vagy küldötteiket bevárni.[84]

Elhatározása felől értesítette Ferdinándot. «Felségedet» — írja neki — «úgy szeretem, mint önmagamat; de kötelességem ő szentsége parancsait teljesíteni; ezert Felséged ellenségeit meg akarom győzni arról, hogy minden becsületes dologban nekik csak úgy kedvezek, mint Felségednek.»[85]

Ezzel jelezte azt a szándékát, a mit Bécsben Ferdinánd tanácsosai előtt nyiltan hirdetett, hogy a két párt között mint közbenjáró fog működni.[86] De megnyugtatta Ferdinándot aziránt, hogy ily módon neki akar szolgálatot tenni s azt a reménységet fejezte ki, hogy magyarországi utazásával az ő párthiveit megerősíti hűségükben, míg csüggedést fog előidézni János párthivei között, a kik látni fogják, hogy «a szent-atya buzgón fáradozik azon, hogy Magyarország keresztény maradjon és az ősi hitet megőrizze, a mi csak úgy várható, ha Ferdinánd uralja;... mindenki tisztában lévén aziránt, hogy János csak a törökök segítségével tarthatja meg a trónt». Bejelentette néki azt a szándékát, hogy a kenesei gyűlés követeivel megérteti, hogy az ország, ha Ferdinándnak nem hódol meg, a pápát, a császárt és az összes keresztény fejedelmeket örökre ellenségévé teszi.[87]

Pimpinelli január 5-ikén megjelent Óvárt, de négy nap mulva visszatért Pozsonyba, a hol a kenesei rendek küldötteit be akarta várni.[88]

Ezek, mivel a legelőkelőbb urak nem jöttek el, végzést nem hoztak, hanem márczius 12-ikére Berenhidára újabb gyűlést hirdettek, a mely döntsön a fölött, hogy a két ellenkirály közől «melyik képes az országot megvédelmezni, a nemzeti szabadságokat föntartani» és ahhoz csatlakozik majd az egész ország.[89]

Nevökben Peregi Albert pécsi prépost és Bessenyei István megjelentek a pápai követ előtt, a kit meghivtak a berenhidai gyűlésre és küldőik köszönetét tolmácsolták a szentatya jóindulatáért.

Pimpinelli azt válaszolta, hogy el fog menni Berenhidára.[90]

HARMADIK FEJEZET.

A franczia és angol királyok tevékenysége János király érdekében a pápai udvarnál. — Verancsics küldetése Rómába. — János király visszautasítja a pápai békebíróságot. — A pápa igyekezetei a két ellenkirály kibékítésére. (1532—1534.)

Az 1531-ik év utolsó napjaiban az aquilejai patriárka Konstantinápolyból Rómába érkezvén, megrendítő tudósításokat hozott azon készületek felől, melyeket a szultán a végből tesz, hogy nagy hajóhaddal a jövő év tavaszán Olaszország partjain köthessen ki és egy szárazföldi sereget Magyarországba küldhessen, de egyúttal üzenetet Gritti Alajostól, a ki közbenjárását ajánlotta föl azon esetre, ha a keresztény fejedelmek a szultánnal egyetemes békét kötni akarnának.

VII. Kelemen ekkor V. Károly és Ferdinánd követeinek tanácsát kérte ki és javaslataik alapján elhatározta, hogy a keresztény fejedelmeket segítség küldésére szólítja föl és maga lehetőleg jelentékeny pénzösszeget gyüjt a hadiköltségekre; ugyanakkor a patriárka által Grittinek megiratta, hogy az egyetemes béke létrehozása hosszú tanácskozásokat igényel, de egyelőre félesztendei fegyverszünetet kellene kötni.[91]

A franczia és angol követek ezt az alkalmat fölhasználták, hogy a pápát az osztrák ház politikájának veszélyeire figyelmeztessék és János király érdekében szót emeljenek.

De Dintiville Ferencz auxerrei püspök kíméletlenül előadta, hogy ha V. Károly és Ferdinánd a törökök támadását akarták volna fölidézni, erre nem választhattak volna alkalmasabb eszközt, mint azt, hogy «ő szentsége által kiközösíttessék János királyt, a ki pedig csak azt kívánja, hogy igazságot szolgáltassanak neki, így tehát jogait törvényes úton, nem pedig erőhatalommal igyekezvén érvényesíteni, kötelességét teljesíti; ennek daczára a nélkül, hogy akár

ő maga, akár követei meghallgattattak volna, nyilt consistóriumban országától megfosztatott, az egyházból kiközösíttetett és kiűzetett. Ilyen nagy és igazságtalan méltatlanságot a világ egyetlen fejedelme sem tűrhet el a nélkül, hogy fölháborodásában ne ott keresne segítséget, a hol található. Ezek után senki sem tagadhatja, hogy a legfőbb ok, a miért a törökök a keresztények ellen fegyverkeznek, nem más, mint a János királyon elkövetett gyalázat».[92]

Deczember 28-ikán a pápa maga köré gyüjtötte a külföldi követeket és a bíbornokokat. Közlé az aquilejai patriárka által hozott tudósításokat és hangsúlyozta, hogy a keresztény fejedelmek kötelesek Olaszország segítségére jönni; ha pedig ezt tenni vonakodnak, kénytelen lesz ellenök egyházi büntetéseket alkalmazni. Kijelenté, hogy a keresztény sereg fővezérletét személyesen veszi át.

A jelenlevő külföldi követek egyenkint szót emeltek; biztosítván a pápát, hogy uralkodóik kötelességöket híven fogják teljesíteni.[93]

Az értekezlet után a pápa segélytkérő leveleket intézett a keresztény hatalmasságokhoz [94] és hozzáfogott a hadikészületekhez.

Ekkortájt, az 1532-ik év első napjaiban, jött meg Rómába János király egyik legjelentékenyebb hivének, Laszki Jeromos erdélyi vajdának Ferdinánd innsbrucki udvarából a pápához írt levele, a melyben jelenti, hogy olyan békeség létrehozásán fáradozik, a mely mindkét félre tisztességes lesz, Magyarországnak és más keresztény országoknak biztosságot nyujt, mivel a törökök által is tiszteletben fog tartatni; ennélfogva kéri, birja rá a pápa Ferdinándot, hogy az általa előterjesztett föltételeket fogadja el.[95]

A pápa január 12-ikén válaszolt neki. «Örvend» — úgymond — «hogy a békeség tárgyalásával Laszki bízatott meg; dicséri igyekezeteit, melyekre Isten áldását esdi le. Noha ő a törökök készületeiről értesülvén, az ellenállásra buzgón fegyverkezik, mégis szivesen fogadná az olyan békekötést, a mely az összes keresztény népeknek biztonságot nyujt. Ezért utasítani fogja követeit, hogy a császárt és a római királyt tisztességes és biztos békekötés létrehozására hajlítsák.» [96]

A pápa nemcsak a saját követeit utasította, hogy Ferdinánd és János között az egyesség létrejötte érdekében működjenek; ez irányban az udvaránál levő spanyol és német diplomatákra is hatott. Egy alkalommal azt a javaslatot tette, hogy a franczia király közreműködését is ki kellene kérni. V. Károly és Ferdinánd erről

semmit sem akartak tudni; azt állították, hogy a franczia király az egyesség létrejöttét akadályozni fogná. Mire a pápa megjegyzé, hogy a franczia király, ha az egyességet meg akarná hiúsítani, ezt akkor is elérheti, ha tárgyalásából ki van zárva; ellenben az ambitiosus uralkodóra kedvező hatást gyakorolna, ha a császár, kitől megaláztatott, bizalommal fordul feléje.[97]

Ekkor, január közepe táján, Velencze konstantinápolyi ügynökeitől megnyugtató tudósítások érkeztek, a melyek azt a reménységet keltették föl, hogy az 1532-ik év folyamán a kereszténység török támadástól meg lesz kimélve.

A pápa ennek daczára sem hadikészületeivel, sem békítési törekvéseivel nem hagyott föl. Politikáját híven jellemezi az a jegyzék, a mit államtitkára, Salviati Jakab, a németországi legátushoz, Campeggio bíbornokhoz, intézett:

«Reménységekre támaszkodva megszüntetni a készületeket nem lévén tanácsos, ő szentsége folytatja fáradozásait hajóhadának fölszerelése érdekében; e mellett figyelmét odairányítja, hogy a magyarországi ügyek mielőbb rendbe jöjjenek; ugyanis ő szentségét azzal biztatják, hogy ha ez sikerül, a törökök békében hagynak minket. Ő szentsége hőn óhajtja a keresztény népek erejét egyesíteni és elérni azt, hogy ezentúl tőlünk féljenek a törökök, ne mi féljünk tőlük; hasonlóképpen azt kívánná, hogy Ferdinád király egész Magyarország birtokába jutván, magára hagyatva is képes legyen a törököknek ellenállani. Azonban ismeri a keresztény uralkodók soraiban dúló egyenetlenségeket és tudja azt is, hogy mivel János vajda török pártfogásban részesül, a római király egész Magyarország békés birtokára nem számíthat. Ezért abban a nézetben van, hogy ha nem akarunk mindent koczkáztatni, a vajdával egyességet kell kötni oly módozatokkal, a melyek mind Magyarországot, mind Itáliát és Siciliát a török támadásoktól megóvják. Ilyen biztosíték nélkül az egyességet ő szentsége nem kívánja, ő felsége el nem fogadhatja; de ő szentsége reméli, hogy ilyen biztosíték meg lesz szerezhető».[98]

Ezt a biztosítékot a pápa a Gritti Alajos által az aquilejai patriárka előtt jelezett abban a módozatban vélte föltalálni, hogy bizonyos keresztény hatalmasságok kezességet vállaljanak az egyesség megtartásáért; kötelezvén magukat, hogy a mennyiben akár a törökök, akár János király a békét megszegik, ellenök Ferdinándnak segítséget nyujtanak. A császár és a római király követei előtt

Francziaországot és a velenczei köztársaságot jelölte meg, a melyek hivatva volnának ilyen kezesség elvállalására.[99]

János király azon tudósításokban, a mik a pápa magatartásáról hozzá jutottak és a jóakaratú válaszban, melyet levelére kapott, bátorítást láthatott arra, hogy újból követeket küldjön hozzá.

Ügyesen és óvatosan tette meg az első lépést. Az 1531-ik év végén gyóntatóját, Gellért szent Ferencz-rendű szerzetest indította útnak azzal a megbízással, hogy helyette fogadalmának teljesítése végett Lorettóba, Rómába és Jeruzsálembe zarándokoljon.

Az igénytelen magyar szerzetes feltűnés nélkül érkezett Rómába és január 24-ikén fogadtatott a pápa által, a szent Ferencz-rend procuratorának és Marsupino Ferencznek jelenlétében. Miután utazásának czélját elmondotta, föltárta, hogy megbizatása is van uralkodójától, a ki általa biztosítani kívánja ő szentségét, hogy «az apostoli szék hű szolgája és jó keresztény»; hogy a kereszténység és Magyarország javára Ferdinánddal egyességet akar kötni, mely a kereszténység és a törökök között is békekötést vonna maga után; minélfogva kéri a pápát, hogy az egyesség létrejötte érdekében működjék; ha az meghiúsul, a következményekért a felelősséget magától elhárítja.

Dal Borgo arról értesíttetvén, hogy János küldötte van a pápánál, azonnal a Vatikánba sietett és bejelentés nélkül lépett abba a terembe, a hol a magyar szerzetes két kisérőjével fogadtatott. Ezek a diplomata megjelenésekor azonnal távoztak. A pápa pedig közlé vele mindazt, a mit Gellért atya előterjesztett s a választ, a mit az tőle kapott, azt a fölszólítást, hogy uralkodója igazolja szavait.[100]

Néhány nappal utóbb Dal Borgo jelentést tett a pápának a berenhidai országgyűlés kihirdetéséről és előterjesztette Ferdinánd azon óhajtását, hogy oda külön nuntiust küldjön, a ki ott nyiltan és határozottan követelje, hogy Jánost hívei hagyják el.

VII. Kelemen kész volt külön nuntiust küldeni Magyarországba és Venanzio Antal jesi püspökben olyan főpapra esett választása, a kinek az osztrák házhoz való ragaszkodása ismeretes volt. Azonban Dal Borgo előtt tartózkodás nélkül kijelentette, hogy a Berenhidán egybegyűlő rendeket nem hívhatja föl arra, hogy Ferdinándot fogadják el uralkodójuknak; mert ha ezt teszi, az a fölszólítása, hogy a törökökkel való szövetkezéstől tartózkodjanak, súlyát János párthívei előtt elvesztené.[101]

Ennek következtében a berenhidai gyűléshez intézett iratok fogalmazásában a kenesei minták másoltattak le; [102] a jesi püspök pedig fölhatalmaztatott, hogy ha szükségesnek látja, János királyt fölkereshesse; de nehogy, ha vajdának czímeztetik, ő, ha királynak, Ferdinánd legyen megsértve, azt a kibúvót találták, hogy a világ összes királyaihoz és fejedelmeihez szóló megbízólevél állíttatott ki.[103]

Ugyanakkor, a mikor a nuntius magyarországi útjára készült, érkezett február 11-ikén Rómába János király küldötte: Verancsics Antal ó-budai prépost, kit nagybátyja, Statilio János erdélyi püspök hozott az udvarhoz, a hol szerény titkári állását meghaladó befolyáshoz juttatta kiváló tehetsége, sokoldalú műveltsége és ügyes modora. A római küldetésre az a körülmény is ajánlotta, hogy dalmácziai származásánál fogva anyanyelve az olasz volt.[104]

Az örök városban De Casalis Gergely angol követnél szállott meg, a ki hatalmas pártfogása alá vette őt. A pápa Ferdinánd követével azonnal közölte, hogy a magyar követet fogadni fogja, de igérte, hogy mindazt, a mit tőle hall, tudomására fogja hozni. Dal Borgo ebben megnyugodott.[105]

Verancsics február 14-ikén Medici bíbornok, De Casalis Gergely és Marsupino János által vezettetett be a pápához.

Előterjesztésében uralkodójának hű ragaszkodását a keresztény valláshoz és a szent-székhez magasztalta; a miért is — úgymond — mély fájdalmat okozott neki az, hogy a törvényes formák mellőzésével kiközösíttetett; jó keresztény volt eddig s marad mindenkor; arra, a mit tett (hogy a szultánnal szövetkezett), a szükség kényszerítette; most is őszintén fordult Ferdinándhoz békeajánlattal; ha ez visszautasíttatik, és a szultán újabb hadjáratot indít, a következményekért a felelősség azokat terheli, kik nem engedik, hogy a magyar trónra vonatkozó jogigények fölött bíró döntsön. Ő felsége kellő fölhatalmazással ellátott követet (Laszkit) szándékozott küldeni ő szentségéhez, a kit a bírói tiszt elvállalására óhajt fölkérni; szándékában megakadályoztatott; most is kész magát ő szentsége itéletének alávetni; de ha meg nem hallgatják, védeni fogja magát és segítséget attól kér, a kitől kaphat.

Ezután bemutatta a szultán levelét, melyben János királyt biztosítja kegyelméről, segítségét ajánlja neki azzal a kijelentéssel, hogy az ő barátait a saját barátainak, az ő ellenségeit a saját ellenségeinek fogja tekinteni és hogy hozzájárul az egyességhez Ferdi-

nánddal, ha ez egész Magyarországot néki átengedi; egyúttal jelentette, hogy a szultán is mindazt, a mit Magyarországban elfoglalt, Belgrád és Jajcza kivételével át fogja adni Jánosnak.

A pápa nyugodtan, figyelmesen hallgatta végig, azután kérdést tett a János és Ferdinánd között folyamatban levő tárgyalások részletei iránt.

Verancsics kitérően válaszolt. A fődolog — úgymond — az, hogy János királyt uralja egész Magyarország, a melynek megosztását a török nem tűrné.

A pápa erre megjegyzé, hogy Ferdinánd Magyarországról nem mond le és mind az ő örökös tartományainak, mind az egész kereszténységnek biztonsága követeli, hogy legalább Magyarország fontosabb várai és útvonalai az ő kezei között legyenek. Verancsics újból kijelenté, hogy ha Ferdinánd akárcsak egy házat is meg akar tartani Magyarországban, az egyesség nem jöhet létre.

A pápa ekkor azt a kérdést vetette föl: nem elégednék-e meg János Morvaországgal vagy Sziléziával?

Verancsics tagadó választ adott.

Mire a pápa kétségét fejezte ki aziránt, hogy az egyességet, a mit Ferdinánd és János kötnek, a törökök tiszteletben tartanák.

A magyar követ azzal a kijelentéssel nyugtatta meg őt, hogy a szultán mindent megtesz, a mit János király kíván.

A pápa azon fölszólításával, hogy Verancsics írásban nyujtsa be élőszóval tett előterjesztését, az audientia véget ért.[106]

Másnap az audientia lefolyásáról VII. Kelemen maga értesítette Ferdinánd követét, ki Verancsicsnak a török barátságra vonatkozó közléseibe kapaszkodva, azokból azt a következtetést vonta le, hogy minden engedmény, a mit ellenfelének tenne Ferdinánd, a törökök javára szolgálna. Már pedig a törökök azon ajánlatukkal, hogy Belgrádot és Jajczát kivéve mindent visszaadnak, elárulják csalárd szándékaikat; mert azt a két erősséget megtartva, a mikor jónak látják, Jánost megfoszthatják Magyarországtól; míg ellenben az örökös tartományaira és a német birodalomra támaszkodó Ferdinánddal szemben nem volna helyzetök ilyen előnyös. Ha tehát — úgymond — «ő felsége (Ferdinánd) annyira elvakulna, hogy az országot a vajdának vagyis a szultánnak» át akarná engedni, a keresztény fejedelmeknek kellene őt ettől a szándékától visszatartaniok. Fejtegetéseit azzal a fölszólítással zárta be, hogy «a vajda, mint a kereszténység rothadt tagja ellen, határozottan lépjen föl ő szent-

sége» és mint igazi pásztor és jó atya Ferdinándhoz állhatatosan ragaszkodjék, a mit az igazság és közérdek követel:

A pápa biztosította őt, hogy így fog eljárni és nem engedi magát eltántoríttatni.[107]

Másrészről az angol, franczia és velenczei követek, úgyszintén több bíbornok nyiltan János király mellett foglaltak állást és a pápát arra igyekeztek rávenni, hogy a békebírói tisztet vállalja el és János királyhoz küldjön követet. VII. Kelemen a franczia követnek azt az ellenvetést tette, hogy a békebíróságnak ott van helye, a hol az itéletben mind a két fél megnyugszik; Ferdinánd pedig nem akarja magát annak alávetni; továbbá János királyhoz, mivel a kiközösítéstől föloldva nincs, követet nem küldhet. Az auxerrei püspök figyelmeztette, hogy azért is tanácsos Magyarországba követet küldenie, hogy János királyt az egyházhoz való ragaszkodásában megerősítse és visszatartsa az elszakadástól, a mire — úgymond — okot szolgáltathatna neki az a tény, hogy kihallgatás nélkül itéltetett el. Azután utalt a pápa bizalmas közlésére, mely szerint Jánost négy nappal az itélet kimondása után titokban föloldozta; de ha föl sem oldozta ekkorig, hatalmában áll a föloldozást bármikor megadni, vagy legalább bizonyos időre a kiközösítést felfüggeszteni.[108]

A pápa eközben bíbornoki consistoriumot hirdetett; de a meghívást csakhamar visszavonta, a mit Ferdinánd követe helyeselt, mivel úgy tudta, hogy a bíbornoki testületben János király részén van a többség. E helyett október 20-ikára csak tizenhárom bíbornokot hívott meg értekezletre.

Ezt megelőzőleg a császári követek D'Osma spanyol bibornok kiséretében megjelentek a pápánál és arra utalván, hogy a császár, a lengyel király és a szász herczeg elvállalták a közbenjárást Ferdinánd és János között és biztosaik közelebb Passauban összejönnek, arra kérték, hogy míg ez összejövetel kimenetele felől tudósítást kap, a békebíróságot ne vállalja el. A pápa igérte, hogy Verancsics kérésére elutasító választ ad.

A bíbornokok értekezletén öten János király mellett szólaltak föl; javasolták, hogy a pápa vegye át a békebíróságot és Jánoshoz bíbornok-legátust küldjön; ketten ellenben erőteljesen védelmezték Ferdinánd álláspontját.

A pápa ezekután Verancsics előterjesztésére emlékirat alakjában adta meg válaszát, melynek szövegét előlegesen közölte Dal Borgóval. Kijelenti abban, hogy ha a megindított békealkudozások

eredményre nem vezetnek, a békebíró tisztét elfogadni és jó atya módjára betölteni kész. Ellenben arra, hogy Jánoshoz levelet intézzen vagy legátust küldjön, rábirható nem volt.[109]

Ennek daczára Verancsics azt a benyomást nyerte, hogy a pápa «lelke mélyében János felé hajlik és érdekében sokkal többet óhajtana tenni, mint a mennyit tehet. A bíbornokok felől pedig, a kikkel érintkezett, azt jelenthette, hogy uralkodója iránt jóindulattal viseltetnek és «minden emberi tekinteten fölülemelkedő igazságszeretettől vezettetnek».[110]

Ő maga a pápára igen kedvező benyomást tett és szerény, tapintatos föllépésével közelismerést vívott ki. Február végén távozott Rómából.[111]

Néhány nappal utóbb kapták meg Anglia római követei VIII. Henrik február 9-iki jegyzékét, melyben őket János király ügyének erélyes fölkarolására utasítja. Elmondja, hogy megkapta a pápa január 4-iki levelét, a melyben a törökök készülő inváziójával szemben segítséget kér. Nem ad hitelt a híreknek s nem is hiszi, hogy ezeket a pápa komolyan veszi. Miután a pápa minden igyekezetét birtokainak kiterjesztésére, a császár «világuralmának» megalapítására (totius orbis christiani monarchiam) irányozza: «nevetséges» másokat a török veszedelemmel rémíteni.

Csodálkozását fejezi ki a fölött, hogy a pápa két körülményt hallgatással mellőz, noha a fenyegető veszedelemben lényeges tényezőként szerepelnek. Az egyik az, hogy minden jog és igazság ellenére, a császár kedveért, János magyar királyt a nélkül, hogy ez magát védhette és meghallgattatott volna, királyi méltóságától megfosztotta és Bolognában hozott itéletével az egyház kebeléből kivetette. A másik az, a mit Grimani bíbornok a pápának több bíbornok jelenlétében nyiltan előadott, hogy a török császár szivesen kötne békét vagy fegyverszünetet a császárral, Ferdinánddal és a többi keresztény hatalmakkal. Ugyanakkor ő maga is a magyar király követeitől értesült, hogy János esküvel kötelezte magát ezen béke kieszközlésére, ha a császár és Ferdinánd vele tisztességes föltételek mellett egyességre lépnének, vagy a fönforgó ügyet bíró itéletére bíznák. Ha ez igaz, a pápa és a császár ezt a tényét (a kiközösítést) nem lehet másképen magyarázni, mint úgy, hogy a török támadás hírét hazugságnak tartják s azzal másokat ijeszteni akarnak.

A király ezekután meghagyja követeinek: «a pápával értessék meg, hogy a mikor excommunicatióival és censuráival akár jogosan,

akár jogtalanul, de mindenesetre a császár kedveért, a magyar királyt sujtotta: ezzel azt a hatalmas uralkodót arra kényszerítette, hogy külső segítségért folyamodjék, a miből annyi keresztény vérontása és baj meg veszedelem következett. Ezt olyan «iszonyú szavakkal» (atrocibus verbis) adják elő, hogy a pápa a történteket bánja meg és azokon okulva ezentúl óvakodjék nagy uralkodók viszályaiban, bárkinek kedveért, vagy dicsvágy sugallatára eltérni attól az ösvénytől, a melyet az isteni törvények, a kánonok, szent férfiak tekintélye és a természetes ész kijelölnek». Ezzel kapcsolatban ismételjék azt a többször előterjesztett kérést, hogy a király (házassági) ügyét ne Rómában, hanem Angliában tárgyaltassa.

Továbbá rójják meg a pápa eljárását, a mely szerint a törökök részéről fenyegető veszély elhárítására nem keres más módot, mint azt, hogy az ő és a franczia király segítségét kéri ki. Tisztán látja, hogy ennek a veszedelemnek okozói: a pápa és a császár. A törököt nem a keresztény vallás elleni gyülölet vezeti, hanem az a szándék, hogy a császárt és Ferdinándot «megrendszabályozza», határtalan uralomvágyukat korlátozza. Erre az időpontot alkalmasnak látja; mert tudja, hogy a császár és a többi keresztény fejedelmek között nem áll fönn őszinte barátság, a pápa pedig a leghatalmasabb uralkodókat, a franczia királyt és őt is, elidegenítette, nem szünik meg némely olaszországi államot, a magyar királyt és őt, a császár kedveért, sérelmekkel tetézni. Pedig kötelessége volna oda hatni, hogy a császár fékezze hatalomvágyát, a testvére és a magyar király között fönforgó ügyet békésen intézze el, az ő ügyébe ne avatkozzék és a házassági ügynek Angliában való tárgyalását ne ellenezze. E nélkül hiába igyekezik a pápa őt rábirni, hogy a kereszténység védelmére fegyvert fogjon.

Ha mindazáltal a követek meggyőződnének arról, hogy a pápa által jelezett hírek alaposak, és a szultán csakugyan hajóhadat és két sereget szervez, a melyekkel nem egyik-másik fejedelem országát megtámadni készül, hanem az egész kereszténység kárára tör: ez esetben biztosítsák a pápát, hogy ő egész erejével és utolsó csepp véreig kész a keresztény vallást oltalmazni, a franczia királylyal egyesülve hatalmas sereget vezetni a törökök ellen.

Beszéljék rá a pápát, hogy ha annyira fél a törököktől, már csak azért is, nehogy valamiképp az ő fogságukba essék, jöjjön személyesen Avignonba, a hol ő és a franczia király meg fogják védelmezni.

Végre közöljék a pápával, hogy a kereszténység érdekét szem előtt tartva, a lengyel királyt fölkérte, hogy Ferdinánd és János király között a békebíró tisztét vállalja el.[112]

Ezen utasítás szövege kétségtelenné teszi, hogy VIII. Henriket nemcsak az az ellenséges érzület, melyet az osztrák ház iránt táplált, vezérelte, hanem az a szándék is, hogy törvényes neje, Aragóniai Katalin ellen megindított válópere érdekében a pápára nyomást gyakoroljon.

Arról, hogy az angol követek ezen utasításnak milyen módon feleltek meg, fönnmaradt jelentéseikből tudomást nem nyerünk.

A pápa, Verancsics előtt tett nyilatkozatával összhangzásban, Pimpinelli érseket megbízta, hogy a passaui értekezleten, melyet a császár, Ferdinánd, a lengyel király és János biztosai tartandók voltak, a szent-széket képviselje;[113] Campeggio bíbornok-legátust pedig utasította, hogy az egyességnek «a római királyra nézve tisztességes föltételek alatt» létrejöttét mozdítsa elő.[114]

Az utóbbi Regensburgban a birodalmi gyűlésen vette ezt az utasítást, mire az ott levő császári tanácsosokhoz jegyzéket intézett, melyben egyebek között így szól: «O szentsége több oldalról értesült, hogy ha a fenséges római király és ellenfele között Magyarország trónja tárgyában fenforgó viszály kiegyenlíttetik, a törökök a keresztények ellen tervezett támadásról lemondanak... Ezért tekintve azt, hogy Magyarország meghódítása csak nagy költséggel és veszedelemmel vihető végbe s ez a vállalat sorvasztó láz gyanánt kimeríti a fenséges római király egész erejét; ő szentsége a viszály békés kiegyenlítését kívánatosnak tartja, természetesen föltéve, hogy a föltételek igazságosak és tisztességesek lesznek, és a törökök a keresztények elleni támadásról valóságosan lemondanak».[115]

A tanácsosok válasza úgy hangzott, hogy a császár és a római király, követve a szent-atya tanácsát, igyekezni fognak az egyességet «János vajdával» megkötni.[116]

Azonban a kitűzött határnapon Passauban V. Károly és Ferdinánd biztosai hiába várták a lengyel király és János küldötteit.

A pápa, a mikor erről értesült, föl volt háborodva. Úgy nyilatkozott Ferdinánd követe előtt, hogy János ezen magatartásával barátait elnémítja és bebizonyítja, hogy az ellene Ferdinánd és követe által emelt vádak alaposak. Ő — úgymond — azt hitte, hogy János vajda őszintén óhajtja a békét; belátja, hogy csalódott.[117]

Ezalatt a császár még egy kisérletet tett; újból fölkérte a len-

gyel királyt, birja rá Jánost, hogy küldje biztosait Passauba.[118] Ezt a megkeresést Campeggio bíbornok is támogatta.[119]

Azonban János király ekkor már bizonyos lévén a felől, hogy a szultán sereget vezet Magyarországba Ferdinánd ellen, béketárgyalások indítására többé nem gondolt. Május 6-ikán értesítette a lengyel királyt, hogy Passauba nem küld biztosokat, mert ott ki fognák őket játszani, a mint a korábbi békealkudozások alkalmával is történt. Sőt ellentétben Rómába írt levelei és küldött üzenetei tartalmával, a pápai közbenjárást sértő kifejezésekkel visszautasította.

«Csodálkozással értesültünk» — úgymond — «a pápa azon fölhívásáról, hogy biztosainknak adjunk fölhatalmazást arra, hogy a mennyiben a béketárgyalások meghiúsulnak, az ő bírói itélete alá bocsáthassák ügyünket. O szentsége ugyanis Károly császár által annyira meg van rettentve s neki félelemből annyira hódol, hogy sem ő, sem legátusa nem mernek minket leveleikben és válaszaikban királynak czímezni; mintha Magyarországban a királyok nem a nép választása és a koronázás által, hanem annaták fizetésével és a pápai megerősítés által emelkednének a trónra». A pápa — folytatja — azt az alaptalan vádat emelvén ellene, hogy a törököknek utat nyitott a keresztény országokba, súlyos méltatlanságot követ el rajta; mert ő eljárásával a kereszténységet nagyobb pusztulástól mentette meg. Sajnálja, hogy a pápa a keresztény hatalmakat képeseknek és készeknek hiszi a törökök ellen egyesült erővel háború indítására és bízik azokban a fejedelmekben, a kik a kereszténység veszedelmét előidézték, a kik sem Konstantinápoly elestét, sem Bosnyákország meghódítását, sem Magyarország pusztulását meg nem akadályozták.[120]

Mind a császár, mind Campeggio bíbornok tiltakoztak János király azon föltevése ellen, hogy a pápára nyomás gyakoroltatik.[121] De szavaik hatástalanul hangzottak el.

Szintúgy a berenhidai gyűlésre küldött jesi püspök sem tehetett semmit a két ellenkirály közötti viszályok megszüntetésére. Ugyanis Ferdinánd, ezen gyűlés létrejöttét meghiúsítandó, maga hirdetett szent György napjára Esztergomba országgyűlést, melynek helyéül később Pozsonyt jelölte ki; de most viszont János király tiltotta el híveit attól, hogy itt megjelenjenek.

Pozsonyban csak Ferdinánd hívei gyűltek egybe. Körükben megjelent a jesi püspök és buzdította őket hogy híven ragaszkod-

janak királyukhoz, egyúttal biztosította, hogy a szent-szék és a keresztény hatalmasságok nem fogják őket elhagyni.[122]

Magatartása Ferdinánd elismerésével találkozott ugyan, de az ellenpártra befolyást nem gyakorolt.[123]

Ferdinánd ekkor, az 1532-ik év márczius elején, már bizonyos volt a felől, hogy a török szultán tavasz nyiltával sereget vezet Magyarországba; ezért a pápa által megajánlott segélyösszeg utalványozását kérte; de azt a választ kapta, hogy a pénz csak abban az esetben fizettetik ki, ha Olaszország a török támadástól megkimélve marad.[124]

A pápa ezalatt az egyesség létrehozására irányuló igyekezeteivel nem hagyott föl.

Május második felében V. Károly és Ferdinánd elé terjesztett egy tervet, melynek merészsége úgyszólván megdöbbentő.

Újból azt ajánlotta, hogy Ferdinánd engedje át «Magyarország legnagyobb részét» Jánosnak; de kilátást nyujtott neki arra, hogy Magyarország elvesztéseért biztosabb és gazdagabb területeket szerezhet kárpótlásul. A velenczei köztársaság elleni háborúra hívta őt fel, a melynek szerencsés befejezése után Velencze város a ródoszi lovagrendnek jutna, területe pedig V. Károly, Ferdinánd és a franczia király között osztatnék föl, a kik azután egymás között és János királylyal szövetséget, a szultánnal pedig előnyös békét kötnének.[125]

Ezt a tervet Ferdinánd megfontolásra sem méltatta;[126] ellenben János király főbb párthíveinek, különösen Erdődi Simon zágrábi püspöknek és Laszki Jeromos erdélyi vajdának excommunicatióját kérte és a segélyösszeg megküldését sürgette.[127]

A pápa június 13-án a bíbornokokkal értekezletet tartott Ferdinánd segélyezése tárgyában. Egyik bíbornok nyiltan fölszólalt az ellen, hogy a szent-szék a «római királynak» segítséget küldjön; arra utalt, hogy első sorban az egyház, az apostoli szék és Olaszország érdekeit kell szem előtt tartani; már pedig Ferdinánd támogatásával ő szentsége magát és a szent-széket háborúba bonyolíthatja; azután kiemelte, hogy a török támadás elhárítható, ha Magyarországot ellenfelének engedi át Ferdinánd, ki erre köteles is, mivel Magyarország rendei a szabad királyválasztás jogával birnak és a vajdát előbb választották meg uralkodójukká.[128]

A pápa tüzetesen czáfolta ezen állításokat; fejtegette, hogy Ferdinándnak joga van Magyarország trónjára és hogy az egyesség létrejöttét János vajda hiúsította meg, a miről ő személyes tapasz-

talásból is meggyőződött; fölhozta Verancsicsnak ő előtte tett nyilatkozatát, hogy ha Ferdinánd csak egy házat is meg akar tartani Magyarországban, béke nem jöhet létre.

Több bíbornok, köztük Salviati, Ferdinánd mellett szólott. Azok, kik a franczia párthoz szítottak, nem merték vezéröket támogatni.[129]

Az értekezlet után a pápa Dal Borgónak élőszóval és Ferdinándnak írásban tudomására hozta elhatározását: legszivesebben személyesen jelennék meg Magyarországban és venne részt a törökök elleni háborúban; de mivel ez nem lehetséges, azt, ki személyéhez legközelebb áll és előtte legkedvesebb, unokaöcscsét, Medici Hippolyt bíbornokot küldi mint legátust segélypénzzel, a melyet tízezer magyar lovas zsoldjának fedezésére szán.[130]

Az ifjú, csak tizenhat éves bíbornok augusztus közepe táján érkezett Regensburgba, majd Magyarországba ment, hol a pápai pénzen fogadott hadosztálynak feszülettel ékesített zászlót adott át.[131]

Ismeretes, hogy Szulejman 1532-ik évi hadjárata dicstelen véget ért. Jurisics Miklós hősi ellenállásával huszonöt napon át föltartóztatta Kőszeg alatt. A szultán azután a Ferdinánd által Bécs alatt egybegyüjtött sereggel megütközni nem mert. Eredmény nélkül tért vissza Konstantinápolyba.

A pápa János királylyal az összeköttetést ekkor ismét megszakította. Helyreállítására 1533 tavaszán történtek az első kisérletek János király előkelő párthívei részéről, kétségkívül az ő hozzájárulásával.

A legelső, a ki VII. Kelemenhez fordult, Bánfi János nádor volt. Levelében az ország siralmas állapotának jellemzése után, uralkodójának a béke és rend helyreállítására irányuló buzgó törekvéseit magasztalja. Fölkéri a pápát, hogy a kereszténységben a békeség létrehozására hasson. Figyelmezteti, hogy háborús időkben legkönnyebben terjednek az eretnek tanok, melyek immár «Magyarországot is megmételyezték».[132]

Egy hónappal utóbb Brodarics István szintén Magyarország szomorú állapotát állítja a pápa szemei elé.[133]

Majd július elején Frangepán Ferencz, ekkor már kinevezett kalocsai érsek, egyenesen azért veszi a tollat kezébe, hogy uralkodóját VII. Kelemen jóakaratába ajánlja.[134]

Ezalatt De Casalis Gergely angol követ szintén nem szünt meg János javára érvényesíteni befolyását, melyet nem vesztett el

annak daczára, hogy VIII. Henrik viszonya a szent-székhez mind válságosabban alakult. Es ebben az időben tünik föl az örök városban Szondi Pál esztergomi kanonok, a szent Péter bazilikájának magyar gyóntatója, a ki a hatalmas Farnese Sándor bíbornok bizalmas udvari emberével, Manetti Juvenalis Latinussal baráti összeköttetésben állván, politikai tényezővé lett.[135]

A helyzet ekkor Rómában János királyra kedvező volt. Ferencz franczia király ugyanis míg egyrészről súlyosan éreztette neheztelését a pápával azért, hogy a Habsburgok politikáját támogatja; másrészről mindenre kész volt, hogy őt magához vonja; sőt ajánlatot tett, hogy második fia nőül veszi a pápa unokahugát, Medici Katalint.

VII. Kelemen örömmel fogadta ezt a tervet, a mely az ő és családja ambitiójának nagy mértékben kedvezett; egyúttal a szentszék érdekeinek szempontjából is jelentékeny előnyöket igért. O maga fejtette ki Ferdinánd követe előtt, hogy miután Angolország a schisma határszéléhez jutott el, és Francziaországot királyának elégületlensége a példa utánzására késztetheti: az alkalmat, a mely családi kapcsolatok létesítésével a veszély elhárítására kinálkozik, elutasítania nem szabad.[136]

Személyesen készült Francziaországba, hogy ott Ferencz királylyal találkozzék és a házasságot megáldja.

Casalis Gergely ezen fordulatot a magyarországi politika szempontjából nagyobb actió megindítására fölhasználandónak vélte. Evégből testvérét, Ferenczet, a nyár folyamán Magyarországba küldötte.

Itt abban történt megállapodás, hogy De Casalis János mint a magyar király követe a pápát Francziaországba kisérje, a franczia királylyal való találkozáson jelen legyen, ott a pápát rábirja, hogy a kiközösítést önként vonja vissza és vele bensőbb összeköttetést létesítsen.[137]

János király augusztus elején Casalis Ferenczet visszaküldötte a pápához, hogy neki élőszóval előterjesztést tegyen.[138]

Ezen alkalommal Brodarics is küldött Rómába levelet, melyben kiemeli, hogy János király, noha «a szent-szék részéről eltaszíttatott és méltatlan elbánásban részesült», országát a hitújítástól megóvni igyekezik és az egyetemes zsinat összehívását óhajtja; megjegyezvén, hogy ha ezzel a pápa késik, a királyok hirdetnek zsinatot.[139]

Ezzel a schisma rémképét állítván a pápa elé, nyomást akart rá gyakorolni uralkodója érdekében.

A várt hatás nem maradt el. Válaszában a pápa biztosította őt a felől, hogy komoly szándéka a zsinatot mielőbb megtartani. János királyra vonatkozólag biztató nyilatkozatot tett. «A mit» — így szól — «fejedelmednek a hit védelme és az eretnekségek kiküszöbölése érdekében kifejtett őrködése és buzgósága felől írsz, szivesen vettük... Reméljük, hogy miként akaratunk ellenére, hivatalunk által kényszerítve, határoztuk el magunkat arra az eljárásra, a mit a körülmények természete és az időviszonyok hatalma követelt; szintúgy a békességnek hőn óhajtott létrejötte után örömmel fogunk visszatérhetni a jóakarathoz és az atyai szeretethez, a mit az ő személye iránt régtől fogva táplálunk».[140]

Ezen diplomatikus homályba burkolt kifejezések értelme az volt, hogy a pápa loyalisan ragaszkodott ahhoz az óhajtáshoz, hogy János és Ferdinánd között egyesség jöjjön létre s ettől tette függővé régi jóindulata fölelevenedését.

VII. Kelemen szeptember 9-ikén útra kelt Francziaországba. Marseilleben hosszabb ideig együtt volt Ferencz királylyal. Ott megjelent De Casalis János. Ennek működését éber figyelemmel kisérte Cifuentes császári követ, a kivel a pápa október 14-ikén közölte, hogy még nem találkozott a magyar követtel; november 9-ikén pedig tudomására hozta, hogy a kiközösítéstől való föloldozás ügyének elintézését Rómába visszatérésének idejére halasztotta el, a mikor János király a föloldozásért kérvényt fog benyujtani.[141]

De Casalis Gergely azon volt, hogy János királyt ilyen kérvény bemutatására birja. Fölkérte Frangepán érseket és Brodarics püspököt, hogy ellenszegülését győzzék le. Ezek igyekezeteik eredményéről deczember 1-én kelt nagyérdekű levélben számoltak be:

«Felséges urunknak» — írják — «az a véleménye, hogy olyan büntetéstől, a melylyel őt, az egész világon uralkodó jogelveket megsértve, sujtották, föloldozásért folyamodni nem köteles. Nem képzelhető ugyanis bűntény, a melyért királyt, ellenségeinek vádja alapján, idézés, kihallgatás, bizonyítás nélkül, a törvényes eljárás mellőzésével kiközösíteni szabad. Igy elbánni magánemberrel sem kellett volna, annál kevésbbé királylyal, legkevésbbé olyan királylyal, kinek országától az egész kereszténység jóléte függ. Azért ezzel az ítélettel, melyet kihirdetésekor tudós férfiak érvénytelennek nyilvání-

tottak, a király nem sokat törődött és azt állítja, hogy szentséges urunk kötelezve van azt, a mi helytelenül történt, visszavonni».

«Mindazáltal nagy nehezen rábirtuk őt arra, a mit Uraságod és testvére Ferencz úr megértenek a flórenczi Corsini András titkártól és ő felsége utasításából, a melyet Uraságtok részére írt. Most már Uraságtok föladata szentséges urunknál kieszközölni, hogy az egyházi büntetések hatályát tényleg szüntesse meg. Ő szentsége a király ártatlansága és ügyének igazsága mellett az ország helyzetét is vegye tekintetbe. Odáig jutottunk, hogy Luther tanai már megmételyezték Magyarországot... A lutheranismus... Budán hirdettetik a király megegyezésével, a ki fölszólalásunkra azt szokta válaszolni, hogy ő ki van közösítve. Nehezen eszközöltünk ki tőle annyit, hogy követének (Corsininak) visszaérkezéseig a lutheránus tanok nyilvános hirdetését eltiltotta. Véleményünk szerint ő szentségének nem szabad ezeket a dolgokat elhanyagolnia, hanem a királyt föl kell oldoznia s minél szorosabban magához csatolnia... Néhányan vagyunk, kik mindent megteszünk, hogy a királyt az apostoli szék iránt hűségben megtartsuk; de miután ő felsége nagy mértékben el van keseredve, ha az ellene elkövetett iszonyú sérelem nem orvosoltatik, kétséges, vajjon czélt érünk-e? Higyje el ő szentsége, nagy előnyök igéretével igyekeznek a királyt rábirni, hogy országában a lutheranismust ne tiltsa el... O szentsége és a főtisztelendő bíbornok urak fontolják meg, hogy ha rövid idő alatt ennyire elhatalmasodott ez a baj: mi fog ezentúl történni, ha üdvös és keresztény gyógyszerek alkalmazásáról nem gondoskodnak.» [142]

János király Corsini által új megbízólevelet küldött Casalis Ferencz részére,[143] kit fölhatalmazott, hogy a föloldozást kérje; de csak azon esetben, ha a pápa kész kinyilatkoztatni, hogy a kiközösítést igazságtalanul alkalmazta rá.[144]

Corsini 1533. deczember 10-ikén utazott el Budáról. Velenczében arról értesült, hogy a pápa már visszatért Francziaországból Rómába.[145] Ő maga nem ment oda, hanem a rábízott iratokat elküldötte Casalis Ferencznek. Ez eljárt a megbízatásban; de a pápa kaczagva hallgatta meg azt a naiv kívánságot, hogy ő maga igazságtalannak bélyegezze saját eljárását és a föloldozás ügyét elintézetlenül hagyta.[146]

Ellenben az 1533-ik év végén Ferdinándnak azért, hogy a szultánnal «örök békességet» kötött s abba a szent-széket is befog-

lalta, köszönetét és elismerését fejezte ki.[147] Majd nuntiust küldött hozzá, titkárát Vergerio Pétert.[148]

Épen ekkor várták Konstantinápolyból Magyarországba Gritti Alajost, ki hivatva volt a szultán megbízásából Ferdinánd és János között egyességet hozni létre.

Vergerio, ki Velenczében tartózkodása alatt a hatalmassá lett doge-fiúval barátságot kötött volt, mind a pápától, mind Ferdinándtól fölhatalmazást kapott, hogy vele tárgyalásokba bocsátkozhassék.[149] Mikor pedig az a terv merült föl, hogy Ferdinánd, János és a lengyel királylyal személyesen találkozzanak: ezen az összejövetelen a pápa képviseltetni akarta magát, nem ugyan nuntius, hanem egy flórenczi ügynök által.[150]

Azonban Gritti késett, nem is jutott el Magyarországba; útközben megöletett.

Mialatt az ő megérkezését várták, 1534 nyár elején Frangepán Ferencz érsek még egy kisérletet tett a pápánál, hogy a lutheranismus terjedésének meggátlása érdekében vagy ürügye alatt, János királyhoz nuntius küldését eszközölje ki.[151] Szondi Pál is támogatta őt.[152]

A pápa a július 13-ikán tartott bíbornoki consistoriumban fölolvastatta Frangepán levelét s előadta, hogy a «vajdához», a ki ki van közösítve és a föloldozást, amelyért folyamodni elmulasztotta, nem nyerheti el, nuntiust küldenie a szent-szék tekintélyére való tekintet tiltja. A jelenlevő bíbornokok hozzászóltak az ügyhöz; de a határozat kimondását a következő ülésre halasztotta el a pápa,[153] a ki azonban ezt az ülést már nem tarthatta meg, mert súlyos betegségbe esett és szeptember 25-ikén meghalt.

NEGYEDIK FEJEZET.

III. Pál trónralépte. — Rorario nuntius küldetése Magyarországba. — Pápai segély Klissza megoltalmazására. — János király tárgyalásai a pápával. — Az általa kinevezett püspökök megerősítése. — Rorario második követsége. (1534—1540.)

FARNESE Sándor bíbornok, ki 1534. október 15-ikén III. Pál névvel a pápai trónt elfoglalta, elődjének uralkodása alatt — mint láttuk — ahhoz a párthoz tartozott, mely a császár hatalmi törekvéseinek meghiúsítását tűzte ki föladatául és ezért János királyt a magyar trónon megtartani kívánta.[154]

Így tehát a De Casalis testvéreknek és Szondi Pál gyóntatónak nem volt nehéz őt rábirni, hogy János királyhoz követet küldjön és túltegye magát a császárhoz ragaszkodó bíbornokok azon ellenvetésén, hogy kiközösített uralkodóval az egyház feje összeköttetésbe nem léphet.[155] Azonban nagy óvatossággal és körültekintéssel járt el, nehogy a Habsburg-házat maga ellen ingerelje.

A küldetést kamarására, Rorario (Rörer)[156] Jeromosra ruházta, kinek személye alkalmasnak látszott a császár és Ferdinánd megnyugtatására. Német családból származott, nagyatyja Miksa császár szolgálatában állott, ő maga több éven át Ferdinánd főherczeg udvaránál mint nuntius működött, imént pedig a conclaveban a császár legbizalmasabb tanácsosának, Klesz Bernát trienti bíbornokpüspöknek környezetéhez tartozott.

A megbízás, a mit kapott, abban állott, hogy Ferdinánd és János között egyességet hozzon létre, evégből előbb a trienti bíbornokot keresse föl, tanácsát kérje ki és Jánossal semmiben se állapodjék meg, mielőtt Ferdinánd hozzájárulásáról nem biztosítja magát. Sőt formaszerűen nem is János királyhoz, hanem a magyarországi főpapokhoz és világi urakhoz küldetett, kiket arra volt hivatva inteni, hogy szakadjanak el a török szövetségtől, kérjenek föloldo-

zást az egyházi büntetésektől, melyeket magukra vontak és lépjenek egyességre a római királylyal. A hozzájuk intézett megbízólevelekben Jánost meg sem nevezte, hogy így a czímkérdés elől kitérjen.[157]

Rorario deczember elején utazott el. Néhány nappal utóbb a pápa levelet kapott Brodarics püspöktől, ki bejelentette, hogy uralkodója Ferdinánddal tárgyalásokba bocsátkozott, melyek Bécsben fognak megindíttatni. E miatt Rorario utasíttatott, hogy Bécsbe menjen s ott a béke létrejöttét mozdítsa elő.[158]

Azonban Ferdinánd sem Rorario személyében, sem a részére adott utasítások természetében nem talált megnyugvást. Bizalmatlanságot táplált a pápai diplomáczia iránt, melyről föltette, hogy franczia befolyás alatt áll.[159] Föltétlenül ellenezte, hogy pápai nuntius János udvaránál megjelenjék. Római követe, a spanyol Sanchez útján Rorario visszahivatását követelte, figyelmeztetvén a pápát, hogy János, a ki fönhéjázásával a béke létrejöttét eddig megakadályozta, még követelőbb és makacsabb lesz, ha a kereszténység feje követ küldésével tiszteli meg őt, a kit mint excommunikált embert, mint renegátot és a törökök barátját, királynak vagy fejedelemnek, de még keresztények sem lehet tekinteni. Rorariót pedig, a ki őt levélben küldetésének czélja iránt megnyugtatni iparkodott, fölszólította, hogy ott, a hol ez a levél éri, állapodjék meg, és a szentatya újabb utasítását várja be.[160] Egyúttal arra az esetre, ha Rorario ezt a levelet vagy nem kapná meg idejekorán, vagy pedig rendelkezésén túltenné magát, kapitányait utasította, hogy őt tartóztassák föl és helyezzék őrizet alá.[161]

Ugyanakkor (1535 elején) Bécsből Vergerio nuntius Rómába utazván, itt Ferdinánd követeinek igyekezeteit hathatósan támogatta és azt vitatta, hogy a pápa kötelezve van János vajdának, mint a szultán szövetségesének teljes megsemmisítésére törekedni.[162]

III. Pál soká ellenállott és azt hangoztatta, hogy Rorario küldetésével kötelességét teljesítette és Ferdinánd érdekét is szem előtt tartotta.[163] Végre azonban meggyőződött arról, hogy a fönforgó körülmények között Rorario nem oldhatja meg sikeresen föladatát. Februárius végén meghagyta neki, hogy ha még nem jutott el Magyarországba, útját ne folytassa; ha pedig már eljutott volna Budára, a netán megkezdett tárgyalásokat szakítsa meg, menjen Bécsbe és úgy járjon el, a hogy Ferdinánd kívánni fogja.[164]

Ezalatt Rorario, ki sem a pápa deczember 19-iki rendeletét,

sem Ferdinánd deczember 31-iki utasítását nem kapta meg, és útjában a német kapitányokat szerencsésen kikerülte, márczius elején eljutott Magyarországba. Váradon a királyi udvarnál mint a római szent-székkel helyreállott benső viszony hírnökét lelkesedéssel fogadták.

János király most már abban a meggyőződésben volt, hogy III. Pál az egyházi kiközösítést tényleg visszavonta és hogy tartózkodás nélkül fordulhat hozzá bármily ügyben. Nem is késett a legnagyobb kegyet kérni tőle. Márczius 15-ikén a következő levelet írta neki:

«Esedezem Szentségedhez, hogy tanácsosaim egyikét, fráter Frangepán Ferenczet, kinek az egri püspökséget adományoztam, bíbornokká tenni s ezen első kérésemet teljesíteni méltóztassék. Szentségednek olyan férfiút ajánlok, kitől a szent-szék és Szentséged hasznos szolgálatokat várhatnak. Ezeknél én még jelentékenyebbeket fogok tenni. Nagy dolgot kérek, de Szentséged azt könnyen megteheti. Ezzel engem kiváló kedvezésben részesít; viszont én is azon leszek, hogy Szentségednek mindig kedvében járjak. Ajánlom Szentségednek magamat és kérem, hogy országomra különös gondja legyen».[165]

Rorario, megbizatásának megfelelően, az egyesség létrejötte érdekében működött és rábirta János királyt, hogy biztosait Bécsbe küldje.[166] Másrészről pedig Ferdinándot, hozzá intézett leveleiben meggyőzni igyekezett annak szükségességéről, hogy egész Magyarországot ellenfelének engedje át; a mivel azonban a bécsi udvarnál nagy fölháborodást keltett.[167]

Rorario csak aprilis elején kapta meg a pápai rendeletet, melynek értelmében rögtön Bécsbe kellett mennie. Engedelmeskedve, útlevelet kért Ferdinándtól. Csakhogy ez nem óhajtotta megjelenését, mert attól tartott, hogy a béketárgyalásokra kedvezőtlen befolyást fog gyakorolni.[168]

Ebben a félelemben megerősítette őt egy különös eset.

Néhány héttel III. Pál megválasztatása után De Casalis Gergely, az angol király római követe, a maga testvérét, János protonotáriust, ki mint láttuk, János királyt Marseilleben képviselte, mint angol ügyviselőt Magyarországba küldötte a végből, hogy ott az angol és franczia politika érdekében működjék.[169] Ez haladéktalanul elutazott az örök városból, de megállapodott Velenczében, a honnan csak 1535 aprilis havának elején folytatta útját, János király Franczia-

országból visszaérkező követe (Corsini András) társaságában. A mikor Zágráb vidékére eljutottak, Ferdinánd egyik kapitányának kezeibe kerültek és mint foglyok Németújhelyre hurczoltattak, a hol irományaikból kiderült, hogy De Casalis János az angol király szolgálatában utazott, de a pápától is kapott megbizásokat és Rorarioval összeköttetésben állott.

A bécsi udvarnál az ő küldetésének czélja felől a legeltérőbb nézetek nyilvánultak. Némelyek azt hitték, hogy az angol király nevében János királyt a római szent-széktől való elszakadásra és független magyarországi egyház szervezésére kellett rábirnia; mások ellenben úgy vélekedtek, hogy a pápa megbízásából János királynak az osztatlan Magyarország birtokában megtartására kellett közreműködnie.

De Casalis hiába erősítette, hogy mind ő, mind Rorario azt az utasítást kapták, hogy az egyesség létrejöttén fáradozzanak, és hogy a pápa «Ferdinánd javát, fölmagasztaltatását» őszintén óhajtja.

A bécsi tanácsosok azt javasolták uralkodójuknak, hogy a foglyot ne bocsássa szabadon, «ne vegye tekintetbe, akár a pápa, akár bárki más közbenjárását, mely kétségtelenné tenné, hogy a közbenjáró hatalom a gonoszság részese».[170]

A pápa csakugyan közbenjárt. Kemény szavakkal rótta meg a népjog sérelmére elkövetett merényletet és fölkérte Ferdinándot, vegye tekintetbe De Casalis követi állását, legyen tekintettel az ő főpapi méltóságára, úgyszintén arra is, hogy anyja előkelő római asszony és családjának több tagja a szent-szék szolgálatában áll.[171]

Ilyen körülmények között Rorario csak később, május közepe táján kapta meg Ferdinánd útlevelét s üzenetét, hogy visszahivatása következtében mint magánember fog fogadtatni és haladék nélkül vissza kell térnie Rómába. Miután pedig Bécsbe érkezett, mivel küldetésének czélja és magyarországi működése tekintetében Ferdinándot megnyugtatnia nem sikerült, csakhamar el kellett utaznia.[172]

Ezalatt János király biztosai Frangepán Ferencz vezetése alatt megkezdették Bécsben a tárgyalásokat. Ezeknek sikere érdekében egy bíbornok-legátus közreműködését tartották kívánatosnak. Lépéseket tettek ez irányban Rómában és bejelentették, hogy bizalmuk különösen Pucci Antal bíbornok felé fordul. De mivel ez néhány év előtt Francziaországban nuntius volt és a franczia politika híve maradt, szándékukat Ferdinánd ellenezte és meghiúsította.

Így tehát Vergerio magára hagyatva igyekezett a szent-szék

tekintélyét a béke érdekében mérlegbe vetni. Miután a Rómából kapott jegyzékekben ismételten biztosíttatott a felől, hogy a pápa sohasem szándékozott Jánost ellenállásra ösztönözni és az egyesség létrejöttét hőn óhajtja, teljes őszinteséggel és nagy óvatossággal járt el nehéz föladatában. Sikerült is a bécsi udvart meggyőznie a szent-szék részrehajlatlanságáról és a magyar biztosok bizodalmát magának kiküzdenie. Mindkét részen elismeréssel találkozván szolgálataiért, önérzettel jelenthette Rómába: «hogy Isten segítségével képes volt ő szentsége becsületét gyarapítani, a kereszténység javát előmozdítani.»[173]

Azonban visszahívatván, deczember elején távoznia kellett, mielőtt tényleges eredményt érhetett volna el.

Kevéssel elutazása után János biztosai a bécsi tanácsosok előtt azt a meglepő nyilatkozatot tették, hogy Rómába mennek, ott a pápa támogatását kérik ki és Ferdinánd magatartása ellen panaszt emelnek, a mely elhatározásuk a bécsi udvarnál azt a gyanút keltette, hogy Rómából titkos biztatásban részesülnek.[174]

Frangepán Ferencz és Brodarics István deczember 24-ikén utaztak el Bécsből; de előbb Nápolyba mentek, az ott időző V. Károly császárhoz s csak onnan voltak Rómába menendők.[175]

Megelőzte őket János király egyik titkára, Bogancio Miklós pécsi főesperes, ki a pápához küldetett, hogy az ügyek állásáról tájékoztassa.[176]

Aprilis elején Frangepán és Brodarics a császár kiséretében jöttek Rómába, a hol az egyesség ügye beható tanácskozások tárgyát képezte és föltételei megállapíttattak. A pápa kijelentette, hogy a az egyesség megerősítése végett bíbornok-legátust küld, ki mind Ferdinándot, mind János királyt fölkeresi és az előbbinek elsőszültöt fiát, Miksa főherczeget az osztatlanul rá várakozó Magyarország leendő királyának ünnepélyesen elismeri. Június 9-ikén a spanyol Quignonus Ferencz bíbornokot kinevezte legátussá.

Azonban János király a római föltételeket elutasította, és így a legátus küldetése is elmaradt.[177]

* * *

A diplomacziai tárgyalások folyama alatt a Ferdinándot uraló magyarországi terület a határszéli török basák részéről folytonosan támadásoknak és dúlásoknak lévén kitéve, a szent-szék nem szűnt meg az ország védelmére áldozatokat hozni. Különösen a fontos

Klissza végvár oltalmáról buzgón gondoskodott. Az 1536. év őszén egy Hermolao Jakab nevű pápai ügynök élelmiszerekkel és puskaporral látta el az őrséget, s azután Bécsbe ment, panaszt emelni gróf Krusics Péter kapitány ellen, ki török területen véghezvitt rablókalandjaival fölingerelte az ellenséget. Mikor Rómába visszatért és a vár állapotáról jelentést tett, a pápa arról értesülvén, hogy a törökök Klisszát ostromolják, fölmentésére négyezer tallért és négy ágyút ajánlott föl. Ötszáz gyalogosból álló pápai csapat, Ferdinándtól küldött hadakhoz csatlakozva, 1537 márczius elején megütközött a törökökkel, de súlyos vereséget szenvedtek; kevéssel utóbb a vár őrsége megadta magát.[178]

Az 1537 elején tartott magyar országgyűlés a törökök elleni védelem czéljaira a papságot megadóztatván, Ferdinánd király Morone János modenai püspököt, ki kevéssel előbb jött mint nuntius Bécsbe, fölkérte, hogy az adó behajtásához a szent-szék nevében fölhatalmazást adjon vagy eszközöljön ki. Ez azt válaszolta, hogy a pápa ekkorig a papság megterheléséhez sehol sem adta beleegyezését. Azonban miután Várdai Pál, az esztergomi érsek a király megkeresését hathatósan támogatta, a fölhatalmazás megadását javasolta a pápának.[179]

Az államtitkár válasza így hangzott: «O szentsége kiválóan szivén viseli az egyháziak adómentességének megóvását és megterhelésökhöz nem szivesen járul; de tekintetbe véve azt, hogy a törökök ellen minden eszközzel védekezni kell, és mindenki vérét ontani köteles: fölhatalmazza, hogy az adó behajtásához beleegyezését adhassa».[180] Egyszersmind brévét küldött neki, a mely fölhatalmazza, hogy azokat, kik a papság megadóztatásával az egyházi kiközösítést magukra vonták, föloldozhassa.[181]

A király, a ki az adó behajtását elhalasztotta volt, a pápai engedményt hálásan fogadta.[182]

Ugyanekkor János király Rómában bejelentette szándékát, hogy Statilio János erdélyi püspököt küldi követül a pápához, és részére Bécsben útlevél kieszközlését kérte.

Morone nuntius, mikor vett utasítás következtében eziránt Ferdinándnak előterjesztést tett, hangsúlyozta, hogy a szent-atya a keresztény népek békeségének helyreállításán fáradozik és különösen ő felségét óhajtaná a háborúktól megszabadítani; ezért János követével megindítandó tárgyalásokban is az ő felsége iránt táplált rokonszenvének sugallatait fogja követni.

Ferdinánd éles szavakkal kikelt «János vajda hűtlensége» ellen és követelte, hogy ha békét kíván kötni, Bécsbe küldje követét.[183]

A nyár végén Morone újabb kisérletet tett. Ferdinánd ekkor nem foglalt el többé merev állást; a János udvaránál levő császári követ jelentéseitől tette függővé elhatározását.[184]

Ez időtájt a pápa a velenczei köztársasággal a törökök ellen szövetséget kötött és az összes keresztény hatalmasságokat csatlakozásra szólította föl. Morone ezen alkalomból Ferdinándot fölkérte, hogy a vetélytársával folyamatban levő tárgyalások befejezését siettesse. A király azt válaszolta, hogy ha János a szövetséghez csatlakozik, az egyesség nehézség nélkül létrejő.[185]

A pápai államtitkár erről értesülvén, október 9-ikén a következő jegyzéket küldötte a bécsi nuntiusnak:

«Ő szentsége, a kereszténység javának és a közös ellenség megsemmisítésének szempontjából, a béke létrejöttét Ferdinánd és János között nem kevésbbé fontosnak tekinti, mint a császár és a franczia király kibékülését. Uraságod jelentékenyebb szolgálatot az ügynek és kedvesebb dolgot ő szentségének nem mívelhet, mint ha megkezdett tevékenységét folytatja. Biztosítom, hogy ő szentsége e tekintetben semmit sem fog elmulasztani». Ezért megbízta őt, hogy a mennyiben Ferdinándnak nincs kifogása, személyesen menjen János udvarához.[186]

Ferdinánd azon megokolással, hogy a nuntius megjelenése Jánost «még makacsabbá tenné», közbelépését udvarias kifejezésekkel elhárította.[187]

Végre a következő év (1538) február 28-ikán létrejőtt Ferdinánd és János között a váradi békekötés. Erről Statilio János erdélyi püspök értesítvén János király római ügynökét, Bogancio Miklós pécsi főesperest (ki időközben a dulcignoi püspökség czímét nyerte el), kiemeli, hogy «ő szentsége figyelmeztetései és buzdításai» voltak mérvadók azok előtt, kik János király oldala mellett az egyesség létrehozásában közreműködtek; bejelenté, hogy mihelyt Ferdinándtól útlevelet kap, személyesen Rómába jő.[188]

János király ekkor remélhette, hogy a szent-szék részéről most már elnyerheti azon kedvezéseket, a melyekért eddig eredmény nélkül tett lépéseket: hogy pápai nuntius jöjjön udvarához, az általa kinevezett magyar főpapok megerősíttessenek, és egyikök a bíborral diszíttessék föl. Egyúttal azon esetre, ha a békekötés miatt

török támadást vonna maga után, a szent-széktől pénzsegélyt és az egyházi tizedek átengedését várta.

E mellett a pápával családi összeköttetésbe kívánt lépni. Unokahuga Farnese Vittoria herczegnő kezét óhajtotta elnyerni. Statilio püspök volt ennek a tervnek főszószólója, talán szülője; aprilis első napjaiban az erdélyi prépostot küldötte Rómába, azzal az utasítással, hogy «ő szentsége dicsőségére szolgáló» üzenetét csakis közvetlenül a pápával közölje.[189] Ez azonban ekkor Nizzában időzött, ezért az ügy tárgyalása haladékot szenvedett, később sem vezetett eredményre.[190]

Előbb (május végén) nyilt alkalma Brodarics Istvánnak, ki Ferdinándhoz Boroszlóba küldetett, az ott tartózkodó Morone nuntiussal érintkezésbe lépni. Különösen arról igyekezett őt meggyőzni, hogy az egyház érdeke követeli pápai nuntiusnak János királyhoz küldetését. Nem habozott, VIII. Henrikre czélozva, megjegyezni, hogy uralkodójának alapos oka lett volna «a más királyok» tévedéseit utánozni, a mire sokan csábítgatták is.

Morone azt válaszolta, hogy János királynak mielőtt nuntius küldését szorgalmazná, előbb a kiközösítéstől való föloldozásért kell folyamodnia.

Brodarics erre azt az észrevételt tette, hogy a szent-szék túlságos szigort alkalmaz a királyok irányában, pedig nekik köszöni fönmaradását. Kijelenté, hogy VII. Kelemen pápa ismételt fölszólítása daczára, uralkodója vonakodott a föloldozásért lépéseket tenni, mivel nem tartja magát bűnösnek; III. Pál pedig mint bíbornok megrótta elődjét azért, hogy Ferdinándnak kedvezni kívánván, kellő megfontolás nélkül a kiközösítést kimondotta.

«Nékem» — válaszolá a nuntius — «nem föladatom itéletet mondani VII. Kelemen pápa eljárása fölött. De ő szentsége, a mostani pápa, ha abban az időben kedvezett uralkodódnak, most viszont tőle elvárhatja, hogy hálából követ útján hódolatát mutassa be neki.»[191]

Frangepán, kit János király már aprilis első napján keltezett megbízólevéllel küldött volt a pápához,[192] csak júniusban indult el és akkor Paduánál nem jutott tovább; betegség akadályozta meg útja folytatásában.[193]

Nizzában kereste föl III. Pált János király részéről Ferencz jogtudor, királyi titkár.[194] Előterjesztésére augusztus közepe táján a pápa a következőképen válaszolt:

Oda fog hatni, hogy a keresztény fejedelmek János király részére tizenötezer fegyveres zsoldosnak fizetését vállalják magukra; a magyarországi várak megerősítésére segélyt nem képes nyujtani, mivel a császárral és a velenczei köztársasággal fönnálló szövetsége súlyos terheket ró rá; de mihelyt a keresztény fejedelmek a szövetségbe belépnek, képessé fog válni, hogy áldozatkészségét bebizonyítsa; Magyarországba küldendő legátusát föl fogja hatalmazni, hogy a papokat, kik embert öltek, föloldozhassa; igyekezni fog, hogy a király iránt jóakaratát tettekkel tanusítsa.[195]

Ugyanakkor, mikor ezt a választ a királyi titkár Nizzában átvette, János Váradról a pápához útnak indította Bentivoglio Márk Antal gyulafehérvári kanonokot[196] azzal a tudósítással, hogy a szultán hatalmas sereget küldött Moldvaország és Erdély elfoglalására, minélfogva segélykérését meg kell ujítania; kötelezvén magát arra, hogy ha a pápa és szövetségesei tízezer gyalogos és ezer lovas zsoldját elvállalják, meg fog akadályozni minden támadást, melyet a török seregek szárazföldön Olaszország ellen irányozni szándékoznak.[197]

Laszki Jeromos erdélyi vajda, kit ezzel egyidőben Bécsbe küldött, ugyanezt az előterjesztést tette Morone nuntiusnak.[198] Azonban a törökök terveiről terjesztett hirek csakhamar alaptalanoknak bizonyultak.[199]

Ennek daczára János király november első felében Statilio erdélyi püspököt megbízta, hogy Rómában a törökök elleni actio megindítására késztesse a pápát. Továbbá meghagyta neki, hogy Frangepán részére a bíbort kérje és az általa kinevezett magyar püspökök megerősítését eszközölje ki.[200]

Azonban eredményt nem ért el.

A püspökök megerősítése tekintetében Ferdinánd tett nehézségeket, azt kívánván, hogy az csak a váradi békekötés kihirdetése után történjék meg.[201]

A bíbornokság ügyében maga Statilio nem járt el teljes loyalitással. Ő maga vágyott a bíborra és ezért Frangepánról olyan nyilatkozatokat tett, a melyek a császári követet arra a megjegyzésre késztették: «Szavaiból itélve, nem lehetnek nagy barátságban».[202]

De János király szándékát Bécsből hiúsították meg.

A tavaszszal Ferdinánd is azzal a kérelemmel fordult a pápához, hogy Frangepánt, a béke létrejötte körül szerzett érdemeit jutalmazandó, bíbornokká nevezze ki.[203] November második felében

római követét megbízta, hogy «egy vagy két magyar főpapnak» a bíbornoki testületbe fölvétele végett tegyen lépéseket.[204] Ugyanakkor a pápának Várday Pál esztergomi érseket ajánlotta bíbornokságra; de a pápai követ előtt kinyilatkoztatta, hogy a prímást, a ki az ajánlást «kikoldulta, mintegy kierőszakolta», több ok miatt a bíborra méltónak nem tartja.

A pápai követ ily körülmények között, míg hivatalos irataiban támogatta a király ajánlását, bizalmas levélben föltárta a helyzetet és azt javasolta, hogy egy magyar főpap se emeltessék a bíbornoki méltóságra, mert Várday kitüntetése Jánost, Frangepánė Ferdinándot sértené meg; mindazáltal alkalmas ürügyet kell keresni a tagadó válasz megokolására.[205]

Rómában megfogadták a tanácsot. A bíbornok-államtitkár jegyzéket fogalmaztatott, a mely arra volt hivatva, hogy Várdaynak bemutattassék. Ő szentsége, e szerint, örömmel vett tudomást a jelentésekről, a melyek az esztergomi érseket ékesítő erényeket magasztalják; de mivel a futár az ajánlólevelekkel a bíbornoki kinevezések megtörténte után érkezett meg, élénk sajnálatára «méltóságának díszét ezidőszerint nem gyarapíthatja».[206]

Ezen tagadó válasz után János király ajánlását sem lehetett tekintetbe venni.

* * *

III. Pál pápa, kit a császári udvarból azzal biztattak, hogy a Lutherhez pártolt német fejedelmeket engedmények árán a katholikus egyházba visszavezetheti, 1538 nyarán arra határozta el magát, hogy bíbornok-legátust küld Németországba.

Erre a küldetésre a bíbornoki testület legkiválóbb tagját szemelte ki, Aleander Jeromos brindisi érseket, ki a császárnál, a német fejedelmeknél és a birodalmi gyűléseken két évtized alatt ismételten képviselte a szent-széket. Hatáskörét kiterjesztette Magyarországra is azzal a megbízással, hogy ott a váradi békekötést erősítse meg és ily módon a szent-szék hagyományos tekintélyét érvényesítse. De utasította, hogy Jánosnál csak abban az esetben jelenjék meg, ha ez ellen Ferdinándnak kifogása nincs és szives fogadtatásra számíthat.[207]

Alighogy július vége felé Aleander útra kelt, János király Rómában időző ügyviselői Filonardo bíbornok útján szorgalmazták, hogy uralkodójukat a pápa előre tudósítsa a legátus jövetele felől.

A pápa, noha udvaránál kétségek merültek föl ugyan az iránt, vajjon illő-e, hogy a pápa olyan fejedelemhez, a ki az egyházi kiközösítéstől még föloldozva nincs, levelet intézzen; azt mégis megiratta és a legátusra bízta, hogy belátása szerint küldje el, avagy tartsa vissza.[208]

Aleander szeptember elején érkezett Ferdinánd udvarához, a kitől azt az értesítést nyerte, hogy János királyhoz menetele csak a váradi békekötés kihirdetése után lesz kívánatos; a mikor azután a királyt «és az országot» a kiközösítés alól föloldozhatja, a püspökök megerősítésének ügyét tárgyalhatja, egyúttal intézkedhetik, hogy a világiak által elfoglalt egyházi javak visszaadassanak, a katholikus hitnek «a törökökkel való érintkezés és a lutheranismus terjedése következtében bemocskolt tisztasága visszaállíttassék».[209]

Aleander nem ment Magyarországba, hanem elküldötte János királynak a pápa levelét, melyben örömét fejezi ki a béke létrejötte fölött és azzal biztatja, hogy a császárral és Velenczével kötött szövetsége képessé fogja tenni a törökök ellen megoltalmazására.[210]

János király Tordáról október 29-ikén kelt válaszában köszönetet mondott a pápának és azt a reményét nyilvánította, hogy «az elrongyollott ország helyreállításában» támogatni fogja a legátus, a ki ha megjelenik, illő fogadtatásban fog részesülni.[211]

Aleander buzgón fáradozott, hogy a váradi békekötés alapján a két uralkodó mind bensőbb viszonyba lépjen és az ország megoltalmazására czélzó igyekezetekben egyesüljön.

A pápa pedig János király iránt jóindulatának kiváló bizonyítékát adta azzal, hogy az általa kinevezett összes főpapok megerősítésére határozta el magát.[212] Ferdinánd követe előtt kijelentette, hogy «köteles gondoskodni az országról, mely ha meg nem hallgattatik, azokhoz fog csatlakozni, kik a szent-széktől már elpártoltak».[213]

A május 15-ikén tartott consistoriumban a csanádi, egri, erdélyi, váczi és váradi püspökségeket azokkal a főpapokkal töltötte be, kiket János király nevezett volt ki; a megerősítésért járó díjakat pedig a magyarországi végvárak megerősítésére ajánlotta föl.[214]

Megbízásából Aleander bíbornok megnyugtatni igyekezett Ferdinándot. «Ne féljen» — így szólt egyebek között — «jó tettnek rossz következménye nem lehet... Országokat csak az igazság és a jog fegyvereivel lehet megszerezni és megtartani; a népek üdvösségét veszélyeztető magatartás Isten haragját idézi föl.» [215]

Ugyanekkor a pápa, Aleander bíbornokot visszahiván, a helyébe újból Ferdinánd udvarához küldött Morone János modenai püspököt utasította, hogy a két király között a jó viszonyt fönntartani és megszilárdítani igyekezzék; enyhítse azt az ellentétet, mely annak következtében élesedett ki, hogy Ferdinánd a váradi béke kihirdetését sürgette, János a török támadás elhárítása érdekében halogatta.[216]

Morone hathatósan támogatta János király azon óhajtását is, hogy udvarához nuntius küldessék. Ezt a magyarországi katholikus egyház restauratiója érdekében kívánatosnak tüntette föl.[217]

Ekkor, az 1539-ik év nyarán, a pápa Rorario Jeromost másodizben küldötte János királyhoz, utasítván őt, hogy előbb Ferdinánd előtt jelenjék meg s a lengyel király elsőszülött fiának a szentelt kardot vigye meg.[218]

Rorario október 19-ikén érkezett Bécsbe. Három nappal utóbb volt audientiája a királynál, a kinek részéről a szokott kegyességgel fogadtatott.

A pápa örömét tolmácsolta a váradi békekötés létrejötte fölött, közölte a megbizatást, a melyben Magyar- és Lengyelország királyainál kell eljárnia. Szólott a pápa terveiről a törökök ellen intézendő hadjárat tárgyában és kérdést tett, hogy a király mily módon fog abban résztvenni.

Ferdinánd válaszában hálásan emlékezett meg a pápa részéről tapasztalt jóindulat felől. Előadta, hogy a béke hő vágyától vezettetve, hátrányos és szégyenteljes föltételek elfogadásától sem riadt vissza. A törökök elleni küzdelemben vagyonát és életét kész föláldozni; mielőtt a részletekre nézve nyilatkoznék, az ügyet tanácsosaival kell megbeszélnie. Szivesen veszi, hogy a nuntius Magyar- és Lengyelországba megy. Helyesli, hogy a magyar főpapok által fizetendő díjak a véghelyekre fordíttassanak; de nem hallgatta el, hogy a megerősítés elhalasztását czélszerűbbnek látta volna.

Rorario megjegyzé, hogy a megerősítést, a mely ellen Ferdinánd követe nem szólalt föl, tovább halasztani lehetetlen volt, mert félni kellett, hogy a szent-szék annyi más ország után, elveszti Magyarországot is, melynek főpapjai már fenyegetődztek, hogy a megerősítés kieszközléseért többé egy lépést sem tesznek.

A király elismerte, hogy a felelősség az ő római követét terheli, a ki a megerősítés ellen nem tiltakozott; de a megtörtént dologról — úgymond — fölösleges szólani.

Öt nappal utóbb Ferdinánd közlé Rorarioval, hogy a török háborút illetőleg tájékozást kell szereznie császári bátyjának nézetei felől és aziránt, hogy saját országainak rendeitől mit várhat.

Azután fölemlíté, hogy az őt uraló magyar főpapokat a római megerősítés kieszközlésére fogja utasítani. A nuntius e fölött örömét fejezte ki; mert — úgymond — árnyékot vetett ő felségére az a körülmény, hogy őt a megerősítés kieszközlésében János király megelőzte.[219]

Rorario november 6-ikán érkezett Budára, a hol János király ekkor udvart tartott. Az óbudai prépost és egy világi tanácsos, lovas-csapat élén, fogadták és kisérték szállására; három nappal utóbb ugyanazok vitték a királyi palotába audientiára.

János királyt Werbőczi kanczellár, Statilio erdélyi püspök, Fráter György váradi püspök és két titkár környezték.

A nuntius a királynak a pápa szerencsekívánatait hozta meg a váradi béke megkötése és a lengyel király-leánynyal kötött házassági frigye alkalmából. Elmondotta, hogy iránta ő szentsége bíbornokkorában kiváló szeretettel viseltetett, most pedig atyai érzelmeket táplál; hogy a kereszténység megoltalmazása érdekében a császár és a franczia király kibékítése végett a közbenjárást elvállalta; Magyarország védelmének czéljaira pedig a magyarországi főpapok által fizetendő díjakon fölül tízezer tallért ajánl. Fölkérte a királyt, hogy jövőben a kinevezendő főpapokat csak a pápai megerősítés elnyerése után bocsássa javadalmuk birtokába. Nyilatkozatot kért arra nézve, hogy a törökök ellen tervezett hadjáratban miképpen fog a király résztvenni.[220]

Rorariot — mint ő maga jelenti — a király «minden képzeletet meghaladó szivességgel» fogadta és «jó barátjának» nevezte; meleg érdeklődéssel kérdezősködött a pápa és unokaöcscse, Farnese Sándor bíbornok-államtitkár hogyléte felől.

Az előterjesztésre Statilio adta meg általános kifejezésekben a választ: Ő szentsége atyai jóindulatának nyilatkozatait ő felsége hálásan veszi, hű és engedelmes fia marad; a részletekre nézve tanácsosai meghallgatása után fog nyilatkozni.

Ezidőben a király Fráter György váradi püspök vezetése alatt a szultánhoz követséget készült küldeni. Rorario helyeselte azt a politikát, a mely szerint a törökök barátságát megőrizni iparkodtak. Az a gondolat, hogy püspök megy az izlam fejének hódolni, nem adta a fölháborodás szavait ajkaira, mikor arról értesült, sem tollára,

mikor arról jelentést tett. Ellenkezőleg, hizelgő biztosításokkal halmozta el Fráter Györgyöt. «Ő szentsége» — mondá neki — «jobban bízik benne, mint a többi tanácsosokban és tőle várja, hogy fönntartja János és Ferdinánd között a testvéri viszonyt, a mely «Magyarország, sőt az egész kereszténység jólétének föltétele».

Fráter György igérte, hogy a két király egyességének fönntartásán ezentúl is fáradozni fog; de ellenezte a váradi béke kihirdetését, mert a török támadás ellen, melyet fölidéznének, az országot megvédeni nem képesek.

Rorario kisérletet tett meggyőzni őt arról, hogy kisebb török haderő betörését Ferdinánd közreműködésével visszaverhetik, nagyobb támadás esetén a német birodalom segítségére számíthatnak.

A váradi püspök Istent hívta tanúbizonyságul, hogy ő, noha eljárását sokan gyanusítják és félremagyarázzák, jó keresztény, királyának hü szolgája, az ország javát szivén viseli; de azt tartja, hogy Ferdinándra, a ki Slavoniát sem képes megoltalmazni, támaszkodni nem lehet, a német birodalom pedig, belső viszályoktól emésztve, egyesült erőkifejtésre nem képes; ezért a míg a császár és a franczia király szövetkezve nem indítanak hadivállalatot, János kénytelen lesz ajándékokkal «vagy más módon» a török barátságát ápolni.

A nuntius ezen fölfogás alaposságát nem vonhatta kétségbe és Rómába azt jelentette, hogy a császár és a franczia király által indítandó hadivállalathoz a magyarok is csatlakoznának; de másképpen nem várható, hogy a törökök ellen támadjanak.

Azon is fáradozott, hogy Ferdinándot valamely módon megnyugtassa. Ezért az erdélyi és váradi püspököket rá akarta birni, hogy esküvel kötelezzék magukat János király halála esetén Ferdinánd és fiai örökösödési jogának fölkarolására. Statilio a váradi békekötésre hivatkozott, a melynek értelmében csak kihirdetése után tehet ilyen esküt. Fráter György pedig azt válaszolta, hogy a főpapok a zászlósuraktól, ezek a köznemességtől nem válhatnak külön; egyébiránt Ferdinánd az ő örökösödési jogát legjobban úgy biztosítja, ha a magyarok kedvében jár és az ország fönnmaradásán, «nem romlásán» munkálkodik.[221]

Hosszú szünet után november 24-ikén János király magához kervén Rorariot, a két püspök jelenlétében így szólt hozzá: Az összes keresztény fejedelmek között egyedül ő szentségébe helyezheti bizodalmát; mindenkitől elhagyatva, csak Isten irgalmára támasz-

kodhatik; a hatalmas ellenséggel szemközt furfanggal kell magát megoltalmaznia; ezért tudni akarja, vajjon biztos-e afelől ő szentsége, hogy a tervezett nagy hadjárat csakugyan létrejön?

Rorario kénytelen volt beismerni, hogy a pápa csak arra a reménységre támaszkodhatik, «hogy a keresztény fejedelmek a saját biztonságuk érdekében Magyarországot elveszni nem engedhetik, és híveit az irgalmas Isten nem hagyja el».

János király ekkor tüzetesen kifejtette, hogy támadó hadivállalathoz az összes keresztény fejedelmek közreműködése szükséges. A míg ezek százhúszezer arany havisegély biztosításával nem teszik neki lehetővé, hogy hatvanezer fegyverest állítson síkra: a szultánnal fönn kell tartania a barátságot, a miért most is a váradi püspököt, mintegy százezer forint értékű ajándékokkal Konstantinápolyba küldi.

Rorario, mint Rómába jelenti, könyekig meghatva hallgatta János királyt, a kinek «okosságát, vallásos érzését, jólelkűségét» magasztalja.

Az erdélyi püspök fölkeresvén őt, megpendítette azt, hogy Fráter György a portán tárgyalásokat indíthatna a végből is, hogy a pápai állam török támadás ellen biztosíttassék.

Azonban a nuntius megjegyzé, hogy ilyen tárgyalas ő szentsége hírnevére homályt vetne, különben is a törökök a velök kötött egyességen könnyen túlteszik magukat.[222]

Ismét majdnem egy hónap mult el, a míg Rorario megkapta előterjesztésére az irott választ.

E szerint a király köszönetet mond a pápa jóakaratáért, szerencsekívánataiért, a kereszténység megoltalmazása érdekében kifejtett fáradozásaiért, a magyar püspökök megerősítéseért. Arról a fölhívásról, hogy csak a pápától megerősített főpapokat bocsásson a javadalmak birtokába, így nyilatkozik: «Ő szentsége ne csodálkozzék a fölött, hogy e tekintetben ragaszkodik az ország régi szokásához és gyakorlatához, a melytől Isten dicsőségére való tekintettel sem térhet el; ugyanis az országban dúló zavarok közepett, az új eretnekség terjedésével szemközt, ő felsége megrovást érdemelt volna, ha a püspökségeket főpásztorok nélkül árván hagyja; egyébiránt ő felsége, a kit a szent-széktől szenvedett súlyos sérelmek a helyes útról letéríteni nem birták, ő szentsége és az apostoli szék iránt magaviseletében elődei példáját fogja követni».

A török hadjárat tárgyában korábbi nyilatkozataira utalt. Végre

megbízta a nuntiust, hogy Farnese és Filonardo bíbornokoknak, kik az ő érdekeit buzgón fölkarolták, hálájját tolmácsolja.[223]

János király nem elégedett meg azzal a czélzással, a mit ebben a válasziratban a kiközösítésre nézve tett. Rorario előtt «erről a méltatlanságról» nyiltan is szólott. Mire a nuntius utalt VII. Kelemen nehéz helyzetére, a melynek közepette akarata ellenére kénytelen volt cselekedni; míg a mostani pápa akkor is a király mellett foglalt állást.[224]

A föloldozás szóba sem került.

Rorario deczember vége felé hagyta el János király udvarát és Lengyelországba ment, a honnan a következő év tavaszán Bécsen keresztül tért vissza Olaszországba.[225]

Magyarországi tevékenységével a pápa meg volt elégedve, elismerését Farnese bíbornok-államtitkár fejezte ki neki.[226]

Az a jóakarat, a mit a pápa Rorario küldetésével és a magyar főpapok megerősítésével János király iránt tanusított, a bécsi udvarnál némi aggodalmakat támasztott, a melyeket fokozott az a Rómából jött tudósítás, hogy Frangepán és Statilio püspököket mint jelölteket a bíbornoki méltóságra emlegetik.

Ferdinánd a mellette levő nuntius előtt kijelentette, hogy a váradi béke kihirdetése előtt bármelyik magyar főpapnak bíbornokká kinevezését hátrányosnak tekinti, abban pedig, ha János pártjához tartozó főpap nyerné el a bíbort, a saját és az esztergomi érsek állására sérelmet látna. Ennek következtében azt óhajtotta, hogy a pápa várja be azt az időpontot, míg a magyarországi viszonyok rendezve lesznek.[227]

János király 1540 márczius közepén a dulcignoi püspököt harmadizben Rómába küldötte,[228] kétségkívül azzal a megbízással is, hogy Frangepán érdekében lépéseket tegyen. Mielőtt erre nézve czélt ért volna, július 18-ikán kimult.

ÖTÖDIK FEJEZET.

A szent-szék magatartása János király halála után. — Fráter György összeköttetése III. Pál és III. Julius pápákkal. — Bíbornokká neveztetése. — A magyar országgyűléseknek a szent-székhez intézett kérelmei. — Gregoriancz küldetése Rómába. (1540—1551.)

JÁNOS király halála után Ferdinánd a váradi békekötés értelmében követelhette, hogy a magyar korona egész területén őt ismerjék el királyul. Azonban a halálhírrel egyidőben kapta azt a jelentést, hogy János király hívei, Fráter Györgygyel és Werbőczivel élükön, az országot vagy legalább egy részét János csecsemőfia számára, török segítséggel, megtartani szándékoznak s e végből követeket küldöttek Konstantinápolyba. Ilyen körülmények között a szent-szék erkölcsi és anyagi támogatására szorult.

Augusztus 13-ikán a pápát a helyzetről tájékoztatván, fölkérte, hogy részesítse őt pénzsegélyben, melynek összegét százezer aranyban maga szabta meg; továbbá a magyarországi főpapokat egyházi büntetések terhe alatt utasítsa, hogy őt királyuknak ismerjék el; a közelebb megerősített főpapoknak csak miután a hűségi esküt letették, szolgáltassa ki a megerősítő bullákat; az engedetleneket foszsza meg javadalmuktól.[229]

A pápa ezt a levelet és bécsi nuntiusának jelentését[230] Rómán kívül, a Cicero emléke által elhíresült Tusculum (Frascati) területén épült villájában kapta meg, a hová a nyári hőség elől menekült. Mivel pedig a bíbornoki testület tanácsának meghallgatása nélkül határozni nem akart, a válaszszal késett.[231] Az óvatosságnak is része volt a halasztásban. Ferdinánd igényeinek jogi alapját, úgyszintén érvényesítésök esélyeit és következményeit alaposan meg akarta fontolni. Megnyugvással vette volna, ha Ferdinánd az elhúnyt vetélytárs híveinek önkéntes meghódolásával az egész ország birtokába jut. Azonban előre látta, hogy ha kénytelen lesz Magyarország

elfoglalására háborút folytatni: a pártküzdelmek a törökök hatalmának és a protestantismus megerősödésének veszélyét idézik föl.[232] E mellett nem volt kétsége aziránt, hogy a lengyel király az ő unokájának, a franczia király az ő szövetségese fiának ügyét föl fogják karolni. Ezért ismét bizonyos neutralitás álláspontjára szeretett volna helyezkedni.

Mindezt a pápa és államtitkára Ferdinánd követe előtt őszintén föltárták[233] és olyan nyilatkozatokat tettek, a melyek a pénzsegély megajánlását a szent-szék helyzetére való tekintettel lehetetlennek jelezték,[234] a többi kívánságok teljesítésére ellenben reményt nyujtottak.

Sanchez igyekezetei következtében szeptember második felében az államtitkári hivatalnál megfogalmaztatott a pápai levél, a mely a magyar főpapokat fölhívta, hogy Ferdinándnak hódoljanak meg, mivel erre őket a II. Ulászló és Miksa római király között létesült 1491-ik évi szerződés, Ferdinándnak törvényes megválasztatása és a váradi békekötés egyaránt kötelezik.

Azonban a pápa, mikor ez a fogalmazat neki bemutattatott, vonakodott azt aláirásával ellátni, azt mondá, hogy «jobban meg akarja fontolni a dolgot». Nyolcz nap eltelte után pedig újból fogalmaztatta az iratot, kihagyatván belőle az örökösödési szerződésre és Ferdinánd választására való hivatkozást.

Sanchez, mikor erről tudomást nyert, megnyugodott benne, nehogy újabb nehézségeket támaszszon; ugyanis nagy súlyt fektetett arra, hogy a bréve mielőbb útnak indíttassék. Mivel pedig ez késett, október első napján megjelent a pápa előtt és fölkérte, mondja meg neki nyiltan, vajjon expediálni akarja-e a leveleket vagy nem? III. Pál kitérőleg válaszolt. Kérdé, vajjon a két titkár, a kikre ezt az ügyet bízta volt, a palotában van-e? Sanchez el lévén készülve erre a kérdésre, a két titkárt magával hozta és az előszobában várakoztatta. A pápa behivatván őket, az egyiknek meghagyta, hogy a fogalmazatot rögtön vigye el Giunizzi, Contarini és Aleander bibornokoknak, véleményöket kikérendő. Ezeknek azonban nézeteik eltérők voltak.

A pápa ekkor az egész bibornoki testületet hívta egybe. Felolvastatta Ferdinánd levelét és a válasz fogalmazványát. Hosszú vita keletkezett. A bibornokoknak mintegy két harmadrésze a franczia párthoz tartozott. Ezek ellenezték a brévék elküldését és azt hangoztatták, hogy a pápa a neutralitás álláspontjára helyezkedjék,

János király jogigényeire legyen tekintettel, óvakodjék a franczia és lengyel királyok neheztelését magára vonni.

A pápa unokaöcsse, Farnese bibornok mindazáltal meggyőző érvekkel kimutatta annak szükségességét, hogy Ferdinánd kivánsága teljesíttessék.

Ennek következtében a bibornokok megnyugodtak abban, hogy a magyar főpapokhoz levél intéztessék, anélkül azonban, hogy azok nyiltan és határozottan Ferdinánd elismerésére fölszólíttassanak.

Az újból fogalmazott levélben a pápa elmondja, hogy János király halálának híre nemcsak fájdalommal töltötte el, hanem félelemmel is; mert a béke fönntartását veszélyeztetve látja azzal, hogy a török császárhoz követség ment, az ő támogatását kikérendő; hinni akarja, hogy ez kósza hír, mert ilyen gonosz tettre keresztény embert képesnek nem tart. Azután így folytatja: «Noha nem félünk attól, hogy Te helytelenül fogsz eljárni, mégis az ország iránti gondoskodásunktól késztetve buzdítunk, hogy a béke fönntartására mindent kövess el; egyúttal a köteles szent engedelmességre hivatkozva, parancsoljuk, hogy a törökökkel minden közösséget kerülj, nehogy neki alkalmat szolgáltassatok az egész ország leigázására, a mely sors Görögországot érte».

Az államtitkár a bécsi nuntiushoz küldött jegyzékében említi, hogy a pápa ezzel elment odáig, a meddig kötelességei engedik, sőt olyan «aggodalmakon, a melyeket a jelen viszonyok között egészen mellőzni nem volna szabad, túltette magát».

Sanchez római követ a levél szövege ellen, melyet vele előlegesen közöltek, nem tett kifogást; mivel figyelmeztették, hogy ha más fogalmazást akarna kierőszakolni, igyekezete hiábavaló volna. O egyébiránt úgy vélekedett, hogy abban az intésben, hogy a békét, azaz a váradi egyességet tartsák fönn, hallgatagon benne foglaltatik a fölszólítás, hogy Ferdinándot királyuknak ismerjék el.

A pápa abban a kedvezményben is részesítette Ferdinándot, hogy a levél néhány példányát czímezés nélkül állíttatta ki, a melyeket az ő utasítása szerint tölthetett be a nuntius.

A magyar főpapok részére kiállított megerősítő bullák tekintetében pedig úgy intézkedett, hogy Ferdinánd kezeihez küldessenek, a ki természetszerűen azokat csak olyan főpapnak volt kiszolgáltatandó, a ki neki meghódol.

A pénzsegélyt a pápa határozottan megtagadta; azzal az indo-

kolással, hogy a rendelkezésére álló pénzösszeget a törökök által fenyegetett Olaszország oltalmára kell fönntartania.[235]

Ferdinánd, a mikor az első tudósításokat Rómából a pápa magatartása felől megkapta, nagy mértékben le volt hangolva. A nuntius előtt megütközését nyilvánította a fölött, hogy a pápa, noha az egész kereszténység érdekéről van szó, közönyös marad. Bizalmas emberei előtt fenyegetődzött, hogy «országaiból a pápa annatákat többé nem kap!»[236]

Mindazáltal némi fontosságot tulajdonított annak az engedménynek, a mely szerint a magyar főpapok bullái néki küldettek meg. Rorarionak, a ki ebben az ügyben közbenjárt, köszönetet mondott és egyik magyarországi apátság terhére évdíjat igért.[237]

Hálás volt Frangepán Ferencz egri püspök irányában is, ki egyetlen a János-párti főpapok sorából, hűséget esküdött neki és ezen lépését a pápa előtt kimerítő iratban igazolta.[238] Don Diego Lasso nevű spanyol tanácsosát, kit október végén Sanchez helyébe mint követet küldött Rómába, utasította, hogy az esztergomi érsek és az egri püspök részére a bíbort eszközölje ki.[239]

Azonban a követ igyekezetei eredménytelenek voltak. A két főpap nem nyerte el a bíbort.[240]

A pápai levelek, a melyek a János-párti főpapokat a váradi békekötés fönntartására intették, a török szövetségtől óvták, hatástalanok maradtak. Az erdélyi, váradi és pécsi püspökök János-Zsigmond legbuzgóbb híveihez tartoztak, az utóbbi Werbőczivel mint követ ment a portára. A pápa nem volt rábirható, hogy ellenök egyházi büntetéseket alkalmazzon.

Azonban a mikor Budavára a törökök kezeibe került és fölszabadítására az 1542-ik év elején Ferdinánd sikerrel biztató nagy előkészületeket tett: a szent-szék «neutralitása» véget ért. A pápa a nagy föladatban méltó módon vett részt. Háromezer válogatott olasz zsoldosokból álló hadosztályt küldött Magyarországba. Élére katonai parancsnokul Vitelli Sándort (generale della fanteria di Sua Santitá) és vezérhadbiztosul (commissario generale) Medici János protonotáriust, pármai kormányzót (a ki később IV. Pius névvel utódja lett) állította.[241]

A pápai csapat Trienten, Bécsen keresztül augusztus elején érkezett magyar területre és Komáromban csatlakozott a királyi sereghez, a mely nyolczvanezerre szaporodott. Vitelli, a magyar urakkal egyetértve, azon volt, hogy haladék nélkül Buda vívásához

fogjanak. Azonban Joachim brandenburgi őrgróf, a német birodalom segélyhadának vezére, a komáromi táborban egy egész hónapig vesztegelt, azután pedig, hogy emberei vérét kimélje, a kevéssé megerősített Pest megszállására határozta el magát.

A pápai csapat mint előhad vonult a sereg élén Pest alá és a várost környező erődítményekhez legközelebb ütötte föl táborát; ismételten részt vett a törökökkel vívott csatározásokban és október 5-ikén az általános rohamban is, a melyet azonban az őrség visszavert. Vitelli jelenti Rómába, hogy nem meri megírni, mennyi esett el és mennyi sebesült meg embereiből; az előbbiek között két kapitányt (Piero Lorenzo da Camerino és Nicolao da Cuneo) nevez meg; de megjegyzi, hogy ezen veszteségeknek örvend: «Legalább nem mondhatják, hogy az olaszok nem harczoltak vitézül, kötelességüket nem teljesítették».

Ezen nyilatkozatának értékét emeli az a körülmény, hogy ő előre látta az ügyetlenül és erélytelenül vezetett hadjárat eredménytelenségét és abban a nézetben volt, hogy kár a pénzt kidobni és az embereket föláldozni.

Az első kudarcz után egy hét mulva a sereg elszállott a város alól. A pápai csapat október közepén Esztergomban volt s onnan visszatért Olaszországba.[242]

Ferdinánd november 6-ikán a következő levelet írta a pápának:

«Nem magasztalhatjuk eléggé Szentséged atyai buzgóságát azért, hogy hadaival minket megsegített, a kereszténység közös ellensége ellen viselt hadjáratban támogatott; bölcseségét is, melylyel hadainak biztosát és parancsnokát Medici János protonotárius és Vitelli Sándor személyében kiválasztotta, a miért Szentségednek határtalan hálával tartozunk, mivel mindketten tisztöket kitünően és komolyan töltötték be, ezáltal nemcsak a mi kegyelmünket érdemelték ki, hanem vitézségök és bölcseségök bizonyítékaival mindenütt dicsőséget arattak».

Ezzel kapcsolatban kéri, hogy a téli táborozás költségeihez ezer gyalogos zsoldjának megajánlásával járuljon a pápa; és mivel nem kételkedik, hogy a hadjáratnak a jövő év nyarán folytatására ő szentsége még nagyobbszámú sereget fog küldeni, ennek élére ismét Vitellit állítsa.[243]

Reménysége, hogy a pápa még nagyobbszámú hadat küld, teljesedett. 1543. július második felében négyezer gyalog zsoldos indult meg Olaszországból Ausztria felé. Rendeltetésök az volt, hogy

Bécs városát védelmezzék meg a várt török támadás ellen.[244] Míg a vezérhadbiztos tisztét ismét Medici töltötte be, a katonai vezérlet Savelli Jánosra volt bízva.

A pápai csapat augusztus 14-ikén ért Linczbe s egy hónapnál tovább vesztegelt Bécs közelében.

Ezalatt Szulejmán megvívta Siklóst, Pécset, Esztergomot, Fehérvárt.

Csak szeptember közepén közölte Ferdinánd azt a parancsot Savellivel, hogy fegyvereseit Pozsonyba vezesse. Ezekkel egyidőben érkezett oda Ferdinánd, kit Verallo casertai püspök, a pápai nuntius kisért.[245] Mintegy negyvenezer fegyveresből álló sereg gyűlt itt egybe. Mivel pedig a szultán ekkor már az országból kivonult, a hadimunkálatok sikert igértek. Azonban a korán beállott őszi esőzések a cseh és sziléziai csapatokat elkedvetlenítették. A király nem tudta őket rábirni, hogy valamelyik vár visszafoglalására menjenek, és október elején kénytelen volt a sereg föloszlatását határozni el. Savellit odautasította, hogy néhány napra Bruckban állapodjék meg, néki és annak az országrésznek védelmet nyujtandó a föloszló sereg garázdálkodásai ellen. Október 15-ikén a második pápai sereg is a nélkül, hogy küldőjének nemes áldozatkészségét siker jutalmazta volna, visszatért Olaszországba.[246]

A hadmunkálatok 1544-ben szünetelvén, ezen év végén küldötte Ferdinánd Rómába Madruzzo trienti bíbornok-püspököt segély kieszközlése végett. Ennek előterjesztésére azt a választ kapta, hogy a tél folyamán a pénzre szükség nincs; mire a bíbornok azt javasolta, hogy a pápa a megajánlandó segélypénzt biztos helyen tegye le, hogy alkalmas időben mindjárt föl lehessen használni. A pápa általános kifejezésekkel igérte ezen kívánság teljesítését.

Az 1545-ik év tavasz elején Ferdinánd már nemcsak a törökök ellen, hanem a protestánsok leküzdésére is folyamodott segítségért. A pápa ezen kettős czélra másfélszázezer aranyat ajánlott meg; azonban a császár az egész összeget kizárólag a németországi protestáns fejedelmek ellen indított háború czéljaira kívánta fordítani.[247]

A törökök ellen a hadjárat nem jött létre. Ferdinánd másfél évre fegyverszünetet kötött, melyet utóbb öt évre adófizetés árán hosszabbított meg.

***

Az ország azon területe, a mely János-Zsigmondot ismerte el uralkodójának, a római szent-székkel több éven át nem állott összeköttetésben. A főpapok megerősítő bulláikat, a melyek Ferdinánd kezei között maradtak, nem kapták meg s így a nélkül, hogy magukat fölszenteltethetnék, kormányozták tovább is egyházmegyéiket.[248]

Fráter György váradi püspök 1544 tavaszán fordult először a pápához s akkor is nem a maga bulláit szorgalmazta, hanem egy Martius nevezetű váradi kanonoknak segéd-püspökké rendeléséért tett lépéseket, a melyekhez a váradi káptalan is külön kérvénynyel csatlakozott.[249] A kanonok az augusztus 28-iki consistoriumban a cistrai czímzetes püspökséget nyerte el; de vonakodott a segéd-püspöki állást elfogadni és magát fölszenteltetni.[250]

Fráter György 1546 nyarán Boglussics Ágoston, dalmát származású dominikánust küldötte Rómába, azzal a megbízással, hogy az ő részére a fölhatalmazást eszközölje ki, hogy magát püspökké fölszenteltethesse és két segéd-püspöknek kinevezését kérje. Azonban a szent-széknél nehézségeket támasztottak, mivel Fráter György ellen az a vád emeltetett, hogy a váradi püspökség mellett, pápai fölhatalmazás nélkül az erdélyi püspöki széket is elfoglalta.

A püspök erről tudomást nyervén, az 1547. év február elején Rómába visszaküldött Ágoston atya útján, az erdélyi püspökség tárgyában azt a fölvilágosítást adta, hogy ő Erdélyben egyházi functiókat végez ugyan, de nem élvezi a püspöki jövedelmeket, a melyeket az országgyűlés a király és a királyné udvartartására rendelt. Megújította korábbi kéréseit; egyúttal János-Zsigmondot a szent-szék pártfogásába ajánlotta.[251]

Ugyanakkor Izabella is írt a pápának, kit arra kért, hogy Pucci Antal bíbornokot Magyarország protectorává rendelje.[252] Ily módon fia területét mint a Ferdinándot uraló ország mellett különálló államot kívánta képviseltetni a bíbornoki collegiumban.

A pápa most Fráter Györgyöt fölhatalmazta, hogy magát püspökké fölszenteltethesse, egyszersmind Ilosvai István egri prépostot és egy Miklós nevű egyházi férfiút az imeriai és tripolisi czímzetes püspöki székekre emelvén, a váradi egyházmegye számára segéd-püspökökké rendelte.[253]

Ezen ügyben több bíbornok és Maffeo Bernardin pápai titkár kiváló előzékenységet tanúsítottak és szolgálatukat barátságos levelekben jövőre is fölajánlották.[254]

Ezért háláját Fráter György nemcsak meleg szavakkal, hanem

értékes ajándékokkal, a pápának és befolyásos jóakaróinak küldött nemes paripákkal rótta le.[255]

Ekkor Ágoston atyát harmadízben Rómába küldvén, nemcsak egyházi,[256] hanem politikai ügyekkel is megbízta, a melyek Ferdinánd követének gyanakvó figyelmét fölkeltették.[257]

Pedig ekkor Fráter György utógondolat nélkül, őszintén karolta föl Magyarországnak Ferdinánd jogara alatt egyesítését és miután közvetlenül tett ajánlataival czélt nem ért, a pápai diplomáczia közbenjárását kívánta fölhasználni, oly módon, hogy a szentszék Erdélyt és a gyermekfejedelmet védnöksége alá fogadja, a miben a leleményes eszű államférfiú az egyesség előnyös megkötésének és lelkiismeretes végrehajtásának biztosítékát kereste.

Ajánlkozott, hogy «ő szentségének szabad rendelkezése alá helyezi Erdélyt a hozzátartozó magyarországi részekkel; ha ő szentsége czélszerűnek látja János király fia és a fenséges római király egyik leánya között házasságot létesíteni, ehhez ő és Izabella királyné hozzájárulnak, úgy hogy a gyermekfejedelmet ő szentsége a császári felséggel és a fenséges Ferdinánd királylyal együtt pártfogásába fogadja; ha ő felségeik jónak látják, Erdélyt birtokukba vehetik, kárpótlásul más fejedelemséget adván akár Olaszországban, akár a császári felség birodalmának más részeiben, a hol a gyermek és anyja állásuknak és rangjuknak megfelelően élhessenek és ugyanakkor köttessék meg a házassági frigy is».

A bíbornok-államtitkár ezt az ajánlatot «mind a kereszténység javának, mind a császári felség érdekeinek szempontjából» kiválóan figyelemreméltónak itélte és a nuntiussal közölte, hogy azt mind a császár, mind a római király tudomására hozza.[258]

A következő (1548.) év tavaszán Fráter György egy jelentékenyebb diplomatát bízott meg a római tárgyalások folytatásával. Ez Verancsics Antal budai prépost volt, ki — mint láttuk — tizenhat esztendő előtt sikerrel járt el a szent-széknél küldetésében és III. Pál pápával, akkor Farnese bíbornokkal, bizalmas érintkézésbe lépett.[259]

Általa megújította korábbi ajánlatát, azzal a hozzáadással, hogy a törökök ellen indítandó hadivállalatban az erdélyi és moldvaországi hadakat azonnal Ferdinánd zászlai alá helyezi.

A bíbornok-államtitkár az 1548 május havában Verallo helyére kinevezett nuntiust, Prospero de Santa Croce chisamoi czímzetes püspököt, a részére kiállított utasításban megbízta, hogy erről a két uralkodónak jelentést tegyen.[260]

Míg ekként kötelességét loyalis módon teljesítette, Verancsics útján egészen ellentétes politikai irány szolgálatába igyekezett vonni Fráter Györgyöt.

Ugyanis ebben az időben a szent-szék és V. Károly között, az egyetemes zsinat és a protestánsok által követelt engedmények tárgyában, újból éles viszály fejlett ki. Ezért a pápai diplomáczia ismét Francziaország felé hajolt és előnyösnek látta, hogy szükség esetén a Habsburg-dynastia ellenében Erdélyre támaszkodhassék. Erre vonatkozólag utasításokat kapott Verancsics, a ki azokat mint János király politikájának híve, örömmel vállalta el. Mivel pedig Rómából az út Erdélybe el volt előle zárva, Krakóba tért vissza és onnan levélben számolt be küldetése eredményéről és arra ösztönözte küldőjét, hogy ha a pápa és a császár között nyilt háborúra kerülne a dolog, az előbbinek pártjára álljon. «Ha» — úgymond — «a császár iránti tekintet tiltana, hogy mennyire tőled telik, a pápa érdekeit támogasd, dicsérem ugyan állhatatosságodat, de gondold meg, mily keveset teljesített a császár eddig azokból, mikkel Téged a maga és testvére részéről kecsegtetett; gondold meg, hogy Magyarország mily gyakran csalatkozott a belé helyezett reményekben, mily súlyos bajokba keveredett miatta.»

Tudósítja, hogy a pápa és a leghatalmasabb bíbornokok igen jó indulattal viseltetnek iránta, őt a bíborral akarják földíszíteni. «A mit sokan» — így folytatja — «nagy munkával és bőkezűséggel sem érhetnek el, Te költség és fáradság nélkül megszerezheted; a méltóság Néked, a nélkül, hogy arra vágyódnál, önként kinálkozik... Magad sem hiszed, mily becsüléssel és magasztalással beszélnek rólad Rómában, leveleidet és követeidet milyen nagyra tartják ott az atyák... Azt hiszem, a pápa kedvezését s akaratát, mely szerint Téged felmagasztalni kíván, nem kellene elhanyagolnod... Ragadd meg tehát a kinálkozó alkalmat és szerencsét, miként eddigi emelkedésedben tenni szoktad.»[261]

Ez a levél, noha nagy politikai szerepet és a személyes nagyravágyás kielégítését helyezte kilátásba, nem gyakorolt hatást Fráter Györgyre, a ki nyugodtan folytatta Ferdinánddal tárgyalásait. Mindazáltal azon eshetőségre, ha sikert nem ér el, fönn akarta tartani a lehetőséget, hogy a szent-székkel szövetkezzék. Az 1549-ik év tavasz elején a dominikánusok magyarországi provincialisát küldötte Rómába, Farnese bíbornokhoz és Maffeo Bernardin pápai titkárhoz írt levelekkel. Hogy ezeknek előttünk ismeretlen tartalma

alkalmas volt őt Ferdinánd előtt compromittálni, abból következtethetjük, hogy azokat a követ, mikor Pozsonyban attól kellett félnie, hogy a király emberei letartóztatják, darabokra tépte szét s így vitte rendeltetésük helyére.[262] Ezekben hangsúlyozta a szent-székhez való ragaszkodását és az igaz hit védelmére való készségét. Farnese bíbornok-államtitkár általánosságban tartott köszönetre szorítkozott és a tárgyalások folytatására támpontot nem nyújtott.[263]

Az 1549-ik év augusztus elején a királyi biztosok Nyirbátorban találkozván Fráter Györgygyel, a királyfi részére Oppeln és Ratibor sziléziai herczegséget, a püspöknek Erdély kormányzói tisztét, az esztergomi érsekséget és a bíbornoki méltóságot ajánlották föl. Ő úgy nyilatkozott, hogy saját személyét illetőleg föltétlenül a király kegyelmére bízza magát, mivel azonban élete végnapjait nyugalomban kívánná tölteni, Erdély kormányától fölmentetni kérte magát; egyszersmind előre látván, hogy Erdély átadása török támadást von maga után, szükségesnek látta, hogy erős sereg küldessék Erdély szélére.[264] Nem tartotta elégségesnek a császár segítségét, hanem az összes keresztény fejedelmek közreműködését kívánta biztosítani s ennek kieszközlésére az év őszén Ágoston atyát negyedízben küldötte III. Pál pápához, a ki azonban akkor már nem volt életben.[265]

Fráter György követe, Boglussics Ágoston atya, III. Pál halála után, a conclave alatt érkezett Rómába s így hogy megbizatásában eljárjon, a pápaválasztást kellett bevárnia. Ez szokatlanul soká, három hónapig, huzódott el. Végre Farnese Sándor bíbornok és hívei 1550. február 27-ikén Del Monte bíbornokot fogadván el jelöltjüknek, III. Julius egyhangú megválasztatását eszközölték.

Farnese, miután néhány órával a választás után a váradi püspök levelét átvette, válaszában örvendezve szólott az új pápáról, a kinek környezetében befolyása és hatalma megtartására számított. Ezért fölajánlotta nála szolgálatait mind Fráter Györgynek, mind az anyakirálynénak és «a királynak».[266]

Csakugyan már ez alkalommal III. Julius pápa kegyes levelet írt Fráter Györgynek s igérte, hogy érdemei megjutalmazásáról nem fog megfeledkezni. Izabella királynét pedig szintén jóakaratáról biztosította.[267]

Ágoston atya aprilis második felében érkezett vissza Erdélybe[268] s csakhamar újból útra kelt, hogy az új pápának Izabella és Fráter György üdvözlő iratait átnyujtsa.[269]

E közben Ferdinánd római követe és az udvaránál levő új nuntius, gróf Martinengo Jeromos útján a pápai udvarhoz olyan jelentések érkeztek, a melyek Fráter Györgyöt az ország egységének helyreállítása és a törökök ellen megoltalmazása érdekében kifejtett buzgó és sikeres tevékenységeért magasztalásokkal halmozták el; minélfogva a pápa két ízben fejezte ki neki elismerését, buzdítván őt, hogy igyekezeteit a megkezdett irányban folytassa, biztosítván arról, hogy semmit sem fog elmulasztani, a mivel állásának díszét és érdekeit előmozdíthatja.[270]

Ezzel a bíbornoki méltóságra czélozott.

Fráter György azon nyilatkozata, hogy mihelyt Erdély Ferdinánd jogara alá jut, ő kormányzói állásáról le akar mondani, komoly és őszinte elhatározás szülötte volt, a melyet érthetővé tesz az, hogy a két évtizeden át az emberi erő legnagyobb megfeszítésével folytatott tevékenységében és küzdelmeiben kifáradott, egyszersmind a viszonyoknak tiszta fölismerése is; mert előre kellett látnia, hogy állása Ferdinánd uralkodása alatt csakhamar tarthatlanná válik, ő az irigységnek és rosszakaratnak áldozatul esik.

Mivel pedig nagyravágyó szelleme másodrendű hatáskörben nem fért volna meg, távozni akart Erdélyből és Magyarországból, másutt keresni működési tért. Fölajánlotta szolgálatát a szent-széknek. III. Julius a nagyhírű főpapot, kit esze és tettereje egyaránt ajánlottak, az egyházi állam kormányzásában megfelelő helyen alkalmazni kész volt; az 1550-ik év végén Loreto és Recanati városok kormányzói tisztét ajánlotta föl neki, évi negyven egész ötvenezer arany jövedelem biztosításával.[271]

Ezen megtisztelő ajánlatot Fráter György csak Erdély tényleges átadása és a törökök részéről fenyegető veszély elhárítása után fogadhatta el. Hogy ezen időpont elkövetkezését siettesse, 1551. szeptember 7-ikén a pápához és a bíbornoki testülethez fordult.

Levelei eddigi politikájának igazolására voltak hivatva. Előadta, hogy a mióta János halála után, az ő végső intézkedésének hódolva, Erdély kormányát átvette, tíz éven keresztül a gondjaira bizott országot, a kereszténység javára, a török zsarnok igájától megóvni igyekezett; noha a szultánt megnyernie sikerült, az ország szabadságának fönntartását biztosító igéreteiben sohasem bízott, hanem az ország oltalmazását azoktól várta, kikhez a haza és a vallás közössége vonzotta; míg tehát a szultánt adófizetéssel és ajándékokkal lekötelezte, III. Pál pápát fölkérte, hogy a keresztény fejedelmeket

Erdély megoltalmazására lelkesítse, mikint pedig a mult évben a [illegible] Erdély sokat szenvedett a császárhoz és a római [illegible] a király szerencsésen létrejött az egyesség. Azonban ez a derék uralkodó, ámbár életét is kész föláldozni a kereszténység javáért, a hatalmas ellenség megtörésére nem képes. Ha tehát a pápa és a többi keresztény fejedelmek részéről segitség nem érkezik, Erdély menthetetlenül elvész. Ő szentsége birja tehát rá a keresztény fejedelmeket Magyarország ezen részének megmentésére. A módra nézve, a miképen ez a föladat legbiztosabban megoldható, Castaldo János, a királyi hadak főparancsnoka, legilletékesebb arra, hogy javaslatokat tegyen.[272]

E közben Ferdinánd is teljesitette igéretét.

Július végén közlé a nuntiussal, hogy Fráter Györgyöt a bibornokságra fogja a pápának ajánlani. Martinengo támogatta a király kívánságát. Egyebek között utalt arra, hogy a váradi püspök már több mint hetven éves és a pápai kincstár terhére nem fog esni. E mellett megjegyzé, hogy az ő kineveztetésével «az apostoli szék tekintélye, mely azon részekben mintegy kialudt, vagy legalább elhomályosodott, ismét föléled, új lángra lobban».[273]

Ferdinánd augusztus 4-ikén írta alá az ajánló levelet, a melyben Erdély visszacsatolása ügyében folytatott tárgyalásokról tüzetes jelentést tesz. «Ezen tárgyalásokban» — úgymond — «a váradi püspök buzgó igyekezeteivel és fáradozásaival úgy járt el, a kereszténység érdekeit annyi hűséggel, állhatatossággal és okossággal mozdította elő, hogy az eredményért a dicsőség legnagyobb részben az ő tanácsait és közreműködését illeti meg. Hogy ezzel a váradi püspök a kereszténység körül érdemeket szerzett magának, Szentséged könnyen megitélheti. E mellett megbízható egyénektől tudjuk, hogy az igaz keresztény hithez állhatatosan ragaszkodik, a keresztény vallást és az apostoli szék tekintélyét a támadások ellen minden módon buzgón oltalmazza, az istenitisztelet végzésében és a jótékonyság gyakorlásában a jó főpap kötelességeit lelkiismeretesen teljesíti.»

Ezek után kéri, hogy őt a pápa a bíbornoki testületbe mielőbb vegye föl; így «Magyarország megoltalmazása és így a keresztény vallás ügyének jó szolgálatot fog tenni».[274]

Az október 12-ikén tartott consistoriumi ülésben III. Julius közlé azon elhatározását, hogy a váradi püspököt a bíborral díszíti föl; négy nappal utóbb rendelkezett, hogy néki a birétum megvitessék és fölhatalmazta őt, hogy világi papokat megillető bíbor-

noki öltönyöket használhasson, csakhogy alattok szerzetének ruháját viselje.[275]

Fráter György már október 30-ikán értesült fölmagasztaltatása felől; e napon fejezte ki köszönetét a pápának, a császárnak és a királynak.[276]

November 16-ikán a consistoriumban fölolvastatott a pápához intézett levele, melyben arra utalván, hogy az összeütközés a török hadakkal a küszöbön áll, a keresztény fejedelmek segélyét újból kéri. A pápa elrendelte, hogy «a kereszténységnek a hitetlenek ellen megoltalmazásáért» szent Péter bazilikájában ünnepélyes istenitisztelet tartassék.[277]

***

Az 1548. október 16-ikára egybehivott és november 6-ikán berekesztett pozsonyi országgyűlés behatóan foglalkozván a katholikus egyház restauratiójának föladataival, a következő kérelemmel fordult a királyhoz:

«A karok és rendek esedeznek a királyi felséghez, hogy mind a saját, mind a császári felség tekintélyével hasson oda szentséges urunknál, hogy ő szentsége, a vallás ügyében támadt viszályok és ellentétes vélemények kiegyenlítése végett, haladék nélkül egyetemes zsinatot tartani méltóztassék». Ha azt ő szentsége halasztaná, a császári felség méltóztassék módot találni, hogy a zsinat tartása tovább haladékot ne szenvedjen.

A kérelem formájában fogalmazott országgyűlési megállapodás a király által helybehagyatván, mint törvényczikk (XIII.) került az országgyűlési végzeménybe. Második részének nem egészen világos szövege azt az intentiót árulja el, hogy a mennyiben a pápa a zsinatnak azonnali összehívására nem birható rá, a császár, mint a kereszténység világi feje, önhatalmulag hirdessen zsinatot, a mely gondolat ismételten merült föl Németországban.

Az országgyűlés egy más ügyben a szent-széktől kedvezmény kieszközlésére tett lépést. Fölterjesztésében így szól:

«Mivel a királyi felség területén a püspökségek majdnem mind, ezekben a zavarokban, javaik és jövedelmeik nagy részétől megfosztattak, minélfogva a püspökök mindennapi szükségeiket sem fedezhetik, nemhogy váraikat fönntarthatnák: a karok és rendek ő felségéhez esedeznek, hogy szentséges urunknál ő felsége kérje és igyekezzék kieszközölni, a mit a karok és rendek hivatalos módon maguk is meg fognak tenni, hogy ő szentsége a még föl nem szen-

telt püspökök megerősítését ingyen foganatosítsa, e mellett néhánynak közülök ingyen adjon fölhatalmazást, az országban segédpüspököket fölszentelhetni, hogy így a papszentelés tekintetében nehézség ne forogjon fönn».

Ez a megállapodás szintén mint törvényczikkely (IX.) a végzeményben helyet foglalt.

Ferdinánd már a következő év elején az esztergomi érseket és az egri püspököt értesítette, hogy az országgyűlési végzésnek megfelelően a császárt fölkérte, hogy az egyetemes zsinat mielőbbi összehívását és a magyar püspök megerősítésénél a díjak elengedését eszközölje ki. A császár római követét utasította, hogy ez irányban lépéseket tegyen,[278] a melyek eredményre nem vezetvén, 1549 szeptember elején újabb kisérlet történt.

Huszonnégy főpap, zászlósúr és nemes ember, kik Pozsonyban együtt voltak, az országgyűlés végzésére hivatkozva, fölterjesztést intéztek a pápához. Az ország és a püspökségek szomorú állapotának ecsetelésével kívántak hatni. Ezen az alapon az annaták elengedését kérték.[279]

Ezen folyamodás III. Pál pápa, kevéssel utóbb (1549. november 10-ikén) bekövetkezett halála miatt elintézetlenül maradt.

Ennek következtében az 1550. január 15-ikén megnyitott és február 13-ikán berekesztett pozsonyi országgyűlés ezen ügyre újból fölhívta a király figyelmét. Fölterjesztésében és végzeményében így szól:

«Mivel a királyi felség által korábban és közelebb kiszemelt püspökök az apostoli szent-széktől a megerősítést még el nem nyerték és így püspöki tisztök kötelességeit nem teljesíthetik, a királyi felség méltóztassék mielőbb előkelő követe által a jövő pápától kérni és kieszközölni, hogy a királyi felség által választott püspökök és bizonyos helyeken szükséges segéd-püspökök megerősítését ingyen foganatosítani és a díj nélkül kiállított bullákat ő felsége kezeihez küldeni méltóztassék... Kívánatosnak látszik, hogy az ország karai és rendei is válaszszanak a jövő pápához küldendő követet, a ki ő szentségénél nemcsak a megerősítés ügyét szorgalmazza, hanem egyúttal Magyarországnak, a kereszténység védbástyájának veszélyes állapotát előadván, a királyi felség követével együtt az ország nevében előterjesztett kéréssel, a véghelyek oltalmára és megerősítésére ő szentségétől és Olaszország más fejedelmeitől segítséget eszközöljenek ki». (XIV—XV.)

A király, miután III. Julius pápának 1550. február 8-ikán történt megválasztatásáról értesült, Gregoriancz Pál zágrábi püspököt küldötte követül Rómába.[280]

Előterjesztése alapján a pápa a bíbornoki-consistoriumban július 14-ikén bejelentette, hogy a megerősítési díjaknak a pápai kincstárt illető részéről lemond és fölhívta a bíbornokokat, hogy illetményeikről ők is mondjanak le; mikor pedig néhányan ezt ellenezték, azzal a nyilatkozattal szégyenítette meg őket, hogy ha a méltányos nagylelkűségre nem hajlandók, ő a saját kincstárából fogja pótolni azt, a mi nekik jár.[281] Mire egyértelmüleg hozatott az a határozat, hogy «mivel a magyarországi egyházmegyék nagy részét a törökök elfoglalva tartják, a főpapok, kik súlyos terheket viselnek egyházuk védelmére», a megerősítésért járó díjak fizetésétől fölmentetnek.

Ebben a consistoriumban a pápa az egri, knini, nyitrai, pécsi, váczi, veszprémi és zágrábi püspökségeket a Ferdinánd által kinevezett és bemutatott főpapokkal töltötte be; de a szent-szék által tíz év előtt elfoglalt jogi álláspontra helyezkedett. Ugyanis a consistorium arra utalt, hogy nem lévén tudomása a felől, hogy «a magyar királyt a kinevezés és bemutatás joga megilleti», és kijelentette, hogy «a magyarországi főpapi székek betöltése ő szentségének szabad rendelkezésétől függ», minélfogva Magyarország királya és rendei megintendők, hogy az érseki és püspöki székek birtokába «csak a szent-széktől kinevezett főpapokat bocsássák».[282]

A Várday Pálnak 1549. október 12-ikén bekövetkezett halálával megüresedett esztergomi érsekség tárgyában külön intézkedés történt. Ferdinánd 1550. június 1-én Sbardellati Ágoston váczi püspököt az esztergomi érsekség administratorává nevezvén ki, ellenben az érseki jövedelmeket az ország védelmének czéljaira rendelvén fordíttatni, ehhez a szent-szék jóváhagyását kérte ki, a mit a pápa megadott, azzal a kikötéssel, hogy a mennyiben két esztendő letelte előtt a király az érseki szék végleges betöltése végett alkalmas egyházi férfiút nem mutat be, az érsekség betöltése iránt a szent-szék szabadon fog rendelkezni.[283]

A pozsonyi országgyűlés másik kérése tárgyában a pápa válasza kedvezőtlenül hangzott: hogy a magyarországi véghelyek megerősítésére segítséget nyujtani nem képes.

Ennek daczára Ferdinánd, a zágrábi püspök hazatérése után, meleg szavakkal köszönte meg a jóakaratú fogadtatást, a melyben követe részesült.[284]

HATODIK FEJEZET.

Fráter György megöletésének következményei. — Gregoriancz püspök küldetése Rómába. — A tanúkihallgatások. — Az itélet. (1552—1555.)

Az 1551. év deczember 17-ikén Fráter György Alvinczen orozva megöletett. A merénylet régóta előkészíttetett. Castaldo főparancsnok meggyőzte uralkodóját arról, hogy a «barát» a törökkel czimborál, árulást tervez, a királyi haderőt az ellenség kezeibe készül szolgáltatni és a szultán fönhatósága alatt Erdély fejedelmévé akarja magát tenni, minélfogva az országot és az egész kereszténységet fenyegető veszély elhárítására nincs más mód, mint láb alól eltenni őt, mert elfogatása és törvényszék elé állítása nagy zavarokat támasztana. Ezek után Ferdinándtól fölhatalmazást kapott, hogy ha gonosz tervét Fráter György valóban végrehajtani akarná, «a csapást inkább megelőznie, mint bevárnia kell».[285]

Ferdinánd, a mikor a véres tett végrehajtásáról Prágában, az év utolsó napján értesült, lelkiismeretében meg volt nyugtatva az iránt, hogy mind maga a fölhatalmazást megadva, «mind Castaldo, azzal élve az önvédelem jogát gyakorolta, s a kereszténység közjava érdekében» kötelességöket teljesítették. Ennélfogva a világ és a történelem előtt a felelelősséget elvállalni nem habozott.

Azonban a kánoni törvények mindazokra, a kik egyházi személyt megölnek, a kiközösítés, a viselt rangtól és méltóságtól való megfosztás büntetését szabják, a melytől csak a pápa adhatja meg a föloldozást. Ennek következtében azt kieszközölni a legsürgősebb teendő volt.

Ferdinánd haladéktalanul utasította Gregoriancz zágrábi püspököt, ki egy év előtt járt volt ott és most Trientben időzött, hogy Rómába menjen. Emlékiratot készíttetett, a mely hivatva volt kimutatni, hogy a bíbornokot «súlyos vétségei miatt, Magyarország

romlása és az egész kereszténység veszedelme nélkül életben hagyni nem lehetett; annak megakadályozása végett, hogy Erdély és Magyarország alsó részei a törökök kezeibe kerüljenek, hirtelen ki kellett őt végezni».

Ennek a tételnek bizonyításában Ferdinánd azt, a mit Fráter György 1549 előtt a kereszténység, a király és az ország ellen vétett, mellőzi; csak azt említi, hogy János halála után Budavárának Ferdinánd részére átadását ő akadályozta meg, a törökök kezére jutását ő okozta. Utóbb, mikor a törökök haragját magára vonta, egyességet létesített a királylyal, ki őt erdélyi vajdává, helytartóvá, kincstárnokká nevezte ki, részére a bíbort is kieszközölte. Így tehát nem volt oka, hogy ellene ármánykodjék, a törökökkel titkos üzeneteket váltson. Ennek daczára Fráter György gyakran fogadott török csauszokat és hírnököket, a kikkel tárgyalt, viszont maga is gyakran küldött leveleket a szultánhoz és a basákhoz, a kikkel elhitetni akarta, hogy Erdély még mindig János-Zsigmond kezében van, és hogy ez az ő hű szolgája maradt. A király július utolsó napján eltiltotta őt ezen eljárás folytatásától és a történtek hű előadását követelte; továbbá az elmult évekért a szultánnak Erdély részéről járó adóhátralékának beszolgáltatását azon föltétel alatt engedte meg, ha a szultán Erdélyt a király kezei között békésen meghagyja. Fráter György mégis, noha igérte, hogy az utasításokhoz alkalmazkodni fog, a saját tervéhez ragaszkodott és az adót János-Zsigmond nevében fizette be. Ennek következménye volt a görögországi beglerbég küldetése Erdélybe és a szultánnak Fráter Györgyhöz küldött parancsa, hogy János-Zsigmondot és Izabellát Erdélyből kivonulni ne engedje és ha már kivonultak, hozza vissza. Ettől fogva Fráter György magatartása megváltozott; a szultán és a basák kegyeit magának biztosítani iparkodott; sőt ajánlkozott, hogy a királyi sereget az ő kezeikbe szolgáltatja, a miről a királynak Konstantinápolyban levő hű és megbízható ügynöke jelentést tett. Egy keresztény fejedelem szintén tudósítást küldött arról, hogy Fráter György a szultánnak fölajánlotta meghódolását. Végre egy velenczei kereskedő szintén leleplezte levelében Fráter György veszedelmes szándékait.

Az ilyképen támasztott gyanút megerősítette Fráter György a királyi sereg kiszolgáltatásáról a beglerbéghez írt levele, a melynek másolatát «nem pirult beküldeni a királyhoz», abban a föltevésben, hogy a király nem fogja hinni, hogy ezt az ajánlatot komolyan tette és végrehajtani szándékozik.

A király neheztelt és gyanakodott, de reméllette, hogy képes lesz Fráter Györgyöt hűségben tartani; fizetését fölemelte, a bíbort megszerezte neki, egyúttal többször intette őt, hogy Castaldóval egyetértve Erdély oltalmáról gondoskodjék. Ő mindent igért; de az erdélyi országgyűlés összehivását halogatta, a megszavazott adóból befolyt összegnek a várak megerősítésére fordítását akadályozta.

Ezalatt, a mikor a beglerbég Alsómagyarország elfoglalására megindult és a király emberei, kik őt Tiszántúl föltartóztatni készültek, segítséget kértek, ezt Fráter György megtagadta, sőt a rendeket is biztatta, hogy ne jelenjenek meg a táborban, a miről egyik elfogott küldöttének vallomása tanúskodik. Ennek következtében több nemes a törököknek meghódolt és Csanád várát Fráter György kapitánya a beglerbégnek átadta; a mi Fráter György meghagyásából történt, a mint az titkárának vallomásából kitünik. Lippa elestét szintén az ő magatartása idézte elő. Mikor pedig ezután Castaldo által újból fölhivatott, hogy seregét vagy küldje hozzá, vagy vezesse maga a törökök ellen: azt válaszolta, hogy ő jól tudja, mit lehet és kell neki tennie. Ekkor titkon éjnek idején egyik titkára megjelent Castaldo előtt és föltárta előtte, hogy Fráter Györgynek czélja: őt és seregét a törököknek kiszolgáltatni.

A király erről értesülvén, utasította Castaldót, hogy színlelje, mintha a tervről nem volna tudomása; de őrködjék és ha magát másképpen meg nem mentheti, tegye őt el láb alól; egyúttal Erdélybe új hadosztályt küldött erősítésül. Ekkor Fráter György elszánta magát, hogy hozzájuk csatlakozik, s Lippa városát együtt visszaszerezték; de azt követelte, hogy a várban levő török őrségnek szabad elvonulást engedjenek és a parancsnokkal titkos értekezleteket tartott, majd sürű levelezést folytatott, újból szőnyegre hozva János-Zsigmond visszahivását. A királyi hadaknak téli szállásokra vonulása idején úgy intézkedett, hogy Castaldót és seregét «minél könnyebben elnyomhassa»; Déván a királynak esküvel lekötelezett kapitányát elmozdította és a maga emberét tette helyébe; a király tudta nélkül erdélyi országgyűlést hívott össze.

«Az előadottakból» — úgymond — «a déli napnál világosabban kitűnik», hogy Fráter György török fönnhatóság alatt Erdély fejedelmi székét elfoglalni készült s így félő volt, hogy a szultán vele egyesülve a jövő tavaszszal a király ellen támadást intéz, a mely a kereszténységre végső romlást hozott volna. E szerint a király, Castaldo és emberei az egész kereszténységet veszélyes árulótól

szabadították meg; a végső eszközhöz pedig nem előbb nyultak, mint akkor, a mikor bebizonyult, hogy őt jó útra téríteni s a nagy veszedelmet másképpen elhárítani nem lehet. Egyházi büntetéseket tehát nem vontak magukra, ellenkezőleg: «dicséretet és jutalmat érdemelnek».

Azt sem lehet rossz néven venni, hogy kihallgatás nélkül végeztetett ki Fráter György; ugyanis elfogatását és Erdélyből elszállítását a törökök, az oláh- és moldvaországi vajdák, úgyszintén az ő saját hadai megakadályozták volna; ha pedig a király szabadon hagyja őt és a szent-széknél pert indít ellene, szintén nagy veszedelmet vont volna magára. A király, miután a közérdek által indíttatott Fráter György kivégeztetésére, kéri a pápát, nyilatkoztassa ki, hogy mind ő maga, mind pedig azok, kik neki Fráter György kivégeztetésében tanácscsal és közreműködésökkel szolgáltak, egyházi büntetéseket nem vontak magukra; ha pedig ezeket netán mégis magukra vonták, a föloldozást adja meg.

Nyolcz darab levél másolatát csatolta ehhez az emlékirathoz, mely forma és tartalom tekintetében gyenge műnek tekintendő, a belső logikai összefüggést, az érvek meggyőző súlyát egyaránt nélkülözi.[286]

Rómába január 15-ikén, innsbrucki levelekben jött meg Fráter György megöletésének első híre, mely megrendítő hatást gyakorolt a pápára. Ferdinánd követe, Don Diego Lasso — mint maga jelenti — óvakodott szeme elé kerülni.

17-ikén érkezett meg Gregoriancz Pál. Másnap Don Diego Lasso mindenekelőtt Morone és Mignanelli bíbornokokat kerese föl s átadta nekik a császári iratokat, a melyek a nehéz ügyben pártfogásukat kérték. Azután a Vatikánba ment és a kápolnában levő pápához lépve, közlé vele, hogy megjött a zágrábi püspök, a váradi bíbornok megöletéséről jelentést teendő. «Valóban szükséges» — válaszolá III. Julius — «hogy ő Felsége igazolja ezt a rettenetes tettet; szivesen fogom venni, ha arról értesülök, hogy ő felségét az általam sejtett okok kényszerítették rá; de ebben az esetben is mélyen kell sajnálnom, hogy ilyen eset azt a főpapot érte, a kinek bíbornokká kineveztetésére rövid idő előtt a legkedvezőbb informácziók birtak rá.» Közlé, hogy délután fogadja a zágrábi püspököt, négy bíbornok jelenlétében.

Lasso ellenezte a bíbornokok jelenlétét, azzal az indokolással, hogy ezek pártszempontokból indulnak ki; a pápa különben is jól ismeri az ügyet és a királyi üzenet egyedül neki szól.

A pápa megjegyzé, hogy az ügyet meg kell beszélnie a bíbornokokkal, kik részrehajlatlanul fognak néki tanácsot adni.

Lasso újabb sürgetésére a pápa végre kedvetlenül megigérte a magánaudientiát. Egyedül volt, a mikor előtte Gregoriancz és Lasso megjelentek; figyelemmel hallgatta meg a királyi emlékirat tartalmát, átvette az irományokat, de kijelentette, hogy a másolatoknak bizonyító erejök nincs.

Gregoriancz válaszolá, hogy az iratok nem bírói tárgyalásnál való fölhasználás czéljából küldettek.

A pápa erre kinyilatkoztatá, hogy az ügyet tanulmányozni fogja. Meg van győződve — úgymond — hogy a királyt, kit a keresztény fejedelmek között a legvallásosabbnak, legszentebbnek tart, alapos okok vezették; de szükséges az ügyet rendes tárgyalás alá bocsátani, a mire a legmegbízhatóbb bíbornokokat fogja kiszemelni.

A zágrábi püspök szerényen és ügyesen utalt arra, hogy a király lelkiismerete türelmetlenül várja ő szentsége megnyugtató nyilatkozatát vagy föloldozását; minélfogva az ügy gyors elintézése kívánatos.

Don Diego Lasso támogatta őt, megjegyezvén, hogy Krisztus helytartója mások tanácsára nem szorul.

A pápa ismételé, hogy tekintettel az ügy fontosságára, nagy körültekintéssel kell eljárnia és mások tanácsát nem nélkülözheti, de a jelentéstétellel olyan bíbornokokat fog megbízni, kik «ő felségének szolgái».

A követ nem nyugodott meg és arra utalt, hogy ő szentsége nem tehet egyebet, mint azt, a mit ő felsége kíván.

A pápa ingerülten figyelmeztette őt, hogy bizonyára nincs tájékozva az ügy fontossága iránt és nem tudja, hogy ő felsége, ha Fráter György megöletésére nem a fölhozott okok késztették, milyen súlyos büntetéseket vont magára. Nincs ember a világon — úgymond — ki ő felségét úgy szereti, mint ő; de a kapitányokat, kik a királyt helytelenül informálták és a bíbornokot megölették, meg kell fenyítenie, kiközösítenie, örököseiket is negyedízig világi hivatalok és egyházi javadalmak viselésére képteleneknek nyilvánítania.

A két követ azon volt, hogy fölindulását lecsillapítsák és csakhamar búcsút vettek tőle.

A pápa az ügy megvizsgálására bizottságot alakított tizenegy

bíbornokból, a kiket a követek egymásután fölkerestek és informálták. Többektől biztató nyilatkozatokat hallottak. Egyebek között Pole angol bíbornok így szólott: «Ő felsége bölcsen cselekedett, hogy Fráter Györgyöt bíbornokká neveztette, mert így megjavíthatni reméllé; de ha csakugyan olyan volt, a milyennek látszott, még bölcsebben járt el, a mikor őt megölette». A spanyol Pacheco és mások is ebben a véleményben voltak.

A bizottság első ülésében Trani, a bíbornok-dékán Ferdinánd irányában ellenséges állást foglalt el. Azért ölték meg Fráter Györgyöt — mondá — mert pénzét akarták elvenni és hatalmára féltékenyek voltak. A megállapodás az volt, hogy a királynak meg kell adni a föloldozást, de nem a tett végrehajtóinak, kik a föloldozásért nem folyamodtak.

Don Diego Lasso ezalatt két híres ügyvédet bízott meg a föloldozás szövegének fogalmazásával. Az egyiket magához hivatta a pápa, és közlé vele, hogy nem elég a föloldozást ad cautelam [287] adni meg; hanem szükséges a király igazoló emlékiratának egyes állításait kellően bebizonyítani; evégből egy főpapot fog Magyarországba küldeni; nemcsak ő felsége lelkiismeretének megnyugtatásáról van szó, hanem arról is, hogy fiai és unokái részére a trónöröklés joga biztosítva legyen, ő felsége vagy utódjainak örökösödési jogát vetélytársak meg ne támadhassák.

A következő napokban a két királyi követ megküldötte a pápának a föloldozó-bréve szövegének tervezetét, a melyből a pápa mindent, a mi nem a király személyére vonatkozott, kitörölt,[288] és a brévét január 30-ikán a következő szöveggel állíttatta ki:

«A zágrábi püspök és Don Diego Lasso előterjesztése szerint, a király és Castaldo meggyőződtek arról, hogy a váradi püspök, főpapi és bíbornoki állásainak kötelességeiről megfeledkezvén, a törökökkel titkos tárgyalásokba bocsátkozott a végből, hogy hazáját és a királyi sereget elárulja, magát pedig, török fönnhatóság alatt, Erdély és Magyarország alsó részeinek királyává tegye; mivel pedig az ő nagy hatalma miatt törvényes eljárás ellene indítható nem volt, Erdélynek és a királyi seregnek a biztos romlástól megóvása végett, őt rögtön ki kellett végeztetni; a mint hogy Castaldo a király «tudtával és rendeletére megölette».

«Ezekután» — így szól folytatólag Ferdinándhoz fordulva — «Te abban a hitben és meggyőződésben vagy, hogy egyházi büntetéseket nem vontál magadra; mindazáltal, mivel az áhitatos lelkek

a bűntől akkor is félnek, a mikor nincs bűn, hogy föloldozásért esedeztél. Mi az előrebocsátottak felől biztos tudomással nem bírván, de tekintettel a Te eddigi vallásos életedre, lelked üdvösségéről gondoskodni óhajtván, addig is, míg a történtekről alapos tájékozást nyerünk, Néked az absolutiót ad cautelam megadjuk, úgy hogy nuntiusunk kezeibe eskü alatt igérni tartozzál, hogy az ez ügyben teendő további rendelkezéseknek engedelmeskedni fogsz».[289]

Február 12-ikén pedig a bíbornoki consistoriumnak, melyet köszvénybántalmak miatt előbb nem hívhatott össze, utólag bemutatta a brévét, utalván arra, hogy elküldésével nem akart késni, nehogy a királyt lelkiismerete soká háborgassa.

De Puit (de Puteo) franczia bíbornok, ki nagy jogtudós hírében állott, kimutatta, hogy Ferdinánd, Fráter György kivégeztetését elrendelve, kötelességet teljesített és így egyházi büntetéseket nem vonhatott magára. Morone bíbornok ugyanígy nyilatkozott. Mire a consistorium a pápa eljárását egyhangulag helybenhagyta.[290] Gregoriancz ekkor elutazott Rómából.

Ferdinánd február 18-ikán Martinengo nuntius kezeibe a kívánt esküt letette. Ekkor az ideiglenes föloldozásról szóló pápai iratot örömének kifejezése mellett vette át; de elégületlen volt azzal, hogy a teljes és végleges föloldozásban csak rendes vizsgálat megejtése és a törvényes eljárás befejezése után fog részesülni. Azt hangoztatta a nuntius előtt, hogy miután «az ő jó élete és Fráter György rossz élete felől» a pápa kellően informáltatott, további halasztás fölösleges és az ő tekintélyére sérelmes.[291]

Hogy tehát a szent-széknél minden kétséget eloszlasson, összeállíttatta azokat az okiratokat, a melyekkel igazolhatni vélte, hogy Fráter György megöletését Magyarország és a kereszténység érdekei követelték.

Don Diego Lasso egy ügyvéd kiséretében a pápa előtt megjelenvén, előterjesztette, hogy uralkodója «ő szentségének lábait csókolva mond köszönetet az absolutio-bréve megküldéseért, a kívánt esküt már letette és most világos bizonyítékokat küld eljárásának igazolására. Mire az ügyvéd kifejtette, hogy a küldött okiratok tanusága szerint Fráter György bűnössége köztudomásu lévén, a király ő szentségétől azt a nyilatkozatot kérheti, hogy egyházi büntetéseket egyáltalán nem vont magára».

A pápa azt válaszolta, hogy az okiratok megvizsgálására bíbor-

noki bizottságot küld ki, és ha ezek az előadottak valóságáról meggyőződnek, szivesen teljesíti a király kívánságát.[292]

Ezen bizottság tagjaivá: a spanyol Pacheco Péter és Alvarez de Poleto János, a franczia De Puit Jakab és az olasz Mignanelli Fábius bíbornokokat nevezte ki. Az első kettő nemzetiségénél fogva, az utolsó mivel néhány év előtt mint nuntius a király udvaránál járt, Ferdinánd iránt jóakarattal fogtak hozzá föladatuk megoldásához; mindazáltal arra az eredményre jutottak, hogy a beküldött iratok nem bírnak elégséges bizonyító-erővel annak igazolására, hogy Fráter György árulása köztudomású ténynek tekintendő.

A királyi követ erről értesíttetvén, arra kérte a pápát, közölje vele, hogy milyen bizonyítékokra volna szüksége, hogy teljesen ki legyen elégítve?

A pápa erre azt válaszolá, hogy ő a maga részéről ki van elégítve a beküldött okiratok által; azonban «a világra és saját állására való tekintettel» alaposabban kell megokolnia azt a nyilatkozatot, amit tőle kívánnak; ennélfogva a királyi udvarnál levő nuntiust megbízza, hogy a bizonyítási eljárást tanúk kihallgatásával indítsa meg. Egyébiránt ő mindenben úgy fogja támogatni ő felségét, «mintha ügyvédje és megbizottja lenne».

A következő napon a pápa a négy bibornok jelenlétében újból fogadta Lassot, a ki két ügyvéd kiséretében jött. Itt megbeszélték, hogy a Bécsből Gregoriancz által hozott emlékiratot mily módon kelljen átdolgozni, hogy annak alapján a bizonyítási eljárás foganatosíttassék.[293]

Az ezen értekezleten történt megállapodásnak megfelelően egyik ügyvéd kidolgozta a vádlevelet, a melyben Ferdinánd, Castaldo és «mindazok nevében, kik Fráter György halálában közreműködtek», ajánlkozik annak világos bebizonyítására, hogy a váradi püspököt, ki «a római király, Magyarország és az egész kereszténység ellen árulást tervezett, mint a kereszténység nyilvános ellenségét büntetlenül lehetett megölni». Kéri, hogy mind a római szentszéknél, mind «azon részekben, a hol a dolog történt, és a hol tanúk és bizonyítékok találtatnak», tanúk kihallgatását s az okiratok elfogadását engedje meg.

Azután huszonkét czikkelyben formulázza a tételeket, a melyeknek bebizonyítására vállalkozik. Élükön áll az, hogy Fráter György akadályozta meg János király halála után Budavárának Ferdinánd részére átadását s okozta, hogy az ország fővárosa a törökök kezébe

került. A vádirat végén pedig az ügyész azt a tételt állítja föl, hogy Fráter Györgyöt szükségképpen orozva kellett kivégeztetni.[294]

Ezen vádirat alapján a bíbornoki bizottság által megbízott pápai ügyész száznyolczvanhét kérdést állított össze, a melyekre a kihallgatandó tanúknak válaszolni kellett.[295]

Ezekután a pápa április 19-ikén a tanúk kihallgatásával Martinengot bízta meg.[296]

Ezalatt Ferdinánd avégett is tett lépéseket a szent-széknél, hogy tanácsosai és tábornokai, a kik Fráter György megöletésében tanácscsal vagy rendelkezéseikkel közreműködtek, névszerint Castaldo és Pallavicini, az absolutiót ad cautalem szintén elnyerjék. Azonban a pápa ezt a bizonyítási eljárás befejezése előtt megadni vonakodott. Pallavicini ellen különösen fel volt háborodva azért, mert nem gondolva azzal, hogy az egyház őt kiközösítettnek tekinti, pápai területen katonák toborzása végett megjelenni merészelt. Később, Ferdinánd sürgető kérelmeire, ezt a kiközösítést csak anynyiban függesztette fel, hogy Pallavicinit olaszországi örökségeire tartott igényeinek érvényesítésére képesítettnek nyilvánította.[297]

Május 3-ikán Linczben, a nuntius Ferdinánd király előtt személyesen megjelent és bemutatta neki a pápai megbízó-iratot, a vádlevelet és a kérdőpontokat,[298] s ezzel a peres eljárás megindult.

Azonban a király csakhamar kétségeket kezdett táplálni az iránt, vajjon a peres eljárás megindítása az ő érdekeivel öszhangzásban van-e? Osztrák alkanczellárját Jonas tudort fölhívta, hogy erre nézve Gregoriancz zágrábi püspökkel értekezzék és véleményét terjeszsze elő.

A válasz úgy hangzott, hogy a peres eljáráshoz ő felsége már megadta hozzájárulását, a melyet visszavonni azért sem volna tanácsos, mert ha a fönnforgó ügy törvényes elintézést nem nyer, később a császári korona elnyerésére czélzó igyekezeteiben nehézségeket támaszthatna.[299]

A király hajlott a tanácsra, és június 5-ikén Passauban ügyvédeket vallott: Gundel Fülöp, Pacheleb János és Walter Bernát személyében.[300]

Ezek, az ügyiratok tanulmányozása után, arra az eredményre jutottak, hogy a Rómában készült vádlevél nem felel meg teljesen a királyi emlékirat tartalmának s ettől több lényeges pontban eltér; minélfogva a nuntiusnak új vádlevelet mutattak be, azzal a kérelemmel, hogy a pernek és a bizonyítási eljárásnak az szolgáljon alapul.

Martinengo kijelentette, hogy ő a Rómából küldött vádlevelet és kérdőpontokat köteles mérvadóknak tekinteni; de újabb utasításokat fog kérni.[301]

A király ezt az új vádlevelet maga küldötte Rómába és Don Diego Lasso által bemutattatta a bíbornoki bizottságnak, mely elrendelte, hogy annak alapján indíttassék meg a tanúkihallgatás.[302]

Ez a rendelet augusztus hó folyamán érkezett Bécsbe; de csak a következő (1553.) év február havában mutattatott be Ferdinánd egyik ügyésze által a nuntiusnak.[303]

Ekkor abban történt megállapodás, hogy a tanúkihallgatás Gráczban indíttassék meg, a hová a nuntius ideiglenesen áttette székhelyét. Márczius 3-ikán megjelent előtte Walther Bernát királyi ügyész és a tanúk megidézését kérte.

Martinengo meghagyásából egy brixeni pap márczius 8-ikán a szent Egyed temploma előtt kihirdette az idézőlevelet, a mely mindazokat, kik a fönnforgó ügyben kihallgattatni kívánnak, a megjelenésre szólította föl.[304] Hat nappal utóbb pedig Pacheleb királyi ügyész Gráczban levő hat tanút nevezett meg: Oláh Miklós egri püspököt, Bornemisza Pál veszprémi püspököt, Pesti Ferencz királyi hadnagyot, Heckingi Kneiszel Wolfgangot, a haditanács tagját, Schreiber Wolfgang hadnagyot és Opersdorffi János csehországi földbirtokost, a kiknek külön megidézését, megesketését és kihallgatását kérte.

Ezek a nuntius előtt megjelentek, letették a szokásos esküt és egy napon kihallgattattak. Martinengonak Widmanstetter János apostoli protonotárius, királyi tanácsos segédkezett. A királyi ügyészek távollévén, Lepfner Lipót jogtudor királyi tanácsos működött helyettes ügyész gyanánt.[305]

A tanúkihallgatások márczius 22-ikén befejeztetvén, a következő hónapban Németújhelytt folytattattak. Aprilis 17-ikén a székesegyház előtt kihirdettetett az idézőirat. Egy új királyi ügyvéd, báró Primenstein Ferencz trienti prépost bejelentette tanúkul: Scherenstein Károly glogaui kapitányt, Sallelarius Juliánt a királyi istállók felügyelőjét és gersei Pethő János királyi főpohárnokmestert. Ezeknek kihallgatása két napig tartott.[306]

Németújhelyről a nuntius átment a magyar országgyűlésre Sopronba, a hol aprilis 25-ikétől május közepéig kihallgatta Ujlaki Ferencz győri püspököt, Verancsics Antal budai prépostot, Nádasdi Tamás országbírót, Bornemisza Ferenczet, az egri püspök udvari emberét,

Haricsai Farkas kassai kereskedőt, Kemény Jánost, az erdélyi rendeknek Ferdinándhoz küldött követét, Pálczán Pétert, a volt budai bírót, Pécsi Gáspár királyi udvarnokot, Mieszkovszki Miklóst Prágából és a würtembergi származású aurachi Wall Gáspár hadnagyot. A magyar vallomásokat Dudics Endre prépost tolmácsolta.[307]

Időközben a király fölhívta a nuntiust, hogy Izabella özvegy királyné tanúvallomásának átvételére Lengyelországba menjen, az Erdély területén tartozkodó tanúk kihallgatására pedig helyettest küldjön.[308]

Martinengo július 7-ikén Bondenarius Márton jogtudort bécsi prépostot rendelte Erdélybe helyetteséül, négy hónapi időtartamra.[309]

A következő hónap folyamán Martinengo Bécsben Blandrata Györgyöt, Izabella orvosát és a kassai Sárosi Jánost hallgatta ki.[310] Lengyelországba nem ment. Bondenárius pedig «az országos zavarok miatt» elutazását Erdélybe halogatta és miután megbizatásának határideje hat hónappal meghosszabbítatott, csak deczember elején Lauffner Lipót császári tanácsos királyi ügyész kiséretében indult útnak. Ezen hónap 13—15 között Lőcsén három tanút hallgatott ki. 20-ikán Ecsedre ment, hogy ott Báthory András tárnokmestert és Szalánczi Istvánt hallgassa ki. Az év utolsó napjaiban Váradon két kanonok, két más pap, a váradi kapitány, a biharmegyei alispán és egy nemes ember vallomásait vette jegyzőkönyvbe.

Az 1554-ik év elején ment át Erdélybe, hol Kolozsvárt, Marosvásárhelyt, Brassóban és Szebenben összesen százhat tanu kihallgatásával volt elfoglalva. Ezen eljárása két hónapot vett igénybe. Visszatértében márczius 17-ikén Kassán állapodott meg, s ott is egy tanu kihallgatását végezte el.[311]

Mind a nuntius, mind helyettese a tanuk kihallgatásánál a következő módon jártak el.

A tanúkhoz mindenekelőtt az általános kérdéseket intézte a nuntius: Mi a nevük, vallásuk, életkoruk, állásuk? Szokták-e gyónásukat végezni? Vallomásukra nem készteti-e őket a megölt főpap ellen táplált ellenséges érzület?

Azután fölolvastattak előttük a vádiratnak egyes czikkelyei (articuli) fölhivatván, hogy azokra azt, a mit tudnak, adják elő. A mennyiben vallomásuk nem látszott kielégítőnek, kimerítőnek vagy szabatosnak, a nuntius kérdéseket tett.

A vádirat czikkelyeinek csak elseje vonatkozott a János király halálát megelező időkre és általánosságban azt tartalmazta, hogy

Fráter György működése már akkor is a kereszténységre nézve ártalmas és vészthozó volt. A második azután azt foglalta magában, hogy Fráter György akadályozta meg 1541-ben Budavárának Ferdinánd részére átadását és okozta török kézre jutását. Nyolczvankét czikkely Fráter Györgynek 1541-től 1551-ig, különösen az utolsó hónapokban kifejtett politikai tevékenységére vonatkozik. A nyolczvanötödik czikkely azt a tételt állítja föl, hogy a király kénytelen volt Fráter Györgyöt orozva megöletni, mert a törvényes eljárás megindítása nagy veszedelemmel járt volna. A nyolczvanhatodik Castaldo vallásos buzgóságával indokolja eljárásának jóhiszeműségét.

A tanúk mindnyájan a czikkelyeknek csak egy részéről nyilatkoztak. Például Ujlaki Ferencz győri püspök ötvenkét, Bornemisza Pál veszprémi püspök húsz czikkelyre nézve semmiféle fölvilágosítással sem tudott szolgálni. Mindannyian több czikkelyről csak általánosságban mondották, hogy az, a mit tartalmaznak hírből jutott tudomásukra, vagy köztudomású dolog. Így például Nádasdi Tamás országbíró az első czikkelyről így nyilatkozott: «Minden gyermek Magyarországban tudja, hogy úgy történt».

Az érdemleges vallomások tartalmáról tájékozást nyujtanak, például, Bornemisza Pál veszprémi püspök vallomásai.

Szerinte Fráter György már János király életében gazdag ajándékokkal, fegyverek küldésével igyekezett a törököket lekötelezni; a szükséges pénzt zsarolással szerezte be; János király bizalmas emberei gyakran a tanu előtt csodálkozásukat fejezték ki a fölött, hogy szerzetes ember miképpen lehet ennyire lelkiismeretlen. 1541-ben a tanú mint királyi udvarnok és budai prépost a budai táborban volt és azoktól, a kik a várból kijöttek, hallotta, hogy a budaiak a vár átadását óhajtották, és Izabella gyakran kérte a barátot, engedje őt fiával «akár egy ingben» távozni; de Fráter György a török sereg jöveteléről tudomással bírván, állhatatos maradt. A következő évben tanú Váradon Fráter György ajkairól azt a nyilatkozatot hallotta: «Életemben csak azt az egy hibát követtem el, hogy Budát a törököknek átadtam; de ennek nem én voltam egyedül az oka». Mikor később tanú Ferdinánd megbízásából Erdélyben járt, egyszer Izabella királyné elpanaszolta neki, hogy Fráter György minden hatalmat és jövedelmet magához ragad, az országot zsarolja és néki tisztességes fönntartására sem ád elegendő pénzt.

Azután folytatva elmondotta, hogy Fráter György, mikor az

erdélyi rendek őt meg akarták buktatni és a budai basát hívták ellene segítségül, így nyilatkozott: «A pénzt, a mit János király fia számára gyüjtöttem, inkább a magam védelmére fordítom, nehogy mások ellenem használják föl». Csakugyan mintegy százezer forintott költött, hogy a veszedelmet magától elhárítsa.

Tanú az 1551-ik év folyamán részt vett a királyi tanács üléseiben; tudja, hogy Ferdinánd teljesítette Fráter György minden kívánságát; hogy meghagyta neki, közölje a portával őszintén Izabella és fia kivonulását. Hallotta fölolvastatni Fráter György leveleit, a melyekben a törökökkel folytatott tárgyalásairól, a portára küldött adóról jelentést tett, majd igérte, hogy három nap alatt az erdélyi rendekkel a törökök ellen indul, de azután negyvenhét napig nem mozdult. Jelen volt a tanács ülésében, mikor a Fráter György magatartásáról érkezett gyanús hírek következtében Pallavicini főkapitány Castaldo segítségére küldetett. Az utóbbinak leveleiből tudja, hogy Fráter György a lippai török őrségnek élelmiszereket küldött s azután szabad elvonulást biztosított. Több nemes embertől hallotta, hogy a lippai török kapitány kötelezte magát annak kieszközlésére, hogy a szultán Fráter Györgyöt Erdély fejedelmévé teszi. Tudja, hogy a királyi seregnek téli elszállásolására nézve Fráter György intézkedéseivel Castaldo elégületlen volt. Emlékezik, hogy Ferdinánd föl volt háborodva, mikor beleegyezése nélkül Fráter György az erdélyi országgyűlést összehívta.

Végre itéletét a következőképen formulázta: «Még asszonyok és gyermekek előtt is köztudomású dolog, hogy Fráter György a király, az ország, a kereszténység ellensége, ellenben a törökök barátja volt».

A nuntius kérdésére: «Honnan tudja a tanú, hogy Fráter Györgyöt Erdélyben árulónak tartották?» -- arra utal, hogy a barát megöletése után ő négy hónapig mint királyi biztos működött Erdélyben és ott Fráter Györgyöt mindenki, még azok is, kik az ő szolgálatában állottak volt, árulónak tartották.

Martinengo továbbá kérdezte: «Vajjon találkoztak-e mégis Erdélyben olyanok, a kik Fráter Györgyöt a király és a kereszténység barátjának tekintették?»

«Utaimban» — úgymond — «alig találtam két embert, a ki felőle, noha bőkezű ember volt és sokaknak szolgálatokat tett, kedvezően nyilatkozott.»

Ezzel kapcsolatban azt a meggyőződést vallotta, hogy a fönn-

forgó visszonyok között az ország megmentésére nem volt más mód, mint az, hogy a bíbornokot orozva megölték.

Erre az utolsó pontra a nuntius nagy súlyt fektetett és azon volt, hogy a tényállást kérdéseivel lehetőleg földerítse.

Így Verancsics Antalnak azt a kérdést tette föl: «Tudja vagy gondolja-e tanú, hogy lehetséges lett volna Fráter Györgyöt elfogatni és törvényszék elé állítani?»

Verancsis: Az elfogatás nagy nehézségekkel járt volna.

Nuntius: Magyarázza és indokolja ezeket a nehézségeket.

Verancsics: Fráter György hatalmas, gazdag ember volt; sok baráttal, jóakaróval, lekötelezettel rendelkezett.

Nuntius: Miért nem okoztak ezek az ő megöletése után zavarokat?

Verancsics: Ezt nem tudom megfejteni.

Nuntius: Ha meghívták volna a királyi udvarba Fráter Györgyöt, vajjon ott nem lehetett volna elfogni?

Verancsics: Ezt biztosan nem tudom; de arról értesültem, hogy Fráter György az udvarnál megjelenni kész volt.

Nádasdi Tamás országbiró szintén abban a nézetben volt, hogy Fráter Györgyöt, kinek fölhívására a rendek fegyvert fogtak volna az ő érdekében, másképpen ártalmatlanná tenni nem lehetett.

A nuntius figyelmeztette, hogy ezen fölfogása előbbi állításával, a mely szerint a rendek gyölölték a barátot, ellentétben áll.

Az országbíró azzal a magyarázattal szolgált, hogy a rendek félelemből Fráter György hívei maradtak volna, nehogy kiszabadulása esetén boszúját vonják magukra; elmondotta, hogy Perényi Péter két esztendeig volt börtönben, és emberei mégis vonakodtak várait a királynak átadni.

Blandrata a nuntius azon kérdésére, hogy miképpen lehetett Fráter György elfogatása esetén zavaroktól tartani, miután megöletése után ilyenek nem keletkeztek? — azt felelte, hogy ha elfogták volna őt, szabadulása esetén jutalomra számíthattak volna hívei.

Kemény János, az erdélyi rendek követe, ellenkező nézetet vallott. A jövő esélyekről — úgymond — biztosan nem lehet ugyan itélni; de azt hiszi, hogy ha Fráter Györgyöt elfogják, Castaldo serege ellen senki sem mert volna fegyvert fogni. Arra a kérdésre: vajjon Fráter György fegyveresei nagy zavarokat támaszthattak volna-e? — tagadólag felelt, mert nézete szerint, főemberek nem csatlakoztak volna hozzájuk és magukra hagyatva Castaldóval szemben

tehetetlenek voltak. A további kérdésre: vajjon a törökök, a moldva- és oláhországi vajdák fegyvert fogtak volna-e? — csak annyit mondott: «Nem tudom».

Figyelemre méltó, hogy Ujlaki Ferencz püspök erre a czikkelyre vonatkozólag a nyilatkozattól teljesen tartózkodott; kijelentvén, hogy arról a dologról tudomása nincs.

Martinengo az általa fölvett jegyzőkönyveket és a királyi ügyészek által beszerzett igazoló iratokat — melyek túlnyomó részben Fráter György leveleinek másolataiból állottak — személyesen vitte 1554 február ius elején Rómába, a hová nuntiusi állomásáról véglegesen visszahivatott. Azonban csak július 7-ikén mutatta be azokat a pápának.

Augusztus 14-ikén érkezett meg Bondenarius az örök városba és az általa fölvett jegyzőkönyveket a pápa elé terjesztette.[312]

A királyi követ ekkor azt a reménységet táplálta, hogy az ügy gyorsan el fog intéztetni. Martinengo is ezzel biztatta Ferdinándot. Azonban csalódtak.

Előbb egyik bíro és egyik ügyvéd megbetegedése akadályozta a tárgyalások folyamát. Azután a Martinengo által fölvett jegyzőkönyvek miatt merültek föl nehézségek; mert a tanúk kihallgatásánál és vallomásaik följegyzésénél formahibák követtettek el. A pápa, mikor erről értesült, úgy nyilatkozott, hogy «a biztos járatlansága következtében támadt hiányoktól el kell tekinteni a fenforgó ügyben, mikor egy hatalmas uralkodó ártatlanságának felderítéséről van szó».

A négy bíbornokból álló biróság január ius végén mutatta be a pápának a jelentést, mely úgy hangzott, hogy Ferdinánd király azon állítását, mely szerint Fráter György megöletésében jóhiszeműleg járt el és így bűnt nem követett el, a kihallgatott tanúk vallomásai és a bemutatott okiratok kellően igazolták.

Ezen jelentés alapján III. Julius pápa 1555. február ius 12-ikén kimondotta az itéletet, a mely szerint sem Ferdinánd király, sem az ő főkapitánya és azok, a kik a váradi püspök megöletésében közreműködtek, egyházi büntetéseket nem vontak magukra.[313]

HETEDIK FEJEZET.

A magyar főpapok megerősítésének ügye. — Feszült viszony IV. Pál és a Habsburg-ház között. — Miksa trónörökös vallásügyi magatartása. (1554—1562.)

A FRÁTER György megöletése tárgyában megindított vizsgálat ideje alatt Magyarországban ismét beállott a kánon-ellenes állapot, amennyiben a királytól kinevezett főpapok a pápai megerősítést kieszközölni elmulasztották.

Az 1554-ik év elején, mikor Delfino Zakariás lesinai püspök személyében új nuntius került a királyi udvarhoz,[314] az esztergomi érsek, az egri, erdélyi, győri, knini, pécsi, scopiai, váczi, váradi és veszprémi püspökök nélkülözték a megerősitést, melynek kieszközlésére ekkor a nuntius sürgetése következtében megtétettek a lépések.

A szeptember 11-ikén tartott consistoriumban a pápa a kinevezett tíz főpapot megerősítette és pedig olyan módon, hogy a királyt is kegyúri kinevezési jogának épségben tartása iránt megnyugtatta.[315] Az annatákat ez alkalommal nem engedte el, hanem teljesen Magyarország védelmének, névszerint végvárak építésének czéljaira ajánlotta föl.[316]

Október elején Oláh Miklós esztergomi érsek megjelent a nuntiusnál, hogy a pápa határozatáról értesüljön. Delfino közlé vele, hogy «ő szentsége a megerősítés kieszközlésének hosszú halasztását rossz néven vette, de neheztelésének lecsillapítására a királyi ajánlólevél gyakorolt döntő hatást». Egyúttal értesíté, hogy az annatákból befolyó összeget a győri vár megerősítésének czéljaira kívánja fordíttatni.

Az érsek elpanaszolta szegénységét és bejelenté, hogy az általa fizetendő összegnek az érseki várak megerősítésére fordításáért fog a királyhoz folyamodni.

Mire a nuntius azt válaszolá, hogy ez nem tartozik hozzá; de ugyanakkor a kormánynál oda hatott, hogy az érseket óhajtása teljesítésének reményétől ne foszszák meg. Az általa készített kimutatás szerint az annaták czímén fizetendő összeg 30.059 aranyra rugott, a melyhez a legnagyobb tétellel az esztergomi érseknek (7220), a legkisebbel a scopiai püspöknek (584) kellett járulnia.[317]

III. Julius halála után utódja, II. Marcellus csak huszonkét napig élt.

1555. május 23-ikán a nápolyi származású Caraffa Péter bíbornok választatván meg pápává, IV. Pálnak nevezte magát. Életpályájának szokatlan alakulása rendkívüli reményeket keltett a keresztény világban.

Miután X. Leo uralkodása alatt Spanyolországban és Angliában, a törökök ellen szövetség létrehozása végett, mint a szent-szék követe működött, a brindisi érsekséget nyerte el, de erről 1524-ben lemondott és a később szentté avatott Kajetánnal a theatinusok szerzetét alapította meg, a melynek élén apostoli buzgóságot fejtett ki. III. Pál által 1536-ban a bíbornoki testületbe vétetett föl. Szent élete és magas műveltsége kiküzdötték részére társai tiszteletét, minélfogva már III. Pál és később III. Julius halála után ő volt jelöltjük; azonban megválasztatását megakadályozta a császár, kinek irányában világuralmi czéljai és a protestánsokkal szemközt tanusított engedményei miatt Caraffa bíbornok ellenséges állást foglalt el. Most harmadizben V. Károly befolyása nem volt elég erős, hogy szent Péter székére emeltetésének útját állja.

Az új pápa magával vitte a trónra Habsburg-ellenes irányát és csakhamar a császár ellen szövetségre lépett a franczia királylyal, a kinek Nápolyt és Milanót szánta.

Mindazáltal ellenséges érzületének következményeit Ferdinándra nem terjesztette ki. A királyi udvarnál az 1553-ik év végétől mint nuntius Delfino Zakariás lesinai püspök tartózkodott, ki teljes mértékben meg tudta nyerni az uralkodó bizalmát, úgy hogy ez III. Julius halála után két bíbornokot fölkért, eszközöljék ki, hogy őt a megválasztandó pápa állásában meghagyja.[318]

IV. Pál julius elején visszahívta őt, hogy tőle a németországi viszonyokról tüzetes tájékozást nyerjen; de ez alkalommal igérte Ferdinándnak, hogy mielőbb visszaküldi, vagy mást küld helyette, a ki «nem csekélyebb szorgalommal fog a közügynek szolgálni».[319]

A király válaszában írja, hogy nem szivesen engedi távozni Delfinót, de remélli, hogy nemsokára vissza fog küldetni; mivel őt — úgymond — «számos és kitünő erényei, szelidséggel párosult komolysága, az ügyek tárgyalásában tanusított okossága, szorgalma és ügyessége miatt nagy mértékben kegyeli, és azt hiszi, hogy ő, a németországi ügyek alapos ismeretét szerezvén meg, nagyobb szolgálatokat tehet, mint bárki más».[320]

A pápa hallgatott szavára, négy hónap mulva Delfinót visszaküldötte.[321]

A következő év (1556) elején a szultán Ferdinánd követeit, kik béketárgyalások miatt jöttek a portára, börtönbe vettette és a budai vezérbasát utasította, hogy Erdélyt János király fiának szerezze vissza. Ezért Ferdinánd tavasz nyiltával Gyulai Farkas zágrábi püspököt Rómába küldötte, a pápát fölkérendő, hogy segítséget küldjön, egyúttal a császár és a franczia király között békeséget hozzon létre.

IV. Pál aprilis 20-ikán kegyesen fogadta őt. Igérte, hogy két bíbornok-legatust fog küldeni a keresztény fejedelmek kibékítése végett; de a pápai kincstár szomorú helyzetére utalva, kijelenté, hogy segítséget küldeni nem képes. A püspök, ki azt a jelentékeny haderőt, mely az örök városban összpontosítva volt, látta, annak Magyarországba küldetését kérte, de azt a választ kapta, hogy a külső támadás veszélye ellen, az 1527-iki évi katasztrófa ismétlődésének megelőzése végett, Rómában erős őrségre van szükség.[322]

Valóban ilyen veszély fenyegette most is Rómát. II. Fülöp spanyol király a nyár elején Alba tábornoknak, a nápolyi alkirálynak meghagyta, hogy seregével az egyházi államba nyomuljon. A pápa erről értesülvén, a július 27-ikén tartott consistoriumban mind a spanyol király, mind a császár ellen, a nápolyi királyság czímén tett hűbéri esküjök megszegése miatt, törvényes eljárást indított meg. Ekkor Delfinót is visszahívta Ferdinánd oldala mellől, a kivel a protestáns fejedelmekkel kötött augsburgi béke miatt jutott a pápa ellentétbe,[323] a mely még élesebbé lett, a mikor az V. Károly lemondása által megüresedett császári trónra 1558-ban Ferdinánd megválasztatott; a pápa pedig, mivel a lemondáshoz beleegyezése nem kéretett ki, a választást érvénytelennek nyilvánította.[324]

Ennek daczára Ferdinánd császár a szent-székkel összeköttetését nem szakította meg és mikor 1558 nyár végén Verancsics Antalt egri püspökké kinevezte, a bemutató-iratot szabályszerűen

megküldötte Rómába; a kinevezett püspök pedig mind megerősítéseért, mind az annaták elengedéseért hódolatteljes levélben folyamodott[325] és külön követet küldött az ügy szorgalmazására.[326] De meg nem hallgattatott.

Éppen Verancsicsot készült Ferdinánd az 1559-ik év nyarán követül Rómába küldeni s őt, hogy vele utasításait közölje, Augsburgba hívta meg. Ez azonban nem érezett hajlandóságot a küldetés elvállalására; a melyet magától elhárítandó, fölhozta, hogy mint meg nem erősített püspök, nehéz helyzetbe jutna a szentszéknél. Maga helyett Gregoriancz győri püspököt ajánlotta, ki két római küldetése idejében a pápával bíbornok korában megismerkedett volt.

Ekkor július közepén a pápa súlyos betegségének híre érkezett a császári udvarhoz. «Csodálatosan találkoznak mindnyájan» — írja jóakaróinak a püspök — «abban az óhajtásban, hogy ő szentsége sírba szálljon.» Ő nem osztozott benne. «Engedje a Mindenható» — írja egyik levelében — «hogy ő szentségével az történjék, a mi a katholikus egyházra hasznos.» És egy másik levelében így nyilatkozik: «Mi az egyház javát vegyük tekintetbe és imádkozzunk Istenhez az ő életbenmaradásaért, a mit az egyházra nézve szükségesnek látunk; különben is kétséges, vajjon hozzá hasonló utódot kapunk-e?»

Néhány nap múlva jelenti, hogy a pápa fölgyógyult, a mi «csodálkozással és rémülettel» tölt el mindenkit. Ennek daczára Verancsics küldetése elhalasztatott.[327]

Kevéssel utóbb, augusztus 18-ikán, a pápát elragadta a halál. A conclave szokatlanul hosszú tárgyalások után csak deczember 25-ikén választotta meg Medici János bíbornokot, ugyanazt, a ki az 1542. és 43-ik években mint a pápai segélyhad vezérbiztosa működött hazánkban. IV. Pius elődjének Habsburg-ellenes politikájával szakítva, egyik legelső föladatául tekintette Ferdinánd császár- és királylyal az összeköttetést helyreállítani és lehetőleg benső viszonyt hozni létre.

Ezt megkönnyítette neki Ferdinánd, a ki az 1560-ik év elején Arco Scipio grófot küldötte Rómába, hogy hódolatát mutassa be.

Mire a pápa márczius 18-ikán Hosius Szaniszló ermelandi püspököt nevezte ki nuntiussá a császári udvarhoz. Hatáskörét a magyar korona országaira is kiterjesztette. Megérkezése alkalmával Ferdinánd sem mulasztotta el kitüntetni, hogy kettős minőségben,

mint császár és mint magyar király fogadja őt. Arco grófot és Bornemisza Pál erdélyi püspököt küldötte üdvözlésére; az első audientiára pedig Löwenstein gróf és Gregoriancz Pál zágrábi püspök által kisértette a császári palotába.[328]

Azon megbízások között, a melyeket Hosius a pápától kapott, a legfontosabbak azok voltak, hogy Ferdinánddal a Trientbe újból összehívott zsinat tárgyában megegyezésre jusson, és elsőszülött fiát, Miksa cseh királyt, ki nyiltan a protestantismus tanait vallotta és lutheranus papot tartott udvaránál, a katholikus egyházba visszavezesse; [329] végre hogy az egyházi fegyelem helyreállítására közreműködjék.

Magyarországban a III. Pál halála óta kinevezett főpapok — Verancsics Antal egri, Draskovics György pécsi, Bornemisza Pál nyitrai püspökök — noha a királyi bemutató-iratok Rómába küldettek, nem nyerték el a megerősítést, melyet most Hosius útján szorgalmaztak, egyúttal a bulláknak a díjak elengedése mellett kiállítását kérték.[330]

E mellett hozzá utasították azokat, kiknek különben a római szent-székhez kellett volna fordulniok; egyebek között a házasságban élő papokat, kiknek, hogy a reájuk nehezedő egyházi fenyítéktől szabaduljanak, pápai föloldozásra volt szükségök.

Mivel pedig nagy volt azon lelkészeknek száma, kik feleségöket elbocsátani vonakodtak, Oláh Miklós esztergomi érsek tanácsot kért tőle, hogy azok irányában miképpen járjon el?

Hosius habozás nélkül válaszolt, hogy el kell őket távolítani és másokat alkalmazni helyettök. De ha nem rendelkezem másokkal? — kérdezé az érsek.

A nuntius abban a véleményben volt, hogy ha egyik-másik előkelő javadalomból elűzi a nős papot, a többi megijed és jó útra tér.

Azonban Oláh kijelenté, hogy egy-két jó papot sem talál, a kiket az elűzendők helyére küldhetne. Kérdé tehát: mi jobb, tűrni a rossz papot, vagy a híveket pap nélkül hagyni?

Ezt a nehéz kérdést Hosius nem merte eldönteni, a pápa elé terjeszté.[331]

Előterjesztését Rómában hittudósoknak adták ki tanulmányozás végett. Egyelőre a bíbornok-államtitkár azt felelte, hogy az egyház régi hagyományaitól eltérni nem szabad; inkább tűrni kell, hogy a hívek pap nélkül maradjanak.[332]

A pápa válasza pedig úgy hangzott, hogy a házas papokat, ha feleségöket elbocsátják, meg lehet hagyni állásukon; ellenkező esetben el kell őket bocsátani és helyökre alkalmas papokat rendelni; ilyeneket, ha az érsek nem talál, «Olaszországból vagy máshonnan fognak küldeni».[333]

Az év őszén a pápa megküldötte Bécsbe azt a bullát, a melyben a régibb egyházi törvények alapján szigorúan elrendeli, hogy az érsekek és püspökök állandóan egyházmegyéjökben tartózkodjanak.

Ferdinánd erre nézve azt az ellenvetést tette, hogy a magyar főpapok egyúttal magas állami hivatalokat viselnek és a királyi tanács tagjai, minélfogva jelenlétök az udvarnál szükséges; a fő- és alkanczellárnak állandóan ott kell tartózkodni; de a többi főpapokra nézve elégnek vélte, hogy ketten fölváltva három hónapig időzzenek ott. A vallás és az egyház érdekére való tekintettel kérte a pápát, hogy a residentia kötelezettségétől a fölmentést adja meg. Hosius megnyugtatta, hogy erre nézve a pápa nehézségeket tenni nem fog.[334]

Hosius oldala mellett ekkor egy második nuntius is működött, Delfino Zakariás, ki — mint láttuk — két izben viselte volt már a nuntiusi hivatalt és július havában harmadszor jelent meg Bécsben.

Ketten egyesült erőfeszítéssel igyekeztek Miksára hatni, hogy a protestáns fölfogással szakítson. Irántuk tanusított magaviseletében némi közeledést észlelhettek; a mikor a körülmények arra késztették őket, hogy határozott színvallást követeljenek tőle.

Ferdinánd 1561 márczius elején Bécsbe hívta magyar tanácsosait és közlé velök, hogy elsőszülött fiának, Miksa cseh királynak a magyar trónt a koronázás által biztosítani s e végből a magyar országgyűlést összehívni óhajtja. Az ez ügyben megindított tárgyalások folyamán a nemzet királyválasztási jogára vonatkozó kérdések nem csekély nehézséget támasztottak; de ez elháríttatván, márczius 27-ikén az országgyűlés kihirdetése elhatároztatott.

Három nappal utóbb Hosius megjelent a királynál. Előadta, hogy értesülése szerint Miksa közelebb Magyarország királyává fog koronáztatni; ő fenségének méltósága gyarapodását hőn óhajtja; de szükségesnek tartja, hogy a főherczeg magát «igazi katholikusnak» vallja, ami «Magyarországnak a katholikus vallásban megtartása érdekében nagy fontossággal bir».

Ferdinánd igérte, hogy semmit sem fog e tekintetben elmulasztani.[335]

Igéretét teljesítette is. Azt követelte Miksától, hogy mikor magyar királylyá koronáztatik, a régi egyházi szertartások változatlanul tartassanak meg, ő tehát a koronázás előtti napon bőjtöljön, a koronázási mise alatt egy szín alatt áldozzék és tegye le az esztergomi érsek kezeibe az esküt, a melynek a Pontificaléban foglalt szövege az egyház tanításának és parancsainak hűséges megtartását követeli. Mivel pedig erre Miksa hajlandó nem volt, kijelenté előtte, hogy noha «érette nem habozna vagyonát, vérét, életét koczkáztatni: ő bármit, a mi becsületével és lelkiismeretével meg nem egyeztethető, sem a maga, sem gyermeke kedvéért sohasem fog elkövetni».

Miksa erre fölkérte, hogy eszközölje ki a pápánál legalább azt, hogy a koronázás alkalmával két szín alatt áldozhassék. Ferdinánd erre sem akart ráállani.

Miksa ennek következtében azt javasolta, hogy az országgyűlés a rendes ügyek tárgyalása végett tartassék meg, a királyválasztás és a koronázás halasztassék el; időközben vagy maga fog a pápához folyamodni, vagy pedig talán «az akadályok elhárítására más módot találnak».[336]

Ferdinánd a már kihirdetett magyar országgyűlést «fontos akadályok fölmerülése» miatt bizonytalan időre elhalasztotta.

Reméllette, hogy fiát idővel engedékenységre birhatja.[337]

Biztató előjelnek nézhette Miksa magatartását, melyet az egri protestánsoknak előtte megjelent küldöttségével szemben tanusított. Panaszukra, melyet Verancsics püspök ellen emeltek, a ki predikátorukat eltávolította, azt válaszolá, hogy atyja akarata ellen semmit sem tehet, és azt ajánlotta, hogy a püspök rendelete előtt hajoljanak meg.[338]

Október havában Miksa Rómába küldötte nejének főlovászmesterét, Dietrichstein Ádámot.[339]

Ezen küldetés Miksa részéről nagy engedmény természetével birt; míg ugyanis előbb Hosius előtt úgy nyilatkozott, hogy ő a kehelylyel élni fog, akár engedi a pápa, akár nem, és míg előbb ismételten hangoztatta, hogy ő nem «pápista»,[340] most egyháza fejének és a két szín alatti áldozás megengedésére vagy eltiltására illetékesnek ismerte el a pápát.

Az általa előterjesztett kérést Ferdinánd a pápához intézett levélben hathatósan támogatta.

Ez a nevezetes levél így hangzik:

«Néhány hónap előtt tárgyaltatott, hogy életemben fiam Magyarország királyává koronáztassék. Ilyen eset, az örökösödés biztosítása végett, előbbi időkben gyakran, legutoljára boldog emlékű ipam, Ulászló életében, Lajos király megkoronáztatása alkalmával fordult elő. Ugyanezen oknál fogva ez most még szükségesebbnek látszott, mivel János (Zsigmond) Magyarország választott királyának czímét bitorolja. Mikor én ezt az ügyet magyar tanácsosaimmal tárgyaltam és már kedvező módon elintéztem, fiam Miksa megtudta, hogy a koronázás alkalmával milyen szertartásokat kell néki végeznie és a szertartáskönyvben olvasta, hogy a megkoronázandó császárok és királyok a koronázási mise alatt nyilvánosan egy szín alatt áldozni szoktak és kötelesek. Arra, hogy ő is megtegye ezt, semmiféle érvekkel és rábeszéléssel nem tudtam őt rávenni. Viszont én ahhoz, hogy ő a koronázás alkalmával akár két szín alatt áldozzék, akár az áldozást mellőzze, hozzájárulni semmiképpen sem akartam, mivel ilyenekhez beleegyezésemet adni nincs jogom; az esztergomi érseknek pedig, ki a királyt koronázza, e tekintetben parancsokat nem adhatok; igy ez az ügy mostanig elintézetlenül maradt, és én nem akartam abban tovább menni. A mikor Miksa fiam beleegyezésemet kérte, azt mondottam, hogy én az áldozás mellőzése iránt semmiképpen sem rendelkezhetem; de rajta áll Szentséged beleegyezését kieszközölni. Mivel pedig ez az ügy nagy fontossággal bir, jónak látta titokban Dietrichstein urat Szentségedhez küldeni és fölhatalmazásért folyamodni, hogy titokban, csakis gyóntatójának tudtával, két szín alatt áldozhassék. Én noha nem akartam ezen ügyekben Szentségedhez fordulni, fiamat ettől a lépéstől el nem tilthatom. Mindazáltal kötelességem Szentségedet és az apostoli szent-széket tájékoztatni a felől, hogy ezen ügyben mit érezek és tudok. Bizonyos, hogy ha Szentséged megtagadja beleegyezését, e nélkül is fiam két szín alatt fog áldozni s ilyképpen a szakadárság bűntényét követi el; mihelyt pedig ebben az egy pontban Szentséged és az apostoli szék engedelmessége alól kivonja magát, félő, hogy ezt később több más pontban is megteszi. Ebből mennyi hátrány származhatnék és engem mily nagy fájdalom érne, Szentséged könnyen elgondolhatja. Másrészről, ha Szentséged ebben a két pontban, hogy t. i. a koronázás alkalmával ne kelljen áldoznia és titkon két szín alatt áldozhassék, Szentséged engedményt tesz: hiszem és remélem,

hogy őt a többiben Szentséged és az apostoli szék engedelmességében meg lehetne tartani.» [341]

Miksa követének megjelenése Rómában a pápát örömmel töltötte el, mert ez a király magatartásában várható fordulat előjele gyanánt volt tekinthető. IV. Pius azon volt, hogy őt kérésének teljesítésével lekötelezze. Azonban helyzete nehéz volt, miután kérését egy év előtt azzal az indokolással tagadta meg, hogy a két szín alatti áldozás ügyében az egyetemes zsinat fog dönteni. Ennek következtében egyenes és nyilt engedély megadása nem látszott lehetségesnek, egy egészen új formát kellett találni.

A pápa sem bullát vagy brévét nem állított ki, sem közvetlenül Miksának nem írt; hanem magánlevelet intézett Ferdinándhoz, kit fölkért, hogy «ha csak lehetséges, atyai hatalmával élve, térítse el fiát fölösleges gondolataitól»; azonban, ha erre nem képes, és ha az általa jelezett veszélyektől csakugyan tartani lehet, fölhatalmazza, hogy «a mennyiben a vallás és lelkiismerete sérelme nélkül tehetni véli, tűrhesse és elnézhesse, hogy fia két szín alatt vegye magához az Oltáriszentséget». Mindazáltal két föltételt kötött ki: az egyik az, hogy a két szín alatti áldozás titokban történjék; a másik pedig az, hogy az áldozás előtt, a koronázás alkalmával, Miksa katholikus pap előtt nyilatkoztassa ki, hogy áhitatosságból és lelke vigasztalására áldozik két szín alatt, és hogy meggyőződése szerint az Oltáriszentség az egy szín alatt olyan teljességgel foglaltatik, mint a két szín alatt».[342]

A koronázás csak két évvel utóbb foganatosíttatott: 1563. szeptember 8-ikán. Arról, vajjon Miksa a pápai iratban kijelölt föltételeket teljesítette-e, tudomásunk nincs. A koronázási ünnepélyességek részletes leírásaiban nem történik említés arról, hogy Miksa a mise alatt áldozott.[343]

NYOLCZADIK FEJEZET.

A trienti zsinat előzményei. — Első ülésszakai. — Gregoriancz zágrábi püspök a zsinaton. — Az 1562-ik évi ülésszakot megelőző tárgyalások. — A magyar király és a magyar clérus képviselőinek zsinati tevékenysége. (1537—1563.)

I.

Amióta Luther föllépése a katholikus egyházat, melyet a keleti schisma két részre darabolt föl, a nyugati szakadás veszélyével fenyegette, ennek elhárítására a leghathatósabb eszközt az egyetemes egyházi zsinatban látták a pápák, a világi uralkodók, a főpapok és a hittudósok.

Magyarország királya, I. Feridnánd, a legtevékenyebbek egyike volt azok sorában, kik a zsinat megtartását lehetővé tenni és siettetni igyekeztek. János király e tekintetben egyetértett vele.[344]

III. Pál pápa az 1537-ik év május 27-ikére Mantuába hívta össze a zsinatot.

Magyarország irányában ekkor nehéz volt a helyzete. A János király pártjához ragaszkodó főpapok nem voltak megerősítve és Ferdinánd ellenezte megerősítésöket. Ennek daczára nem volt szabad őket mellőznie. Ferdinánd udvarához küldött nuntiusa részére adott utasításában erre nézve így nyilatkozik államtitkára:

«Mivel Magyarország mindig a kereszténység erős védbástyája volt, ő szentsége abban a nézetben van, hogy ezt az országot, fejedelmeinek világi ügyekben támadott viszályai miatt, lelki ügyekben el nem hagyhatja és főpapjait, noha más tekintetben konokok (contumaces), a zsinatra meghívni köteles, nehogy... az ország a római egyház egységétől és engedelmességétől elpártolván, a vallás ügyére kár háramoljék. Ezért ő szentsége az ország érsekeihez, nevök megemlítése nélkül, meghívó-levelet intéz és a zsinat kihirdetésére vonatkozó bulla hiteles példányait mind nekik, mind

az érseki tartományukhoz tartozó püspököknek és apátoknak megküldi. Az érsekek megnevezésének mellőzése következtében a hozzájuk intézett meghívó-levélből nem következtethető az, hogy őket ő szentsége elismeri. Ő szentsége levelét az egyházakhoz és törvényes főpásztoraikhoz, nem a konokokhoz intézte. Az utóbbiak, ha a zsinatra meg akarnak jelenni, előbb az egyházzal kiengesztelődni tartóznak».[345]

A zsinat, mivel megtartását a mantuai herczeg székvárosában ellenezte, Vicenzába 1538. május első napjára hivatott össze és mivel itt a határidőre egyetlen főpap sem jelent meg, megnyitása a következő év husvét-vasárnapjára halasztatott el. A halasztó-bulla egy példányát Aleander bíbornok, a Ferdinándhoz küldött legátus, átadta Várday Pál esztergomi érseknek, a ki ez alkalommal megjegyzé, hogy «az ő véleménye szerint az egyetemes zsinattól napjainkban nem sokat lehet várni». «Irjátok meg» — úgymond — «ő szentségének, hogy egyetemes reformra van szükség, a melynek foganatosítása után száz Luther sem diadalmaskodhatik rajtunk; ellenkező esetben a botrányok napról-napra növekedni fognak; most pedig nem zsinatra, hanem a törökök ellen erős seregre van szükségünk.»[346]

A franczia király és a német fejedelmek a hely megválasztása ellen kifogást emelvén, a zsinat bizonytalan időre elhalasztatott és csak 1542. július 24-ikén hivatott ismét össze Trientbe.[347]

Várday Pál esztergomi érsek, a meghívó-irat vétele után, a pápához intézett levelében kijelentette, hogy a török elleni hadikészületek és az ország zavarteljes viszonyai a zsinaton való megjelenést lehetetlenné teszik. Ferdinánd igazolta ezt a felfogását,[348] néhány nappal utóbb (1543. január 1-én) pedig Kecseti Márton választott veszprémi püspököt a magyar főpapokkal és főurakkal a zsinatra rendelt ünnepélyes követség tagjává jelölte ki.[349]

Kik voltak Kecseti társai s megjelentek-e Trientben? — olyan kérdések, a melyekre az eddig ismert történeti emlékekben nem találjuk meg a választ.

Egyébiránt a zsinat most sem foghatott hozzá föladatai megoldásához. A császár és a franczia király között kitört háború ismét elnapolását tette szükségessé. Mikor azután az új határnap (1545 márczius 15-ike) ki lett tűzve, Ferdinánd király meghagyta az esztergomi érseknek, hívja össze a magyar főpapokat a végből, hogy képviselőket küldjenek Trientbe.[350]

Nem tudjuk, vajjon Várday megfelelt-e ezen rendeletnek? Az bizonyos, hogy magyar főpap a zsinaton nem jelent meg.[351]

Három évig tartott tanácskozások után a zsinat ismét elnapoltatott. Az 1548-ik évi magyar országgyűlés — mint láttuk — újból összehívását sürgette.[352] Óhajtása csak az 1551-ik év tavaszán teljesült. Ezen alkalommal Ferdinánd király Nausea Frigyes bécsi püspököt és Gregoriancz Pál zágrábi püspököt küldötte követei gyanánt a zsinatra. Ezek augusztus végén érkeztek meg Trientbe. A szeptember 21-ikén tartott egyetemes értekezletben (congregatio generalis) az Oltáriszentségről szóló hitelvek tárgyaltattak. Alapul szolgált a hittudósok előterjesztése, mely a nyolcz czikkelybe foglalt eretnektanokat kárhoztatta.

A jelenlevők mindannyian fölszólaltak. A trienti bíbornok-püspök, a mainczi és trieri érsekek után a negyedik szónok Gregoriancz volt. Azzal kezdé, hogy «a hittudósok által kárhoztatott czikkelyeket ő is kárhoztatja». Azután mindegyik czikkelyre rövid észrevételeket tett. Legtüzetesebben szólott az utolsóról, a mely így hangzik: «Isteni törvény követeli, hogy a világi hívek, a gyermekek is két szín alatt áldozzanak; ennek következtében vétkeznek azok, a kik a népet kényszerítik, hogy egy szín alatt áldozzék». Erről így nyilatkozott:

A két szín alatti áldozásról azt tartotta, tartja és fogja tartani, a mit az egyház tart; mindazáltal abban a véleményben van, hogy isteni törvény alapján a két szín alatti áldozás a világiakra is kötelező. Több szentírási hely idézése után arra utal, hogy egykor nemcsak a görögök, hanem «a latinok» is két szín alatt áldoztak, úgyszintén fölhozza a konstanczi és bázeli zsinatok végzéseit. Ezért noha hiszi, hogy egy szín alatt is az egész Krisztus foglaltatik, támogatja a trienti bíbornok-püspök azon javaslatát, hogy a «németeknek, magyaroknak és cseheknek az általuk hőn óhajtott két szin alatti áldozás engedtessék meg». Ezt követtársa, Nausea bécsi püspök nevében is kéri. Egyébiránt véleményét, «mint az egyház legengedelmesebb fia, a zsinat határozatának alárendeli».[353]

A tárgyalás befejezése után Gregoriancz beválasztatott abba a bizottságba, mely az Oltáriszentségről szóló zsinati végzések formulázására alakíttatott meg.[354] Azonban a végzés ez alkalommal nem került szentesítés alá.

November 6-ikán Gregoriancz a gyónás és utolsó kenet szentségére vonatkozó eretnek tanokhoz tüzetesen hozzászólott; észre-

vételeit a maga, mind követtársa nevében írásban is benyujtotta.[355] A zsinati végzések formulázására kiküldött bizottságnak ez alkalommal szintén tagjává választatott.[356]

Az 1552. január 7-ikén tartott nyilvános értekezletben a szentmiséről előterjesztett czikkelyekhez több módosítást terjesztett elő. Különösen hangoztatta, hogy «a misének köznyelven (lingua vulgari) tartását általánosságban kárhoztatni nem tanácsos». Megemlítette, hogy a zágrábi egyházmegyében a mise «szent Jeromos nyelvén» is mondatik. Kívánatosnak tartja, hogy a pap «azt, a mit latinul mond, a nép nyelvén magyarázza».[357] Azonban a zsinat végzésében a nyelv kérdése, így a zágrábi püspök indítványa is mellőztetett.

Rómából (hová, mint láttuk, Fráter György megöletése után küldetett) visszatérvén, a márczius 19-iki nyilvános értekezletben a portugall király követeinek fogadtatása alkalmával kellemetlen bonyodalmat támasztott azon követelésök, hogy a magyar király követe előtt jelöltessék ki az ő helyök, a mi ellen Gregoriancz tiltakozott. Hosszú vitatkozás és tárgyalás után abban történt megállapodás, hogy erre az egy alkalomra a portugall követek részére a terem közepén jelöltessenek ki ülőhelyek, a magyar király követe pedig az értekezleten ne jelenjék meg; a kérdés végleges rendezése pedig a pápára bizassék.[358]

A következő hónapban Móricz szász választófejedelem a császár ellen támadván, félni lehetett attól, hogy a háború Trient vidékére is kiterjed. A pápa ennek következtében a zsinatot két évre elnapolta. A spanyol főpapok egy része ennek daczára a zsinat folytatását követelte; de a többség, a melyhez a zágrábi püspök csatlakozott, az elnapolásban megnyugodott.[359]

Az utolsó ülésen újból fölmerült a praecedentia kérdése. Gregoriancz nem tett kifogást az ellen, hogy míg ő maga a legátusoktól balra régi helyét megtartotta, a portugalliai követek jobb felől azon a helyen ültek, a mely korábban a választófejedelmeknek volt fönntartva; de a zsinat elnökei által okiratot állíttatott ki, a mely kinyilatkoztatta, hogy ebből az intézkedésből a magyar királyra sérelmes következtetés nem vonható.[360]

A zsinat aprilis 28-ikán oszlott szét.

II.

IV. Pius pápa, 1559 karácsony ünnepén megválasztatván azonnal készületeket tett, hogy a zsinatot Trientbe újból egybehívja.

A hitegység helyreállítása lebegvén első sorban szeme előtt, azon volt, hogy a császár támogatását, a német főpapok részvételét és az alkotandó végzések előtt a protestánsok meghódolását biztosítsa.

Ezen föladattal a császári udvarhoz küldött követei, Hosius Szaniszló ermelandi és Delfino Zakariás lesinai püspök voltak megbízva.

Ferdinánd a pápa elhatározásával nem volt megelégedve. Azt óhajtotta volt, hogy más helyre hirdessen új zsinatot, mert attól tartott, hogy a Trientben folytatólagosan tartandó zsinattól a protestánsok el fognak fordulni. Mikor azután a pápa a zsinatot mégis Trientbe hívta össze: Ferdinánd általános kifejezésekben megígérte támogatását és úgy nyilatkozott, hogy a maga részéről «követek küldése tekintetében nehézség nem fog fönnforogni». Egyébiránt ajánlotta, hogy a pápai követek menjenek a protestáns fejedelmek Neuburgban tartandó gyűlésére és igyekezzenek bennök a zsinat iránt bizalmat kelteni. Ezen gyűlés határozataitól tette függővé a saját eljárásának irányítását.

A német protestáns fejedelmek arra utalván, hogy ők új zsinat összehívását kérték, a hozzájuk intézett pápai meghívó-iratokat fölbontatlanul visszaküldötték.

Ferdinánd ekkor (1560 február közepén) a három egyházi választófejedelem tanácsát kérte ki a teendők iránt s tőlök azt a javaslatot kapta, hogy a protestáns fejedelmekkel egyenként tárgyaljon.

A pápai követek ezen tárgyalások eredményét, tekintettel a zsinat határnapjának közeledésére, nem vélték bevárhatni; mivel pedig Ferdinánd arra, hogy mint német császár önhatalmából zsinati követeket rendeljen, nem volt rábirható: azon voltak, hogy egyelőre mint Magyarország és Csehország királya és Ausztria főherczege küldjön követeket a zsinatra.

Ferdinánd ettől nem idegenkedett. Aprilis második felében Gregoriancz Pál győri püspököt jelölte ki küldöttének.

Ugyanakkor fölhívására Oláh Miklós elnöklete alatt az egybegyűlt magyar főpapok a «magyarországi clérus» zsinati képviselőjévé Draskovics György pécsi püspököt választották meg,[361] a kinek útiköltségei fedezésére a püspökök, káptalanok, apátok és prépostok önkéntes megadóztatásukkal összesen 1676 aranyat ajánlottak meg.[362]

Később a király Gregoriancz helyett Verancsics Antal egri

püspök küldetését határozta, s ez augusztus hó folyamán készületeket tett az elutazásra;[363] azonban szeptember közepe táján bizalmasan közölte a pápai nuntiussal, hogy nem egyhamar fog útra kelni; mert a király be akarja várni a spanyolországi főpapoknak Trientbe menetelét és a szent-széknél függőben levő ügyei elintézését.[364] Kevéssel utóbb az egyházmegyéjében támadott protestáns mozgalmak arra késztették őt, hogy székhelyére menjen.[365] Ezért az ő zsinati küldetését Ferdinánd elejtvén, deczember elején királyi követül Draskovicsot szemelte ki.[366] Ugyanakkor túltette magát a protestáns fejedelmek ellenkezésén, «mint római császár, Csehország királya és Ausztria főherczege» Müglitzi Brus Antal prágai érseket és Thun Zsigmond tanácsost rendelte követeivé.

Ezzel az eredménynyel Delfino nem volt megelégedve. Egyik audientiáján előterjesztette, hogy megütközést keltene az, ha a pécsi püspökön kívül más magyarországi főpap nem menne a zsinatra.

Ferdinánd azon kijelentésére, hogy a magyar főpapok között egyet sem ismer, a ki alkalmas volna arra, hogy a zsinat tárgyalásaiban résztvegyen, Delfino figyelmeztette, hogy az üresedésben levő knini és csanádi püspökségeket betöltheti olyan egyénekkel, a kik az országot becsülettel képviselhetnék a zsinaton; névszerint Sbardellati Dudics Endre apostoli protonotariust, óbudai prépostot, mint «tisztaéletű, katholikus érzésű, tudós férfiút» ajánlotta.

A király megköszönte a jó tanácsot és másnap Dudicsot a knini püspökségre, Kolozsvári János dominikánus szerzetest, kolosmonostori apátot, «hírneves egyházi szónokot» a csanádi püspökségre nevezte ki; egyúttal Oláh Miklóst fölhívta, hogy a magyar főpapok ezeket küldjék Trientbe.[367]

A primás elnöklete alatt tartott értekezleten, melyen az egri, győri, pécsi, váczi és veszprémi püspökök jelentek meg, e két püspök küldetése elhatároztatott; egyúttal a korábban útiköltségül megajánlott összegnek fölemelése iránt intézkedés történt.[368]

Időközben Erdély külön képviseltetése is szóba került.

Az 1561. június havában a pápa megbízta Hosiust, hogy az erdélyi fejedelem és a moldvaországi vajda meghívása iránt intézkedjék.[369]

Mielőtt Hosius ezirányban valamit tett volna, társa Delfino egyik audientiáján a társalgás folyamán fölemlíté, hogy ő szentsége már az összes keresztény fejedelmeket «az erdélyi fejedelem kivételével» meghívta a zsinatra.

Ferdinánd ezt, valószinűleg tudomással birván a Rómából küldött utasítás felől, nem hagyta szó nélkül. «A magyar király meghivatván» — mondá — «meghivatott az erdélyi fejedelem is, a ki az én alattvalóm, noha a minap elpártolt és királylyá merészelte magát tenni, a nélkül, hogy ezt akár nekem, akár ő szentségének bejelentené. Nem tudom, hogy ki ruházta őt föl a királyi czímmel; mert Erdély sohasem volt királyság... Erdély és Moldvaország a magyar király hűbéres tartományai, fejedelmeiket leveleimben kedvelt híveimnek czímezem, a moldvaországi vajda mint alattvalóm ír nekem;... ezek tehát nem független fejedelmek, mint a németek s így a zsinatra nem hívhatók meg; Magyarország- és a magyar királynak alávetett tartományok nevében küldök oda követeket.»

A nuntius erről jelentést tevén a pápának, hozzáadta, hogy Erdélyben a pápa meghivólevelét, ha a fejedelemnek nem adja meg a királyi czímet, talán el sem fogadják, küldöttét pedig kigúnyolják vagy talán bántalmazzák is; mert — úgymond — ott olyan emberek laknak, kikben megmaradt még valami a scitákból, a fiatal fejedelmet pedig inkább török, mint keresztény szellemű eretnekek környezik; kétséges, hogy a fejedelem, ha királynak czímeztetik is, megbecsüli-e a meghívást; de az bizonyos, hogy Ferdinánd a meghívásban súlyos sérelmet látna.[370]

A pápa ezen jelentés vétele után a nuntiust utasította, hogy további rendelkezésig a meghívó-iratokat Erdélybe és Moldvába ne küldje el.[371]

Arco Prospero császári követtel pedig közlé, hogy Erdély ifjú fejedelmét szivesen meghívta volna a zsinatra, ha nem értesül, hogy ezt a császári felség ellenezi, attól tartván, hogy jogai sérelmet szenvednek, ha a fejedelem királynak czímeztetik; pedig a kánonjog szabályai szerint a czím senkinek jogot nem biztosít, senkit jogától meg nem foszt.[372]

Azonban néhány nap mulva magához hivatván a követet, előadta neki, hogy a lengyel király az erdélyi fejedelemnek a zsinatra meghivatását kéri, minélfogva tekintettel a lengyel királyra s a saját lelkiismerete sugallatait is követve, óhajtja, hogy az erdélyi fejedelem meghívásában a császár nyugodjék meg. Arco nyiltan kijelentette, hogy a császár megütközéssel venné ő szentsége korábbi elhatározásának hirtelen megváltoztatását.

A pápa ismételte, hogy a meghívás a magyar király jogain

sérelmet nem ejthetnè és megjegyzé, hogy a követ, ki a meghívóiratot viszi, szolgálatot tehetne a királynak is.[373]

Mindazáltal augusztus 20-ikán Delfino nuntiusnak azt az utasítást adta, hogy csak ha a császár aggodalmait sikerül eloszlatnia, küldje el a meghívólevelet Erdélybe.[374]

Azonban Ferdinánd szeptember 3-ikán és 12-ikén római követéhez intézett jegyzékeiben a leghatározottabb hangon kinyilatkoztatta, hogy az erdélyi fejedelem és a moldvaországi vajda meghívását «mint Magyarország igaz és törvényes királya semmiképpen sem tűrhetné», minélfogva meghagyta neki, hogy «ezt a sérelmet és gyalázatot» tőle minden módon hárítsa el.[375]

Ennek következtében a pápa a két fejedelem meghívásáról lemondott.[376]

III.

Ferdinánd 1561. deczember 10-ikén Prágából értesíté Draskovics György pécsi püspököt, hogy őt «Magyarországból a maga személyének képviselője gyanánt» küldi a trienti zsinatra és meghagyja neki, hogy haladék nélkül induljon, mert január 15-ikén már Trientben kell lennie; utasítását a császári követekkel együtt kapja meg.[377]

A királyi követ Pozsonyból, a hol a királyi megbízó-iratot vette, azonnal útra kelt. Stirián, Karintián és Tirolon át éjjel-nappal utazott; azonban a hegyekben a magas hó, a síkságon az olvadás következtében megáradt vizek föltartóztatták. Csak januárius 18-ikán érkezhetett Trientbe, éppen akkor, a mikor a székesegyházban a pápai követek ünnepélyes istenitisztelettel megnyitották a zsinatot. Mivel a keresztény fejedelmek követeinek sorából ő jött meg legelsőbben, megjelenése nagy örömmel fogadtatott nemcsak Trientben,[378] hanem Rómában is. A bíbornok-államtitkár megbízta a nuntiust, hogy a szent-atya köszönetét adja át a királynak, mivel «a pápai udvar nagy vigasztalást merített a királyi követnek a zsinatra megérkezéséből és ezért mindenki, első sorban ő szentsége magasztalja ő felsége vallásos buzgóságát».[379]

Azonban Draskovics egyelőre kénytelen volt szállásán tétlenül vesztegelnie, mert sem megbízólevéllel, sem utasítással nem volt ellátva, a császári követek pedig, kik ezt a két iratot hozták, késtek.

Fölkereste őt Hosius Szaniszló, ki Bécsből 1561 nyarán vissza-

hivatván, bíbornokká és a zsinat egyik elnökévé neveztetett ki, és most őt elnöktársai nevében is üdvözlé.[380]

Csakhamar alkalmat talált Draskovics, hogy elvonultsága daczára a fönnforgó fontos kérdésekhez hozzászóljon. Januárius 24-ikén látogatást tett nála két spanyol főpap, a kik azt az álláspontot foglalták el, hogy a protestánsokra, kik úgy sem fognak megjelenni, fölösleges tekintettel lenni és így a zsinat az 1552-ben félbenhagyott tárgyalásokat folytathatja.

Néhány nap mulva arról értesült, hogy a bíbornok-legátusok, a zsinat elnökei nem szándékoznak ugyan nyiltan kimondani, hogy az 1552-ben fölfüggesztett zsinat folytattatik; azonban tényleg erre az álláspontra fognak helyezkedni, a tanácskozások első tárgyául a szent-miséről szóló tanítást tűzvén ki, a mely tizenkét esztendő előtt a zsinat tanácskozásainak utolsó tárgya volt. Ezért fölkereste Hosiust és figyelmeztette, hogy a jelen zsinatot a korábbinak folytatása gyanánt tekinteni annyit tesz, mint a protestánsoknak azt mondani, hogy «ne jöjjenek a zsinatra».[381]

Draskovics azt a reménységét fejezte ki, hogy a protestánsok nem fognak elmaradni; ők — úgymond — maguk között számos felekezetre oszolnak, melyek egymással ellenségek gyanánt állanak szemben; így például a sacramentáriusok a szász lutheránusok ellen nem rég kiadott iratukban hirdetik, hogy a pápák gyakran helyesebben itéltek a hit dolgában, mint a lutheránusok; belső egyenetlenségeik tehát arra késztethetik őket, hogy az egyetemes zsinathoz forduljanak; megjelenésöket a császár is hőn óhajtja és reméli; ezért mindent kerülni kell, a mi okot szolgáltatna nekik az elmaradásra.[382]

Januárius 31-ikén megérkezvén a prágai érsek, Draskovics vele együtt tartotta ünnepélyes bevonulását és jelent meg februárius 6-ikán a zsinat előtt, a hol ő mondott rövid üdvözlő beszédet, melyben uralkodójuk hithűségét és a zsinat iránt jóakaratát hangoztatta. Thun Zsigmond néhány nappal utóbb, a magyarországi clérus két képviselője februárius közepén érkezett meg.

Ferdinánd 1562. januárius 1-én a prágai érsek és Thun Zsigmond részére kiállított utasításában abból indul ki, hogy ők a magyar királyi követtel és a magyar főpapok képviselőivel «egy testületet alkotnak», ennélfogva oly ügyekben, a melyek a birodalmat és az ő összes országait érdeklik, összhangzó együttműködésre törekedni tartoznak; megjegyezvén, hogy a hozzá intézendő jelentések fogal-

mazására a pécsi püspök, a közügyekben való jártasságánál és a megállapodások írásba foglalásában szerzett ügyességénél fogva kiválóan alkalmas.

E szerint intentiója az volt, hogy utasítása a három magyar főpap szemeiben is irányadó legyen.[383] A főbb pontok a következők.

Ha fölmerül az a kérdés, vajjon a zsinat új zsinatnak vagy a korábbi folytatásának tekintendő-e? mielőtt nézetüket a zsinaton előterjesztenék, külön utasítást kell kérniök. A mennyiben a zsinatnak más helyre áttétele vagy elnapolása terveztetnék, ezt a franczia és a spanyol követekkel egyetértőleg megakadályozni igyekezzenek, ha pedig azt előre nem látott fontos okok javasolnák, a döntést a keresztény uralkodók hozzájárulásától kell függővé tenni. A zsinati tárgyalások szabadságának és függetlenségének megóvására gondjuk legyen. Az ágostai hitvallás czikkelyeinek kárhoztatását ellenezzék, oda hassanak, hogy a zsinat a protestánsok megnyerésén fáradozzék; minélfogva a német birodalom protestáns rendeinek vagy azok követeinek a legszélesebb kiterjedésű menvédet adja, és ha megjelennek, szives elbánásban részesítse, az egyház egységének visszaállítására pedig minden eszközt használjon föl. Óhajtja, hogy a mennyiben léteznek olyan hitczikkelyek, a melyekre nézve a jelen zavarteljes viszonyok közepett bizonyos engedményeket lehet tenni, ezeket a zsinat tegye meg; egyúttal az örök érvényességű hitczikkelyek rendszeres összeállításáról és közzétételéről gondoskodjék. Hasonlóképpen szükséges világos előadásban föltüntetni, hogy a sokféle keresztény hitfelekezetek tanításában mi a jó, és mi a rossz, mit lehet elfogadni s mit kell elvetni. «Az erkölcsök szigorú és kánonszerű reformátiója» első sorban az egyházi rend körében, mind Olaszországban a római udvarnál is, mind Németországban és más keresztény nemzeteknél, a zsinat egyik legfontosabb teendője lévén: az erre vonatkozó tanácskozásokat haladék nélkül meg kell kezdeni. Útját kell állaniok olyan végzéseknek, a melyek a Németországban megállapított vallási békével ellentétben állanak; inkább oda kell hatni, hogy az összes keresztény uralkodók a törökök hatalmának megsemmisítésére egyesíttessenek.[384]

Ferdinánd követei február 13-ikán tették meg az első kisérletet, hogy a zsinati tárgyalásoknak menetére befolyást gyakoroljanak. A pápai legátusoknak (bibornok-elnököknek) benyujtott emlékiratban kifejtették, hogy a zsinatnak nem szabad a tíz év előtt megvitatott kérdések tárgyalását napirendre tűznie; mert ezt a pro-

testánsok ürügyül használnák az elmaradásra; legczélszerűbbnek vélik (a február 26-ikára kitűzött) legközelebbi nyilvános ülés elhalasztását akkorra, a mikor a protestánsok és a fejedelmek követei mind együtt lesznek; vagy pedig ez az első ülés a protestánsok részére kiállítandó meghívó-iratok fogalmazásával foglalkozzék. E mellett figyelmeztették a követek a pápai legátusokat arra, hogy ha a tiltott könyvek megállapítandó sorozatába (Index) az ágostai hitvallás fölvétetnék, a protestánsok a zsinattól elmaradnak, sőt hitvallásuk védelmére fegyvert is ragadnak. Az eretnekeket szelid eljárással lehet csak az igazság útjára visszavezetni. E végből a protestánsok részére kiállítandó meghívó iratban a legmesszibbre menő engedményeket kell megtenni. Közlik, hogy utasításuk értelmében készek mindennemű értekezletben és ülésben részt venni. Végre szükségesnek látják, hogy a zsinat tárgyalásai szigorú titokban tartassanak.[385]

A legátusok három nap mulva azt válaszolták, hogy a második nyilvános ülést elhalasztaniok nem lehet; de a császár kedvéért mindent el fognak kerülni, a mi a «folytatás» színét kölcsönözné a zsinatnak; a harmadik ülést lehetőleg távoli határnapra fogják kitűzni; az ágostai hitvallásnak a tiltott könyvek jegyzékébe a zsinat elején fölvételére nem gondoltak, a zsinat végén kívánják a jegyzéket megállapítani; a meghívó-irat a legszélesebb körű biztosítékokat fogja nyujtani; a követek véleményét minden ügyben szivesen fogják kikérni; a tanácskozások titokban tartása iránt rendelkezni fognak.[386]

A követek ezen válaszirattal meg voltak elégedve.[387] A legátusok, igéretükhöz képest, a zsinati atyák magánértekezletében azt javasolták, hogy a harmadik nyilvános ülésnek május 24-ikén megtartása határoztassék el. Ez ellen fölszólaltak a spanyol főpapok, kik a tárgyalások menetét lehetőleg gyorsítani kívánták. Ehhez a kérdéshez hozzászólott Draskovics is; megjegyezte, hogy mivel ezen ügyben a királytól kért utasítás még nem érkezett meg, úgy mint püspök a maga nevében beszél. Ha a türelmetlen zsinati atyák egyházmegyéi — úgymond — Németországban volnának, bizonyára fölismernék a veszélyt, a melyet azon esetre, ha türelmetlenségükkel a zsinat eredménytelen föloszlását okozzák, fölidéznének. Gonzaga Hercules bíbornok-legátus támogatta őt. Az értekezlet hozzájárult ahhoz, hogy a második és harmadik ülés között hosszabb időköz hagyassék.[388]

Február 24-ikén mutatta be Draskovics a zsinathoz hivatalos

megbízó-iratát, mely csak most érkezett meg. Ez alkalommal is beszédet tartott, a melyben kiemelte Ferdinánd királynak az egyház és a vallás védelmében és érdekeik előmozdításában szerzett érdemeit, a zsinat iránt viseltető jóindulatát; egyúttal hódolattal emlékezett meg a pápa buzgó igyekezeteiről, melyek az egyházi szakadás megszüntetésére, az erkölcsök javítására irányulnak; megköszönte, hogy őt a zsinat már eddig is a magyar király követének elismerte és fölajánlotta szolgálatait a zsinatnak.[389]

A február 26-ikán tartott második nyilvános ülést kínos jelenet zavarta meg. A napirend legelső helyén a követek megbízó-iratainak újból bemutatása állott. Draskovics a császári követekkel együtt nyujtotta be a magáét. Ebben a portugall követ, mivel uralkodójának Magyarország királyával szemben elsőbbséget követelt, sérelmet látott és vonakodott most már megbízó-levelét bemutatni. A zsinat titkára, Massarelli Angelus telesei czímzetes püspök megmagyarázta neki, hogy a megbízó-levelek bemutatásának sorrendjéből senkire sem háramolhat sérelem. Más főpapok szintén azon voltak, hogy őt megnyugtassák.

Mikor minden sikertelen maradt, a zsinat elnökei Draskovicsot fölkérték, engedje meg, hogy néhány magyarázó szót mondhassanak. A pécsi püspök óvást emelt olyan nyilatkozat ellen, a mely az ő uralkodójára sérelmes lehetne. De a trienti püspök figyelmeztette, hogy a zsinati tárgyalások elé gördülő akadályok elhárításával, nem pedig jelentéktelen formalitásokra súlyt fektetve, érdemeli ki uralkodójanak elismerését. Ez hatott. Draskovics kijelenté, hogy noha az, a mi megtörtént, helyesen történt, nincs kifogása a zsinati titkár olyan nyilatkozata ellen, hogy a megbízó-levelek fölolvasásának sorrendjéből senkire sem háromolhat sérelem, vagy hogy «a megbízó-levelek benyujtásuk sorrendjében szoktak fölolvastatni».

A portugall követ kívánságára az utóbbi nyilatkozat tétetett meg.

Ekkor végre az értekezletekben előkészített zsinati végzések tárgyalására került a sor. A tiltott könyvek jegyzékének elkészítésére tizennyolcz tagból álló bizottság küldetett ki; a nem-katholikusok meghívása a zsinatra elhatároztatott, a zsinat harmadik nyilvános ülése május 14-ikére lett kitűzve.

Ezekután a márczius 2-ikán tartott értekezlet a zsinatra meghivandó protestánsoknak szóló biztosító-levél (salvus conductus) szövegének tárgyalásához fogott.[390]

E tekintetben az ellentétes nézetek élesen állottak egymással szemközt. Többen egyáltalán ellenezték a biztosító-levél megadását, mert nem tartották illőnek ilyent kinálni azoknak, a kik nem kérik s talán megvetéssel visszautasítják. Mások ellenkezőleg attól tartottak, hogy a protestánsok tömegesen megjelennek és erőszakos föllépéssel a tanácskozás szabadságát veszélyeztetik.

Draskovics szintén fölszólalt. Kimutatta, hogy mindkét rész aggodalmai alaptalanok.

Az előterjesztett szöveg a márczius 4-iki nyilvános ülésben elfogadtatott.[391]

A további tanácskozások első tárgyául Ferdinánd az egyház kebelében foganatosítandó reformokat óhajtotta kitüzetni. Követei ennélfogva márczius 6-ikán a pápai legátusoknak emlékiratot, melyet valószinűleg Draskovics fogalmazott, nyujtottak át. Utaltak arra, hogy az egyházi és világi rend reformját az egyház veszedelme nélkül elhalasztani többé nem lehet. «Nem akarunk szólani Olaszország egyházairól és papságáról, a melynek beteges állapota az orvosságot sürgetően követeli; Németországban és az Alpeseken túl fekvő más nemzeteknél az egyházak és papság olyan állapotban vannak, hogy ha a reformatió gyógyszere haladék nélkül nem alkalmaztatik... végső enyészetüktől kell tartani. Noha a világi rend körében is szükséges az igazi fegyelem meghonosítása: észszerű, a kezdetet az egyházi renddel tenni meg, a melynek, miután a régi kánonokban megállapított fegyelemhez visszavezettetett, példáját a világi rend követni fogja; ekkor majd az eretnekek önként szivesen jönnek a zsinatra».[392]

A zsinat elnökei Rómából kapott utasítás értelmében, Ferdinánd álláspontjára helyezkedtek és tizenkét pontban foglalták össze azokat a kérdéseket, a melyeknek elintézése legsürgősebbnek látszott:

Miképpen lehetne elérni, hogy a főpapok és lelkipásztorok állandón egyházuk mellett tartózkodjanak? Nem kellene-e megszüntetni azt a gyakorlatot, a mely szerint papokká szenteltetnek olyanok, kik fönntartásukra magánvagyonukból kívánván élni, egyházmegyébe nem lépnek be? Tanácsos-e kimondani, hogy az egyházi rend föladásáért jutalmat elfogadni tilos? Megengedhető-e, hogy a főpapok behozzák a káptalanokban azt a gyakorlatot, a mely szerint a jövedelem az istenitiszteleten jelenlevők között osztatik föl? Megengedhető-e, hogy a főpapok a terjedelmes plébániákat föloszthassák? Szabad-e a pap illő eltartására elégtelen javadalmakat

összekapcsolni? Tudatlan vagy erkölcstelen plébánosok mellé a főpapok segédeket rendelhetnek-e? A főpapok valamely elpusztult egyház javadalmát összekapcsolhatják-e más egyházzal? Kötelezhetők-e a főpapok, hogy egyházmegyéjök minden plébániájában egyházi látogatást végezzenek? Kijelentendő-e, hogy a titokban kötött házasságok érvénytelenek? Megállapíttassék-e, hogy a házasságokat az egyház színe előtt kell megkötni? Miképpen kell az alamizsnaszedők visszaéléseit megakadályozni? [393]

A legátusok ezen pontokat előlegesen közölték Ferdinánd követeivel és a márczius 11-ikére kihirdetett értekezleten akarták előterjeszteni. Azonban utólag aggódni kezdettek az iránt, hogy az első pont heves vitatkozásokat fog előidézni; ennélfogva mellőzéséhez Ferdinánd követeinek hozzájárulását kérték ki. Ezek a kihagyást ellenezték, mivel fölfogásuk szerint ez a pont volt a legfontosabb. Igy azután a tizenkét pont változatlanul került a zsinat elé.[394]

Mindjárt a bemutatás után, a magántársalgásban éles nézeteltérések mutatkoztak a zsinati atyák között; minélfogva a legátusok a tárgyalás megkezdését halogatták. Mivel pedig az olasz és spanyol főpapok sürgetésére a dogmatikai kérdések napirendre tűzését halaszthatatlannak tekintették, ez ügyben a császári követekhez fordultak.

Ezek méltó válaszszal nyugtatták meg őket. «Noha» — hangzott ez — «ő felsége a protestánsok megjelenését bevárandónak véli; azon esetre, ha a pápai legátusok a dogmák tárgyalását a zsinati atyák türelmetlensége miatt tovább nem halaszthatnák, uralkodójukhoz fordulniok nem szükséges; a zsinat teljes szabadsággal foghat a Szentlélek sugallatára azon tárgyalásokhoz, a melyek az egyház ellenségeit is a zsinat tekintélye előtt meghódolásra és az igaz hit fölkarolására indíthatják.»[395]

IV.

Az aprilis 6-ikán tartott értekezletben vétettek föl a magyar főpapok képviselői Dudics Endre knini és Kolozsvári János csanádi püspök, a kiknek be kellett várniok, míg püspökké kineveztetésökhöz a pápai megerősítést megkapták.

Megbízólevelök [396] bemutatása után Dudics hosszú beszédet mondott. Azzal kezdé, hogy az utóbbi időkben három esemény örvendeztette meg a magyar nemzetet; az első az, hogy IV. Pius, ki Magyarországban tartózkodása alatt köztiszteletet küzdött ki magának, választatott meg pápává; a második az egyetemes zsinat össze-

hívása, mivel attól az eretnekeknek az egyház kebelébe visszavezetése várható; a harmadik a zsinat elnökeinek szerencsés megválasztása; különösen kiemeli Hosius bíbornokot, ki Magyarországban időzött és főpapjait jól ismeri. Ezzel kapcsolatban a magyar főpapok elmaradását részint élemedett koruk és beteges állapotukkal, részint helyzetök nehézségeivel igazolja. Elbeszéli, hogy a magyarok hajdan tömegesen szoktak volt az apostolok sírjaihoz zarándokolni, most pedig őseik példájára hősies kitartással harczolnak a törökök ellen s védfal gyanánt oltalmazzák az egész kereszténységet. A törökök részéről fenyegető veszélyek mellett az eretnekség terjedése is szükségessé teszi otthonmaradásukat. Az egész országnak a katholikus vallástól elpártolását a magyar főpapok akadályozták meg, hatalmasan támogattatva Ferdinánd királytól, a ki azonban többi tartományaiban el lévén foglalva, a magyarországi ügyekkel nem képes annyira foglalkozni, mint maga kívánná, s ezért bölcsesége, ájtatossága és az egyház védelmében tanúsított buzgósága mellett rászorul, hogy a főpapok részben oldala mellett tartózkodjanak. Végre több főpap annyira szegény, hogy a királyi kincstár segélye nélkül otthon sem tudja magát fönntartani és teljesen képtelen a zsinatra utazni. Ennek következtében ők ketten küldettek azzal a meghagyással, hogy a pápa, a szent-szék és a zsinat irányában a magyar főpapok hódolatát, engedelmességét minden alkalommal tüntessék ki, mert el vannak tökélve, hogy a zsinat végzéseit, mint Isten parancsait elfogadják, megtartják és híveik által megtartatják.[397]

A beszéd a humanista ékesszólás formai szépségeivel dicsekedett, hatását az előadás heve és az ifjú püspök föltűnő megjelenése fokozták. A pápai legátusok azt jelentették Rómába, hogy a zsinaton egy szónok sem találkozott olyan általános tetszéssel; elbűvölve csüggtek ajkain a hallgatók és senki sem vette rossz néven, hogy a terjedelmes beszéd a tárgyalásoknak szánt időt túlságosan lefoglalja.[398]

A zsinat nevében a titkár elismeréssel szólott a magyar főpapoknak Krisztus igaz hite védelmére és fönntartására irányuló buzgóságáról. A zsinat — úgymond — örvendett volna őket személyesen fogadhatni körébe; de mivel az otthonmaradásra fontos és alapos okok kényszerítik, «a mit Hosius bíbornok is megerősít», mentségöket elfogadja; abban a reményben, hogy otthonmaradásukból jelentékeny előnyök fognak az egyházra háramlani.[399]

A következő napokban a legátusok a reform-pontokat tűzték

ki az értekezletek napirendjére. Az első pont — mint előrelátták — hosszú és élénk vitát támasztott, mely különösen az egyházi javadalmasok «residentia» kötelezettségének jogi alapja körül indult meg. A zsinati atyák egy része ki akarta mondatni, hogy a főpapokat és lelkészeket isteni törvény kötelezi állandó tartózkodásra székhelyükön; a másik rész azt vitatta, hogy ezen kötelezettség egyházi törvényen alapszik. Találkoztak, a kik úgy vélekedtek, hogy fölösleges a kötelezettség alapját kutatni, mivel fönnállását és szükségességét senki sem tagadja.

Draskovics szintén behatóan foglalkozott április 14-ikén tartott beszédében ezekkel a kérdésekkel. A residentia-kötelezettség három nemét különböztette meg. Babonás fölfogás volna olyatén értelmezése, hogy a főpapnak egyházmegyéjéből semmiféle körülmények között nem szabad távozni; mert ha isteni törvény ilyen értelemben parancsolná a residentiát, mindazok, a kik a zsinatra megjelentek, halálos bűnt követnének el. Álczázott residentia volna az, ha a főpap vagy lelkész megtartaná azt, de nem gondolna egyébbel, «mint gyomrával, erszényével és rokonaival»; az ilyen residentia ördögi törvényen alapszik. Az igazi residentiát az a főpap és lelkész tartja meg, a ki a hívek lelki üdvösségéről Isten igéjének hirdetésével, a szentségek kiszolgáltatásával és jó példaadással személyesen gondoskodik, ha pedig fontos okok miatt ebben akadályozva van, alkalmas helyetteseket rendel. Ilyen residentiára véleménye szerint Isten törvénye kötelez mindenkit. A kik ezt tagadják, Krisztus ellen azt a vádat emelik, hogy a residentia-intézmény szükségességét vagy föl nem ismerte, vagy megállapítani elmulasztotta. Tévednek tehát azok, a kik a székhelyen való folytonos tartózkodást Isten törvénye alapján kötelezőnek tartják és azok is, kik a helyesen fölfogott residentia kötelező erejét nem vezetik vissza Isten parancsára. A szent-írás a resídentiáról nem szól ugyan, de az egyház számos más intézményét, például a szent-misét és a fülgyónást, melyek isteni törvényen alapulnak, szintén nem találjuk az evangéliumokban világosan megemlítve.

Azután fölveti azt a kérdést: vajjon tanácsos-e most a residentia kötelezettségének isteni eredetét végzésben kimondani? Ellene szól az az érv, hogy az egyház ilyen végzés alkotása nélkül tizenöt századon át jól kormányoztatott; ilyen végzés alkotása esetében pedig az eretnekek gúnyolódnának a miatt, hogy a régi egyház ebben a kérdésben tájékozatlan vala. Továbbá ilyen végzés a pápa

tekintélyét csökkentené, mert elvenné tőle a residentia-kötelezettség alól való dispensatió hatalmát. A főpapok ezentúl sem tartanák meg szigorúbban a residentiát, mint eddig; de súlyos bűnnel terhelnék lelkkiismeretüket. Nem szabad utánozni az eretnekeket, a kik az egyház rendeleteit elvetve, isteni törvényekre szeretnek hivatkozni. Az eretnekek által megtámadott hitigazságok megállapítása végett hivatván össze a zsinat, a jelzett kérdés eldöntése föladataihoz nem tartozik. Végre, ha kimondatik, hogy a residentiára mindenkit isteni törvény kötelez, ezt a végzést mindenhol egyaránt meg kellene tartani; a mi nem lehetséges, de nem is előnyös; vannak ugyanis országok, a hol a főpapok az egyház javának előmozdítása végett világi hivatalokat viselnek; Magyarországban több vármegyének örökös főispánjai, a király tanácsosai, a főrendiház tagjai, a főtörvényszék ülnökei, háború idején a királylyal táborba szállanak. a Ezért az országok legrégibb intézményeinek s végeredményben katholikus hitnek hátrányára volna, ha a residentia isteni törvényen sarkallásáról végzés alkottatnék.

Másrészről fölhozza a leglényegesebb érveket, melyekkel a residentia-kötelezettség isteni eredetének végzésben megállapítását követelni szokták. Mivel a visszaélések és az erkölcsök romlottsága nagyrészben onnan származnak, hogy a főpapok távol éltek egyházaiktól, ilyen végzéstől azt az eredményt várják, hogy a főpapok jövőben a residentiára vonatkozó rendelkezéseket szigorúbban megtartják. Miként veszélyes betegségekben az orvosok a végső szerekhez nyúlnak, úgy a zsinatnak az isteni törvényhez kell folyamodnia. Ilyen végzéssel az egyházi javadalmaknak egy kézben összehalmozását is meg lehet akadályozni. Végre nemcsak a protestánsok, hanem a katholikusok is türelmetlenül várják, hogy a zsinat a reform ügyében végzéseket alkosson; szégyenteljes dolog volna tehát, ha a zsinat ezt az ügyet végzés alkotása nélkül levenné a napirendről.

Draskovics előbb a végzés alkotását ellenzők érveit vette vizsgálat alá. Ezekre azt válaszolja, hogy az egyház első századaiban ilyen végzés alkotására szükség nem volt; azon aggodalom miatt, hogy az eretnekek rágalmait és gúnyját vonjuk magunkra, az egyház javát elhanyagolni nem szabad; a szóban levő végzés megalkotása a pápa tekintélyét nem gyengítené, sőt az ő szándékát, hogy a főpapok és lelkészek híveik körében buzgón működjenek, előmozdítaná. A protestánsokat az egyház parancsainak megvetésében nem szabad utánozni; de igenis követni kell őket abban, hogy Isten

parancsait mindenek fölé helyezik. Olyan tanokkal, a melyek megtámadva nincsenek, foglalkozni fölösleges; de a javaslatba hozott végzés az eretnekség kiirtására kiválóan alkalmas. Ha a szeretet sugallatai, a szükség követelései kellő figyelembe vétetnek, a tervezett végzés életbeléptetése sehol sem fog akadályokba ütközni; Istennek kedvesebb dolog az, ha valaki az egész egyház javát mozdítja elő, mintha csak egyik egyházmegyének tesz szolgálatot; azok a főpapok, kik az egyetemes zsinatra megjelentek, vagy országos hivatalokat foglalnak el, a residentia-kötelezettség ellen nem vétenek.

Kiterjeszkedve azokra az okokra, a melyek a residentia-kötelezettség tekintetében a megróvásra méltó visszaéléseket előidézték, merész nyilatkozatra ragadtatta magát. Elmondotta, hogy vannak «lelkiismeretlen kegyurak, kik a saját vagy méltatlan egyének érdekeit, nem pedig az egyház javát tartják szem előtt, püspökségeket pénzért vagy szolgálatok jutalmául adományoznak, úgy hogy nem ritkán udvarmesterek, lovászmesterek és szakácsok hirtelen átalakulással püspökökké, lelkészekké válnak». Azután fölhozta az apostoli szék engedékenységét, mely szerint a főpapokat a residentiára szorítani elmulasztja.

Mindezek után kijelenté, hogy az előterjesztett végzést visszautasítja. Csak olyan végzéshez járulhat hozzá, a mely kimondja, hogy a főpapokat a gyümölcsöző és tevékeny residentiára isteni parancs kötelezi, ellenben attól, ha a szeretet kötelessége, a feljebbvalók iránt tartozó engedelmesség és a sürgető szükség követelik, fölmenti.

Továbbá mivel a végzések csak úgy termik meg a kívánt gyümölcsöket, ha életbeléptetésökről gondoskodnak: az érsekeket kötelezni kell arra, hogy legalább minden harmadik esztendőben tartományi zsinatot tartsanak, a mely a főpapoktól számon kérje, hogy a residentia-kötelezettségnek mily módon feleltek meg és a vétkeseket megbüntetés végett a pápának jelentse be. A residentia-kötelezettségnek híven megfelelő főpapok részére jutalmat kitűzni nem tartja szükségesnek.[400]

Draskovics beszédének nem egészen hiteles szövege küldetvén Rómába, itt azon része, a mely a főpapi székek betöltése körül elhatalmasodott visszaélésekről szólott, kínos megütközést keltett. A pápa megbízta az államtitkárt, hogy a nuntius útján panaszt emeljen Ferdinánd király előtt.

«Ő szentsége» — írja Boromaeo Károly bíbornok, ugyanaz, kit a szentek sorában tisztel az egyház — «nagy mértékben megbotránkozott azon beszéden, melyet a reform ügyében a pécsi püspök tartott; a ki követi és püspöki állásához méltatlan dolgokat mondott; egyebek között azt, hogy Rómában püspökségeket kapnak szakácsok, a kik jó levest tudnak főzni és lovászok, kik az istállóban szolgálnak. Az egész világ tudja, hogy ez nem áll... Ő szentsége meghagyja Uraságodnak, hogy az eset súlyosságának megfelelően és példaadásul, fejezze ki fölháborodását ő felsége előtt, a kit kérjen föl, utasítsa követeit, hogy jövőben szóval és tettel tüntessék ki azt, hogy ő felsége előtt ugyanaz a czél lebeg, a mit ő szentsége és legátusai tartanak szem előtt: Isten dicsősége, az egyház java, az eretnekségek kiírtása».[401]

Delfino előterjesztésére a király azt a véleményét fejezte ki, hogy a pápa téves értesítéseket kapott; de mégis fölhívta Draskovicsot, hogy közölje vele a beszéd szószerinti szövegét, a melynek alapján őt a pápa előtt igazolhassa.

Draskovics, a mikor a királyi rendeletet megkapta, az összes bíbornok-legátusok által bizonyítványt állíttatott ki, a melyben kinyilatkoztatják, hogy «a pécsi püspök sem szóval, sem tettel ő szentségének személyét vagy tekintélyét nem sértette meg; ő szentsége vagy az apostoli szék méltóságával ellenkezőt nem mondott, minélfogva ő szentsége hamis és rosszakaratú jelentéseket kapott.»[402]

Draskovics ehhez beszéde tüzetes ismertetését és a kérdéses helynek szószerinti szövegét csatolta.[403]

Ezzel Ferdinánd teljesen ki volt elégítve. Időközben a pápa is közlé a császári követtel, hogy megnyugtató magyarázatokat kapott.[404] Draskovics erről értesülvén, biztosította Ferdinándot, hogy «ezentúl épp oly szabadon fog szólani, mint ekkorig szólott; készebb a zsinatot elhagyni, mint lelkiismeretének ellenére elhallgatni azt, a mit nem szabad elhallgatnia.»[405]

Kolozsvári csanádi püspök, ki három nappal Draskovics után szólott, a residentia-kötelezettség jogi alapjának meghatározását szintén szükségesnek vallotta, jutalmak és büntetések megállapítása nélkül. «Sokféle megpróbáltatások között kell» — úgymond — «a mennyországba jutnunk és a szeretet mindent elvisel».

Közvetlenül utána beszélt Dudics ugyanazon szellemben; de ellenmondásba jött önmagával. Jutalmak és büntetések alkalmazása szerinte a szolgai szellem ápolására vezetne; és mégis azt javasolta,

hogy azok a püspökök, kik évenkint legalább kilencz hónapig nem időznek egyházmegyéjökben, jövedelmök felét veszítsék el.[406]

Április 20-ikán szavazásra került a dolog. A kérdés így tétetett föl: «Kívánják-e a zsinati atyák, hogy a resindentia isteni törvény alapján kötelezőnek mondassék ki?» Azok, a kik igennel szavaztak, kisebbségben voltak. A többség részint nemmel felelt, részint a döntést a pápára kívánta bizatni.

A legátusok ennek következtében az ügyet a pápához terjesztették föl.

Ugyanazon értekezletben a reform-ügyekre vonatkozó határozati javaslatok kidolgozására nyolcztagú bizottság alakíttatván, abban Dudics képviselte Magyarországot.[407]

Május 26-ikán Draskovics és követtársai fontos utasításokat kaptak uralkodójuktól, a ki közlé velök, hogy tudós és istenfélő férfiak az egyháznak fejében és tagjaiban foganatosítandó reformra nézve a következő javaslatokat mutatták be neki:

A pápa kéressék föl, hogy «a mennyiben a saját személyén, állásán és udvarán a reform szükségességét észleli, foganatosítását a zsinatnak engedje meg». A bíbornokok számát 12-ben vagy legföljebb 26-ban kell megállapítani. Gondoskodni kell, hogy jövőben botrányt keltő dispensátiók ne adasanak. Az egyházi közjog általános érvényű rendelkezéseivel összeütköző kiváltságokat vissza kell vonni; a kolostorok mind kivétel nélkül az egyházmegye főpapjának joghatósága alá helyeztessenek. Egynél több egyházi javadalma senkinek se lehessen. A főpapok residentiára köteleztessenek; egyházmegyéjöket személyesen, nem helynökök által kormányozzák; a mennyiben erre maguk képtelenek, a hittudományi és egyházjogi vonatkozású ügyeket hit- és jogtudorok által intéztessék el. Egyházi férfiak papi működésökért díjt ne fogadhassanak el; a mennyiben a lelkész ellátására elégtelen a javadalom, egy másikkal egyesíttessék. A simonia ellen alkotott régi egyházi törvényeket meg kell ujítani. Az emberi jogon alapuló törvények közül, vizsgálat alapján, a fölöslegeseket el kell törölni. Egyházi kiközösítés csak halálos vétek elkövetése és nyilvános megátalkodottság esetén mondható ki. Az egyházi férfiak az imádságokat ájtatosan és érthető módon végezzék. A misekönyvet és breviáriumot javításnak kell alávetni. A latin egyházi énekek egy része az anyanyelvre áttett hű fordításokkal helyettesíttessenek; a latin zsoltárokhoz némely helyeken a hazai nyelven szerkesztett imádságok csatoltassanak. A zsinat alkosson

végzéseket, melyek a papság körében az erkölcsök tisztaságát előmozdítani, a szerzetes-rendeket alapítói által kitűzött eredeti rendeltetésökhöz visszavezetni képesek. Megfontolandó, nem volna-e kívánatos a két szín alatti áldozást megengedni. A bőjtre vonatkozó törvények szigorát némileg enyhíteni kellene. Némely nemzet papjainak meg kellene engedni, hogy házasságra léphessenek. Új szertartási könyv (rituale) szerkesztése kívánatos. Tanácskozzék a zsinat arról, hogy miképen lehetne az erkölcstelen plébánosokat eltávolítani és jó papokkal helyettesíteni. A püspökök, kiknek egyházmegyéjében papnevelő-intézet nem létezik, hivassanak föl, hogy a hozzájuk legközelebb eső ilyen intézet mellett, egyházmegyéjök számára collégiumot alapítsanak. Rendelkezzék a zsinat az iskolákban használandó tankönyvekről. Új püspökségeket kell alapítani s e czélra némely gazdag kolostor javait fölhasználni. Meg kell nyugodni abban, hogy a világiak a kezeikre jutott egyházi javakat megtarthassák. Oda kellene törekedni, hogy a nagyszámú egyházi törvények megkevesbíttessenek.

Ferdinánd meghagyta követeinek, hassanak oda, hogy a zsinat ezen javaslatokat első sorban vagy legalább a hitágazatok definitiójával egy időben párhuzamosan tárgyalja.

Ugyanekkor határozottan állást foglalt a spanyol főpapok azon törekvése ellen, hogy a zsinat az előbbinek folytatásául tekintessék. Meghagyta követeinek, eszközöljék ki, hogy a folytatás kérdése teljesen mellőztessék, ha pedig ez ki nem vihető, a zsinat végére, vagy legalább akkorra, a mikor biztosan tudva lesz, hogy a protestánsok a zsinaton meg nem jelennek, halasztassék. Utasította követeit, hogy a mennyiben kéréseit a zsinat elnökei teljesíteni vonakodnának, mind maguk, mind a magyar főpapság képviselői a zsinat üléseitől, értekezleteitől és összes nyilvános cselekményeitől távoltartsák magukat.[408]

Draskovics és társai ezen királyi üzenetek átvétele után előbb a folytatás kérdésére vonatkozó iratot közölték a pápai legátusokkal, a kik Rómába fordultak utasításért.[409]

Ennek következtében a junius 4-ikén tartott nyilvános ülésben végzések nem alkottattak.[410]

Néhány nappal utóbb a reformjavaslatokat is bemutatták. Ezekre vonatkozólag a legátusok kijelentették, hogy a világi fejedelmek nincsenek följogosítva a zsinatnak előterjesztéseket tenni; a zsinat pedig nincs följogosítva a pápa személyét illető reformo-

kat állapítani meg; végre megjósolták, hogy az előterjesztés több pontját a zsinat visszautasítaná. «Ha a zsinat eredménytelen föloszlását kívánják, ám mutassák be a királyi előterjesztést».

V.

A prágai érsek junius 10-ikén Prágába utazott, s magára vállalta azt a föladatot, hogy Ferdinándot a fönnforgó nehézségekről tájékozza.[411]

Ettől fogva — mivel a másik császári követ, Thun, gyengélkedése miatt ismételve távozni kényszerült — egyedül Draskovics vállaira nehezedtek azok a súlyos felelősséggel járó teendők, melyekkel a római császár és a magyar király zsinati képviselete járt.

Ekkor a legátusok, hogy Ferdinándot részben legalább kielégítsék, junius 6-ikán a két szín alatti áldozás ügyét tűzték napirendre, a miért Draskovics, nyilvános értekezleten, meleg szavakkal mondott köszönetet, megrótta ellenben azokat a zsinati atyákat, a kik őt és elvtársait a két szín alatti áldozás sürgetéseért «konkolyhintőknek» bélyegezték.[412]

A tárgyalások folyamán több olasz püspök, azt óhajtván, hogy a zsinat a döntés elől térjen ki, határozati javaslatot szerkesztett, a mely kimondja, hogy «a zsinat a két szín alatti áldozást gyakorló nemzetek óhajtásának és az időviszonyok követeléseinek eleget teendő, ezen nemzetek püspökeinek megengedi, hogy a zsinattól vagy az apostoli széktől küldendő utasítások értelmében, mint az apostoli szék legátusai, az Oltáriszentségnek kiszolgáltatása tekintetében a világi hívek részére engedményeket tehessenek».

Ezt a szöveget bemutatták Draskovicsnak, azzal az ajánlattal, hogy ha ő hozzájárulását adja, elküldik Rómába, a honnan visszaküldik a zsinathoz, s ily módon elfogadtatását biztosítják.

A pécsi püspök nem állott rá erre a taktikára, a melyet a zsinathoz méltatlannak nyilvánított. «Számtalan lélek üdvösségét illető nagyfontosságú ügyben» — írja uralkodójának — «az egyenes országúton kell haladni, az emberi észtől kieszelt, alattomos praktikák mellőzendők».[413]

Ellenben Ferdinánd kisérletet tett, római követe által, a pápától olyan nyilatkozat kieszközlésére, a mely a két szín alatti áldozás megengedését helyeseli. A pápa szivesen vette ezt az előterjesztést és meghagyta a követnek, hogy a pécsi püspököt a két szín alatti áldozás ügyében igyekezetei folytatására hívja föl.[414]

Draskovics e tekintetben buzdításra nem-szorult.

A junius 27-ikén tartott értekezletben emlékiratot olvastatott föl, melyben előadja, hogy a csehek közül sokan, ha a két szín alatti áldozást megengedését sürgető kívánságuk teljesíttetik, a husszita felekezetből a katholikus egyház kebelébe térnek vissza. Magyarországban is sokan vannak, a kik két szín alatt óhajtanak áldozni. A maga és követtársa, úgyszintén a magyar főpapság képviselői nevében kéri a zsinatot, hogy ezeknek kielégítéséről gondoskodjék. Ezen engedmény nélkül Magyarországban a népet és a nemességet féken tartani nem lehet; eddig is, ha a türelmetleneket, a zsinatra utalva, nem tartották volna jó reménységben: ma már a keresztény hitnek, az egyházhoz és a szent-székhez való ragaszkodásnak igen csekély maradványai állanának fönn. A hívek gyakran az Oltáriszentségnek két szín alatt kiszolgáltatására erőszakkal kényszerítik a papokat, a kiket az esztergomi érsek és több püspök, az egyház rendeleteihez ragaszkodva, elmozdították vagy megfenyítettek ugyan; de a következmény az, hogy a papok hiánya miatt a gyermekek keresztség nélkül halnak el, minden rendű és korú hívek állatok módjára Isten ismerete nélkül élnek és halnak meg s a nép közel áll ahhoz, hogy a pogánysághoz visszatér. «Könyörüljetek tehát, nagytekintetű atyák, a számtalan nyomorúság által zaklatott országon, gondoskodjatok alkalmas módokról, hogy a hívőket a római egyház hitében megtarthassuk, az elszakadtakat ahhoz visszavezethessük.»[415]

Ezen iratnak azonban nem volt hatása sem a zsinatra, sem a legátusokra; sőt az utóbbiak az ügy tárgyalásának megszakítását tervezték. Draskovics és követtársa, erről értesülvén, kijelentették, hogy ezt nem engedhetik meg, mert ezzel a zsinat a császárt megsértené, országainak lakósságát megszomorítaná; azt követelték tehát, hogy ezen ügy elintézéséig a legközelebbi nyilvános ülés halasztassék el. A bíbornokok ezt lehetetlennek nyilvánították ki. Hosszú szóváltás után Ferdinánd követei az ülés megtartásában megnyugodtak; viszont a legátusok kötelezték magukat, hogy a két szín alatti áldozás ügyét napi rendre tűzik.[416]

Igéretöket már másnap (julius 8-ikán) teljesítették. Draskovics kétszer szólott hozzá a javaslathoz.[417]

Négy czikkely állapíttatott meg, a melyek a következő tételeket foglalják magukban: a két szín alatti áldozás nem kötelező; az egyház föl volt jogositva az egy szín alatti áldozás gyakorlatát

hozni be; mindegyik szín alatt Krisztus egész testét és vérét veszi a hívő; a gyermekek áldozni nem kötelesek.

Azt a két kérdést: vajjon a bor színe alatti áldozás egyáltalán meg nem engedhető-e? továbbá, vajjon bizonyos nemzeteknek és országoknak a bor színe alatti áldozás megengedhető-e és ha igen, milyen föltételek alatt? — a zsinat egyelőre eldöntetlenül hagyta, fönntartván magának, hogy «alkalmas időben tárgyalás alá veszi».[418]

Ezalatt Ferdinánd a prágai érsektől az ő reformjavaslatainak kedvezőtlen fogadtatása felől értesülvén, junius 29-ikén a pápai legátusokhoz intézett levelében, szándékainak önzetlen tisztaságát hangoztatva, kijelenté, hogy a római udvar reformjára vonatkozó czikkelyek mellőzésében megnyugszik; de a papság erkölcseinek javítására és a lelkészekben mutatkozó hiány megszüntetésére czélozó javaslatok tárgyalását kéri.[419]

Julius első felében a zsinati értekezletekben párhuzamosan az Oltáriszentségről szóló hitágazatokkal tárgyaltattak a papság reformjára vonatkozó javaslatok, a melyeknek formulázásában a legátusok a császár javaslataira tekintettel voltak.

Draskovics nem volt egészen kielégítve. Beszédében, melyet tartott, szabályoztatni kívánta azt, hogy papokká csak azok szenteltessenek föl, kik valamely egyházi megye szolgálatába lépnek, vagy elégséges vagyonnal birnak. Helyeselte a nagy plébániák fölosztását; de még szükségesebbnek jelezte a nagy egyházmegyék fölosztását; utalt különösen a magyarországiakra, a melyeket egy főpap bejárni és kellően kormányozni nem képes.

Dudics támogatta őt; az a megjegyzése, hogy előbb a naptól s csak azután a csillagoktól távolítsák el a fellegeket, melyek elhomályosítják: aggodalmakat támasztott; mert sokan azt hitték, hogy a római udvar reformjára gondol.[420]

Abban a tíz fejezetben, a mely a reformátióról szóló végzések közé ez alkalommal beiktattatott, az egyházmegyék földarabolásáról nem történt rendelkezés; de — egyebek között — kielégítést talált a két magyar főpap azon igénye, hogy egyházi rendeket csak azok vehessenek föl, kik valamely egyházmegye szolgálatába lépnek, vagy olyan magánvagyonnal rendelkeznek, a melyet tisztességes ellátásukra a fölszentelő püspök elégségesnek tart.[421]

Ezek a végzések a julius 16-ikán tartott nyilvános ülésben hirdettettek ki. Ez alkalomra a szokásos egyházi beszéd megtartására

szónokul a legátusok Dudicsot kérték föl, ki a két szín alatti áldozás ügyét választotta tárgyául.

Beszédét már junius közepe táján elkészíté és bírálat végett Ferdinánd király elé terjeszté, a ki «egyes kifejezésektől, melyek megütközést kelthetnek, eltekintve», tartalmát helyeselte.[422]

Dudics a szószékre lépve az emberi nem általános megromlásáról kezdett szólani, a melynél fogva az ember semmi jót sem kezdhet, annál kevésbbé végezhet. Azután áttért az eretnekekre, kik a gonosz szellem incselkedései által eltántoríttatva, az Oltáriszentségről szóló kinyilatkoztatott tanítástól eltértek; egyrészről Krisztus testének és vérének valóságos jelenlétét a kenyér és bor színe alatt tagadják; másrészről az egyházat megtámadják azért, hogy az áldozást a bor színe alatt eltiltotta. Elmondja, hogy az egyház őskorában a világiak is két szín alatt áldoztak; de mikor a hívek lelkében a vallásos buzgalom tüze kihült és a szent kehely iránti tisztelet csökkent: az egyház czélszerűnek látta a bor színét mellőzni, mivel úgyis mindegyik szín alatt az egész Krisztus foglaltatik. Újabb időben az egyház elkorcsosult gyermekei zajosan visszakövetelték a kelyhet, a mit az egyház joggal megtagadott. Mindazáltal, ha a két szin alatti áldozás megengedésével az elpártoltakat vissza lehet vezetni az egyházba, a zsinati atyák ezt az engedélyt bizonyára nem fogják megtagadni. Azután áttér Magyarországra.

«Mit szóljak rólad, férfiakban és javakban egykor bővelkedő, most szerencsétlen hazám? A szent királyok dicsőséges háza, mit szóljak rólad? Emlékezzél meg arról, hogy mit köszönhetsz egyházadnak, a mely a tévelygéstől az igaz útra vezetett; az égbe vezető ösvényt megmutatta, a mennyország örökségének részesévé tett, fegyverrel és minden hadikészlettel az emberiség ellenségének leküzdésére ellátott; mikor legyőzetve elestél, fölemelt, fölbátorított, új küzdelemre képessé tett; mikor győzedelmeskedtél, dicsőített, égig magasztalt, elismeréssel halmozott el. Királyaidat bölcseséggel, erényekkel ruházta föl, a közös üdvösségünk ellenségével vitézül és állhatatosan harczolókat a kivívott győzedelem után a mennyei házába diadalmasan bevezette, a szentek sorába iktatta. Neki köszönheted az üdvösséget, mindenedet. Emlékezzél meg egykori erődről, őseid vallásossága, állhatatossága, az egyház iránt tanusított szeretete és engedelmessége felől. Ne engedd, hogy tőle akár erőszak, akár bármiféle okoskodások elszakítsanak. Az egyház visszaszerzi számodra jegyesétől (Krisztustól) őseid erényeit, lelked

erejét és vitézségét. Imádságaival kieszközli részedre azt, hogy a török zsarnokság igáját végre-valahára lerázzad, a hosszú nyomorúságos szolgaság után szabadságodat visszanyerjed, fölemelkedve Krisztus ellenségeit meggyöngíteni, megtörni, visszaverni birjad és sok esztendő fáradságos küzdelmei után a szeretett anya keblén a béke és nyugalom édességét élvezhessed.»

Végre a zsinati atyákhoz fordul: állítsák vissza a békét, szüntessék meg az ellenségeskedéseket, nehogy az ő vétkök miatt az egész világ lecsillapíthatatlan zavarok színhelyévé legyen; ereszkedjenek le a gyermekek gyengeségéhez, a bor színeért szomjúhozóknak nyujtsák a kelyhet, így az országok és népek elszakadását az egyháztól akadályozzák meg. Tőlük függ, vajjon az eltévedettek megmenekülnek-e vagy elvesznek. Hogy pedig azokat, a kik az egyházhoz híven ragaszkodnak, meg lehessen tartani, gondoskodjanak arról, hogy a főpapok és a lelkészek hivatásukat lelkiismeretesen töltsék be. Az Üdvözítő gyülöli a bérenczeket.

A beszéd formai szépségei miatt most is általános tetszést aratott; de a tárgyalt kényes kérdések miatt sokak neheztelését idézte föl.[423]

Az ülés után a tanácskozások tárgyául a legátusok a szentmiséről szóló tanítás megállapítását jelölték ki.[424]

Azonban Draskovics kijelentette a pápai legátusok előtt, hogy uralkodója nem képes többé megnyugtatni népeit, a melyek, a mióta a két szín alatti áldozás ügyében reményeiket az utolsó ülés nem valósította, végképen el vannak keseredve. Utalt arra, hogy a pápa, ki Magyarországban és Ausztriában megfordult, a kért engedmény szükségességéről személyesen meggyőződhetett.

A bíbornokok azt válaszolták, hogy a pápában megvan a készség Ferdinánd óhajtásának teljesítésére; de ők nem bíznak benne, hogy a zsinat többségét megnyerhetik; ezért legjobb volna a döntést ő szentségére bízni.

Draskovics ehhez nem járult hozzá. Kifejtette, hogy a pápai követek ajánlatának elfogadása esetén a népek azt fogják hinni, hogy a zsinat a kellő szabadságot és tekintélyt nélkülözi; sőt ha olyan ügyet, a melyet a pápa a zsinat elhatározására bízott, a zsinat ismét a pápához utasít vissza, ebben az eljárásban titkos czélzatokat rejtő játékot látnának.

A legátusok elismerték ezen fölfogás helyességét. Ezért módozatot keresve, mely az engedmény megadását a zsinat részéről biz-

tosítaná, azt javasolták, csatoltassék az engedményhez az a föltétel, hogy a népek, a melyeket a zsinat két szín alatti áldozás kedvezésében részesít, magukat a zsinat összes végzéseinek elfogadására, megtartására és oltalmazására kötelezzék. Draskovics ebben megnyugodott.[425]

Végre az augusztus 22-ikén tartott értekezleten teljesült Ferdinánd óhajtása. A mantuai bíbornok-elnök hatásos beszédben magasztalván a császárnak az egyház és különösen a zsinat körül szerzett érdemeit, arra utalt, hogy figyelemmel kell lenni az ő kívánságaira. Azután fölolvastatta egy végzés tervezetét, a melyben a zsinat kimondaná, hogy az Oltáriszentség két szín alatti kiszolgáltatása, a mit «a császári felség Német-, Magyar-, Csehország és Ausztria számára kér», bizonyos föltételek mellett oly módon engedtetik meg, hogy a nevezett országok főpapjai lelkészeiket a római szent-szék nevében az Oltáriszentség két szín alatti kiszolgáltatására fölhatalmazhatják.

A javaslat megvitatása azonnal kezdetét vette. A zsinati atyák sorban előadták véleményöket és észrevételeiket. Draskovicsra mindjárt az első napon, Kolozsvári csanádi püspökre négy nappal utóbb került a sor. Mindketten a szöveg rövidítését és egyes kifejezések megváltoztatását javasolták.[426] Augusztus 27-ikén pedig az előbbi másodizben, most mint Ferdinánd követe lépett a szószékre és hosszabb beszédet tartott.

A keresztény szeretet nevében kérte a zsinatot, hogy a zavarokat, melyeket Ferdinánd országaiban a két szín alatti áldozás megtagadása előidézett, szüntesse meg és azokat, a kik e miatt az egyháztól elpártoltak, vezesse vissza. Előadta, hogy a törökök ellen a háborút csak a német nemzet közreműködésével lehet folytatni; már pedig a németek, a mikor segély nyujtására szólíttatnak föl, mindig vallási sérelmeikkel állanak elő és így félő, hogy Magyarország, sőt Németország is török uralom alá jut. A zsinati atyák közül többen követelik, hogy a két szín alatti áldozást kérő népek küldöttei, mint a bázeli zsinaton történt, jelenjenek meg Trientben; de ez nem lehetséges, mivel nem egy nép, hanem sok országban elszórva élő keresztények kérik ezt a kedvezményt. Hivatkozik római levelekre, a melyekből tudomása van arról, hogy a pápa a két szín alatti áldozás megengedését lehetségesnek, sőt szükségesnek itéli. Beszéde végén a zsinati atyákhoz fordulva, így szólt: «Ha a zavarteljes viszonyok daczára, netán abban állapodnátok meg, hogy az emberi

gyarlóságra tekintettel nem lesztek, jobb lett volna a zsinatot össze nem hívni».[427]

Ezen szavak mély hatást gyakoroltak a zsinati atyákra; többen úgy magyarázták azokat, hogy a királyi követ Ferdinánd országainak az egyháztól elszakadásával fenyegetődzik azon esetre, ha a zsinat a két szín alatti áldozást meg nem engedi.

Az augusztus 27-iki értekezletben Draskovics ismét beszédet tartott. Elmondotta, hogy az agg császár, ki rövid idő mulva Isten itélőszéke elé kerül, csakis azt kérheti, a mi Isten dicsőségére szolgál; a bölcs fejedelem hosszú életén át szerzett tapasztalatai alapján jól ismeri azokat a rendszabályokat, a melyek népei lelki üdvösségének biztosítására alkalmasak. Azután kimutatta, hogy az egyház, a mennyiben isteni parancsok nem kötik, rendelkezéseit a viszonyok igényeihez képest gyakran módosítja és változtatja. A konstanczi zsinat a két szín alatti áldozást eltiltotta, a bázeli bizonyos korlátok közt megengedte; II. Pius a tilalmat megujította, ezt III. Pál és III. Julius visszavonták; időközben a görögöknek megengedték nemcsak azt, hogy az Oltáriszentséget két szín alatt szolgáltassák ki, hanem azt is, hogy a római egyháztól eltérő szertartásaikat megtarthassák. Az engedmény megadása ellen csak egy alapos ok hozatott föl: a szent vér kiöntésének veszélye; ezt pedig a papok gondossága elháríthatja. Egyébiránt Krisztus, a ki vérét az emberiségért ontotta, nem fogja rossz néven venni, ha az ő szent vérével megváltott számtalan lélek üdvösségének visszaszerzésére czélzó engedmény következtében emberi gyarlóságból a szent vér néhány cseppje kiömlik.

Majd miután a zsinati atyák legnagyobb része nézetét előadta volt és sokan az engedmény megadása ellen küzdöttek, szeptember 3-ikán Draskovics harmadizben szólott, megjegyezvén, hogy ez alkalommal mint püspök, nem pedig követi minőségében beszél. Az ellenvetések czáfolásával foglalkozott.

A szent vér kiöntését — úgymond — gondos figyelemmel el lehet kerülni. — Nem áll az, hogy a mult időkben az egyház engedékenysége eredménytelen maradt; mert sokakat megtartott a katholikus egyházban. Attól sem kell tartani, hogy más népek szintén követelni fogják a kelyhet; mert erre ott, a hol eretnekek nem léteznek, nem is gondolnak; sőt a németek talán lemondanak követelésükről, ha azt teljesítve látják. Az az aggodalom, hogy ezen követelés teljesítése újabb követeléseket fog maga után vonni, figyel-

met nem érdemel; mert a zsinatnak hatalmában áll az új követeléseket teljesíteni vagy visszautasítani. Megbotránkozott egyik szónok azon megjegyzésén, hogy a zsinat bizonyára nem fogadná az egyház kebelébe azokat, kik a visszatérést a fajtalankodás megengedésétől tennék függővé. Ezt a szónokot kioktatja, hogy a fajtalankodás azért van eltiltva, mert vétek; ellenben a két szín alatti áldozás azért vétek, mert el van tiltva. Két püspök a császárt támadta meg, mert idegen jogkörbe avatkozik és jogosulatlan követeléseket támaszt, a melyeknek teljesítéséből népeire hátrányos következmények származnának. Azt feleli nekik, hogy a császár nem követel, csak kegyelmet kér, arra nézve pedig, hogy népeinek mi hasznos, a főtisztelendő urak tanácsára nem szorul. Egy szónokot megnyugtatott az iránt, hogy az engedményt a katholikusok nem veszik rossz néven, ellenkezőleg, örömmel fogadják, mert ezentúl békében élhetnek azokkal, kiktől sokat kellett szenvedniök. A személyét érintő támadásokra, egyik szónok követelésére, hogy őt mint követet az értekezletekből ki kellene zárni, nem tesz észrevételt, a sértéseket békeségesen tűri.[428]

Két nappal utóbb segítségére jött Dudics. Élénk polemiát folytatott azokkal, a kik a két szín alatti áldozás megengedése ellen szónokoltak volt.

Azoknak, kik azt a kérdést vetették föl, vajjon a császár vagy a népek kérik-e a két szín alatti áldozást? — válaszolja, hogy a császári követek nem lelkiismeretlen és kötelességükről megfeledkezett emberek, a kik a császár nevében az ő megbízása nélkül kérnének valamit; egyébként fölmutathatják megbízó-iratukat, hivatkozhatnak a legátusokra, a kiknek a császár szándékairól tudomásuk van. Hogy pedig a népek szintén kérik a kelyhet, erről az ő és követtársa részére adott utasítás [429] tanúskodik.

Mások tudakolják: vajjon a császár önszántából kéri-e a kelyhet, avagy csak az eretnekek nyomásának enged? A császár önálló ember, nem gyermek és sok püspöknél nagyobb buzgalmat fejt ki az egyház javának előmozdításában. Egyébiránt az engedmény szükségességét elismerték a pápai legátusok és a császári udvarnál időző pápai nuntius; vajjon ezeket is az eretnekek vezették tévútra?

Vannak, a kik követelik, hogy a kelyhet sürgető népek összes főpapjai jelenjenek meg a zsinat előtt és testületileg adják elő híveik szükségeit. De a zsinat a távollevők követeit már elfogadta.

És miután fölmerült az a követelés, hogy azok, a kik a kehely megengedését sürgetik, az értekezletből kizárassanak: vajjon várható-e a távollevők megjelenése, ha attól félhetnek, hogy gonosztevők gyanánt a gyülekezetből kiutasíttatnak?

Találkoztak, a kik szükségesnek vélték addig függőben tartani a döntést, míg az isteni akarat valamely nyilatkozása kideríti, hogy a két szín alatti áldozás megengedése hasznos az egyházra. Ezeknek azt válaszolja, hogy az érzékek által megismerhető tény földerítésére az isteni kinyilatkoztatáshoz folyamodni nem szükséges.

Az eichstädti püspök helynöke azzal ijesztette a zsinatot, hogy az engedmény a hű katholikusokat megbotránkoztatja és szakadást von maga után. «Ez a jó úr — jegyzi meg Dudics — még sem érdemel több hitelt, mint a franczia király, a bajor herczeg, a császári követek és mások. «Merész szavakkal rójja meg azokat a zsinati atyákat, kik egyszerű dologban, a milyen egy szertartás megváltoztatása, a sürgetett engedményt megtenni vonakodnak. Meleg és hatásos zárószavaiban arra kéri a zsinatot: legyen irgalmas a tévedők és habozók iránt; gondoskodjék, hogy az Alpeseken túl dúló kórt meggyógyítsák és továbbterjedését meggátolják.[430]

A tárgyalás ekkor befejeztetett.[431] A pápai legátusok, kik őszintén óhajtották Ferdinánd kívánatának teljesítését, most sem lévén biztosak a felől, hogy melyik részen van a többség: tartózkodtak szavazás alá bocsátani az ügyet, hanem újból azzal a javaslattal állottak elő, hogy a döntést a pápára kell bízni.

Draskovics kijelenté, hogy a zsinat ilyen határozatához hozzájárul, ha a következő határozati javaslat fogadtatik el: «A zsinat meggyőződvén arról, hogy a kehelylyel való élés megengedése igen hasznos: annak megállapítását, hogy ebben a kegyelemben kik és milyen föltételek alatt részesítendők, a pápára bízza». A legátusok arra utaltak, hogy a zsinati atyák egy része éppen azért kívánja a pápához áttenni az ügyet, mivel nem volt tisztában az iránt, vajjon a kehely megengedése az egyházra valóban hasznos-e; ezért kétségöket fejezték ki arra nézve, vajjon a zsinat ezt a szöveget elfogadja-e?

Néhány nap mulva Draskovics egy más fogalmazást terjesztett elő, a mely így hangzott: «A zsinat nem lévén képes maga eldönteni, hogy a kehelylyel való élés megengedése tárgyában mi legyen kívánatos: a döntést a pápára bízza, a ki akár a zsinaton elfogadott föltételek alatt, akár azok nélkül, belátása szerint enged-

heti meg a kehelylyel való élést, a mihez tanácsával és helyeslő szavazatával a zsinat eleve hozzájárul».

A legátusok ezt a szöveget a szeptember 15-ikén tartott értekezletben szavazás alá bocsátották. Hatvankilenczen szavaztak Draskovics javaslata mellett, hetvenkilenczen ellene.

Draskovics ekkor a mantuai bíbornok-legátusra hagyta, hogy belátása szerint járjon el. Ez másnap új javaslatot mutatott be ilyen szöveggel: «A zsinat, mely a kehelylyel való élés megengedése tárgyában a döntést magának tartotta volt fönn, előmozdítani kívánván azoknak lelki javát, a kik számára ezt az engedményt kérik, az ügyet átteszi ő szentségéhez, ki bölcseségéhez képest tegye meg azt, a mit a kereszténységre hasznosnak, a kehelyért folyamodókra üdvösnek tart». Ez kilenczvennyolcz szavazattal harmincznyolcz ellen elfogadtatott.

Draskovics ellenfeleiről, a spanyol főpapokról szólván jelentésében, elkeseredve sóhajt föl: «Isten bocsásson meg nekik, mert nem tudták, hogy mit cselekedtek».[432]

VI.

Ferdinánd nem szünt meg sürgetni, hogy reformjavaslataiból legalább «egyik-másik czikkely» vétessék tárgyalás alá. Követeit utasította, hogy a franczia követekkel közösen tegyenek ez irányban lépéseket a legátusoknál, a kikhez maga is levelet írt. Azonban Draskovics, nehogy a két szín alatti áldozás ügyében megindult tárgyalások menetét megzavarja, a parancsnak megfelelni és a levelet kézbesíteni késett; a mivel a császár részéről megróvást vont magára.[433]

A legátusok a két szín alatti áldozás ügyének elintézése után szeptember 10-ikén a reformügyre vonatkozó tizenegy czikkelyt bocsátottak tárgyalás alá. Ezek nagyjelentőségű határozatokat tartalmaztak, melyek arra voltak hivatva, hogy a főpapokat, káptalanokat és lelkészeket hivatásuk betöltésére, állásukhoz megfelelő életmódra képesítsék és szorítsák.

A tárgyalások folyamán Draskovics kétszer szólalt föl. Az első alkalommal azt javasolta, hogy a papok ne viseljenek szakállt, ne ékesítsék magukat aranylánczokkal; hogy a gazdagabb javadalmak szegény főpapok és lelkészek javára évdíjakkal terheltessenek meg. A második alkalommal abból a czikkelyből, mely az egyházi javadalmak lefoglalóit, «akár császári, akár királyi méltóságot

viseljenek is» büntetésekkel sújtja, ezt a kifejezést kihagyatni kívánta.[434]

Javaslatait a zsinat nem vette tekintetbe.

A két szín alatti áldozásra vonatkozó végzés és a tizenegy reformczikkely a szeptember 17-ikén tartott nyilvános ülésben hirdettetett ki, ugyanakkor az egyházi rend és a házasság szentségéről szóló tanítás formulázása lett napirendre kitűzve, noha Ferdinánd követei azt kívánták volt, hogy a zsinat kizárólag a reformügygyel foglalkozzék.[435]

Az egyházi rend szentségéről szóló czikkelyek tárgyalásában résztvettek Draskovics és Dudics. Harmadik honfitársuk, Kolozsvári csanádi püspök súlyos betegségbe esett, mely halálát vonta maga után.

Október 13-ikán a pécsi és a knini püspökök a czikkelyek egyikében az összes egyházi rendeknek egyenkint fölsorolását javasolták,[436] mi elfogadtatott.

Deczember 4-ikén azon kérdésben: vajjon kimondassék-e, hogy a püspöki méltóság az Üdvözítőtől alapíttatván meg, közvetlenül isteni eredetű? a két főpap eltérő álláspontot foglalt el. A pécsi püspök azt hirdette, hogy a püspöki méltóság eredetének megállapítása az iskola föladataihoz tartozik, míg a zsinat inkább azzal foglalkozzék, hogy a püspököket kötelességeik pontosan teljesítésére szorítsa és a pápa tekintélyét emelje. Dudics ellenben nagy súlyt fektetett arra, hogy a püspöki méltóság tekintélye, isteni eredetének megállapítása által a protestánsokkal szemben meg legyen óva.[437]

A zsinat által elfogadott szövegben kimondatott, hogy a püspökök az apostolok utódai, a kik a Szentlélek által vannak az egyház kormányzására rendelve.[438]

Deczember elején a legátusok a főpapok és lelkészek residentia-kötelezettségéről szóló decretumot tűzték ki tárgyalásra. Ez a decretum, mint láttuk, a pápához tétetett át, tőle pedig lényegesen átalakítva került vissza, a mennyiben azt a kérdést: vajjon a residentia-kötelezettség isteni vagy emberi törvényen alapszik, egészen mellőzvén, csakis a kötelezettség megtartására czélzó intézkedéseket tartalmazott.

Az értekezletek egyikében Dudics fölszólalt, de az első tárgyalás alatt elfoglalt álláspontjától nem tért el.

Bevezetésében meleg szavakkal kérte a zsinati atyákat, hogy

czéltalan vitatkozásoktól, másodrendű kérdések feszegetésétől tartózkodjanak; a papok vétkei következtében hanyatlásnak indult egyház bajain üdvös gyógyszerekkel segítsenek; a visszaéléseket, melyek az egész egyházi rendet gyülöletessé teszik, irtsák ki; egy szóval a reformot foganatosítsák. Erre a legbiztosabb alap gyanánt szolgálhat: az összes javadalmasokat isteni törvény alapján kötelező residentia. Ha ezt az alapot isteni törvény erejével meg nem szilárdítják, a többi formintézmény az emberi művek közös sorsában osztozva, enyészetnek esik áldozatul. Azután újból czáfolta azokat, a kik állítják, hogy a residentia-kötelezettség nem isteni törvényen alapszik.[439]

Az ügy még most sem nyert elintézést. A vélemények szétágazásánál fogva, a zsinati végzés új formulázása végett az elnökök ismét bizottságot alakítottak, a melybe a pécsi püspököt is fölvették.[440]

1563. január 14-ikén Ferdinánd követei a legátusoktól sürgetően kérték a császári reformjavaslatok egy részének, úgyszintén a franczia király reformjavaslatainak előterjesztését. E mellett azt az óhajtásukat fejezték ki, hogy velök a legátusok előlegesen beszéljék meg az ügyeket, a melyeket a zsinat elé visznek; a zsinati atyákat pedig beszédeik rövidebb szerkesztésére intsék.[441]

Egyik kívánságuk teljesedésbe ment. A február 11-ikén tartott értekezletben a franczia reformjavaslatok előleges megvitatására bizottság küldetett ki.

Ezalatt Ferdinánd január második felében Innsbruckba tette át székhelyét, hová csakhamar megjött Trientből Draskovics, hogy a zsinati ügyekről tüzetes tájékozást nyujtson. E végből kimerítő emlékiratot nyujtott be. Azt a kérdést veti föl, vajjon a zsinat tárgyalásait folytassa, avagy elnapoltassék-e?

Az elnapolást — úgymond — abban az esetben javasolná, ha tudná, hogy a pápa, a császár és a többi fejedelmek a szigorú reform valósításától idegenkednek; mert előnyösebb, hogy a zsinat a jövőben foganatosítandó reform reménységének fönntartásával elnapoltassék, mint hogy eredmény nélkül fejezze be működését. Semmi esetre se adjon a császár az elnapolásra okot.

De ha a zsinat folytattatik, a császárnak gondoskodnia kell arról, hogy a tárgyalások szabadsága biztosíttassék; a legátusok ne forduljanak minden ügyben a pápához és az előterjesztés jogát ne tartsák fönn kizárólag maguknak, hanem a keresztény fejedelmekre

is terjeszszék ki. Mivel pedig attól lehet tartani, hogy ezen kívánság a zsinat föloszlatását vonja maga után, a pápa tanácsosaira nyomást kell gyakorolni azzal a fenyegetéssel, hogy a zsinat eredménytelen föloszlatása után nemzeti zsinatok fognak a visszaélések megszüntetéséről és az egyházi fegyelem helyreállításáról gondoskodni. «Ezzel — úgymond — a zsinat föloszlatásának szándékától a pápa tanácsosait biztosan el lehet vonni; magának ő szentségének legjobb szándékát eddig senki sem vonta kétségbe.»[442]

Az ágostai hitvallású rendeknek a zsinaton megjelenése nem lévén remélhető, a reform ügyének komoly fölkarolásával kell rájok hatni. A «komoly és valóságos reform» alapja a főpapok residentia-kötelességének megállapítása, mert csak ezzel lehet a dispensatióknak és a javadalmak halmozásának elejét venni. A császár fejezze ki óhajtását, hogy ez az ügy mielőbb döntés alá kerüljön.

Ezután a császár és a francziák reformjavaslataiból azok a pontok, a melyeket a császár legfontosabbnak tart, a zsinat elé terjesztendők. A legátusok azon aggodalma, hogy a reformjavaslatok több pontjának a zsinat részéről visszautasítását előre látják, nem szolgálhat akadályul.

Azután meggyőzni igyekszik a császárt arról, hogy az ő személyes megjelenése a zsinaton «az egész Európát háborgató vallási mozgalmaknak véget vetne». Egy tartomány érdekében gyakran nagy és fáradságos utakra szánja el magát; ne vonakodjék Isten és az egész kereszténység ügyében a zsinaton megjelenni.

Kívánatosnak tartja, hogy a németországi püspökök, ha nem is mindnyájan, legalább részben a zsinatra jöjjenek; továbbá, hogy (november 14-ikén) elhúnyt Kolozsvári csanádi püspök helyébe egy más magyar főpap küldessék s így Magyarországból legalább hárman lévén, «külön zsinati nemzetet alkothassanak». Végre, mivel a főpapoknak egyházaiktól hosszú időn át távolléte a kereszténységre nagy hátránynyal jár, a zsinati tárgyalások menetét gyorsítani kell.[443]

A császár a reform ügyére vonatkozó kérdések megvitatása végett bizottságot alakított, melynek elnökévé Draskovicsot, tagjaivá a Jézus-társaság egyik nagynevű hittudósát, a később szentté avatott Canisius Pétert, Miksa nejének udvari papját: Cordovai Ferenczet és Barboli Dániel pedenai püspököt nevezte ki. Mindegyik külön emlékiratot készített.

Draskovics a kérdések nagy részét illetőleg előbbi előterjeszté-

sére utalhatott. A hetedik kérdőpont így hangzott: A császári reformjavaslatokból mellőzendő-e az, a mely a pápa és a római udvar reformjára vonatkozik, vagy ha megtartandó, miképen kelljen a pápa és a római udvar neheztelését elhárítani?

A pécsi püspök abban a véleményben volt, hogy a császár mindazt, a mi a pápa személyét illeti, mellőzze; mert ha a zsinat a kellő szabadságot élvezi, más pontok tárgyalásánál olyan határozatokat hozhat, a melyek a pápát korlátozzák; a pápaválasztás és a római udvar reformja tárgyában pedig czélszerűbb, ha a császár közvetlenül bizalmasan tárgyal a pápával; ily módon elkerülhető az a veszedelmes kérdés, vajjon a pápa áll-e a zsinat fölött, vagy a zsinat a pápa fölött? Mindazáltal szükséges, hogy a bíbornokok száma állapíttassék meg, vagy legalább mondassék ki, hogy a bíbornokok azokkal a kellékekkel birjanak, a miket az egyház törvényei a püspököktől követelnek.

A nyolczadik kérdés az volt: előterjesztendők-e a két szín alatti áldozás, a papok házassága és a bőjt szabályozása tárgyában tett javaslatok?

Draskovics nézete szerint a két szín alatti áldozás és a papok házassága tárgyában a zsinatnak okvetetlenül határozatot kell hozni.

A tizenkettedik kérdés: vajjon a dogmák tárgyalása folytatható-e, vagy pedig azok mellőzésével a reform-kérdéseket kell mindjárt napirendre kitűzni?

Draskovics a dogmák tárgyalását nem vélte megszüntethetőnek, mivel már az utolsó fejezet, a mely a házasság szentségéről szól, tárgyalás alatt van; de ezzel a reform-javaslatok párhuzamosan tárgyalhatók.

A tizennegyedik kérdésre: vajjon a császár a zsinaton személyesen jelenjék-e meg? — előadja azokat az előnyöket, melyeket megjelenése igér.[444]

Az előterjesztések alapos megfontolása után Ferdinánd márczius 3-ikán a pápához levelet intézett, a melyben elégedetlenségét a zsinat eddigi eljárásával tiszteletteljesen, de nyiltan kifejezte; továbbá utalván azokra a hírekre, a melyek a zsinat tervezett föloszlatásáról forgalomba jöttek, figyelmeztette a pápát, hogy ilyen lépés veszélyes következményeket vonna maga után, mert nemzeti zsinatok tartását nem lehetne többé megakadályozni. A zsinat sikeres működésének föltételéül az atyák és a fejedelmek részére az előterjesztés szabadságának biztosítását és a reform ügyének komoly

tárgyalását jelölte ki. Egyébiránt igérte, hogy a pápai tekintély fönntartása fölött buzgón fog őrködni. Végül megpendítette azt a gondolatot, hogy a pápa személyesen jöjjön Trientbe, a hol azután ő maga is megjelennék.

Ehhez a közzétételre szánt irathoz bizalmas levelet csatolt, a melyben fiúi szeretetének hangoztatása mellett, fiúi és császári kötelességét teljesítendő, kifejtette, hogy a reformnak az egyház fejeitől kell kiindulnia; e végből szükséges szabályozni a pápa-választást, rendelkezni, hogy a választásra hivatott bíbornokok magas hivatásuk betöltésére képesek legyenek, az érseki és püspöki székekre is a legméltóbb egyházi férfiak emeltessenek; a miért nincs kifogása az ellen sem, hogy a főpapoknak világi fejedelmek által bemutatása és kinevezése körül támadott visszaélések megszüntettessenek. Támogatását a pápai tekintély csorbíttatlan fönntartásában újból fölajánlja.[445]

Ugyanakkor a király Draskovicsot visszaküldötte Trientbe,[446] a hol a zsinati tárgyalásokat megakasztotta Gonzaga és Serepando bíbornok-elnököknek márczius hó folyamán bekövetkezett halála. Be kellett várni, míg a helyökbe a pápa által kinevezett Morone János és Navagero Bernárd bíbornokok megérkeznek.

Draskovics ezen szünet alatt sem maradt tétlenül. Azon fáradozott, hogy a spanyolokkal és francziákkal a teendők iránt megállapodásra jusson.[447]

Morone legátus — ki, mint láttuk, hosszabb ideig működött nuntiusi minőségben Ferdinánd udvaránál — föllépésével azt a reményt kelté föl benne, hogy a zsinat eredményteljesen fogja munkásságát folytatni.[448]

Ezalatt a zsinati értekezletek az egyházi rend szentségéről szóló hitelvekkel kapcsolatban az egyházi rendet illetőleg elhatalmasodott visszaélések megszüntetésével foglalkoztak.

Nagy föltünést keltett Guise franczia bíbornok javaslata, hogy a világi fejedelmek kinevezési és bemutatási joga, melyet az érseki és püspöki székekre gyakorolnak, megszüntetendő és a káptalanok választási joga helyreállítandó.

Ferdinánd erről értesülvén, kijelenté, hogy ő jogától magát megfosztatni nem engedi; megnyugszik ugyan abban, hogy az általa nevezett és bemutatott főpap, ha netán «alkalmatlannak» bizonyulna, mellőztessék; de úgy, hogy ő azután «alkalmasabbat» nevezhessen ki és mutathasson be.

Követei biztosították őt arról, hogy jogát meg fogják oltalmazni. Egyébiránt erre nem volt szükség, mert az ötvenhat zsinati atya közül, a ki Guise bíbornok után szólott, alig egy-kettő csatlakozott hozzá.

Az egyik a fölszólaló főpapok közül, a lancianói érsek, a május 19-ikén tartott értekezleten — melyen sem a prágai érsek, sem Thun nem volt jelen — Draskovicsot, kit császári követnek czímezett, kérdőre vonta, hogy a gazdag német főpapok miért nem jelennek meg a zsinaton?

A pécsi püspök erre fölkelt és noha — úgymond — ő a császári felségnek mint magyar királynak s nem mint császárnak követe, válaszolt a kérdésre, s előadta a német főpapok elmaradásának okait.[449]

Május 28-ikán tartotta Draskovics a szőnyegen forgó ügyről beszédét.

Azt javasolta, hogy a főpapi székek betöltésére a népnek befolyás ne adassék; a főpapok megválasztása a káptalanokat, kinevezésök a fejedelmeket, megerősítésök a pápát illesse meg. A káptalani választások akkorig rosszul ütöttek ki, mert mind a választók, mind a megválasztandók egyaránt romlottak voltak. Németországban nem ritka eset az, hogy nyolcz-tíz éves gyermekek kanonokokká neveztetnek, a kik azután még rossz nevelésben is részesülnek. Mint méltatlan püspök, nem mint királyi követ beszél, mikor a zsinat figyelmét fölhívja arra, hogy a fejedelmek a kanonokokat elcsábítják, megvesztegetik vagy megrettentik. A királyi kinevezéseknél is tág tér nyilik a visszaélésekre; mivel nem ritkán kegyenczek vagy nők kérésére, sőt pénzbeli igéretekre is történik a kinevezés. A rossz választások és kinevezések azután rendszerint megerősíttetnek; nem tud esetet, hogy valakit elvetettek.[450] Azokra a főpapokra, a kiket a pápa maga választ meg, nem tesz kifogást, mivel «teljesen ő szentsége lelkiismeretére kell bízni az ügyet».

A bajok orvosszerei a következők. A választások tisztaságának biztosítására szükséges, hogy a kanonokok hű katholikusok, az egyház engedelmes fiai legyenek; kanonoki székekbe nemcsak nemesek, hanem tanult emberek is emeltessenek; ha a káptalanban a püspöki méltóságra alkalmas egyén nem találtatik, más káptalanból választassék meg a püspök; a fejedelmek pedig, halálos bűn elkövetésének terhe alatt, tiltassanak el attól, hogy a választásra befolyást gyakoroljanak, illetőleg csak az érseki tartomány püspökei által

ajánlott alkalmas egyházi férfiakat nevezzenek ki. A megerősítést illetőleg kívánatos, hogy ő szentsége a helyszinére vizsgálat foganatosítása végett megbízható embereket küldjön. A czímzetes püspökök intézményének eltörlését ellenezi; mivel Magyar-, Cseh- és Lengyelország nagykiterjedésű egyházmegyeiben segéd-püspökökre van szükség. De a czímzetes püspököknek ugyanazon kellékekkel kell birniok, mint a megyés püspököknek és négyszáz arany biztos évi jövedelemmel rendelkezniök. Csak olyan főpap, a ki egyháza mellett állandón tartózkodik, kaphasson segéd-püspököt. Az egyháziak életének erkölcsi tisztasága érdekében megállapítandó, hogy áldozárrá csak harminczkettedik, püspökké harminczötödik esztendejének betöltése után lehessen szentelni. «Ha ez nem történik meg — úgymond — attól tartok, hogy a bajok még súlyosbodni fognak.» Az egyházmegyei papnöveldék fölállításának megkönnyítése végett ajánlja, hogy minden székesegyházban két és minden társaskáptalanban egy kanonoki javadalom jövedelmét e czélra fordítsák.

Dudics a czímzetes püspökségek fönntartása és az áldozásra szentelendők életkora tekintetében támogatta honfitársa javaslatait. A papnöveldék dotatiójára a Magyarországban már az 1548-ik évi országgyűlés által megállapított módozatot, az elpusztult kolostorok javait ajánlotta. A bíbornoki collégium reformját sürgette.[451]

Ekkortájt Oláh Miklós esztergomi érsektől érkezett a zsinathoz egy előterjesztés.

Ugyanis Dudicsnak a két szín alatti áldozásról tartott beszédében azon állítás foglaltatván, hogy Német- és Magyarország főpapjai az eretnekek visszavezetésére a két szín alatti áldozás megengedését alkalmas eszköznek tekintik, több szónok azt az ellenvetést tette, hogy állítását a távollevő főpapok levelei nem igazolják. Erre Dudics kijelenté, hogy csakhamar be fogja mutatni az esztergomi érsek és a többi magyar főpapok leveleit; mire fölkérte Oláh Miklóst, hogy a magyar főpapokkal tartandó tanácskozmányból erre nézve és az országot érdeklő más ügyekben is véleményét a zsinattal közölje.[452]

Az érsek csak hónapok multával tett eleget ezen fölhívásnak; ekkor is nem a magyar főpapok tanácskozmányából, hanem Bécsből, május 25-ikén intézett levelet a zsinathoz.

Nem kételkedik — úgymond — hogy a csanádi püspök[453] mindazt előterjeszti, a mivel a magyarországi egyház bajai orvosolhatók; mivel azonban az elvesztett lelkekért ő (a primás) fog

majdan felelősséggel tartozni, a maga és püspöktársai nevében fölkéri a zsinati atyákat, hogy figyelmöket a magyarországi egyházra irányozzák. Ha ezt teszik, az elpártoltak visszavezetése remélhető; ellenkező esetben félő, hogy néhány év vagy talán hónap alatt a veszedelmes ragályos nyavalya az egész magyarországi egyházra elterjed. Nagy óvatosságra van szükség, nehogy az alkalmazandó gyógyszer a bajt súlyosbítsa. A betegség természetének megfelelő gyógyszerek közé tartozik az egyházi fegyelem helyreállítása és a residentia-kötelességnek az egyháziak részéről megtartása. De Magyarországban a legnagyobb baj az, hogy kevés a pap és az is úgyszólván mind házas. A főpapok igyekezetei ezen baj megszüntetésére sikerre nem vezettek. A papok a fölszentelés alkalmával esküvel kötelezik magukat, hogy nem házasodnak, de esküszegőkké lesznek és a mikor az egyházmegyei zsinatra megidéztetnek, kijelentik, hogy inkább a papi állást, mint feleségöket hagyják el. Többeket közülök bebörtönöztetett, elűzött, lefokozott; mind hiába; némelyek a földesurak által megtartatnak állásukban, mások eretnekekké lesznek. Továbbá nagy nehézséget okoz az is, hogy az urak a papokat kényszerítik, hogy nekik a kelyhet is nyujtsák, az ellenszegülőket elűzik. O maga és püspöktársai inkább életöket áldozzák föl, mintsem hogy az egyház parancsaitól és a zsinat végzéseitől eltérjenek. Krisztus szenvedésére kéri, hogy a zsinat segítsen rajtok és utasítsa őket, mittevők legyenek.[454]

Az érsek ezen levélnek a zsinaton fölolvastatását kívánván, Dudics átadta azt a legátusoknak, kik azt válaszolták, hogy fontolóra fogják venni, vajjon tanácsos-e azt fölolvastatni.

Dudics ekkor a királytól kért utasítást: vajjon a levél fölolvastatását sürgesse-e vagy nem?[455]

Ferdinánd válasziratában elismerését fejezte ki neki a fölött, hogy az érseket a levél megírására késztette. Közlé, hogy julius 15-ikén a magyarországi főpapokkal a zsinati ügyekről és különösen a két szín alatti áldozás megengedéséről tanácskozni kíván; addig a levél fölolvastatását ne szorgalmazza.[456]

Ez a tanácskozmány nem tartatott meg, az esztergomi érsek levele nem került a zsinat elé.

Tíz hónapi szünet után julius 15-ikén ismét nyilvános ülés tartatott, a melyen az egyházi rend szentségéről szóló czikkelyek s a papnevelésre vonatkozó nagy horderejű határozatok hirdettettek ki.

Az ülés után Dudics Bécsbe ment. Morone legátustól fontos

üzeneteket vitt, a melyek a zsinat tárgyalásainak gyors befejezésére czéloztak.

A bíbornok terve az volt, hogy csak az egész katholikus egyházat érdeklő reformjavaslatok tárgyaltassanak, azok ellenben, a melyek az egyes országok különleges viszonyait illetik, a pápához utaltassanak, a ki néhány főpapból alakítandó bizottságnak azt a fölhatalmazást adja, hogy mind a két szín alatti áldozás iránt, mind más ügyekben, a melyek a dogmák korlátain kívül esnek, az egyes országok javait és igényeit szem előtt tartva rendelkezhessenek.[457]

Ezen ajánlathoz képest a pápai legátusok augusztus elején a fejedelmek követeinek bemutatták «az egyetemes reform»-ra vonatkozó javaslatokat, a melyeket mielőbb a zsinat elé terjeszteni kívántak. A prágai érsek és a pécsi püspök ezekre több módosítást ajánlottak. Igy abba a pontba, a melyben mondatik, hogy a pápa csak kiváló egyházi férfiakat vegyen föl a bíbornoki testületbe, beiktatták azt, hogy az összes nemzetek köréből választassanak meg a bíbornokok, «mert igazságos, hogy az egyetemes egyház fejének választói között a keresztény világ minden nemzete képviselve legyen». Ahhoz a ponthoz, a mely az istenitiszteletnél az evangeliumnak a hívek anyanyelvén magyarázását rendeli el, hozzátették, hogy mind a reggeli istenitiszteletnél, mind az esti ájtatosságok alkalmával a hívek anyanyelvén szentbeszédeket tartsanak a lelkészek.

E mellett kívánták, hogy a pápa-választás módja a zsinaton szabályoztassék; az egyházi javak elidegenítése csak a káptalanok beleegyezésével engedtessék meg; «az egyetemek újjászervezése és az eretnekségektől megtisztítása foganatosíttassék».[458]

Ferdinánd pedig kifogást emelt azon czikkely ellen, a mely «a világi fejedelmeknek az egyházi személyek és javak fölött gyakorolt joghatóságát korlátozza s az egyházi személyeknek mindennemű adófizetéstől és közterhektől való mentességét» állapítja meg. Meghagyta tehát követeinek, hogy ezen czikkely mellőzését eszközöljék ki, míg ő és a többi keresztény fejedelmek a zsinat által meghallgattatnak; ha pedig ellenmondásuk daczára tárgyalás alá vétetnék és végzéssé válnék, az ő nevében óvást emeljenek.[459]

A legátusok, mikor a császár ezen megállapodásáról értesültek, fölháborodva jegyezték meg: «Ime ő felsége rossz néven vette, hogy mi Rómába fordulunk utasításokért és most ő azt kívánja, hogy mindenben az ő utasításai szerint járjunk el».

Erre a legátusok a czikkelyt átdolgozták és készeknek nyilatkoz-

tak előterjesztésöket a császár újabb elhatározásának megérkezéseig elhalasztani.[460]

Szeptember 5-ikén a legátusok a reform-ügyet illető harminczöt pontot terjesztettek a zsinat elé. Mivel ezekben a bíbornoki-testület reformja mellőztetett, Draskovics szeptember 23-ikán tartott beszédében azt a jelentőségteljes nyilatkozatot tette, hogy biztos tudomása szerint ezt az ügyet a pápa maga is tárgyaltatni kívánja a zsinaton. Továbbá indítványozta, hogy az érsekek és püspökök visitatiónak legyenek alávetve; mivel pedig az előterjesztés a püspökök ellen a bűnfenyítő eljárás megindításának jogát a pápa részére tartotta fönn: azt a módosítást javasolta, hogy kisebb jelentőségű ügyek a tartományi zsinat elbírálása alá bocsáttassanak. Az egyházmegyék fölosztása, a tartományi zsinat hozzájárulásával foganatosíttassék, ha fontos okok követelik. Világosan kimondatni óhajtotta, hogy két javadalma egyáltalán senkinek se legyen. Ezzel kapcsolatban kijelentette, hogy ő közvetlenül a zsinat befejezése után két javadalma közül az egyikről le fog mondani. A káptalanoknak a püspöki joghatóság alól kivonását nem tartja megengedhetőnek. Nem helyeseli, hogy a lelkész-jelöltek a megyei zsinat által választott vizsgálók előtt tegyék le a képesítési vizsgálatot; azt kívánta, hogy a püspök maga vizsgáljon, vagy legalább vegyen részt a vizsgálatban. A püspök részére szükségesnek látta biztosítani azt a jogot, hogy a lelkészi javadalmakra a kegyúr által bemutatott jelöltet, ha alkalmatlannak találja, elutasíthassa. A kolduló szerzetek kiváltságainak épségben tartását «Magyarország nevében» ajánlotta.[461]

Draskovics nem szűnt meg sürgetni, hogy a császári reformjavaslatok is tárgyalás alá vétessenek. Ezzel magára vonta a legátusok és híveik neheztelését. Egyik levelében írja: «Sokan méltónak itélnek, hogy keresztre feszíttessem, vagy még súlyosabban bünhődjem. Azonban véleményem szabad nyilvánításának jogához, a melyet ifjúkoromtól gyakoroltam, holtomig ragaszkodni fogok».[462]

Ekkor mindazáltal Ferdinánd magatartása lényeges változáson ment át. Delfino Zakariás, a pápai nuntius, a ki három év óta folytonosan oldala mellett működött, meg tudta nyerni az ő bizalmát és meggyőzte őt annak szükségességéről, hogy a zsinat mielőbb elintézze a reformjavaslatokat és befejezze tárgyalásait. Biztosította őt arról, hogy mindazon engedményeket, a melyeket saját országai számára a zsinattól várt, föloszlatása után könnyen el fogja nyerni a pápától. Egyúttal elősegítette az ő lelkében az egyházához való

ragaszkodásnak diadalát a politikai szempontok fölött, uralomra juttatta azt a meggyőződést, hogy az egyetemes zsinat isteni sugalmazást követ végzéseiben.

Ennélfogva a császár október 4-ikén zsinati követeihez intézett utasításában a világi fejedelmekre vonatkozó czikkelyt illetőleg előbbi megállapodását elejtette, a többi reform-javaslatokra nézve pedig meghagyta nekik, hogy mindennemű vitatkozástól tartózkodjanak és szükség esetében kellő szerénységgel szóljanak. «Mi» — úgymond — «az egész ügy elintézését a szent zsinat belátására hagyjuk, nem kételkedvén az iránt, hogy a Szentlélek olyan elhatározásokat fog sugalmazni, a melyek Isten dicsőségére, az ő szent egyházának épülésére és fönntartására a legalkalmasabbak és legszükségesebbek.» Végül kijelenté, hogy ezen ügy elintézése után a zsinat befejezésében megnyugszik.[463]

Rómában és Trientben nagy örömmel fogadták a császár ezen elhatározását. A pápa sajátkezüleg írt levélben fejezte ki köszönetét.[464]

A zsinati tárgyalások ezután gyorsan és akadálytalanul folytak. November 11. és deczember 4-ikén tartott nyilvános üléseken számos nagyfontosságú reform-végzés hozatott. A bíbornokokra nézve egyebek között megállapíttatott, hogy «az összes keresztény nemzetek köréből» szemeltessenek ki. A püspökökben megkívántató kellékek megjelöltettek, zsinatok és visitatiók tartására vonatkozó kötelességeik szabályoztattak. A bucsúk, az ereklyék és képek tisztelete, a bőjt, a kegyúri jog, a javadalmak betöltése, a világi és szerzetes papság kötelességei tárgyában az egyház tanítása szabatosan meghatároztatott.

Deczember 4-ikén a trienti zsinat összes ülésszakaiban alkotott végzéseket a jelenlevő főpapok aláírásukkal szentesítették. Draskovics két minőségben, először «az esztergomi érsek, Magyarország összes püspökei és clérusa nevében, az ő megbízásukból»; másodszor a saját nevében mint pécsi püspök írta alá.[465]

Az első elnök azon kérdésére: «tetszik-e az atyáknak, hogy a zsinat befejeztessék és az elnökök a zsinat nevében az összes végzések megerősítését a pápától kérjék?» — lelkesedéssel hangoztatták mindnyájan, hogy «tetszik!»

A zsinat eloszlott. Tárgyalásai az emberi gyarlóság tüneteit nem nélkülözhették. De végzései az egyházat vezérlő Szentlélek sugallatainak bélyegét szembetünően magukon viselik. Negyedfélszázadon át az egyház életének biztos irányítói voltak, a melyek-

től a legcsekélyebb eltérés sem észlelhető. A hitelvek szabatos definitiói a katholikus hittudomány kiindulási pontjává lettek. A reformczikkelyek a papság erkölcsi és műveltségi színvonalának emelésére, buzgóságának élesztésére a legtermékenyítőbb befolyást gyakorolták. A trienti zsinattal az egyház történetében a belső restauratió és a külső hódítások dicsőséges új korszaka nyilik meg.

MÁSODIK KÖNYV.

A TRIENTI ZSINATTÓL A BÉCSI BÉKEKÖTÉSIG.

1564—1605.

ELSŐ FEJEZET.

A két szin alatti áldozás ügye. — Miksa király viszonya a szent-székhez. — V. szent Pius pápa. — Delfino és Biglia nuntiusok. — A lepantói diadal. — Báthory István erdélyi fejedelem. (1564—1572.)

A TRIENTI zsinat végzéseinek miként megalkotása, úgy életbeléptetése is sok nehézséggel járt.

A magyar főpapok voltak a legelsők az egész katholikus világban, a kik azoknak kihirdetésére magukat elhatározták. — Oláh Miklós esztergomi érsek már három héttel a zsinat befejezése után, az 1564-ik év első napján, egyházmegyei zsinatot hirdetvén, értesítette papságát, hogy «az Isten dicsőségére, a zsinati atyák legteljesebb egyetértésével befejezett trienti szent egyetemes zsinat végzéseit» közzé fogja tenni.[466]

Majd néhány hét mulva püspöktársaival tartományi zsinat tartására tett előkészületet, a végből, hogy ott a zsinati végzések életbeléptetése iránt, első sorban papnöveldék szervezése iránt intézkedjenek. Delfino nuntius Rómába küldött jelentésében magasztalva szól hithűségükről.[467]

Maga Draskovics György, a ki — mint láttuk — a zsinati ellenzék egyik vezére volt, a szentesített végzések előtt őszinte meghódolásának nevezetes bizonyítékát adta. Esküjéhez hiven engedelmeskedni kívánt azon czikkelynek is, a mely elrendelte, hogy egyházi férfiú csak egy javadalommal bírjon; ennélfogva két prépostságról, a melyeket régebben kapott és pécsi püspökké kineveztetése után megtartott, most, a zágrábi püspöki székre áthelyeztetése után lemondott.[468] Dudics pedig ugyanakkor a pécsi püspökségre mozdíttatván elő, pápai engedélyért folyamodott, hogy a jászói prépostságot megtarthassa.[469]

Azonban a tartományi zsinat nem jött létre. A főpapok szándékának útját állotta az udvar.

Csak tizenhat évvel utóbb, (1579. augusztus 2-ikán) tartott Draskovics György mint győri püspök Szombathelyen egyházmegyei zsinatot, melyen a trienti végzéseket kihirdette.[470]

Ferdinánd király a trienti zsinat végzéseinek elfogadását a kétszin alatti áldozás és a papok házassága tekintetében előterjesztett kívánságainak teljesítésétől tette függővé. Az ő álláspontjáról a római udvart már az 1564-ik év első napjaiban tájékoztatta a nuntius.

Ugyanekkor az a hir jött Bécsbe, hogy a pápa Ferdinánd zsinati követeinek egyikét, a prágai érseket vagy a zágrábi püspököt, a bíborral készül földiszíteni. Delfino óvta, figyelmeztette a pápát, hogy ezzel mind a császárnak, mind a római királynak nem kedves dolgot cselekedném s arra késztetné őket, hogy a kijelölendő főpapot a bíbor elfogadásától eltiltják, a minthogy a zágrábi püspök máris kijelenté, hogy a bíbort el nem fogadhatná; most ugyanis, mielőtt kívánságaikat a két ügyben teljesítenék, minden más kedvezményben sértést látnának.[471]

Ferdinánd február 14-ikén utasította római követét, Arco Prosper grófot, hogy a pápa elhatározását mielőbb eszközölje ki. Noha a bíbornokok túlnyomó többsége mindkét engedményt határozottan ellenezte, IV. Pius kijelenté, hogy a papok házassága kérdésében beható megfontolást tart szükségesnek; a kétszin alatti áldozás tekintetében pedig igéretét haladék nélkül beváltja.[472]

Április 16-ikán a Ferdinánd jogara alatt álló országok érsekeihez, s így Oláh Miklóshoz is, brévét intézett, melyben őket fölhatalmazza, hogy érseki tartományuk területén kijelölhessenek papokat, a kik a világi hiveknek kérésükre kétszin alatt nyujthassák az oltáriszentséget, föltéve, hogy ezek előbb töredelmesen meggyónnak és elismerik azt, hogy mindegyik szín alatt külön is Krisztus egész teste foglaltatik, és hogy az egyház, a világi hiveket a kenyér színe alatt áldoztatva, nem követ el tévedést.[473]

Ferdinánd az érsekekkel tartott értekezlet után a módozatokat, melyek szerint a papság ezen fölhatalmazással élni tartozik, maga állapította meg. De ezen rendeletében nagyjelentőségű nyilatkozatot tett. «Jól tudja és készséggel ismeri el» — úgymond — «hogy az egyházi rend, nem pedig a világi fejedelem van hivatva vallási ügyekről határozni; továbbá, hogy Isten rendelése a vallás fontosabb ügyeit az apostoli szék és a szent zsinatok döntésének tartotta fönn; mindazáltal mint az egyház elsőszülött fia és legfőbb védője, köteles-

ségének tartja, hogy a kétszín alatti áldozásra nézve tett pápai engedmény törvényes foganatosításához segítségét és közreműködését fölajánlja.»[474]

A magyar főpapok, kik ez alkalommal a király meghivására Bécsben megjelentek, a szent-szék iránt hálájukat tolmácsolták a megadott kedvezményért; egyúttal a nuntius előtt kijelentették, hogy azzal a császári rendeletben foglalt utasítások értelmében fognak élni.[475]

Ferdinánd királynak az egyetemes egyház történetében nevezetes uralkodása 1564. július 25-ikén bekövetkezett halálával ért véget.

Utóda Miksa király, a mint atyja trónjait elfoglalta, a szent-szék irányában készséggel teljesítette azon kötelességeket, melyeket állása rája rótt, és azok alól kisiklani meg sem kisérlé. De vallási irányánál fogva a kétszín alatti áldozás tekintetében kivívott engedmény biztosítására még nagyobb súlyt fektetett, mint atyja, minélfogva a kibocsátott rendelet mielőbbi kihirdetésére az esztergomi érseket fölhívta.[476] Egyúttal uralkodásának első hónapjaiban a papok házasságához a pápai engedély kieszközlésére római követe által lépéseket tett,[477] a melyeket Visconti ventimigliai püspök útján (kit a pápa, Ferdinánd elhunyta alkalmából részvéte tolmácsolása végett küldött volt) megismételt; november 18-ikán pedig a pápához intézett levélben bejelenté, hogy az ügy elintézése a halasztást kizárja.[478]

Azonban a pápai nuntius, Delfino Zakariás, azt a befolyásos állást, melyet Ferdinánd udvaránál elfoglalt, megtartotta Miksa mellett is, a kit azokkal a lényeges szolgálatokkal, a miket neki római királylyá megválasztatása alkalmával tett, megnyert volt magának. Miksa már az 1563-ik év őszén a bíborra ajánlotta őt, s most trónralépte után ismételte az ajánlást. Csakhamar czélt ért. A pápa Arco gróf előtt kijelenté, hogy csakis azért, mert «ő felségének kedveskedni kíván», veszi föl Delfinot a bíbornoki testületbe,[479] a mit márczius 12-én megtett. A király e mellett maga is meg akarta jutalmazni Delfinot, a ki ekkor Rómába visszahivatott; a győri püspökséget adományozta neki; de térítvényt állíttatott ki vele, a melyben kötelezi magát, hogy Magyarország kiváltságait tiszteletben tartja, a rá háramló kötelességeket teljesíti, az országos terhek viselése tekintetében bíbornoki jogaira hivatkozva kifogást nem emel, a király fölszólítására a püspökségről bármikor lemond, végre a pápától nyilat-

kozatot eszközöl ki, a mely szerint még akkor is, ha ő Rómában talál meghalni, a győri püspökség adományozása a királyhoz fog tartozni.[480]

A magyar tanácsosok, kiknek többsége a főpapok rendjéhez tartozott, a győri püspökségnek idegen főpap részére adományozása ellen fölszólaltak és megjósolták, hogy ez a kinevezés az országgyűlésen zajos jeleneteket fog támasztani.[481]

Csakugyan az 1569-ik évi országgyűlésen a rendek azzal a kérelemmel fordultak a királyhoz, hogy a győri püspökséget érdemes egyházi férfiúnak adományozza; kijelentvén, hogy míg Delfino ül a püspöki széken, egyházmegyéjének lakosai a tized kiszolgáltatását megtagadják. Ez a nyilatkozat törvénykönyvbe iktattatott.

Ennek következtében Delfino 1571 tavaszán a püspökségről lemondott.[482]

Delfino bíbornok helyébe nuntiussá a pápa Biglia Menyhértet, ki mint kamarás volt udvaránál alkalmazva, nevezte ki és megbízta, hogy a papok házassága ügyében elhatározásának függőben tartásáért Miksát megnyugtassa; egyúttal tudósítsa, hogy a jövő tavaszszal Magyarországnak a török támadások elleni megoltalmazására zsoldos hadat, tetszése szerint, vagy hatezer gyalogot vagy kétezer lovast fog küldeni.

Az új nuntius (1565) október közepén Bécsbe érkezvén, diplomacziai tevékenységét nem szerencsésen kezdette meg. Első fogadtatása alkalmával, a pápai üzenet előadásában lényegesen eltért a kapott utasítástól. A papok házassága ügyéről úgy nyilatkozott, hogy a király kívánságának a pápa nem tehet eleget; a fölajánlott segélyhadakról pedig úgy, hogy a pápa hatezer gyalogot és kétezer lovast fog küldeni.

A bíbornok-államtitkár, (a szent) Borromeo Károly a pápa neheztelését fejezte ki neki.[483]

Abból a kényes helyzetből, melybe küldötte hozta, a halál szabadította ki a pápát. Utódává 1566. január 7-én a piemonti származású Ghisleri Mihály bíbornok, V. Pius, választatott meg, a kit szentjei között tisztel az egyház. A dominikánus kolostorokból, a hol szigorú fegyelem és komoly tanulmányok között töltötte ifjúságát, az aszkezis szellemét és a kíméletlen szigort magával vitte a pápai székre.

Mindjárt az első alkalommal, a mikor előtte Arco gróf megjelent, általa azt a kérést intézte Miksához, hogy «ne terhelje őt az

elődjéhez intézett kérésekkel, a melyeket mindig helytelenített; mert az ő fölfogása szerint engedményeket tenni azok javára, a kik az egyháztól elpártoltak, nem illő».[484] Néhány nappal utóbb Commendone János bíbornokot, mint legátust, az augsburgi birodalmi gyűlésre küldvén, általa figyelmeztette a császárt, hogy saját maga és a birodalom érdekében a vallási kérdések mellőzésével, a törökök ellen szövetség létesítésére irányozza figyelmét, és erre nézve közreműködését ajánlotta föl.[485]

Miksa február végén báró Khevenhiller Jánost küldvén Rómába, általa segítséget kért a törökök ellen, oly módon, hogy nyolczezer gyalog fegyveres zsoldját vállalja el a szent-szék. A pápa utalván a kedvezőtlen pénzügyi helyzetre, úgyszintén arra is, hogy a keletről érkező tudósítások szerint az olasz tengerparton török hajóhad megjelenésétől lehet tartani, arra szorítkozott, hogy négyezer gyalog eltartására mindaddig, a míg török sereg tartózkodik Magyarországban, havonkint négyezer tallért ajánlott föl s igérte, hogy ezen felül Augsburgban ötven vagy hatvanezer tallért helyez el, a melyből a császár havonkint tizenkétezret használhat föl.[486]

Két évvel utóbb (1568 nyarán) a magyarországi végvárak megerősítésére harminczezer tallért küldött Miksának, a ki hálája kitüntetése végett igérte, hogy a pápai költségen megerősítendő helyeket időről-időre pápai váraknak fogja elneveztetni, s ezt az eljárást a legfontosabbal, Kanizsával kezdi meg.[487]

A következő (1569) év márczius havában pedig, mikor ugyanezen czélra a segélyösszegnek másodizben megajánlását a nuntius útján szorgalmazta, megjegyzé, hogy ő szentsége ebben az ügyben személyesen is érdekelve van, mivel «Pápa vára ő szentsége nevével ruháztatott föl, s így míg egyrészről a kereszténység oltalmára szolgál, megőrzi másrészről annak emlékezetét, hogy ő szentsége költségén épült.»[488] Ez a közlés nem kevéssé feltünő, mivel köztudomás szerint Pápa vára ezt a nevet már a megelőző századokban is viselte.

Ezalatt V. Pius a trienti végzések szellemében, az egyházi fegyelem helyreállításának és a hitélet emelésének ügyét nagy buzgósággal karolta föl.

Alig hat héttel megválasztatása után Grosuptoi Antal dominikánus szerzetest küldötte Magyarországba.

Az esztergomi érsekhez és tartománya püspökeihez intézett levelében abból indul ki, hogy az egyház virágzó és békés állapo-

tának helyreállítására a trienti végzések megtartása a legalkalmasabb eszköz; ennélfogva őket ezeknek, különösen pedig azon czikkelynek, a mely minden egyházmegyében papnövelde létesítését rendeli, végrehajtására hívta föl. Elismeréssel emeli ki vallásos buzgóságukat, melynek sugallatára IV. Pius uralkodása alatt, mikor a pápai nuntiusok ezen ügyet velök tárgyalták, «méltó módon nyilatkoztak»; mivel pedig az egyház érdeke követeli, hogy ezen czikkely haladék nélkül hajtassék végre, igéretök teljesítésére inti őket.[489]

Oláh Miklós és Verancsics Antal már előbb intézkedtek papnöveldék alapításáról, és így a pápai küldött, mikor április elején Magyarországon megjelent, a legkedvezőbb tudósitásokat küldhette a pápának, a ki e fölött örömét tolmácsolta a magyar főpapoknak.[490]

Biglia ezalatt, V. Pius által meghagyatván nuntiusi állásában, az 1566-ik év szeptember havában fegyverzetet öltött, felfegyverzett egész háznépével csatlakozott Miksa és Ferdinánd főherczegek seregéhez, mely hivatva lett volna a Zrinyi Miklós által hősiesen oltalmazott Szigetvárt fölmenteni, azonban heteken át tétlenül vesztegelt a győri táborban. Igy arra kellett szorítkoznia a nuntiusnak, hogy Szigetvár eleste után megjelenésével emelte annak a gyászünnepélynek jelentőségét, melyet Győrött rendeztek Zrinyi Miklós tiszteletére.[491]

A következő (1567) év június havában megjelent a pozsonyi országgyűlésen, a hová az a törekvés vezette, hogy a magyarországi katholikus egyház ügyein lendítsen.[492] Ezt két irányban kisérlette meg: egy részről a püspökök joghatóságának az egyetemes egyházi törvényekkel összhangzó szabályozása, más részről a protestáns lelkészek és iskolamesterek eltávolítása érdekében működött. Szándékait a király helyeselte és támogatta.[493]

Nem elégedett meg a tanácsadással és buzdítással; tettekkel akarta a protestánsokat meggyőzni arról, hogy reményeik, melyeket Miksa trónralépéséhez csatoltak, hiúk valának. Az országgyűlés tartama alatt Pozsonyban egy tanítót, ki azt hirdette volt, hogy a pápa az Antikrisztus, mert Isten gyanánt imádtatja magát, elfogatott és bilincsekbe verve az érsek házában börtönbe vetett. Merész eljárása a katholikusok körében inkább aggodalmakat, mint megelégedést okozott. Ő maga írja, hogy jezsuiták és világi urak, a fogoly szabadon bocsátásáért közbenjárva figyelmeztették, hogy nagyobb mérséklettel járjon el, nehogy zavarokat támaszszon; utaltak arra, hogy egyik elődе sem járt el ilyen kiméletlenül. Mire ő azt válaszolta, hogy

elődei, ha másképpen jártak el, mulasztást követtek el, ő azonban kötelességét teljesíti és az igazságos, szent ügyért szivesen meghal, mert reméllhetné, hogy «vértanúságával bűnei bocsánatát biztosítja magának Istennél».

Biglia csakugyan nem engedett és noha a fogoly kijelenté, hogy részeg állapotban volt, mikor a pápát gyalázta, és késznek nyilatkozott bűnbánólag a katholikus egyházba visszatérni: jónak látta egy ideig börtönben hagyni őt.[494]

Miksa királyt, ki míg az ágostai hitvallás híveinek kedvezett, a kálvinista és unitárius papok ellen többször keményen lépett föl, ezen eljárásában buzdításaival támogatta.[495]

Azonban a mikor a magyarországi kálvinisták papjai ellen kibocsátott királyi rendelet hire Rómába eljutott, a pápa a nuntius útján figyelmeztette Miksát, hogy ha pártfogásával egy eretnek felekezet megszilárdulását előmozdítja, ezzel a katholikus egyház hátrányosabb helyzetbe jut, mintha megoszlott sokféle eretnekségekkel áll szemközt.[496]

Biglia sohasem tévesztette szem elől a protestáns felekezetek elleni küzdelem érdekeit. Mikor Bornemisza Pál nyitrai püspök a neki fölajánlott főkapitányi tiszt elvállalására a szent-székhez engedélyért folyamodott, kérelmét azzal támogatta, hogy a püspöknek ezen állásában módja lesz a protestánsok ellen erélyesebben föllépni.[497]

Egy alkalommal pedig Miksánál járt közben a győri káptalan javára, melynek székesegyházát a protestáns kapitány lőporraktárrá akarta átalakítani és a sírboltban protestáns halottakat temettetett el.[498]

Fölkarolta a pozsonyi katholikusok kérését is a jezsuiták bécsi házának főnöke ellenében, ki a Pozsonyban nagy sikerrel működő jezsuita hitszónokot visszahívta.[499]

Ezalatt Commendone János bíbornok (1568 őszén) egy ideig Bécsben tartózkodott. Az ellenreformácziónak ezen kiváló bajnoka, mint legátus küldetvén a német birodalomba, «az azzal határos tartományok területére is», az apostoli vizitátor és reformátor hatáskörével ruháztatott föl.[500] A magyarországi katholikus egyház restaurácziójára irányuló tevékenységének előkészítése végett az egyes egyházmegyék állapotáról részletes informácziókat szerzett be, a melyeket földolgozott.[501]

Biglia szomorú föladatban kényszerült eljárni, mikor Dudics Endre pécsi püspök Lengyelországban, hova mint királyi követ

küldetett, a lengyel királyné egyik udvarhölgyével házasságra lépett. Előbb megtérésre, a botrány jóvátételére hívta föl őt, majd miután eredményt nem ért el, a két udvarnál szigorú megfenyítését követelte. Az 1568. február 6-ikán tartott consistoriumi ülésben a pápa a püspöki méltóságtól és széktől megfosztotta Dudicsot.[502]

Önként vált meg ez időtájt püspöki székétől Forgách Ferencz váradi püspök, ki egy prépostságot s egy apátságot megtartva, Olaszországba költözött, hogy ott a tudományoknak szentelje életét. A nuntius és Commendone bíbornok lehetővé tették neki, hogy szándékát 1567 nyarán a szent-szék hozzájárulásával, az egyház törvényeinek megfelelően valósíthassa.[503]

Oláh Miklós esztergomi érseknek 1568. január 14-ikén bekövetkezett halála után, mivel az utód kinevezése késett, Biglia az ősz elején szorgalmazni kezdette az érseki szék betöltését és a következő év (1569) februárius közepén az udvarhoz tanácskozmányra meghívott főpapokat fölhívta, hogy ők szintén hassanak ez irányban.[504]

Október 14-ikén Verancsics Antal egri püspök emeltetett a primási méltóságra. Ezt a választást Rómában nagy örömmel fogadták.

Ugyanis Verancsics a királyi udvarhoz küldött pápai nuntiusokkal szoros összeköttetésben állott, a melyet később is, Rómába visszatérésök után levelezéssel föntartott; minden alkalommal hithűségének és vallásos buzgóságának tanújelét adta; a vitás kérdésekben (így például a papok házasságának ügyében) a római álláspontot foglalta el.[505]

V. Pius pápa személyes jóindulatát is biztosítani igyekezett magának azzal, hogy 1567-ben a portára a béke megkötése végett küldetvén, az ő áldását kérte ki és visszatérte után az elért sikert az általa leesdett isteni kegyelemnek tulajdonította.[506]

Azon kötelezettségének, a mely szerint négyévenkint Rómában kellett megjelennie, miként a többi magyar főpapok, úgy ő sem felelt meg; azonban egri püspökségének tizedik évében, 1568 nyarán, maga helyett titkárát és udvarmesterét, az olasz származású Diotalevi Ferenczet, küldötte Rómába a pápához és Amuleo, Buoncompagni, Delfino, Farnese, Morone bíbornokokhoz, hozzájuk intézett levelekkel, a melyekre csakhamar szivélyes és kitüntető válaszokat kapott.[507] Egy év letelte után Diotalevi visszatérvén, ujabb leveleket hozott a nevezett bíbornokoktól, kik őt tiszteletök, jóindulatuk és szolgálatkészségök felöl biztosították.[508]

Verancsics esztergomi érsekké kineveztetése után három hónap

telt el, míg Miksa király a bemutató iratot a pápához elküldötte.[509] A megerősítés akadályokba nem ütközött.

***

V. Pius lelkében a hit tisztaságának megőrzésére irányuló apostoli buzgóság mellett a törökök hatalmának megtörésére lángoló harczvágy élt, mely a kolostor neveltjében, a testi szenvedésektől megtört aggastyánban kortársait meglepte.[510]

Mindjárt trónralépte után megkezdette tárgyalásait a keresztény hatalmasságokkal a közös ellenállás szervezése végett; mikor pedig Szulejmán utóda, II. Szelim, 1570-ben a velenczei köztársaságnak háborút izent, a maga költségén hadihajókat építtetett és szerelt föl; 1571. május 25-ikén II. Fülöp spanyol királylyal és a velenczei köztársasággal támadó tengeri hadjárat megindítása czéljából szövetséget kötött.

Éppen a megelőző napon nevezte ki a Prágában egy hónappal ezelőtt elhúnyt Biglia nuntius helyére Delfino János torcellói püspököt.[511] Általa Miksa császárnak tudomására hozta a jelentőségteljes eseményt és azt is, hogy külön bíbornok-legátus által fogja csatlakozásra fölhívni.[512]

Commendone János bíbornok, kit e végből Prágába küldött,[513] október második felében járt el megbizatásában. Előterjesztésére Miksa néhány napi megfontolás és tanácskozás után tüzetesen válaszolt. Több álmatlan éjszakán — úgymond — tépelődött azon, hogy a kereszténység közérdekének és a saját helyzetének igényeit megegyeztesse; de mielőtt a fönforgó ügyben állást foglalna, tudnia kell, hogy mit várhat a szövetséges hatalmaktól? Azután kifejtette, hogy a törökök ellen a támadó hadjárat csak úgy számíthat sikerre, ha egyidőben tengeren és szárazföldön indíttatik meg; szárazföldön pedig két seregnek párhuzamosan kell működnie, úgy hogy az egyik a Duna mentében Budavára ellen, a másik Kassa felé Erdélybe nyomulna. A három szövetséges által kiállítandó sereg sehol több eredménynyel nem használható föl, mint Magyarországban. Ha huszonöt-harminczezer gyalog és négyezer lovas bocsáttatik az ő rendelkezésére, nagy eredmény várható, mert az erdélyi fejedelem, a moldva- és oláhországi vajdák csatlakozására számíthatni.[514]

Ezen tárgyalások idejében történt, hogy a három szövetséges hatalom hajóhada október 7-ikén a lepantói öbölben fényes dia-

dalt aratott, a török hajóhadat megsemmisítette. Ez az esemény, noha Európa minden részében nagy lelkesedést keltett, nem birta Miksát tartózkodó magatartásának elhagyására. A pápának az a nyilatkozata, hogy a három szövetséges, ha a császár hozzájok csatlakozik és a támadó hadjáratot megindítja, húszezer gyalogot és kétezer lovast fog küldeni,[515] hatástalan maradt. Miksa a ligába nem lépett be.[516]

A törökök elleni terveiben V. Pius nemcsak Magyarországnak, hanem a különvált Erdélynek is szerepet jelölt ki. Azután, hogy a Fráter György megöletése ügyében kiküldött pápai vizsgálóbiztos onnan távozott, Ferdinánd csakhamar elvesztette azt az országrészt, a mely újból János király fiát ismerte el fejedelmének. Noha azok, kik János Zsigmond nevében kormányoztak, a katholikus egyház irányában ellenséges állást foglaltak el, a pápa mégis azon volt, hogy vele összeköttetésbe lépjen. Azért, megajánlván Miksának a törökök ellen a hadisegítséget, kikötötte, hogy ezt csakis a törökök ellen, nem pedig Erdély visszafoglalására fordítsa.[517]

Az 1570-ik év folyamán a lengyel udvar Miksának János Zsigmonddal kibékítése végett tárgyalásokat indítván meg és az ifjú fejedelemnek egy bajor herczegnővel összeházasítását javasolván: a pápa helyeselte ezen terveket, csakhogy a házasságot attól a föltételtől kívánta függővé tétetni, hogy Erdélyben a katholikus egyház visszaállíttassék. A lengyel királyhoz is írt, elismerését fejezte ki a fölött, hogy unokaöccsének a császárral kibékítésén fáradozik és fölhívta, hogy annak és alattvalóinak a katholikus egyházba visszavezetésére törekedjék.[518]

A házasság nem jött létre. Az ifjú fejedelmet néhány hónap mulva korai halál ragadta el. Utódjává 1571. május 25-ikén Báthory István választatott meg, akinek politikai és hadvezéri képességei a protestáns és unitárius rendeket is megnyerték részére, noha ismeretes volt állhatatos ragaszkodása a katholikus egyházhoz és előre lehetett látni, hogy vallása érdekeit buzgón föl fogja karolni.

V. Pius tájékozva lévén az ő egyénisége felől, üdvözlő brévét intézett hozzá. «Nagy hálát adunk a mindenható Istennek, a ki a keresztény világ zavarteljes állapotában, a Te tartományod népeit arra vezérelte, hogy Téged, a katholikus vallás iránt buzgólkodó és kiváló ájtatosságú férfiút választottak meg örökös kormányzóvá. Ezért mind magunknak és az apostoli széknek, mind Néked szerencsét kivánunk.» Utal azokra a jelentésekre, amelyeket a fejede-

lemnek megválasztatása előtt, saját családi birtokain a katholikus vallás föntartása és terjesztése érdekében kifejezett tevékenységéről kapott. «Isten jutalmát lássa fölmagasztaltatásában.» [519] Buzdítja ezen igyekezetének folytatására.

Mindazáltal a pápa a császári udvarnál levő nuntiusát utasította, hogy a levelet csak a király beleegyezésével küldje el Báthorynak. Mivel pedig Miksa az ő vetélytársát, a protestáns Békés Gáspárt támogatta volt: a pápai irat nem jutott Erdélybe.[520]

Azonban néhány hónappal utóbb a pápa értesülvén Báthorynak a jezsuiták főnökénél néhány rendtag Erdélybe küldetése iránt tett lépéseiről, ekkor fölkereste levelével, melyben őt a katholikus vallás restauratiójára irányuló igyekezetei folytatására buzdította.[521]

Ezalatt Delfino, ki 1571. július 23-ikán foglalta volt el nuntiusi állását, gyakran talált alkalmat, hogy befolyását a magyarországi egyházi ügyekben érvényesítse.

Kevéssel megérkezése után az esztergomi káptalan megkeresésére Miksánál lépéseket tett, hogy a széplaki apátság, melyet «a szent-szék engedélyével» a nagyszombati papnövelde föntartására adományozott volt, és most az udvari kamara katonai czélokra tervezett fölhasználni, rendeltetésének meghagyassék.[522]

Néhány héttel utóbb a magyar országgyűlés kihirdettetvén, az új nuntius figyelme fölhivatott az utolsó (1569-ik évi) országgyűlés negyvenegyedik czikkelyére, a mely megállapítja, hogy azok a külföldi származású ügyészek, kik az egyházi törvényszékeknél folytatott perekben a perlekedőket súlyosan zaklatják és a pereket vég nélkül húzzák, ne ügyvédkedhessenek, az egyházi törvényszékek székhelyein ne tartózkodhassanak, általán csak magyarországi származású bírák itélhessenek az egyházi törvényszékeken.

Ezen czikkely olyan módon magyaráztatott, hogy az összes külföldi egyéneket az ügyvédkedésből az ország egyházi törvényszékei mellett kizárja; mivel pedig a magyarországi származású ügyvédek között egyházi jogtudósok nem találkoztak, ilyen módon a kánoni jogot az egyházi bíráskodásból kiküszöböli és a magyar jog szabványait emeli uralomra.

Delfino ebben a helyzetben súlyos sérelmet látott az egyházra és előterjesztést tett a királynak. Botrányosnak mondá az állapotot, a mely szerint egyházi ügyekben nem a kánonok érvényesek. Ha valaki visszaél velök — úgymond — ám fenyítsék meg azt, igen helyesen cselekednek, de oktalanság volna például megsemmisíteni

a jó könyveket, mert némelyek helytelen módon használják azokat. Miksa, ki a törvény magyarázatát helytelennek nyilvánította, igérte hogy az országgyűlésen meg fogja tenni, «a mit tehet», de megjegyzé, hogy «a magyarok makacsul szoktak ragaszkodni véleményükhöz». A nuntius azután szólott Verancsicscsal és Liszthi János veszprémi püspökkel, kik támogatásukat igérték.[523]

Azonban ez az ügy az országgyűlésen nem került szőnyegre.

MÁSODIK FEJEZET.

XIII. Gergely pápa. — Báthory István követe Rómában. — A szent-szék magatartása Báthory lengyel királylyá választása alkalmával. — Báthory tárgyalásai a szent-székkel Erdély érdekében. (1572—1584.)

BOUNCOMPAGNI bíbornok, XIII. Gergely, V. Piusnak május 11-ikén megválasztott utódja, az elődje által kijelölt úton kívánt haladni. A lepantói diadal kihasználása volt leghőbb vágya, de teljesülését megakadályozta Francziaország, melynek királya titkos egyetértésben állott a törökökkel, és Velencze, mely velök külön békét kötött.

Mindazáltal ismételten tett kisérleteket arra, hogy Magyarország és Erdély, Lengyel- és Oroszország hatalmát az ozmánok ellen irányítsa.

Ezen törekvései sokszoros összeütközésbe hozták őt Báthory Istvánnal. Ez az 1572-ik év ősz elején Berzeviczi Mártont küldötte hozzá levéllel, melyben tevékenységének eredményéről számol be. «Elődünk uralkodása alatt» — úgymond — «az eretnekség Erdélyben olyan hatalmassá lett, hogy a katholikus egyházat végső veszély fenyegette; mi azonban Isten jóvoltából hatalomra jutván, visszavezettük az igaz hitet, a melynek már is jelentékeny gyarapodását Isten kegyelméből szemlélhetjük. Magyarországban sokan, a székelyek földjén úgyszólván mindnyájan visszafogadták a római egyház szertartásait; több kolostor tanult és ájtatos szerzetesekkel van benépesítve és egyházi szerekkel ellátva. Egész családunk és ősi birtokaink állandóan az egyház hívei maradtak volt.»

Azok között, kik neki ezen munkásságában segédkezet nyujtanak, kiemeli kanczellárját, Forgách Ferenczet, a volt váradi püspököt, a kinek érdekében folyamodik, hogy a pápa neki az egyházi rendből világi állapotba visszalépését engedje meg.[524]

Maga Forgách is küldött kérvényt, a melyben megmagyarázza,

hogy noha huszonegyesztendős korában kapta adományul a váradi püspökséget, mégis csak a kisebb egyházi rendeket vette föl.[525]

A pápa az erdélyi követet deczember 12-ikén tizenegy bíbornok jelenlétében, ünnepélyesen fogadta. A követ elmondotta, hogy János Zsigmond uralkodása alatt Báthori István és testvérei voltak a katholikus vallás egyedüli oszlopai; minélfogva az isteni gondviselés csodás műve az, hogy István a fejedelmi székre emeltetett; mert «semmit sem fog elmulasztani, a mi az egyház védelmére, terjesztésére és az eretnekségek kiirtására alkalmas.»[526]

A pápa nevében Buccapaduli Antal válaszolt. «Őszentsége — ugymond — István fejedelmet, fia gyanánt, azzal a szeretettel öleli magához, a mely a katholikus egyház híveit, bármilyen távolság választja el, mint egy test tagjait köti össze; fölkéri őt, hogy a katholikus vallás védelmére, ellenségei kiküszöbölésére czélzó igyekezeteit ezentúl is buzgón folytassa; néki a saját és az apostoli szék kincseit fölajánlja.»[527]

A pápa maga is válasziratában a fejedelem vallásos buzgóságát magasztalván, a püspöki székek visszaállítását ajánlotta figyelmébe. Forgách ügyének kedvező elintézését igérte, ha bebizonyul, hogy áldozárrá nem szenteltetett föl; ellenkező esetben azt javasolja, hogy a visszaállítandó püspöki székek egyikére emeltessék.[528]

Berzeviczi Márton, pápai lovag rangjára emeltetett.[529]

A pápai udvar ezen magatartása Bécsben megütközést keltett. 1573. január 15-ikén Miksa király a nuntiust fogadván, miután panaszt emelt a miatt, hogy bizonyos titkos előterjesztése Rómában nyilvánosságra jutott, így szólott:

«Egy másik panaszszal is kell most előállanom. Az elmult napokban Báthory erdélyi vajda elküldötte egyik udvari emberét, hogy hódolatát mutassa be ő szentségének. Nemcsak a követ nevezte uralkodóját Erdély fejedelmének, hanem ezt a czimet ő szentsége szintén megadta neki a válaszban. Ez az én jogaimra sérelmes, mert Báthory az én hűbéresem és hűségi esküt tett nekem, noha titokban. De mivel azon, a mi megtörtént, változtatni nem lehet, kérem, hogy ő szentsége a jövőben jogaim ilyen megsértésétől tartózkodjék.» Azután emlékeztette a nuntiust, hogy V. Pius brévéjét, noha abban Báthory «Erdély örökös kormányzójának» czímeztetett, nem engedte neki elküldetni.

A nuntius válaszolá, hogy az erdélyi követ fogadtatásáról tudósítást nem kapott, azt sem tudja, hogy milyen czímzést használt ő szentsége, illetőleg titkára, de megemlítette, hogy Olaszországban a

«principe» czímmel bőkezűbben élnek, mint Németországban; mindazáltal jelentést fog tenni ő szentségének, a ki ezen és minden más ügyben igyekezni fog ő felségét kielégíteni.[530]

A következő év tavaszán a pápa ajánlólevelével Fábius György jött Báthoryhoz, kinél a János király életében elnyert javadalmak: a kolosi főesperesség, az erdélyi kanonokság és egy oltárnokság birtokába visszahelyeztetését szorgalmazta.[531]

Báthorynak a pápához írt válaszában jellemző nyilatkozat foglaltatik:

«Húsz esztendő alatt» — úgymond — «az eretnekség Erdélyben olyan mély gyökeret vert és annyira megerősödött, hogy az, a ki erőszakos eszközökhöz nyulna kiírtására, végzetes zavarokat idézne elő, magát és az országot nagy veszélynek tenné ki. Ennek daczára a katholikus vallás visszaállítására czélzó buzgalmunk nem hűlt ki, sőt napról-napra fokozódik; annálinkább, mert az elődöm pártfogása alatt az ország nagy részében elterjedett ariánus felekezet elnyomásában törekvéseinket Isten, a Szentlélek kegyelmével, csodálatos módon támogatja. Gyökerestül ez a pestis még nincs kiírtva; de miután a felekezet apostolai, Isten rendeléséből, rövid idő alatt úgyszólván mind elhaltak, — azok, a kik még a felekezetből fönnmaradtak, a terjeszkedés képességét nélkülözik. Hátra van még az ágostai felekezet, a mely a többiek között a legkevésbbé kárhozatos és leginkább megtürhető. De reménljük, hogy ezt szintén, ha egészen nem, legalább jórészben kiírtjuk. Mindezt Fábius jól tudja; a dolog természetéből is folyik, hogy idő előtt dicséretes művet alkotni, őt azokba a javadalmakba, melyektől elődeink megfosztották, visszahelyezni nem lehet. Egyébiránt mindenekfölött óhajtjuk, hogy őseinktől öröklött vallásos buzgóságunkat tényekkel igazolhassuk. Azon leszünk, hogy Szentséged parancsait hódoló engedelmességgel teljesítsük».[532]

Néhány héttel ezen levél megírása előtt Rómában a németországi ügyek intézésére alakított bíbornoki bizottság, a melynek hatáskörébe a «szomszéd» területek is tartoztak, foglalkozott azon kérdéssel, hogy, miután a fejedelem Erdélyben a püspöki szék visszaállítását ezidőszerint kivihetetlennek tartja, ott a vallás érdekeit mily módon lehetne fölkarolni? Abban történt megállapodás, hogy a császári udvarnál levő nuntius és a jezsuiták osztrák tartományi főnöke útján puhatolódzni kell aziránt: vajjon nem lehetne-e a jezsuitáknak Erdélybe az utat megnyitni?[533]

Sajátszerű véletlen, hogy éppen ekkor érkeztek Bécsbe Báthory István követei, a kik a jezsuiták tartományi főnökénél két rendtagnak Erdélybe küldését kérték. A nuntius ebédre hívta meg őket és a fejedelemnek levelet írt, melyben vallásos buzgóságát magasztalta.[534]

A pápa ujabb levéllel tisztelte meg; a jezsuiták megtelepítésére czélzó szándékát dicsérte, az erdélyi és váradi püspöki székek helyreállítására is buzdítá.[535]

Báthory ekkor különös módon teljesítette a pápa óhajtását; Marosi János krasznai főesperest erdélyi segéd-püspökké nevezte ki és a pápához folyamodott, hogy részére valamelyik in partibus infidelium püspökség czimét adományozza és a megerősítő bullát küldje meg. Mire a pápa megmagyarázta neki, hogy segédpüspököt csak oda lehet rendelni, a hol püspök van; minélfogva Marosi fölszentelésére a fölhatalmazást nem adta meg és újból a püspökség fölállítását sürgette. De erre Báthory a protestáns rendekre való tekintettel nem vállalkozott.[536]

A franczia uralkodóházból származó Henrik lengyel király 1575-ben Francziaország trónját foglalván el, Lengyelország rendei a királyválasztásnál két pártra szakadtak; az egyik Miksa császárt, a másik Báthory István erdélyi fejedelmet tűzte ki jelöltül és megegyezésre nem jutván, deczember 18-án mindegyik a maga jelöltjét kiáltotta ki uralkodóul.

Míg azonban Miksa habozott és késedelmeskedett, Báthory 1576 tavasz elején megjelent Lengyelországban, nőül vette a Jagelló-család utolsó leánysarját, május 1-én megkoronáztatta magát és a császár párthiveinek nagyrészét magához vonta.

A királyválasztást megelőző mozgalmakban XIII. Gergely pápa határozottan Miksa jelöltségét támogatta és Báthory megválasztatását ellenezte. Nuntiusa, Lauro Vincze mondovi püspök, ez irányban buzgó tevékenységet fejtett ki.

Ugyanis a szent-szék szemében a lengyel trón betöltésének kérdése szoros kapcsolatban állott a török-kérdéssel. Míg egyrészről remélleni lehetett, hogy az osztrák-ház hatalmában gyarapodva, a törökök ellen nagyobb erőt lesz képes kifejteni; másrészről Báthory Istvánt a szultán nyiltan támogatta és pártja főképpen azért karolta föl, mert azt várta tőle, hogy az országnak a törökök részéről békeséget fog biztosítani; így tehát alapos volt az a föltevés, hogy trónrajutása esetén Lengyelország a törökök elleni ligában nem vesz részt, sőt a valószinűség látszatát öltötte föl az a nézet, hogy «Báthory neve

alatt a törökök fognak uralkodni Lengyelországban, a honnan megnyílik az út előttük Magyarországba, Ausztriába és Németországba».

Ennélfogva a pápa Miksát arra buzdította, hogy fegyver hatalmával érvényesítse igényeit a lengyel trónra, és a hadjárat költségeihez százezer olasz tallért ajánlott föl. Arra számított, hogy a Báthory ellen indítandó háborúba az őt pártoló törökök is be fognak vonatni, s ezzel a keresztény hatalmakat közös, támadó föllépésre fogják kényszeríteni.[537]

Morone János bíbornok 1576 tavaszán e végből küldetett a regensburgi birodalmi gyűlésre, hogy a császárt és a birodalmi fejedelmeket gyors és erőteljes elhatározásokra késztesse.[538]

Azonban azok a tudósítások, a melyek Báthory Istvánnak megkoronáztatása után Rómába érkeztek, a szent-szék államférfiait meggyőzték arról, hogy a tervezett actió elkésett és sikerre többé nem számíthat. Ennélfogva a bevégzett tényekkel szemben a kereszténység érdeke a szent-szék politikájának lényeges változását követelte. Azon kellett lennie, hogy Báthoryt a török szövetségtől elvonja és a keresztény ligába való belépését előkészítse; a minek föltétele pedig az volt, hogy Lengyelország törvényes uralkodójának elismerje és elismerésére Miksát is rávegye.

Ezen fordulatról a bíbornok-államtitkár július 14-én értesítette Morone legátust és látta el őt a megfelelő utasítással.[539]

A szent-szék ezen elhatározásának jelentőségét fokozta az a körülmény, hogy akkor még nem volt tudomása arról, vajjon Báthory megteszi-e az első lépést a közeledésre; sőt attól lehetett tartani, hogy nem teszi meg, mert a Lengyelországban tartózkodó nuntiust, ki őt királynak elismerni vonakodott, kíméletes, de határozott módon az országból való távozásra szólította föl.[540]

A politikai követelmények mellett a szent-szék irányváltoztatására befolyást gyakorolt egy szerény állású magyar jezsuita: Szántó István atya, a szent Péter-bazilika magyar gyóntatója, ki a bibornoki testület több tagjához intézett lelkes emlékiratban kimutatta a Báthory ellen emelt vádak alaptalanságát és magasztalta azokat az érdemeket, melyeket a katholikus vallás megmentése és terjesztése körül szerezett.[541]

Csak szeptember elején jött meg Rómába Báthory küldötte július 5-én kelt levelével, melyben bejelenti trónraléptét a pápának, a kit arra kért, ne adjon hitelt ellenségeinek, ha olyasmit állítanának felőle, a mi a szent-szék iránt táplált hódolatával meg nem egyez-

tethető; biztosítja őt, hogy ragaszkodását a katholikus valláshoz utolsó lehelletéig megőrzi; de egyúttal hangoztatja, hogy «Lengyelország rendei életöket, melyet gyakran áldoztak föl azért, hogy mások szabadságát a kereszténység ellenségeinek támadásai ellen megoltalmazzák, a saját szabadságukért is készek koczkáztatni».[542]

A pápa késett a válaszszal, mivel be akarta várni, míg Miksát igényeinek elejtésére birja. De alighogy ennek október 12-én bekövetkezett halála felől értesült, már november 16-án mint Lengyelország királyát üdvözölte őt. Utalt arra, hogy vallásos buzgóságát és hűségét régtől fogva ismeri, mindig szeretettel gondolt rá és meg van győződve arról, hogy méltóságának gyarapodásával vallásos buzgósága is fokozódni fog, minélfogva őt «szeretett fia gyanánt öleli keblére».[543]

Ugyanakkor Lauro Vincze püspököt utasította, hogy Lengyelországba térjen vissza, s ott újból foglalja el helyét.[544]

Miksa halála nemcsak megkönnyítette a szent-szék helyzetét, hanem egyúttal reményt nyujtott, hogy a császári trón és a lengyel királyság birtokosa között a békét föntartani és szövetséget létrehozni sikerül. Ez irányban XIII. Gergely haladék nélkül megkezdette munkásságát Capuai Hannibal nápolyi érsek útján, a kit az 1576. év végén Rudolf császárhoz küldött Prágába, a végett, hogy atyja elhúnyta alkalmából részvétét tolmácsolja.

A legátus, megbizatása értelmében, figyelmeztette a császárt, hogy érdekében áll Báthoryt, ki immár tényleg Lengyelország ura, minél szorosabban magához csatolni és a török szövetségtől elvonni; ennélfogva fölajánlotta a szent-szék közbenjárását.

Rudolf azt válaszolá, hogy nagyrabecsüli ő szentsége ajánlatát, és mivel a lengyel királylyal békében kíván élni, élni fog ő szentsége közbenjárásával, csak azt a látszatot kell magától elhárítania, mintha ő keresné a békekötést.[545]

Néhány nap mulva Weber császári tanácsos a császár óhajtásait a közbenjárás eszközlésének módja iránt, közlé Delfino nuntiussal, ki lengyelországi kartársához intézett következő levéllel nyitotta meg a tárgyalások menetét:

«Ő szentsége... fölajánlotta a császári felségnek a szent-szék egész tekintélyét oly czélból, hogy a császári felség és a lengyel király között állandó béke és egyesség jöjjön létre; nékem pedig meghagyta, hogy a teendők iránt Főtisztelendőségednek jelentést tegyek... A császári felség ezen ajánlattal nagy mértékben meg

levén elégedve, kijelenté, hogy szivesen fogadja ő szentsége közbenjárását, főképpen Uraságod útján, a kiben nagy bizalmat helyez. Noha itt arról értesültek, hogy a király követeket szándékozik ide küldeni, jó lesz, ha útnakindításukat Ön előmozdítja, biztosítást nyujtván ott, a hol szükség lesz rá, hogy őket itt illő módon fogadják és megbecsülik. De a kereszténység egyetemes érdekeinek szempontjából ő szentségét a fenséges ausztriai ház és a Lengyelország között hajdan fönnállott confoederatio megújítása nem elégítheti ki. Ezért Uraságodnak okosságával, tekintélyével és ügyességével oda kell hatnia, a nélkül, hogy gyanítanák, mintha innen kapta volna a fölszólítást, hogy a küldendő lengyel követek három fontos ügy tárgyalására fölhatalmaztassanak. Az egyik a lengyel királynak összeköttetése a törökökkel, a kik hír szerint szabadon közlekedhetnek Lengyelországban, már is Poroszországig és Liflandig hatoltak el, sőt a Balti-tengerre terjesztik ki kereskedésöket, a mi a birodalomra és következésképpen az egész kereszténységre nagy hátránynyal jár. A második az, hogy több évvel ezelőtt Báthory, mint erdélyi fejedelem, az elhúnyt császárral a legjobb viszonyban állott és neki hűségesküt is tett, de később bizonyos nehézségek merülvén föl, mindinkább elfordult tőle és mind szorosabbra fűzte kapcsolatát a törökökkel; kívánatos tehát a korábbi állapot visszaállítása. A harmadik ügy abban áll, hogy Magyarországnak a császári felség uralma alatt levő részében, az ő nagy sérelmére, alattvalóival a lengyel király összeköttetéseket tart fönn, a mi nem tűrhető, mert nagy zavarokat vonhat maga után. Uraságodnak tehát azon kell lenni, hogy a lengyel követek mielőbb jöjjenek ide és mind ezen, mind más, netán fölmerülő ügyek tárgyalására föl legyenek hatalmazva.

«Mindezen részletek felől nem a császártól nyertem tudomást, hanem az udvarnál forgalomban levő hírekből következtetem, hogy azt, a mit írtam, kedvesen fogja ő felsége fogadni. De figyelmeztetem Uraságodat, hárítsa el azt a gyanút, mintha a császári felség tudtával tenné lépéseit; ellenkezőleg, úgy kell föltüntetni a dolgot, hogy ő szentsége mint közös atya, a kereszténység békesége érdekében parancsolja azt, a mit a keresztény fejedelmeknek a közös ellenség megsemmisítése végett egyesítése érdekében szükségesnek lát. A lengyel király ha látni fogja, hogy megnyerheti a császárt, talán szivesen egyesül ő vele és megszakítja a törökökkel fönnálló szövetségét, a mely hírnevét, trónját és életét is veszélyezteti.

«Mindezekről az ügyekről nem szükséges, hogy Uraságod

tudósítsa a császárt, nehogy levele, ha idegen kezekbe kerülne, a lengyel királynál gyanút keltsen; hozzám titkos jegyekkel intézze jelentéseit, a melyeket hűségesen fogok ő felségével közölni».[546]

Ez a levél, miután Rudolffal közöltetett és az ő helyeslését elnyerte,[547] Boroszlóban találta Lauro nuntiust, a ki annak alapján írásban tette meg előterjesztését Báthorynak;[548] a mikor pedig később április 25-én Varsóba érkezvén, általa audienczián fogadtatott, élőszóval buzdította őt az egyesség ügyének fölkarolására.

A király, miután hódolatát a szent-szék iránt hangoztatta, hoszszasan panaszolta el mindazokat a sérelmeket, a miket Miksa császártól szenvedett. Most — úgymond — más az uralkodó, de megmaradtak a miniszterek, kik, mint elfogott levelekből tudja, az orosz czárt biztatják az ellene való támadásra, a tatárok betörését okozták és a danzigiak ellenállását élesztették. Ezért — úgymond — előbb el kell hárítani az akadályokat, a melyek az állandó és őszinte békeség megkötésének útját állják; a szinlelt barátság a nyilt háborúnál veszedelmesebb.

A nuntius kérte, hogy a kereszténység javára és saját dicsősége gyarapitására «a régi sérelmeket a keresztény szeretet tüzénél hamvaszsza el»; azután a császárt az ellene emelt vádak ellen oltalmazni igyekezett.

Báthory eltérve a tárgytól, fölhozta a magyarországi végvárak elhanyagolt állapotát, mely az első török támadáskor elestüket okozhatja. Nagy részvéttel viseltetik — úgymond — hazája iránt; ezért noha az országban uralkodó elégületlenséget könnyen a maga javára kizsákmányolhatná, nem akarja Magyarországot és Erdélyt veszélybe ejteni. Azután úgy nyilatkozott, hogy a császárhoz nem küldhet követeket, mert fél, hogy rosszul fogadják őket, a mint Miksához Regensburgba küldött követeivel rosszul bántak.

A nuntius figyelmeztette, hogy most Rudolf a császár, a ki Lengyelországban nincs érdekelve és «a pápa nevében» biztosította, hogy követeit tiszteletteljesen fogadják. Ezután a következő párbeszéd folyt közöttük:

Báthory: A császári miniszterekben nem bízik, a miért az ügy elintézését legszivesebben a pápára bízná.

A nuntius: A pápa távol van, az ügy elintézése sürgős.

Báthory: A két nuntius vegye át az ügy tárgyalását.

A nuntius: Ez sem lehetséges, de elegendő biztosítékot nyujt az a tény, hogy ő szentsége az ügyet fölkarolta.

Báthory: Előterjesztést fog tenni a lengyel senatusnak.

A nuntius: A lengyelországi ügyek a senatus elé tartoznak, de erdélyi ügyekben a király függetlenül rendelkezik.

Az eszmecserét Báthory azzal a nyilatkozattal fejezte be, hogy miután csak lengyel követeket küldhet a császárhoz, az ügyet a senátorokkal kell megbeszélnie.[549]

A császári udvarnál ezzel az eredménynyel is meg voltak elégedve. Rudolf biztosította Delfinót, hogy sem Moszkvában, sem Danzigban nem szőtt ármányt Báthory ellen. A miniszterek pedig esküvel erősítgették, hogy ők Miksának sohasem tanácsolták a Báthory elleni actiót; Rueber főkapitányra hárították a felelősséget.[550]

Lauro buzgó igyekezete daczára Báthory késett követeit Prágába küldeni, mert attól tartott, hogy Erdély fölött a császár fönhatóságát elismervén, a törököket elidegenítené. A nuntius e tekintetben is kész volt az ő megnyugtatásában közreműködni és prágai kartársával módot keresni, hogy a király egyelőre a jó viszonyt föntarthassa.[551]

Április elején Báthory közlé a nuntiussal, hogy a pápa közbenjárása útján a spanyol királylyal óhajtana szövetséget kötni.

A nuntius azt válaszolta, hogy előbb a császárral kell egyességre lépnie, csak miután ez megtörtént, hozhatja őt a pápa a spanyol királylyal összeköttetésbe.

Báthory ekkor politikai és családi terveinek mind nagyobb arányokat öltő képét leleplezte a nuntius előtt.

Egyik testvére fiának, Báthory Istvánnak, kívánta az örökösödést Lengyelországban biztosítani és svéd herczegnőt nőül szerezni. Ugyanakkor a svéd királylyal szövetkezve Dánia ellen háborúra készült, különösen nagy súlyt helyezett Koppenhága megszerzésére, a mely — úgymond — a Balti-tenger fölött az uralmat kezeibe adná és Danzig birtokát biztosítaná részére; igérvén, hogy Poroszországban a katholikus egyházat azonnal visszaállítja.[552]

A svédországi tervek valósítása érdekében a nuntiusnak jelentékeny szerepet juttatott. Neki kellett a svéd királynak levélben tenni meg az első ajánlatot. Varsewszki jezsuita atya, a svéd király régi ismerőse, a tárgyalások megindítása végett 1578 tavaszán Svédországba küldetett azzal az utasítással, hogy nem a király, hanem a nuntius megbizottja gyanánt lépjen föl.[553]

Kevéssel utóbb Lauro Rómába visszahivatván, Báthory kéré-

sére Prágában megállapodott s itt a császárral közlé, hogy a lengyel király követet készül hozzá küldeni, de előbb tájékozva akar lenni ő felsége szándékai iránt.

Rudolf köszönetét fejezvén ki a pápának ezen ügyben tanusított atyai gondosságáért, kijelentette, hogy hőn óhajtja az egyesség létrejöttét, a lengyel követet szivesen fogja látni; fölhatalmazza, hogy ezt az új lengyelországi nuntius, Caligari János bertinorói püspök útján Báthorynak tudomására hozhassa.[554]

Caligari megbízólevéllel volt ellátva Báthory Kristóf erdélyi fejedelemhez és nuntiusi joghatósága Erdélyre is kiterjedett.[555]

Míg elődjének nyomaiba lépve, Caligari a császárral való egyesség létesítésén fáradozott, a király gyakran igénybe vette Erdélyt illető tervei végrehajtásában az ő közreműködését.

Az 1579-ik év június elején közlé vele, hogy tizenkét esztendő óta szándéka Erdélyben jezsuita collégiumot alapítani s egy elhagyott kolostort jelölt ki befogadására, de «az ördög mindig meghiúsította», a mióta itt Lengyelországban a jezsuiták áldásos munkásságának tanúja, «ég a vágytól», hogy őket Erdélynek megnyerhesse; testvére, az erdélyi fejedelem, osztozik az ő óhajtásában és bevezetésökre a mostani időpontot, a mikor Dávid Ferencz, az unitáriusok feje, börtönbe került, a legalkalmasabbnak tartja, ennélfogva kívánja, hogy Szántó István atya Rómából «repülve» siessen legalább egy német rendtárs kiséretében, a ki azonban tudós ember és az eretnekekkel való vitatkozásban jártas legyen.

«Hogy el ne szalaszszunk ilyen kedvező alkalmat» — írja Caligari — «és hogy a királynak kedvében járjunk, czélszerű volna, hogy ő szentsége előzze meg és miután oly nagy áldozatokat hozott, a maga költségén küldje mielőbb Szántó atyát egy vagy két rendtársával, kik a szükséges képzettséggel birnak. Ezzel a királynak igen kedves és nagyjelentőségű dolgot művelne.»

Néhány hét múlva a lengyelországi provincialis több olasz rendtagot Erdélybe vezetett.[556]

Ezeknek missióútjáról, működéséről a nuntius sűrűn küldött Rómába jelentéseket, a melyekhez mellékelte az Erdélyből kapott levelek eredeti példányait.[557]

Mikor pedig a királyi kamarás, ki a jezsuitákat Erdélybe kisérte, Varsóba visszaérkezett, asztalához hívta meg őt és gazdagon megajándékozta.[558]

E közben nem szünt meg sürgetni, hogy Szántó atya mielőbb

küldessék Erdélybe és lépéseket tett oda egy fölszentelt püspök rendelése érdekében is.[559]

A katholikus egyház érdekeinek fölkarolásában a király és a nuntius között teljes volt a harmónia. Mindazáltal az utóbbit nem kevéssé aggasztotta az a körülmény, hogy Báthory udvaránál Dudics András, a hitehagyott püspök, előkelő helyet foglalt el és egy hitehagyott szerzetes, az olasz Brutus Mihály, mint királyi történetíró volt alkalmazva azzal a megbízással, hogy Magyarország történetét a XV. század végétől írja meg.

Az utóbbi az 1581-ik év elején megjelent a nuntius előtt és azt az elhatározását közlé, hogy az egyházzal kibékül, a katholikus hitvallást leteszi, csak azt kívánta, hogy szerzetesi fogadalmaitól fölmentetvén, mint világi pap az udvarnál maradhasson.

Caligari hathatósan ajánlotta a pápának, hogy a bűnbánót minden lehetséges kedvezésben részesítse, hogy «így ezt a lelket meg lehessen menteni» s az ő legjobb barátját, Dudicsot is visszavezethessék az egyházba. «Ha» — úgymond — «kérlelhetetlen szigort alkalmazunk, az egyháznak még nagyobb ellenségeivé lesznek, szelid eljárással másokat is megnyerhetünk... Nagy bölcseségre mutatna, ha a tékozló fiúkat szeretettel fölkarolva, az inquisitio és a kánonok szigorából valamit engednének.»

És csakugyan, Brutus maga ajánlotta föl szolgálatait a nuntiusnak Dudics és egy Prospero Provana nevű olasz eretnek megtérítésére.

Azonban noha néhány hónap mulva a pápai bréve, mely a szerzetesi fogadalmaktól a dispensatiót megadta, Lengyelországba megjött, az ingatag szellemű Brutus megváltoztatta szándékait és vonakodott a katholikus egyházba visszalépését nyilvános ténynyel szentesíteni.

A nuntius a királyhoz fordult, ez azonban azt a véleményét fejezte ki, hogy Brutus megtérésére kevés reménysége van. És csakugyan, az olasz író nem teljesítette igéretét, sőt újból a katholikus egyház tanításait támadta és attól másokat elvonni igyekezett.[560]

Báthory Istvánt kétségkívül az a szándék vezérelte, hogy Brutus és az udvarnál tartózkodó többi olasz eretnekek megtérítését elősegítse, mikor azzal a kéréssel fordult Rómába, hogy udvarához mint hitszónok küldessék a Jézus-társaság legnagyobb hittudósa a katholikus egyháznak a protestantizmussal vívott küzdelmeiben legünnepeltebb harczosa, Bellarmin Róbert atya, a ki kevéssel előbb

(1581) adta ki főmunkáját: «Vitatkozásait a jelenkor eretnekeivel a keresztény hit vitás tételei fölött». A nuntius melegen fölkarolta és tolmácsolta ezt az óhajtást. Azonban a Jézus-társaság nem nélkülözhette Rómában ezt a kitünőségét.[561]

Nem kevéssé ragadta meg Báthoryt a Jézus-társaság egy másik jelesének, a szentté avatott Canisius Péter hittani kézikönyve, a «Római katekizmus». A nuntius előtt magasztalva szólott arról, hogy «milyen csodálatosan, határozottan, észszerűen a keresztény hit méltóságával megegyezően magyarázza a hittételeket». Megbízta őt, gondoskodjék arról, hogy az magyar fordításban is bocsáttassék közre.[562] Ez az óhajtása csak tizenhárom évvel halála után ment teljesedésbe.[563]

Az 1584-ik év tavaszán a váradi katholikusok folyamodtak a nuntiushoz, hogy városukban jezsuita-collégium alapítására birja a királyt, a ki az ő előterjesztésére azt a kívánságát fejezte ki, hogy a Jézus-társaság hat rendtagot küldjön oda, igérvén, hogy ellátásukról gondoskodni fog. A nuntius ajánlotta, hogy a pápa karolja föl ezt az ügyet és ragadja meg az alkalmat, a mely kinálkozik, hogy «azon a tartományon segítsen».[564]

HARMADIK FEJEZET.

Possevino Antal atya, mint XIII. Gergely küldötte Orosz- és Lengyelországban. — Mint közbenjáró Rudolf és Báthory között. — Erdélyi utja. — Részvétele a kassai tárgyalásokban. — Közreműködése az egyesség létrehozásában. (1579—1585.)

I.

BÁTHORY ISTVÁN udvarában a szent-szék és a katholikus egyház ügyeiben még nagyobb hatású tevékenységet, mint a rendes nuntius, fejtett ki XIII. Gergely nagynevű jezsuita-diplomatája, a mantuai származású Possevino Antal, kit miután rendjének szolgálatában mint hittérítő és író, mint collégiumok elöljárója és a rendfőnök titkára sokoldalúan és sikeresen érvényesítette kiváló tehetségeit, 1578-ben Svédországba küldött, hogy a katholikus királyné pártfogása alatt a protestáns svéd nemzetnek a katholikus egyházba visszavezetésére kisérletet tegyen. Miután a királyt a katholikus hitvallás letételére rábirta, Rómába ment, honnan 1579 elején visszatért Svédországba. Ezen alkalommal Lengyelországon át utazván Vilnában fölkereste Báthory István királyt. A hatalmas uralkodó és az igénytelen jezsuita között mindjárt ezen első találkozásuk alkalmával benső viszony jött létre, a melyet csak a halál bontott föl. A katholikus hit terjesztésén az egyház intézményeinek fölvirágoztatása érdekében a király nem kevésbbé buzgólkodott, mint a missionárius diplomata, kinek politikai föladatai több ponton találkoztak az ő hatalmi czéljaival.

Báthory levelet adott neki át a svéd királyhoz, kit biztosított a felől, hogy a katholikus egyház restaurácziójára irányuló törekvései támogatásában vérét ontani kész. Egyúttal megbízta, hogy unokaöcscse, a gyermek Báthory Zsigmond részére svéd herczegnő kezét szerezze meg.[565]

Possevino augusztus elején már ismét Stockholmban volt, hol egy egész esztendeig tartózkodott, a nélkül, hogy akár a katholikus

egyház visszaállítása tekintetében, akár házassági tárgyalásaiban eredményt mutathatott volna föl. Az 1580-ik év nyarának végén Rómába tért vissza.[566]

A következő év elején orosz követek jöttek a pápához, IV. Iván moszkvai czár levelével, a melyben előadja, hogy hő vágya a törökök és tatárok elŀen harczolni, de megakadályozza a lengyel király, ki a török szultánnal és a tatár khánnal szövetkezve, ellene Lifland meghódítása végett háborút visel; minélfogva fölkéri őt, birja rá Báthoryt, hogy vele békét kössön.

Ez az üzenet azt a reménységet keltette a pápai udvarnál, hogy nemcsak új szövetségest nyerhet a szent-szék a törökök hatalmának megtörésére, hanem a keleti egyházi szakadás megszüntetésére is alkalom kinálkozik.

Ezért XIII. Gergely abban állapodott meg, hogy Oroszországba követet küld azzal a hármas föladattal, hogy a czár és a lengyel király között dúló háború megszüntetésére a szent-szék közbenjárását ajánlja föl; a törökök ellen létesítendő szövetség ügyét tárgyalja; a keleti és nyugati egyházak egyesítésére kisérletet tegyen.

Ezen föladat megoldására a szükséges képességeket föltalálhatni vélte Possevinoban, ki 1581. márczius végén indult el hosszú útjára.

Június 13-án érkezett Litvánia fővárosába, Vilnába, hol Báthory István ekkor tartózkodott. Ez most leplezetlen bizalmatlansággal fogadta, mert azt az aggodalmat táplálta, hogy a pápa az osztrák házzal és az orosz czárral egyetértve, ellenséges terveket forral.

Possevino azonban teljesen megnyugtatta. Biztosította a felől, hogy a pápa egyedül a kereszténység nagy érdekeit tartva szem előtt, vállalja el a közbenjáró tisztet, melynek betöltésében természetszerűen inkább fog kedvezni Lengyelország vallásos királyának, mint szakadár és megbízhatatlan ellenfelének. Minden kétség eloszlatása végett ajánlkozott, hogy a király által kijelölendő kisérőkkel és tolmácsokkal megy Oroszországba.

Possevino igyekezetei sikerre vezettek; a két fél biztosai a Novgorodba vezető országút mentén fekvő Jam-Zapolski nevezetű kis faluban az ő közbenjárása mellett megindították a tárgyalásokat és 1582. január 15-ikén tíz esztendőre megkötötték a békét.

Possevino ekkor Moszkvába ment, hogy most már másik két föladatának megoldására tegyen kisérletet, a mely azonban sikertelen maradt.

A mikor Lengyelországba visszajött, Rómából érkezett ujabb politikai megbízás várakozott rá. Alig hogy kibékítette a lengyel királyt az orosz czárral, most a magyar király és a lengyel király között fönforgó, az összeütközés veszélyével fenyegető nehézségeket kellett elhárítania.

Miután a két udvarnál működő nuntiusok hivatalos jellegű eljárása az uralkodókat egymáshoz közelebb hozni nem birta, Madruzzo trienti bíbornok-püspök javaslatára XIII. Gergely megbizta Possevinot, hogy igyekezzék Báthoryra hatni.[567]

A lengyel király előzékenyen fogadta a jezsuita atya ügyesen előterjesztett figyelmeztetéseit. Mivel leglényegesebb követelése az volt, hogy Szatmárt és Németit, a mely váraktól Miksa király által 1569-ben megfosztatott, visszakapja, késznek nyilatkozott a pápa közbenjárását elfogadni és fölhatalmazta Possevinot, hogy Olaszországba menet Augsburgban a birodalmi gyűlésen időző császárnál az előleges lépéseket megtehesse.[568]

Possevino ez alkalommal a törökök ellen létesítendő szövetség tárgyában is értekezett vele. Azonban Báthory, egész lelkét föltárván előtte, őszintén bevallotta, hogy ő Erdélyhez, mely — úgymond — «hazája és természetes fészke» (patria e nido naturale), bensőbben ragaszkodik, mint Lengyelországhoz, melynek trónját nem hagyhatja vérbeli örökösére; mivel pedig Erdély megtartását családja részére a török szövetség biztosítja, ezt az előnyt föláldoznia nem szabad.[569]

Possevino június 26-ikán érkezett Augsburgba, hol a császár és a német fejedelmek kitüntető fogadtatásban részesítették.[570]

A császár azt hangoztatta ugyan, hogy Miksa király jogosan foglalta el Szatmárt és Németit, a melyekre most már a lengyel király igényt nem támaszthat, mindazonáltal kijelentette, hogy ha «ezen ügyben ő szentsége alkalmas egyesség létrehozására módot tud, ő felsége meg fogja győzni ő szentségét és az egész világot arról, hogy a békességet és egyességet mindenekfölött óhajtja; viszont számít arra, hogy a lengyel király ő fensége az ő magánérdekeinek a közjót nem fogja alárendelni és a konföderáczió megnyitására vezető intézkedéseket haladék nélkül megteszi.[571]

Útját folytatván, Possevino Velenczében aug. 12-ikén a törökök ellen tervezett szövetség ügyében hosszú előterjesztést tett. Nem hallgatta el azon fölfogását, hogy az orosz czárra számítani nem lehet; ellenben a lengyel király ajkairól hallott lehangoló nyilatko-

zatok után sem mondott le arról a reményről, hogy föl fog ébredni lelkében Magyarország és Erdély fölszabadításának vágya; abból a tényből, hogy a váradi erődítmények kijavítását rendelte el, azt következtette, hogy nem bízik egészen a törökökben. A többi katholikus hatalmasságok magatartását bírálván, megállapította, hogy a törökök ellen fegyvert fogni egyik sem hajlandó, és így támadó hadjárat indítására ezidőszerint gondolni sem lehet.[572]

Rómába szeptember 13-ikán érkezett. A pápának átnyujtotta Báthory levelét és ajándékait: arany álló-órát és kristályból faragott tálat.[573]

XIII. Gergely a császár és a lengyel király között a közbenjáró tisztére készséggel vállalkozott volna. Azonban e közben Báthory megváltoztatta szándékát; Possevino jelentését augsburgi tárgyalásai eredményéről be nem várva, a szatmár-németi ügy rendezését a maga kezeibe vette s e végből Rozrazewski Jeromos cujáviai püspököt Augsburgba küldötte, a mely tényben a császári udvarnál a Possevinonak tett igéret megszegését látták.[574]

Ugyanakkor Báthory az ő római követéhez intézett jegyzékeiben Possevino előtt tett nyilatkozatát olyan színben tüntette föl, mintha az pusztán udvariassági tény lett volna, és világosan kijelentette, hogy ebben az ügyben a szent-székhez fordulni nem szándékozik.[575]

Possevino mindazáltal nem esett kétségbe és a helyett, hogy szemrehányásokkal illetné, benne a szent-szék közbenjárásának sikere iránt bizalmat kelteni igyekezett. «Nézetem szerint» — írja neki egyik levelében — «az isteni gondviselés nem ok nélkül sugalmazta Felségednek azt a mérsékletet, a melylyel engem megbízott, hogy jogos igényeit a császárnál és a pápánál előterjeszszem. Hiszem, hogy Isten, ki Liflandban harmincznégy várat juttatott Felséged hatalmába, arról is gondoskodni fog, hogy azt a két magyarországi várat visszakapja, vagy más módon kielégíttessék.»[576]

A pápa, noha rossz néven vette a cujáviai püspök küldetését Augsburgba,[577] szintén nem éreztette Báthoryval neheztelését. Mind őt, mind Rudolfot arra buzdította, hogy kölcsönös engedékenységgel az egyesség létrejöttét könnyítsék meg.[578]

Possevinot pedig visszaküldvén, megbízta, hogy a szent-szék nevében a két uralkodónál az egyesség létrehozására hasson.[579]

Érdeklődését Erdély iránt ugyanekkor jelentékeny ténynyel bizonyította be a pápa. Elhatározta, hogy Kolozsvárott seminariumot

alapít, e czélra azonnal ezerkétszáz olasz tallért adott át Possevinonak, a kit utasított, hogy e végből Lengyelországból Erdélybe menjen, és Báthory Zsigmond gyermek-fejedelemhez intézett üdvözlő bréve átnyujtásával bízott meg.[580]

Possevino november közepén, Lengyelországba menet, megállapodott Bécsben. Itt találta Báthory Istvánnak követét, a cujaviai püspököt, a ki azt az üzenetet hozta volt, hogy uralkodója Szatmárról és Németiről lemond, ha egyenlő értékű uradalmakat kap kárpótlásul.

Ezen az alapon Rudolf hajlandó volt egyességre lépni és fölhívta a követet, hogy jelölje meg azokat az uradalmakat, melyeket, mint egyenlő értékűeket, Báthory elfogad; de a lengyel követ, utasítására hivatkozva, kinyilatkoztatta, hogy a császári udvarnak kell az ajánlatot megtenni; mire a császár azt javasolta, hogy mindkét részről kiküldendő biztosok jelöljék ki a kárpótlásra alkalmas uradalmakat.[581]

Ebben az állapotban találta a tárgyalásokat Possevino, ki most megbizást kapott Rudolf királytól, hogy ezt a formai vagy taktikai nehézséget hárítsa el.[582]

Possevino deczember 4-ikén érkezett Varsóba, a hol Báthory udvarát tartotta. Jelentést tett neki augsburgi, velenczei és bécsi tárgyalásairól.

Élénk színekkel ecsetelte azon előnyös következményeket, a melyeket a császárral kötendő szövetség fog maga után vonni. Mire Báthory fölsóhajtott: «Ó, bár előbb lehetett volna azt létesíteni!»

Örömét fejezte ki a fölött is, hogy a pápa Erdélyről bőkezűen gondoskodik.

«Óhajtom» — így szólt hozzá — «hogy Erdély fekvését és természeti viszonyait megismerjétek; meg fogtok győződni arról, hogy ezen védőbástya elestével az egész kereszténységet súlyos veszteség éri, föntartásával pedig minden jóra a kapu megnyilik.»

A teendőkre nézve abban állapodtak meg, hogy Possevino levelet ír a császárnak, azután Krakóba megy, s ott bevárja a választ.[583]

A levélben Possevino Báthory álláspontját fejtette ki. Előadta, hogy a lengyel király nemcsak a maga, hanem a császár érdekeinek is szolgálatot tesz, a mikor a fönforgó ügy elintézését sürgeti. Biztosok kiküldésére nincs szükség, mert a király jól ismeri Magyar-

országot és azonnal meg tudja itélni, vajjon az, a mit neki kárpótlásul fölajánlanak, egyenértékű-e Szatmárral és az ő igényeinek megfelel-e? Csak ha az egyesség megkötése után merülnének föl netán nehézségek, akkor kell biztosok kiküldésére gondolni. Már most kijelenti, hogy Báthory a kárpótlásul fölajánlandó jószágokat, ha Dalmácziában vagy a Báthory-család uradalmaitól távol fekvő országrészekben feküsznek, el nem fogadhatná. A császári felségre nézve legelőnyösebb volna Szatmárnak és Németinek visszaadása; a lengyel király nem tenne kifogást az ellen, hogy a császári felség és atyja által emelt erődítményeket rontsák le s kötelezné magát, hogy azokat a helyeket soha meg nem erősíti, elhárítandó azt a gyanút, mintha a császári felség területét fenyegetni szándékozném. Támadó föllépésre sohasem gondolt s éppen azért, hogy a jövőben se gondoljon, óhajtja az egyesség mielőbbi létrejöttét.[584]

Ez a levél megtette a várt hatást. Rudolf az év utolsó napján a lengyel követtel közlé, hogy «a kölcsönös barátság és jóakarat megszilárdítása érdekében» Dalmáczia és Horvátország területén kívül fekvő királyi uradalmak közül meg fogja jelölni azokat, a melyeket a lengyel királynak kártérítés czimén fölajánl.[585]

Possevino, miután Krakóban Báthoryval értekezett, 1583. január 7-ikén újból írt Rudolfnak. Azt tanácsolta neki, hogy több uradalmat jelöljön ki, a melyek közül Báthory választhasson; de ez alkalommal szintén fölhozta, hogy legczélszerűbb volna, ha Szatmárt és Németit adná vissza.[586]

Rudolf azt válaszolta neki, hogy fáradozását hálásan és kegyesen tudomásul veszi; a lengyel követnek szóló resolutiójára utalván, ismételte, hogy a kárpótlásul szolgáló jószágokat legközelebb megjelöli, és így az egyesség létrejötte biztosan várható.[587]

Éppen ekkor hire jött, hogy a perzsák a törökök fölött nagy diadalt arattak. Possevino úgy találta, hogy ezzel Isten a keresztény fejedelmeknek alkalmat kívánt nyujtani közös ellenségök hatalmának megtörésére; ennélfogva nem szabad megengedniök, hogy jelentéktelen érdekek nagy dolgoknak útját állják.[588]

Ezen irányban működött ő Báthorynál, valahányszor alkalma nyilt. Egyizben előadta neki, hogy, mikor Miksa császár foglya volt, nem gondolt arra, hogy erdélyi fejedelemmé lesz; mikor azután azzá megválasztatott, nem gondolt arra, hogy Lengyelország trónjára fog emeltetni; mikor végre lengyel királylyá lett, nem remél-

lette, hogy az orosz birodalom uralkodóját meg fogja alázni; ezek az előzmények földjogosítják arra, hogy még nagyobb kegyelmeket várhasson Istentől.

Báthory biztosította őt, hogy ifjú korától fogva hő vágya volt a kereszténység közös javára nagy hadi vállalatban résztvenni, s készebb királyi méltóságáról lemondani, mint a kinálkozó alkalom fölhasználását elmulasztani.

Mindazáltal arra a javaslatra szorítkozott, hogy a pápa a perzsa fejedelmet kitartásra, erélyes ellenállásra buzdítsa.[589]

II.

Possevino krakói időzése alatt a kolozsvári seminárium alapításának ügye végleges elintézést nyert. Az erdélyi főkanczellár, Kovacsóczi Farkas meghallgatása után, a király és Possevino elejtették azt a gondolatot, hogy két intézet állíttassék föl; e helyett a pápa és a király költségén közösen föntartandó seminárium alapítását határozták el, amihez a pápa szivesen hozzájárult.[590]

Báthory István 1583. február 13-ikán állította ki az alapító oklevelet, a melyben évenkint fizetendő ezer magyar aranyat biztosított az intézet ellátására.

Possevino, — a ki ezen eredmény fölött érezett örömében kijelenté, hogy az erdélyi seminárium szolgálatában «készséggel ontaná vérét, ha ezt Isten elfogadni kegyes volna»,[591] — személyesen óhajtott az alapítás és szervezés teendőiben eljárni. Azon aggodalmát, hogy távolléte a két uralkodó között folyamatban levő tárgyalások menetére hátrányos befolyást gyakorolhat, eloszlatta Rudolf király azon üzenete, hogy a márczius 10-ikére egybehívott magyar országgyűlés alatt Pozsonyban kíván vele találkozni.[592]

Possevino 1583 február közepén indult el erdélyi útjára Krakóból, Piazza Tamás atya társaságában. A király két magyar udvari embere kisérte.

Ecseden Báthory Miklós házánál talált vendégszerető fogadtatásra. A szatmári kapitány lovascsapatot küldött eléje, a mely a várba kisérte, hol néhány órára megállapodott. Somlyón meghatva lépett abba a templomba, melyet a lengyel király születése esztendejében szülei építettek; a Báthory-család birtokain működő három katholikus papot hivatásuk buzgó betöltésére oktatta és buzdította.

Márczius 4-ikén érkezett Gyulafehérvárra, kisérve a kor-

mányzótanácsosok egyikétől, ki több nemessel, hat kocsin jött eléje, hogy a fejedelem nevében üdvözölje. A palotában számára előkészített lakást nem fogadta el; rendtársánál, Leleszi János atyánál, a fejedelem nevelőjénél szállott meg.

Harmadnapra volt hivatalos fogadtatása. A tízéves fejedelem a palota előcsarnokában fogadta és kisérte a nagy terembe, hol átvette tőle a pápa és a lengyel király ajánlóleveleit.

Possevino a jelentésekben, a miket Gyulafehérvárról Rómába és Krakóba küldött, megelégedéssel szól a kitüntető fogadtatásról, a melyben részesült, és arról a mély vallásos érzésről, a melyet a gyermek Báthory Zsigmond kitüntetett. Egyebek között fölemlíti, hogy a tiszteletére adott ebéd alatt füleibe súgta ezeket a szavakat: «Sajnálom, hogy a tanácsos urak eretnekek».

Ezeknek a tanácsosoknak előzékenységét és jóakaratát is magasztalja, sőt azt a megjegyzést teszi rólok: «Ha nem csalódom, Isten országától nincsenek távol».[593]

A tanácsosok kijelentették, hogy a királyi alapítólevélben rendelt összeget azonnal kiutalványozzák. A pápához levelet intéztek, a melyben elmondják, hogy ő szentségének hazájuk iránt táplált jóakarata, nemzetök gyermekinek nevelése érdekében tanusított nagylelkűsége hihetetlen örömmel töltötte el őket. «Szentséged» — irják — «örök és halhatatlan nevet biztosít magának nemzetünknél, mely a kereszténység ezen fontos véghelyének hanyatló állapotában, kiskorú fejedelem uralkodása alatt, Szentséged további támogatását esdve kéri.»[594]

Még melegebben szólt a kis fejedelem köszönőirata: «Semmi sem illőbb hozzánk és kedvesebb nekünk, mint az a törekvés, hogy a katholikus hit terjesztésével sokak jótevőjévé váljunk. Magamat Szentséged imádságaiba ajánlom, országommal együtt védnöksége alá helyezem. Soroljon engem érdemetlen fiai közé, kiket a katholikus anyaszentegyház világszerte, a hit és evangélium útján, jegyesének, Jézus Krisztusnak, a mi Urunknak szül».[595]

Gyulafehérvárról Possevino, a lengyel király óhajtását teljesítendő, Erdély keleti részének meglátogatására ment. A kanczellár kisérte.

Nagyszebenben, noha a lakosság egészen protestáns volt, előkelő polgárok fogadták, mozsárlövések üdvözölték. A prédikátorok tisztelkedtek nála. Possevino Erdély történelmére vonatkozó kérdéseket intézett hozzájuk, és a társalgás folyamán gyorsan meg-

nyerte rokonszenvüket, úgy hogy az egyik megjegyzé: «Te, ki a fejedelmek között a békeség helyreállítására vagy hivatva, bár közöttünk is megszüntethetnéd a vallási viszályokat!»

Possevino Gyulafehérvárra tért vissza.

Miután a fejedelemtől és a tanácsosoktól elbucsúzott, Kolozsvárra ment, hogy ott a seminárium fölállítását foganatosítsa. Itt nagy nehézségekkel találkozott. A protestáns polgárság azon volt, hogy a tervet meghiúsítsa, és vonakodott alkalmas házat kijelölni.

A városi tanács attól félvén, hogy a fejedelem a dominikánus zárdát elveszi az unitáriusoktól, azt ajánlotta, hogy a seminárium czéljaira alkalmas házat fog vásárolni.

Possevino, nehogy a polgárságot a jezsuiták ellen fölingerelje, az ajánlatot elfogadta.

Ezalatt kidolgozta az intézet szabályait.

Az intézet nem volt szorosan véve papneveldének tervezve, hanem annak, a mit ma konviktusnak nevezünk; mindazáltal a szándék az volt, hogy a növendékek közül minél többen a papi pályára szenteljék magukat. Míg az intézetben teljes ellátásban részesülnek és egy jezsuita prefektus fölügyelete alatt neveltetnek, tanulmányaikat a jezsuita collegium iskoláiban végezik. A magyar korona egész területéről vétetnek föl, de elsőbbség illeti meg azokat, a kik Erdélyből és a hozzácsatolt vármegyékből származnak. A vagyonosok az ellátásért méltányos díjat fizetnek; a szegények ingyen ellátásban, a papi pálya jelöltjei ruházatban is részesülnek.[596]

A belső fegyelem föntartására vonatkozó szabályok formulázását mellőzte, nehogy — a mint ő maga Báthorynak irja — a kormányzó tanácsosok és mások is olvasván, hogy a belépő növendékektől a katholikus hitvallás letétele «és egyéb ilyen dolgok» követeltetnek, elriasztassanak. A kolozsvári jezsuita collegium elöljáróira bízta, hogy a hiányt akkor pótolják, a mikor a mű megszilárdult és az intézetben nevelt ifjak szüleiket megnyugtatni képesek lesznek.[597]

Possevino, miután ekképpen föladatát szerencsésen megoldotta, Báthory utasítása értelmében a Királyhágón keresztül Váradra ment.

Giczi János, a protestáns főkapitány, százharmincz lovas élén személyesen ment elébe fogadására. Szállásán egy szegény tót pap, az egyetlen, ki szent László városában az istenitiszteletet végezte, számos katholikus polgárral jelent meg előtte. Ezek örömüket

fejezték ki jövetele fölött és fölkérték, eszközölje ki, hogy magyar papot kapjanak.

Possevino mélyen meghatva a hithűség nyilatkozataitól, igérte, hogy vallási érdekeiket föl fogja karolni, és fölhívta őket, hogy a kolozsvári szemináriumba négy ifjút küldjenek, a kik ott papokká fognak neveltetni. Egy jelenlevő «nemes embert» — a ki kétségkívül Pázmány Miklós alispán volt — rábeszélt, hogy «jólelkű fiát» kiképeztetés végett Kolozsvárra küldje.[598] A papot és az iskolamestert könyvekkel és utasításokkal látta el. A főkapitányt fölkérte, hogy a katholikusokat pártfogása alá vegye. Másnap azután folytatta útját.[599]

III.

A lengyel király és a császár között megindult tárgyalásokban, míg Possevino Erdélyben járt, kedvezőtlen fordulat állott be. Rudolf, noha megigérte volt, hogy haladék nélkül ki fogja jelölni azokat az uradalmakat, melyeket Szatmárért és Németiért kárpótlásul fölajánl, ettől a megállapodásától eltért és azt a javaslatot tette, hogy ezen ügy tárgyalása végett Kassára biztosokat küldjenek.

Báthory István ebben megnyugodott; de viszont ő is, miután Possevinoval, ki Erdélyből hozzá ment, értekezett volt, a tárgyalásoknak más alapon való irányítására gondolt.

Possevinot megbizza, birja rá Rudolfot, hogy a kártérítést elejtve, Szatmárt adja vissza, az erdődi uradalomból hozzácsatolt falukkal együtt, a melyekért harminczezer tallért ajánl föl.

Possevino csak három napot töltött Krakóban. Április 21-én érkezett Pozsonyba.[600]

Itt Rudolf király szivesen fogadta őt és miután meghallgatta, örömét fejezte ki a fölött, hogy a lengyel király a kassai értekezletre vonatkozó propozicziót elfogadta; biztosította a felől, hogy az egyesség gyors létesítésére irányuló őszinte óhajtásától vezérelve javasolta a két fél biztosainak értekezletét.

Possevino viszont megnyugtatta a királyt Báthory István jóindulata és békés hajlamai felől. Emlékiratot is nyujtott át neki, a melyben elmondja, hogy róla szintúgy, mint Ferdinánd és V. Károly császárokról a király mindenkor a legnagyobb tisztelettel szokott szólani; békeszeretetének igazolására pedig fölhozza, hogy a jogara alatt álló magyarországi területen ekkorig várat nem épített; de

most már kénytelen lesz építeni, ha a tárgyalások eredményre nem vezetnek, noha tudja, hogy számos alkalom nyilik majd a két szomszéd uralkodó katonái között összeütközésekre, a kis szikrából pedig nagy tűz lobbanhat föl, a melyet nem birnak eloltani, míg viszályaikból a törökök fognak hasznot húzni. Rámutatott, hogy ha az egyesség létrejő, a törökök támadó föllépésre gondolni sem mernek, és így Rudolf képes lesz a német birodalmat jobb állapotba hozni, vagy legalább mélyebb sülyedéstől megóvni. Rettegve gondol arra, hogy a szultán egyszer egész Magyarország fölajánlásával kisértetbe hozza Báthoryt. Ezért azokat az előnyöket, a melyeket az egyesség Rudolfnak mind Magyarország tekintetében, mind európai politikájában igér, nagyobb áron is, mint Szatmár visszaadásával, meg kellene vásárolni. Végre kéri, hogy Rudolf Kassára biztosaivá katholikus urakat rendeljen, mert «az eretnekek a két katholikus uralkodó szövetkezését nem szivesen látnák».[601]

Az ügyért, a melynek szolgálatában állott, lelkesedve irja Lengyelországba: «Miután kevéssel ezelőtt erdélyi emberré lettem, most magyarrá is leszek. Azon fáradozom, hogy Erdély és Magyarország, noha két uralkodó alatt állanak, egy szívvé, egy lélekké forrjanak össze».[602]

Pozsonyi tartózkodását Magyarország vallási érdekeinek fölkarolására is értékesítette. Az országgyűlésen együttlevő főpapokkal tárgyalásokat indított meg jezsuita collegiumnak alapítása iránt; de erre a készséget körükben nem találta meg. Sikertelenül fordult a győri és egri püspökökhöz azon kéréssel is, hogy Erdélybe és Váradra papokat küldjenek; erre képesek nem voltak, mivel saját megyéjök területén egyházi férfiakban hiányt szenvedtek.

Ennélfogva Telegdi Miklós pécsi püspököt, az esztergomi érsekség adminisztrátorát arra buzdította, hogy a nagyszombati nyomdában Erdély részére magyar katekizmusokat és ajtatossági könyveket nyomasson, a melyek a papok nélkül szükölködő hívek között a hittani ismeretek terjesztését és a vallásos érzés ápolását eszközöljék.[603]

Pozsonyból május első napjaiban Possevinot más természetű működési térre vezette Báthorytól kapott megbízása.[604] Bajorországban Lifland benépesítése végett német telepeseket kellett szerződtetnie.[605] De a nélkül, hogy igyekezetei sikkerre vezettek volna, tért vissza június második felében Krakóba.

Ezalatt Kassán megnyilt az értekezlet. Rudolf király gróf

Nogarola Lénárd szatmári kapitányt, Bornemisza Gergely váradi püspököt és Nagyváti Ferencz kamarai tanácsost nevezte biztosaivá. Báthory István csak Berzeviczi Márton főkamarásmestert bízta meg érdekei képviseletével.

A császári biztosok [606] Szatmárért és Németiért fölajánlották kárpótlásul Erdőd várát, Béltek és Dobra mezővárosokat, Erdődszada faluval; azt állították, hogy ezen birtokok jövedelme Szatmárét és Németiét meghaladja.

Berzeviczi azonban kinyilatkoztatta, hogy uralkodója az ajánlatot nem fogadja el. A mire a császári biztosok Bécsből ujabb utasítást kértek.

A császári határozat az előbbi ajánlatot három faluval javította meg. Berzeviczi ezt is elutasította. Báthory erről tudomást nyervén, nagy haragra lobbant: «Meg fogom mutatni a világnak, hogy nem hagyom magamat bolonddá tétetni» — mondá Possevinonak, a ki sajátszerű módon igyekezett őt lecsillapítani. Emlékeztette arra, hogy ő maga is azt, a mit a pápának igért, hogy Liflandban a katholikus egyház helyreállításával fogja Isten iránt háladatosságát leróni, teljesíteni elmulasztotta.

Egy más alkalommal pedig Mátyás király példájára utalt, a ki, miután a császárral békét kötött, kezdette meg dicsőséges pályáját.[607]

Mindazáltal azon volt, hogy a bécsi udvarra is hasson. Trautsohnhoz, a császár bizalmas tanácsosához fordult.[608]

Augusztus 25-ikén a császári biztosok új javaslatot terjesztettek elő. E szerint Rudolf Szatmár és Németiért kárpótlásul. Nagybánya várost, Felsőbánya mezővárost, Alsó- és Felső-Fernezely, Laczfalu, Oroszfalu és Sürgefalu helységekkel ajánlja föl Báthorynak. De két föltételt köt ki. Az egyik az, hogy az elődeik között fönnállott szövetség megújíttassék; a másik az, hogy Báthory a kárpótlásul nyerendő birtokokon erősséget nem építhet. A császári biztosok megjegyezték, hogy ezen utóbbi föltétel iránt nehézség nem foroghat fönn, mivel Báthory néhány hónap előtt Possevino útján ajánlatot tett, hogy a mennyiben Szatmárt visszakapná, a lerontandó erődítményeket újból nem építteti föl.[609]

Báthory az ajánlatot elfogadhatónak itélte; csak a hozzácsatolt föltételekben ütközött meg.

El volt tökélve arra, hogy a szövetséget megújítja és az új szerzeményeken erősséget nem épít; de lealázónak tekintette azt,

hogy ezen kettős kötelezettség árán jusson azon birtokokhoz, a melyek őt kárpótlás czimen föltétlenül megilletik. E mellett még három falut és tíz birtokrészt kívánt elnyerni, a melyek egykor az ő és rokonai birtokában voltak.

Hogy most már a tárgyalások befejezését siettesse, Possevinot fölkérte, menjen Kassára és vegye kezébe azok irányítását. Ez szivesen vállalkozott, mert míg Báthory békés hajlamainak őszinteségében sohasem kételkedett, félt, hogy Berzeviczi túlbuzgóságból akadályokat gördít a kitüzött czél elérése elé.[610]

Annyira fontos közérdeknek tekintette a két uralkodó között a szövetség létrehozását, hogy habozás nélkül halasztotta el hithirdetői tevékenységének a Keleten megindítását, a mit a pápa már a tavaszszal föladatául tüzött ki, az oláh- és moldvaországi fejedelmekhez megbizóleveleket, majd később számukra ajándéktárgyakat is küldött neki.[611]

IV.

Possevino szeptember 18-ikán érkezett Kassára,[612] hol vendéglőben szállott meg. A császári biztosok még aznap ebédet adtak tiszteletére, és a tárgyalások is azonnal megkezdődtek.

Possevino mindenekelőtt Báthory azon kívánságát terjesztette elő, hogy vagy az általa megjelölt három falúval és tíz birtokrészszel toldja meg a császár ajánlatát, vagy pedig, a mit még szivesebben venne, Szatmárt adja neki vissza. A Krakóban nyert informácziók alapján azt vitatta, hogy Szatmár városa jelentékenyebb, mint Nagybánya, és amannak termékeny szántóföldjei nagyobb jövedelmet biztosítanak, mint a kétes eredményű bányamüvelés. Ellenben Nogarola és társai azt állították, hogy Nagybánya jövedelme tetemesen meghaladja Szatmárét; egyúttal kijelentették, hogy a király Szatmárt nem adhatja vissza, mert erődítményeire az ország védelme érdekében szüksége van, a három falút és a tíz birtokrészt sem engedheti át, mivel ezen területet a szatmári őrség nem nélkülözheti.

Possevino, híven közbenjárói tisztéhez, egyrészről Rudolfhoz azzal a kéréssel fordult, hogy a lengyel királytól kívánt falúkat és birtokrészeket ne tagadja meg;[613] másrészről Báthoryt meggyőzni igyekezett arról, hogy a császári biztosok állításai több pontban a valóságnak megfelelők, és javasolta neki, hogy ha Bécsből tagadó válasz érkeznék, ezért hozzájárulását az egyesség megerősítéséhez

ne tagadja meg, főntartván magának azt a jogot, hogy a szóban forgó falvakat és birtokrészeket méltányos áron megvásárolhassa.[614] Zamojszki kanczellárt és a lengyelországi pápai nuntiust is fölkérte, hogy ez irányban a királyra hassanak.[615]

Azonban Báthory ragaszkodott kívánságához, és ezt erőteljes módon hozta Possevino tudomására.

Levelét, néhány kifejezését enyhítve, másolatban megküldé Possevino a császárnak.[616] Ugyanakkor Trautsohnnal közölte Báthory észrevételeit a császári kamara számításaira; kérvén az ügy mielőbbi elintézését, mivel ő nem maradhat soká Kassán.[617]

Október 20-án a császári biztosok közölték Possevinoval, hogy Báthory megkapja a három falút; de eskü alatt kijelentették, hogy több engedményt nem tehetnek.

Possevino azon kérdésére, vajjon föl vannak-e hatalmazva Nagybányát tartozékaival és a három falúval tényleg átadni Báthorynak? azt a választ kapta, hogy a császár az egyesség megerősítését magának tartotta fönn; s mivel ő azt az aggodalmát fejezte ki, hogy a megerősítés kieszközlése hosszabb időt igényel, mint a mennyit ő Kassán tölthet, a császári biztosok ajánlották neki, hogy menjen személyesen Bécsbe.

Possevino utasítást kért Báthorytól,[618] a ki azt kívánta, hogy Kassán várja be a császári rezolucziót, a mely azonban soká késett.

Possevino, míg deczember 10-ikén Erneszt főherczeg közbenjárásához folyamodott,[619] Báthoryhoz intézett levelében a halogatást rosszakaratú emberek ármányainak tulajdonította s mindenben Isten áldó és sujtó kezét kereső vallásos lelke más okokra is vezette vissza.

Magyarország — az ő fölfogása szerint — méltatlanná vált azokra az előnyökre, a melyek a két hatalmas uralkodó barátságából származhatnak. Isten haragját zúdítják rá az eretnekségek, melyek határai között elterjedtek és a katonák botrányos tettei, a melyek közül fölháborodással emeli ki azt az esetet, amikor részeg katonák sertésen végezték a keresztelési szertartást.

Erneszt főherczeghez intézett levelében megrótta a császárt, mert protestánsokat fogad zsoldjába, noha katholikus katonákat kellene tartania. Báthoryt pedig arra kérte, hogy a kormányzótanácsosok sorába egy-két katholikus urat vegyen föl és az unitárius papokat vallásuk hirdetésétől tiltsa el.[620]

Végre az 1584-ik év első napjaiban a prágai császári udvarból

futár érkezett Kassára. Possevinonak is hozott levelet a császártól, a ki őt értesíti, hogy «őszinte jószándékának bebizonyítása végett olyan módon határozott, hogy a lengyel király és biztosa, a mennyiben a méltányosság sugallatára hallgatnak, ki lesznek elégítve, minélfogva a tárgyalások befejezésének további elhalasztására okot nem találnak».[621]

Ezen elhatározása akképen hangzott, hogy a három falúnak átengedéséhez hozzájárul és a két föltételt, a melyhez ajánlatát kötötte, elejti; ellenben reméli, hogy a lengyel király viszont le fog mondani az igényelt birtokrészekről, melyek Szatmártól el nem szakíthatók.

A császári biztosoknak Berzeviczivel közölt átiratában még bennfoglaltatott az a nyilatkozat, hogy a kárpótlásul fölajánlott birtokokra «a császári felség, úgy mint Magyarország királya, hatalmát, jogát és fönhatóságát csorbíttatlanul föntartja, mivel birtokok a karok és rendek világos beleegyezése nélkül a koronától el nem idegeníthetők»; továbbá azokat a birtokokat Báthory István, úgy, mint magyar főúr és nem mint lengyel király kapja meg, minélfogva őt és örököseit mindazon kötelezettségek terhelik, a melyeket az ország egyéb birtokosai teljesítenek.[622]

Ezen nyilatkozatot Berzeviczi úgy fogta föl, hogy új föltételt foglal magában, a melynek elfogadására följogosítva nincs.

Possevino ezen fölfogás ellen nem tett kifogást és azt javasolta, hogy Berzeviczi a császári biztosok rezoluczióját személyesen vigye meg Báthorynak; mindazonáltal előnyt, nem hátrányt látott abban, hogy Nagybánya tartozékaival a magyar korona hűbére marad, a miről érvek egész sorozatával igyekezett Berzeviczit és általa Báthoryt meggyőzni.

Ő az eredménynyel meg volt elégedve. Biztosra vette, hogy Báthory az ajánlatot el fogja fogadni. Erre nézve a prágai udvarhoz is megnyugtató tudósításokat juttatott el.[623]

Elégedetten távozott január második felében Kassáról.

V.

Diplomacziai tevékenysége közepett Possevino papi, szerzetesi hivatásáról: a katholikus vallás érdekeinek fölkarolásáról, egy pillanatra sem feledkezett meg. Mindenekelőtt Magyarország felső részeinek viszonyai felől szerzett magának alapos tájékozást, hogy az elhatalmasodott bajok orvoslásában biztossággal járhasson el.

Mikor Kassára érkezése után meggyőződött arról, hogy a tárgyalások hosszúra fognak nyulni, Rómába jelenti, hogy «ezt nem fogja sajnálni, mert az isteni gondviselés alkalmat nyujt neki Magyarország ezen részének állapotát megismerhetni, a mi talán Isten szolgálatában nem marad eredmény nélkül.»[624]

Három hónap eltelte után pedig irja: «Az isteni bölcseség talán azért rendelte, hogy három hónapig itt tartózkodván, a viszonyokat gondosan megfigyelhessem, mert nem akarja elhagyni Felső-Magyarország ezen nagy területét, a mely inkább tetemnek, mint testnek mondható».[625]

A katholikus egyház hanyatlásának és a protestantizmus elhatalmasodásának egyik jelentékeny tényezőjét a Kassán székelő felső-magyarországi főkapitány személyében találta. Ugyanis báró Rueber a protestantizmus hatalmas pártfogója volt, hitehagyott jezsuitát tartott mint prédikátort házánál, az ő befolyása következtében a várkapitányok s egyéb tisztek, sőt a katonák is, úgyszólván, mind protestánsok voltak.

Ezért Possevino a császári udvarnál oda hatott, hogy Rueber utódává vagy helyettesévé Nogarola szatmári kapitány neveztessék ki és hogy Rudolf a magyar rendeknek tett igéretét beváltva, Miksa főherczeget mint helytartót küldje Felső-Magyarországba.

Egyik javaslata csakhamar elfogadtatott. Nogarola néhány hónappal utóbb kassai főkapitánynyá kineveztetett.

Azonban a katholikus helytartó és főkapitány által gyakorolandó nyomás mellett a hitélet föllendülését attól várta, hogy elégséges számú és buzgó papság álljon az egyház szolgálatában.

A papok hiányának megszüntetése érdekében a nuntius útján a királynak azt javasolta, hogy Kassán papnevelő-intézet alapíttassék és föntartására a szerzetesektől elhagyott jászói prépostság jövedelmei fordíttassanak. Rómában pedig a bíbornok-államtitkár útján oda hatott, hogy a német-magyar collegium néhány német növendéke legalább három esztendőre jöjjön Felső-Magyarország azon városaiba, a melyeknek lakossága németül beszél. «Vajha legalább hat pappal rendelkezhetném» — irja — «és őket Kassán, Egerben, Szatmártt helyezhetném el. Bár küldene az isteni felség munkásokat az ő szőlőjébe.» «A vetés már megérett az aratásra» — irja egy más alkalommal.

Azoknak az egyházi férfiaknak szelleme és magaviselete, kikkel kassai időzése alatt találkozott, nem elégítette ki őt. Megütközött

azon, hogy főpapok a főkapitány lakomáira meghivatván, jelen vannak, a mikor a lutheránus pap az asztali imádságot mondja. Még nagyobb volt fölháborodása, mikor arról értesült, hogy Mathészy István leleszi prépost, kinevezett csanádi püspök a főkapitány leányának egy protestáns kapitánynyal egybekelése alkalmával az esketési szertartásnál jelen volt. Nyiltan megmondotta neki, hogy az egyházi kiközösítést vonta magára. Mire a főpap térdre borult előtte és föloldozásért esedezett.

Possevino ellenben, mikor a főkapitány által ebédre hivatott, kikötötte, hogy a prédikátor ne legyen jelen. Mivel pedig ezt ennek daczára az ebédlőben találta, eltávolítását kierőszakolta azzal a kijelentésével, hogy különben ő nem ül az asztalhoz. Ebéd után pedig, mivel a főkapitány gyermekei jöttek az ebédlőbe és protestáns énekeket énekeltek, tüntető módon távozott.[626]

Possevino helytelennek tartotta a főpapok azon eljárását is, hogy birtokaikat és tized-jövedelmeiket protestánsoknak adják bérbe. Erre figyelmeztette Mathészy prépostot, a ki válaszában igérte, hogy «állásának követelései szerint fog cselekedni».[627]

Az egri káptalan egyik tagja, a távollevő püspök helynöke, Possevino Kassára érkezéséről tudomást nyervén, eljött látogatására és «sziklákat könyekre indító» módon előadván a katholikus nép elhagyatottságát, kérte, jelenjék meg körükben, vigasztalja és erősítse meg őket, azután pedig a tapasztaltakról tegyen jelentést a pápának és a királynak.

Possevino, mint Rómába irja, ezen fölszólításnak eleget kívánt tenni; azonban szándékát nem valósíthatta.

Szükségesnek vélte, hogy a pápa a magyarországi főpapoknak utasításokat küldjön arra nézve, hogy a protestánsok irányában miképp viseljék magukat; és az egész magyarországi papságot szeretetteljes iratban hivatása buzgó betöltésére intse.[628]

Egyébiránt Possevino apostoli buzgósága és szigorú modora mellett a protestánsok körében is bizalmat tudott kelteni. Kassa város lutheránus tanácsosai egy alkalommal megjelentek előtte és azt a kérést intézték hozzá, hogy azon esetre, ha városukban Miksa főherczeg megtelepedésével a katholikus vallás visszaállíttatik, a szent Erzsébet temploma a protestáns istenitisztelet számára meghagyassék, és a katholikusok a városban levő egyéb templomokkal elégedjenek meg. Hogy kedvében járjanak,[629] közbenjárására egy halálra itélt gonosztevőnek megkegyelmeztek.[630]

Possevino a protestáns főurak soraiban szintén szerzett magának barátokat. Különösen benső viszonyba lépett Forgách Simon dunáninneni főkapitánynyal, kinek Báthory István személyéhez való ragaszkodása szolgált közöttük kapcsul. Tanácsát politikai ügyekben ismételten kikérte. Leveleket váltott vele, azzal az utógondolattal — a mit Rómába küldött jelentéseiben föltárt — hogy őt a katholikus vallásnak megnyerheti, a mi — úgymond — nagy nyereség volna.[631]

Fiai iránt is érdeklődött. Ezek közül kettő a lengyel király udvaránál, mint apród nevelkedett; a harmadikat az apa egy alkalommal Kassára hozta és bemutatta Possevinonak.[632]

A lengyel udvarnál tartózkodó Forgách-fivérek egyike Ferencz, az ifjú Báthory András kiséretéhez tartozott, a ki 1583 őszén Rómába küldetett azzal a megbizatással, hogy ott a meghódított Lifland tartomány után a király s nagybátyja hódolatát mutassa be;[633] s egyúttal a papi pályára kiképeztetését nyerje.

November 30-ikán érkezett az örök városba, hol a vatikáni palotának az a lakosztálya, melyben VIII. Incze pápa lakott volt, rendeztetett be számára.[634]

A Forgách-fiú, ki ekkor tizennyolcz éves volt, ez alkalommal elhagyta a protestáns felekezetet és a katholikus egyházba lépett.[635] Ő is az egyház szolgálatának óhajtotta magát szentelni és ez irányban végezett tanulmányokat.

Possevino örömmel értesült ezen eseményről, gondos figyelemmel kisérte az előkelő konvertitát és gondoskodott, hogy felőle pontos jelentéseket kapjon. Az 1584 tavaszán «jó egészsége és a tanulmányokban előhaladása felől» értesítette az apát.[636]

Ettől néhány héttel utóbb azt a tudósítást kapta, hogy a lengyel király visszahívta Endrét Rómából, és hogy most már ő sem kívánja fiát ott hagyni, hanem a páduai egyetemre küldi. Ezt a tervet Possevino nem helyeselte; mivel Páduában több protestáns magyar ifjú tanult, attól tartott, hogy Forgách Ferencz könnyen eltántoríttathatik hitétől. Csodálatraméltó éleslátással, úgyszólván, látnoki lélekkel ismerte föl egyéniségének jelentőségét. A dolgot elég fontosnak találta arra, hogy a bíbornok-államtitkárhoz forduljon.

«Nagy fontossággal bir» — irja — «hogy ez az ifjú állandón megmaradjon a katholikus vallásban,... esedezem, méltóztassék módot találni, hogy valamelyik római papnöveldébe vétessék föl.»[637]

Az államtitkár jelentést tett a pápának és július 14-ikén így válaszol: «Ő szentsége szivesen vett tudomást azon részletek felől,

melyeket Forgách úr fiára vonatkozólag közölt. Minden meg fog történni a végből, hogy itt maradjon».[638]

Rómában is maradt,[639] a honnan négy év multával, mint veszprémi püspök tért vissza hazájába és egy évtizeddel utóbb az ország primási székére emelkedik.

Valóban érdekes és jellemző, hogy a magyarországi ellenreformáczió két fővezérének Forgách és Pázmány bíbornokoknak neveltetésére és szellemi fejlődésére Possevino döntő befolyást gyakorolt.

Kassáról az ő tekintete ismételten fordult Erdély felé is, az ott általa Kolozsvártt megalapított intézetre, a melynek föntartására Kassáról ezer forintot küldött, s mivel a ház, a melyben a szeminárium ideiglenesen elhelyeztetett, egészségtelennek bizonyult, ház és kert vásárlása iránt rendelkezett. Egyúttal arról értesülvén, hogy a kolozsvári protestánsok és unitáriusok részéről a szeminárium erdélyi származásu növendékei zaklatásnak vannak kitéve, közülök többeket más pápai intézetekbe küldött, ellenben azt a merész gondolatot karolta föl, hogy Oroszországból fog növendékeket Kolozsvárra küldeni. Ezekről egyik levelében Báthory Istvánt értesítvén, panaszt emelt a kormányzó-tanácsosok ellen, kik minden igyekezetét meghiúsítják, és kérte, hogy az unitáriusok kezében levő dominikánuszárdának a szeminárium czéljaira átengedését rendelje el.[640]

Míg a protestánsok és unitáriusok ellen panaszokkal telvék jelentései és levelei: elismeréssel szól a törököknek a katholikusok irányában tanusított türelmességéről, a melynek köszönhető, hogy területükön: Gyöngyösön, Szegeden és másutt is, a szent Ferencz-rend zárdáiba menekülhetnek a protestánsok által elűzött szerzetesek, a kik azután Budán, Temesvártt és egyebütt szabadon végezhetik az isteni tiszteletet. Ezért egy meglepő javaslattal fordult Rómába.

Meg volt bízva annak a bullának kihirdetésével, a mely bucsút enged mindazok részére, kik töredelmesen meggyónnak és azért imádkoznak, hogy Istén mielőbb szabadítsa föl a keresztényeket a törökök igája alól. «Nézete szerint» — úgymond — «a bullában a törökök helyett inkább a kálvinistákat és unitáriusokat kellene megnevezni»; vagy legalább a török területre küldendő példányokban a törökökről említés ne történjék, hanem a hiveket arra kellene fölhívni, hogy a pogányoknak az örök üdvösséghez vezető isteni kegyelemben való részesülésükért imádkozzanak.[641]

Intézkedett, hogy a nagyszombati nyomdában a bucsút enge-

délyező pápai bulla és az egyháznak a bucsúról szóló tanítását a protestánsok támadásai ellen oltalmazó irat magyar nyelven közrebocsáttassanak.[642]

Possevino hazánk iránt érezett szeretetteljes érdeklődésének emlékét egy irodalmi műve is hirdeti.

Az 1582-ik év folyamán a lengyel királyi udvarnál időzése alatt Báthory István bemutatta neki a kész fejezeteket abból a munkából, melyben saját kora történetét Brutus Mihály olasz iró által megiratta.

Possevino megütközéssel észlelte, hogy az unitárius történetiró a katholikus egyházat, az apostoli széket és a Habsburg-házat élesen támadja. Erre figyelmeztette a királyt, sőt azt az aggodalmát fejezte ki, hogy a könyv megjelenése a császár és a király között a viszály ujabb magvát fogná elhinteni; valószinűnek mondá, hogy olvasását a katholikusoknak és terjesztését a német birodalomban el fogják tiltani. A király megnyugtatta őt az iránt, hogy a könyv vagy egyáltalában nem, vagy más szerkezetben fog megjelenni.

Mindazonáltal Possevino jónak látta arra vállalkozni, hogy Erdély történetét ő maga is megírja, azzal a szándékkal — mint Rómába irt jelentésében föltárja — hogy így Brutus munkájának kiadását fölöslegessé tegye, vagy, ha ez megjelenik, hatását ellensúlyozza; továbbá a történeti elbeszélés gyönyörködtető olvasmányában a lengyel királyra és két unokaöcscsére, az erdélyi fejedelemre s a későbbi bíbornokra kívánt befolyást gyakorolni, élesztve vallásos buzgóságukat, megismertetve őket azon eszközökkel, a melyek a saját és népeik üdvösségének biztosítására alkalmasak; végre az a czél is lebegett szeme előtt, hogy a római szent-széket Magyarország és Erdély állapotával megismertesse, a katholikus egyház érdekében teendő intézkedések iránt tájékoztassa.

Szándékát Báthory István helyeselte és nagyszámú fontos irományokat adott neki át fölhasználás végett.

Possevino erdélyi útjában és Pozsonyban időzése alatt szabad idejét ennek a munkának szentelte.[643] Kassán megtelepedvén, olyan szorgalommal foglalkozott vele, hogy október közepén eljutott Báthory Istvánnak erdélyi fejedelemmé választásáig. Mivel a Békés Gáspár által indított mozgalomra vonatkozólag adatokkal nem rendelkezett, a lengyelországi nuntius útján magától a királytól kérte azokat.[644] Deczember elején pedig már jelenti, hogy a munka elkészült.[645]

Ezt öt könyvre osztotta föl. Az elsőben vázlatosan adja elő Erdély történetét a római uralom idejétől a XV. század végeig. A másodikat, harmadikat és negyediket egészen a XVI. századnak szenteli. Az ötödikben azt fejtegeti, hogy milyen módon lehet Erdélyben a katholikus egyházat visszaállítani?[646]

A munkát az 1584-ik év tavasz elején Rómába küldötte. A bíbornok-államtitkár május közepén értesíti őt, hogy azt bemutatta a pápának, a ki megfelelő figyelemben fogja részesíteni.[647]

A könyv kézirata utóbb a Jézus-társaság központi levéltárába került s ott őriztetik most is.

VI.

Possevino Kassáról Krakóba ment, hol február 16-ikán kapta meg a Grodnóban tartózkodó király január 31-iki levelét, mely kínos csalódást okozott neki. Ebben ugyanis a császárt azzal vádolja, hogy nem őszintén jár el irányában, és kijelenti, hogy vele a tárgyalásokat megszakítja.

A levél eredeti példányára Possevino följegyzé, hogy Báthory e sorokat akkor irta, a mikor az ő előterjesztését még nem kapta volt meg és hozzáteszi: «A kik az ő természetét ismerik, az ilyen kifakadásoktól nem ijednek meg».[648]

Csakugyan nem ijedt meg. Válasziratában bátran védelmébe vette a császárt; Istent hívja tanubizonyságul azon állításának igazsága mellett, hogy a császár az utolsó föltételt azért tette, mivel az összes magyar tanácsosainak véleménye szerint királyi esküje a korona jogainak megóvását követeli. Rosszakaratú emberek hiresztelésével szemben föntartja azt, a mit ismételten jelentett, hogy a császár mindig a legjobb indulatot tanusította a király iránt.[649]

Possevino nem csalódott, a mikor föltette, hogy Báthory január 31-iki levele nem tartalmazza megmásíthatatlan elhatározását. Egy későbbi levelében február 11-ikén ismételi ugyan a király, hogy a tárgyalásokat megszakítja, ügyét «Istenre és az időre bízza»;[650] azonban ugyanakkor kanczellárja útján a tárgyalások bezárt kapuját újból megnyitotta. Zamojszki ugyanis Possevinohoz levelet intézett, a melyben azt a véleményét nyilvánítja, hogy a nehézség elhárítható, ha a császár Báthoryt a hűségeskütől és a közterhek viselésétől fölmenti és arra a kívánságra szorítkozik, hogy Báthory az új szerzeményeket illetőleg a magyar korona fönhatóságát ismerje

el és a Báthory-család kihalása esetében a jószágoknak a koronára visszaszállását biztosítsa.[651]

A kanczellár kiemelte ugyan, hogy ezt a nézetét a király tudta nélkül hozza tudomására; de Possevino biztos lehetett afelől, hogy a kanczellár Báthorynak tudtával, sőt megbizásából irta a levelet.[652]

Ezért azonnal útra kelt, Prágába sietett.[653]

Possevino márczius második felében Rudolftól hosszú kihallgattatást nyert.

Előterjesztette a lengyel kanczellár javaslatát, mely az egyesség megkötésének utolsó akadályát elháríthatta.

Azután szólott azon módokról, a miképpen Magyarországban a katholikus vallást régi virágzó állapotába visszahelyezni lehetne, s egyebek között fölemlítette Felső-Magyarországba főkapitányul Miksa főherczeg küldetését, kinek tekintélye által támogatott vallásos buzgóságához nagy reményeket csatolt.

Végre közlé, hogy Szászországba készül utazni a pápa megbizásából, mert a választófejedelem a törökök ellen intézendő hadivállalat ügyének fölkarolására hajlandóságot mutat.

A császár figyelemmel hallgatta meg előadását, elismerését fejezte ki eddigi jó szolgálataiért. Bízik benne, mondá, hogy a lengyel királylyal az egyesség létre fog jönni; de új javaslata tárgyában tanácsosait meg kell hallgatnia. Végre értesíté, hogy szándéka Miksa főherczeget Magyarországba helytartóul küldeni.[654]

Előterjesztésének egyik részére Possevino márczius 31-ikén kapta meg a választ irásban.

A császár háláját tolmácsolja a pápa buzgóságáért, melylyel a kereszténységnek a törökök ellen megoltalmazásáról gondoskodik. Magyarország állapota sürgősen igényeli a támadó föllépését; de erre a körülmények nem alkalmasak. Azt hiszi, hogy a szász fejedelem nem lesz rábirható arra, hogy Németország többi fejedelmeitől elszakadva akcziót indítson; másrészről félő, hogy a törökök ellen irányuló tárgyalások a protestáns fejedelmeket meg fogják erősíteni abban a téves nézetükben, hogy az ő elnyomásukra a pápa a császárral és a spanyol királylyal szövetkezett és ellenszövetség megkötésére fogják késztetni. Ezért ajánlja, hogy Possevino utazását Szászországba halaszsza el.[655]

Az egyesség ügyében a császári válaszra hosszabb ideig kellett Possevinonak várakoznia, mert Draskovics György kalocsai érsek magyar kanczellár e miatt Prágába hivatott.

Időközben Báthory István ujabb levélben álláspontjának támogatására nyomatékos érveket hozott föl; egyebek között azt, hogy a mint a négy magyarországi megye, a mely kezei között van, nincs alávetve a magyar király joghatóságának, ettől szintúgy a kárpótlásul adandó birtokokat föl lehet menteni; egyébiránt ezeket sem Erdélyhez csatolni, sem Magyarországtól elszakítani nem akarja.[656] Possevino ezen levelet arra használta föl, hogy a császári minisztereket engedékenységre késztesse.[657]

Végre május 2-ikán elkészült Possevino előterjesztésére Rudolf válasza, melynek lényeges része így hangzik:

«A császári felség elvárta, hogy a fenséges király meg fog nyugodni az ő felsége biztosai által Kassán előterjesztett föltételben, mely méltányosnak és az eddigi tárgyalásokkal összhangzónak tekintendő; de mivel arról értesült, hogy ezen föltételre nézve nehézség forog fönn, ő felsége a közjót, úgyszintén az ő fenségével megállapítandó barátságot és jóakaratot tartva szem előtt, abban az esetben, ha az előterjesztett módozat elfogadásával a tárgyalások óhajtott befejezése biztosan várható, őszinte készségét, melyet ekkorig bőségesen kitüntetett, e tekintetben is be fogja bizonyítani.»[658]

A határozatlanul fogalmazott nyilatkozat a lengyel kanczellár javaslatának elfogadását foglalta magában.

Azonnal ujabb előterjesztést intézett a császárhoz. Háláját fejezi ki elhatározásáért, a melynek néhány szó hozzáadásával, hiteles formában kiállítását kéri. Azután a Báthory István által kért tíz birtokrész ügyének elintézése mellett emel szót; oly módon, hogy Báthory háromról, a melyek őt illetik meg és Szatmárhoz közel feküsznek, lemondana, ellenben a császár megadná azt a hetet, a melyekre a Báthory-család egyéb tagjainak van igényök, a mit annál inkább megtehet, mert összesen alig 80—90 jobbágytelekből állanak és Szatmártól távolabb feküsznek; a mennyiben pedig a szatmári várra nézve mégis nélkülözhetetlenek volnának, még távolabb fekvő hasonló értékű birtokrészekkel cserélhetők föl. «Fontolja meg ő felsége» — úgymond — «vajjon nékem, mint a pápa miniszterének nem tehetné-e meg ezt az engedményt?» Kéri, hogy erre nézve mások megkérdezése nélkül, mielőbb irásban közölje vele elhatározását, melyet ő személyesen fog a lengyel királynak megvinni.[659]

Rudolf haladék nélkül kiállította (a Possevino által javasolt módosításokkal a decretumot is megadta, már május 5-ikén) ezen újabb előterjesztésre a választ.

«A császári felség» — így hangzik ez — «nem várta, hogy miután mindazt, a mi követeltetett, teljesíté, a falvak ügyében ujabb nehézség fog támasztatni; miután a fenséges király által Prágába és Bécsbe küldött követek mindig csak Szatmárról és Németiről szólottak, ezekről a falvakról pedig említést nem tettek. Ennek daczára ő felsége sokszor bebizonyított jóindulatát e tekintetben is kinyilatkoztatta, a mennyiben a kívánt tíz falúból hármat (Bozontát, Tótfalut és Zavárt) már megadott. Meg volt tehát győződve ő felsége a felől, hogy, mivel a többi falvak vagy birtokrészek Szatmártól, a vár nagy hátránya és kára nélkül, el nem szakíthatók, viszont a király ő fensége az ő jóakaratának és a kölcsönös barátság megállapítására irányuló őszinte törekvésének bebizonyítása végett további lépésektől tartózkodni fog. Ezt a császári felség ő fenségének méltányosságától most is elvárja és bízik benne, hogy Possevino nehézség nélkül el fogja érni.»[660]

Ezt a határozatot Possevino Báthorynak futár által küldötte meg, mivel betegség akadályozta útra kelni. «Felséged» — irja neki — «tudni fogja, mit kelljen cselekednie? Sugalmazza Isten Felségednek azt az elhatározást, a melyet az ő dicsősége és a közjó követelnek.» Csak azt jegyzi meg, hogy nevének dicsőségére nem fog homályt borítani, ha azokról a birtokrészekről lemond.[661]

Possevino, mialatt a lengyel király válaszára várakozott, június közepén megkapta a lengyel kanczellárnak május 29-iki levelét, a melyben fölhívja, hogy a kárpótlásul szolgáló birtokok tárgyában kiállítandó királyi adománylevél (litterae investiturae) fogalmazatát készíttesse el; de legyen gondja rá, hogy abban a királyról tiszteletteljes kifejezések használtassanak, a Báthory-család összes ágai soroltassanak föl, és az egyik ág magvaszakadtával az utána következő ágnak biztosíttassék az örökösödés. Ha — úgymond — az adománylevél ilyen módon Báthorynak megküldetik, és az általa követelt birtokrészek megadatnak: az egyesség létrejöttnek tekinthető.[662]

Possevino azt a kívánságot, hogy az adománylevélben Nagybányára az örökösödés a Báthory család összes ágainak biztosíttassék, Rudolf királynak tudomására hozta, a ki azt válaszolta, hogy ez új kérdés lévén, a mely a tárgyalások folyamán szóba nem került, arra nézve meg kell hallgatnia mindazokat, a kiknek tanácsát eddig az egyesség ügyében kikérte volt.[663]

Possevino ezt a rezoluczíót nem közölte a lengyel kanczellárral, a kinek csak azt válaszolta, hogy az adománylevél kiállítása iránt

csak akkor tehet lépéseket, a mikor a május 5-iki császári rezolucióra Báthory elhatározását megkapta. Megnyugtatta őt egyébiránt arra nézve, hogy gondoskodni fog az okirat tiszteletteljes fogalmazásáról és a kifejezésekben nem fog akadékoskodni a császár sem, a ki «a kereszténység javát tartván szeme előtt, a barátság létrehozására irányuló szándékához állhatatosan ragaszkodik». A mi azonban a birtokrészeknek még elintézetlen ügyét illeti, kijelenti, hogy nem tartotta illő dolognak arról a néhány jobbágytelekről beszélni.[664]

Mivel még július elején sem volt kezei között a lengyel király válasza a május 5-iki császári rezolució tárgyában, arra határozta el magát, hogy személyesen fölkeresi őt Lublinban, hová augusztus közepére a lengyel országgyűlés össze volt híva.[665]

Rudolf helyeselte ezen elhatározását, de ujabb engedményekre nem mutatott hajlandóságot; sőt bizalmasan mondá: «Ha nem tettem volna meg igéretemet, most talán már nem tenném meg; egyedül a közjó és a király barátsága megszerzésének érdeke birtak rá».

Mire Possevino arra kérte őt, hogy vagy adjon rendelkezésére nyomatékos okokat, a melyek miatt a követelt birtokrészeket meg kell tagadnia, és akkor a lengyel király kénytelen lesz azokról lemondani; vagy pedig császárhoz méltó nagylelkűséggel hozza meg ezt az áldozatot, melylyel a királyt lekötelezheti.

Rudolf kitérő választ adott. Fölhívta Possevinot, hogy, mihelyt Báthoryhoz érkezik, irjon neki, mire részéről sem nehézséget támasztani, sem késedelmezni nem fog.[666]

Possevino július 18-án utazott el.

Időközben a lengyel királyt az udvaránál levő pápai nuntius, Bolognetti bíbornok is, a tíz birtokrész tekintetében, igényei elejtésére igyekezett birni. Némi engedményt el is ért. A király kijelentette neki, hogy azt a három birtokrészt, a mi őt személyesen megilleti, átengedi a császárnak, a két birtokrészt, a mely távoli rokonait illeti, nem követeli vissza; ellenben a vérrokonait illető öt birtokrészről lehetetlen lemondania, a nélkül, hogy a saját és családja tekintélyét meg ne ingassa; tekintettel kell lennie arra is, hogy ezen birtokokat egyik őse a palesztinai hadjáratban kitüntetett vitézségeért kapta II. Endre királytól, néhány évvel ezelőtt pedig Miksa király meggyalázó módon vette el tőle. Egyébiránt, hogy ezen öt birtokrész átengedését a császárra megkönnyítse, nem volt kifogása az ellen, hogy azok után atyjafiai, mint a többi magyarországi rendek, a közterheket viseljék.

A lengyelországi nuntius a király ezen elhatározásáról rögtön értesítette a prágai nuntiust, a kinek egyúttal megküldötte az okirat tervezetét, a mit az egyesség létrejötte esetén a két uralkodónak kiállítani kellett.[667]

A futár ezzel a levéllel és mellékletével Possevino távozása után érkezett Prágába.

A pápai nuntius ennek daczára átvette a tárgyalások folytatását. Közölte a császárral Báthory «végső rezoluczióját», a mely szerint «reputácziója» megóvása végett legalább öt birtokrész visszaadását kell követelnie.

Rudolf szives hangon szólott szándékai őszinteségéről, de megjegyzé, hogy, ha a lengyel királynak gondja van reputácziójára, illő, hogy mások is őrködjenek a saját reputácziójuk fölött.

A nuntius azután a magyar főkanczellárral és a német tanácsosokkal értekezett; közléseikből azt a reménységet meríté, hogy képes lesz kedvező határozatot kieszközölni.[668]

Az udvarnál megtették a tervezetre az észrevételeket, melyeket a nuntius azután lengyelországi kartársához küldött.[669]

Prágában tartózkodása alatt Draskovich György kalocsai érsekkel és Trautsohn titkos tanácsossal a magyarországi vallási ügyekről is értekezett Possevino. «Mind a kettőben» — irja — «rendkívüli buzgóságot ismertem föl... Most, a mikor Pálffi (Miklós) magyar főúr Pozsony vidékén négyezer jobbágyának megtérését eszközölte, világosan láthatjuk, hogy az Úr Isten tettekkel készül megelőzni a mi óhajtásainkat.»[670]

Ugyanakkor Rómába küldötte Draskovich emlékiratát, melyben azt hangoztatja, hogy ő szentsége nem karolhatna föl nagyobb fontosságú ügyet, mint ha Magyarországon segítene, a mely az urakon, német kereskedőkön és várőrségeken kívül «nem kevésbbé katholikus ország, mint maga Róma». Elmondja, hogy, miután az ő tanácsára Sopronból a protestáns prédikátorok kiűzettek, mintegy negyvennyolcz plébániát sikerült a katholikus egyházba visszavezetni. A legszükségesebb teendő gyanánt az esztergomi érseki szék betöltését jelölte ki, megjegyezvén, hogy elnyerésére ő maga nem vágyódik. Hogy az akadályokat el lehessen hárítani, javasolta, hogy a pápa az érseki jövedelmeket hagyja meg a kamara kezei között s elégedjék meg azzal, ha «tisztességes ellátást» nyer a kinevezendő érsek. Az egri püspökség betöltése tekintetében is javaslatot tett. Sürgősen szükségesnek mondá Nagyszombatban jezsuita-collegium alapítását s azt

ajánlotta, hogy a pápa a kinevezendő püspököket megerősítésök alkalmával kötelezze, hogy évenkint bizonyos összeggel járuljanak a collegium föntartására; ő a maga részéről önként vállal el ilyen kötelességet.[671]

Erre az időre esik az ifjú Báthory Endrének a bíborral való földiszítése (1584. július 7-én), a mely ténynyel a pápa a lengyel királyt kitüntetni és lekötelezni kívánta.

Possevino, mikor augusztus második felében Lublinba érkezett, a királyi udvarnál új helyzetet talált.

Báthory István, ki néhány hónap előtt szárnyszegve, csüggedve tette félre nagy politikai terveit, most ezek fölkarolására a viszonyokban beállott fordulatot kedvezőnek látta.

Iván czár 1584. márczius 18-ikán meghalt. Utódja a tehetetlen Fedor trónraléptével a bojár oligarchia ragadta kezéhez a hatalmat. Báthory István abban a fölfogásban, hogy a jamzapolski békekötésnek az egyik szerződő fél halálával érvényessége megszűnt, az orosz birodalomban elhatalmasodó zavarokat ki akarta zsákmányolni.

Possevino előtt, mindjárt első találkozásukkor, föltárta gondolatait, jól tudván, hogy azok a jezsuita-diplomatának fogékony lelkében visszhangra fognak találni.

Előadta, hogy ő azon esetre, ha a pápa és néhány fejedelem támogatásában részesül, három esztendő alatt képes meghódítani az egész moszkvai birodalmat, közvetlenül érintkezésbe léphet a czirkassziai és georgiai néptörzsekkel; s így a törököt lekötve, a kereszténység elleni támadásoktól visszatartaná. Közlé, hogy a krétai keresztényektől fölhívást kapott a keleti keresztények fölszabadítására, azzal az értesítéssel, hogy Kréta szigetét könnyen hatalmába ejthetné s ezzel gazdag jövedelmi forrásokat nyithatna meg további vállalatok czéljaira

Ennek következtében azt az óhajtását fejezte ki, hogy Possevino azonnal menjen Olaszországba, a pápától, a köztársaságtól, a florenczi nagyherczegtől segély kieszközlése végett.

Possevino szivesen vállalkozott arra a föladatra, föltéve, hogy előbb útközben Prágában az egyesség ügyét elintézheti.[672]

Azonban Báthory tervei a pápai udvarnál nem találtak kedvező fogadtatásra. Ott higgadtan, elfogulatlanul mérlegelték az esélyeket és arra az eredményre jutottak, hogy a lengyel király és a jezsuita-diplomata ingatag talajra építik reményeiket. A bíbornok-államtitkár szeptember 29-ikén kíméletesen, de világosan és határozottan fogalmazta a pápa fölfogását. E szerint ő szentsége örömmel vette

tudomásul a lengyel király előterjesztését a moszkvai ügyben; de több oknál fogva a helyzetet a király tervei valósítására nem itéli kedvezőnek; ennek következtében ő szentsége azt kívánja, hogy Possevino ne jöjjön Rómába, hanem várja be, «míg bizonyos függőben levő nagyfontosságú ügyekben az eredmény látható lesz. Tekintetbe kell ugyanis venni azt, hogy az olaszországi hatalmak, a melyekre számítanak, nem szoktak nagy áldozatkészséget tanusítani; a szent-szék pedig különféle kiadások által olyan súlyosan van terhelve, a mint még soha sem volt.»[673]

Egy későbbi jegyzékben pedig így nyilatkozik: «Ő szentsége nem kíván tanácsot adni ő felségének és nem bocsátkozik annak a kérdésnek megvitatásába, vajjon helyes-e most abba a vállalatba bocsátkozni? Ő felségének bölcsesége, a körülményeket, a szultán és a császár egyéniségét tekintetbe véve, bizonyosan a legczélszerűbb megállapodásra fog jutni. A mi a segélypénzt illeti, illendő, hogy azt ő felsége a velenczei köztársaságtól és a toszkánai nagyherczegtől maga kérje, ő szentsége nem akarja, hogy Tisztelendőséged tegye meg a király nevében ezt a lépést; nehogy bárki azt gondolja, ő szentsége ügyéről van szó. Ő felsége az ő alattvalói közül egy magánembert küldhet, ki titokban, zajtalanul tárgyalhat. Amennyiben a köztársaság és a nagyherczeg segélyt ajánlanak meg, ő szentsége ugyanannyit fog áldozni».[674]

Possevino be nem várván ezen válaszokat, augusztus végén Lublinból Prágába ment, azzal a megbizással, hogy «a mennyiben a császári felség Nagybányát, tartozékaival, úgyszintén a Búlyban és Szinyerváralján fekvő öt birtokrészt átadja, az egyességet kösse meg.»

Ismételt jegyzékváltás után, végre 1585. január 31-én a császár kijelenti, «hogy az egyesség, barátság és jó szomszédság megállapításának hő vágyától indíttatva» a kívánt öt birtokrészt átengedi.[675]

Így tehát az egyesség elé gördülő akadályok elhárításában Possevinonak volt a legjelentékenyebb része, a legnagyobb érdeme.

Bolognetti bíbornok olyan jelentéseket küldött Rómába felőle, a melyek a Jézus-társaság és a szent-szék érdekében az ő eltávolítását a diplomacziai tárgyalások teréről kívánatosnak tüntették föl.

1585. február 6-ikán az államtitkár utasítja őt, hogy Varsót hagyja el és a braunsbergi collegiumba vonuljon vissza, hacsak nem remélheti, hogy az ő közreműködésével Báthory és Rudolf között fönforgó tárgyalásoknak rövid idő alatt sikeres befejezését viheti

ki. Egy héttel később pedig ezen föltételes utasításra ez a föltétlen rendelet következett: «Ő szentsége akarja, hogy ezen irat vétele után Tisztelendőséged egyenesen a braunsbergi collegiumba vonuljon és onnan további rendelkezésig ne távozzék».[676]

Possevino a pápai rendeletnek habozás nélkül engedelmeskedett.

NEGYEDIK FEJEZET.

Delfino János nuntius Rudolf udvaránál. — A magyarországi főpapi székek betöltése. — Bonomi nuntius tevékenysége Magyarországban. — A római magyar collégium megalapítása. — A boszniai misszió. — Az új naptár. (1572—1585.)

A MAGYAR királyi udvarnál XIII. Gergely trónraléptekor Delfino volt a nuntius és megmaradt állásában 1578-ig. Tevékenységének súlypontja a főpapi székek betöltésére esett.

A török hódítás Magyarországban és a protestantismus uralomra jutása Erdélyben, a főpapok nagy részét egyházmegyéjökből kizárta. Főpásztori hivatásukat csak az esztergomi érsek, az egri, győri, nyitrai, veszprémi és zágrábi püspökök tölthették be; a kalocsai érsek, a boszniai, csanádi, erdélyi, knini, pécsi, szerémi, váczi és váradi püspökök csak a czímet viselték. A valóságos és czímzetes főpapok között a korona és az ország különbséget nem tett; Rómában a czímzetes püspökök megerősítése tekintetében a legelső nehézség csak 1571-ben merült föl, mikor a knini, pécsi és váradi püspököktől, azon oknál fogva, mert a fölküldött irományokban nem volt kitüntetve az, hogy a főpapok milyen jövedelmekből tartják fönn magukat, a szent-szék a megerősítést megtagadta.[677]

A következő (1572.) év tavaszán Verancsics primás a bécsi nuntius közbenjárását kérte ki, hogy Rómában a bemutatott püspökök megerősítését és a díjak elengedését, a királynál pedig az üresedésben levő egri és győri püspökségek betöltését vigye ki. A nuntius a belé helyezett bizalomnak mindkét irányban megfelelt. Rómába jelentette, hogy, habár a czímzetes püspökök egyházmegyéi a törökök hatalmába jutottak, az ott élő katholikus hívek érdekében, de azért is, mert a czímzetes püspökök az országgyűlésen helyet foglalnak és országos hivatalokat viselnek, a «czímeket

fönn kell tartani»; annál inkább, mert illő ellátásukról a király apátságok és prépostságok adományozásával gondoskodik.[678] A királynál pedig nemcsak a két püspökség betöltése, hanem a világiak kezeiben levő apátságok és prépostságok visszaszerzése ügyében is tett lépéseket; biztosítván őt, hogy a megerősítések tekintetében a pápa minden lehető kedvezményt meg fog adni. Mire a király igérte, hogy közelebb mind a püspökségek betöltéséről, mind az elidegenített javadalmak visszaszerzéséről gondoskodni fog.[679] Miksa néhány héttel utóbb Radéczi István váradi püspököt Egerbe, Liszti János veszprémi püspököt Győrbe, Fejérkövi István knini püspököt Veszprémbe helyezte át; és igérte, hogy közelebb a váradi és knini püspökségeket, úgyszintén az üresedésben levő prépostságok egy részét betölti; elrendelte, hogy a meg nem erősített püspökök érdekében Rómában a kellő lépések tétessenek meg.[680]

Morone bíbornok, a «német nemzet protektora», a császár jogara alatt álló összes országok ügyeinek a bíbornoki consistoriumban előadója, az 1573-ik év tavaszán jelentette, hogy több magyarországi főpapi szék betöltésének ügyében aggályai vannak, mivel a királytól bemutatott főpapok a kánonokban megszabott kellékek egyikét vagy másikát nélkülözik. Mire XIII. Gergely pápa úgy nyilatkozott, hogy tekintettel az ország válságos helyzetére, meg lehet elégedni azzal, ha a bemutatott egyházi férfiak vallásos buzgósága ismeretes, ellenben a többi kellékekre nem kell súlyt fektetni.[681] A kinevezett főpapok mindannyian a megerősítést csakhamar elnyerték.

Ekkortájt Verancsics primást Miksa király a bíbornokságra ajánlotta a pápának, a ki úgy nyilatkozott, hogy «alkalmas időben tekintettel lesz a magyar főpapra».[682]

Maga az ajánlott is biztató tudósításokat kapott Rómából bíboros jóakaróitól.[683] Azonban már a következő év június 15-ikén elhalálozván, a bíbor nélkül kellett sírba szállania.

A megüresedett primási szék mielőbbi betöltése érdekében a kezdeményező lépést a pápa tette meg. Nuntiusát utasította, hasson oda, hogy az utód kinevezésével a király ne késedelmeskedjék.[684]

A nuntius előterjesztésére Miksa azzal az igérettel válaszolt, hogy az esztergomi érseket «mihamarább kinevezi». Majd egy félesztendő mulva úgy nyilatkozott, hogy a közelebb megtartandó országgyűlés alatt tölti be az érseki széket.[685] Mikor az ország-

gyűlés eloszlott, és az érseki szék betöltetlenül maradt, a pápa a nuntiusnak szemrehányásokat tett azért, hogy a megbízás teljesítésében nem fejt ki elég buzgóságot; és meghagyta neki, figyelmeztesse a királyt azokra a nagy hátrányokra, a mik az érsekség hosszú üresedéséből az egyházra háramolnak és a súlyos felelősségre, a mivel lelkiismeretét terheli.

A nuntius azzal védekezett, hogy az ügyet minden audientián fölhozza, és hogy a király mindig igéretekkel nyugtatja meg. Egyszersmind jelentette, hogy az üresedés alatt a kamara az érsekség jövedelmeit a véghelyekre fordítván, az érsekség betöltését főképpen pénzügyi tekintetek akadályozzák.

Ugyanezen év őszén Miksa közlé a nuntiussal, hogy Draskovics György kalocsai érseket szándékozik emelni a primási székre. A nuntius őt ebben a szándékban megerősítette.

De Miksa 1576-ban elhúnyt, a nélkül, hogy az érsekséget betöltötte volna. Utóda Rudolf szintén igéretekkel tartotta a nuntiust.

A nuntius egy alkalommal a királyt arról is meggyőzni iparkodott, hogy az egyházi jövedelmeket még a véghelyeknek a hitetlenek ellen való megoltalmazására sem szabad fordítania: különben is a kamarai tisztviselők «egyébre sem gondolnak, csak lopásra»; míg ellenben a kinevezendő főpapok váraik föntartásával és hadak tartásával nagyobb szolgálatot tennének.

A király figyelemmel hallgatta. De válasza csak az volt, hogy a két javadalom betöltéséről «az országgyűlés alatt vagy nagyon rövid időre annak befejezése után gondoskodni fog».[686]

A király az országgyűlésen igéretét csak részben teljesítette. Az esztergomi érsekséget üresedésben hagyván, Draskovics Györgyöt a zágrábi püspökségről a győrire helyezte át, továbbá a zágrábi és váczi püspökségekre is nevezett főpapokat.[687]

Ezen országgyűlés összehivása előtt a nuntius azt az aggodalmat táplálta, hogy a protestáns rendek vallásszabadságuk biztosítására törvények alkotását fogják követelni. Azt javasolta a pápának, hogy a magyar főpapokat gondos őrködésre hívja föl. A bréveket megkapta.[688]

Nem csalódott. A protestáns rendek csakugyan kisérletet tettek új előnyök kiküzdésére. A nuntius, ki az országgyűlésre személyesen elment, a királyt minden engedménytől visszatartani igyekezett és e tekintetben biztató igéreteket kapott; majd Rómába

jelenthette, hogy a király a hozzá intézett fölterjesztésre visszautasító választ adott.[689]

Helyét kevéssel utóbb (1578. április 21-ikén) az udvarnál a friauli származású gróf Porcia Bertalan protonotárius foglalta el, ki Boromaeo szent Károly köréhez tartozott. Mindjárt legelső audientiáján a pápa nevében kérte mind az esztergomi érsekség, mind az üresedésben levő pécsi és knini püspökségek betöltését.

A király elismerte, hogy a szent-atya kívánsága az ország érdekeivel összhangzásban áll; de ragaszkodott ahhoz a fölfogásához, hogy egyelőre «bizonyos okok miatt» az esztergomi érsekséget még üresedésben kell hagynia.[690] A nuntius arról értesülvén, hogy a király egyik czímzetes püspököt az érsekség adminisztrátorává szándékozik rendelni, utasítást kért Rómából.

Az utasítás úgy hangzott, hogy az adminisztrátor kinevezését ellenezze, a királytól pedig az okokat, melyek az érsekség betöltését akadályozzák, tudja meg.

A király a nuntius fölszólítása elől kitért és csak azt ismételte, hogy «méltó tekintetek miatt érseket még egy ideig nem nevezhet ki».[691]

A nuntiust igyekezetei folytatásában augusztus 12-ikén bekövetkezett halála akadályozta meg.

Utódjai: Malaspina Horácz őrgróf (1578—1581) és Santa-Croce Ottavio cerviai püspök (1581)[692] folytatták igyekezeteit; de eredményt ők sem értek el.

***

Azon nuntiusok között, kik a XVI. század folyamán a szentszéket a császári udvarnál képviselték, a magyarországi katholikus egyház érdekeinek oltalmazásában és támogatásában a legbuzgóbb és legtevékenyebb Bonomi Ferencz vercelli püspök volt, az egyetlen a mohácsi vész után következő három században, ki apostoli föladatai megoldása végett utazásokat tett hazánkban.

Cremonában 1536-ban született. Iskolatársa, Boromaeo Károly, mikor IV. Pius mellett a bíbornok-államtitkári állást foglalta el, maga mellé mint jogtanácsost (uditore) hívta meg őt és teljes bizalmával tisztelte meg. 1572-ben a vercelli püspökségre neveztette ki. XIII. Gergely 1578-ban a schweiczi köztársasághoz mint nuntiust és visitatort küldötte őt. A protestantismus elleni küzdelem és a katholikus papság erkölcsi és műveltségi szinvonalának emelése volt

életczélja, a melyet a trienti zsinat által kijelölt úton: papneveldék fölállítása, zsinatok tartása, jezsuita-collégiumok alapítása, a kolostorok reformja által igyekezett elérni. Jó példával járt elől vercelli egyházmegyéjében kifejtett tevékenységével és saját személye iránt tanúsított szigorában.[693]

1581. szeptember 20-ikán helyeztetett át a császári udvarhoz.[694] A következő év elején a pozsonyi országgyűlésre kisérte Rudolfot. A magyarországi egyház szomorú állapota minden téren reformok életbeléptetését követelte. Találkoztak, a kik őt erélyes föllépésre sarkalták. De ő nagy önmérsékletet tanúsított. «Itt» — írja Pozsonyból — «az egyházi férfiak körében számos visszaélések gyökeredztek meg, a melyeknek megszüntetésére hívnak föl némelyek; de én óvatos vagyok, nehogy az országgyűlés tárgyalásait megzavarjam; el akarom oszlatni azon aggodalmakat is, a melyeket eddigi működésem támasztott, mintha szigorú reformokkal mindent föl akarnék forgatni.» Szerényen megjegyzi: «Hálát adok Istennek azért, hogy, noha csak bárány vagyok, oroszlánnak tartatom».[695]

A teendőkben a kellő sorrendet megállapítva, legelőbb azon volt, hogy az üresedésben levő főpapi székek: az esztergomi érsekség, a csanádi, knini, nyitrai, szerémi és váczi püspökségek betöltését eszközölje ki. Nyiltan és bátran szólott a királylyal: «Felséged az egyház javait bitorolva és a hívek ezreit főpásztorok nélkül hagyva, lelkiismeretét súlyosan terheli». Rudolf kitérőleg válaszolt; egy másik audientia alkalmával pedig az esztergomi érsekség betöltésének akadálya gyanánt azt hozta föl, hogy az ország ezen első egyházi méltóságára ketten tartanak számot: a főkanczellár, Draskovics György zágrábi püspök, és a helytartó, Radéczi István egri püspök, kik közül egyiket sem szabad megbántania. A nuntius biztosította, hogy Draskovics a maga érdekét az egyház javának alárendeli és ha más neveztetik ki primássá, neheztelni nem fog. Mikor később lemondott a reménységről, hogy az esztergomi érsekség betöltését kieszközölheti, azt a tervet karolta föl, hogy egyik fölszentelt püspök az érsekség adminisztrátorává neveztessék ki.

Jelöltje Telegdy Miklós pécsi püspök volt, kit a király még az országgyűlés alatt kinevezett. Azt a tényt, hogy a kinevezés a szent-szék közreműködésével történt, jelentékeny vívmány gyanánt tüntette föl. «Ez» — úgymond — «ebben az országban hallatlan eset.»

Az adminisztrátor jogkörének megállapításánál nehézség merült föl. Telegdy kijelenté, hogy a tisztet csak úgy vállalja el, ha a káptalani javadalmak adományozására jogot kap; ellenben Radéczi fenyegetődzött, hogy helytartói hivataláról lemond, ha ezt a jogot kezei közül kiveszik. Az ellentétet a nuntius egyenlítette ki azzal a közvetítő javaslattal, hogy az esztergomi káptalanban a javadalmakat a helytartó adományozza azoknak, kiket az adminisztrátor ajánl; a miben mindketten megnyugodtak. Bonomi ekkor oda hatott, hogy az adminisztrátor javadalmazásában a kormány lehetőleg bőkezűen járjon el, és ez ügyben Erneszt főherczeggel tárgyalásokat folytatott.

A többi főpapi székeket illetőleg a király kezdetben csak a legjelentéktelenebbnek, a knininek betöltésére ajánlkozott, hogy «a nuntius kedvében járjon»; de azután mind az öt püspökségre kinevezte a főpapokat, kik a pápai megerősítés kieszközlésére megtették mindjárt a lépéseket.[696]

Egyidőben ezzel az actióval a jezsuiták vezetésére bízandó nevelőintézet alapításán fáradozott. Az országgyűlésen a királylyal és a főpapokkal ismételten tanácskozott ezen ügyről, és miután minden oldalról támogatást igértek, lépéseket tett Rómában, hogy a Jézus-társaság főnöke mielőbb néhány rendtagot küldjön Magyarországba.

Az országgyűlés befejezése után a király hozzájárulásával Nagyszombatba ment, hogy az oda vonult esztergomi káptalant meglátogassa. Nagy tisztelettel fogadtatott. Telegdy Miklós házánál lakott. Megállapodásra jutott az iránt, hogy az apáczák keze között levő templom a jezsuitáknak adassék át. Megnyugvással vett tudomást arról, hogy a kanonokok erkölcsi tekintetben kifogástalanok és a chórust lelkiismeretesebben végzik, mint bármelyik magyarországi vagy ausztriai káptalanban.

Elment a nyitramegyei Ujvárba, a mely az esztergomi érsekség jövedelmeiből épült. Észlelvén, hogy ott a templom számára kijelölt helyen a protestáns kapitány istállót állíttatott föl, a király és Erneszt főherczeghez járult azzal a kéréssel, hogy a templom építése iránt rendelkezzenek.

Ugyanakkor értesülvén, hogy Győrött a kapitány a székesegyház egyik hajóját lisztraktárrá alakította át, azt a javaslatot terjesztette a király és a főherczeg elé, hogy a szentélyt és a két hajó felét engedjék át a káptalannak, míg a két hajónak fal által elválasztandó

másik fele a katonai czélokra szolgálhat. Mikor erről a szerény kisérletéről jelentésében szól, megjegyzi, hogy nem tudja, lesz-e sikere!

A király ugyanazon audientián, a mikor ezen ügyeket vele tárgyalta, a pápától várt hadisegély ügyét szőnyegre hozván, a nuntius merészebb hangon szólalt meg. Miképpen várhatja ő felsége, hogy a pápa segélyt nyujt, ha tudja, hogy azt a protestáns kapitányok és katonák fizetésére fordítják?

Rudolf arra utalt, hogy ezeket nem egykönnyen távolíthatja el, de azon lesz, hogy ezt mielőbb megtehesse.[697]

Május első napjaiban Bécsből Szombathelyre — a melyet ő «szent Márton születési helyének» tartott — ment, a hol Draskovics püspökkel a nagyszombati collégium megalapításáról értekezett. Itt arról értesülvén, hogy a szent-gotthárdi apátság, melyet Miksa király Salm grófnak huszonötezer tallérért elzálogosított, hat, egész nyolczezer tallér jövedelmet hoz, azt javasolta a pápának, hogy az apátságot magyarországi collégiumok javára váltsa vissza; de ezt a tervet csakhamar elejtette, mert arról győződött meg, hogy az apátság birtokai a török terület közelében feküdvén, biztos jövedelmet nem igérnek.[698]

Ellenben ragaszkodott a nagyszombati jezsuita-collégium megalapításának tervéhez, noha az államtitkártól azt a leverő tudósítást kapta, hogy a Jézus-társaság főnöke rendtagokat küldeni nem képes.[699]

Május közepén jelenti, hogy a templom már föl van szerelve, a collégium részére évi ezerötszáz forint jövedelem biztosítva, az építkezés czéljaira ugyanilyen összeget fog összeszerezni. «Teszek annyit, a mennyit birok és tudok, a többit Istenre, a kinek ügyéről van szó, bízom!» Majd újból Nagyszombatba utazott, hogy elhárítsa a nehézségeket, a melyeket az apáczák, a templomot átadni vonakodván, támasztottak.[700]

Később más oldalról támasztottak neki nehézségeket. Telegdy az egyházmegyei papnöveldét a collégiumba beolvasztani s ezért amannak jövedelmeit átengedni nem volt hajlandó.[701] Az egri püspök, a kinek mint királyi helytartónak döntő szava volt, szintén nem volt barátja az ügynek.[702]

Ellenben sikerült Pálffy Miklóst, kivel 1584 tavaszán Prágában együtt volt, megnyernie. Egymással váltott levelekben is foglalkoztak ezzel az ügygyel.

«A collégium létesítésének» — írja a nuntius — «míg sikerre reménységem van, nem szünöm meg gondjaimat szentelni. Noha pedig ezt az egész Magyarországra fontos és szent ügyet az a két főpap hátráltatja, nem csüggedek, főképpen, miután Uraságod által lelkesíttetem. Fölkérem tehát, közölje velem mielőbb, mit szándékozik a collégium építésére és föntartására áldozni? és nézeteit az iránt, hogy az ügy sikerét biztosíthassuk. Én ugyanis alkalmas módon és alkalmatlankodva az óhajtott czél elérésére fogok törekedni.»[703]

Pálffy a collégium föntartására évenkint fizetendő 250 tallért biztosított, egyúttal késznek nyilatkozott az építkezés költségeihez is járulni.

«Nem esem most már kétségbe» — írja köszönőlevelében a nuntius — «hogy az Uraságod vallásos bőkezűsége által megvetett alapon a collégium fölépül.»[704] Egyúttal fölkérte, hogy Telegdy püspökkel tárgyaljon, mert, mihelyt az ő és az egri püspök hozzájárulását megnyerték, azonnal meghívhatják a jezsuitákat és hozzáfoghatnak az építkezéshez.[705]

Pálffy érintkezésbe lépett Telegdyvel, a ki ragaszkodott ahhoz az álláspontjához, hogy a nagyszombati papnöveldének föntartandók jövedelmei; míg a collégium föntartására az esztergomi érsekség szakolczai tizedjövedelmét vélte fordítandónak. Ezen javaslat ellen Pálffy elvben nem emelt kifogást, de jobbnak látta, hogy az évenkint 1400 tallér jövedelmet biztosító vöröskői tizedek átengedését eszközöljék ki a királytól.[706]

Rómába küldött jelentéseiben a nuntius magasztalásokkal halmozta el Pálffyt, a kiről elmondotta, hogy vitézség és vallásosság tekintetében egyaránt első az országban; a jezsuita collégium irányában tanusított áldozatkészsége mellett kiemelte, hogy jószágairól és mint komáromi kapitány, a hatósága alatt álló helyekről a protestáns predikátorokat elűzte.

A pápa ennek következtében üdvözlő irattal tisztelte meg őt,[707] a ki köszönőlevelében hangsúlyozta, hogy, miként eddig a katholikus vallást, a melyben neveltetett, mindenki ellen megoltalmazni igyekezett, kötelességét a jövőben is teljesíteni fogja, minélfogva reméllí, hogy ő szentsége ezentúl is meg lesz vele elégedve.[708]

Pálffy Miklósnak a komáromi protestáns német főkapitány helyére az 1584-ik év folyamán történt kineveztetése szintén a nuntius tevékenységének eredménye volt. Bonomi egy alkalmat sem mulasz-

tott el fölhasználni arra, hogy Rudolfra ez irányban hasson. Így mikor 1583 elején bejelenté neki, hogy a pápa százezer forintnyi hadisegélyt ajánlott föl részére, előadta, hogy «noha ő szentsége ezt az ajánlatát semmiféle föltételhez nem köti, mint ő szentségének minisztere figyelmezteti ő felségét, hogy saját hírnevének érdekében és hálája kitüntetése végett kívánatos volna a vallás ügyében valamely jelentékeny intézkedést tenni: a véghelyeken protestáns kapitányok helyett katholikusokat alkalmazni és néhány protestáns predikátort eltávolítani».

Rudolf szivesen hallgatta meg és igérte, hogy a katholikus vallás javára mindent, a mi hatalmában áll, meg fog tenni.[709]

Az 1584-ik év nyarán Hardegg gróf újvári protestáns kapitány elhalálozván, a nuntius egyenesen fölkérte a királyt, hogy helyét katholikus katonatiszttel töltse be, és figyelmébe ajánlott egy Ditrichstein grófot, a ki mellett érvül fölhozta, hogy magyar felesége van, és a magyar urak körében rokonszenvnek örvend.[710]

Néhány hónappal később ez ügyben értekezett Mátyás főherczeggel, a ki biztosította készségéről, de megjegyzé, hogy «nem tehet mindent, a mit tenni akarna».[711]

Más téren szintén dicsekedhetett vívmányokkal.

Az 1584-ik év tavaszán Rudolftól a nuntius azt a kegyelmet kérte, hogy Sopronból a protestáns predikátorok eltávolítását rendelje el, azzal biztatván őt, hogy ily módon az augsburgi birodalmi gyűlés szerencsés kimeneteléhez Isten áldását biztosíthatja magának. Csakhamar ujjongva írja meg Rómába «a jó hírt», hogy a király a rendeletet kibocsátotta. «Ez a tény» — úgymond — «magában véve is nagyjelentőségű, egyúttal annak jele, hogy ő felsége az előterjesztéseket, melyeket a nuntius ő szentsége nevében tesz, meghallgatni kész.»

Kevéssel utóbb «egy másik jó hírt» írhatott, hogy a predikátorok Sopronból eltávolíttattak, és a király a pécsi és egri püspököket az újvári templom építésére fölhatalmazta.[712]

Május 28-ikán az augsburgi birodalmi gyűlésre utazott, a honnan őszszel Bécsbe visszatérvén, november elején megjelent Slavoniában, Lepoglaván, a hol a pálos-rend káptalanját tartotta és a rend reformját kívánta foganatosítani.

A rendfőnök választásánál az előbbi generalis és egy lengyel rendtag között egyenlően oszolván meg a szavazatok, ő mint elnök, az előbbinek javára adta döntő voksát, mivel tőle a reform érdeké-

ben hathatósabb támogatást várt, de azért is, mert tudta, hogy a magyar főpapok lengyelt a magyar rend élén nem szivesen láttak volna.

Javaslatára a káptalan a rend részére papnövelde fölállítását határozta el.

Ugyancsak Lepoglavára hívta meg a nuntius a varasdi főesperesi kerület lelkészeit, kik buzdító szavaira megigérték, hogy az egyházi törvényeket lelkiismeretesen megtartják; egyet közülök, ki az engedelmességet megtagadta, börtönbe vetett.

A zágrábi püspököt fölhívta, hogy főespereseit kerületeik meglátogatására utasítsa és egyházmegyei zsinatot tartson.

Végre lépéseket tett, hogy a kálvinista predikátorok Slavoniából eltávolíttassanak.[713]

Mikor 1584-ik év nyarán a pápa Báthory Endrét a bíbornoki testületbe vette föl, Rudolf kijelenté, hogy most már ő is egy magyarországi főpapnak bíbornokká kineveztetését kívánhatja. Draskovicsot ajánlotta.[714]

Az államtitkár a nuntius fölterjesztésére azt válaszolta, hogy a pápa kész a kalocsai érseket a bíborral kitüntetni, de mivel imént jelentékeny számú bíbornokokat nevezett ki, «kis ideig várakoznia kell».[715]

Rudolf ebben a nyilatkozatban megnyugodott s csak azt jegyzé meg, hogy «ajánlása eredményét hő vágygyal várja». Ellenben bizalmas tanácsosa, Rumpf, tartózkodás nélkül kifejezte elégületlenségét a szent-szék eljárása fölött.[716]

Bonomi ekkor, 1584 végén, visszahivatván, bucsúaudentiáján esdekelve kérte a királyt, hogy az esztergomi érsekség betöltését ne halaszsza tovább és ne adjon rossz példát utódainak olyan ténynyel, a melyet elődei közül egyik sem cselekedett. Ideje volna — úgymond — hogy az agg Draskovicsot, kit ő szentsége a bíborral ki fog tüntetni, a király jutalmazza meg és az esztergomi érsekségre emelvén, a bíbornoki méltósággal összhangzó fény kifejtésére képessé tegye; ne engedje magát az egyházi jövedelmek bitorlására csábíttatni minisztereitől; az, a mit az egyháztól jogtalanul élvez, hasznot nem hoz; azok a vállalatok, a melyekre egyházi jövedelmeket fordított, mind szerencsétlen véget értek.

Rudolf jóakarattal hallgatta meg és köszönte a jó tanácsot. Kijelenté, hogy az esztergomi érsekséget az egri püspökkel fogja betölteni; míg Draskovics a bíborral eléggé meg lesz jutalmazva.

A nuntius nem ragaszkodott jelöltjéhez és a király belátására bizta, hogy «Isten dicsőségének és a hívek üdvének szemelőtt-tartásával határozzon».[717]

Draskovics a következő év végén (deczember 19-ikén) bíbornokká lett.[718] De az esztergomi érsekség betöltetlenül maradt.[719]

***

XIII. Gergely pápa elévülhetetlen dicsősége az, hogy az oktatás és nevelés szellemének megujításával, collégiumok, szemináriumok, convictusok alapításával igyekezett a katholikus vallás restauratióját Németországban előkészíteni és biztosítani.

Alkotásait az 1552-ben alapított, de dotatiójának és szervezetének fogyatkozásai miatt tengődésre kárhoztatott római német-collégium újjászervezésével kezdette meg, lehetővé tevén, hogy abban száz növendék nyerjen ellátást. Augusztus 6-ikán állította ki az alapítóbullát és haladék nélkül fölhívta Németországban működő nuntiusait és ügyviselőit, hogy alkalmas ifjakat küldjenek az intézetbe.[720]

Az intézet elöljárói a jelentkező magyar ifjakat sem utasították vissza. 1560-ban fölvették Szántó Istvánt, a ki kevéssel utóbb a Jézus-társaságba lépett.[721]

Delfino nuntius kérdést tett Rómában, vajjon Cseh- és Morvaország, Szilézia és Lausitz területéről is küldhet-e ifjakat? Mire a bíbornok-államtitkártól azt a választ kapta, hogy a collégium nemcsak Németország, hanem «az eretnekségek által megtámadott szomszéd északi területek» javára is alapíttatott.[722]

Ennek következtében Delfino fölvételre tíz ifjút szemelvén ki, ezeknek sorába fölvett egy magyarországit is, a soproni származású Carbo Jánost.[723] Eljárásának magyarázatául megjegyezte, hogy «az eretnekségek által megtámadott szomszéd északi területekhez» tartozik Magyarország is, mely vallási tekintetben «talán éppen olyan rosszul áll», mint a többi országok; különben is Magyarországban a felsőbb tanulmányokkal foglalkozók száma igen csekély lévén, sokat úgy sem lehet küldeni. Ugyanakkor azt javasolta, hogy a pápa a bécsi szemináriumban is tízezer tallér évi jövedelem biztosításával száz növendék befogadását tegye lehetővé oly módon, hogy németek és csehek mellett magyarok is vétessenek föl, mindannyian azzal a kötelezettséggel, hogy, a mennyiben egyházi pályára lépni nem hajlandók, a rájok fordított költséget térítsék meg.[724]

Az államtitkár megnyugtatta őt az iránt, hogy Magyarország

is «benfoglaltatik azon északi területekben», a melyeknek javára a német collegium alapíttatott, minélfogva néhány magyart is küldhet, úgy azonban, hogy az egyes országok kellő arányban legyenek képviselve; egyszersmind megörvendeztette azzal a tudósítással, hogy a pápa a bécsi seminárium kifejlesztésének tervével foglalkozik.[725]

Azonban Carbo nem kapott magyarországi társat. Ő sem fejezte be Rómában tanulmányait. Öt év mulva betegség miatt Bécsbe tért vissza.[726]

XIII. Gergely pápa a következő években az angolok, görögök és maroniták számára létesített Rómában collégiumokat; Olaszország határain túl pedig a bécsi, braunsbergi, dillingeni, fuldai, gráczi, olmüczi és vilnai szemináriumokat részint maga alapította, részint fejlesztette és gyarapította.

Magyarország irányában sem elégedett meg azzal, hogy ezekbe az intézetekbe magyar ifjak fölvételét megengedte; külön római magyar collégium alapítását tervezte.

Ezt a tervet első ízben loyolai szent Ignácz, a Jézus-társaság alapítója pendítette meg. (1553.)[727] Majd utóbb V. Pius karolta föl ki a pálos-rend római kolostorát a Coelius hegyen (Santo Stefano rotondo) kívánta e czélra átalakítani.

Fölhívására 1571-ben Verancsics Antal érsek tizenkét magyar ifjút szemelt ki és készült a megnyitandó intézetbe küldeni.[728]

Azonban a pálosok ezt ellenezték és rávették Draskovics György zágrábi püspököt, hogy őket támogassa. «Az örök városban» — írja ez egyik római bíbornokhoz — «a pálosoknak egyetlen kolostoruk van, a mely mintegy az összes magyarok vendégháza. Értesülök, hogy azt bizonyos egyéneknek ő szentsége előtt tett előterjesztése következtében és az ott tartózkodó szerzetesek csekély száma miatt veszély fenyegeti... Esedezem, méltóztassék ő szentségénél kieszközölni, hogy az a kolostor a magyar nemzet kezei között maradjon. A pálosok legközelebb május havában tartandó káptalanukban rendelkezni fognak az iránt, hogy mielőbb néhány szerzetest küldjenek oda.»[729]

Morone bíbornok kieszközölte, hogy a pálosok megtartották kolostorukat. Ezek azonban igéretüket nem teljesítették.

1575-ben csak egyetlen magyar pálos volt ott: kilenczvenesztendős vak aggastyán. Olasz, dalmát, spanyol és flandriai társai pedig sok panaszra adtak okot mind azért, mert magyar zarándokot

nem szivesen fogadtak, mind pedig azért, mert henye életet éltek és a szerzetesi fegyelmet megtartani elmulasztották.

Szántó István jezsuita-atya, szent Péter bazilikájának magyar gyóntatója, a mint 1575-ben Rómába jött, azonnal fölkarolta V. Pius tervét, hogy a kolostor papnöveldévé alakíttassék át. XIII. Gergelyhez, emlékiratot nyujtott be, a melyben előadja, hogy Magyarországban a katholikus egyház gyászos helyzetének a papokban való hiány a főoka, minélfogva legelőbb papok neveléséről kell gondoskodni; azután föltárta a coeliusi kolostor lakóinak életét, mely eltávolításukat igazolná.[730]

A pápa késznek nyilatkozott a javaslat elfogadására. Azonban Farnese bíbornok, a kolostor védnöke, megakadályozta a pálosok eltávolítását. Szántó ennek daczára nem nyugodott. Módot talált arra, hogy Farneset megnyerje, a ki a kolostor védnökségéről lemondott és kijelenté, hogy papnöveldévé átalakítását nem fogja többé ellenezni.

Ekkor, 1578 elején, Baranicsi Balázs és Sombori György nevű magyar ifjak jöttek Páduából, hittudományi tanulmányaik befejezése végett, Rómába. Mivel a német collégiumba föl nem vétettek, a pápához folyamodást intéztek a végből, hogy a magyar nemzet részére is alapítson collégiumot. A pápa tíz tallér havi segélyt utalványozott részökre addig, «míg a magyar collégium létrejő».[731]

Szántó erről értesülvén, terjedelmes emlékiratot mutatott be, mely hivatva volt Magyarország iránt részvétet és érdeklődést kelteni s a pápa szándékának végrehajtását siettetni.[732]

Ez megtette a várt hatást. XIII. Gergely elhatározta a magyar papnövelde létesítését és ez ügyben négy bíbornokból álló bizottságot alakított és az alapító oklevél szerkesztésével Sanctorio bíbornokot bízta meg.

Szántó ekkor, javaslattételre szólíttatván föl, a fősúlyt arra helyezte, hogy a papnövelde csakis magyar születésű és nyelvű növendékeket fogadjon be, ezek a Jézus-társaság bécsi főnökei által vétessenek föl, tanulmányaik befejezése után pedig az intézet bíbornok-védnökei által Magyarország azon vidékeire küldessenek, a hol papokban leginkább van hiány s ott csakis hittérítők és hitszónokok minőségében alkalmaztassanak.

A bíbornoki bizottság nem helyezkedett az ő álláspontjára. A növendékek kiszemelését és alkalmazását a püspökökre bízta.[733]

Ez alatt a pálos-rend dalmácziai tartományfőnöke Rómába jött és azon fáradozott, hogy a kolostort megmentse rendje számára.

Azt hirdette, hogy a kolostor a magyar és dalmát nemzetek közös tulajdona, hogy papnöveldévé átalakítása az egész rendre gyalázatot hozna és kolostorai eltörlésére másutt is fölbátorítaná ellenségeit; egyúttal a jezsuitákat azzal gyanusította, hogy a papnövelde alapítása csak ürügy, a czél nem más, mint a pálos-kolostor megszerzése. Több bíbornokot sikerült megnyernie.

Ugyanekkor, 1579 tavasz elején, Draskovics Györgytől ujabb előterjesztés érkezett a pálos-kolostor föntartása érdekében.

A jezsuita-generális attól félvén, hogy a pálosok gyülölködése a Jézus-társaságra hátrányos következményeket vonhat maga után, Szántónak megparancsolta, hogy vonuljon vissza és a bíbornokokat többé ne keresse föl.

Szántó a parancsnak betű szerint engedelmeskedett, de írásban folytatta működését. Fáradhatatlan volt levelek és emlékiratok szerkesztésében, melyeket a pápához, Savelli, Sanctorio és Sirletto bíbornokokhoz intézett, hogy a pálosok érveit czáfolja, sőt ezek ellen mint vádló lépett föl és az egész rendről lesújtó itéletet hangoztatott.

A pápa a győri püspök előterjesztésének megérkezése után elrendelte, hogy az ügy újból alaposan tárgyaltassék. A jelentés, a melyet kapott, előbbi elhatározásában megerősítette őt. Erről az államtitkár május 30-ikán értesíté a prágai nuntiust.

«Ő szentsége» — úgymond — «meg van győződve arról, hogy az ifjúság kiképzésére hivatott collégium nagy hasznot fog hajtani az országnak, mely törökök és eretnekek által körülvéve, eretnekségeket táplálván kebelében, az egyházi fegyelem fölbomlása és az istenitisztelet szünetelése következtében semmire sem szorul inkább, mint jó munkásokra, a kik az egyházak szolgálatában és a lelkek gondozásában Isten segítségével fáradozzanak.»[734]

A pápa ekkor közzétette az alapítólevelet, melyet már február 22-ikén állíttatott ki.[735] Bevezetésében így szól: «Korunk különféle viszontagságai között a legnemesebb és egykor leggazdagabb Magyarország siralmas állapotát meggondolva, a keresztény világ ama kitünő és jelentékeny része iránt táplált szeretetünk által indíttatva, hő óhajtás vezérel minket, hogy bajain erőnkhöz képest segítsünk. Azért elhatároztuk, hogy a magyar nemzet részére külön intézetet alapítunk abban a reményben, hogy ily módon Magyarországon a katholikus hitet legbiztosabban támogathatjuk és állíthatjuk vissza».

Az intézetnek négy bíbornok-védnököt rendelt; az igazgató kinevezését a Jézus-társaság generálisára bízta. A Coelius-hegyen levő kolostor berendezésére 500 tallért utalványozott s mind a kolostornak, mind a magyar zarándokháznak (mintegy 1200 tallért jövedelmező) összes javait és alapítványait az intézetnek adományozta.

Azonban a pálosok vonakodtak a kolostorból kiköltözni. Május 28-ikán fegyveresektől kisért pápai biztos jelent meg ott és (a vak magyar aggastyán kivételével) a szerzetesek eltávolítását foganatosította. Mire rögtön beköltözött oda három magyar növendék: Usali Miklós, előkelő nemes család sarja, Baranicsi Balázs és Kundli Benedek. Igazgatóvá Turi Ferencz jezsuita-atya neveztetett ki.[736]

A bíbornok-államtitkár 1579. május 30-iki jegyzékben meghagyta a nuntiusnak, hogy a magyar collégium megalapítását jelentse be a királynak azzal a megjegyzéssel, hogy az világi szempontból is hasznos lesz az uralkodóházra, mert az egyházi férfiak, kik abban neveltetésöket nyerik, haza térve, az uralkodó iránt a hűség és engedelmesség megszilárdítására fognak a magyar nemzet körében hatni.

Utasította őt, birja rá a magyar főpapokat, különösen a pécsi és győri püspököket, hogy Magyarország és Erdély területéről alkalmas növendékeket küldjenek, a kiket a bécsi jezsuita-collégium rectorának vizsgálata alá kell bocsátaniok; számuk tizenkettőre mehet.

A királyt és a főpapokat megnyugtatta az iránt, hogy rájuk teher az intézet föntartásából háromolni nem fog, mert a mennyiben jövedelmei elégtelenek lesznek, a hiányt a pápa fogja pótolni. Csakis az útiköltség födözését kívánta a növendékektől vagy a főpapoktól, a kik azokat küldik.[737]

Malaspina Horácz őrgróf, ki ekkor a nuntiusi tisztet töltötte be, a magyarországi püspököket a magyar collégium alapításáról értesítvén, fölszólította növendékek küldésére. A veszprémi és pécsi püspökök, úgyszintén a bécsi jezsuiták nyolcz alkalmas ifjút ajánlottak fölvételre. Azonban ezek közül egy sem volt hajlandó Rómába menni. Nehézséget támasztott még az útiköltség födözése is, minélfogva a nuntius javasolta, hogy arról is a szent-szék gondoskodjék.[738]

Erre a bíbornok-államtitkár tagadólag válaszolt, a mit azzal indokolt, hogy az új gyakorlat behozatala után a német collégium irányában ugyanazon igényeket támasztanák; továbbá, hogy

míg a növendékek, ha maguk költségén utaznak, 4—6 tallérral beérik, legalább 25—30-at költenének, ha mástól kapják a pénzt.[739]

Ezalatt a magyar collégium épülete mindjárt az első hetekben alkalmatlannak bizonyult, részint egészségtelen vidéke, részint a jezsuita főiskolától távolfekvése miatt. A pápa ennek következtében évi 125 tallér bérösszegért a városban házat bérelt, a melybe a magyar növendékek a nyár folyamán átköltöztek.

Azonban kevéssel utóbb találkoztak, kik a pápának előterjesztették, hogy azért a három magyar növendékért nem érdemes nagy költséggel külön intézetet tartani fönn és rábirták őt, hogy azoknak a német collégiumba való fölvételét rendelje el.

Sanctorio bíbornok közlé velök ezt a rendelkezést. Ezek kijelentették előtte, hogy mivel átköltözésökből a magyar nemzetre nagy hátrány és gyalázat háromolnék, inkább visszatérnek hazájokba, mintsem a német intézetbe lépnének.

Szántó, kinek közbenjárását az ifjak kikérték, a pápához fordult és kifejtette előtte, hogy «a két ellentétes szellemű nemzet» egy intézetben nem fér meg. XIII. Gergely ekkor ráállott, hogy a magyar ifjak megmaradhassanak házukban, de néhány hét mulva megújította korábbi rendeletét azzal a hozzáadással, hogy őket, ha a német intézetbe lépni vonakodnak, a magyar házból el kell távolítani.

A három magyar ifjú állhatatos maradt. Távoztak intézetükből, de nem léptek a német collégiumba.

Szántó újabb kisérletet tett a magyar intézet megmentésére. Jóakaróihoz, Morone és Sirletto bíbornokokhoz, intézett emlékirataiban kifejtette, hogy a magyar intézet megszüntetése a magyar nemzetre káros és meggyalázó tény volna, hogy a magyar ifjak «a velökszületett ellenszenvnél fogva» nem élhetnek annak a nemzetnek fiai között, «a melytől leginkább iszonyodnak», és hogy ha a magyar intézet javait a német collégium veszi át, ezzel igazolva lesz a pálosok vádja, hogy a magyar collégium létesítése csak ürügy volt kolostoruk és javaik elkobzására.

Az előterjesztés közöltetett a pápával, ki a merész szavak által fölháborítva, Szántót egyházi büntetések terhe alatt a két intézet egyesítése elleni tevékenységének folytatásától eltiltotta. A jezsuitaatya könyeket ontott «a szegény magyar nemzet szerencsétlen sorsa fölött, melyet mindenütt elnyomnak, üldöznek és eltipornak»; de engedelmeskedett.

Ekkor véletlenül ismét egy magyar ifjú érkezett Rómába, a

ki a német collégiumba belépett, példáját az ellenszegülők közül ketten követték.

Az államtitkár október 3-ikán értesítette a nuntiust ezen intézkedések felől; kijelentvén, hogy mihelyt a magyar növendékek száma kellően megszaporodik, részökre külön collégium fog létesíttetni «a szerint, a mint jónak fogják látni».

Ugyanakkor tudomására hozta, hogy a német-magyar collégiumban akár húsz magyar növendék helyezhető el, és pedig oly módon, hogy ezek közé, Horvátország kizárásával, Magyarország és Erdély szülöttei vétetnének föl.[740] Azt a reménységét fejezte ki, hogy ezek idővel oly nagy számban fognak jelentkezni, hogy az intézet mindannyit befogadni nem lesz képes.[741]

Azonban csalódtak. Csak egy magyar ifjú jött Rómába: Csehi Antal, kit 1580 elején a nuntius küldött.[742]

Ennek daczára a pápa 1580. április 13-ikán kiállította a bullát a két collégigium egyesítése felől. «Az emberi cselekedetek sajátsága az» — úgymond — «hogy gyakran még az alaposan megfontolt rendelkezések is a tapasztalás tanúsága szerint módosításra szorúlnak. Évek előtt a német collégiumot és nemrég a magyart alapítottuk Rómában, avégből, hogy ezen nemzetek ifjai jó erkölesökkel és erényekkel földiszítve, az igazi vallásosságban és hitben neveltessenek. Mivel pedig a német collégium növendékei, Isten dicsőségére és nemzetök javára, már is sokféle gyümölcsöt termettek, a magyar collégium ellenben állandó lakóhelyet nélkülöz és néhány oda küldött magyar ifjú a német collégiumba lépett: meggondolván azt, hogy mindkét collégium ha egyesittetik, czélszerűbben lesz fönntartható és vezethető; . . . elhatároztnk, hogy a magyar collégiumot a némettel, apostoli teljhatalmunknál fogva, örök időkre egyesítjük és egybeolvasztjuk.»

Megállapítja, kogy az egyesített intézet a «német és magyar collégium» czímet viselje; a magyar collégium a Coelius-hegyi kolostor és a magyar zarándokház összes javainak és jövedelmeinek, a magyar zarándokok iránt gyakorlandó vendégszeretet kötelessége mellett, birtokába lépjen; Magyarországban, «a hol a magyar nyelv használtatik, vagy Horvátországban és Slavoniában született» tizenkét növendéket fogadjon és neveljen a magyarországi egyház szolgálatára.

A német-magyar collégium soká nem tudott Magyarországban népszerűségre szert tenni.

Az 1582-ik év tavaszán a magyar főpapok a nuntius közbenjárását kérték ki a római pálos-kolostor visszaállítása érdekében. Az ügyet úgy tüntették föl, mint a mely «egész Magyarország becsületét érinti», és kiemelték, hogy a magyar szerzetesek eltávolítása miatt még a protestáns rendek is zúgolódnak.

A bíbornok-államtitkár fölvilágosította a nuntiust, hogy a pálosokat fegyelmetlen életök miatt kellett eltávolítani, a kolostor jövedelmei pedig szegény magyar tanulóknak a német collégiumban eltartására, így tehát a magyar nemzet javára, fordíttatnak. Megjegyzé, hogy a magyar főpapok által küldendő alkalmas növendékeket a collégiumban szivesen fogják befogadni.[743]

A nuntius ekkor figyelmeztette a szent-széket, hogy ha a magyar főpapokat nem akarják elkedvetleníteni, az általok küldendő növendékeket még abban az esetben is be kell fogadni, ha a collégium szabályaiban követelt kellékek közül egyiket-másikat nélkülözik.[744]

Az államtitkár válaszolá, hogy a collégiumban elég számos magyar neveltetik, minélfogva a főpapok meg lehetnek elégedve.[745]

A nuntius mindazáltal sürgette, hogy még néhány magyar ifjút vegyenek föl a collégiumba;[746] mire az államtitkár fölhatalmazta a magyar főpapokat, hogy még két növendéket küldhessenek.[747]

Csakhamar azzal a kéréssel is fordulnak a magyar főpapok Rómába, hogy a collégiumból a tanulmányaikat elvégezett növendékek egyházmegyéikbe küldessenek. Még az 1582-ik év végén intézkedett az államtitkár, hogy az esztergomi egyházmegye szolgálatára három küldessék.[748]

Az 1583-ik évi nyár végén Báthory István lengyel király unokaöccsét, Báthory Andrást, Rómába küldvén, megbízta, hogy ott «a magyarok házának» visszaadását eszközölje ki. Úgy nyilatkozott az udvaránál működő nuntius előtt, hogy «könnyebben egyesül tűz és víz, mint a magyar a némettel»; fölemlítette, hogy, mikor Erdélyben nagy költséggel papnöveldét alapított, az a szándék lebegett előtte, hogy onnan küldessenek növendékek a római «magyar házba»; megpendítette azt az eszmét, hogy magyar és lengyel növendékek számára alapíttassék közös collégium Rómában.[749]

A pápai államtitkár ekkor a nuntius útján fölvilágosította a lengyel királyt arról, hogy téved, mikor fölteszi, hogy a Coelius-hegyen magyar collégium állott fönn, mivel ott a pálos-kolostorban kevésszámú szerzetes élt tétlenül; ennélfogva a pápa czélszerűnek

látta, hogy magyar papnövelde czéljaira fordíttassanak a kolostor jövedelmei, melyek elégtelenek lévén, ideiglenesen tizenkét magyar növendéknek a német collégiumban ellátására szolgálnak, mindazáltal fönnáll a terv, hogy kedvező alkalommal külön magyar papnövelde létesíttessék, a minek megvalósítását a lengyel király által nyujtandó segély siettethetné.[750]

Báthory István megnyugvással vette tudomásul ezt a fölvilágosítást és kijelentette, hogy azon lesz, hogy «ő szentsége jó hajlandósága Isten dicsőségére és a magyar nemzet lelki javára értékesíttessék».[751]

Azonban ezen ügyben semmi sem történt.

Négy évvel utóbb Heresinczi Péter zágrábi püspök és királyi kanczellár szóba hozta a nuntius előtt, hogy «a magyar nemzet» még mindig rossz néven veszi a Coelius-hegyi kolostor «bekebelezését», mert a magyar kolostor, míg magyarok kezében volt, a magyar zarándokoknak jelentékeny előnyöket nyujtott és alkalmas volt arra is, hogy magyar növendékeket befogadjon. Panaszolta, hogy a német collégiumban a magyar növendékek a németekkel nem élnek jó egyetértésben, minélfogva kevesen küldetnek oda, és azok is, a kik eddig küldettek, vagy visszatértek vagy visszatérni készülnek. Említé, hogy ezt az ügyet a jövő országgyűlés tárgyalni fogja és kikéri a király közbenjárását a pápánál.[752]

A bíbornok-államtitkárnak azonban sikerült megnyugtatni a zágrábi püspököt.[753]

A római collégium ügye az országgyűlésen nem került szőnyegre. A magyar főpapok megnyugodtak a bevégzett tényben. Báthory István jóslata sem teljesült.

V. Sixtus uralkodása elején a német-magyar collegiumban a német és magyar ifjak között surlódások fordultak elő. A pápa vizsgálatot indított. A német ifjak panaszkodtak, hogy ilyen surlódások alkalmával őket elöljáróik túlságos szigorral büntetik, ellenben a magyarok irányában elnézők; ezek pedig súlyosan sértik őket azzal az állítással, hogy ők «szent István alapítványából élősködnek».

Az intézet rectora a magyarok panaszait alaptalanoknak tüntette föl.

A vizsgálatra kiküldött főpapok azt javasolták a pápának, hogy a magyarokat és a németeket a collegiumban, legalább ideiglenesen és kisérletképpen el kellene választani.

Ekkor jött Rómába Báthory Endre bíbornok. Ez a magyar ifjaktól megnyerve, a magyar collegium visszaállítását kérte.

Kevéssel utóbb kitűnt, hogy a magyar ifjakat egy Rómában tartózkodó honfitársuk, Paczóth Miklós, izgatta föl. A magyar főpapok erről értesülvén, a collegium elöljárói iránt bizalmukat fejezték ki; ezzel a békeség helyreállott és három század folyamán soha többé meg nem zavartatott.[754]

***

A XIII. Gergely pápa által Németország számára alapított papnöveldék egyikébe, az olmüczibe, egy alkalommal magyar ifjak is fölvétettek.

Possevino atya, mikor 1579 elején Prágában megfordult, itt Draskovics György győri püspöktől, a királyi kanczellártól, Magyarország szomorú vallási állapotairól tudomást szerezvén, azon volt, hogy — mint maga írja — «segítsen Magyarországon». Ajánlkozott, hogy a Rómából nyert fölhatalmazással élve, néhány magyar ifjút az olmüczi papnöveldében helyez el. Néhány héttel utóbb tőle régi nemes családokból származó hét magyar ifjút vesz át, kik főképpen folyékony latin társalgásukkal nyerték meg tetszését. Róluk jelentést tett az államtitkárnak s megjegyzi: «Ha láthatná őket Méltóságod, örömét lelné bennök». Maga kisérte őket Olmüczbe. Azonban hatan közülök már félesztendő mulva elhagyták az intézetet; a hetedik Hegyi Márton, egy évet töltött ott, tanulmányaiban jeles előmenetelt tett és hazájába visszatérvén, a török hódoltság területén iskolát nyitott.[755]

***

V. Pius pápa 1571-ben a raguzai származású Drakolicza Bonifácz stagni püspököt Boszniába küldötte, mint apostoli visitatort.[756] A buzgó főpap működését kiterjesztette a török uralom alatt álló szomszéd területekre, névszerint Magyarország déli részére is. Ezen tevékenységének folytatására buzdította őt XIII. Gergely,[757] a ki őt, miután több éven át egyházmegyéjében tartózkodott volt, saját ajánlatára 1580-ban újból megbízta, hogy a török uralom alatt élő keresztényeket Bosznia, Herczegovina, Szerbia, Dalmáczia, Horvátország és Slavonia területén keresse föl. Kimerítő utasítással szabályozta azt az eljárást, melyet a vallási élet összes érdekeinek fölkarolásában követnie kellett.

Bonifácz püspök 1581 nyarán Boszniából — a hol, mint a pápához intézett levél mondja «új szent Pál gyanánt működött»[758] —

Magyarországba jött és augusztus közepén megjelent Pécsett. Innen három katholikus pap megható szavakkal köszöni a pápának az örömöt, vigasztalást és áldást, a mit küldöttének megjelenése hozott nekik; egyúttal Miklós pécsi plébánosnak püspökké szenteltetését kérik.[759]

Augusztus végén az alsó Duna partján fekvő Báziáson gyüjtötte egybe a Szerémség papjait, kiket tanácscsal, oktatással, buzdítással s egyházi könyvekkel látva el, nehéz kötelességeik sikeresebb teljesítésére képessé tenni igyekezett.[760]

A következő (1582) év elején Temesvárt találkozunk vele, hol két katholikus hitközség állott fönn; az egyik Raguza vidékéről származó, részben elszlávosodott kereskedőkből, a másik magyar polgárokból alakult. Mindkettő egyenlő hithűséggel fogadta és hódolt szavainak. Mikor pedig őt itt január vége felé elragadta a halál, mindkét hitközség külön levélben értesítette erről a szomorú esetről a pápát, a kit az ő vallási érdekeik fölkarolására, különösen iskola alapítására kértek föl.

A raguzaiak szerb nyelven írták meg levelöket.[761] A magyarok nemzeti nyelvöket használták és eredeti példányban megőrzött levelök az egyetlen magyar kérvény, a mely hazánkból Rómába küldetett; ennélfogva, de megható és jellemző tartalmánál fogva is, megérdemli, hogy egész terjedelmében közöljük:

«A keresztyének, kik itt Temesvárat lakunk, egy akaratbul és egy szívvel adunk hálát az Istennek Te Szentségedért, melyet Szentségedtől igen jó néven vettünk, hogy Te Szentséged minket meglátogattál az te küveteddel és apostoloddal, és igen nagy jó kedvvel vöttük ő tűle is, de miniben volt münekünk örömünk az ő jövetelében, anneval inkább volt münekünk bánatunkra az ő halála; mert ha az úr Isten űtet ki nem veszi vala az világból, ő münekünk mind az keresztyéneknek nagy sok igíreteket és fogadásokat tött vala, hogy Te Szentségétül megszerzené, ki lött volna mind minekünk és mind ez szegín keresztyénségnek előmenetire és idvességére, hogy egy scolát avagy egy tanuságnak helyét csináltatna Te Szentséged költségöddel, mivel hogy az gyermökcsék tanulnának és valami gyökeret verhetnének, hogy az sok Luterségeknek tévelgésének végök lehetne és kitisztítója, hogy Istennek segítségébűl oly nevekednégek közülök, ki papi méltóságot venne és ez szegén juhokat táplálnája; mert ha papok volnának itt az tartományban, netalántán még sem áradott volna el ennyire az hitetlenség, de mind ott körü-

lünk is csak három pap vagyon, az egyik ki köztük vagyon, az is Dobroniki,[762] híják frater Dominicusnak, de az is nem tud magyarul predikálni, mindazáltal mégis ennihány gyermököket tanít; mert igen szegény nép vagyon köztünk, az idegen fejedelmek igen megsziginyíték és megnyomoríták ez földet, azért nem lakhatnak az gyermökök, mert sem tanítójok nincs, sem fizethetnek az tanítójoknak, sem ételök, sem italok, még csak ruházatjok nincsen, kivel az atya vagy az anya ruháztatná, azért nem tanulhatnak, hanem Szentségedtűl kérvén segítségöt és azt, a mit kérünk Szentségedtűl, hiszszük is, hogy megadod, mint jó lelkipásztor az ő juhainak. Ezt is tudtára adjuk Szentségednek, hogy jőnnek ide mi közinkben oly hitetők az ő rendök szerint, kik az szegény községet igen megháborítják az ő tévelygő tudományával, kiért kérünk Szentségednek, hogy az mi nyelvünkön is külgyön Szentséged tanítót, ki állhasson ellenök az ő hamis tudományoknak. Egyebett nem kérvén Szentségedtűl, mi mindnyájan hanyat homlok könyörögvén és lábaidhoz esvén, imádunk Istent éretted.

Kőlt ez levél Temesvárat, bőjtmás havának 8. napján. Anno Domini 1582.[763]

A pápa, mihelyt Bonifácz püspök haláláról értesült, utódjává ugyanazzal a hatáskörrel és megbízással Quintio Ágoston corzulai püspököt rendelte.[764] Ez azonban Magyarországba nem jutott el. A Maros és Száva között, a «temesvári herczegségben» lakó katholikusok ennélfogva fölhasználták azt az alkalmat, a mikor Raguzai Domonkos pap (ugyanaz, a kit a temesvári magyarok is említenek) fogadalmának teljesítése végett Lorettóba készült, hogy általa a pápához folyamodjanak, esdekelvén, küldjön hozzájuk apostoli visitatort, a ki őket elhagyatottságukban vigasztalja, oktassa, hitükben megerősítse.[765]

Kétségkívül Domonkos atya előterjesztései birták rá XIII. Gergely pápát arra, hogy a magyarországi főpapok figyelmét török uralom alatt élő híveikre irányozzák. 1584. szeptember 1-én hozzájuk intézett apostoli iratban buzdította őket, hogy egyházmegyéjöknek török uralom alatt álló részeit el ne hagyják, küldjenek oda papokat, a kik a híveket szentségekben és lelki vigasztalásban részesítvén, a szent hitben megtartsák.[766]

Néhány hónappal utóbb a bíbornok-államtitkár a következő jegyzéket intézte Bonomo nuntiushoz:

«Ő szentsége értesült, hogy török uralom alatt számtalan sze-

gény keresztény él. A Budán és vidékén lakók, mintegy tizennyolcz vagy húszezren, magok jelentették, hogy minden papi segítség nélkül szűkölködnek. Ezért a szent-atya meghagyásából figyelmeztesse uraságod az illető érsekeket és püspököket, hogy ezen bajok megszüntetéséről gondoskodjanak, kötelességöket teljesítsék és küldjenek oda szerzeteseket vagy világi papokat, a kik a szentségeket szolgáltassák ki és megtartsák őket a keresztény hitben, nemcsak Isten dicsősége és ama lelkek üdvössége, hanem a közügy és ő felsége érdekében is. Ha pedig a magyarországi részekből nem lehetne küldeni papokat a török gyanakodása miatt (a mit azonban nehéz elhinni, mivel a törökök a keresztény jobbágyokat az adófizetés és a földmívelés szempontjából megtartani óhajtván, nem gátolják őket vallásuk gyakorlatában és papok tartásában), Dalmáczia vagy Raguza felől lehetne küldeni papokat. A mennyiben Uraságod jónak látja, erről értesítheti ő felségét és fölkérheti, hogy a maga részéről szintén hasson a főpapokra. Uraságod továbbá azon érseket vagy püspököt, a kinek joghatósága alatt áll Buda és vidéke, föl fogja szólítani, hogy valamely módon segítve legyen ama szegény keresztényeken, ő szentsége szent szándékai szerint, a ki már rendelkezett, hogy Raguzából a szent Ferencz-rend ottani tartományából néhány szerzetes menjen oda.»[767]

***

A XVI. század végéig az egész keresztény világ azt az időszámítást és naptárt használta, a melyet Julius Caesar állapított meg. De ebbe az a hiba csúszott be, hogy az esztendő néhány perczczel kelleténél hosszabbra vétetett föl. Ennek következménye volt az, hogy az éjnap-egyenlőség, mely a természetben mindig ugyanazon időpontra esik, a naptárban évenkint mindig valamivel korábbi időre esett. Ez a hiba annyira növekedett, hogy 1582-ben a naptár tíz nappal hátramaradt és a márczius 21-re eső tavaszi éjnap-egyenlőség márczius 11-ikére volt megjelölve.

Ezt a hibát már a XIV. században észrevették és kijavítására ismételten történtek kisérletek, a melyek eredménytelenek maradván, XIII. Gergely pápa vette kezébe az ügyet és tekintélyes csillagászok meghallgatása után 1582. február 24-iki bullájával életbeléptette az új naptárt. Az éjnap-egyenlőségnek természetes időpontjára visszahelyezése érdekében elrendelte, hogy a folyó esztendő október havában tíz nap kihagyassék, vagyis október 4-ike után azonnal

15-ike következzék, ezentúl pedig minden században csak kilenczvenkilencz szökőév számíttassék, azaz egy szökőnap kihagyassék.

Nuntiusait utasította, hogy az új naptár elfogadását és használatbavételét eszközöljék ki. Ezt Olasz-, Spanyol-, Francziaországban és Portugalliában azonnal nehézség nélkül érte el. A következő évben a svájczi köztársaság, Németalföld katholikus részei, a német birodalom és Rudolf király örökös tartományai fogadták el az új naptárt.[768]

Possevino kassai tartózkodása alatt, 1583 nyarán fáradozott azon, hogy Magyarországban és Erdélyben szintén életbelépjen. Czélt is ért. Október havában Radéczi István egri püspök, királyi helytartó, a nagyszombati nyomdában kinyomatta az esztendő utolsó negyedére szóló új naptárt, a melyben a tíz nap kihagyása jelezve van.[769]

Az év végén pedig kieszközölte, hogy a naptár életbeléptetése iránt királyi rendelet bocsáttatott ki.[770]

Azonban míg a katholikus papság készséggel használatba vette az új naptárt, a megyék és városok nehézséget támasztottak, arra hivatkozván, hogy ilyen nagyfontosságú ügyben a rendelkezés az országgyűlés hatáskörébe tartozik.[771]

Rudolf király is ezen álláspontra helyezkedett és az 1587-ik évi országgyűlés elé terjeszté az új naptárt. A protestáns rendek egy ideig ellenezték elfogadását, de megnyugodtak benne, miután a kath. rendek hozzájárultak a végzés szövegébe annak a nyilatkozatnak fölvételéhez, hogy «senki másnak, hanem csakis egyedül a királyi felségnek tekintélye előtt hajolnak meg».[772] A protestáns rendek ily módon annak a látszatát akarták maguktól elhárítani, mintha a pápa joghatóságát elismernék.

Ellenben Horvátország és Slavonia rendei 1588-ik évi tartományi gyűlésökben ezen ügy tárgyalása alkalmából az egyházhoz való ragaszkodásukat hirdették, mert végzésökben kijelentették, hogy «nem ő felségére való tekintettel, hanem az emberiséget egyháza által kormányzó Isten iránti hódolatuk» sugallatára léptetik életbe az új naptárt.[773]

ÖTÖDIK FEJEZET.

V. Sixtus pápa. — Báthory István halála. — Báthory Zsigmond viszonya a szent-székhez. — V. Sixtus igyekezetei Magyarországban az egyetemes kanóni jognak a főpapi javadalmak betöltésénél érvényesítésére. (1585—1590.)

XIII. Gergelyt 1585. április 10-ikén ragadta el a halál. Utódjává a szent-Ferencz-rendjéhez tartozó Peretti Felix bíbornok, V. Sixtus választatott meg; egyike a legerőteljesebb egyéniségeknek, a kik szent Péter székén ültek.

Azok a tudósítások, a melyek első nyilatkozatai és intézkedései felől Lengyelországba eljutottak, azt a reménységet keltették föl Báthory Istvánban, hogy nagy terveit az új pápa föl fogja karolni. Ez a tárgyalásokban, melyeket vele megindítani kívánt, Possevino közvetítésével élt, és általa előterjeszté, hogy a törökök ellen sikeresen csak úgy léphet föl, ha előbb a moszkvai birodalom urává esz.[774]

V. Sixtus el volt határozva arra, hogy a kereszténység élére állva, a törökök hatalmának megtörésére támadó hadjáratot indít, csakhogy szükségesnek látta, hogy abban az orosz czár is részt vegyen. Ezért deczember 21-ikén Feodor czárhoz levelet intézett, melyben megválasztatását jelenti és azt a reménységet fejezi ki, hogy barátságos viszony fog közöttük létrejönni. Possevinót bízta meg, hogy az iratot rendeltetése helyére juttassa el.

A jezsuita-atya nem felelt meg a rendeletnek. 1586. márczius 1-én jelenté Rómába, hogy a levél elküldése a lengyel királyt bizalmatlanná tenné, sőt talán arra késztetné, hogy a szultánnal békét kössön.

Báthory ugyanakkor öcscsét, Endre bíbornokot, Rómába küldte. Általa előadta oroszországi terveit azzal a nyilatkozattal, hogy a hadjáratnak harmadfél millió tallérra előirányzott költségeit felerészben maga viselné, felének födözését a pápától várja.

A pápa nem tért el megállapodásától, hogy a kétes sikerű orosz vállalat mellőzésével a törökök ellen mielőbb hadjáratot indít. A fővezérletet Báthorynak ajánlotta föl és neki jelentékeny pénzsegélyt biztosítván, első részletül azonnal huszonötezer tallért küldött. Possevinót pedig utasította, hogy Moszkvába menjen és a czárt közreműködésre birni igyekezzék.[775]

De éppen ekkor, deczember 13-ikán, a halál váratlanul kioltotta Báthory István életét; megsemmisítve mindazokat a reményeket, a melyeket az ő nagy egyéniségéhez a keresztény világ csatolt.

Halála Erdélyben válságos helyzetbe hozta a katholikus egyházat. A medgyesi országgyűlés 1588-ban száműzte a jezsuitákat. Báthory Zsigmond azon volt, hogy a felelősséget és a szent-szék neheztelését magától és rokonaitól elhárítsa. Egy udvaránál tartózkodó, Michiel nevű velenczei patriciust bízott meg, hogy a Velenczében működő pápai nuntiusnak adja meg a helyzetről a fölvilágosításokat, a melyekről az Rómába volt jelentést teendő.[776]

Majd a következő év tavaszán, mint atyjához «a bűnbánó fiú», a pápához fordult azzal a kéréssel, hogy az egyházi kiközösítéstől, melyet magára vont, oldozza föl és «újból vegye föl az egyházba».[777]

Ezen kérését, melyet a jezsuita-generális támogatott, a pápa meghallgatta és a fejedelem által szabadon megválasztandó gyóntatónak fölhatalmazást adott, hogy őt a föloldozásban részesíthesse. A hozzáintézett brévében buzdította, hogy az egyház érdekeit jövőben megóvni igyekezzék.[778]

A fejedelem az év végén titkárát, Bondinus Istvánt, küldötte Rómába, hogy köszönetét tolmácsolja és igéretét, mely szerint minden igyekezetét a katholikus vallás védelmére és intézményeinek helyreállítására fogja irányozni.[779]

***

Rudolf udvaránál, V. Sixtns uralkodása alatt, Visconti Alfonz cerviai püspök működött mint nuntius. Ez, elődjeinek nyomdokaiba lépve, sürgette az üresedésben levő püspöki székek betöltését; a kinevezett püspököket intette, hogy a megerősítést eszközöljék ki, a megerősítetteket, hogy egyházuk mellett tartózkodjanak. Heresinczy Péter zágrábi püspököt, a kinek a győri püspökséget 1587-ben fölajánlották azon föltétel alatt, hogy évenkint négyezer forintot a véghelyek föntartására ajánl, figyelmeztette, hogy a szent-

szék fölhatalmazása nélkül ilyen terhet elvállalni nem szabad. Két évvel utóbb a Bécsben egybegyűlt magyar főpapokat fölhívta, hogy maguk közül egyet küldjenek Rómába, és előre kieszközölte nekik Rudolftól a fölhatalmazást, nehogy azon ürügy alatt, hogy ezt meg kell előbb szerezniök, kívánságának teljesítését elhalaszszák.[780]

Azonban 1552 óta a század végeig magyar főpapok nem mentek Rómába. Diotalevi járt ott ismételten az ő megbízásukból.[781]

A szent-szék figyelmét nem kerülte el, hogy a főpapi székek betöltésének eseteiben a kinevezett főpapok a pápai megerősítést kieszközölni késtek, de mindjárt a javadalom élvezetébe léptek, részben a püspöki joghatóságot is gyakorolták. De e tekintetben a pápa, nehogy a magyarországi egyház helyzetének nehézségeit még növelje, óvatos körültekintéssel és önmegtagadással várta be az alkalmas időpontot.[782]

Mikor 1587 nyarán az udvarnál több magyarországi püspökség betöltésére előkészületek történtek: a nuntius kisérletet tett annak kieszközlésére, hogy a kinevezendő főpapok — miként Németországban történt — csak a pápai megerősítés után kapják meg a királyi adomány-levelet, mely őket javadalmuk birtokába helyezi és jövedelmeik élvezetére fölhatalmazza. De a császári miniszterek, a kikhez fordult, azt válaszolták, hogy Németországban a püspököket a káptalanok választván, gyakran a választás protestáns férfiúra esik; ezért szükséges a pápai megerősítéstől tenni függővé a javadalom átadását, de Magyarországon a király jól ismeri azokat, a kiket püspökké kinevez.

A magyar püspökök egészen más szempontból oltalmazták a fönnálló gyakorlatot. Előadták, hogy a magyarországi főpapi székek betöltése rendszerint áthelyezés útján történik; az áthelyezett főpap pedig, mivel előbbi javadalmát a kamara azonnal elfoglalja, új javadalmának átvételét nem halaszthatja el a pápai megerősítésig.

A nuntius erre azt válaszolta, hogy az az eljárás, a mit a kamara követ, az egyházi törvények érvényességét nem szüntetheti meg; az áthelyezett főpapok tehát kötelesek a pápától fölhatalmazást eszközölni ki új javadalmuk jövedelmeinek élvezetére.[783]

Néhány nap mulva Kurtz titkos tanácsos jelent meg nála és a király nevében a következőket közlé vele: «A magyar főpapok kiváltságaik és emberi emlékezetet meghaladó régi idő óta meghonosult szokás alapján lépnek azonnal kineveztetésök után, a királyi adomány-levél erejénél fogva, világi javaik birtokába. Ő felsége

tehát, ő szentségének, noha mindenben szolgálatára kívánna állani, óhajtását nem teljesítheti, nehogy a magyar nemzetet, mely kiváltságaihoz és régi szokásaihoz szivósan ragaszkodik, ezen válságos viszonyok közepett, fölháborítsa. Ő szentségének azt is figyelembe kell vennie, hogy a püspökségeket, a melyekről szó van, a törökök fenyegetik és az egyházi javakra áhitozó protestáns rendek környezik. E szerint tehát a kinevezett főpapok, mihelyt a javadalom birtokába lépnek, hadak tartására lévén kötelezve, a javadalom védelmét magokra vállalják és csonkíttatlan föntartását biztosítják. Azonban ő felsége jól tudja, hogy a főpapok a szent-szék fönhatóságát hódolattal elismerni kötelesek, ezért szigorúan meghagyta nekik, hogy a megerősítő bullák kieszközlése érdekében a szükséges lépéseket mielőbb tegyék meg.»[784]

A nuntius föllépésének eredménye az volt, hogy kilencz főpap a pápai megerősítésért folyamodott; a zágrábi püspök még fölhatalmazásért is, hogy javadalmát a megerősítés előtt vehesse át; a nyitrai és váradi püspökök pedig kijelentették, hogy a királyi adománylevelekben nyert jogaikat a megerősítésig érvényesíteni nem fogják.[785]

Azonban a pápai megerősítés ez alkalommal szokatlanul soká késett. A király sürgető levelére V. Sixtus pápa a következőképpen válaszolt: «Meg vagyunk arról győződve, hogy Te, kiváló buzgóságodnál és bölcseségednél fogva, azoknak kinevezésében, a kiket tőlünk Magyarország egyházainak élére állíttatni kívánsz, mind a személyekre, a méltóságra és hivatalra, mind pedig az egyházak szükségeire kellő figyelmet fordítottál. De kötelességünk, hogy mindezeket mi is szorgalmasan megfigyeljük és tudjuk, kikre bízzuk a főpásztori tisztet, mit várhatunk tőlük, és mily módon tüntették ki az erényeket, a melyekkel a püspöknek ékeskedni kell? Isten dicsősége és a lelkek üdve forog kérdésben. Mihelyt erre nézve tisztába jövünk, Felséged legjobb, és legbuzgóbb óhajtásának eleget teszünk».[786] Néhány héttel utóbb, az 1588-ik év elején, három magyarországi püspöki szék betöltése történt meg a consistoriumban; de egyúttal megállapíttatott, hogy a püspökök, «mielőtt püspökségök birtokába lépnek, a hitvallást letenni és írásba foglalva a szent-szék nuntiusához átküldeni kötelesek».[787]

Az egyházi kánonoknak a magyarországi gyakorlattal szemben érvényesítése érdekében V. Sixtus pápa meghagyásából Gesualdo bíbornok, mint a német nemzet protectora, Rudolf királyhoz emlék-

iratot intézett, a mely első izben tárgyalja a fönnforgó vitás kérdést teljes nyiltsággal és szabatossággal. Abból indul ki, hogy a kegyúri jog kiváltsága, a mit a magyar király bir, nem különbözik attól, a mit más keresztény uralkodók gyakorolnak, és az uralkodónak csakis azt a hatalmat adja meg, hogy a megüresedett érseki és püspöki székekre bizonyos személyeket megnevezhessen és bemutathasson a pápának, a ki a megnevezett és bemutatott személyeket az illető egyház élére állítja. A kegyúri nevezés és bemutatás joga a választási jogtól, a mit bizonyos testületek, kolostorok és káptalanok élveznek, lényegesen különbözik; mert a választásra a pápai megerősítés (confirmatio), a kegyúri nevezésre és bemutatásra az egyháznak főpappal való ellátása (provisio) következik. Mikor tehát a magyar király, más uralkodók módjára, valakit ő szentségének levélben megnevez és bemutat, a megnevezett és bemutatott egyházi férfiú köteles azonnal a szent-székhez fordulni, és pedig nem a megerősítésnek, hanem annak kieszközlése végett, hogy ő szentsége a titkos consistoriumban a megüresedett egyházat ő vele lássa el. Ez az állandó gyakorlat, a mihez a kegyúri jogot élvező királyok és fejedelmek alkalmazkodnak. Mielőtt tehát a consistoriumban a megüresedett egyház főpásztorral elláttatik, a nevezett és bemutatott egyházi férfiú magát választott püspöknek vagy éppen püspöknek nem nevezheti. Választott püspökké a consistoriumban történt pápai ellátás után, valóságos püspökké pedig csak a pápai bullák átvétele és a fölszentelés után lesz. Ugyanis egyedül a római pápa az, ki az egyházban gyakorolt legfőbb hatalmánál fogva valakit püspökké tehet.

«Ezekből kitűnik» — úgymond — «hogy az elnevezésekben és a kifejezések használatában annak, a ki jogkörén nem akar túllépni, nagy óvatossággal kell eljárnia. Felséged bölcsesége jól érti, hogy mennyivel fontosabbak az egyházi ügyek a világi javak és jövedelmek ügyeinél, hogy tehát amazok intézése és kezelése kétszeres megfontolást igényel. Mivel tehát a legfontosabb érdekek forognak fönn, Felséged... a kinevezett és bemutatott főpapokat figyelmeztesse, hogy a gondjaikra bízandó egyház egyházi és világi ügyeibe semmi szín alatt ne avatkozzanak, és pedig még akkor se, a mikor a consistoriumban az egyház az ő személyökben főpásztorral el van látva, mert okvetlenül szükséges, hogy előbb az apostoli bullákat megszerezzék. A ki másképpen jár el, a szent kánonokban és az apos-

toli rendeletekben megállapított büntetéseket vonja magára; minden intézkedésök érvénytelen és az illetéktelenül élvezett jövedelmek visszatérítésére kötelesek, sőt javadalmukat elvesztik és a püspöki méltóság elnyerésére alkalmatlanokká válnak.

«Felséged vallásos buzgósága arra a reményre jogosít, hogy Isten dicsőségét szem előtt tartván, egész tekintélyét a visszaéléseknek gyökerestül való kiirtására használja föl és annak eszközlője lesz, hogy a kinevezett főpapok a bullák megszerzését halogatni vagy éppen, a mi eddig gyakran történt, elmulasztani nem fogják, hanem az egyházak birtokbavétele és kormányzása tekintetében azt a rendes és törvényes eljárást követik, a mely a legrégibb időkben állapíttatott meg és az egész katholikus egyházban el van fogadva. Ezt mindazoktól, kik főpapi méltóságra mozdíttatnak elő, az apostoli szék iránt tartozó engedelmességnél fogva és lelkiismeretök nyugalmának biztosítása érdekében, méltán el lehet várni; leginkább pedig a magyarországi főpapoktól, kik a fizetendő díjak elengedésében ő szentségétől és a bíboros collégiumtól folytonosan a legnagyobb kegyességet és kedvezéseket élvezik, noha többeknek közülök egyházuk után tisztességes jövedelmök van.

«Azok a főpapok, kik Felségedtől neveztetvén és bemutattatván, ha a consistoriumban történt ellátás után az apostoli iratokat kieszközlik, a javadalom birtokába törvényes módon lépnek be és a püspöki fölszentelést elnyerik: egyházuk kormányzásában, Felséged tanácsában, a katholikus hitet és országuk javát illető ügyek intézésében Istentől, minden jónak adományozójától, bőséges segélyre és gazdag kegyelemre számíthatnak. A kik pedig ama föltételek teljesítését ekkorig elmulasztották, ha saját lelkiismeretök megnyugtatásáról és híveik lelki üdvösségéről gondoskodni kívánnak, a magukra vont egyházi büntetésektől föloldozásért és rehabilitálásukért kötelesek a szent-székhez folyamodni. Nem hallgathatom el, hogy maga az ország főkanczellárja, ki már tizenöt esztendő előtt az én előterjesztésem alapján a győri püspökségre előmozdíttatott, a bullákat mindekkorig nem szerezte meg és ennek daczára győri püspöknek tekinti magát. Ezt nem azért mondom, hogy őt megrójam, hanem azért, hogy rajta segítsek és őt kötelességére figyelmeztessem; fölajánlván közbenjárásomat ő neki és a többi főpapoknak is, hogy a bajok orvoslására alkalmas gyógyszereket ő szentségétől elnyerhessék».

A főpapoktól Rómában fizetendő díjak tekintetében a bíbor-

nok kilátásba helyezi, hogy a pápa azokat jövőben is el fogja engedni. Továbbá fölkéri a királyt, hogy mivel a magyarországi főpapok az esküvel erősített hitvallást eddig a megállapított formától eltérő szerkezetben küldötték Rómába: ezentúl azt a formát fogadtassa el a főpapoktól, a mit ő a főkanczellárral közölt. Végre mivel ősrégi időktől fogva a főpapok kötelezve vannak arra, hogy meghatározott időközökben az apostolok sírját látogassák és az egyház fejének hódolatukat személyesen bemutassák, V. Sixtus pápa pedig az erre vonatkozó régi kánonokat megújította: ő felsége utasítsa a magyarországi főpapokat, hogy ezen kötelességet is teljesítsék és a mennyiben mindannyian Rómába nem mehetnek, időnként maguk közül legalább egyet küldjenek.[788]

Rudolf király ezt az iratot, szokása szerint, soká elintézetlenül hagyta és csak több mint félesztendő mulva tette át a magyarországi ügyeket vezető Erneszt főherczeghez oly czélból, hogy tartalmára nézve, különösen az iránt, vajjon a kinevezett és meg nem erősített főpapok csakugyan a választott érsekek és püspökök elnevezését illetéktelenül használják-e? a magyar főpapok véleményét hallgassa meg.[789]

A főherczeg azokat a magyar főpapokat, kik a királyi tanácsnak tagjai voltak és ezen minőségükben évnegyedenkint Bécsben meg szoktak jelenni, hívta föl véleményadásra. Ezek jelentésökben annak a kérdésnek, vajjon a kinevezett magyar főpapokat a «választott» czím megilleti-e, vagy nem? nagy fontosságot tulajdonítottak. Fölfogásuk szerint Gesualdo bíbornok «a választott kifejezés használatának jogosultságát tagadván, ezzel ő felségének, mint magyar királynak, kegyúri jogát kétségbe vonja; ő felségének és az ország szent koronájának joga és kiváltsága ellen támadást intéz». Azt az állítást, hogy a kegyúri jog kiváltsága, a mit Magyarország királya bir, más keresztény fejedelmek kegyúri jogával egyenlő, teljesen önkényesnek jelentik ki, melylyel «Magyarország írott törvényei és jóváhagyott szokásai» ellentétben állanak. «A magyarországi jog értelmében a püspökök választása és az egyházak élére állítása körül a királynak kiváltságos szabadság van föntartva, a melyet a konstanczi zsinat esküvel erősített meg... Magyarország törvénykönyvéből is... kétségtelenül kitünik, hogy Magyarország királyának kegyúri joga a többi királyok jogával nem egyenlő... Ugyanis az, a kinek ő felsége kegyúri joga alapján Magyarországban püspökséget adományoz, Magyarország törvényei és régi szokásai értelmében azon-

nal a püspökség birtokába lép és választott püspöknek tekintetik. Szent István király uralkodásának kezdetétől a mai napig ez volt a gyakorlat, a melynek jogosságát ekkorig alig vonta bárki is kétségbe». Ezért azt a reményt fejezik ki, hogy azt a kiváltságos jogot, melynek Magyarország királyai sok századon át békés birtokában voltak, «az elődök nyomaiba lépve, ő felsége is gyakorolni fogja és megcsonkíttatni nem engedi».

Azon váddal szemben, hogy a pápai bullákat kieszközölni késtek, a főpapok fölhozták, hogy ők huzamos idő előtt megbízottat küldöttek Rómába, a ki nevökben az apostolok sírjához járuljon és a «megerősítő bullákat» eszközölje ki. Hogy eddig még czélt nem értek, nagyon nehezökre esik. Ezentúl is rajta lesznek, hogy az anyaszentegyház engedelmes fiai gyanánt kötelességöket teljesítsék, ő szentségét és az apostoli szent-széket semmiben se bántsák meg. Végre megújítják azt a kérelmöket, hogy a főherczeg és a király «a magyarországi javadalmak adományozása tekintetében ujítások behozatalát és a szent korona jogainak csorbítását ne tűrjék».[790]

Erneszt főherczeg a magyarországi főpapok álláspontjára helyezkedett. A királyhoz intézett előterjesztésében ahhoz a kérdéshez: a pápát a kánonok értelmében milyen jogok illetik meg, nem kíván hozzászólni; de a fönforgó esetben nem kánonokról, hanem királyi privilégiumokról van szó, arról, hogy «a magyar koronának ős idők óta föntartott szokásai sérelmet ne szenvedjenek». Nem ajánlhatja a királynak, hogy e tekintetben a magyar rendek tudta nélkül sérelmes engedményt tegyen. Egyébiránt azt hiszi, hogy Rómában nehézségeket és kifogásokat csakis azért támasztanak, mert «a kiváltságok és szabadságok felől, a miket Magyarország királya bír, semmit sem tudnak, avagy talán tudni sem akarnak». Ezért javasolja, hogy a király a magyar főpapok nyilatkozatát küldje Rómába és fejezze ki azt a reménységét, hogy «a magyar korona jogaira nézve, a miknek a királyi felség és elődei dicséretes és tényleges birtokában voltak, ő szentsége ujítást nem kíván behozni».[791]

A pápa csakugyan megnyugodott abban, hogy az eddig követett eljárás változatlanul föntartassék.[792]

***

Azon intézmények között, a melyeket V. Sixtus Rómában alapított, az egyik: a szent Jeromosról czímzett társaskáptalan, a magyar korona melléktartományaival szoros kapcsolatban áll.

A XV. század közepe táján az örök városban élő dalmát remeték V. Miklós pápától kieszközölt felhatalmazással, a Dalmácziából és Slavoniából jövő szegény zarándokok számára, szent Jeromos védnöksége alatt zarándokházat létesítettek és egy nekik átengedett elpusztult templomot helyreállíttatván, ugyanazon szent tiszteletére fölszenteltettek.

A hívek adakozásaiból az intézet csakhamar megszilárdult és jelentékeny vagyonra tett szert, a melyből Dalmáczia, Horvátország, Slavonia, Bosnyákország, Montenegro, Herczegovina és Istria szláv katholikusai részesültek segélyben.

V. Pius pápa a zarándokház templomát a bíbornoki czímek közé iktatta. Peretti Felix bíbornok 1575-től fogva viselte ezt a czímet, mindaddig, míg pápává megválasztatott. Ekkor kegyeletét a védszent iránt és jóakaratát Dalmáczia iránt, a honnan családja származott, bebizonyítani és megörökíteni óhajtván, 1589. augusztus 1-én kelt bullájával, a nevezett templomban szent Jeromos védnöksége alatt káptalant szervezett, mely egy prépostból (archipresbyter), hat kanonokból és négy javadalmas káplányból állott. Úgy rendelkezett, hogy a káptalan tagjai csak «illir nemzetségű» papok lehessenek. A kegyúri jogot a prépostságra annak a bíbornoknak, a ki a szent Jeromos templom czímét viseli, a kanonokságokra és javadalmas káplányságokra a prépostnak biztosította. A káptalan javadalmazásáról olaszországi egyházi birtokok adományozásával gondoskodott.

Ez volt Rómában az egyetlen káptalan, mely idegen nemzet tagjai javára alapíttatott.

A XVII. század közepe táján kétség merülvén föl aziránt, hogy kik tekintendők az V. Sixtus által megnevezett illir nemzet tagjainak, a pápai főtörvényszék (Sacra Rota) 1655. június 25-ikén akképpen itélt, hogy Dalmáczia, Horvátország, Bosnyákország és Slavonia területéről származó szlávajkú katholikus papok tarthatnak igényt a szent-Jeromos-káptalan javadalmaira. Csakugyan ezekkel töltettek be a javadalmak egész 1901-ig, a mikor a káptalan XIII. Leo pápa által eltöröltetett.[793]

HATODIK FEJEZET.

VIII. Kelemen. — A törökök ellen nagy szövetség terve. — Pápai nuntiusok Erdélyben. — Pápai segély a török háborúra. — Pápai hadak Magyarországban. (1592—1597.)

V. Sixtusnak 1590. augusztus 27-ikén bekövetkezett halála után három utódjának: VII. Orbán, XIV. Gergely és IX. Incze pápáknak uralkodása együttvéve tizenhét hónapig tartott.

Csak a negyedik, az Aldobrandini családból származott VIII. Kelemen, ki 1592. január 30-ikán választatott meg, volt képes ismét olyan tevékenységet kifejteni, mely hivatása egész körére kiterjedvén, egyházi, politikai és kulturai téren egyaránt, jelentékeny eredményeket mutatott föl; különösen a kereszténységnek a török járom alól való fölszabadítására irányuló nagylelkű, bár sikertelen erőfeszítések dicsőségével kérkedik.[794]

Azonnal trónralépte után megkezdette igyekezeteit, hogy a törökök által leginkább fenyegetett országok uralkodóit: a császárt, a lengyel királyt, az orosz czárt, Erdély-, Moldva-, Oláhország fejedelmeit és a kozákok hetmanjait szövetségbe egyesítse.

A széles kiterjedésű, szövevényes diplomacziai munkásság intézésére külön bíbornoki bizottságot alakított, melynek lelke az ő unokaöccse: Aldobrandini-Passeri Cinthius bíbornok volt. A legjelentékenyebb föladat a császári udvar mellett működő nuntiusra várakozott. Az 1592. év tavaszán Gaetani Camillo alexandriai patriarka helyébe, ki alig egy éven át viselte hivatalát, Speciano Caesar cremonai püspök küldetett oda, azzal a megbizással, hogy Rudolfot a támadó föllépés tervének nyerje meg s e végből a német birodalmi gyülés összehivását sürgesse, egyuttal a lengyel királylyal fönnálló feszült viszonynak véget vetve, a két uralkodót benső összeköttetésbe hozza. Ezen utóbbi czél elérésében Malaspina Germanicus, san-severói püspök, a lengyelországi nuntius közreműködött.

A pápa nagy súlyt helyezett Erdélyre is, melylyel a szent-szék sohasem állott olyan sűrű érintkezésben, mint a XVI. század ezen utolsó tizedében, a mikor úgyszólván megszakítás nélkül tartózkodtak külön nuntiusok a fejedelem udvaránál. Sűrűn jártak fejedelmi követek Rómában is. Báthory Zsigmond, a mikor IX. Incze pápa megválasztatása felől értesült, Jósika Istvánt küldötte üdvözlésére. Ezt azonban már VIII. Kelemen fogadta és előadásának meghallgatása után alkalmasnak látta az időpontot arra, hogy nuntiust küldjön udvarához. Amaltheo Attilius protonotáriust szemelte ki s 1592 márczius végén indította útnak.[795]

A nuntius megbizatása nem volt politikai természetű. Mielőtt kisérletet lehetett tenni arra, hogy a fejedelem a katholikus hatalmakkal való szövetségbe bevonassék, előbb arról kellett gondoskodni, hogy udvaránál a protestáns tanácsosok befolyása ellensúlyoztassék.

E végből a nuntiusnak oda kellett hatni, hogy Báthory Zsigmondot a jezsuiták visszahívására, a családja tagjaival fönforgó viszályainak kiegyenlítésére és katholikus fejedelmi hölgygyel való házasságkötésére bírja. Hogy ezen utóbbi czél elérése megkönnyíttessék, a szent-szék nem a Habsburg-ház főherczegnőire irányozta figyelmét, attól tartván, hogy ilyen terv a protestáns tanácsosok részéről ellenállással fog találkozni, hanem franczia hölgyekre: a Lotharingiai, Guise- és Vaudemont családok sarjaira.

Az utasítás meghagyja a nuntiusnak, hogy a katholikus urak (a Báthoryak, Wesselényi Ferencz, Kereszturi Kristóf sat.) közreműködésével élvén, a protestáns senatorok irányában is előzékeny, lekötelező módon járjon el.[796]

Amaltheo május elején érkezett Kolozsvárra, a hol egy hónapnál tovább kellett vesztegelnie; mivel éppen akkor a szultán küldötteivel folytak Gyulafehérvártt tárgyalások, és a fejedelem nem találta illőnek, sem ildomosnak, hogy ottlétük alatt fogadja a pápa nuntiusát.

Csak június második felében mehetett át Gyulafehérvárra. A helyzetet figyelembe véve, magánfogadtatással megelégedett volna; de a fejedelem kívánságára az audientia június 27-ikén a legnagyobb ünnepélyességgel ment véghez.

Üdvözlő beszédében abból indult ki, hogy a pápa a fejedelem és országa iránt meleg szeretetet táplál, mely olyan mélyen gyökerezik lelkében, hogy ha a szükség kivánná, kész volna személyesen is Erdélybe jönni; viszont pedig semmi egyebet nem kíván, mint

fiúi szeretetet és hódolatot; a nuntius ezért a nagy lengyel király emlékére hivatkozott és példájának utánzására serkentette ifjú unokaöcscsét.

Jósika István által július 1-én adott hivatalos válaszban a fejedelem igérte, hogy hithűségét, az apostoli szék és a pápa iránti hódolatát egész életén át tettekkel fogja bebizonyítani.

A nuntius azután irásban közölte a pápa kívánságait, a melyekhez azt az ajánlatát csatolta, hogy az erdélyi nemes ifjak részére kész a külföldön, a fejedelem által kijelölendő helyen nevelőintézetet alapítani.

A fejedelem bizalmas válaszában utalt arra, hogy ekkorig is hő óhajtása volt a jezsuitákat visszahozni az országba; de noha eddigi igyekezetei meghiúsultak, ezekkel nem hagy föl; késznek nyilatkozott a sérelmeket, melyeket rokonaitól szenvedett, feledni és velök benső viszonyba lépni; a házassági ügyet illetőleg csak általánosságban hangsúlyozta, hogy a szent-atya «minden intelmét megszívleli».

A nuntius meg volt elégedve ezzel a nyilatkozattal és bízott küldetése kedvező hatásában; de néhány nap mulva a fejedelemtől, az ő gyóntatója, a spanyol Cariglio Alfonz jezsuita által, azt az üzenetet kapta, hogy további maradása nem kivánatos. Ennélfogva július 8-ikán Kolozsvárra s onnan Lengyelországba távozott, a nélkül, hogy ehhez a lépéshez a szent-szék beleegyezését bevárhatta volna.[797]

A következő év augusztus végén a fejedelem tett kisérletet, hogy a szent-székkel összeköttetésbe lépjen. Nagy óvatossággal járt el. Gyóntatója, Cariglió ment Rómába olyan szín alatt, hogy magánügyei vezetik oda.[798]

Vele egyidőben érkezett Rómába annak a fontos eseménynek híre, hogy II. Murat szultán Rudolf császárnak háborút üzent.

A pápa ekkor egyik unokaöccsét, Borghese Camillo bíbornokot (a későbbi V. Pált) Spanyolországba küldötte, a ki azonban eredménytelenül fáradazott azon, hogy a császár részére segítséget eszközöljön ki. Nagyobb sikerrel járt el a német birodalomban egy másik legatus, az agg Madruzzo Lajos trienti bíbornok-püspök, a kinek erélylyel párosult sima ügyessége leküzdötte a nehézségeket, melyeket Rudolf gyöngesége, a katholikus fejedelmek önző hatalmi érdekei és a protestánsok ellenséges érzülete támasztottak; jelentékeny hadi segélyt eszközölt ki.

Ugyanakkor a pápa Carigliot megbízta, hogy Erdélybe visszatérvén, a császári udvarhoz térjen be és ott az Erdélylyel [799] kötendő szövetség tervét pendítse meg; Kumulovics Sándor nónai apátot, a római illir-collegium kormányzóját pedig Erdélybe, a moldva- és oláhországi vajdákhoz, a kozákokhoz, a lengyel királyhoz és az orosz czárhoz küldötte, hogy egy nagy szövetség alakításán működjék.[800]

A pápa ajánlólevelekkel látta el őt mindazokhoz, a kik a fejedelemre és a kormánytanács elhatározásaira befolyást gyakoroltak. Az egyik válaszirat, Hunyadi Ferenczé, a tudós udvari orvosé fönmaradt.

«Mind legtekintetesebb atyámfiait» — jelenti ő — «mind a nagyságos tanácsosokat oly kitünően lelkesülteknek és Szentséged parancsai teljesítésére annyira hajlandóknak találtam, hogy azoknak ők bőven eleget fognak tenni... Azonban a kereszténység közügyéhez való hűségem és hazám iránti szeretetem szerint komolyan elő kell terjesztenem Szentségednek, hogy a mi embereink elméi nagyon nyugtalanok és kétségesek, hogy ez a dolog és a jól kezdett terv, hogy üt ki... Többnyire azt látjuk, hogy némelyek csak addig teljesítik őszintén kötelességüket, míg nekik alkalmasnak látszik, azután pedig mások szolgálatairól és igyekezeteiről megfeledkezvén, azok javával nem gondolván, a saját maguk érdekei és az időviszonyok követelései szerint járnak el... A legközelebb történt dolgok is és azon végzések, melyek Szentséged elnöklete alatt hozattak, nem ismeretlenek a mieink előtt és azért, úgy látszik, nem ok nélkül aggódnak a miatt, hogy a kezdetnek a befejezés nem fog megfelelni. . . . Szentséged hirnevéről, a kereszténység közös javáról, a császári felség hitéről és becsületéről, az én legkedvesebb hazám üdvéről van szó. Ha honfitársaim vérét meggondolatlanul találom elfecsérelni, nem méltán vádolhatna-e az utókor, hogy hazámfiai veszedelmére születtem? Én ugyan a császári felség hitéről és állhatatosságáról nekik a legbizonyosabb reménységet nyujtottam, sőt jót állottam; mert tudom, mennyit kell adni Szentséged legbölcsebb itéletére és a császár kegyességére; de mivel az egész dolog Szentséged intésétől és irányításától függ, azért atyámfiai és barátaim nevében esedezem, hogy üdvünkről és megmaradásunkról való gondoskodását úgy vállalja magára és tárgyalja, hogy nevének a mi nemzetünkről örökre dicsőséges emlékezetét hagyja hátra».[801]

Kumulovics 1594 február havában Gyulafehérvárra érkezvén, a legkedvezőbb fogadtatásban részesült. A fejedelemmel és a tanácsosokkal abban állapodott meg, hogy Endre bíbornok, Cariglio kiséretében Prágába megy s ott Erdély teljes souverainitásának biztosítása alapján, a szövetséget megköti. Báthory Zsigmond kész volt segélycsapatokat küldeni Rudolf zászlaja alá, sőt személyesen táborba szállani, ha nagyobbszabású támadó hadjárat indítása lehetségessé válik.[802]

A pápa maga nagy áldozatokra volt elszánva. III. Pál nyomdokaiba lépve, pápai sereget készült Magyarországba küldeni: de terve a császári udvarnál ellenzésre talált. Ennélfogva (az 1594-ik év márczius végén) havonkint fizetendő harminczezer forintot ajánlott föl hada kifizetésére. A segélypénz kifizetése és fölhasználásának ellenőrzése végett a nyár folyamán Doria János protonotariust küldötte a császári udvarhoz.

Ugyanakkor az egyházi állam területéről előkelő családok sarjai, mint Orsini Virginio herczeg, Scotti Adolf gróf, Del Monte Flaminio, saját költségükön toborzott csapatokkal jöttek a császári táborba.[803]

Doria augusztus 6-ikán érkezett meg Bécsbe. Innen, titkos jegyekkel írt jelentésében, sötét képet fest a katonai kormányzat körében uralkodó zavarról, rendetlenségről, fejetlenségről, a miért első sorban a császár öccsét, Mátyást teszi felelőssé.[804]

A főherczeg ugyanis seregével tétlenül vesztegelt, míg Szinán basa Győr várát vívta, melyet parancsnoka szeptember 27-ikén föladott, mire a törökök Komáromot szállották meg.

Ekkor Doria a Pozsonyban időző főherczegnél megjelenvén, kijelenté, hogy ha Komárom fölmentésére nem küld rögtön hadat, a pápai segélypénzből többé «egy garast sem ad».

A haditanácsban erre Komárom fölmentésének megkisérlése határoztatott. De hogy ez lehetséges legyen, Pálffy Miklós harminczezer forintot követelt katonái zsoldjának kifizetésére. Egy Bécs közelében táborozó zsoldos csapat megindítására pedig negyvenötezer forint kellett. Mátyás főherczeg ezeket az összegeket Doriától kérte, ki, mivel pénzkészlete kifogyott volt, Pálffynak kötelezvényt állított ki, melyben a jelezett összegnek november 10-ikén kifizetését igérte. Egyúttal vállalkozott, hogy Bécsbe megy föl és ott kereskedőktől fölveendő kölcsönpénzzel fedezi a zsoldos-csapat megindításának költségeit. Azonban föltételül szabta, hogy egy ismételve előadott kérelmét teljesítsék.

Baranyai Pál szentmártoni apát, a kit megerősített monostorának török kézre jutásáért felelőssé tettek, börtönbe vettetett. Doria türhetetlennek tartván, hogy főpap világiak foglya legyen, és a magyar püspököktől is fölkéretvén, közbenjárt szabadon bocsátásáért. A protestáns tábornokok azt hirdették ugyan, hogy «a magyar király föl van jogosítva a főpapokat világiak módjára fenyíteni;» de most a kényszerhelyzetben nem szegülhettek ellen, óvás alakjában mégis kijelentették, hogy az apát szabadlábra helyeztetéséből a királyi joghatóságra sérelmes következtetés nem vonható.

Doria Bécsben nagy nehézségekkel kényszerült megküzdeni. Kereskedőktől pénzt nem kapott; barátaitól csak tízezer forintot szerezhetett; de a zsoldos csapat parancsnokát rábirta, hogy egyelőre ezzel megelégedvén, rögtön Pozsonyba vezette a csapatot, melynél szebbet — írja Doria — életében még nem látott.[805]

Ekkor azután Mátyás főherczeg megindult és Pálffy Miklóst előre bocsátotta Doria kiséretében. Komárom alá közeledésük hirére Szinán basa elvonult. «Komárom fölszabadítása» — jelenti Doria Rómába — «nagy esemény; mi, a kik tanúi vagyunk, alig tudjuk elhinni, hogy valóban megtörtént. Isten műve az; mert ő az ellenségnek elvette az eszét.» [806]

Doria ekkor azt sürgette, hogy a sereg Győr, Szent-Márton és Pápa visszaszerzéséhez lásson.[807] Azonban a haditanács abban állapodott meg, hogy a sereg téli szállásokra vonul. Doria kimélet nélkül kelt ki ezen határozat ellen.

«Tudja meg az egész világ», — mondá — «hogy én ellenkező véleményben voltam; miután pedig a támadó hadjárattal fölhagynak, ő szentsége fölmentve érezheti magát a nagy segélyösszeg további utalványozásától, noha szándéka volt a háború folytatását lehetővé tenni.» [808]

Rómában a Doriától érkezett jelentések leverő hatást gyakoroltak, mely nemcsak a hozzá intézett jegyzetekben tükröződik vissza.

A mikor szeptember végén híre jött, hogy a Győrt vívó török sereg a várral szemben fekvő szigetet hatalmába ejtette, a pápa hosszú meleg levélben fejezte ki fájdalmát és aggodalmait, buzdította a császárt, hogy nagyobb tevékenységet fejtsen ki országai védelme érdekében és Prágából a hadimunkálatok szinhelyéhez közelebb fekvő Bécsbe költözzék. Nem elégedett meg azzal, hogy Ferdinánd főherczeg, a trienti bíbornok-püspök, a salzburgi érsek és a császári miniszterek közreműködését külön levelekben ki-

kérte;[809] világi kamarását, Conti Lothár herczeget, útnak indította azzal a megbizással, hogy Rudolfot a császári székhely áttételére birja.[810]

Győr eleste után újabb levélben fordult a császárhoz, a kit meggyőzni kivánt arról, hogy Isten, a szenvedett sérelmekért büntetésül bocsátotta a városra a súlyos csapást. «Ki csodálkozhatik a fölött, hogy elveszett a város, a melynek falai között Istennek sok ellensége lakott?... vagy a fölött, hogy hitetlenek, hűtelenekké lettek?» Figyelmeztette őt arra, hogy a császári hadak «Isten ellen olyan dolgokat követnek, vagy mondanak el, a milyeneket a törököknél sem lehet tapasztalni». Fölhívja, hogy forduljon Istenhez alázattal és fogadja meg, hogy ezentúl uralkodói kötelességeit híven teljesíti. Biztosítja arról, hogy viszont ő maga minden áldozatot meghoz a további veszedelem elhárítására és rokonát, Aldobrandini Jánost a spanyol királyhoz küldi segítség kieszközlésére.[811]

Ezalatt 1594. szeptember havában Báthory Zsigmond egyik olasz udvari emberét, Genga Fabiust, a pápához és egyéb olasz fejedelmekhez küldötte a végből, hogy mentegesse eljárását, melyet a császárral való szövetséget ellenző párt öszeesküvésének fölfedezése után követett, mikor annak vezéreit, köztük egyik unokabátyját, kihallgatás és itélet nélkül kegyetlenül kivégeztette.[812]

Novemberben azután utasította őt, közölje a pápával, hogy a törökök előnyös ajánlatait elutasítván, kész a kereszténység érdekében fegyvert fogni és életét is föláldozni. Előterjesztette, hogy 20,000 lovast és 12,000 gyalogost képes síkra állítani, az oláh és moldva fejedelmeket, úgyszintén a ráczokat a hadjáratban való részvételre birni; ezenfelül Boszniában és Lengyelországban is vannak összeköttetései. Ajánlkozik, hogy az egész keresztény haderő fővezérletét elvállalja; megjegyezvén, hogy a magyarok, ha saját nemzetük szülötte áll élükön, lelkesebben fognak harczolni. Végre olasz hadat és pénzsegélyt kér.[813]

A pápa ezen ajánlat vétele után annak tárgyalásával Visconti Alfonz cerviai püspököt bizta meg. Már előbb 15.000 tallért küldött a fejedelemnek a hadikészületek megindítására, most pedig azon volt, hogy a nuntius lehetőleg jelentékeny összeget vihessen Erdélybe. Igérte, hogy ha a törökök ellen támadó hadjárat jön létre, és ha ezt a fejedelem Belgrád ostromával kezdi meg; minden erejét megfeszíti, hogy őt támogathassa; de nem hallgatta el, hogy azon esetre, ha a törökök megelőznék és akár Ausztriába, akár Magyar- vagy

Horvátországba törnek: kénytelen volna a rendelkezésére álló pénzerőt megosztani. Egyúttal, mivel Báthory Endre és István a fejedelemmel fönforgó viszályaikban a békebiróságot neki ajánlották föl, kivánta, hogy ebben a fejedelem is nyugodjék meg.

A nuntius meg volt bizva, hogy Erdély belső békéjének biztosítása végett, a fejedelem rokonait Erdély határain kivül állandó tartózkodásra késztesse és oly egyességet hozzon létre, a mely őket erdélyi jószágaik eladására fölhatalmazza, vagy nekik azokért másutt kárpótlást nyujtson. Mivel pedig a fejedelem osztrák főherczegnő kezét óhajtotta elnyerni, a szent-szék azon volt, hogy a császári udvarnál ezen szándék megvalósítását elősegítse.[814]

Éppen akkortájt, a mikor Visconti részére ez az utasítás készült: Prágában, az ottani nuntius hathatós közreműködése mellett, 1595 január 28-ikán létrejött a szövetség Rudolf és az erdélyi fejedelem között, a melynek következtében az utóbbi Mária Krisztina főherczegnő kezét nyerte el.

Ez volt az egyetlen siker, melyet a pápai diplomaczia fölmutathatott.

Aldobrandini és Conti küldetése egyaránt eredménytelen maradt. Amaz Spanyolországban nem eszközölt ki segítséget, ez nem tudta Rudolfot rábirni, hogy prágai várlakát elhagyja.[815]

Ily körülmények között a pápa arra a meggyőződésre jutott, hogy a hadjárat folytatásával s a segélypénzek további fizetésével czélját el nem éri. Ennek következtében külön pápai sereg szervezését határozta el.

Élére Aldobrandinit állította. Ez a pápával távoli rokonságban állott és fivére leányát, Olimpiát vette nőül, a mikor a római egyház tábornokává, az angyal-vár parancsnokává neveztetett ki, majd Sarsina és Meldola grófságokat nyerte adományul. Alatta előkelő főurak voltak kiszemelve a kapitányi tiszt betöltésére; soraikban egy Farnese és két Sforza találkozott. A vezérhadbiztosi tisztség ismét Dóriára ruháztatott, kinek Buonvisi és Mateucci praelatusok segédkeztek.

Rómában és Perugiában toborzották a katonákat, Bresciában szerezték be a fegyvereket. Oldradi Péter festő bizatott meg a két zászló festésével, a melyeknek egyike szent Péter és Pál alakjait, a másik a pápa családi czímerét tüntette föl.

Az volt a megállapodás, hogy tízezer emberből, ötven kapitány vezetése alatt, szerveztetik a sereg. Azonban csak 7648 gyalo-

gosból és 260 lovasból állott a tényleges létszám. Május hó folyamán indultak meg. A csapatok lelki szükségleteiről jezsuiták és kapuczinusok gondoskodtak; a betegek és sebesültek gyógyítására orvosok és egy betegápoló szerzetes-rend tagjai voltak hivatva.

Aldobrandini, kinek június 4-ikén a Santa Maria Maggiore-egyházban a pápa ünnepélyesen átnyujtotta a főparancsnokság jelvényeit, július 23-ikán a tiroli Hall városba érkezvén, itt Mátyás főherczegtől fölhívást kapott, hogy mielőbb négyezer embert küldjön Mansfeld tábornoknak Esztergom alá. Erre tagadó választ küldött, azzal a nyilatkozattal, hogy csakhamar az egész pápai hadat maga vezeti a háború szinhelyére. Augusztus elején vette át Hainburgnál a vezérletet.

Augusztus 22-ikén érkezett Esztergom alá. Három nappal utóbb hősies elszántsággal részt vett a pápai had a rohamban. Ekkor és a következő napokban százan estek el, harminczan súlyos, számosan könnyű sebeket kaptak. Közreműködésüknek volt köszönhető a vár föladása szeptember 2-ikán. Mátyás főherczeg a hadi zsákmány harmadrészét juttatta a pápai csapatoknak; azután Visegrád megvívását tűzte ki nekik föladatul, mely már szeptember 21-ikén a vár föladásával sikeres megoldást nyert.

Aldobrandini ekkor az esztergomi táborba visszatérvén, Rómából rendeletet kapott, hogy a sereg egy részét az erdélyi fejedelem zászlaja alá küldje. Ezt a nagy távolságra és a korán beköszöntött őszi esőzésekre való tekintettel nem vélte teljesíthetni. Arra buzdította a császári tábornokokat, hogy Buda várának ostromára induljanak. Azonban ezek további hadimunkálatokra nem voltak rábirhatók.

A pápai sereg tétlenségre volt kárhoztatva; egyszersmind az elszállásolás és élelmezés tekintetében történt hiányos rendelkezések miatt sok szenvedés és nélkülözés jutott neki osztályrészül. Aldobrandini, miután előterjesztéseivel, panaszaival czélt nem ért, seregével a Duna mentében fölfelé vonult és Mocsán ütött tábort, a hol a Bécsből és Pozsonyból Esztergomba evező hajókat föltartóztathatta és az élelmi szereket beszerezhette. Azonban itt a hideglelés kezdett a pápai seregben dúlni. Október 5-ikén Rómába küldött jelentése szerint a betegek száma a harmadfélezret meghaladta.[816]

Maga Aldobrandini szintén megbetegedett, Pozsonyba vitette magát és csak deczember végén gyógyult föl.

Ezalatt előbb Orsinit, azután Sforzát küldötte Prágába pana-

szokkal a mostoha elbánás miatt, a melyben serege részesült. Deczember elején kamarai tanácsosok jelentek meg a táborban és Sopronba vezették a pápai katonákat. De itt sem szűntek meg a bajok, sőt súlyosbodtak, mert a protestáns parasztok helyenként fegyveres ellenszegüléssel tiltakoztak a beszállásolás ellen.

Később kitűnt, hogy a császári haditanács protestáns tagjainak, különösen Hofmann- és Tieffenbachnak rosszakarata hozta őket ilyen nehéz helyzetbe.

Ezekről értesülvén a pápa, visszahívta seregét, melynek egy része az év utolsó napjaiban, másik része Aldobrandinival január második felében indult útnak Olaszország felé.[817]

Mikor Doria az 1594-ik évben az udvar részére kiszolgáltatott segélypénzekről és az 1595-ik évi pápai sereg költségeiről a számadásokat elkészítette, kitűnt, hogy a kiadások 600.274 olasz tallérra rugtak.[818]

Azt a kedvezőtlen hatást, a mit az udvarnál és a táborban történtek a pápára gyakorolhattak, ellensúlyozni igyekeztek Magyarország rendei, kik a következő (1596) év márczius elején a Pozsonyban tartott országgyűlésből föliratot intéztek hozzá. Hálájukat tolmácsolták neki a hazájuk védelmére fordított «roppant pénzösszegért, egyéb jótéteményeiért és különösen a mult nyár folyamán Magyarországba küldött seregért, a melynek közreműködésével Esztergom és Visegrád visszaszereztetett».

«Vajha olyan volna az idők járása és a mi állapotunk, hogy az apostoli szék ezen érdemeiért méltó módon hálásak lehetnénk; bizonyára semmiféle viszontszolgálattól nem vonakodnánk. De mivel erre alkalmunk nincs, Szentséged szerencsés kormányzásáért és hosszú életéért imádkozunk, egyszersmind kiváló kegyelmességének emlékezetét az utókor számára megőrizni el nem mulasztjuk.»

Azután előadván a szolgálatokat, a miket a nemzet hajdan az egyháznak és a kereszténységnek tett, az ország ez időszerinti szomorú állapotát ecsetelik és kijelentik, hogy magukra hagyatva, hazájukat megmenteni nem képesek. «Ezért, Szent Atya, mint reménységünk szent horgonyához Te hozzád fordulunk, mert látjuk, hogy a vallás, a hit és a kereszténység békeségének érdekeiért Te leginkább buzgólkodol. Teréd irányozták tekintetüket a keresztény fejedelmek, Tőled, mint a béke szerzőjétől, várják Isten jóvoltából az egyességet, az oltalmat, a segítséget. Eszközöld, a fenséges bíbornoki testülettel karöltve, hogy a keresztény fejedelmek, kik ellen-

ségeskedéseikkel a törökök elhatalmasodását és a keresztény népek romlását okozták, a közös ellenség megsemmisítésére egyesítsék erőiket... Krisztus szent sebeire esedezünk Szentségedhez, idézze emlékezetébe az érdemeket, melyekkel őseink dicsekedhettek, a kik a pápák és az apostoli szent-szék parancsainak hódolva, az egyház ellenségeinek leküzdésében nem egyszer bőségesen ontották vérüket; folytassa azt, a mit érdekünkben megkezdett, idejekorán nyujtson nekünk a veszély nagyságával arányban álló segítséget, hogy míg Szentséged Isten egyházát és Rudolf birodalmát kormányozza, Magyarország a törökök igájától megszabadulva, régi fényébe visszahelyezve, mindkettőjük irányában örök hálára és hódolatra lekötelezve legyen.»[819]

Ezalatt Erdélyben örvendetesebben alakult a helyzet. Visconti nuntius buzdításaival a fejedelem lelkében fölébredt ambitiót hatalmasan élesztvén, a pápai segélylyel [820] megindított hadikészületek befejezése után jelentékeny sereg indult meg és nyomult Oláhországba. Báthory Zsigmond személyesen vette át a vezérletet. Oldala mellett volt a nuntius, ki Brassóból, Tergovistyeből, Gyurgyevóból, Bukarestből kimerítő jelentéseket küldött Rómába a hadjárat dicsőséges eseményei és a Szinán basa fölött kivívott győzedelmekről.

A táborban nem szünetelt diplomacziai tevékenysége. Az erdélyi fejedelem és a lengyel király között veszedelmes bonyodalmakat idézett föl az a körülmény, hogy mindketten igényt tartottak Oláh- és Moldvaország fölött a fönhatóságra. Báthory október közepe táján azzal fenyegetődzött, hogy azon esetre, ha az ő jogát el nem ismeri a lengyel király, a hadjárat folytatásával fölhagy. A szent-szék ezzel szemközt azon volt, hogy őt birja rá igényei elejtésére, úgy hogy Bolgár- és Szerborszag meghódításához igért neki támogatást.[821]

A pápa a fejedelem iránti elismerését azzal tüntette ki, hogy a szentelt karddal tisztelte meg, melylyel gróf Angosciola Lajost küldötte Erdélybe.[822]

Diplomacziai tevékenységét is fokozott buzgósággal folytatta VIII. Kelemen. Az 1596-ik év elején Benedek casertai püspököt mint rendkívüli nuntiust a császárhoz és a lengyel királyhoz bocsátotta, hogy a hadi munkálatoknak egyesült erővel és az erdélyi fejedelemmel egyetértőleg folytatására birni igyekezzék.[823] Majd a tavasz nyiltával Gaetani Henrik bíbornok mint legátus ment Lengyelországba, a hová 300.000 tallérról szóló utalványt vitt magával.[824]

Visconti pedig az 1596-ik és február havában Báthory Zsigmondot Prágába kisérte, hol ottani kartársával karöltve fáradozott azon, hogy a császári udvar a fejedelem kívánatait teljesítse, neki a hadimunkálatok folytatását lehetővé tegye; onnan az elért eredménynyel megelégedetten tért vele vissza Gyulafehérvárra.[825]

A pápának az volt a szándéka, hogy ebben az évben Aldobrandinit Erdélybe küldi; az ott toborozandó 6000 lovas eltartására havonkint 20.000 tallért szánt.[826]

Azonban a fejedelem kijelenté, hogy a tartományában levő összes fegyverfoghaió népet ő maga szándékozik zsoldjába fogadni és a pápai segélyt készpénzben kéri; noha szivesen látja, ha Aldobrandini háromezer olasz katonával hozzá csatlakozik.[827]

Aldobrandini nem jött Erdélybe. A fejedelem jelentékeny pénzsegélyben részesült. Május 15-ikén Amaltheo, a vezérhadbiztos Bécsből hatvanezer forintot ezüstben két szekéren indított útnak Erdélybe. Július végén a pápa harminczezer tallért utalványozott Visconti kezeihez.

Azonban a fejedelem nem felelt meg a fölkeltett nagy várakozásnak. Temesvárt ostrom alá vette ugyan; de erős ellenállásra találván, a vivást abbahagyta és visszatért Erdélybe. Az ősz elején tízezer embert küldött a Magyarországban táborozó Miksa főherczegnek, a ki Mező-Keresztesnél súlyos vereséget szenvedett.

A pápa, erről értesűlvén, Rudolf királynak részvétét fejezte ki; de nem hallgatta el azt a nézetét, hogy ha tanácsát követvén, személyesen táborba száll, ez a csapás elhárítható lett volna. Újból fölhívta, hogy kötelességét teljesítse. «Ha ezt megcselekszed» — úgymond — «azon leszünk, hogy a mi erőnkön és az apostoli szék erején fölül segítséget nyujtsunk, még ha a kelyheket és egyéb szent edényeket Isten dicsőségére beolvasztatnunk vagy elárúsítanunk kellene; sőt talán megjelenünk magunk a harcztéren, hogy így a harczvágyat éleszszük és a Te hősiességednek szemlélői lehessünk.»[828]

Az 1597-ik év február elején a pápa Aldobrandini tábornokot Prágába küldötte,[829] hogy a császárral megállapitsa azon intézkedéseket, a melyek biztosítékot nyujthattak az iránt, hogy a további segély, a mit nyújtani készült, a várt eredményeket meg fogja hozni.

Aldobrandini az emlékiratban, a mit a császári udvarhoz megérkezése után benyujtott, abból indul ki, hogy a tapasztalás tanúsága szerint az a sereg, mely ekkorig a német birodalom segít-

ségével kiállíttatott, nem elégséges a kereszténységet fenyegető végső veszély elhárítására, de nem is áll arányban azzal, a mit a hatalmas és gazdag birodalom nyujtani képes. Csak támadó föllépés biztat sikerrel; a védelmi harcz mindig veszteségekkel jár. Ha Isten haragja és a keresztények végzetes vaksága Magyarország maradványait, a horvát- és bosnyákországi végvárakkal együtt, elveszni engedi: Erdély és Lengyelország szükségkép török uralom alá jutnak; azután pedig Németország a hatalmában meggyarapodott török birodalom támadásainak közvetlenül ki lesz téve. Tanulságot kell meríteni Konstantinápoly elestéből; a várost azokkal a kincsekkel, a melyeket a hódítók ott zsákmányul ejtettek, meg lehetett volna menteni. Ő szentsége eddig másfél millió tallért szentelt a háború czéljaira; áldozatkészségének most már határt kénytelen szabni; mert attól fél, hogy a súlyos adók gyülöletessé teszik kormányzatát. Ebben az évben a legvégső erőfeszítéssel még előteremtheti a szükséges pénzt; de a jövő esztendőben már nem nyujthat segítséget. Ezért szükséges, hogy a császár mielőbb birodalmi gyűlést tartson és ott olyan határozatok hozassanak, a melyek a háború erőteljes folytatását lehetővé teszik. De e mellett a siker föltétele az, hogy a császár személyesen szálljon táborba; vagy ha ő felsége abban a véleményben van, hogy székhelyén nyugodtabban teheti meg a szükséges rendelkezéseket, alakítson maga mellett a német fejedelmek megbízottaiból tanácsot, a mely a kellő tekintélylyel birhatna. Ő szentsége ajánlkozik, hogy a németországi katholikus fejedelmekre hatni fog, egyúttal azon lesz, hogy Lengyelország közreműködését megnyerje. Ha pedig meggyőződik arról, hogy ebben az esztendőben a hadjárat gondosabban előkészíttetik, és nagyobb rend hozatik be, mint a mult években, azon lesz, hogy legalább hatezer s ha lehetséges, nyolczezer gyalogból álló sereget küldhessen ő felségének; föltéve, hogy a lengyel királylyal tervezett szövetség nem jön létre, mert ha létrejön, minden pénzét a lengyelek segítésére kell fordítania.[830]

A császári válasz elismerte, hogy a német birodalom részéről a hadviselésben a nagyobb mérvű, hathatósabb közreműködés kieszközlése kívánatos, de «nem remélhető, még kevésbbé biztosítható». A császár mindazáltal igéri, hogy ez irányban mindent meg fog tenni; hasonlókép megkisérli a javasolt tanács szervezését. A hadjáratban kész volna személyesen részt venni, ha azt nem tiltanák a súlyos hátrányok, melyeket székhelyétől való távozása maga után

vonna. Reméllí, hogy ebben az évben 46—50 ezer fegyverest állíthat síkra. Az ő szentsége által kiállítandó 6000 gyalogra vonatkzó ajánlatot elfogadja és kéri, hogy ez a csapat május végén vagy legkésőbb június közepén, a Bécs és Pozsony között kijelölt gyülekező helyen jelenjék meg. A lengyel szövetség létesítésére nincs remény. A török császár ebben az esztendőben Ausztriába törni és Bécset ostromolni készül. Útját kell állani és ezért czélszerű volna az egész haderőt együtt tartani, hogy alkalmas időben a törökök hadiműveleteihez képest a teendők iránt határozni lehessen. Végre kívánatos, hogy ő szentsége közreműködésével a tengeren eszközlendő támadás a törökök erejét részben lekösse.[831]

Ezen általános irányelvek tárgyalása mellett egyidőben megállapíttattak azok a rendszabályok, a melyek a pápai segélyhad élelmezése és elszállásolása tekintetében a két esztendő előtt fölmerült bajok megelőzésére alkalmasak voltak.[832]

Ezek után a pápa nyolczezer zsoldos toborzását rendelte el és vezérbiztossá Buonvisi praelatust, az apostoli kamara tisztviselőjét, nevezte ki.[833] Az egyes zászlóaljak kapitányai sorában találkozunk Delfini Flaminioval, ki az 1595-ik évi hadjáratban a florenczi csapatot vezérelte, meg is sebesült és annyira kitüntette magát, hogy a császár akarta őt szolgálatába fogadni.

Július utolsó napjaiban érkezett a pápai sereg az ország nyugati határszélére, Magyar-Óvárra, a hol Miksa főherczeg fővezérlete alatt a német és magyar hadak táboroztak. Itt augusztus első napjaiban a hadiműveletek tervének megállapítása végett haditanács tartatott. A főherczeg Aldobrandinit szólítá föl legelőször véleménye előadására.

«Azt javasolom» — így szólott ő — «hogy mindenekelőtt meg kell vizsgálni a saját erőnket, a gyalogok és lovasok számát és minőségét, az ágyúkat és fölszerelésünket, úgyszintén az élelmiszerek beszerzésének módját. Ha azután arra a meggyőződésre jutunk, hogy erőnk az ellenségét meghaladja, abban az esetben hasznosnak és illőnek tartanám, hogy Budát vagy Győrt vegyük ostrom alá; Buda megvívását könnyebbnek és nagyobb jelentőségűnek tartom, mert ezzel az ország fővárosa jut kezeinkbe és Győr elestét is előkészítenők, fölébresztenők a harczvágyat Magyarország többi részeiben és az erdélyi fejedelemben, a kivel, szintúgy mint a felsőmagyarországi hadakkal, közös működésre nyilnék alkalmunk. Ezért már Bécsben állítottam s most is azt a nézetet

vallom, hogy elhibázott dolog volt Óvárra jönnünk, hanem Esztergomnál kellett volna táborba szállanunk, a honnan az ellenség mozdulataihoz képest a Duna jobb- vagy balpartján, vagy egyszerre mind a két parton indíthattuk volna meg a hadiműveleteket, akár védelmi állást foglalva el, akár támadólag lépve föl.»

Burgau őrgróf ellenezte a haderő és a fölszerelések megvizsgálását; föltételezvén, hogy minden rendben van, azt sürgette, hogy azonnal meg kell kezdeni a hadjáratot; legkönnyebb föladat gyanánt Pápa és Szent-Márton megvívását ajánlotta, azután Győr ostromára kerülne a sor és visszaszerzése után Komáromba menne a sereg, a hol a további teendőket a törökök mozdulataihoz képest állapítanák meg.

Aldobrandini, kinek a német nyelven tartott előadást Petz titkos tanácsos tolmácsolta, szót kért, hogy észrevételeit megtegye. Szégyenletes dolog volna szerinte, ha a császári sereg, melynek működése elé nagy várakozással néz a keresztény világ, erejét Pápa ostromára pazarolná; a mely vár egyébiránt nagyobb ellenállást fejthet ki, mint hiszik, minélfogva a haszon és a dicsőség, mely a siker esetében várható, nem áll arányban a veszteséggel és szégyennel, melyet a kudarcz maga után vonna. E mellett figyelmeztette a tanácsot, hogy mihelyt a sereg a Dunától eltávozik, az élelmezés körül, mint a múlt évek tapasztalása igazolja, zavarok állanak be.

Azonban elszigetelten állott. A jelenlevők mind Burgau javaslatát támogatták s azzal összhangzásban mondotta ki a főherczeg a határozatot. Aldobrandini erre kijelenté, hogy ő kötelességéhez híven véleményét őszintén föltárta, de a hozott határozat után ő szentsége hadaival követni fogja a főherczeget.[834]

Itt, Óvárt megtörtént a pápai sereg tisztjei és katonái zsoldjának kifizetése, hátralékos követeléseik kielégítése. Összesen 7157 embernek 76.574 forint fizettetett ki. Százharmincz katona betegen feküdt a kórházban, melyet Buonvisi praelatus Pozsonyban rendezett be.

Augusztus 9-ikén indult meg a sereg Pápa felé, 14-ikén tábort ütött a város alatt, másnap kezdetét vette az ostrom. 19-ikén reggel Miksa főherczeg közlé Aldobrandinival, hogy török haderő közeledik a város fölmentésére, mivel pedig az élelmi- és lőszerek hiánya miatt tovább nem maradhat, egy végső kisérletet kell tenni a városnak rohammal megvívására; ezen vállalathoz 400 válogatott vitézt kért

a pápai seregből. A pápai tábornok teljesítette kívánságát. Azonnal kiadattak a rendeletek és két óráig tartó heves küzdelem után a török őrség a várost föladván, a várba vonult vissza, a melynek másnap, szabad elvonulás föltétele alatt, megnyitotta kapuit. «Mindenkinek az a véleménye» — jelenti Aldobrandini Rómába — «hogy a mieink kitartásának köszönhető a győzedelem.» A négyszáz pápai katonából tizenhárman estek el, köztök Sega Kristóf kapitány; a sebesültek száma negyvenkettőre ment.[835]

Pápa alól Miksa főherczeg az egész sereggel Óvárra vonult vissza, majd szeptember 9-ikén Győr alatt ütött tábort. Itt megjelent Petz titkos tanácsos a császári rendelettel, hogy a város ostromát meg kell indítani. Aldobrandini igérte, hogy minden erejével közre fog működni, de nem mulasztotta el föltárni előtte a sereg vezérletében folytonosan mutatkozó rendetlenséget, úgyszintén panaszt emelt a miatt, hogy a pápai hadak elszállásolása és élelmezése tekintetében a megfelelő intézkedéseket megtenni elmulasztották.[836]

Az ostromló sereg mindenekelőtt sánczok építéséhez fogott; anyag hiányában a munka lassan haladt előre. Ugyanakkor az esős időjárás beálltával ragályos betegségek kezdettek dúlni a a táborban.[837]

Október 3-ikán hire érkezvén, hogy Mohammed másod-nagyvezér Győr segítségére jő, Miksa az ostrommal fölhagyott, a Dunán átkelt s Komárom alatt szállott táborba. Itt tétlenül maradt, míg a török sereg Tatát szállotta és vívta meg s csak mikor ez Vácz vívására indult, vonult ő is oda és november 6-ikán visszaverte támadását.

Ezekben a hadiműveletekben részt vettek a pápai csapatok, melyeknek vezérletét, miután Aldobrandini hideglelésben megbetegedvén, Komáromban gyógyíttatta magát, Delfini Flaminio vette át; Buonvisi monsignor szintén a táborban időzött.

A váczi csata után Miksa föloszlatta a sereget és november végén a fölgyógyult Aldobrandini Pozsonyból a pápai zsoldosokat szintén hazaküldötte.[838]

A pápa a hadjárat csekély eredményével szemközt beérte azzal a szerény vigasztalással, hogy «legalább becsületteljesen történt a sereg visszavonulása».[839]

HETEDIK FEJEZET.

A szent-szék magatartása Báthory Zsigmond ismételt lemondásával szemközt. — Malaspina nuntius Báthory Endre bíbornoknál és Mihály vajda táborában. — A harmadik pápai sereg küldetése Magyarországba 1602-ben. — A magyarországi főpapi székek betöltésének ügye VIII. Kelemen alatt. (1592—1605.)

VIII. Kelemen Erdély irányában a szent-szék egyetemes világpolitikájának kettős czélját tartotta állandóan szem előtt: a törökök hatalmának megtörése, Magyarország és melléktartományainak fölszabadítása volt az egyik; a protestantizmus leküzdése és a katholikus vallás uralomra emelése a másik.

Ezen kettős szempontból itélte meg azt a kérdést: vajjon Erdély önállóságának megóvása vagy Magyarországhoz visszakapcsolva a Habsburg-ház alá jutása kívánatos-e? Míg a vallás szempontjából a Báthoryak ugyanazon biztosítékokat nyujtották, mint a Habsburgok; a törökök elleni háborúban jelentékenyebb szolgálatokat lehetett várni az ifjú, dicsőségvágyó Zsigmondtól, mint a zárkózott, tétlen Rudolftól. E mellett a szent-szék teljesen tájékozva volt aziránt, hogy a császári udvar Erdélyben és a hozzátartozó részekben rokonszenvvel nem dicsekedhetik, minélfogva attól kellett tartania, hogy uralomrajutása Erdélyben elégületlenséget, sőt veszélyes bonyodalmakat támaszthat.

A legelőnyösebbnek látszott tehát a Báthoryakat Erdély fejedelmi székén föntartani, de egyúttal szoros politikai szövetségbe hozni a Habsburg-házzal.

Ezt az eszményt megvalósítani látszott a prágai szövetség.

Ennek következtében a pápát és diplomatáit mélyen megrendítette az a váratlan fordulat, a mely beállott, a mikor Báthory Zsigmond azzal a gondolattal kezdett foglalkozni, hogy a fejedelemségről lemond, nejétől elvál és papi pályára lép.

Visconti nuntius minden erejét megfeszítette, hogy ezen szándékától eltérítse és az 1597-ik év elején újból Prágába kisérvén őt, ott a cremonai püspökkel együtt két irányban működött. Azon fáradoztak, hogy a császárt és minisztereit meggyőzzék arról, hogy a kereszténység érdeke a fejedelem lemondásának megakadályozását követeli. Mivel pedig a fejedelem főképpen azzal indokolta visszalépési szándékát, hogy Erdélyt a törökök ellen megoltalmazni nem képes, és a császár részéről az igért támogatás elmaradt: azon voltak, hogy részére a kellő biztosítékokat megszerezzék.

E tekintetben nagy nehézségekkel kellett küzdeniök. Rudolf erélyes föllépésre nem volt rábirharható. Mikor Visconti egy alkalommal Rumpf titkos tanácsos előtt azt fejtegette, hogy a császár személyesen hasson a fejedelemre, azt a választ kapta: «Az egyik melankólikus nem gyógyíthatja a másikat». E mellett a császár öcscsei: Mátyás és Miksa főherczegek, Erdély fejedelmi székére vágytak.

Így történt, hogy a miniszterek a lemondás föltételeinek írásban előterjesztésére kérték föl a fejedelmet, a ki a nuntius és Cariglio mellőzésével, egyedül Jósika kanczellár közreműködése mellett, indította meg a tárgyalásokat.

Azonban, mikor már a megállapodás, úgyszólván, minden pontra nézve létrejött, Viscontinak sikerült mindkét félt ezen terv veszélyes következményeiről meggyőzni és visszalépésre birni; sőt a nuntius ezen nagy sikerre támaszkodva, azzal kecsegtette küldőjét, hogy «a fejedelem többé nem fog lemondási gondolatához visszatérni.»[840]

A pápa élénk örömmel fogadta az értesítést és elismerését fejezte ki a nuntiusnak a fölött, hogy «nagy szerencsétlenségeknek elejét vette».[841]

Báthory Zsigmond — a nuntius kiséretében — visszatért Erdélybe, azzal az elhatározással, hogy Erdély kormányát újból átveszi; azonban nem mondott le arról a szándékáról, hogy a nejével kötött (de nem consummált) házasságot föloldja. Ez ügyben Cariglio atyát május első felében Rómába küldötte.[842] Itt a szokott törvényes eljárás megindíttatott.[843]

A nyár folyamán Báthory Zsigmond újból megúnta a fejedelemséget. A Rómából visszaérkezett Carigliót Prágába küldötte, hogy Erdélyt a Habsburg-háznak fölajánlja és a föltételekre nézve tárgyalásokat indítson.

Deczember végén jött létre az egyesség, a melyben részére az oppelni és ratibori herczegségek biztosíttatnak; a király emellett megígérte közbenjárását a pápánál, hogy a házasságot fölbontsa, neki a papi pályára való léphetés végett a szükséges dispensatiót adja meg, őt bíbornoki méltóságra emelje és a spanyol királytól néhány ezer aranyat jövedelmező egyházi javadalmak elfogadására hatalmazza föl.[844]

A szent-szék most már meggyőződött arról, hogy Báthory Zsigmondot lelki állapota a kormányzásra képtelenné teszi. A lemondás tényében kénytelen volt megnyugodni. Mindazáltal az államtitkár balsejtelmektől nem tudott szabadulni. «Most, hogy a fejedelem elérte, a mit keresett» — úgymond — «imádkozzunk Istenhez, hogy öröme ne változzék bánatra.» Ugyanakkor részvétét tolmácsolván Visconti nuntiusnak a kínos helyzetért, a melybe jutott volt, értésére adta, hogy a szent-atya Rómába visszahívja.[845]

A szent-szék nem tehetett kifogást az ellen, hogy a lemondás a Habsburg-dinasztia javára történt; annál kevésbbé, mert előre volt látható, hogy Erdély rendei, ha választási jogukkal élhetnek, a fejedelmi székre protestáns főurat emelnek, a ki hatalma megszilárdításának biztosítékát a törökökkel való szövetségben keresné.

Báthory Endre bíbornok vágyott ugyan az unokaöcscse által elhagyott fejedelemség megszerzésére. De VIII. Kelemen, kinek mint legátusnak Lengyelországban sok baja volt vele, alaposan ismerte jellemének fogyatkozásait, melyek az uralkodásra alkalmatlanná tették. Az 1596-ik év őszén a lengyel királyhoz írt levelében föltünő éleslátással írja, hogy ő a bíbornokot szereti, «de fél, hogy őt türelmetlenség, indulatosság és kétségbeesés valamely rettentő tényre fogja ragadni, a mivel a kereszténységnek, Lengyelországnak és magának romlását okozza».[846]

Most tehát lengyelországi nuntiusa által rábirta arra, hogy terveit ejtse el és az egyházi pályán való megmaradásának biztosítékául — mivel ekkorig csak a kisebb rendeket vette volt föl — subdiaconussá szenteltesse magát.[847]

Másrészről a pápa arra sem mutatkozott hajlandónak, hogy Rudolf kérésére Báthory Zsigmondot bíbornokká tegye.[848]

Ezen tartózkodó magatartásának helyességét csakhamar igazolta maga Báthory Zsigmond, a ki lemondását megbánván, félesztendő mulva visszatért Erdélybe, az uralkodást újból átvette és nejét udvarához hívta.

Mielőtt Erdélybe jött volna Sziléziából, gyóntatóját, Carigliót Rómába küldötte, hogy elhatározását a pápával közölje és támogatását kieszközölje.

VIII. Kelemen nehéz helyzetben volt. A fejedelem iránt, ki állhatatlanságának világos bizonyítékait adta volt, bizalmat nem táplálhatott; annál kevésbbé, mert maga Cariglio sem bízott benne, úgy hogy többé Erdélybe visszatérni nem akart. De másrészről kétségtelen volt, hogy, ha a szent-szék megvonja tőle pártfogását, és ha Rudolf ellenséges magatartást foglal el, ő a törökökhöz fordul.

Ezért a pápa elszánta magát arra, hogy őt üdvözlőlevéllel keresse föl, a mely azonban tartózkodó hangon volt szerkesztve. «Nagy mértékben örvendünk» — úgymond — «a Te kedvező állapotod (de incolumitate tua) fölött; őszintén kívánjuk, hogy szándékaid és cselekedeteid Isten kegyelméből az üdvösség útjain haladjanak és a kereszténység javára sikeresek legyenek; mert nem tagadhatjuk, hogy az utóbbi időkben történt elhatározásaidat nem egészen helyeselhettük.» Azután inti, ne engedje magát a törökök csalfa ajánlatai által eltántoríttatni, hanem igyekezzék a császárral még bensőbb viszonyba lépni.

Ugyanekkor Rudolfnak is írt. Miután tőle függ megakadályozni azt, hogy Báthory Zsigmond visszatérése ne hozzon a kereszténységre romlást; kéri, hogy a történteket feledje (quod actum est dissimules), tanúsítson a fejedelem iránt jóindulatot, nehogy az kétségbeesésből a törökökhöz csatlakozzék.[849]

Báthory Zsigmond, mielőtt a pápától hozzá visszaküldött Cariglio Erdélybe megérkezett volna, Thurn Zsigmond gróf útján arra akarta rábirni a pápát, hogy Rudolftól bizonyos biztosítékokat eszközöljön ki részére az iránt, hogy őt Erdély fejedelmi székén háborgatni nem fogja. VIII. Kelemen mindazáltal arra szorítkozott, hogy őt újból a császár jóindulatába ajánlotta, viszont őt is a császárhoz való szoros csatlakozásra intette.[850]

Rudolf a pápát megnyugtatta aziránt, hogy a fejedelem követeinek «olyan választ fog adni, a melylyel mind a fejedelem, mind ő meg lesznek elégedve».[851]

Azonban Báthory Zsigmond néhány hónappal visszatérése után másodízben megunta a fejedelemséget, a melyet most unokabátyjára, Endre bíbornokra, szándékozott átruházni, a ki általa meghivatván, 1599 február végén Kolozsvárra érkezett. Tervök megvalósítását titok leple alatt készítették elő. Azt hirdették, hogy nem

más a czéljuk, mint helyreállítani egymás között a rokoni benső viszonyt. Félrevezették a pápát is, a ki ennek következtében örömének adott kifejezést kibékülésök fölött és ezt az alkalmat fölhasználta arra, hogy a két rokont a császár kegyeibe ajánlja.[852]

Mikor ezek a levelek irattak, Zsigmond a fejedelemségről már lemondott volt; Endre bíbornok márczius 29-ikén Erdély rendei által fejedelemmé elfogadtatott, a miről a pápát értesítvén, közbenjárását kérte a császárnál, elismertetése érdekében.[853]

Ezen, a törvényesség kellékeivel biró tényben a pápa megnyugodott s most azt tűzte ki föladatául, hogy az új fejedelmet Rudolffal szövetkezésre birja, a törökök elleni háborúban részvételre lelkesítse. E végből június első felében hozzá Malaspina Germanicus, san-severói püspököt, küldé, a ki néhány hónap előtt tért vissza Lengyelországból.[854]

De a császári udvar irányában megóvta teljes lojalitását. Malaspinának ugyanis meghagyta, hogy útközben Bécsben állapodjék meg s Rudolf utasításaihoz alkalmazkodjék eljárásában. Spinelli prágai nuntiusnak pedig elrendelte, hogy Malaspina küldetéséről a császárnak jelentést tegyen, a részére kiállított utasítás másolatát mutassa be.

Rudolf szivesen fogadta a nuntius jelentését; de kifogást emelt a Malaspina részére adott utasítás ellen, mert a magyar királynak Erdélyre szerzett jogait ignorálja és Báthory bíbornok eljárását helyeselni látszik; megjegyezte, hogy Malaspina személyisége is aggodalmat kelt, mert lengyelországi működéséből következtetve, föl lehet tenni, hogy a bíbornok érdekeit buzgón föl fogja karolni.[855]

«Ő szentségét» — válaszolá Spinelli — «az a szándék vezeti, hogy a közjót és Felségednek azzal elválaszthatatlanul összekapcsolt érdekeit előmozdítsa. Kiméletlen föllépés Báthory bíbornokot földháborítaná és elvonná azoktól a föladatoktól, a mik a jelen viszonyok között rá várakoznak. Felséged helyzete előnyösebb, ha a bíbornok Felséged szolgálatában áll, mint ha Erdély megoltalmazásának terhe kizárólag Felségedre nehezedik. Ezt a mult években Felséged beismerte, mert Zsigmond fejedelem lemondását csak kényszerűségből fogadta el. Ő szentsége véleménye szerint Felséged érdeke azt követeli, hogy Erdélyben olyan fejedelem uralkodjék, a ki magát Felséged szolgájának vallja... Ezért ő szentsége a bíbornokot megnyerni óhajtván, küldi a vele bizalmas viszonyban

álló Malaspinát hozzá, hogy ő rá hasson és őt szándékai nyilt föltárására késztesse.»[856]

Több, mint egy hét mult el, a míg Petz titkos tanácsos élőszóval közölte a császár kívánságát: Malaspina jelentse ki Báthory bíbornoknak, hogy «miután Erdély sokféle jogczímen a királyt illeti meg, ő jogtalanul foglalta el a fejedelmi széket és ezzel a szent-atya neheztelését vonta magára, minélfogva kötelessége Erdélyt átadni a királynak, a kitől kárpótlásul azt fogja nyerni, a mi Zsigmondnak ajánltatott föl».

Spinelli, a ki időközben Báthory bíbornoktól levelet kapott,[857] erre támaszkodva határozottan kifejezhette azt a meggyőződését, hogy ha ilyen üzenettel jelenik meg Malaspina Erdélyben, a fejedelem a törökökkel lép szövetségre. Ehhez hozzáadta, hogy Malaspina utasításában Báthorynak lemondásra való fölszólításáról szó nem lévén, előbb ő szentségéhez kellene fordulni, a ki «noha hőn óhajtja ő felsége hatalmának gyarapodását és uralma kiterjesztését», ezen kívánságát teljesíteni bizonyosan nem lesz hajlandó.

Petz észrevételére, hogy ő felsége bármilyen más fejedelem személyében inkább találna megnyugvást, mint Báthory Endrében, a következőleg válaszolt a nuntius: «Ha arról volna szó, hogy Erdélynek mi válaszszunk fejedelmet, a mi bizalmunk is kétségkívül más személy felé fordulna; de miután a bíbornok tényleg Erdély fejedelme, nem tehetünk egyebet, mint hogy őt a szeretet és jóindulat kötelékeivel minél szorosabban csatoljuk a közjó érdekeihez».

Határozott föllépése a prágai kormányt álláspontjának elhagyására indította. Néhány nappal utóbb Petz más ajánlattal jelent meg előtte. E szerint «ő felsége Báthoryt kegyelmébe fogadja, ha ez Váradot ő felsége kezei között hagyja, Husztot visszaadja és néhány erősséget egy időre ő felségének átenged».

Ezzel az eredménynyel Spinelli meg volt elégedve.[858]

Azonban ettől az ajánlattól lényegesen eltért az a jegyzék, a mit a prágai udvarból Bécsbe küldöttek Mátyás főherczeghez s ez Malaspinának, mikor július közepén odaérkezett, adott át. Ebben ugyanis a nuntius fölhivatott, hogy tegyen kisérletet a bíbornokot a fejedelemségről lemondásra birni s csak ha ez nem sikerül, közölje vele a föltételeket, a melyeknek elfogadásával elismertetését kieszközölheti.[859]

Ezen utasítás Malaspinát küldetésének sikere iránt élénk aggo-

dalommal töltötte el, a melyet még fokozott az a körülmény, hogy tudomást nyert a tárgyalások felől, melyek Prágában Mihály havasalföldi vajdával Báthory Endre elűzetése tárgyában megindultak. Malaspina ekkor értesítette Mátyás főherczeget, hogy ő útját csak úgy folytatja, ha képes lesz a bíbornokot biztosítani a felől, hogy a tárgyalások alatt őt a császár «sem maga háborgatni, sem más által háborgattatni nem fogja». A főherczeg megnyugtatta azzal a kijelentéssel, hogy Mihály vajda tett ugyan ajánlatot, de ezt a császár nem fogadta el.[860]

E közben, július közepe táján, érkezett Prágába Bocskay István, ki a mult évben a Rudolf és Báthory Zsigmond között kötött szerződés értelmében az előbbinek hűséget esküdött s most vonakodott Báthory Endrének a hűségi esküt letenni, minélfogva a királyi udvarhoz menekülvén, itt azt kérte, hogy vagy az eskütől mentsék föl, vagy engedjék meg, hogy a király államaiban telepedjék meg.

Spinelli nuntiussal szivélyes viszonyba lépett, többször fölkereste őt, mindent megtett, hogy bizalmát, jóakaratát megnyerje. Mikor azonban az udvarnál az a terv merült föl, hogy őt segítik Erdély fejedelmi székére, a nuntius nem változtatta meg álláspontját. Rómába küldött jelentései egyikében így nyilatkozik róla:

«Bocskay» — úgymond — «az erdélyi főurak sorában talán az első helyet foglalja el, hatalma, tekintélye és párthíveinek nagy száma következtében; a töröknek ellensége, ezért a kereszténység ügye nagy hasznot várhat tőle; de, sajnos, nagy kálvinista, a miért kétséget nem szenved, hogy uralkodása alatt Erdélyben a katholikus vallásnak amúgy is gyönge növényére kiirtás várakoznék.»[861]

***

Malaspina, miután Szatmárt, Kassán és Kolozsvárt rövid időre megállapodott,[862] augusztus 21-ikén érkezett Gyulafehérvárra.

A következő napon a fejedelem által fogadtatván, előterjesztését szemrehányásokkal kezdette meg, azért, hogy míg a király pártfogását kereste, ugyanakkor tőle Huszt várát elfoglalta, most pedig a törökökkel és tatárokkal alkudozik. Az egész világ tudja — úgymond — hogy Erdélyt jogtalanul foglalta el, kötelessége tehát azt a királynak visszadni.

Miután pedig a bíbornok az ő eljárását tüzetesen kimagyarázta, a nuntius magasztalni kezdé Rudolfot, a ki a helyett, hogy a szenvedett sérelmek megtorlására gondolna, ő szentsége közben-

járására kész kegyelmébe fogadni a bíbornokot; azonban kijelenté, hogy a pápa és a császár nem tűrhetnék, hogy a bíbornok a törökökkel békét kössön, azzal az igéretével sem érhetik be, hogy a kereszténység ellen harczolni nem fog.

Báthory azt válaszolá, hogy a törökök irányában még nincs lekötve és semmit sem óhajt inkább, mint ellenök a keresztény hatalmasságokkal egyesülve harczra kelni.

Mikor azonban a nuntius a részletekre tért át és a császár követeléseivel állott elő, a bíbornok nem leplezte fölháborodását és azt mondá, hogy azok után, a mik Zsigmond fejedelemmel történtek, neki kellene a császártól biztosítékokat követelni; egyébiránt az ügyet — úgymond — országgyűlés elé terjeszti.[863]

A következő napokban a tárgyalások folytatását megnehezítette az a körülmény, hogy Malaspina heves lázaktól gyötörve az ágyat el nem hagyhatta. Ennek daczára fenyegetődzött, hogy betegségével nem törődve, rögtön elutazik, hacsak a fejedelem meg nem igéri, hogy a szultántól küldött zászlót, a hűbéri viszony jelvényét, visszautasítja, a Rudolf királylyal megindítandó tárgyalások befejezése előtt a törökökkel békét nem köt s a királylyal létesítendő szövetség megerősítését nem halasztja a jövő országgyűlésre.

A fejedelem két tanácsost küldött hozzá, a kik arra kérték, hogy tekintettel a veszélyre, mely Erdélyt a törökök és tatárok részéről fenyegeti, vagy tegye lehetővé az ország megoltalmazását, vagy nyugodjék meg benne, hogy a törökökkel szinleg békét kössenek, a melyet a veszély elmultával fölbontanak.

Malaspina azt válaszolá, hogy ő kötelezettséget csak arra nézve vállalhat, hogy Rudolf a fejedelmet és országát a tárgyalások folyama alatt háborgatni nem fogja; egyébként követeléseit föntartotta.

Néhány óra mulva maga a fejedelem, több tanácsos kiséretében, megjelent a nuntius ágyánál és megtette az általa kívánt igéretet.[864]

A prágai kormány a nuntius által elvállalt kötelezettséget fegyverszünetnek tekintette, melyet Rudolf azzal a kijelentéssel fogadott el, hogy ezt csak a szent-szék tekintélyének megóvása végett teszi. «Elvárjuk» — így szól Spinelli nuntiushoz intézett jegyzékében — «hogy most már a bíbornok úr... irántunk hűségét bizonyítsa be... és hadait a mi seregünkkel egyesítse... Alapos okok tarthattak volna minket vissza attól, hogy Báthory bíbornok-

kal tárgyalásba bocsátkozzunk; azonban ő szentsége atyai buzgó intelmeinek nem állhattunk ellen. Csak azt kívánjuk, hogy méltóságunkon csorba ne essék; ezért a (fejedelem udvaránál levő) nuntius úr inkább mi ránk, a sértett félre, mint a bíbornok úrra legyen tekintettel... és azon legyen, hogy... kellő biztosítékokat nyerjünk, a bíbornokot pedig a törökökkel való szövetkezéstől tartsa vissza. Ha ez a bíbornok ellen török támadást vonna maga után, felsőmagyarországi hadaink segítségére fognak vonulni.»[865]

Ezalatt Malaspina buzgó igyekezetei következtében néhány nap alatt megállapodás jött létre azon szerződésre nézve, a mely a fejedelem viszonyát a királyhoz szabályozandó volt és már szeptember 14-ikén Prágába küldetett.[866]

Másnap a fejedelem leveleket kapott, a melyek hírül adták, hogy Rudolf hadai Erdély határai felé nyomulnak. Ezt a tényt úgy magyarázván, hogy ellene támadás készül, Malaspina előtt hevesen kifakadt, sőt őt is azzal vádolta, hogy a támadás előkészítésében közreműködött.

A nuntius, miután a fejedelmet megnyugtatni képes nem volt, titkárát Kassára küldötte, hogy Basta György tábornoktól magyarázatot kérjen. «Nem volna tisztességes dolog» — írja a hozzá intézett levélben — «hogy míg én ő felsége és ő szentsége nevében szövetség létesítésén fáradozom, mások, az apostoli szent-szék és a császári felség becsületének nem csekély sérelmére, Erdély megtámadását tervezik.»[867]

Basta határozottan kijelentette, hogy Erdély ellen támadást intézni nincs szándékában.[868]

Báthory bíbornok követe október 24-ikén érkezett a csehországi Kuttenbergbe, a hol Spinelli nuntius ekkor tartózkodott. Előadta neki, hogy küldője «ő szentsége rendeleteinek engedelmeskedni és a közjónak szolgálni kívánván, kész ő felségével szövetségre lépni és ő felségének alávetni magát, úgy a hogy az ember Istennek köteles meghódolni». Kérte, hogy ő vezesse be őt ő felségéhez.

A nuntius rögtön lépéseket tett, hogy a Pilsenben tartózkodó császárnál audientiát eszközöljön ki.[869]

Azonban ezt fölöslegessé tette az Erdélyben ekkor rohamos gyorsasággal bekövetkezett katasztrófa.

Mihály havasalföldi vajda október közepén Erdélybe tört és Brassónál tábort ütött. Senki sem tudta, vajjon a császár vagy a

szultán fölhivására, vagy a saját hatalmi érdekeitől vezettetve intézi támadását.

Malaspina hozzá káplánját küldötte és fölhívta őt, hogy, miután a császár és a fejedelem között az egyesség meg van kötve, a kereszténység szent ügyét ne zavarja meg, hanem vonuljon vissza.

A vajda azt válaszolta, hogy ő a császár parancsának engedelmeskedik, és folytatta előnyomulását.

«Ha ez valóban így van» — írja a nuntius Prágába — «és Báthory (fejedelem) meggyőződik arról, hogy a császár okozója a bonyodalomnak: napról-napra várhatjuk a törökkel való egyesülését. Sajnálom a fejedelmet, kinek őszinte kívánsága volt a császárral szövetkezni; még inkább sajnálom az ő és a rendek azon elhatározását, hogy országukat török és tatár fegyverrel védelmezik meg Mihály ellen. Ez rájuk és a kereszténység nagy részére végső romlást hozhat. Nem hihetem és nem akarom hinni, hogy a császár keze vezette Mihályt a veszthozó vállalatra; azért reméllem, hogy a föllobbant tüzet csakhamar elolthatjuk.»[870]

Csalódott. Mikor azután Báthory Endre összegyüjtötte kis seregét és Szeben közelében táborba szállott, fölkereste őt, nehogy — mint Rómába írja — egykor azt mondhassák, «hogy mikor a keresztény vér ontásának veszélye forog fönn, elhárítására az apostoli szék követe kötelességét teljesíteni elmulasztotta». Fölajánlotta közbenjárását neki és október 27-ikén átment az ellenség táborába.

Mihály vajda részéről kitüntető módon fogadtatott; de előterjesztésére azt a választ kapta, hogy «a császár őt tizennégy levélben szólította föl a bíbornoktól és az erdélyiektől szenvedett sérelmek megboszulására».

Malaspina kijelenté, hogy ezt lehetetlennek tartja, mert a császári felség tudtával és beleegyezésével vállalkozott ő szentsége arra, hogy ő felsége és Erdély között egyességet hoz létre; a föltételek már megállapíttattak és ő felségével közöltettek; ezért látni akarná a leveleket, a melyekre a vajda hivatkozik.

Mihály esküdözött, hogy tiszta igazság az, a mit mondott; de a levelekről többé nem szólott; ellenben hosszasan fejtegetvén, hogy az ő czéljai szentek, arra kérte a nuntiust, hagyja meg Báthorynak, hogy a fejedelemségről mondjon le és püspökségébe térjen vissza.

Malaspina a vajda állításainak czáfolatába bocsátkozott és figyelmeztette őt azon súlyos károkra, a miket támadása következ-

tében a kereszténység szenvedni fog. Mire a vajda kijelentette, hogy kész meghallgatni a nuntius javaslatait a kiegyezés módjára nézve, amiért fölkérte, hogy másnap reggeli hét órakor jelenjék meg nála.

Azonban a kitűzött időben jelentkező nuntiust a vajda vonakodott maga elé bocsátani. Azt üzente neki, hogy a bíbornok gyalázó nyilatkozatokat hallatott felőle és gyávának bélyegezte, ezért becsülete nem engedi, hogy most békealkudozásokba bocsátkozzék; hanem előbb harczrakészen fölállítja seregét s azután fogja őt a tárgyalások megindítására meghívni.

A vajda serege a táborból kivonult. Báthory, mihelyt az ellenség lőtávolságba jutott, három ágyúlövést irányoztatott rá. Erre Mihály vajda jelt adott a csatára. Reggeli kilencz órától délutáni négyig szakadatlanul folyt a harcz; végre az oláhok visszavonultak.

Az éj beálltával Mihály vajda fölkereste Malaspinát s kérte, «találjon módot a keresztény vér további ontásának meggátlására». Abban állapodtak meg, hogy a nuntius hajnalban a bíbornokhoz megy és megkezdi az alkudozást. De a mint virradni kezdett, Mihály vajda közlé vele, hogy Báthory megszökött, minélfogva ő most elfogatására kozákokat küld és seregére üt. Ezen szándékáról a nuntius kérésére lemondott; úgy nyilatkozott, hogy a bíbornok fegyvereseinek életét «ö szentségének ajándékozza».

A nuntius futárt küldött Báthory fölkeresésére azzal a fölszólítással, hogy a kezei között levő várakat a királyi kapitányoknak adja át. Csak később értesült, hogy futás közben megöletett.

A nuntius tisztában volt az iránt, hogy a Báthoryak uralmának helyreállítása lehetetlenné vált és Mihály vajda szándékát, hogy Erdélyt a maga számára foglalja el, megakadályozni csak úgy lehet, ha az erdélyi rendek a királynak hódolnak meg.

Ezért a Szebenben levő erdélyi nemeseket és a szászok előkelőit értekezletre gyüjtvén egybe, azt ajánlotta nekik, hogy a mennyiben Mihály hűségi esküt követelne tőlük, ezt neki csak úgy, mint a király helytartójának és kapitányának tegyék le.

Mindazáltal engedett a vajda fölszólításának és Gyulafehérvárra kisérte őt, abban a reményben, hogy képes lesz befolyást gyakorolni rá. Igyekezett is lebeszélni arról a szándékáról, hogy az erdélyi országgyűlést összehívja; miután pedig czélt nem ért, azon fáradozott, hogy a katholikus tanácsosokat állásukban megtartsa, a

püspökség, a jezsuita-collégium és a többi katholikus intézmények érdekeit megóvja.

A vajda föltünő jóakaratot mutatott a katholikus egyház iránt és éreztette ellenséges érzületét a protestánsokkal. A nuntius előtt egyszer fölvetette a kérdést, hogy «milyen módon szabadíthatná meg az országot a eretnekektől?»

A nuntius ezt közölte a jezsuita-atyákkal, a kik fölvilágosították őt arról, hogy a vajda ürügyet keres az erdélyi nemesség kiírtására, minélfogva nem szabad szándékában megerősíteni. Malaspina ennek következtében azt tanácsolta Mihálynak, hogy terveit előbb a császár tudomására hozza.[871]

Malaspina, okos magatartása daczára, a Báthoryak híveinek neheztelését vonta magára; őt tették felelőssé a katasztrófáért, sőt hirdették, hogy «a pápa jóváhagyásával indította a császár Mihály vajdát a fejedelem ellen».

A nuntius elkeseredésében így ír Rómába: «Egykor Svédországban sokat kellett szenvednem; de a veszélyt és üldöztetést dicsőségesnek tartottam, a halált is, ha Isten arra méltat, annak találtam volna. De Erdélyben a veszély és az üldöztetés gyalázatteljes (ignominioso) volt s ilyen lett volna a halál is, mind magamra, mind uramra nézve!»[872]

Ebből a kínos helyzetből kiszabadította Mihály vajda, a ki alkalmatlannak találta őt és november 14-ikén értésére adta, hogy neki nagyobb szüksége van az ő szolgálataira — Rómában, minélfogva fölhívta, hogy két nap mulva utazzék el. Malaspina be akarta volna várni Báthory Endre tetemének eltakarítását; de mivel Mihály vajda ezt sem engedte meg,[873] 18-ikán útra kelt, hogy visszatérjen Rómába.

Somlyón Bastával találkozott. Ungnád és Forgách királyi biztosok is jelen lévén, a teendők iránt értekezletet tartottak. Basta abban a véleményben volt, hogy Mihályt Erdélyből haladék nélkül ki kell űzni. Ungnad ellenben azt javasolta, hogy a vajdát jó módjával birják Erdély elhagyására. Malaspina a két ellentétes véleményt kiegyeztetni iparkodott; azt javasolta, hogy a vajdával tárgyalásokat indítsanak, de egyúttal Erdély határszélein sereget pontosítsanak össze, a mely, ha a tárgyalások eredményre nem vezetnek, mindjárt Erdélybe nyomuljon.[874]

Deczember második felében Bécsbe érkezvén, itt azt tanácsolta, hogy Rudolf az erdélyi fejedelemséget Miksa főherczegre

ruházza és ezt erős sereg élén Kassára küldje, hogy Mihály vajdát, ha meg nem hódol, fegyver hatalmával fékezze meg. Tanácsát meg nem hallgatták.[875]

Prágában az őszinteség hiányának, a részrehajlásnak vádját emelték ellene;[876] de Rómában eljárásával meg voltak elégedve. A bíbornok-államtitkár a lengyelországi nuntiust megbízta, védelmezze őt azon vád ellen, hogy Báthory Endre szerencsétlen végét ő okozta; mert ha az ő tanácsát követi a bíbornok, másként alakultak volna a viszonyok.[877]

Báthory már nem volt életben, mikor a pápa rövid időközben ismételten (november 6-ikán, 13-ikán és deczember 4-ikén) a császárt buzdította, hogy Báthoryval szövetkezzék, őt Mihály vajda ellen támogassa és a maga részéről is segítséget ajánlott föl neki.[878]

A mikor Báthory haláláról értesült, e fölött a császárhoz írt levelében fájdalmát fejezte ki, de a jövő alakulásokra nézve tartózkodó volt nyilatkozatában és azon óhajtás kifejezésére szorítkozott, hogy «azok, a mik Erdélyben történtek, a kereszténységre és ő felségére szerencsés következményeket vonjanak maguk után».[879]

Mihály vajdát pedig, a ki február folyamán levelet írt neki és elhatározását, hogy a törökök ellen háborút indít, közölte vele, ezen szándék megvalósítására lelkesítette és egyúttal meggyőzni igyekezett arról, hogy a siker biztosítékát a szakadár egyház elhagyásában, a katholikus egységhez csatlakozásában találhatja föl.[880]

* * *

A török háború 1598-ban és a következő években változó szerencsével folyt tovább. Legkiemelkedőbb eseményei: Győr visszafoglalása Pálffy Miklós és Schwarzenberg Adolf által 1598 márczius 29-ikén[881] és Kanizsának, az ország délnyugati maradványai fővédhelyének eleste 1600-ban.

Az 1601-ik esztendő tavaszán VIII. Kelemen harmadízben küldött sereget Magyarországba. Főparancsnokává ismét Aldobrandinit, vezérhadbiztossá Serra János praelátust nevezte ki.

A kilenczezer gyalogból álló sereg Anconában szállott hajóra és Fiuméban lépett partra, a honnan Laibachon keresztül Zágrábba, majd augusztus második felében Varasdra vonult. Itt azonban Aldobrandini hideglelésben megbetegedett és szeptember 16-ikán meghalt.

A pápa, mikor unokaöcscse betegségének válságos fordulatá-

ról értesült, a főparancsnokságot Delfini Flaminora bízta. «Szivünket» — írja — «éles fájdalom nyila szegezte át unokaöcsénk reménytelen állapotának hirére,... de megnyugszunk abban, a mit az Úr rendel és ha őt magához vennie tetszik, irgalmasságába ajánljuk lelkét.»[882]

Delfini a sereget Kanizsa alá vezette, a melyet szeptember elején Ferdinánd főherczeg vett ostrom alá. Az október 28-ikán elrendelt rohamban pápai katonák is részt vettek és soraikból száznál többen vesztették el életöket a sikertelen erőfeszítésben. A főherczeg elismerését fejezte ki vitéz magaviseletök fölött.

Delfini ellenben a főherczeg és a császári vezérek eljárása és a pápai csapatok élelmezése és elszállásolása tárgyában tett hiányos intézkedések miatt jelentéseiben keserű panaszokra fakadt, súlyos vádakat hangoztatott. A pápa ezeket nem hagyta szó nélkül. Október 13-ikán Ferdinánd főherczeghez intézett levelében, miután unokaöcscsének halála fölött érzett fájdalmáról szólott, így folytatja: «Noha mi is az emberi gyarlóságok osztályrészesei lévén, az emberi fájdalmat mélyen átérezzük, még sokkal inkább megrendítenek minket azok, a mik a közügygyel függnek össze; mélyebben hat szivünkbe az, a mit nagy megütközésünkre hallanunk kellett, hogy a tetemes költséggel szervezett, meleg szeretettel küldött seregünk súlyos alkalmatlanságokat szenved, hogy vele Te és embereid semmit sem gondoltok, azt elhanyagoljátok, katonáinkat, mintha a legidegenebbek volnának, megvetitek és semmibe sem veszitek, úgyannyira, hogy azok még az életök föntartására legszükségesebb élelmiczikkeket is nélkülözik, sőt embertelen bánásmódban részesülnek». Ezt a kemény megrovást csak kevéssé enyhítette az a megjegyzés, hogy mindezekről a főherczeg bizonyára tudomással nem bir. Fölkérte ezek után, hogy a mulasztásokat jóvátenni igyekezzék.[883]

Intelme későn érkezett.

A sátrak alatt táborozó, fogyatékosan élelmezett pápai csapatokban, a korán beállott hideg idő hatása alatt, a halandóság félelmes arányokat öltött. Mikor november végén a főherczeg az ostromot abbanhagyta és Serra a pápai katonák fölött deczember 3-ikán Marburgban szemlét tartott: létszámuk háromezerötszázra szállott le és ezek között is nagyszámú beteg volt.

Így tehát a főparancsnok s mintegy hatodfélezer ember élete és félmillió forintnyi költség veszett kárba a teljesen eredménytelen hadjáratban.[884]

Ennek daczára a pápa a sereg maradványait, Rudolf kérését meghallgatva, nem hívta vissza, hanem a télen át rendelkezésére hagyta. De az a terv, hogy a hadjárat télen át folytattassék, meghiúsult.[885]

* * *

VIII. Kelemen elődjeinek nyomdokaiba lépve, ismételve tett lépéseket az esztergomi érsekség betöltése ügyében.[886] De kénytelen volt megnyugodni abban, hogy administrátorok kormányára maradt bizva. «Ő szentségét» — így ír 1592 elején az államtitkár a prágai nuntiusnak — «fájdalommal tölti el az idők mostohasága, mely őt magát és másokat is buzgóságuk sugallatainak követésében meggátolja... Az esztergomi érsekség és az egri püspökség betöltése akadályainak elhárítása érdekében az imádsághoz kell folyamodnunk.» Egy félesztendővel utóbb az államtitkár jegyzékeiben a következő nyilatkozattal találkozunk: «Azt, hogy ő felsége az esztergomi érsekség betöltésére szánja el magát, a jelen viszonyok között alig remélhetjük... Nem tehetünk egyebet, csak siránkozhatunk efölött... Bár legalább a kisebb püspökségek töltetnének be. Ezzel is megelégednénk!» [887]

Végre az 1594. év elején a Rudolf prágai udvaránál mindenható német miniszterek hajlandók voltak, hogy az esztergomi érsekség betöltését javasolják, de követelték, hogy az érsek az ország védelmének czéljaira fordítsa jövedelmei egy részét.[888]

A szent-szék ezen irányban engedményektől nem idegenkedett. «Ő szentségének» — irja az államtitkár a nuntiusnak — «óhajtása oda irányul, hogy az esztergomi érsekséget illető intézkedések a rendes formától lehetőleg kevéssé térjenek el, és az egyház érdekeit kitelhetőleg óvják meg. Azt a javaslatot, hogy az érseki jövedelmek egy része a véghelyek ellátására tartassék fönn, és az érsek bizonyos meghatározott számú katonák tartására köteleztessék, elfogadhatónak tekinti. Ily módon ő felsége az érsekség betöltésével nemcsak Isten dicsőségét és a lelkek üdvét, hanem a saját javát is mozdítaná elő. A bérencz hivatalnokok sikkasztásainak megszüntével, a kinevezendő érsek gondos felügyelete alatt, a jövedelmek annyira szaporodnának, hogy az érsek ellátása mellett a véghelyekre az eddiginél jelentékenyebb összeg lesz fordítható.»[889]

Ennek daczára az érsek kinevezése késett, amiért a nuntius a protestáns főtisztviselőkre hárította a felelősséget.[890]

Mikor az 1595-ik év őszén Esztergom várának a törökök kezeiből visszavételéről az örömhír Rómába érkezett, a prágai nuntius utasíttatott, hogy az esztergomi érsek kinevezését erőteljesen sürgesse és Migazzi zágrábi kanonokot, ki Sziszek hősi védelménél kitüntette magát, ajánlja a királynak; figyelmeztesse őt, hogy méltányos volna azokra az áldozatokra, a miket a véghelyek visszaszerzésére ő szentsége hoz, tekintettel lenni és az ő óhajtásait teljesíteni.[891]

Most végre a pápa erőfeszítései, melyekkel az országgyűlések meg nem szünő sürgetései találkoztak, czélt értek. 1596. június 7-ikén az esztergomi érsekség betöltetett, nem ugyan Migazzi Miklóssal — a ki csak a knini püspökséget nyerte el — hanem Fejérkövi István nyitrai püspökkel, a királyi kanczellárral.

Gaetani Camillo alexandriai patriarka, a császári udvarnál működő pápai nuntius, mikor 1592-ban állomásáról Rómába visszatért, utódja részére szerkesztett informáló emlékiratában a magyarországi egyház körében uralkodó bajok között kiemeli a püspökségek hosszú üresedését, a püspökök megterhelését és azt a visszaélést, hogy kinevezett főpapok a megerősítés előtt a püspöki jogokat gyakorolják; egyúttal mindezekért a felelősséget a főpapokra hárítja, «... a kik» — úgymond — «a király kegyét magok részére biztosítandók, azt állítják, hogy mivel a magyarországi egyházakat szent István király alapította, a magyar királyok a püspökségek irányában nagyobb kiváltságokkal, mint Európa egyéb uralkodói, sőt mintegy szentelt joghatósággal vannak fölruházva». A főpapok ezért, szerinte, súlyos megrovást érdemelnek; de mivel különben az apostoli szék és követei iránt nagy hódolatot tanusítanak, kiváló szeretetreméltósággal kell velök bánni.[892]

Az új nuntius, Speciani Caesar cremonai püspök, csakhamar szintén megbotránkozását fejezte ki a fölött, hogy a kinevezett püspökök, mielőtt a pápai bullákat elnyernék és magokat fölszenteltethetnék, a püspöki joghatóságot gyakorolják; a fölszentelt püspökök pedig, mikor egyik székről a másikra helyeztetnek át, az áthelyezés megerősítése előtt új megyéjökben a bérmálás és egyházi rend szentségét kiszolgáltatják.

Mindazáltal kellő óvatossággal lépett föl. A császári miniszterekre igyekezett hatni, hogy a királyt kegyúri jogai gyakorlásában az egyházi kánonokkal összhangzó eljárásra birják. És miután igyekezeteivel czélt nem ért, Rómába küldött jelentésében a baj orvoslására csak azt a javaslatot tette, hogy a szent-szék a magyarországi

püspökök részére a megerősítést és a bullák kiállítását lehetőleg könnyítse meg.[893] Hasonló mérséklettel itélték meg a helyzetet Rómában.

Kevéssel utóbb Kurtz titkos tanácsosnak, Rudolf egyik legbizalmasabb emberének közlései a főpapok ellen nagy mértékben fölháborították a nuntiust, a ki a következő jelentést küldé Rómába: «Kurtz úr furcsa dolgot közölt velem: Magyarország püspökei azt állítják, hogy ők, a szent István király részére adományozott kiváltság erejénél fogva, Rómába megerősítésért folyamodni nem kötelesek. Maga Kurtz úr elismeri, hogy ez az ő találmányuk; igérte, hogy ezen gonosz képzeletek és az azokból származó visszaélések kiirtásában segítségemre lesz.»

A bíbornok-államtitkár válasza így hangzott: «Nem tudom, milyen régi emlékben födözték föl Magyarország főpapjai szent István királynak azt a kiváltságát, a melynek értelmében ők megerősítésökért Rómába fordulni, a mit eddig annyi századon keresztül folytonosan megtettek, nem kötelesek. Uraságod jól teszi, ha ezen borzasztó dolog ellen egész buzgalmával föllép. Ő szentsége remélli, hogy azt a császári felség sem fogja tűrni, a ki minél nagyobb határozottsággal karolja föl az egyházak érdekét, az égi segítségre annál biztosabban számíthat».

A nuntius buzgalmában nem lankadott. Azt vélte, hogy igyekezeteivel czélt ért. Kurztól igéretet kapott, hogy a kinevezett, de meg nem erősített magyar főpapoknak a király el fogja rendelni, hogy egyházmegyéjükből távozzanak és annak kormányzásába, míg a megerősítést kieszközlik, ne avatkozzanak.

Azonban Kurtz vagy nem szándékozott, vagy nem volt képes ilyen rendeletet kieszközölni. A magyar főpapok csak arra hivattak föl, hogy a pápai megerősítést kieszközölni igyekezzenek; biztosítván őket a felől, hogy a fizetendő díjak elengedése tekintetében mind a király közbenjárására, mind a pápa nagylelkűségére számíthatnak.

Mindamellett néhány héttel utóbb a magyar kanczellár megigérte a nuntiusnak, hogy a következő kinevezéseknél a királyi iratokat úgy fogja fogalmazni, hogy azok alapján a kinevezettek csakis a pápai bullák elnyerése után léphessenek a javadalom birtokába.

Azonban a nuntius csakhamar belátta és a szent-széket is fölvilágosította az iránt, hogy ilyen igéreteket komolyan venni, teljesítésükre számítani nem szabad.[894]

***

Báthory Zsigmond fejedelem, mikor 1595-ben Rudolffal szövetségre lépett, ettől fölhatalmazást eszközölt ki arra, hogy erdélyi püspököt nevezhessen ki.[895] Választása Naprági Demeter szerémi püspökre esett, kit 1597-ben erdélyi püspökké kinevezett[896] és a pápának bemutatott. A fejedelmi bemutatás Rómában elfogadtatott; az 1600. január 7-ikén tartott consistoriumi ülésben az erdélyi püspökség Napragival, «az erdélyi fejedelem kinevezése» alapján, töltetett be.[897] De Báthory Zsigmond ekkor már nem volt többé Erdély fejedelme. A megrázkódtatások, a miket az ő állhatatlansága Erdélyre hozott, a püspökség tényleges helyreállítását megakadályozták. 1601 elején a kolozsvári országgyűlés a püspökséget újból eltörölte.

Az 1604-ik év folyamán, mikor Erdély rövid ideig a magyar királyt uralta, Ferreri pápai nuntius Prágában Basta tábornokkal Erdély egyházi ügyei iránt tárgyalt. Az utóbbi lehetségesnek tartotta a püspökség visszaállítását és e czélra egy 10—12.000 forintot jövedelmező püspöki uradalom visszaszerzését. A nuntius Napragit az erdélyi püspökre várakozó feladatok megoldására alkalmasnak nem találván, az ő áthelyezését más székre és a buzgó Verancsics Faustusnak Erdélybe küldetését javasolta.[898] Azonban Bocskay fölkelése ezen tervezgetéseknek véget vetett.

* * *

Azóta, hogy Gyulai Farkas zágrábi püspök 1553-ban mint királyi követ Rómába küldetett, majdnem egy félszázad folyt el a nélkül, hogy magyarországi főpap az örök városban megfordult volna.

Végre az 1600-ik évben, a nagy jubileum alkalmával a magyar püspökök fölismerték, hogy elodázhatatlan kötelességük legalább képviseltetni magukat. Tavaszszal Monoszlay András veszprémi és Verancsics Faustus csanádi püspökök zarándokoltak el az apostoli fejedelmek sírjához. Püspöktársaik levelét vitték magukkal, a melyben azok elmaradásukat mentegetik és törhetetlen hűségüket hangoztatják. A pápa kegyesen fogadta mind a megjelenteket, mind pedig a levelet, a melyre mindegyik főpapnak megküldötte atyai szeretettől áradozó válaszbrévéjét.[899]

HARMADIK KÖNYV.

A VALLÁSI KÜZDELMEK KORA.

1605—1676.

ELSŐ FEJEZET.

V. Pál pápa. — Bocskay fölkelése. — Pápai ezred fölállítása. — A békealkudozások. — Forgách Ferencz. — A nagyszombati zsinat. (1605—1615.)

I.

MIKOR VIII. Kelemen utódja, XI. Leó, huszonhét napig tartó uralkodása után sírba szállott, és a római Borghese-családból származó V. Pál 1605 május 16-ikán pápává megválasztatott, Magyarországban a katholikus egyház válságos viszonyok között vergődött.

Hosszú, belső sorvadása folyamán ellenállási képességét elvesztvén, Rudolf király tehetetlensége következtében a külső támogatást is nélkülözvén, nyilt és merész támadás czélpontjául szolgált a Bocskay István által fegyverre szólított protestáns rendeknek, kik politikai és vallási sérelmek jogczímén keltek föl és diadalmaskodva, vezéröket a szerencsi gyűlésen, néhány héttel V. Pál trónralépte előtt, Magyarország és Erdély fejedelmévé választották meg. Ez pedig azzal, hogy a török szultán fönhatóságát elismerte és segítségét magának biztosította, a katholikus egyház és a Habsburg-ház helyzetét még veszélyesebbé tette.

Rudolf ilyen körülmények között az új pápához folyamodott, ki nem vonta meg tőle támogatását. Százezer forintot ajánlott meg részére, egyúttal egy ezred kiállítását vállalta el. Ugyanakkor a lengyelországi nuntius útján odahatott, hogy a lengyel király szintén nyújtson segítséget, a lengyel főurak pedig saját pénzükön toborzandó kozák csapatokkal Bocskayt Mármaros felől hátban támadják meg; de igyekezeteivel nem ért czélt.[900]

Június második felében Serra Jakab protonotarius, mint vezérhadbiztos (comissario generale) Bécsbe érkezett, hogy ott a katonaság toborzását és szervezését vezesse, zsoldjának kifizetéséről gondoskodjék.

Az ezred, mely 3000 gyalogot számított, nagyrészt vallón zsoldosokból, kik már több hadjáratban szolgáltak volt, rövid idő alatt kiállíttatott és Kollonich Ferdinánd kapitány parancsnoksága alatt a magyarországi harcztérre küldetett, a hol tétlenségre volt kárhoztatva, mivel Serra sürgetései daczára Mátyás főherczeg, a fővezér, semmit sem tett, hogy a Lala Mohammed nagyvezér által ostrom alá vett Újvárt, Visegrádot és Esztergomot megmentse.

Serra, miként elődei, kik VIII. Kelemen hadait kisérték Magyarországba, jelentéseiben szintén sötét képeket festett a királyi táborban uralkodó viszonyokról. Ennek következtében, a mikor Esztergom elestének híre Rómába eljutott, a pápa Rudolfhoz intézett levelében fájdalmát tolmácsolta, nemcsak a kereszténységet ért csapás fölött, a melyet «Isten ostorának» tulajdonított, hanem egyúttal azon okok fölött is, melyek azt maguk után vonták. Ugyanakkor elrendelte az ezred föloszlatását, a melynek november 20-ikára kitüzött határnapját, Mátyás esdeklését meghallgatván, deczember 15-ikére halasztotta el, a nélkül azonban, hogy ezzel neki tényleges szolgálatot tehetett volna.[901]

Ezalatt Mátyás főherczeg a veszedelmet a diadalmas fölkelők vezérével megindítandó békealkudozások útján igyekezett elhárítani.

Bocskay ezektől nem idegenkedett és közölte föltételeit, a melyek vallási, politikai és személyi vonatkozásúak voltak. Élükön az a követelés állott, hogy a két protestáns vallásfelekezetnek a szabad vallásgyakorlat biztosíttassék, a rájok nézve sérelmes 1604-ik évi XXII. törvényczikkely töröltessék el; továbbá, hogy a czímzetes püspökségek szünjenek meg, a főpapok a világi hivatalokból zárassanak ki, Szuhay egri és Mikáczi váradi püspökök, mint honárulók, számüzettessenek, a jezsuiták az országból távolíttassanak el.

A prágai udvarnál működő pápai nuntius, Ferreri János vercelli püspök, kit állásában V. Pál meghagyott, ezen föltételekről értesülvén, Rudolfot neki benyujtott emlékiratban figyelmeztette, hogy koronázási esküje a katholikus vallás védelmére kötelezi és a sérelmes követelések teljesítését tiltja; kifejtette, hogy az «eretnek lázadók» kielégítésével az ország nyugalmát nem állíthatja helyre, mert azok, ha most czélt érnek, jövőre még többet fognak követelni. A császári minisztereket sorra járta, hogy őket a föltételek visszautasításának szükségességéről meggyőzze. Tőlök biztató választ kapott.[902]

A szent-szék helyeselte az ő erőfeszítéseit. «A közlött föltételek alatt létesítendő egyességet» — írja neki 1605. augusztus 13-ikán az államtitkár — «nem egyességnek, hanem örökös viszályok és ő felsége országaiban a katholikus vallás romlása forrásának kellene tekinteni. Most, miután a lázadók czélzatai ismeretesek, annál inkább kell a hadikészületeket siettetni. A háború főczélja a katholikus vallás föntartása lévén, bízni lehet abban, hogy a császár istenes igyekezeteinek Isten kedvezni fog.»[903]

Egy héttel utóbb a pápa örömét fejezte ki a fölött, hogy Rudolf visszautasította a föltételeket. Azonban ismét egy hét elmultaval Serra vezérhadbiztoshoz a következő jegyzéket intézi: «Ha találni lehetne módot, hogy a katholikus vallás kára nélkül a lázadások lecsillapíttassanak, azt föl kellene karolni, tekintettel a fönforgó nehézségekre és különösen a pénz szűkére. Bocskay követelései noha szemtelenek (impertinenti), mérsékelhetők, ha a békére való hajlandósága őszinte. De ezeket csak társalgásképpen mondom Uraságodnak, mert a leghelyesebb eljárás az volna, ha fegyverrel lehetne őt megsemmisíteni».

E szerint a szent-szék politikai engedmények árán a békekötést kívánatosnak tekintette, sőt az ellen sem tett kifogást, hogy Bocskay követelései a tárgyalások alapjául és kiinduló pontjául elfogadtassanak.

A november havában Bocskay elnöklete alatt tartott korponai gyűlésen bemutattatott a királyi válasz, a mely a vallási vonatkozású követeléseket részint teljesíthetetleneknek nyilvánította, részint tárgyalásukat a jövő országgyűlésre kívánta halasztani és a protestáns rendeket azzal a nyilatkozattal vélte megnyugtathatni, hogy «vallása gyakorlatában ő felsége senkit sem fog háborgatni, a mint hogy eddig is az ő akaratával senkit sem háborgattak».

Ezzel a formulázással a szent-szék meg volt elégedve, mert az volt fölfogása, hogy a mellett a protestánsok ellen alkotott korábbi törvények érvényben maradnak és, a mikor kedvező körülmények állanak be, újból életbe léptethetők.

Azonban éppen ezért a korponai rendek azt elfogadhatónak nem találták és Bécsbe küldött biztosaikat utasították, hogy Bocskay követeléseihez ragaszkodjanak.

Mátyás főherczeg, ki császári bátyjától a tárgyalások vezetésével megbizatott és erről a pápát maga értesítette,[904] ekkor az engedmények terére lépett és elfogadta az első czikkelynek következő

formulázását: «A vallás ügye Magyarországon mindenütt abban az állapotban hagyatik, a melyben Ferdinánd, Miksa és egyéb kegyes királyok alatt volt; az 1604-ik évi végzeménynek országgyűlésen kívül, a rendek beleegyezése nélkül a király által betoldott utolsó czikkelye a többi czikkelyből kivétetik.» Továbbá hozzájárult ahhoz, hogy csak megyés és birtokos püspökök foglaljanak helyet az országtanácsban, főispáni hivatalt pedig csak azok viselhessenek, a kiknek székéhez az örökös főispánság régtől fogva hozzá van kötve; a világi hivatalok a vallásra való tekintet nélkül adományoztassanak. Szuhay és Miháczinak száműzetésére a főherczeg nem állott rá, de nem volt kifogása az ellen, hogy a két főpap törvényszék elé állíttassék.

Ezen az alapon jött létre február 9-ikén az előleges egyesség, a mely megerősítés végett a király és Bocskay elé volt terjesztendő.

A tárgyalások alatt a Bécsben egybegyült főpapok ezen engedmények megadása ellen erőteljes ellenállást fejtettek ki, a melyet az egyesség létrejötte után is folytattak.

Élükön állott Forgách Ferencz nyitrai püspök, a ki Magyarországon az egyházpolitikában és a főpapságnak a szent-székhez való viszonyában új korszak megnyitója volt.

Rettenthetlen bátorsággal lépett a küzdőtérre, hogy egyházának elveit és jogait megvédelmezze; ezekért mindent koczkáztatni kész volt, attól a meggyőződéstől lévén áthatva, hogy a jogföladás vallási téren a legnagyobb hiba és a legsúlyosabb bűn.[905]

A küzdelemben, a melyet megindított, nem remélhette, hogy képes lesz a tehetetlen király és a kifogástalan hithűségű, de gyenge Mátyás főherczeg támogatását megnyerni. Bizalmát csakis a pápába helyezhette. Az volt a fölfogása, hogy a veszély napjaiban fokozott szivóssággal kell ragaszkodni ahhoz a sziklához, mely az isteni ígéretet birja, hogy «a pokol kapui nem fognak diadalmaskodni rajta».

A megelőző évtizedekben a magyar főpapok összeköttetése a római szent-székkel és nuntiusaival nagy mértékben laza volt; azokra az egyházi ügyekre szorítkozott, a melyekben Róma intézkedése a kánoni jog követelései szerint mellőzhetetlen volt. Forgách, a ki Rómában tért át a katholikus vallásra és ott nyerte papi neveltetését, azt a gyakorlatot honosította meg, hogy maga és főpaptársai minden jelentékenyebb politikai és egyházi ügyben a szent-székhez fordultak tanácsért, utasításért, támogatásért. Leveleinek a vatikáni

levéltárban megőrzött nagy száma és a nuntiusok jelentései tanúskodnak erről.[906]

Most is a bécsi egyesség megkötése után Forgách egybegyüjtvén a Bécsben időző magyar egyházi dignitariusokat, rábirta őket, hogy egyenesen a pápához forduljanak.

Szuhay István egri püspök, az esztergomi érsekség adminisztrátora, Forgách Ferencz nyitrai püspök, Radovics Péter váczi püspök, Lépes Bálint knini püspök, Dubovszky György esztergomi prépost és Habardi László egri éneklőkanonok február 20-ikán fölterjesztést intéztek V. Pálhoz. Abból indulnak ki, hogy a pápának gondoskodása az összes egyházakra terjed ki; ezért kötelességüknek tartják, hogy előtte a magyarországi egyház és papjai szomorú helyzetét föltárják és ő hozzá fordulnak, a ki «a gyengéket erősíti, a betegeket gyógyítja, az összetörötteket helyreállítja, az elvetetteket visszahozza».

Azután előadják, hogy miképpen keletkezett a Bocskay fölkelése, a mely a főpapok üldözését, a templomok pusztulását, az egyházi javak lefoglalását, a gyűléseken alkotott sérelmes végzéseket vonta maga után, most pedig a békealkudozásokban az egyházat a teljes megsemmisítéssel fenyegeti. Ezért fölkérik a pápát, a legközelebbi országgyűlésre küldjön nuntiust, a ki a főherczegre befolyást gyakoroljon és az egyház ellenségeinek törekvéseit meghiusítsa. Igérik, hogy őt támogatni fogják.[907]

Ugyanakkor Szuhay külön levélben kérte a pápát, ne engedje, hogy ő a kánoni jog sérelmére világi törvényszék elé állíttassék, hanem magának tartsa fönn ügyében a törvényes eljárást.[908]

A főpapok szoros titokban tették meg e lépéseket. Azonban alig négy hét mulva tudomást nyert róluk az udvar.

Márczius 19-ikén Forgách püspököt bécsi lakásán fölkereste gróf Trautsohn Pál, és Mátyás főherczeg megbizásából közlé vele, hogy Rómából érkezett tudósítások szerint, a pápa, a magyarországi főpapok folyamodására, a császári udvarnál levő nuntiusát a magyar országgyűlésre szándékozik küldeni; már pedig attól lehet tartani, hogy a nuntius megjelenése, mint szokatlan dolog, föltünést fog kelteni, a protestáns rendek gyanús szemmel néznek majd a főherczegre és a tárgyalások folyamán nagyobb nehézségeket támasztanak; továbbá a főpapok előterjesztése a pápa előtt úgy tüntetheti föl a főherczeget, mintha az egyházi rend védelmében kötelességét nem teljesítené; végre a nuntius küldetésében Rudolf király maga

ellen irányuló ármányt fog láthatni. Ennek következtében a főherczeg nevében főlszólítja a püspököt, vallja be őszintén, vajjon írt-e ő maga a pápának vagy a császári udvarnál levő nuntiusnak aziránt, hogy ő szentsége magát az országgyűlésen képviseltesse?

Forgách habozás nélkül adta meg az őszinte választ.

«Nemcsak hűségi esküm» — úgymond — «hanem egyházi állásom is kötelez, hogy igazat mondjak; ezért mindent hűségesen el fogok mondani. Igen, írtunk ő szentségének, alázatosan esedeztünk neki, hogy küldje körünkbe követét, a ki minket az eretnekektől szenvedett zaklatás, üldözés és elnyomatás ellen oltalmazzon. Vajjon ő szentsége Rómából külön követet küld-e, avagy a császári udvarnál levő nuntiusának ád megbizást: arról tudomásunk nincs; mindenesetre óhajtásunknak eleget tesz azzal is, ha az országgyűlésre a császári udvarnál levő nuntiusát küldi, a kinek ő felsége is adhat megbizást. Ugyanis nem hallgathatom el, hogy Bocskay és Illésházy minden erejökkel az egyházi rend megsemmisítésére törekszenek. Vallásunk és az egyházi rend ilyen veszedelmes helyzetében, a szükségtől kényszerítve, fordultunk ő szentségéhez, a kinek engedelmességgel és hódolattal tartozunk; alázatosan kértük őt, hogy minket karoljon föl és vegyen pártfogása alá. Ezzel nem adtunk ő felségének okot, hogy ránk nehezteljen; mert ő az országgyűlésen az eretnekek lármáját könnyebben és biztosabban lecsillapíthatja, ha arra hivatkozhatik, hogy az egyházi rendre sérelmes követelésekhez, tekintettel ő szentségére nem adhatja hozzájárulását. Egyébiránt köztudomású tény, hogy korábban is pápai követek, mint Serra Jakab és Doria János, az országgyűlésen megjelentek. Hogy pedig az előadottaknak igazságáról Méltóságod teljesen meggyőződjék, ime ő szentségéhez írt folyamodásunkat ezennel bemutatom.» 909

Tíz nap multával Forgách és Szuhay püspökök Mátyás főherczeg szine elé hivattak, a hol az ő nevében egyik német tanácsosa így szólott hozzájuk:

«Ő fensége rossz néven veszi, hogy a magyar főpapok ő szentségéhez fordultak; mert mind ő felségét, mind ő fenségét úgy tüntették föl, mintha az egyházi rendet kellő oltalomban nem részesítenék; továbbá azzal, hogy ő szentségéhez folyamodtak, mellőzték ő felségét, a kinek irányában hűség-esküvel vannak lekötve. Ő fensége őket ekkorig sem hagyta el, jövőben sem hagyja el; de óvatosan jár el, hogy a zavarokat lecsillapíthassa. Ennél-

fogva meghagyja nekik, hogy ezentúl ilyen levelek írásától tartózkodjanak. Mivel pedig nagyfontosságú ügyről van szó, ő fensége mindenről jelentést tesz ő felségének és további elhatározását bevárja.»

Ezt a megrovást nem hagyta szó nélkül Forgách, a ki nyugodtan, de erőteljesen védelmezte meg a maga és társai eljárását. «Irtunk a pápának, a ki a mi elöljárónk és hivatva van, hogy az egyházat szorongattatásai közepett megsegítse. A hűség, a melylyel ő felségének és ő fenségének le vagyunk kötve, nem oldhat föl minket attól az engedelmességtől, melylyel a pápának tartozunk. Továbbá, ő szentsége azért a segítségért, a mit a háború folytatására nyujtott, megvárhatja, hogy ő felsége az egyházi rendet el ne ejtse, az eretnekeknek prédául át ne engedje. Mi oltalom nélkül vagyunk és noha ő felsége iránti hűségünkben rendületlenül megálltunk, hibánk nélkül kényszerülünk elszenvedni, hogy jogainkat sértik, lábbal tapossák és minket keményen üldöznek. Pedig nem érdemeljük, hogy így megvessenek és lenézzenek minket. Ő szentsége atyja, nem ellensége ő felségének, a ki szintúgy, mint Fenséged, katholikus lévén, köteles szivesen meghallgatni ő szentsége intelmeit és az egyházi rend megvédelmezésére czélzó tanácsait. Az eretnekeknek és a világi rendeknek lázadással és ármánynyal szerzett szabadsága eléggé biztosítva van. Egyedül az egyházi rendet fenyegeti a veszély, hogy szolgaságra lesz kárhoztatva. Hogy ez katholikus király és fejedelem uralkodása alatt ne következzék be: azért fordultunk ő szentségéhez. A mikor a mi szabadságunk megsemmisítésén fáradoztak, nekünk nem adtak alkalmat, hogy magunkat megvédelmezzük, minket a tárgyalásokban meg nem hallgattak, így tehát Isten ügyének sértetlen megóvására nem szólalhattunk föl. Ezt írásban tettem meg. Az osztrák uralkodóház hatalmának megszilárdítása érdekében is kívánatos az egyházi rend föntartása. A míg ez erejének teljességében volt, a haza ellenségei és a hűtelenek nem merészeltek ilyeneket megkisérleni; de a németalföldiek és a francziák példájára meg fogják ujítani merényleteiket, valahányszor nekik tetszik, ha az egyházi rend megsemmisítésére czélzó törekvésük sikert ér el. Esedezünk tehát Fenségedhez, hogy az egyházi rend védelméről gondoskodjék. Azt, a mit tettünk, nem vonjuk vissza; sőt az egyház szabadságáért vérünket ontani, életünket föláldozni készek vagyunk.»[910]

A főherczeg tudomásul vette ezt a nyilatkozatot.

E közben Mátyás főherczeg azon volt, hogy a szent-széket megnyugtassa. Legbizalmasabb tanácsosa, Khlesl Menyhért németújhelyi püspök, a prágai nuntiushoz intézett levelében kimutatni igyekezett, hogy a vallásügyi czikkely a katholikus vallásra sérelmet és veszélyt nem foglal magában. «Adja Isten — «írja egyebek között — «hogy a magyarok tegyék le a fegyvert, akkor azután a békekötés czikkelyeit úgy fogjuk magyarázni, a hogy nekünk tetszik.»[911]

Ez a nyilatkozat nem is maradt hatás nélkül a nuntiusra, a ki a következőképpen jelezi álláspontját Rómába küldött jelentésében: «Noha a vallásügyi czikkelyt mindenki a maga módja szerint értelmezheti, és noha a többi czikkelyek inkább az egyházi joghatóságot, mint a vallást támadják meg, mindazáltal, mivel a dolog lényegét tekintve a vallás sérelme forog fönn, jónak láttam lármát csapni (far rumor) a végből, hogy a főherczeg némely részleteket módosítani igyekezzék.»[912]

Mindenekelőtt a február 9-iki egyesség hiteles szövegét kérte a miniszterektől, majd kihallgatást kért Rudolftól; mivel pedig czélt nem ért, a következő óvást terjesztette a király elé:

«Miután Felséged sem a vallásügyi czikkeknek velem való közlését nem rendelte el, sem engem a maga szine elé nem bocsátott, olyan czikkek megerősítéséről lévén szó, a melyek az egész keresztény világ figyelmét magukra vonják: Felséged vallásosságához fordulok és Krisztus szent vérére esedezem, méltóztassék rendelkezni, hogy azokból a czikkekből titkos tanácsa távolítson el mindent, a mi Istenre és vallására sérelmes; vagy pedig az egyesség aláírása alkalmával csatoljon hozzá olyan nyilatkozatot, mely a katholikus vallást mindennemű sérelemtől megóvja... Attól tartok, hogy a bűnnel terhelt békéből csak bűn és zavar származnék. Ha pedig Felséged a katholikus vallás sérelmét nem méltóztatik elhárítani, alázatosan kérem engedélyét, hogy Olaszországba térhessek vissza; mert látom, hogy jelenlétemmel sem Istennek, sem Felségednek nem lehetek szolgálatára».[913]

Azzal a gondolattal is foglalkozott, hogy Bécsbe megy; de tervét elejtette; ugyanis értésére adták, hogy a császárt megsértené, mert a világ előtt elárulná, hogy a hatalom a főherczeg kezében van.[914]

Rudolf márczius 21-ikén az egyességet megerősítette; de április 3-ikán Mátyást utasította, hogy igyekezzék annak akár mindjárt,

akár az országgyűlésen olyan módosítását kieszközölni, a mely a pápát és a katholikusokat megnyugtathatja.[915]

A magyar főpapok kérésére a pápa írt Mátyás főherczegnek, hogy a vallás érdekeit karolja föl, viszont őket is buzdította, hogy folytassák erőfeszítéseiket. Ezeknek támogatására utasította a prágai nuntiust, de másrészről abban állapodott meg, hogy a magyar országgyűlésre nem küld nuntiust. Ugyanis előre látta, hogy ezzel a lépésével kudarczot vallana.

A szent-szék diplomatiája más tekintetben is nagy óvatossággal járt el. A török békealkudozásokkal szemközt teljes semlegességet tanusított és Báthory Zsigmond ajánlatát, hogy Erdélybe nyomul és Bocskay ellen háborút indít, komoly tárgyalásra sem méltatta.[916]

A február 9-iki egyességgel szemközt Bocskay határozottabb ellenállást fejtett ki, mint a szent-szék. Ennek következtében új tárgyalások indultak meg, a melyeknek eredménye a június 23-ikán létrejött úgynevezett bécsi békekötés volt. Ennek első czikkelye most a protestáns rendek követelését teljesítvén, «az országban az összes karoknak és rendeknek vallásuk szabad gyakorlatát» biztosította. Azonban a főherczegnek sikerült abba két záradékot beiktattatni, a melyekkel a katholikusokat és a szent-széket megnyugtatni vélte. Az egyik kimondja, hogy «a római katholikus vallás sérelme nélkül» fog a protestáns felekezetek szabad vallásgyakorlata életbe lépni; a másik megállapítja, hogy a római katholikus egyház «papsága és templomai szabadok és sértetlenek maradnak».

De ezzel a formulázással mindkét félnél elégületlenséget támasztott. Bocskay és pártfelei közül számosan úgy vélekedtek, hogy a vallásszabadság kihirdetett elvét a záradékok a gyakorlatban megdöntik. A római szent-szék és a magyarországi főpapok azt hangoztatták, hogy a vallásszabadság elve ellentétben áll a katholikus egyház tanításaival, mely megengedi ugyan, hogy katholikus fejedelmek országukban az elszakadt felekezetek vallásgyakorlatát tűrjék, de tiltja, hogy azt a törvény alapján jogosnak ismerjék el.

Forgách Prágába ment, hogy az egyesség megerősítését meghiúsítsa. A pápai államtitkár a nuntiust utasította, hogy őt «necsak vigasztalja, hanem a lehetőséghez képest és, a mennyiben a jelen viszonyok megengedik, támogassa is».[917]

Ebben a jegyzékben világosan megszólal a csüggedés érzése, a melyet mind Rudolf és Mátyás egyéniségének, mind a politikai helyzetnek alapos ismerete sugalmazott.

A nuntius emlékiratai, melyeket Rudolf és Mátyás számára készített, hatástalanok maradtak.[918]

Amaz a maga lelkiismeretét úgy nyugtatta meg, hogy nyilatkozatot állított ki, a mely szerint «a vallást és az egyházi rendet illető czikkelyek oly értelemben vétessenek, hogy koronázási esküjével semmiképpen sem ellenkezhetnek; az egyik vagy másik részről netán keletkező nehézségek vagy kétségek a jövő országgyűlésen fejtessenek meg és intéztessenek el.»[919]

Ellenben Mátyás főherczeg a protestáns rendeket biztosította hogy a kifogásolt záradék nem rossz szándékkal iratott a czikkelybe és nem fog álnok módon elcsavartatni; egyébiránt a jövő országgyűlésen újból tárgyalás alá vehető és bővebben kifejthető.[920]

Az országgyűlés, melyhez mindkét fél reményeit csatolta, Bocskaynak 1606 végén bekövetkezett halála, majd a Rudolf és Mátyás között mind élesebben fejlődő ellentétek miatt soká késett.

Rudolf, hogy magának az országban öcscsével szemközt új támaszt és egyúttal a főpapok föllépésének nagyobb nyomatékot biztosítson: a négy év óta üresedésben levő esztergomi érsekség betöltésére önszántából, a nélkül, hogy ez alkalommal a szent-szék közbenjárására szükség lett volna, határozta el magát.

Az 1607-ik év elején Báthory Zsigmond, a Sziléziába visszavonult ex-fejedelem, ki már lemondása alkalmával a bíbort kötötte ki magának, azt az óhajtását hozta az udvar tudomására, hogy a primási székre emeltessék. A nuntius támogatta ezen lépéseit. Rómába jelenti, hogy szivesebben látná ugyan a buzgó és bátor Forgách püspöknek prímássá kineveztetését, de nem remélhette, hogy ezt kieszközli.

Az udvar hajlandó volt az esztergomi érsekséget Báthorynak adományozni; a ki azonban azt a föltételt, hogy a sziléziai herczegségekről mondjon le, el nem fogadta.[921]

Már néhány hónappal utóbb bekövetkezett az, a mit a nuntius remélleni nem mert. 1607. július 10-ikén Rudolf kinevezte Forgách Ferenczet esztergomi érsekké.[922]

A pápa örömmel adta meg részére a megerősítést, sőt már néhány hónap mulva (1607. deczember 10-ikén) a bíborral is kitüntette őt.[923]

A bíbornoki biretum 1608. február első napjaiban érkezett Pozsonyba, a hol akkor az országgyűlés már megnyílt volt. Mátyás főherczeg lett volna hivatva azt a király nevében a főpap fejére helyezni. Azonban a köztök fönforgó politikai és személyes ellen-

tétek miatt vonakodott a szertartásos cselekményt végrehajtani, a mit azután öcscse, Erneszt főherczeg végezett el.[924]

II.

Eközben V. Pál pápa 1607 tavaszán a császári udvarból visszahívta nuntiusát és helyébe Gaetani Antal capuai érseket küldötte.

A részére szerkesztett utasítás híven töltárja a pápa azon igyekezetét, a mely uralkodásának első éveit jellemzi, hogy a szorosan vett politikai ügyektől távol tartsa magát és hatását az egyház belső életének körében érvényesítse. Három főczélt tűz ki képviselője munkásságának: a katholikus vallás érdekeinek fölkarolását, az egyházi rendben a kánoni fegyelem szigorú megtartását, az egyház szabadságának az állami hatalommal szemközt biztosítását.

A Rudolf jogara alatt álló egyes országok vallási állapotait ismertetvén, sötét szinekkel ecseteli Magyarország helyzetét, a hol a katholikusok száma megfogyott, a papságban a fegyelem fölbomlott, a főpapok közül «talán csak az egyetlen» Forgách teljesíti kötelességét. Javulást csakis akkor vár, a mikor az ország kormánya «jobb állapotba jut». Fölhívja különösen a nuntius figyelmét a bécsi békekötésre, a melynek a jövő országgyűlés elé kell kerülnie. Idején kell tárgyalnia a császárral és a főherczeggel és mindent megtennie, hogy «az eretnekek gőgje leszállíttassék, és megmentessenek a katholikusok és a szerzetesek csekély maradványai, a melyekre az elnyomatás várakozik, ha nem igyekezünk őket az eretnekek gyülölete ellenében megvédelmezni».[925]

Azonban az új nuntius, mihelyt állását a prágai udvarnál elfoglalta, az események hatalma által egészen a politikai mozgalmak hullámai közé sodortatott.

Ugyanis Mátyás főherczeg és testvérei császári bátyjuk szerencsétlen kormányzása által dynasztiajuk jövőjét veszélyeztetve látván, abban állapodtak meg, hogy őt lemondásra fogják kényszeríteni.

Mátyás önhatalmulag 1608. január 10-ikére Pozsonyba országgyűlést hirdetett. Rudolf eltiltotta azt és sereget küldött a magyar határszélekre. Ennek daczára megtartatott az országgyűlés, mely a főherczeget «Magyarország örökös kormányzójává» kiáltván ki, ezzel az engedelmességet fölmondotta Rudolfnak, ki viszont a pozsonyi végzéseket érvényteleneknek és mindazokat, a kik végrehajtásukhoz járulnak, felségsértőknek nyilvánította.

Mátyás, miután Ausztria és Morvaország rendei is csatlakoz-

tak hozzá, most már nem állapodott meg félúton. Május elején 16.000 emberből álló sereg élén Csehországba nyomult. Rudolf, ki készületeivel elkésett, alkudozásokkal időt akart nyerni. Ajánlatait a főherczeg nem utasította vissza, de folytatta előnyomulását.

Ezen válságos időben a pápai nuntius, Rómából kapott utasításainak megfelelően, nagy tevékenységet fejtett ki, hogy a testvérháború kitörését megakadályozza, majd miután az kitört, a viszály mielőbbi békés kiegyenlítését előmozdítsa. E tekintetben a szent-szék arra az álláspontra helyezkedett, hogy Rudolfot trónjai birtokában megtartani sem nem kívánatos, sem nem lehetséges. E végből oda hatott, hogy a német birodalomban római király választassék, Magyar- és Csehország és az örökös tartományok kormányzására nézve Rudolf és Mátyás között egyesség jöjjön létre.

Noha a capuai érsek buzgóságával és tapintatával a pápa elismerését érdemelte ki;[926] a rendkívüli körülmények között szükségesnek látták Rómában, hogy magasabb állású és nagyobb tekintélyű diplomata vesse a serpenyőbe a szent-szék tekintélyének súlyát.

Az 1608 május elején Millini Garsia János bíbornok mint legátus küldetett Rudolfhoz és Mátyáshoz. A választás azért esett éppen ő rá, mivel VIII. Kelemen alatt a császár és a lengyel király közötti szövetség létrehozása czéljából küldött Gaetani bíbornok-legátus oldala mellett működött volt.

Az utasításban a pápa abból indul ki, hogy az apostoli szék legnagyobb érdeke Németországban föntartani az osztrák ház hatalmi állását, mert egyedül ennek közbejöttével tartható fönn ott a szent vallás. Továbbá kétségtelennek látja, hogy a császár és testvérei viszálykodása a protestantizmus és a törökök hatalmának gyarapodását vonja maga után. Így tehát apostoli hivatását volt teljesítendő, mikor legátusa útján a kiengesztelődés létrejöttét és mind a német birodalomban, mind a többi országokban a trónöröklés ügyének szabályozását előmozdítja.[927]

Rudolf, a ki azt kívánta, hogy a pápa határozottan állást foglaljon Mátyás ellen és leküzdésére pénzsegélyt nyújtson: a szentszék magatartásával nagy mértékben elégületlen volt. Egyizben a szász választófejedelem követe előtt úgy nyilatkozott, hogy nem tudja, ki nagyobb ellensége: a szultán-e, vagy a pápa?

Mikor Millini bíbornok küldetéséről értesült, fölháborodása határt nem ismert. Kijelentette, hogy őt látni nem akarja, szine elé nem bocsátja.[928]

Azonban éppen ekkor az események hatalma az engedmények terére sodorta őt. Mátyás két mértföldnyire állott Prágától. A császár, a ki ellenállani nem lett volna képes, most komoly alkudozásokat indított meg, a melyekben Gaetani nuntius szintén részt vett és e végből Mátyás táborában is megjelent. Június 25-ikén megköttetett az egyesség, a melynek értelmében Rudolf átengedte öcscsének Magyarországot, Ausztriát és Morvaországot.

Elkeseredve ezen engedmények miatt, melyeket a kényszerűség csikart ki tőle, Millini bíbornokot, ki július 12-ikén érkezett Prágába, igen hidegen, sőt udvariatlan módon fogadta, előterjesztésére a római király választása ügyében kitérő választ adott és néhány nap mulva értésére hozta, hogy mielőbbi távozását óhajtja, azzal az ürügygyel élvén, hogy megjelenése miatt a protestánsok háborognak, és így jelenléte a katholikus vallás érdekeire hátrányos következményeket vonhat maga után.

A legátus ennek daczára mindent megtett, hogy Rudolf és Mátyás között őszintén barátságos viszony jöjjön létre. Egyebek között, mivel a császár késett, igéretei daczára, a szultánt értesíteni, hogy Mátyást ismerje el Magyarország királyának: a bíbornok ezen igéret teljesítését sürgette.

Millini utasítva volt, hogy Mátyást keresse föl, de a szent-szék súlyt fektetett arra, hogy Bécsben és ne Magyarország területén találkozzanak. Úgy is történt. Mátyás az osztrák fővárosban, a hová Forgách bíbornok is eljött, fogadta a legátust, a ki oda hatott, hogy az új uralkodó a magyar és az osztrák országgyűlésen sérelmes vallási végzések alkotását vagy szentesítését akadályozza meg.

A mikor Rudolf és Mátyás között az egyesség létrejött, a prágai nuntius figyelmeztette a szent-széket, hogy «az államok megosztása» Mátyás udvarához külön nuntius küldését teszi szükségessé.

A pápa helyeselte ezt a fölfogást és a legátust fölhatalmazta arra, hogy ha jónak látja, a környezetében levő főpapok egyikét, névszerint De Marra Placidus melfi püspököt, Mátyás főherczeg mellett hagyhassa, hol mint «internuntius» működnék a koronázásig.

Miután a bíbornok a melfi püspöknek ilyen minőségben alkalmazását javallotta, augusztus második felében Rómából útnak indítattak részére meghatalmazó-iratok, abban a reményben, hogy ezen nagy kitüntetés viszonzásául Mátyás szintén követet fog küldeni a pápai udvarhoz.

Mind Mátyás tanácsosai, mind a magyarországi főpapok örömmel üdvözölték ezt az elhatározását. A legátus kínosan volt tehát meglepetve, mikor hivatalosan bejelentvén az új nuntius kinevezését, Mátyás a következő kijelentést tette: «Nagyra becsülöm ugyan azt a kegyet, a melyet ő szentsége irántam ki akart tüntetni, de meg kell jegyeznem, hogy miként Főtisztelendőséged megjelenése Prágában az eretnekeket fölháborította, itt is a nuntius jelenléte az izgatottságot éleszthetí és annak a hatásnak, a mire a vallás ügyében czéloznak, éppen az ellenkezőjét érik el.»

A legátus arra utalt, hogy a főherczeg legbizalmasabb tanácsosai kívánatosnak mondották a nuntius kinevezését.

Az audientia után el volt határozva arra, hogy ha Mátyás megmarad fölfogásánál, a melfi püspököt magával viszi Olaszországba.

Azonban másnap, szeptember 15-ikén, a főherczeg visszaadván a látogatást, biztosította a legátust, hogy a nuntiust szivesen látja udvaránál, kinevezéseért hálás ő szentségének és tegnapi nyilatkozata arra vonatkozott, hogy megjelenése a pozsonyi országgyűlésen hátrányos következményeket vonhatna maga után.

Millini némileg megnyugtatva vett bucsút a főherczegtől és tért vissza Rómába.[929]

A pápai udvarnál Mátyás hithűségében és vallásos buzgóságában a bizalmat a tett tapasztalatok nem ingatták meg, de előre látták, hogy gyengesége miatt jószándékait protestáns környezete meg fogja hiúsítani.[930]

Ebben a fölfogásukban őket megerősítették a magyar főpapok. Forgách bíbornok 1608. augusztus 29-ikén a Pozsonyban együtt levő főpapokat újból rábirta, hogy testületileg folyamodjanak a pápához. Levelökben ők is magasztalják Mátyás vallásosságát, de utalnak azoknak veszedelmes törekvéseire, a kik előtte azzal kérkednek, hogy az ő trónrajutását nekik köszönheti; ezek részéről a katholikus vallást a teljes kiirtás veszedelme fenyegeti. Elmondják, hogy Bocskay támadása idején egy püspök megöletett, egy másik számüzetésben halt meg, egy harmadik a hosszú fogság iszonyait szenvedte, az egyházi javak világi kezekre kerültek, most pedig Illésházy István a kassai gyűlésen az egri püspökséget megszüntette, a káptalan tagjait szétűzte, jószágaik maradványait elzálogosította. Ismét arra kérik a pápát, buzdítsa Mátyást a katholikus érdekek oltalmazására azzal, hogy értésére adja, szükség esetén milyen segítséget várhat ő szentsége bőkezűségétől.[931]

Ezen utóbbi czélzás arra volt hivatva, hogy támogassa Mátyás főherczeg óhajtását, hogy a szent-széktől pénzsegítséget nyerjen, a melyet — mint Forgách és a nuntius előtt hangoztatta — «lázadó eretnek alattvalóinak megfékezésére és a katholikus vallás szolgálatára használna föl».

Másrészről német miniszterei, pressiót gyakorlandók, nem haboztak világosan kinyilatkoztatni, hogy uruk, ha a pápától segélyt nem kap, kénytelen lesz «mindenben és mindenképpen az eretnekek akaratát teljesíteni».[932]

E közben október elején megnyilt Pozsonyban a magyar országgyűlés, mely a király- és nádorválasztás megejtésére, úgyszintén a bécsi békekötés beczikkelyezésére, tehát a magyarországi katholikus egyház legfontosabb érdekeivel kapcsolatos ügyek elintézésére volt hivatva.

Forgách bíbornok ennek következtében szükségesnek tartotta, hogy a nuntius ott jelen legyen. Ez azonban elhatározását a főherczeg akaratától tette függővé. Az utolsó órában, közvetlenül Bécsből Pozsonyba elutazása előtt, október 18-ikán kérte fel őt Mátyás, hogy utazzék ő is az országgyűlésre.

A nuntius eleget tett kívánságának és október 22-ikén Pozsonyba érkezett.

Itt arról kellett meggyőződnie, hogy az országgyűlésen a protestánsok szavazattöbbséggel rendelkeznek és politikai súly tekintetében is a katholikusokat túlszárnyalják. Ennek következtében nem lehetett megakadályozni, hogy a bécsi békekötés czikkelyeit a protestánsoknak kedvező kiegészítéssel az ország rendei elfogadják.

Mivel pedig ezen czikkelyek szentesítésétől tették függővé Mátyásnak királylyá megválasztását és koronázását, a főherczeg sem volt rábirható, hogy a szentesítést megtagadja. Alkalmas mentségül szolgált neki az is, hogy a szent-szék nem ajánlotta meg neki a segélyt, a melyet megadni azért nem volt lehetséges, mert félni lehetett, hogy azt nem az «eretnekek megfékezésére», hanem császári bátyja ellen használja föl.

Egyébiránt Mátyás a nuntiust azzal az igérettel igyekezett megnyugtatni, hogy «a koronázás után gondja lesz rá, hogy a katholikus vallás és az egyházi rend sérelmet ne szenvedjen, ezeket oltalmába fogja venni».

Ilyen körülmények között a nuntius elegendőnek találta azt,

hogy a katholikus vallásra sérelmes czikkelyek ellen a főpapság emelt óvást, ő maga pedig ez irányban a nyilt föllépéstől tartózkodott.

Hasonló óvatosságot tanusított a nádorválasztás ügyében. Kizártnak tartotta azt a lehetőséget, hogy a Mátyás által bemutatandó két katholikus és két protestáns jelölt közül a katholikusok egyike választassék meg. Bizonyos volt, hogy vagy Illésházy István vagy Thurzó György nyeri el a többséget, és pedig az, a kire a katholikusok adják szavazatukat.

A nuntius nem tartotta szükségesnek, hogy a katholikusok elvi szempontra helyezkedve, sikerre való kilátás nélkül katholikus jelölt köré csoportosuljanak, annál kevésbbé, mert ezzel az eljárással a megválasztandó protestáns nádort még inkább elidegenítenék, ellenkező esetben pedig előnyöket lehetett a katholikus egyháznak biztosítani.

A két jelölt közül a nuntius Illésházy felé hajlott. «A két rossz eshetőség közül» — úgymond — «azt kell választani, melynek tartóssága rövidebb.» Illésházy hetven éves aggastyán volt, Thurzó erőteljes férfiú. E mellett Illésházy nem vonakodott jelentékeny előnyöket biztosítani a katholikus ügynek és Forgách bíbornokkal titkos egyességre lépett. Így azután november 17-ikén közfelkiáltással választatott meg nádorrá.

Két nappal utóbb a koronázási ünnepély fényét a nuntius is emelte jelenlétével és még két hétig tartózkodott az országgyűlésen, a melynek csak befejezése után tért vissza Mátyás főherczeggel Bécsbe.[933]

A szent-szék a bécsi megállapodásokról tudomást nyervén utasította a nuntiust, hogy a «katholikus vallásnak Magyarországban föntartása érdekében tegyen meg mindent, a mit tehet» a minisztereknél. «Ha mi megtettünk mindent, a mi hatalmunkban áll» — úgymond — «Isten szintén megteszi a magáét, a mint hogy máskor is megalázta azokat, a kik szent parancsait nem tisztelik.»[934]

Az Illésházy István halála által megüresedett nádori méltóság betöltése végett 1609. november 1-re Pozsonyba kihirdetett országgyűlésre Mátyás királyt a pápai nuntius újból elkisérte, a hol hathatósan támogatta a főpapok igyekezeteit, hogy katholikus főúr emeltessék az ország első világi méltóságára. Azonban ez alkalommal is a mult évben követett politikához kellett visszatérni. A protestáns Thurzó György közfelkiáltással választatott meg.

Rómában, mikor erről értesültek, nem estek kétségbe. Az államtitkár így ír a nuntiusnak: «Miután Isten megfejthetetlen végzésével megengedte, hogy az eretnek Thurzóra esett a választás: Uraságod szokott buzgóságával és okosságával oda fog hatni, hogy ebből lehetőleg kevés kár háramoljék az egyházra».

A nuntius csakugyan barátságos érintkezésbe lépett az új nádorral, a ki viszont megnyugtatni igyekezett a szent-széket és a főpapokat. A pápa az országgyűlés eredményével meg volt elégedve. Az államtitkár így nyilatkozik egyik jegyzékében: «Hálát adunk Istennek azért, hogy a pozsonyi országgyűlés befejeztetett, és a vallásügyi törvények változatlanul hagyattak. Mivel pedig ebben az ügyben, úgyszintén a (javadalmától megfosztott Mikáczi) váradi püspöknek székébe visszahelyezésében a nádor, noha emberi számításból, közreműködött, világos, hogy az isteni felség az ő czéljai elérésére nem szorul alkalmas eszközökre, hanem azokat használja föl, a melyeket akar.»[935]

III.

1610. június 24-ikén Forgách bíbornok értesítette a pápát, hogy az eretnekség elhatalmasodásának «és az egyházi fegyelem hanyatlásának» útját állani kívánván, augusztus első napjára tartományi zsinatot hívott össze, s kérte, hogy nuntiusát a zsinatra küldje el.[936]

Ekkor azonban a király, a protestáns nádor befolyása alatt, a zsinat elhalasztására hívta föl a primást, aki engedett. Magatartása Rómában elismeréssel találkozott. Az államtitkár ez ügyben augusztus 7-ikén a nuntiusnak írja: «Az esztergomi bíbornok úr okossága, a mely többi erényeinek mestere, megnyilatkozott azon dicséretes cselekedetében, a mely szerint könnyen szánta el magát a király kívánatának teljesítésére és a zsinatot elhalasztotta, a mi Magyarország főpapjainak javára is szolgál. Mihelyt a király és a császár közötti egyenetlenségek megszünnek, Uraságod föladata lesz ő felségét (Mátyást) emlékeztetni igéretére, hogy maga idején a magyarországi clerus reformjának és az egyházi fegyelem helyreállításának ügyét föl fogja karolni».[937]

Forgáchnak csakhamar sikerült a zsinat tárgyában az udvarnál fölmerült aggodalmakat elhárítani. Ennek következtében a tartományi zsinat a következő (1611.) év január 6-ikán Nagyszombatban megtartott.

A primás meghivására a nuntius is megjelent ott és a főpapok

körében tiszteletteljesen fogadtatván, bemutatta a pápa iratát, a melyben a zsinat megtartása fölött örömét fejezte ki, munkálataira áldását küldte és az egybegyültekhez buzdító szavakat intézett.[938]

A zsinat, miután a saját hatásköréhez tartozó ügyekben a trienti zsinat kánonaival összhangzó végzéseket alkotott, megbizta Forgáchot, hogy több kérést terjeszszen a pápa elé. Ezek sorában a következők a legfontosabbak: mivel a nuntiusok az ország határain kívül tartózkodnak, a pápa bizzon meg egy magyarországi főpapot, hogy a kinevezett püspökök felől vizsgálatot indítson és Rómába jelentést tegyen, hogy ilyen módon a megerősítés gyorsabban kieszközölhető legyen; mivel a magyarországi főpapok anyagi ereje a papnövendékeknek kellő számban kiképzésére nem elégséges, a bécsi, gráczi, olmüczi és prágai pápai collégiumok mindegyikébe három magyar, szláv és horvát növendék vétessék föl; Magyarország és «a római magyar collégium» protectorává a pápa Forgách bíbornokot nevezze ki, egyúttal rendelkezzék, hogy abban a collégiumban a magyarok számára biztosított tizenkét hely föntartassék, sőt szaporíttassék; szabályozza a pápa, hogy a főpapoktól elhagyott egyházmegyékből származó növendékpapok a fölszenteléshez szükséges irományokat mily módon szerezhessék meg; a pápa engedje meg, hogy a hívek bőjti napokon tejjel és tojásételekkel élhessenek; gondoskodjék a pápa, hogy Rómában és Lorettóban állandóan magyar gyóntató legyen alkalmazva.[939]

A nuntius, ki január 14-ikén már ismét Bécsben volt, a magyar főpapokról, különösen a primás «páratlan buzgóságáról» elismeréssel szólott jelentésében.[940]

Forgách a zsinat végzéseit személyesen óhajtotta Rómában bemutatni. Már az ősz folyamán bejelentette szándékát mind a királynak, mind a pápának. Azonban Bécsben még mindig bizalmatlanságot tápláltak iránta és attól tartottak, hogy római tartózkodása alatt befolyását az udvar politikai czélzataival ellentétes irányban fogja érvényesíteni. Ezért Mátyás nemcsak maga értésére adta, hogy távozásához nem adhatja meg az engedélyt, hanem a nuntius útján azon volt, hogy Rómából olyan választ kapjon, a mely őt utitervének elejtésére késztesse. V. Pál csakugyan azt írta neki, hogy szivesen látja őt, de abban a nézetben van, hogy a veszélyes körülmények között jobb, ha nem távozik Magyarországból, a hol nagyobb haszonnal működhetik.

Forgách ebben nem nyugodott meg. Rómában lépéseket tett

az iránt, hogy a pápa az udvarnál fönforgó akadályokat hárítsa el, de «ő szentsége» — mint az államtitkár a nuntiusnak írja — «nem látta czélszerűnek ebbe az ügybe avatkozni és semleges kívánt maradni».

A prímás, noha a szent-szék részéről támogatásban nem részesült, 1611 február elején Bécsbe ment, hogy ott az engedély megadását sürgesse. Nem ért czélt. A király kifejtette neki, hogy «az Erdélyből és a császár részéről a támadás veszélye nem lévén elhárítva, az ország biztonsága, a király érdeke és a vallás ügye is kárt-szenvedne, ha az ország törvényeinek ellenére a bíbornok eltávoznék, vetélytársainak és ellenségeinek rágalmak terjesztésére nyujtván alkalmat».

A primás a nuntius előtt úgy nyilatkozott, hogy mindaz, a mit neki előadtak, csak ürügy, mert az ok, a mely miatt nem bocsátják Rómába, az, hogy ott az udvar politikájának rejtett czéljait ne tárhassa föl. Mindazáltal az utitervről végképpen le kellett mondania.[941]

A mi a pápához intézendő kéréseket illeti, csak az egyiknek elintézéséről van [tudomásunk; a bőjt szigorának enyhítése érdekében a pápa az engedményt megadta.[942]

Ekkortájt a szent-szék ujabb kisérletet tett, hogy a királyi kegyúri jogot az egyetemes egyházi jog korlátai közé vezesse.

Erre alkalmat az a királyi bemutató-irat szolgáltatott, a melyben Mátyás a tőle rosoni czímzetes püspökké kinevezett Requesenz Alfonz minorita atya részére a pápai megerősítést kérte, és a melyben a szokásos kifejezések («választjuk», «adományozzuk») fordultak elő. A nuntius mindazáltal azt jelentette Rómába, hogy ez ügyben tárgyalások indítására az időpontot alkalmasnak nem tartja; és a legközelebbi főpapi kinevezés idején fogja a magyar kanczellárt fölkérni, hogy a királyi iratok fogalmazásában a kánoni jog elveinek megfelelő kifejezéseket használjon. Egyelőre egyebet nem tett, csak a primást kérte föl, hogy a magyar király egyházi kiváltságai felől tüzetes fölvilágosítást adjon.[943]

A pápa az ügy rendezésének alkalmasabb időpontra való elhalasztásában megnyugodott.[944] Azonban a consistorialis congregatio 1610. június 14-iki ülésében a rosoni püspökség betöltésének ügyét tárgyalván, a nuntiust utasította, hozza tisztába, vajjon arra a püspökségre a magyar királyok a kinevezés jogát a multban gyakorolták-e? és ha igen, eszközölje ki, hogy Requesenz részére a király «kellő formában» új kinevezési és bemutató-iratot állítson ki.[945]

A nuntius ezt az utóbbi nehéz föladatot szerencsésen oldotta meg. Himmelreich Tibort, a magyar kanczellária titkárát a szentszék álláspontjának jogosságáról meggyőzte és rábirta, hogy ennek megfelelően új királyi iratot állítson ki, melyben a «választunk, adományozunk, adunk» («eligimus, conferimus et donamus») kifejezések mellőztettek és másokkal («eligimus nominandum, destinamus praesentandum») pótoltattak.[946]

Azonban ez a vívmány nem volt tartós. Himmelreich kevéssel utóbb meghalt. Utódja, Ferenczfi titkár, a legelső püspöki kinevezés alkalmával a királyi iratok fogalmazásában a régi formához tért vissza. A nuntius ekkor a szent-szék igényeit a királynál és a német minisztereknél igyekezett érvényre emelni. De azt a választ kapta, hogy az ügy a magyar királyi tanács meghallgatása nélkül nem intézhető el. Két év mult el, míg el tudta érni azt, hogy a magyar tanács megkérdeztetett. Ez 1613 elején a pozsonyi országgyűlés alatt történt.

A magyar tanácsosok, noha túlnyomó többségben egyházi férfiak és katholikus urak voltak, azt javasolták, hogy a király ezen ügyben «semmiféle ujításhoz beleegyezését ne adja, hanem kiváltságainak biztosítása végett, a régi megszokott formához ragaszkodjék».

A nuntius kisérletet tett, hogy őket ezen fölfogásuktól eltérítse. De csüggedve jelenti Rómába: «Érvekkel hiába iparkodunk hatni olyan emberekre, a kiknek szemeiben a szokástól, legyen az jó vagy rossz, eltérni annyit tesz, mint szentségtörést követni el!» Ő tehát a szent-szék jogainak megóvására azt a módozatot gondolta ki, hogy a pápához intézett királyi bemutató-irat helyett a kinevezett főpaphoz és káptalanjához intézett királyi adomány-levél hiteles másolata küldessék Rómába, a hol az abban előforduló «helytelen és illetlen kifejezéseket» ingnorálhatnák.[947]

Ezt a módozatot, a pécsi és zágrábi püspökök megerősítésének ügye forogván szőnyegen, mindjárt alkalmazásba vették. De a római hatóságok az átküldött iratoknak kifogás alá eső kifejezéseit ignorálni nem voltak hajlandók és kiigazításukat sürgették. A nuntius mentegetődzött, hogy többet nem tehet. Arra — úgymond — hogy ő felsége magát saját kezdeményezéséből valamire elhatározza, gondolni sem lehet; a magyar tanácsosok pedig «tudatlan emberek, a kik azt hiszik, hogy szentségtörés és lázadás bűntényeit követnék el, ha kiváltságaikból, habár azokat jogtalanul gyakorolják, csak egy mákszemnyit is engednének!»

Ilyen kiváltságnak tartják azt — úgymond — hogy a főpapok mindjárt a királyi kinevezés után választott püspökök czimét vehetik föl, a többi püspökök között helyet foglalhatnak, a jövedelmeket élvezhetik, a joghatóságot gyakorolhatják; pedig ilyen kiváltság igazolására a hosszú gyakorlat mellett egyedül Werbőczi Hármaskönyvét hozhatják föl. «Nyakasságukat ismervén» a nuntius attól tartott, hogy azon esetre, ha ő szentsége a kánoni megerősítést megtagadná, a főpapok többé nem kérnek megerősítést s beérik azzal, hogy hazájukban püspököknek ismerik el őket és javadalmuk birtokába léphetnek.[948]

Ez a veszély a szent-széket az «újítások» további sürgetésétől visszatartotta.

MÁSODIK FEJEZET.

Pázmány Péter küldetése Rómába. — Esztergomi érsekké kineveztetése. — A szent-szék magatartása Bethlen Gábor irányában. — XV. Gergely és VIII. Orbán pápák. — A magyar király apostoli czíme. — Pázmány bíbornokká neveztetése. (1615—1629.)

FORGÁCH Ferencz bíbornok a katholikus egyház restauratiójára irányuló tevékenysége közepett azon volt, hogy székhelyén, Nagyszombatban a Jézus-társaság vezetése alatt iskolát alapít. A rend befogadására azt a zárdát szemelte ki, mely a klarissza-apáczáknak szolgált lakóhelyül. Ezek eltávolításához és más épületben elhelyezéséhez a pápai fölhatalmazás kieszközlésével Pázmány Pétert — a lángeszű jezsuitát, ki térítő és irodalmi munkásságának sikereivel ekkor már a katholikus ügynek Magyarországban hatalmas támasza volt — bízta meg.[949] Ez ugyanis 1614 október végén Rómába utazott azzal a szándékkal, hogy a Jézus-társaságból a szigorúbb karthauzi-rendbe lép át. Ehhez a lépéséhez a rendfőnök engedélyét nem kapta meg.[950] Ellenben a nagyszombati collégium ügyében kedvező határozatot eszközölt ki;[951] szintúgy a bíbornok testvére, Zsigmond azon kérésére is, hogy a váradi káptalan egyik birtokát, a borsodmegyei Aszalót, a püspökség visszaállításáig nyugodt lelkiismerettel megtarthassa.[952]

Ezen alkalommal Pázmány nagyfontosságú politikai ügyet is hozott szőnyegre. II. Mátyás császár és király gyermektelen lévén, attól lehetett tartani, hogy halála után az örökösödés kérdése nehézségeket fog támasztani, és a protestáns rendek a vallásos buzgóságáról ismert Ferdinánd főherczeg trónrajutása elé akadályokat gördítenek. Ennek következtében kívánatos volt, hogy római királylyá, Magyar- és Csehország uralkodójává megválasztatása még császári nagybátyja életében történjék. Pázmánynak erre nézve tett előterjesztésére a pápa általános kifejezéseket használva, azt felelte, hogy ezzel az

ügygyel már egy idő óta foglalkozik s ezentúl még behatóbban szándékozik foglalkozni.[953]

Pázmány római útja Magyarországban a katholikus urak között azt az aggodalmat keltette föl, hogy ő állandóan az örök városban marad. Ezért többen a katholikus főrendek soraiból, úgymint gróf Erdődy Tamás, báró Esterházy Miklós, báró Horváth Gáspár, Pethe László kamarai elnök és Prainer János külön föliratokat intéztek a pápához, kit arra kértek, hogy Pázmányt mielőbb küldje vissza hazájába. Balásfi Tamás bosniai püspök vállalkozott arra, hogy személyesen viszi a leveleket Rómába. Erről a szándékáról lemondott ugyan, de a levelek más úton eljutottak a pápához, a ki mindegyikre külön válaszolt; dicséri a kérelemben megnyilatkozó vallásos buzgalmat s kijelenti, hogy miként kész mindent megtenni, a mi Magyarországban a vallás ügyének és a lelkek üdvének előmozdítására alkalmas, úgy jelenleg is kérelmökre tekintettel volt.[954]

Pázmány az 1615-ik év kezdetén visszatért Magyarországba. Most az ő személye iránt indultak meg tárgyalások a prágai udvar és a római curia között.

Forgách Ferencz elő akarta neki készíteni az utat a főpapi méltóságra, esetleg halála után a primási székre. Első lépcsőül a túróczi prépostságot szánta neki, a melyet a primás két év előtt fogadott el azon kötelezettség mellett, hogy összes jövedelmét a Jézus-társaság rendelkezésére bocsátja.

A királyi udvarnál szivesen fogadták ezt a gondolatot és a római udvarnál levő császári követ, Ridolfi, utasítást kapott, hogy tegye meg a szükséges lépéseket.

V. Pál, kinek becsülését és rokonszenvét a tudós magyar jezsuita római tartózkodása alatt kiváló mértékben megszerezte,[955] kész volt a terv valósításának útjában álló akadályokat elhárítani.

Ugyanis a jezsuita, mikor az ünnepélyes fogadalmakat leteszi, esküvel kötelezi magát, hogy főpapi javadalmat csak rendfőnöke parancsára fogad el. De a Jézus-társaság rendfőnökei következetesen ellenezték a rendtagoknak főpapi székekre emelését, nehogy éppen legkiválóbb tagjait veszítse el a rend és nehogy körébe férkőzzék a nagyravágyás szelleme, mely egyéni czélokat és érdekeket teremtve, a közös föladatokban való önmegtagadó összemunkálást meghiúsíthatná.

A pápa a Jézus-társaság álláspontját a magyarországi egyház érdekével kiegyeztetni kívánta. Pázmányt fölhatalmazta, hogy a Jézus-társaságból egy más szerzetes-rendbe lépjen át, hogy azután később,

a mikor már megszűnt jezsuita lenni, képesíttessék egyházi javadalom elfogadására.[956]

Azonban mikor a pápai bréve november havában kiállíttatott, Magyarországban már lényegesen megváltozott a helyzet.

Forgách Ferencz 1615. október 16-ikán meghalt. Két nappal halála előtt a környezetében levő Pázmánynak dictálta a levelet, melyben a szent-szék nuntiusához és az ő közvetítésével a pápához nemes bucsúzó szavakat intéz; egyúttal fölkéri őket, hassanak oda, hogy utódját a király mielőbb nevezze ki, mert nézete szerint az esztergomi érsekség hosszú üresedése a XVI. században a magyarországi katholikus egyház hanyatlásának és a protestantizmus megerősödésének egyik legfőbb oka volt.[957]

De Marra Placidus, a nuntius, ki ekkor az udvarnál Prágában tartózkodott, mihelyt Forgách halálának hírét vette, azt javasolta a pápának, hogy vagy a királyt, vagy mindenható miniszterét, Khlesl bíbornokot, az esztergomi érsekség haladéktalan betöltésére kérje föl, mert félő, hogy az udvarnál az érsekségnek üresedésben hagyására fognak törekedni.[958] Ugyanakkor a nélkül, hogy erre nézve az utasítást bevárná, ez irányban ő maga is lépéseket tett Khleslnél és Meggau főkamarás-mesternél; egyúttal szóba hozta Pázmányt, kit inkább, mint a magyar főpapok bármelyikét tekintett érdemesnek és hivatottnak arra, hogy Magyarország primási székét elfoglalja. Mindkét miniszter osztozott az ő nézetében, de néhány nap mulva Khlesl megváltoztatta véleményét. Egyrészről attól tartott, hogy a harczias szellemű jezsuita kineveztetése a protestáns rendek körében veszélyes mozgalmakat támaszthatna; másrészről az esztergomi érsekség jövedelmeinek a véghelyek czéljaira fordítását kívánatosnak tartotta. E végből azt a tervet pendítette meg, hogy az érsekség betöltése halasztassék el addig, a míg az ifjú Pálffy Miklós, a győri hős fia, a kellő kort eléri és addig Pázmány túróczi préposttá neveztetvén, az érsekség adminisztrácziójával bízassék meg.

Ezt a nuntius határozottan ellenezte, mert előre látta, hogy az érseki jövedelmeket, ha most a véghelyekre fordítják, később nehéz lesz visszaszerezni.[959]

Ugyanezt az álláspontot foglalta el a pápa, ki Ridolfi császári ügyviselőnek, mikor Khlesl tervét előterjeszté, világosan kijelenté, hogy az érseki szék azonnali betöltését óhajtja.[960]

E közben a magyarországi katholikus rendek november 18-ikán Pozsonyban egybegyülvén, a királyhoz folyamodtak, hogy az érse-

ket mielőbb nevezze ki és Pázmány személyét ajánlották figyelmébe. A nuntiust fölkérték, hogy őket támogassa.[961]

Partinger Gáspár kamarai tanácsost küldötték e végből Prágába, a ki a miniszterekkel és a nuntiussal tárgyalt és a ki a pápához is folyamodást intézett Pázmány jelöltségének támogatása érdekében.[962]

A nuntius pedig az ő előterjesztésének meghallgatása után deczember 11-ikén jegyzéket intézett Mátyás királyhoz, kit erőteljesen óvott attól, hogy tanácsosainak javaslatait elfogadván, az egyházrabló Antiochus nyomdokaiba lépjen.[963]

Rómában helyeselték eljárását,[964] de itt a személyi kérdés tekintetében kétségek merültek föl. Ugyanis olyan informatiók érkeztek, melyek Pázmányt «veszedelmes, tulságosan önfejű embernek» jellemezték.[965]

Ugyanekkor a Jézus-társaság legnagyobb hittudósa, Bellarmin atya, a váradi püspököt, Telegdy Jánost, ajánlotta a pápának, a ki informatiót kért személye felől.

A nuntius azonban ragaszkodott ahhoz a fölfogásához, hogy a primási szék elfoglalására hivatottság tekintetében Pázmánynyal egy magyar főpap sem állja ki a versenyt. Mire a pápa azt a megnyugtató nyilatkozatot tette, hogy nem volt szándéka a váradi püspököt ajánlani, sem általán a király elhatározásának elébe vágni; mindazáltal utasította a nuntiust, hogy olyan egyénnek, kit az esztergomi egyházra alkalmasnak nem tart, kineveztetését ellenezze.[966]

Együttal a Pázmány személye ellen emelt kifogásoknak súlyt nem kölcsönözvén, ő maga vette kezébe az ügyet, hogy a mennyiben a király bizalma csakugyan ő feléje fordulna, az érseki méltóságra emeltetését lehetővé tegye. A XVI. század elején a szent Emiliai Jeromos által alapított Somascha nevezetű congregatió a pápa fölszólítására tagjai sorába fölvette Pázmányt, a kit ugyanakkor a pápa fölhatalmazott, hogy kiléphessen és egyházi javadalmat fogadhasson el.[967]

Azonban ezzel nem volt elhárítva minden nehézség. Találkoztak ellenségek, vetélytársak vagy irigyek, a kik megkisérlették Pázmány fölmagasztaltatását megakadályozni. Nyilvános tevékenysége oly dicsőséges volt, hogy arra a rosszakarat sem vethetett árnyékot. De bárkinek magánélete nyitva áll a rágalom nyilai előtt. Rómába küldetett három levél, melyet Pázmány előkelő magyar

hölgyhöz intézett volna és melynek tartalma közöttük fönnálló bűnös viszonyról tanúskodnék.

V. Pál, áthatva azon meggyőződéstől, hogy a főpapi hivatás sikeres betöltésének föltételei között az erkölcsök tisztasága és a példás magánélet éppen olyan fontos helyet foglal el, mint a vallásos buzgalom és a tudományos képzettség: méltó komolysággal fogadta a vádat. A leveleket megküldötte Mátyás királynak és nuntiusát megbízta, hogy szigorú nyomozást eszközöljön. Az eredmény az volt, hogy a levelek koholtak és a vád alaptalan. Pázmány élete és erkölcsei felől minden oldalról magasztaló jelentések érkeztek a szent-székhez.[968]

A király szeptember 28-ikán nevezte ki Pázmányt esztergomi érsekké. Római követe, mikor ezt a pápának bejelenté, kiemelte, hogy «ő felségét az érseki széknek ilyen gyorsan és ezzel a személylyel foganatosított betöltésében az a szándék vezérelte, hogy ő szentségének kedveskedjék».[969] A pápa november 28-ikán állította ki a bullákat és Derlaye mainzi prépost által küldötte meg Pázmánynak az érseki paliumot.[970]

A politikai helyzetet hazánkban ekkor két ügy uralta: a Bethlen Gábor erdélyi fejedelem irányában követendő magatartás és a trónörökösödés kérdése.

A pápai udvarnál osztoztak abban az ellenséges érzületben, a mit Bethlen Gábor ellen Bécsben tápláltak, és helyeselték azon igyekezeteket, a melyek a fejedelmi széktől elmozdítására irányultak. Azok között, a kikről mint utódjáról szó volt, Homonnai György felé irányult a szent-szék rokonszenve. 1615-ben a lengyelországi nuntius minden erejét megfeszítette, hogy részére a lengyel királytól hadakat és pénzt eszközöljön ki.[971]

Azonban mikor 1616 elején Homonnai nyiltan föllépett Bethlen ellen és a prágai nuntiushoz fordult, hogy Rómából pénzsegélyt szerezzen neki, a melfi püspök a szent-szék kedvezőtlen pénzügyi helyzetével mentegetődzött, a mely magatartásáért a pápa elismerését fejezte ki.[972]

Határozottabb állást foglalt el a szent-szék Ferdinánd főherczeg érdekében, kit — mint említettük — Mátyás halála után a trónon óhajtott látni. Az 1618-ik évi magyar királyválasztó országgyűlés összehívása alkalmával V. Pál brévét intézett Pázmányhoz. Nem kételkedik — úgymond — hogy az érsek a trónöröklés ügyének kedvező elintézésére minden erejét föl fogja használni; ezért

csak arról kívánja értesíteni, hogy ő maga imáiban Istentől erőt kér számára annak szerencsés végrehajtásához, a mit vallásosságától, bölcseségétől és buzgóságától vár.[973]

Ezen az országgyűlésen a nuntius nem jelent meg. Csak titkárát küldötte oda, hogy tüzetes tudósításokat kapjon.[974]

V. Pál pápa, föltétlen bizalommal viseltetvén Pázmány iránt, az egyház érdekeinek képviseletét és érvényesítését egészen rábízta.

Az országgyűlésen Ferdinánd főherczeg Mátyás utódjául megválasztatott és megkoronáztatott; egyúttal, hosszú idő után, ismét katholikus főúr, Forgách Zsigmond foglalta el a nádori széket.

Azonban kevéssel utóbb a magyarországi katholikus egyházra és az 1619. márczius 20-ikán trónralépő II. Ferdinándra válságos idők következtek be.

Míg Csehországban a protestáns rendek fölkelése a harmincz évig tartó vallási háború nyitányául szolgál: Bethlen Gábor az 1619-ik év nyarán, hadai élén Magyarországba nyomulván, csakhamar az ország legnagyobb részének urává lett, a főpapokat és a király állhatatos híveit menekülni kényszerítette.

V. Pál a királyt veszélyes helyzetében havi 20.000 forint pénzsegélyben részesítette és leveleivel mind őt, mind híveit kitartásra buzdította.

Bethlen Gábor támadásának első heteiben történt, hogy mikor főkapitánya, Rákóczy György, 1619 szeptember elején Kassát hatalmába ejtette, a Kalvin felekezetéhez tartozó hajduk három katholikus papot, kiket a városban találtak, kegyetlen módon kivégeztek. Körösi Márk esztergomi kanonok, Grodecz Menyhért és Pongrácz István jezsuita-atyák, kik hitök miatt szenvedtek vértanú-halált, csakhamar a katholikusok vallásos tiszteletének tárgyaivá lettek, úgy hogy már nyolcz év mulva tetemöket, melyet a Forgách grófok egyik házikápolnájukban takaríttattak el, Pázmány a nagyszombati székesegyházban a szenteket megillető ünnepélyességgel kivánt elhelyezni.

Ehhez 1628 szeptember havában a pápa fölhatalmazásáért folyamodott, utalván arra, hogy az érseki helynök által kihallgatott tanúk vallomása és az általános meggyőződés szerint a három egyházi férfiú a katholikus valláshoz állhatatos ragaszkodása miatt öletett meg.

Vele egyidőben a legelőkelőbb katholikus főrendek: gróf Esterházy Miklós nádor, gróf Erdődy Zsigmond horvátországi bán, Bánffy Kristóf, Esterházy Dániel, Forgách Miklós, Frangepán Miklós,

Pálffy János és Petrachich István grófok szintén folyamodtak a pápához a kassai vértanúknak a szentek sorába fölvétele végett.[975]

Ezen lépésnek nem volt közvetlen eredménye. Csak 1661-ben a vértanúk sírjánál történt csodás gyógyulások tárgyában megejtett vizsgálattal hozatott a folyamatba szenttéavatás ügye, a mely mai napig a tárgyalás stádiumában van.[976]

Abban az időben, a mikor a magyar királyi udvar a diadalmas erdélyi fejedelemmel békealkudozásokat indított meg, a halál elragadta V. Pált.

Utódjának, a Ludovisi-családból származó XV. Gergelynek, alig hogy 1621. február 9-ikén megválasztatott, egyik első politikai ténye volt az, hogy az elődje által II. Ferdinándnak fölajánlott pénzsegélyt megkétszerezte. Ezzel a megállapodásával egy időben, 1621. április 12-ikén, új nuntiust rendelt Gesualdo Ascanius bari érsek és czímzetes konstantinápolyi patriárka helyébe, a császári és királyi udvarhoz: Caraffa Károly aversai püspököt, kinek magas műveltségét a követsége idejében Németországról és a szomszéd országokról tett tanulmányainak eredményeit összefoglaló könyve hirdeti.[977]

A részére adott utasításban a pápa kifejti, hogy a császár országaiban jelentkező forradalmi mozgalmaknak kútforrása Bethlen Gábor; mivel pedig az ő mértéktelen kívánságai miatt a békés kiegyenlítés nem remélhető, «Isten után a fegyverhez» kell fordulni. Mivel pedig úgy látszik, hogy a magyarok kifáradva és az erdélyi fejedelem által keltett reménységekben csalódva, üdvös tanácsok meghallgatására hajlandók: azon kell lenni, hogy őket megnyerjék és az ő segítségökkel mielőbb kiűzzék a fejedelmet; sietést parancsol az a körülmény is, hogy török támadástól kell félni. Azonban a magyarok megnyerése végett a király talán kénytelen lesz vallási engedményekre szánni el magát. Noha az ágostai hitvallású felekezet részére a szabad vallásgyakorlat biztosítása «a jelen kedvezőtlen viszonyok között nem volna még a legnagyobb baj», mivel ez a felekezet sokkal kevésbbé áll távol a katholikus vallástól, mint más gonoszabb eretnek felekezetek; a nuntius mégis hivatva van a királyt a katholikus vallás érdekeinek fölkarolására serkenteni s «óvakodnia kell olyan nyilatkozatoktól, a melyekből azt a következtetést vonhatnák le, hogy beleegyezését adja az engedményekhez; de ha ezeket meg nem akadályozhatja, húnyja be szemeit és vonuljon háttérbe.»[978]

A mikor az új nuntius Bécsbe megérkezett, a békealkudozások Bethlen Gáborral sikertelenül fölbomolván, a háború megújult és kezdetben a király fegyvereire szerencsésen folyt. Azonban a nyár folyamán az erdélyi fejedelem ismét több előnyt vívott ki; mire ismét megkisérlették a tárgyalásokat és deczember 2-ikán megkötötték a nikolsburgi békét, melynek czikkelyei egyebek között a protestánsok részére az 1608-ban megállapított szabad vallásgyakorlatot biztosították.

A pápai nuntius nem állott útjába a békés kiegyenlítésnek. Az államtitkár pedig azt válaszolja az ő jelentésére, hogy a «békekötést csakis annyiban lehet javallani, a mennyiben a két rossz közül a kisebbnek tekinthető». Azután így folytatja: «A mi a vallásügyi békeföltételeket illeti, a kedvezőtlen körülményeknek tulajdonítjuk, hogy többet nem lehetett elérni; Istennek hálát kell adnunk azért, hogy még rosszabb állapotba nem jutott a vallás ügye».[979]

A nuntius nem akadályozhatta meg azt sem, hogy 1622-ben ismét protestáns főúr, Thurzó Szaniszló választatott meg nádorrá. Csak rövid időre jelent meg az országgyűlésen, a mikor tiszteletére az új nádor lakomát rendezett.[980]

Bethlen Gábor az 1623-ik év tavaszán azt az ajánlatot terjesztette a bécsi udvar elé, hogy szoros szövetségre lép a Habsburgházzal, ha egy főherczegnőt kap hitvesül.

IV. Fülöp spanyol király melegen fölkarolta ezt az ajánlatot. Ugyanis a Habsburg-ház európai túlsúlyának biztosítása végett házasságok által kívánta megnyerni némely hatalmak szövetségét, melyek eddig az ellenséges táborhoz tartoztak. I. Jakab angol király fiát, Károly walesi herczeget, Donna Mária infansnővel s a pfalzi választó elsőszülött fiát II. Ferdinánd egyik leányával tervezé összeházasítani, míg a császár másik leányának kezét az erdélyi vajda nyerné el.

Azonban a spanyol udvar Bethlen ajánlatának elfogadását csak úgy tekinté kívánatosnak, ha a fejedelem kellő biztosítékot nyujt arra nézve, hogy a házasság csakugyan megtermi a várt gyümölcsöket. Ezen biztosítékot abban látta, ha a fejedelem a házasság létrejötte előtt a katholikus egyházba tér, a katholikus vallás szabadságát saját tartományában visszaállítja és kiviszi, hogy ha figyermek nélkül halna el, Erdély az özvegy fejedelemnőre fog szállani.[981]

Ellentétes álláspontot foglalt el a római szent-szék, a melyet 1623. augusztus 6-ikán a Barberini-családból származó VIII. Orbán foglalt el. Unokaöcscse és államtitkára, Barberini bíbornok, jegyzékeiben az indignatio hangján szól a walesi herczeg és a pfalzi grófra vonatkozó tervről s ezt az ördög által sugalmazottnak bélyegzi. «Hasonló természetű lenne» — folytatja — «a Bethlen és a császár másik leánya között tervezett házasság, a melyről, hír szerint, szintén gondolkozik a katholikus felség; ámbár hihetetlen, hogy a császár és a spanyol király bizalommal viseltessenek amaz álnok és csalárd ember iránt, kinek hite és erkölcsei egyaránt gonoszak, és ki az isteni törvényeket nem kevésbé megveti, mint az emberieket.» A nuntiusokat utasította, hogy e tervek meghiusítására minden lehetőt megtegyenek.[982] Igyekezeteik sikeresek voltak. De e sikert drágán kellett megfizetni. I. Jakab és pfalzi Frigyes a protestáns szövetség élére állottak; a harminczéves háború ismét hatalmas lángra lobbant.

Az 1624-iki ősz elején Bethlen ujabb kisérletet tett. Bécsbe küldött követei a következő bizalmas előterjesztést tették: «A fejedelem esedezik a királyhoz, hogy számára házastársat jelöljön ki, a mely kegyelemért hálásnak fogná magát bizonyítani. Ezentúl a kereszténység javára irányozná törekvéseit; Erdélyben előmozdítaná a katholikus vallás terjedését, befogadná oda és pártfogásában részesítené a Jézus-társaság atyáit; nem igérheti ugyan, hogy maga a katholikus egyházba tér, mert más vallásban neveltetett, de szivesen fogná meghallgatni és követni az igazságot».[983]

Ezen nyilatkozatok hatása alatt és a veszélylyel szemben, hogy Bethlen, ha ismét visszautasíttatik, örökre elpártol, több előkelő államférfiú javasolta a királynak, hogy a fejedelmet ne utasítsa el föltétlenül; ha nem hajlandó leányát adni neki nőül, szerezze meg részére a császári házzal rokonságban álló valamelyik herczegnő kezét. Utaltak a vallás és dynastia érdekeire és hivatkoztak a spanyol királyra, ki hasonló okok által indíttatva nem habozott leányának kezét a walesi herczegnek ajánlani. Ezen tanácsokat buzgón támogatá Ossona gróf, a spanyol udvar követe, sőt most a pápai nuntius sem ellenzé azokat és sok üdvös eredményt jósolt ily házasság létrejöttéből.[984]

A király abban állapodott meg, hogy a rokon fejedelmi házak egyikéből fog Bethlennek hitvest szerezni és a pápai nuntius tudtával megindította a tárgyalásokat a florenczi udvarral, a honnan tagadó választ kapott, mire a modenai udvarhoz fordult.[985]

Az 1624-ik év végén Sennyey István kanczellárt küldé Bethlenhez, a ki azonban kijelenté, hogy «ezen ügyben gondolatai, hajlamai és óhajtásai sohasem irányultak másfelé, mint ő felségének fenséges leányára». Ezen alkalommal hangsúlyozá, mily jóindulattal viseltetik a katholikusok iránt; kilátásba helyezé, hogy a törvényeket, melyek reájok nézve sérelmesek, a jövő országgyűlésen eltörölteti; sőt fölhívta a kanczellárt, hogy küldjenek tartományába papokat és jezsuitákat, kik szives fogadtatásra számíthatnak.

Sennyey azon meggyőződéssel tért vissza Bécsbe, hogy a fejedelem őszintesége minden kétségen felül áll, sőt reményét fejezte ki, hogy ő maga is a katholikus egyház tagjává válnék. Ezen értesítések főleg a szent-szék bécsi követére, Caraffa püspökre, gyakoroltak nagy hatást, a melyet Bethlennek ő hozzá írt levele fokozott. «Nagy kapú tárult föl» — írja örömteljes lelkesülésében — «nemcsak az erdélyiek és Gábor egyéb alattvalói, hanem az egész kereszténység javára.» Javasolta a királynak, igyekezzék Bethlent kívánatainak teljesítése által megnyerni, vagy ha ezt nem tehetné, tartsa őt egy ideig biztató igéretekkel jó reménységben. Maga is érintkezésbe készült lépni a fejedelemmel, hogy őt a király s a katholiczizmus iránti jóindulatában megszilárdítsa.[986]

De Rómában nem osztoztak a nuntius reményeiben s nem helyeselték magatartását. «Uraságodnak jelentése» — válaszolá az államtitkár — «érdekes és csodálatos; mert ha Bethlen folyvást szinlel, alig képzelhető ily elvetemült álnokság; ha pedig őszinte, alig hihető, hogy romlott szive annyira megváltozott. Ez a kétség fölötte alkalmatlan, mert míg nem tanácsos őt ajánlatainak visszautasítása által fölingerelni: tekintetbe kell venni, hogy ő eddig sohasem tartotta meg elvállalt kötelezettségeit és az ausztriai ház ellenségei által sohasem ösztönöztetett ellenséges föllépésre inkább, mint jelenleg. Mindazáltal nem tanácsolhatjuk, hogy kilátásba helyezzék neki a főherczegnő kezének elnyerését, mert teljesíteni a rossz ember kívánatát, annyi lenne, mint szomorú sorsot készíteni a főherczegnőnek, a szinlelés pedig meg nem egyeztethető a császár őszinteségével és kevéssé lenne tisztességes ő felségére nézve, ellenkezőleg, éreztetnie kell vele, hogy képes lenne őt a fegyver hatalmával is megtörni.»[987]

A király a legnagyobb kimélettel, de világosan tudomására hozta Bethlennek, hogy leánya kezére nem számíthat, és figyelmét más fejedelmi hölgyekre irányozá.[988]

Bethlen 1625 július közepe táján ujabb követséget bocsátott Bécsbe, mely utasítva volt egy utolsó kisérletet tenni a főherczegnő kezének elnyerése végett s ha ez sem vezet czélhoz, egyenesen Brandenburgba utazni.

Azonban ezek a tárgyalások meghiusultak.[989] Bethlen a protestáns Brandenburgi Katalinnal lépett házasságra.

***

A katholikus ügyre kárpótlást hozott az 1625-ik évi országgyűlés, a mikor a trónöröklés ügye III. Ferdinándnak királylyá megválasztásával idejekorán rendeztetett és a vallásos buzgóságáról ismert Esterházy Miklós nádorrá választatott.

Mindkét eseményt élénk örömmel üdvözölték Rómában.

III. Ferdinánd, noha mint ifjabb király, az uralkodói jogokban nem részesült, kevéssel megválasztatása után azzal a gondolattal kezdett foglalkozni, hogy maga és utódai részére az «apostoli» czímet, a mit szent István nyert II. Silvester pápától, visszaszerzi

Ez okból 1627. július 25-ikén Pázmány Péterhez a következő levelet intézte: «Tudomásunk van arról, hogy II. Silvester pápa szent Istvánnak, Magyarország buzgó királyának, megengedte, hogy a keresztet, mint az apostolság jelvényét maga előtt vitethesse, sőt őt Krisztus apostolának nevezni nem habozott, és ezen szent király érdemeiért utódai folytonos sorrendben ugyanazon méltóság czímével diszíttettek föl, apostoli királyoknak neveztettek. Mivel azonban tapasztaljuk, hogy ezen sorrend némileg megakadt, Magyarország néhány királyánál a multak feledésével megszünt; mi pedig az elődeink erényeivel, áhitatos és buzgó uralkodásával szerzett kiváltságok föntartására és megoltalmazására gondot viselni kötelesek vagyunk: hozzátok, úgy mint az ország primásához, kegyelmesen azt a kérdést véltük intézendőnek: vajjon elődeink közül kik és mily ideig viselték az apostoli királyok czímét? továbbá vajjon azt az apostoli szék nyilvános engedélyével és jóváhagyásával, avagy pedig csak a szokástól szentesített gyakorlat alapján viselték-e? végre vajjon ez idő szerint jogosan igénybe lehetne-e venni? Szándékaink az ország javának és hírnevének gyarapítására irányulván, tőletek kimerítő jelentést várunk».[990]

Pázmány ezen fölszólítással szemben meglepő magaviseletet tanúsított. Az ifjabb királytól vett iratra, atyjához, II. Ferdinándhoz intézte a választ, a mely a következő néhány sorból állott

«Felséged Magyarország királyainak kitüntető czímeiről, jelvényeiről és az apostoli méltóság kiváltságairól véleményemet kéri. Nem tudom ugyan, hogy Felséged kegyelmes nyomozása hová irányul s mily czélra fog szolgálni; mindazáltal azt, a mit ez ügyben tudok, külön lapon hűségeseu előadom. A magyar királyok levéltárát, mely Buda eleste után fönmaradt, soha sem láttam; azt sem tudom, hogy abból mi maradt fönn. Maradványa Felséged kincstárában, vagy a pozsonyi kamara felügyelete alatt őriztetik. Átkutatását czélszerűnek vélném».

A mellékelt lap csakis négy történeti adatot tartalmazott: Hartvik legendájából, Bonfin munkájából és Werbőczi Hármaskönyvéből az apostoli keresztnek és czímnek szent István részére történt adományozásáról szóló idézeteket; végre Nagy Lajos királynak az aranybullát megerősítő okiratából a bevezető sorokat, a melyekben szent István a «magyarok apostolának» czímeztetik.[991]

E szerint sem levele, sem a mellékelt emlékirat a hozzá intézett kérdésekre a feleletet nem adta meg és az ifjabb királytól tervezett akczióhoz támpontokat egyáltalán nem nyujtott. Alig csalódunk, ha fölteszszük, hogy Pázmány az itjabb király szándékát és tervét nem helyeselte. Ugyanis, noha a magyar korona kiváltságos kegyúri jogait lelkesen védelmezte, a mióta érseki székét elfoglalta, törekvéseit oda irányozta, hogy azt a hatalmat, a mit kiváltságaik határain túllépve, az egyházi élet körében a korábbi királyok önkényesen magukhoz ragadtak, lehetőleg korlátozza. Méltó oka lehetett tehát attól tartani, hogy hatalmi igényeik az apostoli czím fölújításában új alapot fognak találni.

Azonban III. Ferdinánd, noha az ország primása részéről buzdítást nem nyert, támogatásban nem részesült, szándékával nem hagyott föl és megvalósítására haladék nélkül megtette az első lépést. Az alkalom és forma megválasztásában egyáltalán nem volt szerencsés. Éppen ekkor, 1627 augusztus havában, pápai nuntius utazott Bécsen keresztül Lengyelországba. Szokás szerint a császárhoz és az ifjabb királyhoz intézett ajánlóiratokat hozott magával a melyek a gyakorlatban levő kanczelláriai formák szigorú megtartásával voltak fogalmazva és czímezve. Mindamellett III. Ferdinánd főudvarmestere, Thun báró, mikor urának válaszziratát Rómába küldés végett a bécsi nuntiusnak, Caraffa érseknek átnyujtotta, «bizalmasan» közölte vele, hogy ura megütközött azon, hogy a pápai irat nem adja meg neki «az apostoli czímet, melyet a

legátus czímével együtt, az apostoli szék szent István korában Magyarország királyainak adományozott, és a minek alapján Magyarország királyai a keresztet nemcsak czímerökben viselik, hanem ünnepélyes alkalmakkor maguk előtt is vitetik, a mint ezt két év előtt Sopronyban a koronázás alkalmával a nuntius maga is láthatta». Kéri tehát, hogy erre a körülményre a brévék titkárát figyelmeztesse.

A nuntius azt válaszolta, hogy az apostoli czím a II. Ferdinándhoz intézett brévékben soha sem használtatott; és tudomása sincs arról, hogy valamikor használtatott volna.

A főudvarmester erre az ellenvetésre el volt készülve. Igaz — mondá — jó idő óta ez a czím Magyarország királyainak nem adatik meg; de ennek oka az volt, hogy I. Ferdinándtól kezdve Magyarország más országokkal és a német birodalommal össze volt kapcsolva, minélfogva az uralkodók azzal a czímmel nem gondoltak; de ő felsége, mint ifjabb király, számos eretnek fejedelem közepett, az apostoli czím megújitásával a világnak értésére akarja adni, hogy ő a katholikus hit oltalmazásában nemcsak «legkeresztényibb» és «katholikus», mint Franczia- és Spanyolország királyai, hanem «apostoli» kíván lenni.

A nuntius a király buzgósága fölött elismerését fejezte ki, de megjegyzé, hogy a czím adományozásáról szóló kiváltságleveleket elő kellene mutatnia, a mire azonban alig képes, mivel az ország összes fontos iratai Budán maradtak, mikor a város a törökök kezeibe került.

Ez teljesen igaz — mondá Thun — de az adományozásról nagyszámú írók munkáiban van szó; az oklevelek pedig bizonyára a római kanczellária jegyzőkönyveiben megtalálhatók.

Az eszmecserét a nuntius azzal fejezte be, hogy jelentést tesz Rómába. Ezen jelentésben az ügy érdemére nézve észrevételt nem tesz. Az ifjabb király egyéniségéről, kiváló tehetségéről és szilárd jelleméről magasztaló kifejezésekkel szól; azt a reményét nyilvánítja, hogy vallásos buzgósága nem lesz csekélyebb, mint atyjáé, határozottsága és bátorsága pedig talán még nagyobb lesz.[992]

A római bíbornok-államtitkár a közleménynek fontosságot tulajdonítván, egymásután, 1627. szeptember 11-ikén és 18-ikán két chiffrirozott jegyzékben jelezte a szent-szék álláspontját. Ezeknek elseje így hangzik: «Az a tény, hogy a fenséges magyar király az apostoli czímre, a melylyel azt az országot állítólag régi időkben a

szent-szék kitüntette volt, áhitozik, tanúságot tesz ő felsége nemeslelkűsége és vallásossága felől, arról is, hogy az apostoli széktől adományozott kiváltságokat nagy becsben tartja. De Uraságod igen helyesen válaszolt, hogy ő szentsége kész utat talált maga előtt; noha fönmaradt annak emléke, hogy X. Leó pápa uralkodása alatt, mikor az angol király a «hit védője» czímét nyerte el, szó volt az apostoli czímről. De ezek a régi dolgok érett megfontolást igényelnek.»

A második jegyzék a következő utasítást tartalmazza:

«Ha a fenséges magyar király részéről, az apostoli czím tárgyában Uraságodnál ujabb lépést tennének, ezeket a gondolatokat, úgy mintha a saját fölfogását tolmácsolná, iparkodjék tőle eltávolítani. Emelje ki, hogy a gyakorlatból kiment szokásokat megújítani annyi, mint új gyakorlatot honosítani meg. Figyelmeztesse a királyt, hogy ha ezt a czímet egyszerűen, minden kiválóbb alkalom nélkül, veszi föl, azzal állásának díszét nem gyarapítaná és magát annak a veszélynek tenné ki, hogy ezt a czímet ő szentsége, a ki ebben az ügyben a bíbornoki collégium megkérdezése nélkül nem határozhat, el nem fogadja. Ezeket és hasonló szempontokat Uraságod úgy mint a saját gondolatait hangsúlyozhatja. X. Leó uralkodása alatt, mikor az angol király «a hit védője» czímmel ruháztatott föl, az apostoli czím adományozása is szóba került; a miből szintén következik, hogy azt a korábbi királyok vagy nem birták, vagy használni rég megszüntek».[993]

A nuntius október 12-ikén kelt jelentésében igéri, hogy a vett utasítások értelmében fog eljárni; egyébiránt megjegyzé, hogy a király, a csehországi és a római királyi koronák elnyerésére czélzó törekvései közepett, az apostoli czímet illető terveiről könnyen megfeledkezhetik.[994]

Úgy látszott, hogy megfeledkezett. A következő két évben az apostoli czímről nem volt szó. De az ügy az 1629-ik év nyarán újból fölszínre került. III. Ferdinánd most czéljának elérésére egy hírneves kapuczinus közreműködését használta föl: Magnis Valerián atyát, ki grófi családból Prágában született, ott a kapuczinusok rendjébe lépett, csakhamar mint hitszónok és hittérítő nagy hírnevet szerzett, a bécsi udvarnál befolyásos állásra tett szert és politikai ügyekben is fölhasználtatott. Harrach prágai bíbornok-érsek oldala mellett, a csehországi katholiczizmus restauratiójára irányuló tevékenységnek ő volt a vezérlő szelleme, és ezért a római szent-széknél szavának nagy súlya volt.[995]

Július havában Barberini bíbornok-államtitkárhoz levelet írt, melyben jelezi, hogy III. Ferdinánd főudvarmestere, Thun báró fölszólítására, «az apostoli czím iránt, melyet Magyarország királya viselni óhajt», a nuntiussal tárgyalni készül.[996]

Az államtitkár ennek következtében a nuntiust utasította, hogy Valerián atya előterjesztését hallgassa meg és arról jelentést tegyen.[997]

A nuntius, mikor a kapuczinus atya vele az ügyet megbeszélte, nem igen biztató nyilatkozatokat tett neki: «Első tekintetre» — így szólt — «nem látszik időszerűnek ezen ügy tárgyalása; ugyanis a szent-széktől kívánni nem lehet, hogy a magyar királynak ezt a zímet úgy adja meg, mint a mely őt megilleti; mert ha áll is az, hogy a magyar királyok azt a czímet egykor az apostoli szék adományozásából birták, azzal, hogy évszázadokon keresztül nem használták, elévülés következett be. Továbbá a szent-szék ebben az esetben a király hálájára és viszonszolgálatára sem tarthatna jogot, sőt a czímet maga a király sem tartaná nagy becsben, mivel azzal nem az ő saját személyére és érdemeire való tekintettel ruháztatnék föl. Személyes érdemekre való tekintettel sem adományozhatja a szentszék ezt a czímet; mert Magyarországnak nyolcz tizedrésze hitetlenek és eretnekek kezeiben van és a többi két tizedrész az eretnekségtől meg van mételyezve, sőt mintegy csatornát képez, a hová Ausztria-, Cseh- és Morvaországból minden tisztátalanság összefoly, az elűzött prédikátorok és eretnekek mind menekülnek, úgy hogy itt minden felekezet hívei, különösen nagyszámú ariánusok találtatnak. Ezért az apostoli czím adományozását akkorra kellene föntartani, a mikor Isten kegyelméből a király, szent István példájára, országát a hitetlenek és eretnekek kezeiből kiragadta, a katholikus vallást újból uralomra emelte. Akkor azután a szent-szék azzal a fenséges czímmel jogosan tiszteli meg a királyt, a ki azt mint erényeivel és érdemeivel szerzettet büszkén viselheti.»[998]

Ennek daczára Valerián atya néhány hónappal utóbb egyenesen Rómába emlékiratot küldött, a melyben a fősúlyt Werbőczi Hármas-könyvének ismeretes nyilatkozatára fektette.[999] A pápai udvarnál ezt a király igényeinek igazolására nem találták elegendőnek és magát a Hármas-könyvet kívánták látni, minélfogva egy példány beküldésére utasították a nuntiust.[1000]

Valerián atya ekkor Prágába utazott. Az udvar pedig a nagy politikai mozgalmak között, a miket Bethlen Gábor halála és a har-

minczéves háború ujabb föllángolása támasztott, a tervet elejtette. Az apostoli czím csak a következő század második felében érte meg újjászületését.

* * *

E közben II. Ferdinánd és VIII. Orbán pápa között a viszony mind feszültebbé lett. Egy magában véve nem nagy jelentőségű olaszországi politikai bonyodalom okozta ezt, a mely egyúttal a Habsburgok és Bourbonok között veszélyes összeütközést idézett elő.

Az 1627-ik év végén a Mantuában uralkodó Gonzaga-ház férfiága kihalt. Örökségére többen tartottak igényt; köztük legidősebb leánya, a lotharingiai herczegnő, ki II. Ferdinánd nejének nővére volt, és a Gonzagák egyik mellékágából származó neversi herczeg. Mivel a mantuai őrgrófság birodalmi hűbér természetével birt, az investitura joga a császárt illette meg. A neversi herczeg, a franczia király pártfogására támaszkodva, azonnal elfoglalta az őrgrófságot, és elismertetését a pápánál is kieszközölte. Caraffa utasíttatott, hogy részére a császári investiturát megszerezze. Ez erőteljesen lépett föl és egy alkalommal azzal fenyegetődzött, hogy a franczia király kész nagy haderőt a neversi herczeg segítségére küldeni; mire egyik császári miniszter kijelenté, hogy ebben az esetben a császári sereg Francziaországba nyomul.

A nuntius ily módon nagy elégületlenséget támasztott a császári udvarnál, hol hitelt adtak annak a kósza hírnek, a mely szerint a pápa, a franczia király és a velenczei köztársaság szövetséget kötöttek volna.

Ily körülmények között Bécsben azzal a gondolattal foglalkoztak, hogy Pázmányt, mint rendkívüli követet, Rómába küldik, azzal a megbizással, hogy a pápát a franczia királytól és mantuai védenczétől elvonja.[1001]

Azonban míg ez a küldetés elmaradt, a pápa II. Ferdinánd megnyugtatása és az olaszországi bonyodalom békés megoldása végett, 1628 tavaszán Pallotto Jánost, Róma város kormányzóját, mint rendkivüli nuntiust küldötte Bécsbe, majd szeptember elején Caraffát visszahíván, rendes nuntiussá nevezte ki és a thessalónikai érsek czimével ruházta föl.

Pallotto az ő erőfeszítéseiben hathatós támogatást talált a magyar államférfiak, névszerint Pázmány és Esterházy nádor részé-

ről, a kik ismételten megjelentek az udvarnál, hogy uralkodójukat az olaszországi bonyodalmakba való fegyveres avatkozástól visszatartsák, azért, mert ezzel a magyar korona érdekeinek Erdély irányában megóvását nehezítette és a török támadás veszélyét idézte volna föl.[1002]

Azonban nem értek czélt. II. Ferdinánd 1629 tavaszán sereget bocsátott Felső-Olaszországba. A pápa ekkor sem szűnt meg a béke érdekében közbenjárni. Jóakaratát a császár és a magyar király irányában bebizonyítandó, az ő ismételten kifejezett óhajtásának, hogy a császári méltóságra való tekintettel udvaránál bírbornok viselje a szent-szék követének tisztét, eleget tett azzal, hogy 1629. november 29-ikén Pallottot a bíborral diszítette föl és ugyanakkor ajánlására Magyarország prímását is a bíbornoki testületbe fölvette.

Barberini bíbornok-államtitkár a jelzett napon a következő jegyzéket intézte Pallottohoz: Ő szentségének nem volt szándéka fejedelmek ajánlására bíbornokokat nevezni ki; hanem a jelen körülmények között jónak látta velök ilyen módon kitüntetni nagyrabecsülését és jóakaratát. Ennélfogva Méltóságod figyelmét fölhívom arra, hogy a megszokott ügyes modorával értesse meg ő felségével a jóindulat ezen megnyilatkozásának jelentőségét... Ugyanezen alkalommal buzdíthatja az esztergomi bíbornokot, hogy a béke létrehozása érdekében működni és a bíbornoki méltóság előjogait megóvni igyekezzék.»[1003]

VIII. Orbán pápa Pázmányt az 1629. november 19-én tartott consistoriumban a bíbornoki collégiumba fölvette.[1004]

«Nem volt előttünk titok» — e szavakkal értesíté őt a pápa e kitüntetéséről — «mily jeles tulajdonokat köszönhetsz a gondviselésnek Te, ki származásod nemessége, tudományod és keresztény erényeid, vallásos buzgalmad és az apostoli szent-székhez való ragaszkodásod által tündökölsz. E miatt az Úr nem engedte, hogy tevékenységed egyházad kormányzására szorítkozzék; az egyetemes egyház őrtornyára kívánt helyezni».[1005] Egy másik brévéjében irja: «Az önként elvállalt szegénységben gazdag, az alázatosságban diadalmas, erényeiddel már a kolostorok magányában magadra vontad a földi és mennyei uralkodók figyelmét. Utóbb az esztergomi egyház kormányára hivatva, megmutattad Magyarország népeinek, miként az egyháziak az áhitattal, melylyel Istent engesztelik, össze tudják kötni a közjó előmozdítására szükséges bölcseséget. Mi tehát, kik így éreztünk dicső tulajdonaid felől, nem

kevéssé örvendeztünk, midőn a császári pártfogás részedre az egyház bíborát esdé. A miért is minap, apostoli tanácsunk lelkesedése közepett Téged, a nagy főpapot, a bíbornoki méltóságra emeltünk... Te, ki a bölcseség székéből régóta hangoztatod az üdv szózatait, jól tudod, hogy a Vatikánnak királyi fénynyel tündöklő bíbora a keresztrefeszített Jézus vérétől piroslik s a fájdalom jelvénye, nem a dölyfé. Reméljük, hogy a keresztény erények fényes példáját nyújtva, inkább erkölcseid, mint főpapi jelvényeid fogják benned az apostolok örökösét, az egyház fejedelmét kitüntetni».[1006]

A király november 28-án értesült Pázmány kineveztetése felől. Örömét és szerencsekívánatait szivélyes sorokban fejezte ki. «Főtisztelendőséged elgondolhatja, mily nagy örömet okozott nekem Barberini bíbornok mellékelt levele. Szerencsét kívánok nemcsak Főtisztelendőségednek, hanem magamnak is és egész Magyarországnak; mert meggyőződésem szerint előmozdíttatásából az egész kereszténységre s főleg ezen országra sok jó fog háramolni.»[1007]

Pázmány november utolsó napján Bécsbe utazott, hogy az udvarnál némely fontos ügyeit elintézze. Útközben a főváros közelében találkozott az udvari futárral, ki az örvendetes hírt s a királyi iratot meghozta. A kormányférfiak s a diplomatiai-testület tagjai fölhasználták jelenlétét és személyesen mutatták be szerencsekívánataikat.[1008] Deczember 2-án a pápai nuntius díszebédet rendezett tiszteletére.[1009]

Nagyszámú tisztelői közelről, távolról elárasztották üdvözlő irataikkal, melyeknek egy része fönmaradt.[1010] Kiváló érdekkel bir Scaglia bíbornoké. Ez — miként maga bevallja — azonnal a consistorium után megírta s elküldötte levelét, melyben szerencsekívánatait a szokásos módon kifejezte; de később értesült Pázmány rendkívüli érdemeiről és ünnepelt tulajdonságairól, s ekkor meggyőződött, hogy — úgymond — nem az érsek lett kitüntetve a bíbor által, hanem a bíbornoki testület, mely ily nagy férfiút tagjai közé fogadhat. E miatt ezzel a második levéllel óhajtotta tiszteletét tolmácsolni.[1011]

A válasziratok közül, melyeket ezen levelekre adott, az, melyet esztergomi káptalanjához intézett, nemes, szerény hangja által figyelemreméltó. «Uraságtoknak előmozdíttatásom alkalmából szóval és levél útján kifejezett szerencsekívánatait szívesen fogadtam. Noha ilyen kitüntetéseknek, melyek a fáklya gyorsan ellobogó fényéhez hasonlók, nagy értéket tulajdonítani nem szoktam: Ura-

ságtok szeretete emel és örvendeztet. Vajha az egyházi méltóságok ujabb magaslatára emelkedve, az isteni kegyelem adományaiban is gyarapodnám, hogy Isten dicsőségére és Uraságtok javára minél sikeresebben működhessem. Uraságtok gyámolítsák imáikkal gyengeségemet; viszont mindnyájukat atyai szeretetemről biztosítom.»[1012]

Ezalatt Rómában elkészültek a bullák[1013] s ezeknek, valamint a bíbornoki biretumnak átadása végett Motmann Vilmos pápai kamarás Bécsbe küldetett. Megérkezése után, 1630. első napjaiban a király szokásos ünnepélyességgel kézbesíté a prímásnak a bíbornoki föveget.[1014]

Ekkor az eskü-oklevél kiállításánál nehézségek merültek föl. A római minta több pontját az új bíbornok vonakodott átírni. Nem akarta kinyilatkoztatni, hogy a bíbornokokról kiadott pápai bullákat ismeri s azokhoz alkalmazkodni fog; sem megigérni, hogy a bíbornoki kötelezettségek teljesítésétől fölmentést kérni nem fog és a meghatározott időközökben Rómába fog utazni. Előre látta, hogy a körülmények lehetetlenné teendik római utazását; a bíbornokokról szóló bullákat nem ismervén, megtartásukra magát nem vélte kötelezhetni.

Motmann a római minta változatlan elfogadását sürgette; de Pázmány a két pontot kihagyta, eljárásának indokait a pápához intézett levelében tüzetesen kifejtvén.[1015] Úgy látszik, a szent-szék megnyugodott, mert nem szólalt föl.

HARMADIK FEJEZET.

VIII. Orbán politikája a harminczéves háborúban. — Pázmány küldetése Rómába. — Nehézségek követi jellegének elismerése iránt. — Pázmány tárgyalásai. — Elutazása Rómából. — Állandó római követté kineveztetésének terve. (1632—1634.)

I.

A HABSBURG-DINASTIA, vallásos buzgalma és világuralmi törekvései által egyaránt ösztönözve, a protestantizmus megtörését tűzte ki czéljául. A harminczéves háború első felében fegyvereinek kedvezett a szerencse. Ezt azonban nem tudván mérséklettel és eszélyességgel kihasználni, új veszélyeket támasztott.

A svédek hős királya, Gusztáv Adolf, Németország megalázott protestáns fejedelmeinek segítségére jött. A Lipcse mellett 1631. évi szeptember 7-ikén kivívott fényes diadallal II. Ferdinándot megfosztotta az elért eredményektől, sőt nem titkolta szándékát, hogy Ausztria és Bajorország uralkodóházait a tróntól megfosztja. A franczia király nyiltan szövetkezett vele. A katholikus hatalmasságok nagy része közönynyel szemlélte a válságos küzdelmet.

VIII. Orbán pápa II. Ferdinánd politikája iránt nem viseltetett rokonszenvvel, diadalát nem tekintette sem kivánatosnak, sem lehetségesnek. Kárhoztatta azokat a kisérleteket, melyek a hit egységét Európában a fegyver hatalmával czélozták visszaállítani. A mult idők tanulságai és a tényleges helyzet ismerete meggyőzték őt arról, hogy az éjszaki Európában uralkodó protestantizmust erőszakosan megsemmisíteni többé nem lehetséges. Attól félt, hogy a II. Ferdinánd által fölidézett vallási háború az ellenségeskedést a katholikus és protestáns népek között megörökíti, a közeledést századokra megakadályozza.

Abban a magatartásban, a melyhez e fölfogás vezette, megerősítette őt XIII. Lajos franczia király mindenható minisztere,

Richelieu bíbornok, korának kétségkívül legelső diplomatája, ki a pápai udvarnál irányadó befolyást szerzett magának. Levelei és ügynökei Rómában szüntelenül azt hirdették, hogy az ausztriai ház hatalomvágya veszélylyel fenyegeti az európai egyensúlyt és a szent-szék függetlenségét, minélfogva törekvéseinek meghiúsítása Európa összes államainak és a szent-széknek közös érdeke. Egyúttal meg tudta győzni a pápát a felől, hogy a svéd király- és protestáns szövetségeseinek fegyverei egyedül az ausztriai ház, és nem a katholikus egyház ellen irányulnak; minélfogva a szent-szék föl van mentve attól a kötelességtől, hogy Ferdinándnak segélyt nyújtson, de az események fejlődését nyugodtan bevárhatja.

Ugyanakkor Bécsben tisztán látták azt, hogy a végső romlást csak úgy háríthatják el, ha a franczia király elvonatik a svéd szövetségtől, a katholikus uralkodók a protestantizmus elleni küzdelemre egyesülnek. Ez pedig úgy volt várható, ha a pápa az ő hatalmának egész súlyát az ausztriai ház érdekében mérlegbe veti. E végből a legsürgősebb teendő volt: a pápát megnyerni.

Ezen nehéz feladat megoldására II. Ferdinánd a hivatásos diplomatáknál alkalmasabbnak vélte Pázmány Pétert, mind képességeinél, mind pedig azon tekintélynél fogva, melylyel Rómában birt. Az 1632-ik év január második felében fölhívta őt, hogy a császári rendkívüli követ tisztét vállalja el.

A bíbornok, noha hanyatló egészsége és hazájának veszélyes helyzete otthon marasztalhatta, meghajolt uralkodójának akarata előtt. A Habsburg-házban az egyház leghatalmasabb támaszát tisztelte; az a gondolat, hogy megmentésében közreműködhetik, megragadta lelkét. Reméllette, hogy képes lesz franczia kartársának befolyását ellensúlyozni és a szent-szék politikájának azt az irányt megadni, a melyet meggyőződése szerint az egyház, sőt az egész emberiség java követelt.

A császár a követség költségeinek fedezésére képtelen volt, s csak azt igérhette, hogy a Pázmány kiadásait «vagy neki, vagy unokaöcscsének bőségesen megtéríti».[1016] De ez nem szolgált akadályul. Pázmány, miután húszezer római tallért utalványoztatott magának egy római bankháznál,[1017] február 14-ikén utazott el Pozsonyból. Kísérete negyvennyolcz személyből állott; vele voltak Lippay és Püsky esztergomi kanonokok; világi kisérőinek sorában egy Batthyány gróffal találkozunk.[1018] Saját lovain tette meg az egész utat. Bécset nem érintve, Linczen és Görczön keresztül márczius 13-án

érkezett Ferrarába. Igy tehát huszonnyolcz napot vett igénybe az út, melyet ma a gőzerővel huszonnégy óra alatt teszünk meg.

A fáradság által okozott gyengélkedés az Eszték fővárosában néhány napig föltartóztatta Pázmányt, ki márczius 20-ikán Lorettóban a szent Szűz kegyhelyét kereste föl és egy hét multával az örök város kapúi előtt állott.

A részére kidolgozott utasítás értelmében hivatása volt a pápa előtt tolmácsolni a császár fájdalmát a fölött, hogy megrontására a katholikus vallás ellenségeivel katholikus uralkodók szövetkeztek; pedig ő sohasem törekedett hatalmát, birodalmát mások rovására kiterjeszteni; a béke biztosítása és a katholikus vallás fölvirágoztatása az ő egyedüli czélja, a melynek elérésében megakadályozta a svéd király, a kit Francziaországból érkezett buzdítás késztetett a támadásra, onnan nyert segítség képesített nagy előnyök kiküzdésére. Pázmánynak e végből ki kell vinnie a pápánál, hogy a franczia királyt a svéd szövetségtől vonja el, csatlakozzék azon véd- és daczszövetséghez, melyet a császár és a spanyol király kötöttek; végre segélyezze jelentékeny összegekkel a császárt.[1019]

Ezen hármas feladat Pázmány küldetésének európai fontosságot kölcsönözött, és az összes európai udvarok figyelmét ő rá irányozta.

A hatás, melyet küldetésének híre Rómában tett, visszatükröződik Barberini bíbornok-államtitkárnak Rocci Czirjék patraszi érsekhez, a bécsi nuntiushoz (1630 óta Pallotto utódjához) intézett jegyzékében: «Ő szentsége» — úgymond — «a bíbornokot, a saját érdemeit és küldőjének magas méltóságát megillető szivességgel fogja fogadni, magam készségesen állok szolgálatára. A pápa, külső sürgetés nélkül is, a háború költségeihez jelentékeny összegekkel óhajtana járulni, de erre teljesen képtelen. A szövetség-terv felől, melynek részletei ismeretlenek, nem szólhatok. Egyébiránt ő szentsége el van tökélve, hogy azt az állást, melyet mint a kereszténység közös atyja elfoglalni hivatva van, nem hagyja el».[1020]

E szerint a hangulat, a mely a pápai udvarnál uralkodott, Pázmány küldetésének czéljaira nem volt kedvező. Érkezése elé aggodalommal néztek, attól fogva, hogy márczius elején Borgia bíbornok, IV. Fülöp spanyol király római követe, a bíbornoki consistoriumban hevesen kikelt a pápa politikája ellen, mely «a katholikus vallás támogatóit elhagyja és ellenségeinek kedvez», néhány nappal utóbb pedig azt a meggondolatlan nyilatkozatot ejtette el,

hogy Pázmány hasonló kíméletlenséggel fog föllépni. E végből az államtitkár a bécsi nuntius útján figyelmeztette a bécsi kormányt, hogy «az ördög által sugalmazott» ilyen szándék az egyház érdekeit és tekintélyét veszélyeztetné.[1021] Egyúttal Pázmány elé olyan nehézségeket készült gördíteni, melyek a rábízott ügyek tárgyalásá lehetőleg késleltessék. Rábírta a pápát, hogy őt a császári követ gyanánt ne fogadja el. Érvül azt hozta föl, hogy a bíbornokok, mint az egyház fejedelmei, világi uralkodók követei nem lehetnek, s hogy a pápa e tekintetben újítást nem hozhat be.

Barberini megbizásából egy olasz főpap ment Pázmány elé, kit Anconában találván, fölkért, hogy ne lépjen föl császári követ gyanánt. A bíbornok nagy mértékben meg volt lepetve ezen közlés által. Önérzetesen azt válaszolta, hogy mivel tudomása szerint régibb és ujabb időkben bíbornokok gyakran jártak el világi uralkodók követségében, ő hódolni fog uralkodója parancsának; egyébiránt az egyház leghívebb fiának kérelmeit tolmácsolva, szenvedélyes kifakadásoktól tartózkodni fog.

Három nappal utóbb, márczius 28-ikán, vonult be Rómába. A legelső, ki fogadtatására elébe ment, Savelli herczeg volt, a császár rendes követe. A porta del popolo előtt hatvan hatlovas fogat várta, a melyeket bíbornokok és diplomaták küldöttek elébe. Az utczákat nagy néptömeg lepte el, mely — az egykorú újságlapok tudósításai szerint — a magyar lovasok délczeg tartásában és díszes ruházatában nagy gyönyörűséget talált.[1022]

Pázmány a vatikáni palotába vonult. VIII. Orbán kitüntető szivességgel fogadta őt, maga mellé ültette és bizalmas társalgásban a politikai ügyeket is szóba hozta. Örömét fejezte ki a fölött, hogy a svéd hadak előnyomulásukkal fölhagytak. Mire Pázmány megjegyezte, hogy a háborúban most beállott szünet hasonló ahhoz, a melyet a váltóláz szokott áldozatainak engedni; mert nem lehet kétség az iránt, hogy tavasz nyiltával Gusztáv Adolf folytatja hadimunkálatait. Ezután bemutatta kiséretét. A pápától elbocsáttatván, rövid látogatásokat tett az államtitkárnál, a bíbornoki testület dékánjánál és Savelli herczegnél. Csak ekkor vonulhatott lakására, melyet a Colonna-téren egyik palotában rendeztetett be maga számára.

A pápa április első napjára consistoriumot hívott egybe, a melyen Pázmánynak a bíbornoki föveget fejére tette. Mire Pázmány megkezdette hivatalos látogatásait a bíbornokoknál, kiket a hozzájuk intézett császári iratokat átnyujtása mellett fölkért, hogy igye-

kezeteit támogassák. Mindenütt kitüntető előzékenységgel találkozott.

A pápa pedig bíbornoki bizottságot küldött ki, mely arról volt tanácskozandó, hogy a császár részére mikép lehetne jelentékeny segélyösszeget előteremteni. A római körökben híre járt, hogy a pápa százötvenezer tallért és ezer katona részére fegyvert fog Bécsbe küldeni.[1023]

Azonban csakhamar bonyodalmak állottak be.

Április 6-ikán Pázmány hivatalosan fogadtatott a pápa által. Mikor a császári megbízó-levelet átnyújtotta és küldetésének czélját előadni készült, VIII. Orbán megakasztotta azzal a kérdéssel, vajjon a megbízó-levélben követnek czímeztetik-e? s hozzátette, hogy igenlő esetben át nem veheti az iratot, mert bíbornokok világi fejedelmek követségében nem járhatnak el. Pázmány tiszteletteljes kifejezésekkel válaszolá, hogy tudomása szerint világi fejedelmek számtalanszor bízták meg bíbornokokat követségekkel. A pápa ingerült hangon megjegyzé: «A kik így cselekedtek, az egyházi ügyekben járatlanok voltak». Pázmány nem jött zavarba és erőteljes nyilatkozattal vetett véget a kínos párbeszédnek. Nem azért jött — úgymond — Rómába, hogy arról vitatkozzék, vajjon a bíbornokok a követ czímét használhatják-e, vagy nem? hanem a végett, hogy a német birodalom helyzetét előterjeszsze és a szent-széktől segítséget kérjen; elő fogja tehát adni azt, a mit a császár rábízott.

A pápa meglepetve, nem tett többé kifogást, és Pázmány megkezdheté előadását.

Mindenekelőtt azon fölfogás ellen szólalt föl, a mely szerint a folyamatban levő háború tisztán politikai természetű és a vallás ügyével nincs összefüggésben, hogy a svéd király támadása csak az ausztriai ház és nem a katholikus vallás ellen irányul. Ezt a rosszakaratú és téves nézetet — úgymond — megczáfolja az a tény, hogy a németországi protestánsok főképpen azért hívták meg a svéd királyt, mert támogatásával meg akarták akadályozni a szent-atya által is helyeselt azon császári rendelet végrehajtását, mely a kezeik között levő egyházi birtokok visszaadása iránt intézkedett; ha a császár ezt a rendeletet visszavonta volna, a béke nem bomlik föl; a háború eszerint vallási természetű és következményei a katholikus vallás ügyére vészteljesen fognak visszahatni. Azután Pázmány részletesen kifejtette és indokolta a császár három kívánságát.[1024]

A pápa röviden azt válaszolta, hogy eddig is igyekezett a svéd

királytól elvonni a franczia királyt, ezirányban hatni fog jövőben is; de a szövetséghez való csatlakozás iránt aggodalmai vannak, áldozatkészségének pedig a szent-széket terhelő adósságok és kiadások határt szabnak; a császár személye iránt jóakaratát hangsúlyozván, kijelenté, hogy az előterjesztést fontolóra veszi.

Ezután bizalmas társalgásba bocsátkozott Pázmánynyal, a ki nem habozott kimondani, hogy a császári udvarnál azzal vádolják a pápát, hogy az ausztriai ház ellenségeit közvetlen segélynyujtással támogatja. «Sokan» — folytatá — «meg vannak győződve arról, hogy Szentséged a franczia királylyal titkos szövetséget kötött, az ausztriai ház megsemmisítése végett. Magam láttam a párisi nuntius, Bagny bíbornok levelének másolatát, a melyben említve van, hogy Szentséged a császári méltóságnak a bajor uralkodóházra átruházását óhajtja. Kezeim között volt a szerződés, a melyet néhány év előtt a franczia király, a savójai herczeggel és más fejedelmekkel kötött, a spanyol birodalom földarabolásának czéljából oly módon, hogy a nápolyi királyság a szent-széknek jusson. Szentséged erősíti várait, szaporítja hadait; ezt szintén úgy magyarázzák, hogy nagy háborúra készül. Találkoznak, kik megfigyelték, hogy Szentséged a szerint örvend vagy szomorkodik, a hogy az ausztriai ház ügyei rosszabbra vagy jobbra fordulnak. A legrejtettebb tények sem maradnak a hatalmas uralkodók előtt titokban.»

A merész, de higgadtan és mérsékelt módon előadott szavak megdöbbentő hatást gyakoroltak a pápára, a ki hevesen tiltakozott azon állítás ellen, hogy ő ellenséges érzületet táplál az ausztriai ház irányában; a szállongó hireket, melyekre ez a fölfogás támaszkodik, hazugságoknak bélyegezte. Végre szoros titoktartás kötelezettsége mellett bizonyos bizalmas közléseket tett. «Nem is közlöm senkivel, a mit ekkor hallottam», jegyzi meg naplójában Pázmány. És így a kihallgatás barátságosan végződött.[1025]

II.

Pázmány nem várta be tétlenül a pápa érdemleges válaszát. Minden eszközt fölhasznált, hogy elhatározásának kedvező megalakulására befolyást gyakoroljon. Híven támogatták őt tanácscsal és tettel Savelli herczeg, Borgia bíbornok és Niccolini, a toszkánai herczeg ügyviselője, úgyszintén a bíbornoki testület néhány tagja, kik az ausztriai ház felé hajoltak.

Ismételve fölkereste Barberini bíbornokot, kit meggyőzni

iparkodott arról, hogy a pápát főpásztori hivatása és politikai érdeke egyaránt készteti az ausztriai ház támogatására. «Mérhetetlen botrány volna» — mondá egy alkalommal — «ha a pápa elhagyná a császárt; az igazhívők, kiken a legnagyobb veszély közepett nem segítene, hódolatukban megingattatnának. Ha gazdag ember volnék, szivesen adnék a császárnak százezer aranyat oly módon, mintha azt a pápa küldené neki, csakhogy a katholikusok kárhoztató ítéletét elhárítsam ő szentségétől. Míg ugyanis a protestánsok dicsekednek, hogy vezérőket, a svéd királyt, a pápa pártolja, a katholikusokat elhagyatottságuk szomorú érzete lesujtja.» Kevésbbé szerencsés volt egy másik argumentuma. Ismervén azt a buzgóságot, a melylyel a pápa és államtitkára a Barberini-ház hatalma és gazdagsága gyarapításán fáradoznak, figyelmeztette az utóbbit, hogy családi érdekök is követeli a szent-szék politikájának megváltoztatását. Az államtitkár természetesen azt válaszolta, hogy szemei előtt mindig a közérdek lebeg, a mely mellett családja úgy elenyészik, mint az egész világgal szemközt egy kis sziget. Az ügy érdeméhez nem szólott; csak azt válaszolá, hogy «Ő szentsége mindent, a mi hatalmában áll, meg fog tenni».[1026]

Barberini bíbornoknak — mint mondani szoktuk — jobb keze Azzolini volt.[1027] Narni püspöki székéről hivatott meg az államtitkári hivatalba, melynek vezető szelleme volt. Sokoldalú műveltséggel bírt; Róma egyik legkiválóbb hit- és jogtudósa a költészet mezején is szerzett babérokat. Az ő kezei között volt a császár nevében bemutatott előterjesztés. Ezért Pázmány fölkereste őt és meggyőzni igyekezett arról, hogy a pápa a katholikus fejedelmek szövetségét létesíteni és a császárt jelentékeny pénzsegélyben részesíteni, köteles és képes.[1028]

Mikor pedig arról értesült, hogy a pápa Párisba és Bécsbe küldendő rendkívüli nuntiusok által akarja a két udvar kibékítését megkisérleni: ettől a lépéstől sikert nem várván, Azzolini előtt úgy nyilatkozott, hogy azt, a mi rájok bizatnék, a rendes nuntiusok szintúgy elvégezhetik, a két misszióra fordítandó összeget pedig jobb volna a császárnak küldeni. De hozzátette: «Általános az a fölfogás, hogy a franczia király szent ember, de Richelieu azt teszi, a mit akar; Richelieu pedig semmit sem tesz, a mit a szent-atya nem akar». Az olasz diplomata elhárította ezt a kevéssé hizelgő bókot és hangsúlyozá, hogy a franczia miniszter gyakran túltette magát a pápa intelmein.

Pázmány egyúttal javaslatokat tett aziránt, hogy a pápa milyen forrásból merítse a pénzt, a melyet a császár részére kellene küldenie. Tudomása volt arról, hogy V. Sixtus pápa 1586-ban az angyalvárban nagy összegeket helyezett el, s úgy rendelkezett, hogy azokhoz csak akkor szabad nyúlni, a mikor az egyházi államra rendkívüli csapás nehezedik. Javasolta, hogy most a letét egy részét fordítsa a katholikus egyházat fenyegető nagy csapások elhárítására. De Azzolini arra utalt, hogy V. Sixtus rendelkezésének szövege az önkényes magyarázatot kizárja és a kincsek fölött féltékenyen őrködő római nép körében nagy zavarok támadnának, ha azok eredeti rendeltetésöktől elvonatnak.[1029]

Ezen értekezletekben Pázmány tisztába jött aziránt, hogy Richelieunek a köz- és magánérdekek sokféle szálaival megerősödött befolyását ellensúlyozni nem bírja; hogy a pápa szövetség létrehozására nem vállalkozik, segélynyujtására nem szánja el magát. Ezért engedélyt kért a császártól, hogy sikert nem igérő római tartózkodásának véget vethessen.[1030]

De még más természetű keserűségek várakoztak rá.

Az államtitkári hivatalban nagy örömmel vették észre, hogy a pápának átnyujtott császári megbízóirat Pázmányt nem czímezi követnek. Ezen tényből — melyet a császári irodának hibául kellett volna betudni — azt magyarázták ki, hogy a többi iratokba tévedésből csúszott a követi czím s hogy a császár nem szándékozott Pázmányt követi jelleggel ruházni föl.[1031]

Ezért tanácskozás alá vétetett az a kérdés, vajjon Pázmánynak a követi czím megadható-e vagy nem? a bíbornokok pedig utasíttattak, hogy a hozzájok intézett császári ajánlóleveleket egyelőre válasz nélkül hagyják. Pázmány, ki rosszul értesült vagy rosszakaratú egyének elferdített híreiből nyert a pápa elhatározása felől tudomást, kellemetlen helyzetbe jutott. A szent-atya iránt tartozó hódolat követelte, hogy türelmesen várja be az események fejlődését; másrészről attól félt, hogy hallgatásával a császár tekintélyét és a saját becsületét veszélyezteti. Abban állapodott meg, hogy fölszólal. Április 14-én óvást küldött az államtitkárnak:

«Nem engedhetem meg, hogy a császári felséget megfoszszák olyan jogtól, melyet az uralkodók minden időben gyakoroltak. Míg tehát ő felsége máskép nem rendelkezik, császári követnek fogom magamat tekinteni.» Szorgalmasan kidolgozott emlékiratban pedig kimutatta, hogy császárok és más uralkodók számtalanszor

ruházták követségeket bíbornokokra, kiket a pápák is, mint II. Pius és V. Pál, mikor hozzájuk küldettek, előzékenyen fogadtak. Kiemelte, hogy a bíbornoki méltóság követség elvállalásával éppen olyan kevéssé veszt fényéből, a mint nem vesztett azzal, hogy bíbornokok mint miniszterek, békebiztosok stb. működtek, a mi ellen a pápák sohasem tettek kifogást.

Az óvást és mellékletét a Rómában székelő bíbornokoknak másolatban megküldötte.[1032]

Pázmány álláspontja és indokolása kifogástalan volt. De ezt eljárásáról nem lehet elmondani. Be kellett volna várnia, míg hivatalosan értesítik, hogy a követi czímet megtagadják tőle. Azzal, hogy magát temperamentuma által elragadtatni hagyta, helyzetét súlyosbította és a bizalmatlanságot fokozta.

Óvása a pápai udvarnál nagy felháborodást támasztott. Tettét «gonosznak» bélyegezték, mint a mely a pápára és a szent-székre súlyos sérelmet foglal magában, Borgia merényletétől kevéssé különbözik, mert föltételezi, hogy a pápa megfontolatlanul cselekedett és a bíbornokokat, kikkel óvását közölte, mintegy a pápa biráivá teszi; ily módon kisebbítve a pápa tekintélyét, a bíbornokká neveztetése alkalmával tett esküjét szegte meg. Több alappal birt az a vád, hogy föllépésére kósza hirek által hagyta magát elcsábíttatni, noha alaptalanságuk felől könnyen meggyőződhetett volna.

A vatikáni körökben az a nézet uralkodott, hogy Pázmányt a pápa ellenségei csábították el; különösen gyanusították Borgia bíbornokot, mivel hire ment, hogy vele Pázmány órákon át zárt ajtóknál tanácskozott. «A jó öreg urat» — írja az államtitkár Pázmányról — «Borgia és pártfelei gyanútlanul hálóba fogták. Ismeretlenek lévén előtte az udvari cselszövények, talán nem tudja, hogy sokan, ha érdekük követeli, másokat az örvénybe magukkal sodorni nem haboznak. Az egész város megütközött azon, hogy őt bölcsesége ettől a bajtól meg nem óvta.»

Csakhamar kitünt, hogy Pázmány czéltudatosan járt el s nem volt eszköz mások szemeiben.

Barberini államtitkár, az óvás vétele után, egyik titkárát küldötte Pázmányhoz, kit meggyőzni iparkodott arról, hogy a bíbornokokhoz intézett pápai felhivásból sem ő rá,[1033] sem a császár személyére nem háramlott sérelem, hogy a pápa a megkezdett tárgyalásokat megszakítani nem szándékozik; mindazáltal föntartotta azt a tételt, hogy bíbornokok követi czímet nem viselhetnek, mert

noha a mult időkben sokféle politikai és katonai állásokat töltöttek be, ezt a pápák tűrték ugyan, de sohasem helyeselték.

Nem sikerült megnyugtatnia Pázmányt, ki előadta, hogy a császár jóhiszeműleg ruházta őt föl a követi czímmel és bizonyára mellőzi azt, ha sejtette volna, hogy azzal nehézségeket támaszt; ő maga nem törődik vele, megadják-e neki a követi czímet, vagy sem; de miután követi jellegét megtámadva látta, nem hallgathatott; ugyanis ha ezt a támadást némán tűri, őt joggal gyenge elméjű és jellemű embernek tarthatták volna, és magára vonta volna a magyarok, még inkább a németek megrovását. «Már pedig» — úgymond — «a császár érdekeiért kész vagyok föláldozni bíboromat, sőt életemet is!»[1034]

Pázmány ezen események felől pontosan értesítette a császárt; de csaknem három hét telt el, míg futárai Bécsbe érkeztek.

Legelső jelentése, mely a követi czím tárgyában fölmerült nehézségekről szólott, csak április végén jutott a császári udvarba, hol nagy felháborodást keltett. A szent-szék magatartásában a császári ház iránti ellenséges érzület megnyilatkozását és annak előjelét látták, hogy támogatásra nem számíthatni. A pápai nuntius, ki küldőjét mentegetni és igazolni igyekezett, olyan fogadtatásban részesült, mely fáradozásainak sikertelenségét jelezte.[1035]

A császár ekkor, titkos tanácsa javaslatai alapján, Pázmány számára újabb utasításokat dolgozott ki.

Magasztalásokkal halmozza el hűségét és bölcseségét, jóváhagyja eddigi eljárását. A további teendőkre nézve megbízza, hogy az ausztriai párthoz szító bíbornokokkal tartandó előleges tanácskozás után, adja elő a pápának, hogy a követi czím ügyében támasztott nehézségek fájdalmas hatást gyakorolnak a császárra, ki bíbornokot nevezvén követévé, olyan joggal élt, a melyet elődei és más uralkodók minden időben gyakoroltak, a pápák elismertek; továbbá, hogy ilyen gyülöletes viták fölidézésére a jelen időpont legkevésbbé alkalmas. Végül meghagyja neki, hogy ha a pápa nem enged és követi czímét nem ismeri el, ujabb óvást tegyen és utazzék el Rómából.[1036]

Három hét multával, május 20-ikán, kapta meg a császári iratot Pázmány, ki gyengélkedése miatt csak három nap mulva tanácskozhatott több főpappal, kikhez bizalmas viszony fűzte. Mindnyájan, vele együtt, azt a nézetet vallották, hogy mindent el kell kerülni, a mi nyilt összeütközésre és szakadásra vezethetne.

Pázmány tehát újabb emlékiratot készített, melyben a legmélyebb hódolat hangján kérte követi czímének elismerését.[1037] Élő szóval mindazáltal kijelenté, hogy tagadó válasz esetén kényszerítve lenne, a kapott parancs értelmében, komolyabb nyilatkozatok útján uralkodója nézeteit köztudomásra hozni.[1038]

A pápa, a bécsi nuntiustól érkezett jelentések alapján attól félt, hogy Pázmány tiltakozást fog felolvasni a legközelebbi consistoriumban. Ezt emiatt elnapolta.[1039] De szintén azon volt, hogy a nyilt szakadás botrányait elhárítsa. Megbizásából az államtitkár kérdést tett Pázmánynál, hogy a fenforgó bonyodalmat mily módon lehetne a császár megnyugtatásával megszüntetni?

Pázmány azt kívánta, nyilatkoztassa ki ő szentsége, hogy nem volt szándéka őt megfosztani a tekintélytől és kiváltságoktól, melyekkel a fejedelmek által rájok bízott ügyek tárgyalására Rómába küldött bíbornokok éltek, és Borgia bíbornok, mint a spanyol király követe, jelenleg is él; hívja föl továbbá a bíbornokokat, hogy a hozzájuk intézett császári levelekre válaszoljanak.

Néhány nap mulva az államtitkár kiállította a pápa nevében a nyilatkozatot és megküldötte a bíbornokoknak a kívánt fölszólítást.

Ezzel az ügy el volt intézve. A szent-szék elismerte császári követnek Pázmányt, ki mint győztes hagyta el a küzdőtért.[1040]

Április 24-ikén Pázmány második hivatalos audientiát kapott a pápától. Beszédet intézett hozzá, a melyben a katholikus vallás veszedelmes helyzetét még élénkebb szinekkel ecsetelte, a gyors segélynyujtást még erőteljesebben sürgette, mint az előbbi alkalommal.

«Szánja meg Szentséged» — így szólott — «a sokféle csapásokkal sujtott katholikus népeket, melyeknek javáért a pásztor nemcsak az egyház kincseit, hanem a saját életét is köteles föláldozni. Ha a kellő eszközöket maga idején föl nem használja, Isten előtt számot kell adnia mulasztásairól. Véres könyeket kellene sírnunk, a mikor értesülünk, hogy Francziaország legkeresztényibb királya a svéd királylyal a szövetséget megujította és neki két millió aranyat adott rendelkezésére. Ekképpen a keresztény világ látni fogja, hogy az eretnekek segélyezésére mindig van, az elnyomott katholikusok megmentésére soha sincs pénz!»[1041]

A pápa erre nem felelt. Kész iratot vett elő, a melyről a következő nyilatkozatot olvasta le:

«Bíbornok úr! A nagyhét keddjén, első kihallgatása alkalmá-

val Uraságod két iratot nyujtott át nekünk, melyeknek tartalmát élő szóval is előadta. Az egyik a császári felségnek Uraságod által hozzánk intézett kérelmeit foglalja magában; a másik a császári felség és a spanyol király között létrejött szövetség okirata, a mely szövetségbe, hogy magunk belépjünk és a többi katholikus uralkodókat belépésre buzdítsunk, fölkéretünk.

«Isten látja, hogy mi a császári felség személye és érdekei iránt őszinte atyai szeretettel, azzal a buzgalommal, melylyel a katholikus vallás és a német birodalom javát szivünkön viseljük, annak a fájdalomnak hatása alatt, melyet Németország katholikusainak szenvedései és a császár ellenségeinek előnyomulása lelkünkben fölidéz, vettük fontolóra az iratokat és Uraságod kérelmeit. Ezekre a következőkben válaszolunk:

«Először, hőn óhajtottuk volna, vajha ezekben a veszélyes időkben, melyeket Isten itélete ránk bocsát, hatalmunkban állana a császári felséget és a németországi katholikusokat nagyobb segélylyel támogatni. Örömmel tennők ezt meg, a mint Isten, a szivek vizsgálója tudja. Azonban Uraságodat titkárunk meg fogja győzni arról, hogy annál, a mennyit eddig havonként adunk, többet adni teljesen képtelenek vagyunk. Hiszszük, hogy ő felsége részvéttel fog viseltetni tehetetlenségünk iránt. Mindazáltal fontolóra veszszük, vajjon idővel nem hozhatunk-e mégis nagyobb áldozatokat, noha erre egyhamar alig van kilátásunk.

«Ami közbenjárásunkat illeti, hogy a legkeresztényibb királyt a svéd király és az eretnekek segélyezésétől elvonván, a császári felséggel és a többi katholikus fejedelmekkel szövetkezésre bírjuk; ez irányban sohase mulasztottuk el befolyásunkat felhasználni; igyekezeteinket folytatni fogjuk és a nuntiusokat megfelelő utasításokkal látjuk el. Ő felsége támogassa igyekezeteinket, melyeknek szerencsés sikerét hőn óhajtjuk.

«A harmadik pont a szövetségre vagy ligára vonatkozik, melynek föltételeit Uraságod közölte. Ezekben, beható megfontolás után, számos nehézségeket találtunk, melyek miatt mi ahhoz nem csatlakozhatunk. Ha azonban a szövetségnek olyan tervezete dolgoztatik ki, mely atyai és főpásztori hivatásunkkal megegyeztethető és a többi katholikus uralkodókat is kielégíti: szivesen fogjuk fölkarolni és életbeléptetésén a hatalmunkban álló eszközökkel közremunkálni. Egyébiránt a katholikus vallásra vonatkozó ügyekben a császári felséggel nem lehetünk szorosabb egyezségben, mint a melyet Isten

által kijelölt hivatásunk követel. Ennélfogva a katholikus vallás föntartása és védelme érdekében, a szövetség létrejöttét közbenjárásunkkal és szolgálatainkkal mindenképpen elősegítjük. Mindazáltal előbb a fejedelmekkel, kiknek a szövetségbe fölvétele kívánatos, értekezni és a részleteket velök megállapítani szükséges.

«Ő császári felsége legyen meggyőződve a felől, hogy személyét és felséges házát kiválóan szeretjük és nagyrabecsüljük. Reméljük, hogy jó néven fogja venni azt, a mit a szent-szék jelen helyzetében őszinte és legjobb akaratunk tehet».[1042]

A pápa ezen hivatalos nyilatkozat után rövid ideig társalgott Pázmánynyal; egyebek között azt a megjegyzést tette, hogy a császár, a franczia és a spanyol királyok «jó emberek», a kik között, ha személyesen találkozhatnék velök, könnyen létrehozná az egyezséget; a miniszterek minden baj okozói és a konkolyhintők. Továbbá elmondotta, hogy néhány nap előtt elterjedvén az a hir, hogy az Angyalvár kincseinek egy részét a császár javára akarja fölhasználni, a római nép háborogni kezdett.[1043]

Pázmány csüggedve távozott a Vatikánból. A pápai válasz a császár kéréseinek megtagadását tartalmazta. Az a fölhivás, hogy a császár új szövetségi tervet készítsen és terjeszszen az érdeklett uralkodók elé, nem nyugtathatta meg; a szövetség létesítése ugyanis sürgős feladat volt, a pápa kívánsága hosszú időre terjedő tárgyalásokat követelt. Most már eltünt lelkéből az utolsó reménysugár. «Nem tudom» — írja a császárnak — «melyek lehetnek Isten titkos végzései; de úgy látom, hogy ügyünk előmozdítása előtt minden út el van zárva; megfeszített igyekezeteim daczára a jó emberek várakozása és Felséged reménységei — végkép meghiusultak».[1044]

Április 26-án megjelent nála Azzolini, hogy a pápa nyilatkozatát részletesen kifejtse és indokolja. Előtte Pázmány kijelentette, hogy új szövetségi tervezet tárgyalására nincs fölhatalmazva. Ismételte, hogy nagy botrányt fog okozni, ha a szentatya Németország katholikusait a legnagyobb szükségben elhagyja. Szavai hatástalanul hangzottak el.[1045]

Eredménytelen maradt az a kisérlete is, hogy Barberini Ferencz bíbornok-államtitkár háta mögött az ő két testvére, Antal bíbornok és Tádé urbinói herczeg útján a pápát a franczia politikától elvonja.[1046]

A pápa április végén az albanói tó fölött emelkedő castelgandolfói kastélyba költözött s ide meghívta Pázmányt vendégül.[1047] Ez azonban késett ott megjelenni. Előbb (május 3-ikán) még egy

emlékiratot intézett a pápához, azzal a javaslattal, hogy az egyházi tizedjövedelmeket, melyekből eddig némi csekély havi segélyt nyujtott a császárnak, három esztendőre előre adja el és az ezen műveletből befolyó egész összeget egyszerre küldje a császárnak; továbbá mivel a pápa a szövetségtervezetnek csak néhány pontját kifogásolta, azt indítványozta, hogy ezen pontok teljes mellőzésével a többiek alapján létesíttessék a szövetség, melynek nem volna más feladata, mint a német birodalom védelme a protestánsok ellen.[1048]

Míg a válaszra várakozott, Bécsből futár érkezett szomorú hirekkel. A svéd király a Lech partján megverte a katholikus liga hadait, Bajorország jelentékeny részét elfoglalta és Ausztriát fenyegette.

Pázmány személyesen óhajtott ezen eseményekről a pápának jelentést tenni; de betegeskedése több napra a szobához kötötte. Emiatt levelet írt az államtitkárhoz és rögtöni segélyt kért a németországi katholiczizmus «sülyedő» hajójának megmentésére.[1049]

Két nap mulva (május 10-ikén) Azzolini meghozta neki Barberini válaszát, melyben a pápa fájdalmát a katholikus népek szenvedései fölött és készségét a segélynyujtásra tolmácsolta. Azonban Pázmány május 3-iki előterjesztésére vonatkozólag kijelenté, hogy a tizedek elárusítása nem lehetséges, mert ilyen eljáráshoz még sohasem nyultak, különben is a pestis és háború miatt csekély részben és nehezen hajthatók be; a szövetségi tervezet pedig a kifogásolt pontok mellőzésével sem fogadható el, mert a pápa nem kötelezheti magát a protestáns fejedelmeket magában foglaló német birodalom védelmére és csak olyan szövetséghez csatlakozhatik, mely Olaszország megvédelmezésére alakul.

Pázmány élesen válaszolt. A segélykérésről — úgymond — nem szól többet; az események elég ékesszólón beszélnek; a szövetség tekintetében nem érti, mikép gondolhat a pápa most Olaszországra, mikor a legsürgetőbb feladat Németországban feltartóztatni az ellenséget, a mi egyúttal Olaszország megmentésének a legbiztosabb módja. Mivel pedig Azzolini nem tudott egyebet mondani, mint a pápa jóakaratát és szolgálatkészségét hangoztatni, Pázmány ingerülten kijelenté, hogy a tárgyalásokat megszakítja és visszatér hazájába.[1050]

Türelme ki volt merítve. Bizalmas körben kifejezést adott megbotránkozásának a fölött, hogy Rómában a németországi katholikus ügy iránt teljes közöny uralkodik; úgyszintén a fölött is, hogy

mikor a szent-szék kincstárának szomorú helyzetéről beszélnek, Tádé herczeg ismét félmillió talléron uradalmakat vásárolt.[1051]

Mindazáltal még egy legutolsó kisérletre szánta el magát. Május 13-ikán kiment Castel-Gandolfóba. A pápa előtt megjelenvén, meghatóan ecsetelte a csapásokat, melyeket a svéd király győzelmei a császári házra, a német birodalomra és az egész katholikus világra hoztak. Ékesszólása és bátor nyiltsága nem indította meg a pápát, a kinek válasza a sokszor hallott mentegetőzések ismétléséből állott. Pázmány azután közlé, hogy rövid idő mulva elutazik és mihelyt ő szentsége Rómába visszatér, bucsúkihallgatásra fog jelentkezni. A pápa hallgatásával elég érthetően tudtára adta, hogy távozása ellen nincs kifogása.[1052]

Pázmány még aznap Ariccíába ment, hol Savelli herczeg vendége volt. Másnap visszatért Castel-Gandolfóba, hol az államtitkárnál reggelizett. Azután néhány órát töltött a szomszéd Frascatiban, hol Aldobrandini bíbornok vendégszeretetét élvezte és a Cicero emléke által elhiresült Tusculum örök szépségeiben gyönyörködött. Este már Rómában volt.[1053]

Csak két hét mulva tért vissza a pápa és május 26-ikán fogadta Pázmányt, kihez ez alkalommal a következő nyilatkozatot intézte:

«Bíbornok úr! Uraságod Barberini bíbornok útján, castelgandolfói időzésünk alatt benyujtott iratában és titkárunkkal, a ripai püspökkel, tartott értekezletében, sürgetőleg ismételte a császárnak adandó pénzsegélyre vonatkozó kérését; ugyanakkor a svéd király előnyomulásából származó veszélyekre utalva, javasolta, hogy az olaszországi egyházi javadalmakra kivetett tizedeket előre bocsássuk áruba és a befolyó összeget egyszerre küldjük meg ő felségének.

«A svédek előnyomulása és a katholikus népek szenvedései fölött kimondhatatlan fájdalmat érezünk, minélfogva Istenhez fordulva, a nyilvános imádságok szaporítását rendeltük el, miként Uraságod láthatta, az örökváros templomaiban a negyvenórás ájtatosság megtartása iránt intézkedtünk. Reméljük, hogy ő felsége, ha bizalmát őszintén egyedül Istenbe veti, az ő irgalmasságát csakhamar tapasztalni fogja. A mi a tizedeket illeti, Uraságod tudja, hogy beszedésöket a háború és pestis nyomaiban járó szegénység rendkívül megnehezítette és attól több egyház fölmentésért folyamodott, minélfogva nem lehet az eladásra gondolni, annál kevésbbé, mert Olaszországban ekkorig a tizedeket mindig a rendes időben

szedték be és sohasem bocsátották áruba; ha pedig ennek daczára mégis eladnók azokat, csak csekély összeget lehetne érettök kapni.

«A császári felséghez rendkívüli nuntiust bocsátunk, Grimaldi monsignoret, hogy a szent-szék pénzügyi helyzetét őszintén és világosan tárja föl. Jól értesült személy szóbeli előadása a válságos viszonyokat jobban fel tudja tüntetni, mint levél. Ezt Uraságod is a német birodalom veszélyes állapotának előadásával bebizonyította. Rajta leszünk, hogy a következő hónapokra eső segélyilletékek fejében lehetőleg nagy összeget küldhessünk ő felségének. Noha erőnk korlátozottságánál fogva Uraságod kérését egész terjedelmében nem teljesíthetjük, reméljük, hogy ő felsége szivesen fogadja azt, a mit nyujthatunk. Ebben Uraságod szóbeli értesítéseivel közreműködhetik. Mi Uraságodról fölteszszük azt a jóakaratot, melyet a császári felségben és ügyviselőiben mindig föltalálni óhajtottunk. Ennek következtében kijelentjük, hogy azt, a mit nuntiusunk el fog érni, önkéntes készségünk és atyai buzgalmunk mellett, nagyrészt Uraságod lelkes és hathatós közbenjárásának kell tulajdonítani.»[1054]

Néhány nappal utóbb Pázmánynak Azzolini terjedelmes emlékiratot adott át, a melyben a pápa nyilatkozatát hosszadalmasan magyarázta.[1055]

«Álmélkodva olvastam» — írja Pázmány a császárnak — «azt a homályos, határozatlan, kétértelmű és csak szavakban bőkezű iratot, melyből Felséged megértheti, hogy az új nuntiustól mit várhat.»[1056]

Most már előkészületeit az elutazásra oly sietséggel tette, a mely a tüntetés jellegét nem nélkülözte.

A pápa ugyanis június 4-ére titkos consistoriumot hirdetett, a melyen Pázmányt a bíbornokokat megillető jogokba a szokásos szertartással beiktatni szándékozott. De a prímás kinyilatkoztatta, hogy azt be nem várhatja, noha attól csak néhány nap választotta el. A pápa megnyugodott benne, mert félt, hogy Pázmány elégületlenségének a consistoriumban olyan módon fog kifejezést adni, a mint ezt spanyol követ-társa cselekedte.[1057] Ennek következtében bréve útján adományozta neki a szent Jeromos bíbornoki egyházának czímét és mindent megtett, hogy római tartózkodásának utolsó napjait kellemessé tegye. Megtartotta irányában mindazon szertartásos külsőségeket, a melyek a fejedelmek követeit megilletik. Pünkösd ünnepén bucsúkihallgatáson fogadván őt, számos egyházi kegyelemben részesítette, kiséretének két tagját a titkos

kamarások sorába vette föl. Az államtitkár ereklyékkel és drága keretbe foglalt képekkel kedveskedett neki.[1058]

Azonban Pázmány, noha, a hivatalos udvariasság kifejezéseivel élve, azt mondá, hogy kielégítve távozik,[1059] bizalmas emberei előtt föltárta a keserűséget, mely lelkét eltölté. Borgia bíbornok Madridba jelenti, hogy a magyar bíbornok, megbotránkozva «a pápa keményszivűségén», távozott.[1060] A florenczi követ pedig jelentésében följegyzi azt a nyilatkozatát, hogy «minden kegynél, a melyben részesült, többre becsüli azt, hogy távozhatik!»[1061]

Május 31-ikén hagyta el az örökvárost.

Csak ekkor nyilatkozott meg az ő tevékenységének hatása. A pápa ugyanis belátta, hogy a császári udvart elidegenítve, a szentszék és a katholikus vallás érdekeit veszélyeztetné. Június 5-ikén az államtitkár a következő jegyzéket intézte a bécsi nuntiushoz:

«Ő szentsége, atyai gondoskodásának sugallatára, arra határozta el magát, hogy mintegy a lehetségesnél is többet tesz; az apostoli kamara szorult helyzete daczára módot keres, hogy 110—150 ezer tallért teremtsen elő. Ma este tízezerről szóló váltót küldök Uraságodnak, a hátralevő összegről szólót a következő futár viszi. Ő szentségét ilyetén erőfeszítésre, a császári felség és a katholikus vallás iránt viselt atyai jóindulata mellett, Pázmány bíbornok buzgó igyekezetei nem kevéssé késztették.»[1062]

A császárhoz pedig brévét intézett, a mely akképpen volt fogalmazva, hogy Pázmány neheztelését is lecsillapítsa. Igy hangzik:

«A mikor a fölfegyverzett istentelenség kardja a megoszlott Németország kebelében dúl, főpásztori gondosságunk a harczok zajában is szüntelenül meghallja a katholikus népek panaszait, az ausztriai ház és Felséged kívánatait. Ezek olyan szoros összeköttetésben állanak, hogy uralkodásunk nélkülözi a boldogságot, ha attól Felségedet megfosztva látjuk. Érdemetlenségünk daczára a Szentlélek ránk bizta az őrködést a római hit fölött. Már pedig Dávid tornyát az erősek fegyvereitől fosztja meg az, a ki az ausztriai házat megfosztja a hatalomtól, melyet mindig a katholikus egyház védelmére használ. A hitbuzgó császár diadalain csak az nem örvend, a ki az eretnekekkel tartva, a keresztény világ dicsőségét gyülöli. Hogy mi valóban így érezünk, tanuságot tehet róla kedvelt fiunk, Pázmány bíbornok, ... ki a katholikus hit terjesztése és a szent érdekek felkarolása által egyaránt érdemessé vált a császár és a pápa jóakaratára. Szivesen hallgattuk meg őt, a mikor ékes-

szólón és híven figyelmünkbe ajánlotta Németország ügyét. A ki szivünkbe láthatna, bizonyára részvéttel viseltetnék főpapi gondjaink iránt. Apostoli szeretettől hevülő szivünket átjárja a fájdalom kardja, mikor összevetjük azt, a mit Németország nyomora követel, azzal, a mit Olaszország nyomora tennünk megenged. Felséged a visszatérő bíbornoktól megérti azt, a mit ekkorig tettünk, a mire jelenleg törekszünk, és a mi gondoskodásunk tárgya lesz jövőben.»[1063]

Pázmány a pápa elhatározása és nyilatkozatai felől nem bírhatott tudomással, mikor június elején Anconába érkezett. Itt a nála tisztelkedő főpapok előtt tartózkodás nélkül kifejezést adott elégületlenségének. Kárhoztatta a pápát, ki — úgymond — a kereszténység veszélyes helyzetével nem gondolva, a császár által tervezett szövetséghez csatlakozni vonakodik, ellenben a franczia és svéd uralkodókkal szoros összeköttetésben áll.

Rómában ezen kifakadásokról nagy boszusággal értesültek. Az államtitkár a bécsi nuntiushoz intézett jegyzékében irja: «Ő eminentiájának az általa terjesztett hamis állításokról, melyekkel a szentatyát méltatlanul bántalmazza, Isten előtt számot kell adnia!»[1064]

Anconában találta Pázmány a velenczei köztársaság megbízásából Pesaroi Lukácsot, az adriai tengernagyot, ki két díszes gályát bocsátott rendelkezésére. Június 10-ikén Fiuméba vitorlázott.[1065]

Július elején Bécsben volt, hol ismételve fogadtatott Ferdinánd által, kinek részletes jelentést tett római tárgyalásai felől. Azt a fölfogását hangoztatta, hogy a pápa a császári ház irányában ellenséges érzületet táplál és egészen franczia befolyás alatt áll.[1066] A nuntius Rómába írja, hogy még ő előtte sem tudta «indulatainak rohamát fékezni», hevesen kikelt a római állapotok ellen és magát a nuntius személyét sem kímélte meg sértő kifejezésektől.[1067]

Augusztus első napjaiban Rómából annak híre érkezvén, hogy a pápa Borgia bíbornoktól, ki több hónap óta mint a spanyol király rendes követe működött a szent-széknél, megtagadta követi jellegének elismerését: Pázmány a császárnak ezen eset alkalmából emlékiratot nyujtott be, melyben egyebek között így ír: «La Valette franczia bíbornoknak meg van engedve, hogy álruhába öltözve, a hollandiai köztársaságnál a katholikus vallásra vészthozó megbizással követségben járjon; a pápához ellenben nem szabad bíbornokot követül küldeni! ... Nem tudom, vajjon ezt az ausztriai ház tűrheti-e, a nélkül, hogy kötelessége ellen vétene?! Nézetem szerint a csá-

szári felségnek a katholikus felséggel egyetértőleg gondoskodnia kellene arról, hogy a követek irányában tanusított ezen megvető eljárás az uralkodók tekintélyét is meg ne ingassa.»[1068]

E szerint Pázmány bizonyos ellenséges manifestatióra akarta birni a császárt, a ki azonban tűrte a sérelmet és nem engedte nyilt szakadásig fejlődni a feszültséget.[1069]

Pázmány az ő magatartásával a spanyol diplomatia elismerését vívta ki magának. Borgia bíbornok jelentései telvék ennek kifejezéseivel. Ezek alapján IV. Fülöp király Pázmányhoz írt levelében így nyilatkozik: «Örömmel olvastam a jelentéseket, melyeket személyedről és eljárásodról vettem, milyen buzgalommal tárgyaltad a császári nagybátyám által rád bizott ügyeket. Ezeket úgy tekintem, mint a magaméit... Tapasztalni fogod, hogy mennyire nagyra becsüllek Téged.»[1070]

Ekkor Castel-Rodrigo őrgróf, a spanyol király második követe Rómában, azzal a tervvel lépett föl, hogy Pázmányt állandón a diplomatiai szolgálatnak nyerjék meg. Augusztus 14-ikén jegyzékében figyelmeztette uralkodóját, mennyire szükséges, hogy Rómában lehetőleg nagyszámú spanyol és német bíbornokok tartózkodjanak állandón, kik befolyásukkal az ausztriai ház érdekeit előmozdítsák; különösen kívánatosnak mondá, hogy Pázmány mint a császár állandó követe küldessék a szent-székhez.

IV. Fülöp, az államtanács ajánlatára, fölkarolta ezt a gondolatot és utasította bécsi követét, hogy Pázmánynak római követté kineveztetését eszközölje ki; sőt késznek nyilatkozott a költségek egy részét magára vállalni.[1071]

Castaneda őrgróf, a bécsi követ, tárgyalásokat kezdett a császárral, a ki azonban nem volt hajlandó Pázmányt Rómába bocsátani.[1072] A spanyol király még egy kisérletet tett. «Mivel» — írja bécsi követének — «kiválóan érdekünkben áll, hogy a bíbornok bármilyen minőségben Rómában tartózkodjék, újra megparancsoljuk, hogy ezen ügy szerencsés keresztülvitele érdekében minden erődet megfeszítsed.»[1073]

A következő (1633) év második felében Onate gróf, mint a spanyol király rendkívüli követe küldetvén Bécsbe, meg volt bizva, hogy Castanedat támogassa. Nekie sikerült a császárt Pázmány küldetésére hajlandóvá tenni. Maga a bíbornok is meghajolt érvei előtt és késznek nyilatkozott, hogy elhagyja hazáját, egyházmegyéjét és szeretetteljesen ápolt alkotásait; hogy előhaladott kora és

hanyatló egészségével nem gondolva, elfoglalja azt az állást, melynek fényét felülmulták nehézségei.

Lehetséges, hiúságának hizelgett az a gondolat, hogy személyének hatalmas uralkodók nagy fontosságot tulajdonítanak; talán nem volt lelke ment a nagyravágyástól, melyet az európai nagy eseményekre a kereszténység központjában gyakorolandó befolyás méltán kielégíthetett; azonban kétségkívül emelkedett lelkével összhangzó érdekek voltak a döntő tényezők.

Onate gróf 1634. február 5-ikén közli uralkodójával Pázmány föltételeit: bizonyos kíván lenni a felől, hogy a pápa szivesen fogadja az ő küldetését; 24.000 magyar forint évi fizetést köt ki magának. Ezen utóbbi igényt Onate nem tartotta túlzottnak, «mert» — úgymond — «ezen részek leggazdagabb egyházi javadalmáról mondana le». Mivel pedig a császár ezen összegnek csak felét volt hajlandó megadni, másik felének a spanyol kincstárból fedezetét ajánlotta a követ.[1074]

A spanyol államtanács két ülésben foglalkozott ezzel az ügygyel. A tanácsosok mindnyájan a mellett voltak, hogy meg kell hozni ezt az áldozatot. De a főinquisitor figyelmeztette őket, hogy a pápa két év előtt Pázmányt mint rendkívüli követet elfogadni vonakodott, minélfogva czélszerűbbnek találta, hogy Pázmány követi czím és jelleg nélkül menjen Rómába.[1075]

A király tanácsosainak álláspontjára helyezkedett. Bécsi követének írja: «Pázmány küldetését Rómába nagyfontosságúnak itélem, ezért azt minden módon elő fogod mozdítani».[1076]

IV. Fülöp érdeklődése és áldozatkészsége daczára a terv nem valósult. Pázmány nem tért vissza Rómába.

NEGYEDIK FEJEZET.

Pázmány Péter érintkezése a szent-székkel egyházi ügyekben. — A püspöki bullák díjai. — A római magyar-német collegium. — A magyar védszentek kultusza. — A római missále és breviarium behozatala. — Magyarország képviseltetése a pápai udvarnál. — Magyarország és a congregatio de propaganda fide. — A bosniai püspökség. (1616—1637.)

PÁZMÁNY a szent-szék iránti hódolatát minden alkalommal szóval és tettel kitüntette. Lelkiismeretes gondossággal igyekezett szorosabbra fűzni a kapcsolatokat, melyek a katholikus főpapokat szent Péter utódjához fűzik.

Ezen kapcsok között egyik legfontosabb a püspökök kötelezettsége: meghatározott időközökben személyesen, vagy ha fontos okok által gátolva vannak, küldött által megjelenni Rómában (visitare limina Apostolorum) s jelentést tenni egyházmegyéjük állapotáról. A magyar püspökök minden negyedik évben kötelesek az örökvárosba utazni.

Pázmányt és püspöktársait külső támadások és belzavarok, melyek az egyházat is fenyegették, akadályozták meg abban, hogy ezen kötelességet teljesítsék. Midőn a béke rövid időre helyreállott, a restauratio nehéz munkájára kelle fordítani egész gondosságukat. Pázmány ily körülmények között egyik évről a másikra halasztotta római utazását. 1627-ben kényszerülve látta magát végkép lemondani a reményről, hogy hő óhajtását teljesítheti. E miatt a nevezett év nyarán Senkviczy Mátyás esztergomi kanonokot küldé maga helyett VIII. Orbán pápához, hogy hűségét, hódolatát tolmácsolja és az érseki megyének állapotáról jelentést tegyen.[1077]

A pápa a primás igyekezeteiről elismerőleg nyilatkozott brévéjében, mely őt a Rómában való megjelenéstől saját kérelmére a következő négy év tartamára fölmenté. «Az örömöt» — írja — «melyet Testvériséged személyes megjelenése által szivünknek sze-

rezne, gazdagon fogja kárpótolni, ha otthon a hívek üdvéről és a vallás érdekeiről buzgalommal gondoskodik. Tudjuk, mily csapásokkal sujtja a viszályok atyja Magyarországot, melyet harczok hazájává és lázadások örvényévé tett. Mindazáltal hálát adunk Istennek, ki nem feledkezik meg irgalmáról, s nem hagyván segély nélkül azokat, kiket veszélyek fenyegetnek és szerencsétlenségek üldöznek: Testvériséged buzgalmában erős védfalat emelt a közjónak.»[1078]

Még nagyobb fontossággal birt a kinevezett püspökök megerősítésének és fölszentelésének ügye. A szent-szék ebben az időben ismét követelni kezdette a díjakat s ha ezek meg nem fizettettek, a bullák kiállítását megtagadta. Ily körülmények között az újon kinevezett püspökök nem folyamodtak többé a megerősítésért, nem is szenteltették föl magukat, hanem miután a király által kineveztettek, haladéktalanul átvették megyéjök igazgatását.

Caraffa pápai nuntius értesülvén ezen az egyház kánonaival ellenkező gyakorlatról, az 1625-iki országgyűlés alkalmával fölhívta a püspököket, hogy a megerősítésért folyamodjanak; egyúttal kilátásba helyezé, hogy a bullák csekély díjért fognak kiállíttatni.[1079]

Pázmány, ki a magyar püspökök eljárását szintén helytelennek tartotta, örömmel fogadta a nuntius igéretét s biztosítá, hogy a püspökök a pápai megerősítésért folyamodni fognak. «Vajha visszahelyeztetnék a magyar egyház régi virágzó állásába» — írta — «és ekkor szivesen fogadnák a püspökök fényes díj árán azt, miért most csak csekély összeget képesek ajánlani».[1080]

Az 1626-ik év elején a nuntius Rómából utasíttatott: «Figyelmeztesse komolyan a császárt, hogy a püspököket, a kiket ő kinevez, a míg az apostoli szék megerősítését el nem nyerik, püspököknek ne tartsa, ne czímezze, országgyűlésen széköket elfogadni ne engedje»; viszont a püspököket biztosítsa a felől, hogy amenynyiben szegénységöket igazolják, a díjak fizetésétől föl fognak mentetni».[1081]

Pázmány fölhivására ekkor 1626 elején több püspök lépéseket tett a bullák elnyeréseért. Dallos Miklós győri püspök volt közöttök az első. S ez, támaszkodva a nuntius igéretére, 200 aranyat küldött Rómába, reméllvén, hogy ott ezen összeggel meg fognak elégedni. De még 800 aranyra tartottak igényt.

Ez fájdalmas hatást gyakorolt a püspökökre, főképpen Pázmányra, ki fölkérte a bécsi nuntiust, hogy a szent-atyától meg-

nyugtató határozatot eszközöljön ki. Levelében a következő jellemző részlet foglaltatott:

«Néhány püspök, tudtomon kívül, hittudósokhoz azt a kérdést intézte, vajjon püspökké fölszenteltetésüket nyugodt lelkiismerettel mellőzhetik-e, ha olyan magas díjakat, a melyeket elődeik egy század óta nem fizettek, követelnek tőlök? Igenlő választ kaptak... Attól tartok, hogy ezt a nézetet elfogadják.»[1082]

Hosszú tárgyalás után 1629-ben a győri püspök a díjak fizetésétől fölmentetett.[1083]

Pázmány Róma támogatását a magyarországi papnevelés érdekében is igénybe vette. 1622-ben V. Pál pápához folyamodott, hogy a nagyszombati jezsuitáknak papnövendékek és nemes ifjak nevelési költségeire segélyösszegeket utalványozzon. 1626-ban pedig VIII. Orbánnál tett lépéseket, hogy a bécsi, gráczi és olmüczi pápai collégiumokban néhány magyar ifjú befogadását elrendelje; a pápát buzdítá XIII. Gergelynek követésére, ki a kolozsvári jezsuita-collégiumot évenkint ezer aranynyal segélyezte.[1084]

Az 1623-ik év őszén a hat-hétezer tallérra becsült érseki pisetum-jövedelmet[1085] szándékozván a Bécsben tervezett papnövelde föntartására fordítani, ehhez a pápai jóváhagyást kérte ki. Ezt meg is kapta;[1086] de szándékát később megváltoztatta; a bécsi intézet alaptőkéjét készpénzben tette le.

A bécsi papnövelde alapításáról jelentést tett a pápának, kikérve jóváhagyását, az alapítvány megerősítését. VIII. Orbán örömmel teljesítette e kérelmet s az intézetet némi kiváltságokkal is kitüntette.[1087] Brévéje meleg szavakkal magasztalja a primás vallásos buzgalmát: «A vallásnak erősséget, a vallástalanságnak romlást készítettél, midőn a bécsi intézet megalapításán fáradoztál. Valóban tetteid csudálatos mérvben kivívták részedre az egész egyház magasztalását és a pápa jóakaratát. Vallásos bőkezűséged követendő példát nyujt egész Németországnak, miként kelljen fölhasználni az egyház kincseit. A bécsi intézet ugyanis nemcsak erős torony és az Úr szőllőjének előfoka leend, hanem egyúttal maradandó emléke a papi bőkezűségnek, mely a császárok nagylelkűségével versenyez. A magyar nemesség megemlékezvén majdan a jótéteményről, az esztergomi érsek buzgalmát az ég jótéteménye gyanánt fogja dicsőíteni.»[1088]

Pázmány, mikor 1635 tavaszán a nagyszombati egyetemet megalapította, számára a «pápai akadémia» czímét és a többi egye-

temek birtokában levő kiváltságok megadását kérte. Azonban az intézetet, mely a jogi és orvosi karokat nélkülözte, Rómában egyetemnek el nem ismerték.[1089]

***

Pázmány nagy súlyt fektetett arra, hogy a római német-magyar collégiumban a magyar növendékek részére föntartott helyek rendesen töltessenek be, és minél számosabban meríthessenek a lelkesedésnek és tudományosságnak a kereszténység központján fakadó forrásaiból. 1619-ben mind közvetlenül, mind a bécsi nuntius útján a jezsuita-generálishoz és Borghese bíbornok-államtitkárhoz — az intézet protectorához — fordult; kérte, hogy őt rendesen tudósítsák, mikor és hány növendéket küldhet. Kérése meghallgattatott.[1090]

Alighogy Bethlen első támadása után a béke helyreállott, 1621 őszén egy magyar és egy horvát ifjú ment Rómába.

A következő évben a püspökök soproni tanácskozmányukból azzal a kéréssel fordultak a pápához, hogy a magyar növendékek részére föntartott helyeket szaporítsa.

Azonban a collegiumban megürült helyek elfoglalására kijelölt ifjak közül többen, mielőtt útnak indultak, kedvüket elvesztették, mások utiköltség hiányában kényszerültek otthon maradni. Egy alkalommal pedig a kijelölt ifjakat, kik már készen állottak az elutazásra, valaki egy hamis pápai decretum közlésével elijesztette. Igy történt, hogy hat év alatt csak két pálos és két más magyar növendék tanult Rómában.[1091]

Pázmány azon volt, hogy elhárítsa az akadályokat, melyek a római collegium magyar helyeinek betöltését megnehezítették. Mindenekelőtt kifogásai voltak azon gyakorlat ellen, mely szerint a Rómába küldendő ifjakat előlegesen valamelyik jezsuita collegium rectora által megvizsgáltatni, bizonyítványaikat a római intézet rectorához küldeni s ennek válaszát bevárni kellett. Gyakran nem volt alkalom az ifjakat jezsuita igazgató által megvizsgáltatni, vagy a bizonyítványokat Rómába küldeni; nem egyszer a római válasz útközben elveszett, vagy hosszú ideig elmaradt, mi alatt az ifjak kedvüket vesztették. A primás abban a fölfogásban volt, hogy a főpap legilletékesebb annak megitélésére, megyéjének kik fognak hasznára válni; e miatt kivánta, hogy kiket maga, vagy püspöktársai küldenek, fogadtassanak be.

Rómában azt is követelték, hogy az ifjak a visszautazásukra szükséges költségeket magukkal hozzák; mivel azonban félni lehetett, hogy útközben rablók által kifosztatnak, Pázmány a magyar főpapoknak kivételesen megengedtetni kérte, hogy ezen pénzösszeget bármikor küldhessék be.

Méltányosnak tartotta, hogy, miután az elmult években a collegium magyar helyei nagyrészt nem voltak betöltve, s ekként a magyar alapítvány jövedelmeiből, a melyek évenkint mintegy 1400 scudóra rugtak, jelentékeny összegeket lehetett megtakarítani: a következő években nagyobb számú magyar ifjak fogadtassanak be; s megállapíttassék, hogy a magyar helyek, ha bármily oknál fogva üresedésben hagyatnak, ne töltessenek be más nemzetbeli növendékekkel, hanem a magyar főpapok a következő években több ifjú küldésével pótolhassák a hiányt. Végre fölvetette azt a kérdést: nem volna-e czélszerű a magyar növendékek számára külön intézetet szervezni?[1092]

Pázmány a bécsi nuntius közvetítése által terjesztette elő óhajtásait Rómában.[1093] De a collegium igazgatója a pápai intézkedésekre hivatkozva, az eddigi gyakorlattól nem térhetett el; az egyesített magyar és német intézet elkülönítését pedig lehetetlennek mondá, mert ha a magyar alapítvány jövedelmeiből külön háztartást vinni, elöljárókat és szolgaszemélyzetet tartani kellene, a növendékekre csak igen kevés maradna.[1094]

Pázmányra kellemetlenül hatott méltányos kérelmeinek visszautasítása. Főleg abban látott sérelmet, hogy az igazgató határozottan ragaszkodik a Rómába küldendő ifjaknak egy jezsuita atya által előleges megvizsgáltatásához. «Csudálatos» — írja éles gúnynyal — «hogy az egyház képeseknek itéli a főpapokat azok megvizsgálására, kik az egyházi rendekhez, vagy a papi hivatalok gyakorlatához bocsátandók, és most találkoznak, a kik néhány növendék megvizsgálását nem hiszik reájuk bizhatni, csak azt engedik meg, hogy a költségeket vállalják magukra.»

Kijelenté, hogy magyar növendékeket mindaddig nem fog a római collegiumba küldeni, míg kivánatát teljesítik. «Tisztelendő Uraságod lássa» — így szól — «mikép fogja magát Isten és világ előtt a magyar nemzet érdekeinek elhanyagolása miatt igazolni. Én Isten segítségével csekély tehetségemhez képest igyekezni fogok más módon gondoskodni az egyház szükségeiről.»[1095]

Később újabb lépéseket tett Rómában; de most is az ered-

mény kedvezőtlen volt. Ott ugyanis attól tartottak, hogy más országok főpapjai hasonló igényekkel fognak föllépni. Mindazonáltal az intézet a rendfőnöktől azt az utasítást kapta, hogy «a magyar ifjak megvizsgálásánál ne alkalmazza a rendes szigort.»[1096]

Pázmány megnyugodott a legfelsőbb fórum itéletén s alkalmazkodott ahhoz.

1627 nyarán 1333 aranyat küldött Rómába, a mely alapítványi tőke kamataiból az esztergomi egyházmegye hazájukba visszatérő növendékeinek utiköltségei födöztessenek; egy növendék utazási költségeire 40 scudót számított.[1097]

A primás gondoskodásából 1627. szeptember 10-én tizenegy magyar ifjú érkezett Rómába.[1098] Közöttük találjuk Szelepchényi Györgyöt, utóbb az ország primását.

Ezek az intézet elöljárói és a pápa által is szivélyes fogadtatásban részesíttettek.[1099] A következő négy év tartama alatt ismét öt magyar küldetett az időközben megürült helyekre; közülök kiemelhetni Bosnyák Istvánt, utóbb Veszprém és Nyitra lelkes főpapját, Jakusics György bárót, előkelő főúri család sarját, ki elhagyva a császári udvart, hol az ifjabb király kedvelt kamarása volt, az egyház szolgálatába lépett s néhány év mulva a pozsonyi prépostságra, utóbb a bosniai, majd a veszprémi püspökségre emeltetett.[1100]

Ekközben (1629) az intézet igazgatója a primást értesítette, hogy az intézet zilált pénzügyi viszonyai a magyar növendékek számának leszállítását teszik szükségessé,[1101] és megpendíté azt, hogy a magyar főpapok pénzsegélylyel járuljanak az intézet fönntartásához. Pázmány nem tért ki ezen kívánság teljesítése elől, azt készséggel és sikerrel karolta föl.[1102]

A római collegiumban mind a 12 hely be volt töltve 1633-ban. De az intézet pénzügyei kedvezőtlen helyzetben voltak, az épület romlásnak indult, minélfogva újjáépítéséhez kellett fogni a nélkül, hogy a szükséges pénz meg lett volna, úgy hogy az elöljárók a német növendékek számát százról ötvenre szállították le. Ennek daczára a rector 1634-ben késznek nyilatkozott a kilépő magyarok helyére ugyanannyit fogadni be.[1103]

Ez a lelkes jezsuita, ki Magyarország vallási viszonyait kellően tekintetbe vette, Castorius Bernardin atya, éppen ekkor meghalt. Jóakaratát hazánk iránt utóda, Neppi Fülöp atya örökölte. Kevéssel hivatala elfoglalása után hat magyar ifjút bocsátott vissza hazájukba;

köztük volt Szelepchényi György. Helyettök október elején heten jöttek Rómába; a hetedikért, mert számfölötti volt, Pázmány száz aranyat küldött a collegiumnak.[1104]

Ez időtájt Pázmány még szorosabb kapcsolatba jutott az intézettel. A négy bíbornok-protector sorából Borghese meghalálozván, helyébe ő neveztetett ki.[1105] Ezentúl még nagyobb buzgalommal karolta föl az intézet érdekeit. A folyamatban levő építkezések költségeihez jelentékeny összeggel óhajtott járulni és azokat a főpapokat, kik az intézetből kerültek ki, adakozásra szólította föl.[1106]

Azt az értéket, a mit Pázmány szemeiben a collegium növendékei képviseltek, jellemző módon tünteti ki az a tény, hogy miként közülök szemelte ki helynökeit és kanonokjait, úgy tizennyolcz püspöki kinevezés alkalmával irányozta rájok a király figyelmét. Balásfi Tamás a váczi és pécsi, Dávid Pál a pécsi, váczi és veszprémi, Deáki László a bosniai, Draskovics György a pécsi, váczi és győri, Lippay György a veszprémi, Lósy Imre a csanádi, váradi és egri, Nagyfalvi Gergely a szerémi és váczi, Pyber János a váradi és egri, Posgay Miklós a bosniai püspöki székekre emeltettek.

Pázmány élete végső éveiben az ő környezetében találjuk Kisdi Benedeket és Szelepchényi Györgyöt, kik utóbb szintén főpapi méltóságot nyertek el. Utódai egymásután a római collegium növendékei: Lósy, Lippay és Szelepchényi lettek.

A nevelés és tudományos művelődés ügyének a római növendékek tették a XVII. század folyamán a legnagyobb szolgálatokat. Lósy és Lippay a nagyszombati egyetemet fejlesztették tovább a jogi kar megalapításával; amaz e mellett a mai napig fönnálló pozsonyi papnöveldét, ez a nagyszombati központi papnöveldét alapította. Szelepchényi a nagyszombati egyházmegyei papnöveldének új házat épített, convertita-ifjak számára külön nevelőintézetet létesített. Kisdi Benedek, mint egri püspök, a kassai akadémia alapítója lett.

A collegium történetírója jogosult büszkeséggel utal azokra a növendékekre, a kik a nagy érdekekért, melyeknek szolgáivá avattattak; a hitért, embertársaik javáért és hazájukért véröket ontották, életüket áldozták föl. Ilyenek a magyarországi növendékek sorában sem hiányoznak.

Hithűségükért Kőrösi Márk esztergomi kanonok 1619-ben, Kapronczai János nyitrai plébános 1634-ben, Doby János esztergomi kanonok 1678-ban, Váradi Péter pozsonyi kanonok 1683-ban meg-

ölettek, Bársony György váradi püspök 1678-ban protestáns üldözőitől súlyosan megsebesíttetett.

Baranyai Pál szentmártoni apát 1596-ban, Esterházy György 1666-ban a törökök ellen küzdve, csatatéren estek el.

Ragályos betegségekben sinlőket a vallás vigasztalásaiban részesítve haltak meg: Pécsi András pozsonyi kanonok 1655-ben, Tarczi Péter győrmegyei plébános 1656-ban.

«Ex fructibus eorum cognoscetis eos!»

***

Az 1625-ik évi országgyűlésen együtt levő katholikus rendek folyamodást intéztek a pápához, hogy szent István király és szent Adalbert püspök officiumait a római breviariumba és misekönyvbe vegye föl, így tiszteletüket az egész kath. világra terjeszsze ki.[1107]

A pápa, bár kérelmüket nem teljesítette, válasziratában magasztaló szavakkal szól vallásos szellemükről. «Méltók vagytok, kedves fiaim» — írja többi között — «az angyalok pártfogására és a népek tapsaira, midőn a jóakarat pajzsával fegyverkezve, a pokol őrhelyeinek megdöntésén fáradoztok... Isten az óhajtott czélhoz vezérlendi buzgó törekvéseiteket... Erősödjetek tehát és legyetek bátrak a harczban, mely mindenütt és mindenkor folyik a vallás és vallástalanság, az erény és gonoszság között. Bizonyára sehol sem kereshetitek biztosabban az üdv fegyvereit, mint az ég fegyvertáraiban, hol buzgón fognak támogatni Magyarország szent védnökei: Adalbert püspök és István király. Míg védnökségük alatt álltok, nem kell rettegnetek a haláltól s a vallástalanság zsarnoki hatalma ellen diadalokat fogtok kivívni, tanúságaiul a Mindenható kegyességének, melylyel Magyarország iránt viseltetik.»[1108]

Három évvel utóbb Pázmány megújította a kérelmet.[1109]

Az 1630-ban Nagyszombatban tartott nemzeti zsinat a magyarországi katholikus egyháznak a római szent-székkel való kapcsolatát egy ujabb kötelékkel még szorosabbá tette.

A magyarországi egyházakban ugyanis ekkorig használatban maradtak a középkori szertartási könyvek,[1110] a missálék és breviáriumok, noha a trienti zsinat elrendelte volt, hogy a római könyvek mindenütt elfogadtassanak, és V. Pius pápa e czélból azoknak új kiadását sajtó útján közrebocsátotta.

Most Pázmány indítványára elhatároztatott, hogy a római missále és breviárium a magyar korona összes területeire elfogad-

tatik; de azon föltétel alatt, ha a szent-szék megengedi, hogy a magyar védszentek ünnepeit ezentúl is ugyanazon napokon és módon, mint ezelőtt, meg lehessen ülni. A védszentek miséinek és officiumainak összeállítása egy főpapi választmányra bizatott, mely munkálatát a szent-szék megerősítése alá fogja bocsátani.[1111]

A primás, mikor ezt a megállapodást a pápával közlé, azt a reménységet fejezte ki, hogy «a föltétel elfogadásával a magyar clérust meg fogja vigasztalni». Egyúttal értésére adta, hogy «az egész egyházi rend oly nagy tisztelettel viseltetik védszentjei iránt, hogy inkább a régi gyakorlatot tartja fönn, mintsem ünneplésöket abbahagyná».[1112]

A congregatio rituum előterjesztésére a pápa örömmel vette tudomásul a zsinat határozatát és hozzájárult ahhoz, hogy a magyar védszentek miséit és officiumait, miután a congregatio által jóváhagyattak, kinyomatni és a római szertartási könyvekhez csatolni lehessen.[1113] «Örömmel tapasztaljuk» — írja Pázmánynak — «miként termelte Isten áldása és a Te igyekezeted Magyarországban a keresztény erények dús aratását. Különös dicséretet érdemelsz azért, hogy bölcs és buzgó tevékenységed következtében a magyar papság is ezentúl a római breviariumból fogja imádságait végezni.»[1114]

Az 1630-ik év őszén Pázmány ez irányban ujabb lépéseket tett és a királyi pártfogást is kikérte.[1115]

A magyar védszentek miséi és officiumai az 1631-ik év folyamán a congregatio elé terjesztetvén, elnyerték a megerősítést. Ugyanekkor látott napvilágot a római missalénak és breviáriumnak VIII. Orbán rendeletére eszközölt új kiadása, mely a magyarországi egyházakban használatba vétetett.[1116]

Csak a zágrábi egyházmegye területén, hol a misét a római szertartástól eltérő módon mondották régi időktől fogva,[1117] támadtak nehézségek. Az 1634 tavaszán tartott megyei zsinat elhatározta hogy a pápához a régi ritus meghagyásaért folyamodik s a válasz megérkezéseig a római misekönyvet használatba nem veszi.

A zágrábi missale és rituale Rómába küldetvén, itt az inquisitio-congregatio által vizsgálat alá vétettek. Pázmány oda hatott, hogy azoknak használata ne engedtessék meg. Támogatta őt Marnavics Tomkó János bosniai püspök, a zágrábi segédpüspök, ki Rómába utazott. Igy azután 1635 szeptember 28-ikán kelt pápai bréve a zágrábi zsinat végzéseit megsemmisítette és a római ritus haladéktalan elfogadását rendelte el.[1118] Ekkor Ergelics Ferencz

zágrábi püspök összehívta káptalanát, melyet fölhívott, hogy a pápai rendeletnek hódoljon meg. Azonban Vinkovics Benedek nagyprépost kijelenté, hogy a káptalan ujabb folyamodással fog a pápához járulni. A püspök ennek daczára a következő év tavaszán a római ritus elfogadását ki tudta vinni; csakhogy kevéssel utóbb bekövetkezett halála után helyét Vinkovics foglalván el, ez a régi zágrábi ritust újból életbeléptette.[1119]

Miként alkalmunk volt jelezni, a magyar főpapságnak régi óhajtása volt, hogy Magyarország a szent-széknél önálló képviselettel birjon. Az 1627-ik év elején e tekintetben a szent-szék tett kezdeményező lépést. Barberini bíbornok-államtitkár Esterházy Miklós nádornak — kivel bizalmas levelezést folytatott — figyelmébe ajánlott egy Marnavics Ferencz nevezetű egyházi férfiút, kit alkalmasnak tartott, hogy «Magyarország- és királyának ügyviselője legyen Rómában». A nádor azt válaszolta, hogy lépéseket fog tenni az udvarnál.[1120]

A következő (1628) év tavaszán a Pázmány elnöklete alatt tartott főpapi értekezlet elhatározta, hogy a királytól a sági prépostságot fogja kérni annak az egyházi férfiúnak ellátására, a ki hivatva lesz, mint a magyarországi egyházügyviselője, Rómában működni.[1121]

Azonban ez a terv nem valósult meg.

Az 1636-ik év folyamán Motmann pápai kamarás, ki a császári követ oldala mellett működött, «a királyi felség residense» czimét viselte.[1122]

Pázmány oda is hatott, hogy Magyarország a bíbornoki collegiumban külön protectort kapjon.

Az 1635-ik év elején II. Ferdinánd Aldobrandini bíbornokot nevezte ki örökös tartományai protectorává. Pázmány rossz néven vette ezt.

«Ő felsége» — írja Lippay kanczellárnak — «olasz embernek adta titulum protectoris haereditariarum provinciarum; mintha maga subjectusai között elégséges cardinál ember nem találtatott volna. Én bizony soha nem kívántam; de tudom, említi kegyelmed, minemű unalmasan sollicitáltak engemet,... hogy Magyarország ne comprehendáltassék az alatt a haereditariá provinciák alatt; minthogy Magyarország nem provincia és a haereditariumról való disputatiót nem jó mozdítani.»

Aldobrandini azt a gyakorlatot hozta be, hogy a magyarországi czimzetes püspököktől, kik a bullákat a díjak elengedése mellett kapják meg, térítvények kiállítását követelte, a mely a díjak

fizetésének kötelezettségét elvben föntartotta. Pázmány ezt az eljárását megrótta. «Ezzel akar» — úgymond — «zabolát vetni a szegény titularis püspököknek, sőt a többinek is... Bizony dolog, a mint látom immár, hogy rákényszerítettek az emberek, annyi búsulást szereznek ő felségének, ha remediumot nem talál ő felsége és a magyarországi protectiót el nem szakasztja a haereditariarum provinciarum protectiótól. Úgy tetszik énnékem, hogy a magyarországi protectiónak csak titulárisnak kellene lenni és nem haszonra nézni. Kegyelmed azt a dolgot dextere és efficaciter referálja ő felségének, ne mondhassa ő felsége jövendőben is, hogy nem volt oly igaz szolgája, a ki erről praemoneálta volna.»[1123]

De minden a régiben maradt.

***

XV. Gergely pápa alig harmadfél évre terjedő, rövid uralkodása alatt, 1622 elején, egy intézményt létesített, mely az egyház központi kormányzatának egyik legerőteljesebben és legáldásosabban működő organumává lett. Ez a congregatio de propaganda fide, a hitterjesztés ügyeinek vezetésére hivatott testület, melynek hatósága kiterjedett mindazokra a területekre, a melyek nem katholikus uralkodók jogara alatt állottak, később pedig a nem latin szertartású összes egyházakra is kiterjesztetett.

Hatáskörébe tartozván e szerint a magyar koronának török járom és a protestáns erdélyi fejedelem alatt álló területei, a szentszék a magyarországi főpapokat is fölhívta, hogy az új intézményt föladatai megoldásában támogassák.

Pázmány gyakran fordult ehhez a congregatióhoz. 1624 szeptember 9-ikén a következő előterjesztést intézte hozzá:

«Erdély legtávolabb fekvő részében, a székelyek területén, Csik és Kászon székek a mai napig szivósan ragaszkodnak a katholikus valláshoz, úgy hogy ezekben néhány nemes kivételével az összes lakosság, az ősi valláshoz, melytől a többi székek mind elpártoltak, hű maradt. Ez a szent Ferencz-rend érdeme, melynek ott egyetlen kolostora van. Mivet pedig a szerzetesek száma megfogyott és félő volt, hogy a kolostor nemsokára üresen marad, két év előtt ő szentségéhez folyamodtam, parancsolja meg a rend főnökének, hogy szerzeteseket küldjön oda. Noha azt a választ kaptam, hogy a rendelkezés megtörtént, ekkorig egyetlen szerzetes sem küldetett. E közben az összes szerzetesatyák mind elhaltak és

csak egyetlen öreg frater van még életben, a kinek halála után az üresen álló kolostort a földesúr el fogja foglalni, a minek következtében a lakosság az eretnekséghez való elpártolás veszélyének lesz kitéve. Ezekután Uraságtokat minden szentre kérem, méltóztassanak kieszközölni, hogy haladék nélkül néhány példás életű atya küldessék oda...»

A congregatio, mihelyt ezt a levelet vette, a rendfőnököt utasította, hogy a primás kívánságának tegyen eleget, ez pedig az osztrák rend-tartományhoz bocsátott ez ügyben rendeletet.[1124]

Pázmány 1632-ben Rómában időzése alatt folyamodott a pápához, hogy a XIII. Gergely által Olmüczben és Braunsbergben alapított papnöveldékbe magyar ifjak is vétessenek föl; mivel azon a protestantizmus által egészen vagy részben meghódított országok között, a melyek javára létesültek, Magyarország is meg volt nevezve.

A propaganda-congregatió, mely ezen intézeteket kormányozta, hajlandó volt kérelmét teljesíteni; de az alapító oklevélben az egyes országokból küldendő növendékek száma nem lévén megállapítva, a bécsi és lengyelországi nuntiusok véleményét kérte ki. Ezeknek jelentéseiből kitünt, hogy Olmüczben rendesen három magyar pálos-növendék szokott kiképeztetni; Braunsbergbe pedig magyar ifjú soha sem küldetett.[1125]

Ennek daczára a propaganda fölhatalmazta Pázmányt, hogy mindkét intézetbe küldhessen magyarokat.[1126] Az 1633—1637. években két magyarral találkozunk az olmüczi növendékek között.[1127]

A magyar korona területének török járom alatt álló részei, a melyekben a király által kinevezett püspökök főpásztori kötelességeiket teljesíteni képesek vagy hajlandók nem voltak, a congregatió joghatósága alá tartoztak és gondozásában folytonosan részesültek. A szent Ferencz-rend tagjai jártak el apostoli buzgósággal az elhagyatott hívek között a lelkipásztori hivatás betöltésében.

A congregatio előterjesztésére 1625-ben VIII. Orbán Rangics Albert atyának, mint szendrei püspöknek, alárendelte a Dráva és Száva, a Duna és Tisza között fekvő területeket «egész Temesvárig». 1630-ban a Száva és Dráva között új püspökség alapításának tervével foglalkozott, a mi azonban nem sikerült. 1631-ben a congregatio azt a javaslatot terjesztette a pápa elé, hogy az antivari érseket tegye meg a szendrei püspökség adminisztrátorává, azzal a kötelezettséggel, hogy az év egyik felén át Szerbországban és másik felén át

Magyarországban tartózkodjék, «míg alkalmas egyén találkozik, a ki az illir vagy magyar nyelvben jártassággal bir».

1629 és a következő évek folyamán a congregatió megbízásából Papics Pál atya a Bácskában, Bandulavics Márk atya Krassóban és Karánsebesen működtek, a honnan sürűn küldöttek jelentéseket Rómába.

1634 nyarán a szerémi katholikusok három követet küldöttek a congregatióhoz, azzal a kéréssel, hogy a szent Ferencz-rend bosnai tartományából rendeljen nekik lelkészeket.

1635-ben Sabbatini Péter atya Temesvárt és Krassóban kereste föl a katholikus híveket; Kemengrádi Fülöp atya pedig, a következő évben, Budán lelkészkedett, jelentéseiben nagy eredményekkel dicsekedett és fölhatalmazást kért, hogy működését a Balaton vidékére terjeszthesse ki.[1128]

Erdélyben a katholikusok érdekeiről szintén a congregatió gondoskodott. 1636-ban De Salinis István atyát az «erdélyi missió főnökévé» rendelte.[1129]

Legtöbbet foglalkoztatta a propaganda-congregatiót a katholikus egyháznak fönntartása Bosnyákországban.

A kalocsai érsekségnek alárendelt bosniai püspökség és a magyar koronához tartozó Bosnyákország területe soha sem volt azonos. Amaz ennek csak egy kis részét foglalta magában, de Magyarországra is kiterjeszkedett, itt, Diakovárt, volt székhelye is. A bosniai püspökség ezért, a mikor Bosnyákország török uralom alá jutott, nem szünt meg és csak a mohácsi vész után lett czímzetes püspökséggé, melyet a királyok más egyházi javadalomban működő egyházi férfiaknak szoktak volt adományozni, kiket a szentszék megerősített.[1130]

A Bosnyákországban működő szent Ferencz-rend szerzetesei az egyházi joghatóságot függetlenül gyakorolták; a püspöki jelleget követelő cselekmények végzésére pedig körükből a pápa nevezett ki püspököt. Ilyen volt Ugrinovics Miklós atya, ki 1565-ben a szendrői püspökség czímére szenteltetett föl.[1131] 1573-ban fordul elő első ízben az az eset, hogy a pápától püspökké kinevezett Matkovics Antal atya a bosniai czímet nyerte el. Ez a szokatlan eljárás a bíbornoki consistóriumban föltünést keltett, és az egyik bíbornok megjegyezte, hogy püspököt mindig bizonyos székváros és székesegyház, nem pedig egy egész tartomány számára szokás rendelni; egy másik pedig azt az aggodalmát fejezte ki, hogy a

püspök székhely és jövedelem nélkül szükölködvén, koldulni lesz kénytelen.

Mindazáltal a pápa nem állott el szándékától. Matkovics atya bosniai püspök lett, és hatósága Bosnyákországon kívül a püspök nélkül szükölködő szomszéd területekre is kiterjesztetett.[1132]

Halála után 1588-ban Balicsevics Ferencz atya, szintén a bosniai czímmel lett püspökké.[1133]

Ennek az életében történt, hogy II. Rudolf király 1600-ban Ujlaki Lajost, majd 1605-ben Ergelics Ferenczet bosniai püspökké nevezte ki. Az előbbi a pápai megerősítésért nem folyamodott; de az utóbbi 1607-ben annak kieszközléseért lépéseket tett, folyamodásában világosan kifejezvén, hogy «czímzetes püspökségről» van szó.[1134] Az 1607. július 30-ikán Ergelics «a császári felségnek, úgy mint Magyarország királyának, kinevezésére» a bosniai püspökségre emeltetett és attól a kötelezettségtől, hogy a török uralom alatt álló egyházmegyéje területén székeljen, fölmentetett. Hasonlóképpen 1610. január 28-ikán a II. Mátyástól kinevezett Telegdi János bosniai püspök is megerősíttetett.[1135]

Mind a két esetben a római hatóságok figyelmét elkerülte az a körülmény, hogy 1588-tól fogva a pápától kinevezett főpap ugyancsak a bosniai püspök czímét viseli. Ez csak akkor derült ki, mikor az 1612-ben II. Mátyástól kinevezett Balásfi Tamás győri őrkanonok részére 1614. nyarán a királyi bemutató-irat Rómába érkezett,[1136] a miért is az az értesítés küldetett Bécsbe, hogy «oly egyházmegyébe, melynek főpásztora életben van, más püspököt rendelni nem lehetséges».[1137] Ellenben a következő évben Balicsevics püspök kimultáról tudósítás érkezvén, a szent-szék késznek nyilatkozott most Balásfi megerősítését foganatosítani.[1138]

Rómában ekként figyelmessé lettek arra, hogy a magyar király a bosniai püspökségre a kinevezés jogát gyakorolja és, mivel ezt sérteni nem akarták, a bosnyákországi egyházak érdekeiről akként gondoskodtak, hogy Balicsevics utódját, Antal atyát, scardonai püspök czímére szentelték föl és Bosnyákország részére ideiglenes administrátorrá rendelték.[1139]

Az ő halála után (1625) utódjával, Jurkovics Tamás atyával, ugyanezt az eljárást követte a szent-szék.[1140]

Pázmány attól az óhajtástól vezérelve, hogy a magyar királytól kinevezett püspökök a török uralom alatt élő híveikről a lehetőséghez képest gondoskodni és azok körében főpásztori kötelessé-

geiket teljesíteni igyekezzenek, 1631-ben a bosniai püspökségre Marnavics Tomkó János személyében olyan főpapot ajánlott, a ki hivatásának betöltésére kellően képesítve volt.[1141] A király Tomkót 1631. július 15-ikén kinevezte.[1142]

Ekkor Rómában (az 1626-ik évi decretumra támaszkodva és abból indulva ki, hogy Bosnyákország nem a magyar királyt uralja), a magyar királynak kinevezési jogát a bosniai püspökségre kétségbe vonták. De Pázmány határozott föllépésével az akadályokat csakhamar elhárította.[1143] Tomkó 1631. október 10-ikén «a császári felségnek, úgy mint Magyarország királyának, kinevezésére» a megerősítést elnyerte.[1144] Ennek daczára a főpásztori hivatal tényleges birtokába nem juthatott. Ugyanis Jurkovics az adminisztrátori tisztet ezentúl is tényleg viselte,[1145] halála után (1634) pedig a szent-szék Lucsics Jeromos ferencz-rendi atyára, drivasztei püspök czímével, bízta Bosnyákország egyházi kormányzatát. Ekkor rendtársai, mivel a kinevezés az ő tudtok nélkül és akaratok ellenére történt, őt elismerni és ellátásáról gondoskodni vonakodtak; egyszersmind Tomkó püspököt fölszólították, hogy a tartomány egyházi kormányát vegye át.[1146]

Tomkó személyesen ment Rómába. Azonban a szent-szék ragaszkodott ahhoz a gyakorlathoz, a mely szerint Bosnyákország részére a szent Ferencz-rend köréből függetlenül nevezte ki a főpásztort.

ÖTÖDIK FEJEZET.

A szent-szék és a magyar korona között nézeteltérések a királyi kegyúri jog tárgyában. — Balásfy ügye. — A czímzetes püspökségek betöltésének kérdése. — Az erdélyi püspökség ügye. (1618—1636.)

PÁZMÁNY érseki kormányzata alatt a szent-szék és a korona között a királyi kegyúri jog tekintetében nézeteltérések és ellentétes irányzatok sűrűn merültek föl. A legelső ilyen eset 1618-ban fordult elő.

Ezen év tavaszán a pozsonyi prépostság megüresedvén, elnyeréseért két czímzetes püspök, Balásfi Tamás, a bosniai, és Csiki István, az erdélyi, folyamodott. II. Mátyás az előbbinek adományozta a prépostságot; de az utóbbiról is gondoskodni kívánván, Naprági Demeter győri püspököt fölszólította, hogy a ráruházott királyi kegyúri jog alapján Csikinek adományozza a győri őrkanonokságot, mely Balásfi előmozdításával üresedett meg.[1147] A püspök a királyi óhajtásnak készséggel tett eleget.

Ezalatt Balásfi, bár a prépostság elnyerése előtt arra kötelezte volt magát, hogy az őrkanonokságról lemond, Rómában az őrkanonokság megtartására fölhatalmazó bullát, úgyszintén a győri püspökhöz és káptalanhoz intézett pápai ajánlóleveleket eszközölt ki.[1148] Azonban ezekkel czélt nem ért. A győri püspök a pápát fölvilágosította arról, hogy a vallási érdekekre hátrányos volna az, ha Balásfi két olyan javadalmat birna, a melyekkel az illető székhelyen való tartózkodást követelő teendők vannak egybekapcsolva; ennélfogva a bulla visszavételét kérte. Mire a pápa a bécsi nuntiust utasította, hogy Balásfit és Naprágit kihallgatván, az ügyet az igazság követeléseinek megfelelően döntse el.[1149]

A nuntius mind a győri püspököt, mind Balásfit fölhívta, hogy néki a fönforgó ügyről jelentést küldjenek be, a melynek

alapján határozni fog.[1150] Naprági azonban a szent-szék követét ezen ügyben illetékes birájának el nem ismerte és a királyhoz fordult, Balásfi ellen azt a vádat emelvén, hogy eljárásával a királyi kegyúri jogon sérelmet ejtett.

Balásfi erről tudomást nyervén, a királyhoz benyujtott védiratában az ügyet az igazi világításba helyezte. Ő — úgymond — a szent-székhez nem javadalom elnyeréseért folyamodott, hanem azért, hogy a már birt javadalmak megtartása, a kánoni összeférhetetlenség akadályának elhárításával, lehetővé tétessék. A pápák ugyanis, habár a javadalmak adományozásának jogát Magyarország királyainak átengedték, de több javadalom birására a fölhatalmazás megadását maguknak tartották fönn.[1151]

A király ennek az ügynek nagy fontosságot tulajdonított. Pázmányt megbizta, hogy a magyar tanácsosoknak a nádor elnöklete alatt tartandó értekezletén néhány egyházi és világi úr véleményét hallgassa meg s azután a teendők iránt javaslatot tegyen.[1152] Az értekezlet 1618 deczember elején a nádor galgóczi kastélyában tartatott meg; de Pázmány betegség miatt nem jelenhetett meg. A győri püspök itt azzal a követeléssel állott elő, hogy Balásfi «az ország törvényein ejtett sérelem bűntënye miatt»,[1153] a nádor törvényszéke elé idéztessék. Ezt a királyi kanczellár, Lépes Bálint nyitrai püspök, ellenezte; elegendőnek tartotta azt, hogy a királyi személynök Balásfit intse: «csendesedjék és szándékában valamenynyire tartozzék meg»; míg az ügyet Pázmány érseki hatósága körében elintézi.[1154]

Az értekezlet egyik indítványt sem fogadta el; abban a nézetben volt, hogy a királyi kegyúri jogon és az ország törvényein ejtett sérelem esete forog fönn, a melynek orvoslásáért a királyhoz és a pápához fordult.

A magyar tanácsosok a királynak előterjesztették, hogy a múlt időkben azok ellen, kik a magyar király ősrégi jogainak sérelmével idegen hatalmasságokhoz fordultak, a közbéke megbontóira szabott büntetéseket alkalmazták; kérik tehát, hogy ő is Balásfit fékezze meg, a királyi jogokat oltalmazza meg.

A pápa figyelmét pedig arra hívták föl, hogy Balásfi a győri javadalom megtartására az engedélyt alattomosan, a rendes hatóságok mellőzésével, eszközölte ki; ezzel a magyar királynak a szent-széktől nyert és megerősített kiváltságait megsértette; ugyanis a pápák a magyarországi egyházi javadalmakkal való rendelkezés

jogát a királynak engedvén át, maguk részére csak a püspökök megerősítését tartották fönn; ő szentsége tehát a király jogait egyesek nagyravágyása kedvéért ne sértse meg és a fönforgó esetben a győri püspöknek királyi rendeletre támaszkodó intézkedését hagyja jóvá.

A bíbornoki testület közbenjárását is kikérték. A bécsi nuntiustól pedig udvarias hangon írt levélben bocsánatot kértek, hogy eljárását szó nélkül nem hagyhatták; biztosítván őt arról, hogy, ha ő az ország jogai iránt tiszteletet tanusít, ezt szolgálataikkal viszonozni fogják.[1155]

Pázmány az értekezlet határozataihoz való csatlakozását jelentette be a királynak. Ő — úgymond — a szent-szék iránt tiszteletét és hódolatát élete koczkáztatásával is bebizonyítani kész; mindazáltal abban a véleményben van, hogy Balásfi, miután arra kötelezte magát, hogy a prépostság elnyerése után az őrkanonokságról lemond, a pápai dispensatióban foglalt kedvezményre igényt nem tarthat. Azt hiszi, hogy a nuntius, ha erről értesül, Balásfi ügyének pártolásával fölhagy; de ha ezt nem cselekszi, védenczét a számüzetés veszedelmének teszi ki. «A mi uraink» — így folytatja — «arra, hogy az egyházi javadalmak körül újítás ne történjék, nagy súlyt fektetnek. A kanczellár elmondhatja Felségednek, hogy a galgóczi értekezleten a katholikus urak miképpen nyilatkoztak. Ezért mind a szent-szék tekintélyének, mind a magyarországi egyház békességének megóvása érdekében szükséges, hogy a nuntius az ügy állásáról fölvilágosíttassék és mindkét félnek hallgatást parancsoljon.»[1156]

Azonban Balásfi, szenvedélyes és erőszakos természetének sugallatait követve, igényeiről nem mondott le, sőt a pápai nuntiust rábirta, hogy érdekében a törvényes eljárást indítsa meg. A győri püspökhöz és káptalanhoz «kánoni megintés» ment, mely őket azon esetre, ha Balásfit őrkanonoki javadalmába tizenöt nap alatt vissza nem helyezik, az egyházi kiközösítés büntetésével fenyegette.[1157] Ezzel szemben Naprági a királynál keresett oltalmat. Előadta, hogy a nuntius föllépése a királyi tekintélyt sérti, mely csorbát szenvedne, ha a királyi adományozásokat a nuntius egyházi büntetések alkalmazásával megsemmisíthetné. Ezért kéri, hogy a nuntiust itéletének visszavonására és beavatkozásának megszüntetésére birja.[1158]

Ugyanakkor a győri káptalan küldöttei Nagyszombatban Pázmány előtt megjelentek és őt arról igyekeztek meggyőzni, hogy az ő érseki joghatósága is megtámadtatott; mert a nuntius, bármily

széles legyen hatalomköre, a kánonok értelmében nem lehet arra fölјogosítva, hogy az érsek mellőzésével püspök ellen bírói eljárást indítson; minélfogva ez esetben itéletét érvénytelennek kell tekinteni.[1159]

Azivánt, hogy Pázmány mit tett, tájékozva nem vagyunk. De tudjuk, hogy a környezetében tartózkodó, az esztergomi káptalanban javadalmat biró váradi, pécsi és váczi püspökök Naprági ügyét melegen fölkarolták és a királynál Balásfi megbüntetését szorgalmazták.[1160]

Ezalatt azonban a galgóczi értekezlet fölterjesztése Rómába érkezvén, itt a fölmerült bonyodalom megszüntetésére a készség nem hiányzott. A bécsi nuntius megbízatott, hogy, mivel az ország nádorának és más magyar uraknak fölfogása szerint, a Balásfi javára engedélyezett bulla «a Magyarország királyainak egykor adományozott kiváltságokra sérelmes»: az ügyet «eligazítani iparkodjék». Ezen czél elérésére három módozat között választhatott: a pápai bulla érvényességét fölfüggeszthette; bírói formák mellőzésével eldönthette, hogy az őrkanonokság kit illet meg; végre a két igényelő között barátságos kiegyezést hozhatott létre; a pápa ezen utóbbi módozatnak adott elsőséget.[1161]

Az ügy kimeneteléről nincsenek adataink. De sem a győri őrkanonokság ügye, sem az azzal kapcsolatban fölmerült jogi kérdések többé a politikai és egyházi köröket nem foglalkoztatták, a miből azt következtethetjük, hogy V. Pál pápa óhajtása teljesült: barátságos kiegyezés jött létre.

VIII. Orbán pápa uralkodása (1623—1644) kezdetén a magyarországi *czímzetes püspökségek* adományozása tárgyában hosszú vita keletkezett, mely befejezését csak a század vége felé nyerte.

II. Rudolf szokásba hozta, hogy a német birodalomban vagy örökös tartományaiban működő előkelő egyházi férfiaknak, Magyarország melléktartományaiban egykor fönnállott, a török foglalás után elenyészett püspökségek czímét adományozta és püspökké fölszenteltetésöket lehetővé teendő, részökre a pápai megerősítésért folyamodott. Sennyei István váczi püspök, királyi kanczellár, 1626-ban Rómába jelenti, hogy több mint húsz ilyen czím áll rendelkezésre, de csak ritkán adományoztatnak, mivel «czímekkel a magyarok nem sokat törődnek».[1162] Ezekhez tartozott a corbáviai püspökség,[1163] mely az egész XVI. század folyamán üresedésben állott, míg II. Ferdinánd 1624. november 13-ikán Fastreyer Henrik szent Ferencz-rendi szerze-

tesnek, a tábori főpapnak, adományozta és a bemutató iratot Rómába megküldötte.

Itt azonban éppen azért, mivel a püspökség oly régtől fogva betöltetlenül állott, kétség merült föl az iránt, vajjon a kinevezés joga a magyar királyt megilleti-e?

II. Ferdinánd ezen nehézségekről értesülvén, római követét, Savelli herczeget, utasította, hogy «a magyar korona jogainak megoltalmazására» és a megerősítés kieszközlésére minden lehetőt tegyen meg. Savelli 1625 február közepén megbízatásában eljárván, a pápától megnyugtató választ nyert és azzal a reménynyel kecsegtetheté uralkodóját, hogy Fastreyer atya a pápai megerősítést legközelebb elnyeri.[1164]

Azonban csalódott. A megerősítés nem adatott meg. Most a megtagadását azzal okadatolták, hogy czímzetes püspököket a szentszék csak, mikor fontos ok vagy nagy szükség követeli, szokott kinevezni; ilyen eset pedig nem forog fönn. Mire a király előterjesztette, hogy csakugyan nagy szükség van arra, hogy a tábori főpap azon egyházi cselekményeket végezhesse, a mikre csak a püspöki fölszentelés teszi képessé.[1165]

Időközben megüresedett a váradi püspökség, melynek területe a nikolsburgi békekötésben Bethlen Gábornak átengedett hét magyarországi vármegye határai közé esett. A magyar közjog egyik sarkalatos tétele az, hogy a királyi kegyúri jog a koronával és nem a földterülettel áll kapcsolatban. Mind a békekötés okiratában, mind a beczikkelyezés alkalmával a magyar országgyűlés megállapította, hogy «az egyházi javak adományozása és a kegyúri jog» ama vármegyékben a királynak tartatik fönn.[1166]

A király a csanádi püspökségről a váradira áthelyezett Lósy Imrét 1625 őszén és a rosoni czímzetes püspökké kinevezett gróf Zucconi Vincze császári tanácsost 1626 tavaszán mutatta be megerősítés végett a pápának.[1167]

Ezen két püspökség ügyének tárgyalása alkalmával Rómában a magyar király kegyúri jogainak eredetére és kiterjedésére vonatkozó kérdések újból szőnyegre kerültek.

Arra nézve, hogy a magyar királyt a magyarországi érseki és püspöki székekre a kegyúri kinevezés joga megilleti: Rómában kétség nem merült föl.

Vita tárgyát csak az a kérdés képezhette: a kinevezési jog mely püspökségekre terjed ki?

Alapos tárgyalás után abban történt megállapodás, hogy ez a jog csakis a szoros értelemben vett Magyarország főpapi székeire vonatkozik; hogy tehát a magyar király joghatósága alatt álló melléktartományokban csak úgy érvényesíthető, ha az a jog külön pápai kiváltságon vagy egyéb törvényes alapon nyugszik; azokra a püspökségekre pedig, melyek más uralkodók joghatósága alatt álló területeken léteznek, egyáltalán nem vehető igénybe.[1168]

Az egész egyházra való érvényességgel az az elv mondatott ki, hogy «a czímzetes püspökök számát szükség nélkül szaporítani nem szabad és hogy a hitetlenek hatalmába jutott területeken (in partibus infidelium) egykor fönnállott püspökségek a szent-szék szabad rendelkezésének tartatnak fönn, tekintet nélkül azokra, a kikhez korábban a főpap megválasztásának joga tartozott».[1169]

Mikor 1627 tavasz elején a császári követ a bemutatott püspökök megerősítését szorgalmazta [1170] és a magyar király jogát a czímzetes püspökségek adományozására hangsúlyozta, a pápa azt válaszolta, hogy ő czímzetes püspökök kinevezését az egyházra nézve hasznosnak nem tartja, a miért más fejedelmeknek ez irányban előterjesztett kéréseire tagadó választ adott; és ő csak a szent-szék nuntiusait mozdítja elő czímzetes püspökségekre, egyébiránt a magyar király kinevezési jogát kétségbevonni vagy megsérteni nincs szándéka.

Savelli herczeg ellenveté, hogy más fejedelmek kérését a pápa visszautasíthatta, mert a czímzetes püspökségek, a melyekre a tőlök ajánlott egyházi férfiakat előmozdíttatni kívánták, teljesen a szent-szék rendelkezésére állanak; ellenben a magyar király a szóban levő czímzetes püspökségekre a kinevezés jogát birja.

A pápa ekkor azt a módozatot ajánlotta, hogy a király azokat az egyház férfiakat, kiket czímzetes püspökségekre mozdít elő, segédpüspököknek jelölje ki; ekkor azután a megerősítést szivesen megadja.[1171]

A követnek ezen tárgyalásokról tett jelentésére a király a következő választ adta: «Örömmel értesülünk a felől, hogy ő szentsége jogunkat, a mit mint Magyarország törvényes királya a püspökök kinevezésére birunk, vita tárgyává tenni nem kívánja. A püspököknek az országgyűlésen székök és szavazatuk lévén, mind az ország, mind a katholikus vallás érdeke kívánja, hogy számuk ne csökkentessék. És remélleni lehet, hogy a török igája alatt levő püspökségeket Isten segítségével visszaszerezzük. E szerint a magyar-

országi czímzetes püspökségek másképp itélendők meg, mint azok, melyek egykor Ázsiában és Afrikában léteztek, és csak czímök maradt fönn; míg a magyarországi czímzetes püspökök még némi jövedelmet élveznek és az ország főrendei sorában foglalnak helyet; a miért is azok, kiket elődeink ilyen czímzetes püspökségre ekkorig kineveztek, az apostoli megerősítést akadály nélkül elnyerték».[1172]

A pápa, mikor vele ezen királyi irat tartalmát a császári követ közölte, merev álláspontjától eltért; a mennyiben Zucconi Vinczét a rosoni püspökségben megerősítette.[1173]

Lósy Imre csak harmadfél év múlva kapta a váradi püspökségben a megerősítést.[1174]

***

Nagyobb nehézségeket támasztott Rómában az erdélyi püspökség betöltése; úgyannyira, hogy azokat II. Ferdinánd és Pázmány erőfeszítései elhárítani nem birták.

Naprági Demeternek, a Báthory Zsigmondtól kinevezett, de 1601-ben száműzött erdélyi püspöknek a győri püspökségre áthelyeztetése után Rudolf és utódai a magyar korona jogát az erdélyi püspök kinevezésére ismét gyakorolni kezdették. De a tőlük kinevezett főpapok ki voltak zárva egyházmegyéjökből, a hol az egyházi joghatóságot püspöki helynökök gyakorolták.

Később Pázmány azt a bizalmas viszonyt, melyben I. Rákóczy György fejedelemhez állott, az erdélyi püspökség visszaállítására használta föl. Soká keresett buzgó és áldozatkész egyházi férfiút, ki Erdélyben a főpapi hivatás betöltésére alkalmas és hajlandó. Ezt Simándi István esztergomi kanonokban találta föl,[1175] kit az ő előterjesztésére II. Ferdinánd az 1634-ik év első napjaiban erdélyi püspöknek kinevezett és a pápának bemutatott.[1176]

Pázmány ekkor Simándi érdekében kettős kéréssel fordult Rómába: a pápai megerősítésért a díjak elengedése mellett és évi pénzsegély utalványozásáért. A válasz úgy hangzott, hogy a pénzalap elégtelensége miatt a segély nem adható meg, de a pápai megerősítés és a díjak elengedése kilátásba helyeztetett.[1177]

A mikor a királyi bemutatóirat a bíbornoki consistorium elé került, itt újból fölmerült az a kérdés: vajjon a magyar királyt a királyi kegyúri jog azon kiterjedésben, a mint azt tényleg gyakorolja és a bemutatóiratokban formulázza, valóban megilleti-e?

Mikor a király erről értesült,[1178] Pázmányhoz fordult és tőle

kért fölvilágosítást arra nézve, vajjon a magyar király jogai a kinevezésre és bemutatásra szorítkoznak-e? avagy a magyar korona külön kiváltsága alapján a főpapok megválasztására és a javadalmak adományozására kiterjednek-e?

A primás ezt a két kérdést mind az egyetemes egyházi jog, mind a magyarországi különleges jogviszonyok szempontjából kimerítően tárgyalta. Abból indul ki, hogy az egyetemes egyházi jog szabályai értelmében világi egyének a javadalmak adományozásának jogát nem birhatják, mivel a kegyurak az alapítással és javadalmazással csak a kinevezés és bemutatás jogát szerzik meg; mindazáltal több jogtudós állítása szerint kivételes esetekben, szokás vagy kiváltság alapján, az adományozás jogát világiak is megszerezhetik, a mint hogy azt a franczia király bizonyos egyházakra tényleg gyakorolja. Ugyanis a javadalmak adományozására vonatkozó rendelkezések nem az isteni, hanem a positiv egyházi jog körébe tartoznak. Ennélfogva nincs kizárva, hogy az egyházakat alapító királyok kikötése vagy a pápák engedékenysége következtében bizonyos uralkodók a főpapok választásának kiváltságát a németországi káptalanok által gyakorolt kiterjedésben nyerik el; míg a pápák magoknak csak a «fölszentelésre való megválasztás és a megerősítés jogát» tartják fönn. Ezt a kiváltságot az egyház a keleti uralkodóknak kétségkívül ma is megadná, ha azt kikötve, alattvalóikat a katholikus egyházba visszavezetni ajánlkoznának.

Arra a kérdésre, vajjon a magyar királyok a választás és adományozás kiváltságát birják-e? megtalálja a választ Werbőczi Hármas-könyvében, mely világosan hirdeti, hogy a javadalmak adományozása a királyhoz tartozik, és hogy a pápa Magyarországon javadalmi ügyekben a főpapok megerősítésén kívül más joghatóságot nem gyakorol. A bullák és iromány ok, melyek ezen állításokat igazolják, a magyar királyok régi levéltárával együtt elpusztultak ugyan, de a törvénykönyv szerkesztésének idején léteztek. Nem tehető föl, hogy oly időben, mikor a magyarok osztatlanul a katholikus egyház hívei voltak és a szent-szék iránt őszinte hódolatot tanúsítottak: az ország a királylyal és a főpapokkal együtt azokban az állításokban megnyugodott volna, ha azok igazságáról meggyőződve nincs. Egy egész ország tanúságtételének nagy súlyt kell tulajdonítani. Egy egész országot a hazugság vádjával illetni esztelenség volna. A törvénykönyv nyilatkozata elegendő tehát annak igazolására, hogy a pápát csak a fölszentelésre való megválasztás, a megerősítés és a nyilván

méltatlanok visszautasításának joga illeti meg; a magyar király pedig a főpapok választásának és a javadalmak adományozásának kiváltságát birja.

Pázmány nézete szerint az adományozás jogát a magyar királyok az egyházak alapításánál szerződésszerűen kikötötték maguknak; szent István pápai engedélylyel gyakorolta, utódai hatszáz éven át békésen birták, V. Márton megerősítette. Ebből a kiváltságból magyarázza Pázmány azt a gyakorlatot, hogy a királyi kinevezés után a főpapok a püspöki joghatóságot azonnal gyakorolják: javadalmakat adományoznak, a jövedelmeket élvezik, püspöki öltönyt viselnek, választott püspököknek czímeztetnek, az országgyűlésen és a zsinatokon helyöket elfoglalják; de visszaélésnek tekinti azt, hogy a kinevezett püspökök a pápától a fölszentelésre való fölhatalmazást, melyet három hónap alatt kellene kieszközölniök, néha három év múlva sem szerzik meg.

Mindezekből azt a következtetést vonja le, hogy az ekkorig használatban levő jogi kifejezéseket, a melyek szerint a király a javadalmakat «adja és adományozza», megváltoztatni nem szabad; a ki erre vállalkoznék, «az ország közvégzésével» (publicum statutum) jönne ellentétbe, «az ország közállapota» (publicum statum) ellen intézne támadást és így a felségsértés bűntényét követné el.[1179]

Nem hallgathatjuk el, hogy Pázmány fölfogása, mely szerint a magyar királyok az egyházak alapításánál az adományozás jogát a pápával kötött egyességben maguknak és utódaiknak föntartották, a belső valószinűség erejét és a történeti bizonyítékok külső támaszát egyaránt nélkülözi.

A király Pázmány emlékiratát véleményadás végett két bécsi jogtudósnak adta ki. Ezek a bíbornok fölfogásában teljesen osztoztak és a királyi jogok erélyes oltalmazását ajánlották.[1180] Ezek után Rómába a császári követhez a következő jegyzék küldetett:

«Mivel ő szentsége minap a bosniai püspökség és most az erdélyi püspökség betöltése tárgyában új és hallatlan nehézségeket támaszt: Uraságodnak meghagyjuk, hogy a királyi kegyúri jogainkra sérelmes ujításoknak útját állja. Minket ugyanis a koronázási eskü kötelez, hogy Magyarország törvényeit, jogait és szokásait lelkiismeretesen föntartsuk. Királyi jogainkat hathatós módon terjeszsze ő szentsége elé és, hogy azoknak megtámadásától tartózkodjék, tiszteletteljesen kérje. A törvényeket, a miket erre vonatkozólag a Luther föllépését megelőző időkben alkottak, a magyar törvénykönyvből

kiírattuk,[1181] hogy a szerint, a mint jónak látja, egészben vagy részben bemutathassa ő szentségének, a ki azokból megismerkedhetik a nézetekkel, a miket Magyarország katholikusai a régi időkben a kegyúri jogokról vallottak. Végre ő szentségének tiszteletteljesen adja értésére, hogy mi a régi gyakorlattól tisztünk és kötelességünk megsértése nélkül nem térhetünk el, a miért is hódolattal esedezünk, hogy ujításokat, melyekkel a magyarokat tőlünk elidegenítené, ne hozzon be, hanem a tőlünk kinevezett püspököket, a kik ellen kánoni kifogás nem forog fönn, erősítse meg. És mivel az erdélyi püspökség üresedése következtében a hívek napról-napra nagyobb károkat szenvednek: a tőlünk kinevezett főpap megerősítését Uraságod mielőbb kieszközölni iparkodjék».[1182]

A császári követ ezen utasítással fölfegyverkezve, kétségkívül kellő erélylyel lépett föl.[1183] Az eredmény nem maradt el. A királyi kegyúri jog terjedelme tekintetében támasztott nehézségeket a római curiánál elejtették. De ragaszkodtak azokhoz az elvekhez, a miket 1626-ban hangoztattak, hogy az elenyészett összes püspökségek czímeinek adományozása a szent-szék jogköréhez tartozik, és hogy a magyar királyt a kinevezési jog csak a szoros értelemben vett Magyarország területén létező püspökségekre illeti meg, nem pedig azokra is, a melyek a magyar korona melléktartományaiban állottak fönn, főképpen ha ezek idegen fejedelmet uralnak.

A római jogászok ezen elveket a fönforgó esetre alkalmazván, arra az eredményre jutottak, hogy az erdélyi püspökségre a magyar király kinevezése nem fogadható el. Egy — különben föltünően felületes — emlékiratban kifejtették, hogy a kegyúri jog, a mit szent István Erdély meghódításával és az erdélyi püspökség alapításával megszerzett, a püspök kinevezésének jogát, mely csak pápai kiváltság útján szerezhető meg, nem foglalta magában. A szent Istvánnak a pápától adományozott ilyen kiváltság csakis azokra a püspökségekre vonatkozhatik, melyek akkor már meg voltak alapítva, nem pedig az erdélyire, mely csak később létesült. Az erdélyi püspökségnek 1600-ban Báthory Zsigmond kinevezése alapján történt betöltését úgy magyarázzák, hogy a fejedelem akkor külön pápai kiváltságot nyert, a mely utódaira nem szállott át és különben is egy eset jogigénynek, főképpen ha az a közjoggal ellentétben áll, megállapítására nem elégséges.[1184]

A mikor az ügy ezen állásáról Bécsben értesültek, hogy a magyar koronát a czímzetes püspökségekre s különösen az erdélyi püspök-

ségre megillető jogok felől alapos tájékozást nyerjenek, újból Pázmányhoz fordultak. Ez az előbbi emlékiratában kifejtett általános elveket a czímzetes püspökségekre is érvényeseknek és az ezekre vonatkozó általános pápai decretumokat Magyarországban érvényteleneknek itélte, mivel azokkal ellenkező gyakorlat honosult meg, melyet maga az apostoli szék folytonosan jóváhagyott, a mennyiben a magyar koronához tartozó összes püspökségekre a magyar királyok kinevezéseit elfogadta és megerősítette; minélfogva az apostoli király jogait és a magyar nemzet megtérése idejében a szent-székkel kötött egyességet az azokkal ellenkező pápai végzések nem érintik. Ha — úgymond — ma Anglia vagy Skóczia királya a katholikus egyházba vezetvén alattvalóit, a szent-székkel olyan egyességre lépne, melyben a püspökök kinevezési jogát magának föntartja: a szent-szék köteles volna azt mindaddig tiszteletben tartani, a míg attól a király valamelyik utódját súlyos okok miatt meg nem fosztja. Továbbá hivatkozik a magyarországi régi törvényekre, melyek a szent-széktől javadalmak elfogadását halálbüntetés alatt tiltják, pedig ezek a törvények akkor alkottattak, mikor az egész ország a katholikus hithez ragaszkodott, a pápa követe jelen volt; a szent-szék pedig óvást nem emelt. Ha tehát a szent-szék abban az időben a magyar koronához tartozó püspökségek egyikére sem birt és nem igényelt kinevezési jogot, most, mikor az ország nagy része eretnek felekezetekhez csatlakozott, ujításokra gondolni nem lehet. A királyt valamelyik püspökségre a kinevezési jog gyakorlásában meggátolni annnyit tesz, mint azt a püspökséget megszüntetni. Ugyanis, ha a magyarországi egyházi rend ő szentsége intézkedéseinek engedelmeskednék is, — a világi rendek azt, a kit nem a király nevezett ki, püspöknek el nem ismernék, az országgyűlésen és a törvényszékeken megillető helyét elfoglalni nem engednék.

A mi névszerint az erdélyi püspökséget illeti, Pázmány arra utal, hogy Erdély mindig a magyar királyt uralta, jogilag Magyarországhoz tartozik, hogy továbbá az erdélyi püspök kinevezési jogát mindig a magyar királyok gyakorolták, az erdélyi fejedelem csak egyetlen esetben, akkor is a magyar király hozzájárulásával, tette meg a kinevezést. Pázmány ezek után a királyt figyelmeztette, hogy «bármelyik czímzetes püspökségre a magyar koronát régtől fogva megillető adományozási és kinevezési jogot az apostoli széknek nem engedheti át, hanem elődei példájára a szent korona részére megőrízni köteles».[1185]

Ezen előterjesztéssel összhangzásban álló utasítások küldettek Rómába a császári követnek, a ki a magyar korona jogainak oltalmazásával és az ellene fölhozott érvek czáfolatával egy Mascambrino János nevezetű római ügyvédet bízott meg. Ez mindenekelőtt éppen az 1626-ik évi decretumra hivatkozott, mely szerint a magyar király a kinevezési jogot Magyarország mindazon püspökségeire birja, melyeknek főpapjai a magyar országgyűlésen megjelenhetnek; azután pedig a törvénykönyvekből kimutatja, hogy az erdélyi püspökök, mint a többi magyar főpapok, az országgyűlésen mindig résztvettek és a végzéseket aláírták.

Azt az állítást, hogy püspöki székekre a kinevezés joga csak apostoli kiváltság alapján szerezhető meg, tagadta és kimutatta, hogy az alapítás és javadalmazás elégséges jogczímet nyújt; már pedig a történeti emlékek határozottan hirdetik, hogy az erdélyi püspökséget szent István alapította és javadalmazta. Báthory Zsigmond, kinek kinevezését a szent-szék elfogadta, Erdély vajdája volt; már pedig Mátyás király idejében alkotott törvény értelmében a vajdák egyházi kinevezéseket csak királyi fölhatalmazás alapján foganatosíthattak. Végre azt a nyomatékos érvet hozza föl, hogy, noha a váradi püspökség területe Erdélyhez tartozik, a magyar királytól kinevezett váradi püspökök a pápai megerősítést mindig elnyerték.[1186]

Mindazáltal ezek az érvek a várt hatást nem tették meg. A császári udvarhoz ragaszkodó bíbornokok a császári követnek azt tanácsolták, hogy a királyi jogok érvényesítését alkalmasabb időpontra halaszsza, nehogy a király kinevezési jogát még a magyarországi püspökségek tekintetében is veszély fenyegesse.[1187]

Pázmány ekkor közvetlenül a pápához fordult. Figyelmét fölhivta arra, hogy, míg a kinevezés joga iránt vita foly, a vallás ügye nagy hátrányokat szenved. Azután így folytatja: «Szentséged lábaihoz borulva esedezem, hogy, miután Szentséged a magyar király jogainak megvitatását szükségesnek véli, a vitás kérdés eldöntését be nem várva, a nagy szükségre való tekintettel Simándi urat a királyi bemutatásra megválasztani és fölszentelni méltóztassék. Bizonyos ugyanis, hogy őt, ha Szentséged a királyi bemutatás mellőzésével választja meg, semmi esetre sem fogadják el, mivel ezt az eretnekségek behozatala előtt alkotott törvények szigorúan tiltják. Én Szentséged méltóságát és a szent-szék joghatóságát olyan féltékenyen őrzöm, mint szemeim világát, és életem koczkáztatásával is oltalmazni

kész vagyok; de nehogy a hívek lelki üdvösségének elhanyagolásával vádoltassam, Szentségedet fölvilágosítani kötelességemnek tartottam.»[1188]

Ez a levél a consistorialis congregatio 1636. február 14-ikén tartott ülésében fölolvastatott.[1189] De Simándi meg nem erősíttetett. Pázmány arról értesült, hogy az erdélyi ügy sürgetése miatt Rómában ő rá neheztelnek. «Lelkiismeretem tanúságot tesz arról» — írja a királynak — «hogy, mikor Felségednek a helyzetet híven föltártam, vétket nem követtem el.»[1190]

HATODIK FEJEZET.

A szent-szék állása a királyi kegyúri jog irányában III. Ferdinánd alatt. — Jakusics egri püspök küldetése Rómába. — A Szilveszter-bulla. — Tárgyalások a kegyúri jog ügyében X. Incze és VII. Sándor pápák uralkodása alatt. (1637—1667.)

A SZENT-SZÉK és a magyar korona közötti vonatkozásokban Pázmány szelleme az ő halála után uralkodó maradt. Néhány hónappal az ő (1637. márczius 19-én bekövetkezett) kimúlta után, III. Ferdinánd az esztergomi érsekséget betöltötte; utódjává Lósy Imre egri püspököt nevezte ki. VIII. Orbán pápa nehézségeket a megerősítés tekintetében nem támasztott, sőt a császári követ előtt, ki a királyi bemutató-iratokat átnyujtotta, úgy nyilatkozott, hogy «az egész világon nincs kegyuraság, mely szilárdabb jogalapon áll, mint a magyar királyé, mivel olyan egyházakra vonatkozik, a melyeket egy szent király az ő saját javaiból alapított!»[1191] A veszprémi püspökké kinevezett Jakusics György részére mivel csak huszonhárom éves és protestáns szülők gyermeke volt, a dispensatiót készséggel megadta, megjegyezvén, hogy Magyarország «irányában elnézőnek kell lenni».[1192] A pápai bullák a szokott formában állíttattak ki; a díjak jelentékenyen leszállíttattak.[1193]

Mindazáltal az előzékenység nyilatkozatai közepett, a szent-szék a maga jogi álláspontját nem hagyta el. Az 1638-ik év elején a bécsi nuntius utasíttatott, hogy azt a visszaélést, mely szerint a magyar főpapok azonnal a kinevezés után a «választott» püspökök czímét veszik föl és a kinevezésnek a káptalani választás jogi következményeit tulajdonítják, megszüntetni igyekezzék.[1194]

A nuntius figyelmeztetésére a magyar főpapok azt hangoztatták, hogy a magyar király a főpapok «választásának» kiváltságát bírja, s hogy ősrégi szokás alapján lépnek a kinevezett főpapok azonnal a kinevezés után a javadalom és a joghatóság birtokába.

Több főpap késznek nyilatkozott ugyan, hogy a «választott püspök» czímének használatával fölhagy; ellenben Draskovics György győri püspök ahhoz állhatatosan ragaszkodott s a Rómába küldött okmányokat mint «választott püspök» írta alá, a mit a nuntius «bonyodalmak elhárítása végett» észrevétel nélkül hagyott.[1195]

Ugyanekkor a szent-szék a czímzetes püspökségek tekintetében elfoglalt álláspontjától nem tért el. Az erdélyi püspök megerősítésére vonatkozó ujabb előterjesztés ismét visszautasíttatott.[1196] E mellett az 1638-ban, a knini püspökké kinevezett Bielavics György és a bosniai püspökké kinevezett Marnavics Tamás megerősítése szintén akadályokba ütközött.[1197] Az ezen ügy tárgyalására kiküldött bíbornoki bizottság úgy nyilatkozott, hogy a Szerémség, Horvátország és Bosnia püspökségeire a magyar királyt a kinevezés joga nem illeti meg; mivel ezek a tartományok egykor a magyar koronától függtek ugyan, de többé Magyarország területéhez nem tartoznak.[1198]

A szent-szék mellett alkalmazott császári követ, Bozzoli herczeg, 1639 elején azzal a kéréssel fordult Bécsbe, hogy a királyi jogok megoltalmazására a kellő adatkészlettel lássák el. Mire neki Pázmány 1635-ik évi emlékirata küldetett meg, azzal a parancscsal, kérje föl a pápát, hogy «a századokon keresztül gyakorolt királyi jogokat sértetlenül hagyja; mert a korona és az ország jogait a király föl nem adhatja».[1199]

A herczeg április 1-én járt el megbizatásában és azt a javaslatot terjesztette elő, hogy, a mennyiben valamely püspökség üresedése alkalmából kimutattatik, hogy legutolsó betöltése királyi kinevezés alapján történt, a királytól kinevezett főpap haladéktalanul erősíttessék meg és a netán fenforgó nehézségek később tárgyaltassanak. Azonban a pápa erre az engedményre csak oly esetekben volt hajlandó, a mikor az üresedésben levő főpapi szék a két legutolsó üresedés alkalmával királyi kinevezés alapján töltetett be.[1200] Majd késznek nyilatkozott arra, hogy kivételesen a bosniai püspököt megerősíti,[1201] a mit meg is tett; míg az erdélyi, corbaviai és knini püspökségek ügye elintézetlenül maradt.[1202]

A királyi kegyúri jog tárgyában támasztott ezen nehézségek a magyarországi főpapok körében élénk elégületlenséget támasztottak, a melyben a legelőkelőbb katholikus főurak is osztoztak. Esterházy Miklós nádor már 1638 tavaszán a nagyszombati tartományi zsinat figyelmébe ajánlotta, hogy az erdélyi püspök és a czímzetes püspökök megerősítését a pápánál sürgetni kell.[1203]

A következő év szeptember havában Lósy Imre prímás Nagyszombatba értekezletet hivott össze, hogy az ország főpapjaival a királyi kegyúri jogot illető kérdésekről tanácskozzék. A bécsi nuntius az uralkodó hangulatról tájékozva lévén, attól félt, hogy a magyarországi papság magát «Róma fönhatósága alól, legalább részben föl akarja szabadítani».[1204]

Ilyen szándéktól az értekezlet tagjai egészen távol állottak, de a királyi kegyúri jog mellett határozottan állást foglaltak. «A magyar egyháznak» — így szóltak fölterjesztésökben — «a mint született, úgy kell megöregedni!» A királyt fölkérték, eszközölje ki közbenjárásával, hogy a pápa a czímzetes püspökségekre a királyi kinevezés jogát ismerje el; a püspökök megerősítésével ne késedelmeskedjék; a megerősítési díjakat teljesen engedje el.[1205]

A király ezen előterjesztés alapján, 1639. deczember 17-ikén a pápához a következő iratot intézte: «Magyarország főpapjainak alázatos jelentéséből és kérvényéből megértettük, hogy Magyarország és a hozzácsatolt tartományok főpapi székeinek betöltése alkalmával az apostoli szent-széknél nagy nehézségeket támasztanak és a magyar korona adományozásához tartozó több püspökségre a kegyúri jogot kétségbe vonják. Mivel pedig ezt a jogot elődeink, Magyarország boldog emlékezetű királyai, a magyar nemzet keresztény hitre térítésének és az egyházak alapításának ideje óta századokon keresztül birták és tényleges gyakorlásával megerősítették; mivel továbbá ennek a jognak az apostoli szent-szék adományozásában, a zsinatok végzéseiben és országunk törvényeiben szilárd alapja van: mi koronánk ezen jogát föl nem adhatjuk. Ezért Szentségedet fiúi érzéssel kérjük, hogy országunk koronájának jogait ne csorbítsa, hanem a koronánk adományozásához és bemutatásához régtől fogva tartozó czímzetes püspökségekre tett adományozásainkat nehézség nélkül részesítse megerősítésében. Továbbá, mivel boldog emlékezetű elődünk, I. Ferdinánd császár és király, folyamodására a pápa, zaklatott országunk iránti részvétből, a díjakat elengedte és ezeknek fizetését utódai száz éven keresztül nem követelték; Szentséged is, ezen nyomon haladván, a püspökök megerősítésének foganatosítását titkos úton, minden díj elengedése mellett, rendelje el.»[1206]

A császári követhez intézett utasítás különösen megemlékezik azokról a püspökségekről, melyeknek területe egykor a magyar koronához tartozott, de a kegyúri joggal együtt a velenczei és

raguzai köztársaságok birtokába ment át. Ezekre nézve a király «jogait föntartja, de a jelen időviszonyokra való tekintettel vitát támasztani nem akar».[1207]

A szent-szék a királyi előterjesztésnek a czímzetes püspökségekre vonatkozó részét elintézetlenül hagyván, egyelőre csak azt a nyilatkozatot küldte Bécsbe, hogy a fizetendő díjak tárgyában mindennemű engedményre kész és viszont elvárja, hogy a főpapok kötelességeiket lelkiismeretesen teljesíteni fogják.[1208]

A királyi udvar a következő években ismételve kisérletet tett, hogy a czímzetes püspökségek kérdését megoldáshoz juttassa, de czélt nem ért.[1209] Ily körülmények között Boncarpi Jeromos imeriai czímzetes püspököt, ki a Száva és a Dráva között fekvő török hódoltságban a főpapi teendők végzésével volt megbizva: Bécsben bizalmatlansággal fogadták. A felhatalmazást, hogy küldetésében eljárhasson, a király csak úgy volt hajlandó megadni, ha a királyi kegyúri jog és a püspökök hatósága sértetlenül meg lesz óva. Az esztergomi érsek a királyt megnyugtatta az iránt, hogy a szent-szék senkinek jogait sérteni nem szándékozik; Boncarpit mégis figyelmeztette, hogy az illető püspököktől felhatalmazást eszközöljön ki és működésében a királyi kegyúri jogot tiszteletben tartsa.[1210]

Ezalatt a római megerősítésért fizetendő díjak ügye új stádiumba lépett. A királyi udvarnál a bullák díj nélkül való kiállításának kedvezményét a királyi kegyúri jog folyományának tekintették és a császári követ (1642 tavaszán) Rómában ennek a felfogásnak érvényesítésére megbizást nyert.[1211] A magyar főpapok pedig a száz évnél hosszabb gyakorlatra és annak alapján az elévülés jogczímére hivatkozván, kijelentették, hogy az eddigi gyakorlattól el nem térhetnek, mivel az ország törvényei minden ujítást szigorú büntetésekkel sujtanak.[1212]

A pápa ezen ügy tárgyalására bíbornokokból bizottságot alakított, mely a magyar főpapok magatartását élesen elitélte; és nehogy jövőben a kegyelmi tényekből jogot formálhassanak, azt javasolta, hogy a díjak esetről-esetre a javadalom tényleges jövedelméhez képest szállíttassanak le.[1213]

Melzi Camillus capuai érsek, a ki éppen ekkortájt foglalta el a bécsi nuntius tisztét, meg tudta győzni a főpapokat arról, hogy elévülésre és ennek alapján jogra nem hivatkozhatnak; ezek ennélfogva most már a szent-szék nagylelküségéhez fölebbeztek és arra is ajánlkoztak, hogy a díjak egy részét megfizetik.

A főpapok ezen ajánlattal Jakusics György kinevezett egri püspököt az 1644-ik év őszén Rómába küldötték, ahol kevéssel előbb (szeptember 15-ikén) foglalta el az új pápa, X. Incze, szent Péter székét.[1214] A püspök részére adott utasításban a magyar főpapok elismerték, hogy a történeti emlékek tanúsága szerint Magyarország főpapjai régi időkben a díjak fizetésére kötelezve voltak; továbbá, hogy pápai okirat, mely azoknak fizetésétől Magyarország főpapjait mindenkorra fölmenti, nem mutatható föl; és habár száz esztendő óta, a király és az országgyülés közbenjárására a magyar főpapok az annáták fizetésétől föl voltak mentve: jogigényekkel nem léphetnek föl, sőt még a százados gyakorlatra s az elévülésre sem hivatkozhatnak, mivel a kegyelemből tett engedmények az elévülést kizárják; a főpapoknak e szerint abban meg kell nyugodniok, hogy a szent-szék a díjakat kegyelemből engedi el, csakhogy biztosító nyilatkozatot kell kérni az iránt, hogy a püspökök mindaddig, a míg székhelyeikre visszatérhetnek, a bullákat díj nélkül kapják meg ha pedig Rómában a bullák ingyen kiállításába beleegyezni nem hajlandók, Jakusics azt az ajánlatot teheti, hogy mindegyik főpap összesen száz aranyat fizet.

Jakusics emellett meg volt bizva, hogy Magyarország védelmének költségeire pénzsegélyt kérjen és a pápa közbenjárását eszközölje ki a franczia királynál a végből, hogy az a törökkel és az erdélyi fejedelemmel III. Ferdinánd ellen szövetségre ne lépjen.[1215]

Jakusics Rómába érkezvén és a helyzetről magának tájékozást szerezvén, czélszerűnek itélte, hogy a bullák díj nélkül való kiállításának kedvezményét egyelőre csak a tényleg kinevezett és még meg nem erősített főpapok részére kérje. Erre nézve folyamodást nyujtott be és élő szóval is előterjesztést tett, mikor 1645. február 15-ikén, X. Incze pápától, ki néhány hónappal azelőtt lépett szent Péter székére, fogadtatott. Ez az 1643-ik évben működött bíbornoki bizottság megállapodására utalt, a mely szerint a kedvezmény nem egyszersmindenkorra és csak egyes egyházak részére volna megadandó. Jakusics hangsúlyozta, hogy ő a kedvezményt csak a tőle megnevezett főpapok javára kéri; de mivel az összes magyarországi egyházakra egyaránt súlyos csapások és terhek nehezednek, nem volna igazolható, hogy a kedvezményben csak bizonyos egyházak részesüljenek. Mire a pápa őt jóakaratáról biztosítván, értesítette, hogy az ügyet a bíbornoki collegium elhatározása alá bocsátja.[1216]

A bíbornokok, hogy a szent-szék jogait minden kétség és

támadás ellen biztosítsák, azt határozták, hogy Jakusics mint egri püspök, a saját megerősítéseért tíz aranynyal nagyobb díjat fizessen, mint elődje fizetett. És miután ő ebben megnyugodott, a szent-szék az 1642-ben kinevezett Lippay György esztergomi érsektől fizetendő díjat 4000 aranyról százra szállította le, a többi főpapokat pedig a díj fizetésétől teljesen fölmentette.[1217]

Jakusics a királyhoz intézett előterjesztésében utalt azokra a mulasztásokra, a miket a magyarországi főpapok a szent-szék irányában elkövetnek és a melyekből a magyar királyi kegyúri jogra is sérelmes következmények háramolnak. Ugyanis a kinevezett főpapok a megerősítést kieszközölni elmulasztván, a szent-szék jegyzőkönyveiben a királyi adományozáshoz tartozó némely püspökség betöltésének nyoma emberi emlékezetet meghaladó idő óta nem található. Mikor azután az ilyen püspökségre kinevezett főpap a megerősítésért folyamodik, a római curiánál az iránt, vajjon a kinevezés a magyar királyt megilleti-e? kétséget támaszthatnak. Ezen baj elhárítása végett Jakusics szükségesnek látta, hogy a király a kinevezett főpapokat mindig a megerősítés haladéktalan kieszközlésére hivja föl.

Továbbá javasolta, hogy a király «az örökös tartományok» bíbornok-protectora mellett egy külön ügyviselőt alkalmazzon, a ki a király és «a nemzeti egyházak» jogait erejéhez képest oltalmazza.

Előterjesztését a következő ponttal zárja be: «Mondják, hogy Dalmátiában, a traui káptalan levéltárában, feltalálható II. Szilveszter pápa bullája, melyben szent István királyt széleskörű hatalommal ruházza föl és a magyar koronához tartozó összes egyházak ügyeinek intézésében helynökévé rendeli. Ezt a bullát Verancsics Antal esztergomi érsek, mikor egyik követsége alkalmával Trau városában tartózkodott, lemásolta, Inhoffer Menyhért jezsuita atya pedig munkájában közzétette. Hogy a szent korona jogait minél hathatósabban meg lehessen védeni, méltóztassék Felséged követe, Rabatta Antal gróf útján, a fenséges velenczei köztársaságnál a bulla eredeti példányát, vagy legalább hiteles másolatát megszerezni...; ezzel ugyanis Felséged jogait a szent-széknél biztos sikerrel megvédelmezhetjük»[1218]

E helyen először találkozunk hivatalos iratban a Szilveszter-féle bullával,[1219] melyet a megelőző 1644-ik esztendőben, Inhoffer Menyhért jezsuita atya az ő magyar egyháztörténelmének Rómában nyomatott első kötetében közzétett. Inhoffer elmondja, hogy a bullát

Verancsics Antal 1550-ben a traui káptalanban fölfedezvén, lemásolta; a másolat idő folyamán különböző egyének birtokába jutott; azt végre Levakovics Rafael horvátországi származású szent-ferencz-rendi szerzetes, a szláv szertartási könyvek javítója, mikor VIII. Orbán pápától a szent-föld ügyében Bécsbe küldetett, szerezte meg és neki közlés végett átadta.[1220]

Ez a Szilveszter-bulla Istvánhoz, «a magyarok vezéréhez», van intézve. A pápa örömét fejezi ki István követének. Asztrik kalocsai püspöknek, megjelenése fölött. Dicséri István vallásos buzgóságát, a szent-szék iránti hódolatát és nagylelküségét, melylyel országát és népét szent Péternek ajánlotta föl. Mindazt, a mit kért, a királyi koronát és czímet, az esztergomi érsekséget és a többi püspökségeket készséggel megadja neki. Az országot és népet a római egyház pártfogása alá fogadván, a királynak és utódainak visszaadja és adományozza. Mivel István az apostolok tisztében járt el, a pápa és a papok hivatását töltötte be: őt és utódait azzal a kiváltsággal ruházza föl, hogy, miután a küldött koronával megkoronáztattak az apostolság jelvényét, a keresztet, magok előtt vitethessék, továbbá országuk jelen és jövendő egyházait a pápa helyett intézhessék és rendelhessék.

Hosszú időn át ezen pápai irat hitelessége iránt elkeseredett irodalmi vita folyt. Ma már a történeti kritika minden kétséget kizáró módon földerítette, hogy álművel van dolgunk, mely Hartvik legendájának és VII. Gergely pápa leveleinek fölhasználásával, de a pápai cancellária X. századbeli formáinak ismerete nélkül szerkesztetett.

Több oldalról Levakovics Rafael felé irányult az a gyanu, hogy a bullát ő koholta vagy legalább részben meghamisította. Erre alkalmat adott Levakovicsnak Bécsből Rómába Aldobrandini bíbornokhoz intézett egyik levele, melyben így ír: «A magyarok abban a meggyőződésben élnek, hogy, mivel őket a keresztény hitre királyaik térítették meg, országukra a pápának semmi joga nincs. Hogy őket helyesebb nézetre vezessem, Szilveszter pápának bizonyos levelét adtam nekik át és gondoskodni fogok, hogy az valamely módon napvilágot lásson. Szándékom volt, hogy oly módon közlöm, mintha Rómában találták volna, de azt Méltóságod engedélye és tudta nélkül tenni nem mertem».[1221]

Éppen ez a levél azt bizonyítja, hogy Levakovics a Szilveszter-bullát nem hamisította, nem koholta. Ugyanis saját tanúsága sze-

rint ő a bulla szövegét a magyarokkal közölte, mielőtt annak fölfedezése felől Rómába jelentést tett volna; arra, hogy a levelet közzéteszi, eltökéllette magát, a nélkül, hogy a szent-szék engedélyét kikérni szükségesnek látná. Csak arra, hogy a levelet úgy tegye közzé, mintha Rómából kapta volna, nem mert önhatalmából vállalkozni.

Az, a ki valamely okirat lelhelyének meghatározása tekintetében incorrect szándékát elöljáróinak beleegyezése nélkül megvalósítani nem bátorkodik: bizonyára nem vállalkozik arra, hogy azt az okiratot a maga felelősségére hamisítsa és értékesítse.[1222]

Egyébiránt Rómában Levakovics incorrect szándékát nem helyeselték, valósításához a felhatalmazást nem adták meg; a miért is Levakovics, mikor a levelet Inhoffernek közlés végett átadta, lelhely gyanánt Trau városát, nem Rómát nevezte meg. Ha tehát a római curiánál a kért fölhatalmazást megtagadták, bizonyára nem tehető föl, hogy egy hasonlíthatatlanul súlyosabb beszámitás alá eső tényhez, a hamisításhoz és a hamisítvány közléséhez beleegyezésöket megadták.

Végre, ha annak a fölfogásnak, hogy a pápa Magyarország irányában semmi jogot sem igényelhet, megdöntésére a szent-szék valamelyik ügynöke okiratot hamisít, abba bizonyára nem vesz föl, vagy nem hagy meg olyan nyilatkozatot, a melyből az tünik ki, hogy a pápa Magyarország irányában jogairól a magyar királyok javára lemondott.

Levakovicsot, a mikor a Szilveszter-levél az ő kezeibe került, az a részlet ragadta meg, a mely szerint szent István Magyarországot a római egyháznak ajánlotta föl, Szilveszter pedig az országot szent Istvánnak és utódainak kormányzására bizta s a királyokat arra kötelezte, hogy trónraléptök alkalmával a pápának engedelmességet fogadjanak. Ebből csakugyan azt a következtetést lehetett levonni, hogy a magyar király a szent-székhez hűbéri viszonyban áll. Mindazáltal ilyen viszony létesítésére a XVII. század közepén a római curiánál senki sem gondolt. Ellenben igenis gondoltak arra, hogy a magyar király kegyúri jogait az egyetemes egyházjog korlátai közé szorítsák. Ezen törekvés pedig a Szilveszter-bullában támogatásra nem talál. Ezért ezt a bullát a szent-szék soha sem használta föl.

Ellenkezőleg a bulla alkalmas volt arra, hogy a királyi kegyúri kiváltságok védelmére azok kezeiben, a kik Werbőczi és Pázmány

hagyományainak örökösei voltak, fegyverül szolgáljon. Csakugyan, mint láttuk, az első, a ki jelentőségét felismerte és fölhasználta, a király követe: Jakusics volt, a ki abban nemcsak a kegyúri kiváltság bástyáját látta, hanem abból azt a következtetést is levonta, hogy a szent-szék, mely Magyarországot pártfogása alá fogadta, megmentésére áldozatokat hozni köteles.

Minthogy tehát az ő felfogása szerint a Szilveszter-bulla a magyar király jogait és a szent-szék kötelességeit formulázta: az a gondolat támadhatna, hogy az okirat-hamisítót a királyi kanczellária környezetében kellene keresni. De ezen föltevést kizárja Jakusicsnak a királyhoz intézett fölhivása, hogy a levél eredetijét vagy hiteles másolatát szerezze meg, a mi az ő jóhiszeműségét minden kétségen felül helyezi.[1223]

A hamisítás időpontja, szerzője és czélja tekintetében a homályt eloszlatni ekkorig nem sikerült.

* * *

Az 1646-ik év május elején Pozsonyban megnyilott országgyűlésen, III. Ferdinánd kiséretében megjelent a nuntius, Melzi Camillus capuai érsek. Az Esterházy Miklós halálával megüresedett nádori szék betöltésének kérdése a katholikus egyházra nagy fontossággal birván, odahatott, hogy az ország első állására buzgó katholikus főúr emeltessék. A király megnyugtatta azzal a kijelentéssel, hogy ilyenre fog kétségkívül a választás esni.

A nuntius a királyt arra is kérte, hogy a linczi békekötésben foglalt, a katholikus egyházra sérelmes megállapodások módosítását eszközölje ki.

A király igérte, hogy mindent, a mi hatalmában áll, meg fog tenni; de megjegyzé, hogy «az eretnekek nagyon makacs emberek, ha tehát a német birodalomban a háború szerencsétlenül folyik; és Münsterben a béketárgyalások eredményre nem vezetnek, a magyar országgyűléstől sem lehet jót várni».

A nuntius erre kijelenté, hogy, a mennyiben a magyar országgyűlésen a vallás ügyére sérelmes végzések alkottatnak, nehogy azok ellen tiltakoznia kelljen, ő távozni fog.

A király azzal igyekezett őt megnyugtatni, hogy a végzések azonosak lesznek az 1638-ik évi törvényekkel, a melyeknek megalkotásánál a pápai követ jelen volt, a nélkül, hogy tiltakozott volna.[1224]

A nuntius ezzel szemben szükségesnek látta a tiltakozást, a melyet a királyhoz intézett iratban a következőképpen fogalmazott: «A magyar országgyűlés néhány törvényczikkelyt alkotott és készül alkotni, melyek az egyetemes zsinatok kánonaival és a pápák rendelkezéseivel ellentétben állanak, egyszersmind a római katholikus vallásra, az egyházi személyekre, joghatóságra és javakra sérelmesek. Ennek következtében, noha Felséged legjobb szándékát és a kedvezőtlen időviszonyokat ismerem, hivatalom kötelessége és elődeim példája arra késztet, hogy Felségednek helytelenítésemet kifejezzem... Kérem és buzdítom tehát első sorban Felségedet, mint katholikus fejedelmet, ezen apostoli ország királyát és a szent egyház oltalmazóját, hogy védelmezze meg a katholikus vallás épségét és tisztaságát; óvja meg az egyházi személyeket, hatóságot, javakat és helyeket minden sérelemtől és kártól; ne engedje és ne egyezzék bele, hogy bármi azok ellen elkövettessék. Ellenkező esetben, ha bármi történnék vagy már történt volna, én ő szentsége és az apostoli szent-szék nevében ellenszegülök, ellenállok és ellenmondok... bizonyos lévén a felől, hogy ő szentsége és az apostoli szék szintén ellenszegül, ellenáll és ellenmond».

Ennek az óvásnak egy példányát a nuntius június végén benyujtotta a királynak, a ki azt átvette és kijelentette, hogy a magyar udvari kanczellária irattárában fogja elhelyeztetni.[1225]

***

A következő évben Lippay György primás nemzeti zsinatot tartott. Megnyitó előterjesztésében fölemlített egy sérelmet, melyet a magyar királyi kegyúri jog a szent-szék részéről szenvedett. Ugyanis két év előtt a király Pozsegai Marinust biduai czímzetes püspökké nevezte ki és a pápának a végből ajánlotta, hogy a szendrői püspökség adminisztrátorává rendeltessék; a pápa ellenben őt belgrádi püspökké nevezte ki, gondjaira bízván a szerémi püspökség területét és a bosniainak egy részét. A bécsi udvarnál a XIV. században alapított belgrádi püspökség felől többé tudomással nem birtak és ezért a pápa eljárását úgy értelmezték, hogy a magyar korona területén a király hozzájárulása nélkül új püspökséget alapított, a mi ellen a római udvarnál levő császári követ fölszólalt.[1226]

A primás szintén erre az álláspontra helyezkedett, egyúttal panaszosan szólott zsinati előterjesztésében arról is, hogy a szentszék a király által kinevezett czímzetes püspököket, névszerint az

erdélyit, megerősíteni vonakodik; úgyszintén arról is, hogy a magyarországi püspököktől a bullákért járó, régebben elengedett díjakat Rómában újból követelik. Másfelől mindazáltal szükségesnek látta ő is, hogy a királytól «kinevezett és választott» püspökök a megerősítés kieszközléseért haladék nélkül tegyék meg a lépéseket; szintúgy azok is, kik egyik püspöki székről másikra helyeztetnek át, mert az egyházmegyéjökhöz való kapcsolatukat csak a pápa oldhatja föl és a püspöki fölszentelés a joghatóságot arra az egyházra, a hová áthelyeztetnek, nem adja meg.[1227]

A magyar főpapok ekkor, álláspontjuk megszilárdítására azt kezdették hangsúlyozni, hogy «az apostoli királytól származó kinevezés a kinevezettet, mind a lelkiekben, mind a világiakban, a joghatóság teljességével ruházza föl».

Erre nézve a szent-szék fölfogását a nuntiushoz küldött emlékiratban szabatosan formulázva találjuk. «Ha a magyar főpapok» — így szól ez — «igényeiket arra alapítják, hogy szent István királyt a szent-szék az apostoli követség jogaival ruházta föl, tudniok kell, hogy ez személyes kiváltság volt, mely utódaira nem szállott át; a mint ez Baronius munkájából és szent Istvánnak Hartvik-féle életrajzából kitünik. Ha pedig arra hivatkoznak, hogy a magyarországi püspökségeket a király javadalmazta, tudniok kell, hogy ezen czímen csak a bemutatás és kinevezés, nem a választás joga szerezhető meg. Elévülés útján sem szerezhette meg a király a választás jogát; mivel a világiak a főpap-választás jogának gyakorlására a képességet nélkülözik, és így az elévülésnek ezen tekintetben helye nincs.»[1228]

A bécsi nuntius a magyar főpapok körében uralkodó jogi fölfogás forrását nyomozván, azt Pázmány 1635-ik évi emlékiratában fedezte föl; minélfogva másolatát Rómába is megküldötte «mint curiósumot» — úgymond — «mert jól tudja, hogy okoskodása egészen alaptalan!»[1229]

Ezalatt a belgrádi püspökség megszüntetése tárgyában előterjesztett királyi kérés teljesíttetlen maradt. És mikor a püspök 1650-ben meghalt, utódjává a pápa Benlics Máté szent Ferencz-rendi szerzetest azonnal kinevezte s őt «az alsómagyarországi katholikus hívek» körében a püspöki teendők végzésére fölhatalmazta és a szendrői püspökség adminisztrátorává rendelte (1651); majd utóbb a Száva és Dráva között fekvő területet a bosniai püspökségtől elszakítván, a belgrádi püspökséghez csatolta.[1230]

Ezen rendelkezések ellen a közvetlenül érdekelt bosniai és

szerémi püspökök fölszólaltak;[1231] III. Ferdinánd király pedig «ilyen ujításokat Magyarország királyára sérelmeseknek» jelezvén, a pápát kérte, hogy «Magyarország szent koronája jogainak megingatásával, új püspökségeket ne alakítson és a korábbi állapotokat állítsa vissza».[1232]

X. Incze 1655 elején meghalt, anélkül, hogy ez ügyben intézkedett volna. Utódja, VII. Sándor, uralkodása első éveiben, foglalkozott ezzel a kérdéssel.

Lipót király, ki időközben (1657) a magyar trónt elfoglalta, az 1660-ik év őszén Benlics belgrádi püspököt bosniai püspökké nevezte ki, abban a reményben, hogy így a belgrádi püspökség eltörlését kieszközölni könnyebb lesz.[1233]

Azonban ezzel a bonyodalom még nagyobb lett. Rómából ugyanis az a hír érkezett Bécsbe, hogy VII. Sándor pápa a bosniai püspökséget önhatalmulag szándékozik betölteni. A nádor és a magyar tanácsosok az 1661-iki újév napján a nuntiust, kivel a császári várlakban találkoztak, figyelmeztették, hogy ez a püspökség csak a királyi kinevezés alapján tölthető be. A nuntius megnyugtatta őket és igérte, hogy Rómába jelentést tesz. Még aznap váltotta be szavát és a szent-széket óvta oly lépéstől, mely ujabb bonyodalmat szülhet. Utalt arra is, hogy a királynak, tekintettel a magyar rendek között észlelhető forrongásra, kettőzött buzgósággal kell a korona jogai fölött őrködnie.[1234]

Ezen figyelmeztetésnek meg volt az az eredménye, hogy a szent-szék a bosniai püspökség betöltésére vonatkozó szándékának megvalósítását elnapolta. De el nem ejtette. Hogy nem hatalmi érdek, hanem a legnemesebb indokok vezérelték, a Propaganda-congregatió titkára által a császári követhez benyújtott emlékirat igazolja.

«Annak a kérdésnek eldöntése» — így szólott — «vajjon a bosniai püspök kinevezése a magyar királyt megilleti-e?» nem tartozik a Propagandához, a mely csak arról köteles gondoskodni, hogy Bosnia szánalomraméltó katholikus lakosai a kellő főpásztori gondozást ne nélkülözzék. Ő négy év óta intézi a propaganda ügyeit, ezalatt ismételten kisérlé meg a török uralom alatt álló püspökségekre a királytól kinevezett püspököket rábirni, hogy egyházmegyéjökbe menjenek, vagy legalább annak közelében válaszszanak székhelyet; de czélját egyetlen egy esetben sem érte el. E fölött egyébiránt legkevésbbé sem csodálkozik, mert tudja, hogy azok, a kik ilyen püs-

püspökségeket keresnek, csak arra vágyódnak, hogy magasabb rangot és az országgyűlésen széket szerezzenek, azután egyházmegyéjökkel nem gondolnak, a propaganda-congregatióhoz jelentéseket nem küldenek, sőt a hozzájuk Rómából írt leveleket rendszerint válasz nélkül hagyják. Ama tartományokban a kereszténység végső maradványainak megmentése végett, a congregatio mindenhová, a hol lehetséges volt, a szent-széktől kiszemelt püspököket küldött; vagy pedig, a magyar király jogainak sérelmét elkerülendő, új püspökségeket állított föl és a püspököknek alkalmas székhelyet jelölt ki. Így a belgrádi püspökséget fölállította és a szent-széktől megválasztott belgrádi püspököt adminisztrátorrá rendelte még öt olyan püspökségben, a melyeket a magyar királytól kinevezett püspökök teljesen elhanyagolnak, azzal tetézvén mulasztásukat, hogy ennek pótolásában mást is megakadályoznak. Előadását azzal fejezte be, hogy Benlicsnek, mivel gyenge és erélytelen ember, a bosniai püspökségre áthelyezését a szent-szék jóvá nem hagyhatja.»[1235]

Ugyanekkor a szent-széknél a kérdés jogi részét is tárgyalták. Elismerték, hogy a bosniai püspökség gyakran királyi kinevezés alapján töltetett be; de ezt a szent-szék csak azért engedte, mert a királytól kinevezett püspökök az országgyűlésen ülést birnak és a főpapi szavazatok számának szaporítása a katholikus egyház érdekében áll; egyúttal ismételten kinyilatkoztatta, hogy a magyar király kegyúri joga, melyet szent István a magyarországi püspökségek alapításával szerezett, arra a tíz püspökségre szorítkozik, melyeket szent István alapított; míg a Magyarországon kívül fekvő területre, főképp, ha az idegen fejedelmet ural, nem terjedhet ki; a mely eset a törökök kezeiben levő Bosniára nézve forog fönn; és a szent-szék, mely a magyar koronának Velencze kezeire jutott területén a püspökségeket szabadon tölti be, a török uralom alá jutott területen ugyanazt a jogot igényelheti.[1236]

Ezzel szemben a magyar királyi udvarnál, a bosniai püspökségre való kinevezési jog megóvása végett, az érvek hosszú sorozatával léptek föl. A római álláspont ellen intézett támadásban nemcsak azokkal a régi fegyverekkel harczoltak, a miket Werbőczi fegyvertára őrízett; hanem azzal az újjal is, a mit a Szilveszter-féle bullában birni véltek.[1237]

Mindazáltal a királyi udvarnál a propaganda titkárától jelzett bajok orvoslásának szükségességét kellően méltányolták; készek voltak a szent-széknek biztosítékot nyujtani arra nézve, hogy ezen-

túl a királytól kinevezett püspökök főpásztori kötelességeiknek megfelelni és egyházmegyéjökben tartózkodni fognak.[1238]

A pápa ezen ügy tárgyalására bíbornokokból bizottságot alakított, mely hosszú tanácskozás után egyhangulag azt a véleményét terjesztette a pápa elé, hogy a bosniai püspökségre a kinevezési jog a magyar királyt nem illeti meg.[1239]

VII. Sándor pápa ezt a véleményt nem tette magáévá. Attól a szándéktól vezérelve, hogy a magyarországi püspökségek tekintetében fönnforgó összes vitás kérdéseket, mindkét félre nézve megnyugtató módon megoldáshoz juttassa: az engedmények terére lépett. Az államtitkár, 1662. október 7-ikén, a bécsi nuntiust értesíti, hogy ő szentsége kiválóan tekintettel van azokra a veszélyekre, a mik ama szegény egyházakban a katholikus vallást fenyegetik, a míg a királyi udvarnál és a római curiánál kevésbbé fontos érdekek fölött küzdelem foly. «Ő szentsége tehát» — úgymond — «legfőbb kötelességét, a melytől eltérnie és a melyet semmiféle tekintetnek alárendelnie nem szabad, fölismervén, Uraságodat fölhívja, hasson oda, hogy a császári felség a vele született buzgóságnak szintén minden más tekintetet rendeljen alá. Viszont a kinevezési igények tekintetében ő szentsége részéről engedményeket helyezzen kilátásba, csakhogy egyszer az ügy oly módon rendeztessék, hogy jövőre az egyházak sürgető szükségeit nehézség nélkül ki lehessen elégíteni. A kiváltságok érvényességöket elvesztik, mikor a viszonyok változtával veszélyeztetik azon érdekeket, a melyek javára adományoztattak; ennélfogva ő szentsége kijelenthetné, hogy a magyar királyoktól kiváltság vagy szokás alapján gyakorolt jogok amaz egyházak jelen helyzetében, a kánonok szabványainak megfelelően, elenyésztek. Mindazáltal ő szentsége, ki a népek lelki javáról való gondoskodásban ismeri föl első kötelességét, a jogain ejtett sérelmektől szivesen eltekint, csakhogy a bajok orvoslását megkönnyítse.

«Ugyanis minden üresedés alkalmával, míg hónapok telnek el vitatkozásokban, a hívek, lelki érdekeik jelentékeny kárára, főpásztor nélkül maradnak. Ez onnan van, hogy a miniszterektől vagy udvari méltóságoktól fölkarolt ambitiosus barátok és világi papok történeti emlékekből régen elpusztult püspökségek czímeit nyomozzák ki és adományul nyerik. Pedig az elpusztult egyházak czímeinek fölélesztése a kánoni törvényekkel meg nem egyeztethető, a szükségletnek sem felel meg. A czímek szaporítása a nehézségeket növeli, az ambitiókat ápolja, a püspökök között viszályokat támaszt.

És míg előbb az elpusztult egyháznak egyik szomszéd püspök mint adminisztrátor meglehetősen gondját viselte: azt az új püspök teljesen elhanyagolja. Ugyanis a király által kinevezett püspökök nyugodt lelkiismerettel élnek abban a meggyőződésben, hogy egyházmegyéjöket fölkeresni nem kötelesek és, ha a magyar országgyűlésen megjelennek, azzal hivatásukat teljesen betöltik, legfölebb a legelső ajánlkozó barátot helynökké rendelik és vele azután többé nem gondolnak. Ezenfelül többen közülök a pápai megerősítés kieszközléseért lépéseket nem tesznek, magokat püspökké föl nem szenteltetik. Ha azután ilyen püspököknek mulasztásait a szent-szék azzal igyekezik pótolni, hogy adminisztrátorokat rendel: ezeket a czímzetes püspökök helynökei visitatiók foganatosításában, a hívek lelki szükségleteinek kielégítésében megakadályozzák. Ilyen állapotokból a katholikus hitre és a hívekre súlyos hátrányok származnak. Ha minden főpásztor úgyis köteles egyházmegyéjének területén tartózkodni, a török zsarnoksága alatt élő hívek szerencsétlen helyzete ezt kétszeresen szükségessé teszi; mert különben évtizedeken át a szentségeket és az istenitiszteletet nélkülözni kényszerülvén, soraikból a gyengébbek a mohamedán valláshoz pártolnak el, vagy a szakadár görög püspökökhöz fordulnak.

«A bajok orvoslásának első föltétele az, hogy megállapíttassék, mely egyházak fognak jövendőre a király kinevezése alapján betöltetni? hogy azután a többi egyházakra a szent-szék a szükséghez képest püspököket nevezhessen, vagy adminisztrátorokat rendelhessen. A királyi kinevezéshez tartozó egyházak megállapításában ő szentsége a legmesszibbre menő engedményeket hajlandó tenni; még ha a jogigények alapossága és a jog gyakorlásának folytonossága tekintetében alapos kétségek merülnének is föl. Az a mély részvét, a mit ő szentsége a török uralom alatt élő szegény népek irányában táplál, arra készteti, hogy a fontos érdekek megmentése kedveért jogait áldozatul hozza. Egyébiránt mindkét fél jogainak megóvása végett, nyilatkozat állíttatnék ki, a mely szerint ez a megállapodás csak a török uralom fönnállásának tartamára szól, és a követendő eljárásból sem a szent-szék, sem a királyi felség jogaira sérelem nem háromolhat.

«Mivel pedig ő felsége nevében az ő római követe kijelentette, hogy a püspökök residentia-kötelezettségét ő szentsége szabadon állapíthatja meg és a püspököket, kik ezen kötelezettségnek eleget nem tesznek, büntetésekkel sujthatja, melyeknek végrehajtásában

támogatását ajánlotta föl: remélleni lehet, hogy panaszra e tekintetben sem lesz többé ok».

Ezen jegyzékhez concordatum-tervezet volt csatolva, melyet a pápa a császárral «szorosan mint Magyarország királyával» kötne.

E szerint annak megállapításához, hogy mely egyházak tartoznak Magyarország királyának «kinevezéséhez és bemutatásához, de nem választásához?» és mely egyházakkal rendelkezik a szent-szék szabadon? a legutóbbi három betöltésnél követett gyakorlat szolgálna alapul. A királyi kinevezés és bemutatás alá eső egyház megüresedése után négy hónap lefolyása alatt, a király alkalmas egyházi férfiút kinevezni és bemutatni köteles. A pápa a kinevezett egyházi férfiút, ha azt a császári udvarnál alkalmazott pápai nuntius bizonyítványa alapján alkalmasnak találja, megválasztja és az üresedésben levő egyház élére állítja. A kinevezett és bemutatott főpapok kötelesek: az apostoli székhez «a megerősítésért és választásért» folyamodni, a bullákat kieszközölni, azután pedig magokat fölszenteltetni, egyházmegyéjökben megtelepedni és a főpásztori teendőkben eljárni. Azok a kinevezett főpapok, kik a megállapított határidőn belül kötelezettségeiknek eleget nem tesznek, mind a püspökség, mind a püspöki rang elvesztésének büntetésével sujtatnak; a mely itéletet a pápa sajátkezű aláírásával ellátott irata alapján, a nuntius hirdeti ki és foganatosítja.[1240]

Ez a tervezet, a bécsi nuntius útján, a királynak megküldetvén, ettől véleményadás végett az ország primásának adatott át. Ez azonban véleményét előterjeszteni késett és a nuntius ismételt sürgetéseit sem vette figyelembe.[1241] Alig merülhet föl az iránt kétség, hogy föltünő hallgatásának magyarázatát a királyi udvarnál kell keresni, a mely a szent-szék javaslatait sem elfogadni, sem visszautasítani nem akarta. Miután több mint fél esztendő mult el a várakozásban, Rómából a nuntiushoz a következő jegyzék küldetett: «Ő szentségét a török területen fekvő magyarországi püspökségek tárgyában tett engedményekre az az óhajtás indította, hogy a nehézségeket, a mik a hívek nagy kárára a püspökségek betöltésénél minden egyes esetben fölmerülnek, elhárítsa. Az ügy elintézésének halogatása arról győzte meg, hogy czélját nem érte el. Nagy mértékben megütközik abban, hogy a lelkek üdvössége és a kereszténység érdeke tekintetbe nem vétetik, és a szent-széktől előadott érvek megfontolására az esztergomi érsek időt nem talál. Ő szentsége, mivel a püspökségek betöltésének elodázását Isten előtt nem igazolhatná és új módozato-

kat ő felsége kielégítésére nem képes javaslatba hozni; arra határozta el magát, hogy ama népek vallási szükségeiről adminisztrátorok kinevezésével gondoskodik, addig, míg az esztergomi érsek időt talál arra, hogy ezzel az ügygyel foglalkozzék!»[1242]

Ennek a jegyzéknek az volt a rendeltetése, hogy a miniszterekkel és az esztergomi érsekkel közöltessék. De az az önmegtagadás, a melylyel a szent-szék a tekintélyén ejtett sérelem megtorlásáról lemondott; és az a finom gúny, melynek fegyvere éles vágást mért az esztergomi érsekre, hatástalan maradt A concordatum-tervezet tárgyalás alá soha sem vétetett és feledésbe ment.[1243] Igy tehát a bonyodalmak időközönként megujultak.

Mikor 1667-ben Tolvaj Ferencz erdélyi püspökké neveztetett ki, Bécsből terjedelmes emlékirat küldetett Rómába, mely a magyar király kinevezési jogát igazolni volt hivatva. Abból indul ki, hogy Magyarország királyainak helynöki joghatóságát, a mit az ország összes egyházainak szervezésére és adományozására a pápáktól különös kiváltság gyanánt nyertek, senki sem vonta kétségbe. Ezt a hatalmat szent Istvánnak és utódainak II. Szilveszter pápa külön bullában adományozta. «A helynöki joghatóságot Magyarország királyainak az összes római pápák meghagyták és megerősítették. Az egyházaknak pápai hatalommal való szervezésére vonatkozó ezt a kiváltságot, a magyar királyok egyéb jogaival és kiváltságaival, a konstanczi zsinat, miként a Hármas-könyvben olvasható, megerősítette.» Szent István király officiumában is, a mit a szertartások római congregatiója jóváhagyott, mondatik, hogy őt a pápa apostolnak czimezte és az egyház szervezésében apostoli hatalommal ruházta föl. «Bizonyos tehát, hogy az apostoli királyok, az apostoli helynökség hatalmának alapján egész Magyarországban szabad adományozással tetszésök szerint a javadalmakra helyeztek és tényleg helyeznek is egyházi férfiakat, a kiket azután azok, kik a kánonok értelmében föl vannak jogosítva, beiktatták és beiktatják...» Az is bizonyos, hogy azok, kiket az apostoli királyok püspökké rendeltek, az apostoli széktől a megerősítést és fölszentelést nehézség nélkül elnyerték.

Arra nézve, vajjon az erdélyi püspök is megerősíthető-e és fölszentelhető-e? kétség támadhat; mert Erdély a magyar koronától elvált, a magyar királyt urának nem ismeri el és egészen a törököktől függ. De ezzel szemben bebizonyítható, hogy Magyarországtól Erdélyt erőhatalom szakította el; hogy az apostoli királyok a pápai

helynökség joghatóságát az erdélyi egyházmegyében mindig föntartották; hogy ezen egyházmegyében az esztergomi érsekek is bizonyos joghatóságot megőríztek; végre, hogy a vallás érdeke az erdélyi püspökségnek az apostoli királytól való függését követeli.

Ezen emlékiratban [1244] fölhozott érvek ellen a római jogászok azt vitatták, hogy a magyar királyt a kinevezési jog csakis a szent Istvántól alapított tíz magyarországi püspökségre illeti meg, a miért is 1539- és 1554-ben a szent-szék az erdélyi püspökséget szabadon, 1600-ban pedig az erdélyi fejedelem kinevezése alapján töltötte be. A szent-szék határozata most is tagadó volt.[1245] Mire a király megnyugodott abban, hogy a pápa Erdélybe apostoli helynököt rendelt.[1246]

Ezalatt a szent-szék részéről megujultak a kisérletek, melyek oda czéloztak, hogy a magyarországi egyház kivételes helyzete az egyetemes egyházi jog szellemében módosuljon.

Spinola laodiceai érsek, nuntius 1665. szeptember 5-ikén a következő jelentést küldi Rómába: «Magyarország némely püspökei, alighogy a császári felségtől kineveztetnek, a nélkül, hogy a szent-széktől a megválasztást és megerősítést bevárnák, azonnal fölveszik a főpapi öltönyt és a javadalom birtokába lépnek. Nem csekélyebb azoknak vakmerősége, kik a császártól egyik egyházból a másikra áthelyeztetvén, mielőtt a kötelék, a mi őket az egyik egyházhoz csatolta, föloldatnék, mindjárt fölveszik a másik egyház czimét, annak területén végezik a püspöki rend és joghatóság tényeit, habár ezek, az apostoli megerősítés hiányában, tilosak és érvénytelenek. A veszprémi püspök hét év óta győri püspöknek tekinti magát, a nélkül, hogy föl volna szentelve püspökké. Pálfy, csanádi püspökké fölszenteltetése után, fokozatosan több egyházra mozdíttatván elő, jelenleg mint egri püspök végezi a főpapi teendőket, a nélkül, hogy a szent-széktől megerősíttetett volna. A nyitrai püspök, a királyi kanczellár, a kalocsai érsek czimét pápai megerősítés nélkül viseli. Ezek a törvénytelenségek Isten egyházában botrányok szülői lévén, és az ilyen főpapok gondjaira bizott hivek lelki üdvösségét veszélyeztetvén, gyors reformot látszanak követelni».

Az államtitkár a válaszjegyzékben «a magyar főpapok példás magaviselete és az apostoli szék iránti hódolatuk» felől elismerőleg nyilatkozván, csodálkozását fejezi ki a fölött, hogy visszaéléseket türnek, a melyekkel lelkiismeretüket súlyosan terhelik, ezért a nuntiust utasítja, hogy «a kiváló erényekkel és buzgósággal ékeskedő»

primással értekezzék, a ki a kellő rendszabályokat alkalmazni vagy legalább kijelölni fogja.[1247]

Szelepchényi György, ki ezidőben neveztetett kf primássá, igérte, hogy a főpapokkal tartandó értekezletben a szent-szék szándékainak megvalósítására alkalmas eszközöket meg fogja állapítani.[1248] Azonban semmi sem történt. Minden a régi állapotban maradt.

Mindazáltal a szent-szék nuntiusa néhány olyan tünetet is jelezhetett, a melyek azzal a reménységgel biztatták, hogy erőfeszítései nem maradnak eredménytelenek.

Az 1665-ik év végén a király ábrahámi apáttá nevezvén ki egy német udvari káplánt, ezt a királyi kanczellár utasította, hogy adománylevelét jóváhagyás végett a pápai nuntiusnak mutassa be. Egyszersmind úgy nyilatkozott a kanczellár, hogy jövőben az ország összes egyházi méltóságai, kik bullákat Rómából kieszközölni nem kötelesek, mielőtt méltóságuk birtokába lépnek, a szent-szék nuntiusának jóváhagyását fogják kikérni. A nuntius a szent-szék iránti hódolat ezen tényét, «melyhez hasonlóval hivatalbeli elődjei nem dicsekedhettek», élénk örömmel üdvözölte.[1249] Azt Rómában is megelégedéssel vették tudomásul. De itt abban a véleményben voltak, hogy, ha a kinevezett egyházi dignitáriusok a szent-szék jóváhagyását kikérni kötelesek, a nuntius az ő rendes hatáskörében, külön fölhatalmazás nélkül, a jóváhagyást nem adhatja meg; azt kívánták tehát, hogy jövőben a kanczellár forduljon Rómába, a hol a jóváhagyás díj követelése nélkül fog megadatni. Azon esetre, ha ezen kívánatban a kanczellár «megütköznék»; a nuntiusnak a jóváhagyás megadására a fölhatalmazás megadatott.[1250]

A szent-szék régtől fogva helytelenítette azt a gyakorlatot, a mely szerint a királyi kanczellár tisztét megyés püspökök töltötték be, a kik ily módon főpásztori kötelességeik teljesítésére képtelenekké váltak. 1666-ban Szelepchényi György kanczellárnak esztergomi érsekké kineveztetése alkalmával a nuntius kivitte, hogy utódjául Szegedi Ferencz pozsonyi prépost neveztetett ki, a minek hirét a pápai udvarnál nagy megelégedéssel fogadták.[1251]

Hasonlólag a nuntius ki tudta eszközölni azt is, hogy a királyi bemutató iratok, melyek Szelepchényi esztergomi érsek, majd csak hamar a kalocsai érsek és a knini püspök részére a megerősítést kérték, mivel az «adományozás» kifejezést tartalmazták, visszavétettek és ezen kifejezés mellőzésével újból fogalmaztattak.[1252]

HETEDIK FEJEZET.

VII. Sándor pápa és Zrinyi Miklós. — X. Kelemen. — Buonvisi nuntius Lengyelországban és Bécsben. (1658—1676.)

A HARMINCZÉVES háború véres tusái közepett a keresztény világ megfeledkezett a közös ellenségről, és úgy látszott, mintha a lelkekből kihalt volna a szánalom érzete azok iránt, a kik a török iga alatt a fölszabadulásért sóvárogtak.

Ugyanakkor az ozman birodalom trónján sem ültek olyan szultánok, a kik a kedvező alkalmat uralmuk kiterjesztésére fölhasználni kívánták volna. Több évtizeden át a magyar korona területe támadásuktól meg volt kimélve; míg 1658-ban II. Rákóczi György erdélyi fejedelem szerencsétlen politikájával magára vonta a porta haragját.

A fejedelem ekkor a bécsi udvar és a szent-szék támogatásáért folyamodott. Érintkezésbe lépett a bécsi nuntiussal, Pannochiescho Scipio pisai bíbornok-érsekkel, majd ennek márczius második felében visszahivatása után titkárával, Rossi Benedekkel, ki féléven át a nuntiaturát vezette. Közbenjáró gyanánt gróf Nádasdy Ferencz országbíró szerepelt, ki azzal kecsegtette a pápát, hogy a katholikus egyháznak Erdélyben nagy előnyöket, a püspökség és a jezsuita collegiumok visszaállítását lehet biztosítani.

Azonban a fejedelem, mikor erre nézve kötelező nyilatkozatot követeltek tőle, igen tartózkodó volt; «az országbírónak, a pápának és a királynak» csak annyit igért, hogy a katholikusokra sérelmes törvényeknek «az ország hozzájárulásával» eltörlését «nem fogja akadályozni». Ez kielégítőnek nem találtatván, később egy második nyilatkozatában tovább ment, de igéreteinek értékét kétessé tette az a záradék, hogy azok megvalósítására nézve csak, «a mennyiben ez a saját személyétől függ», vállalt kötelezettséget.

Ezalatt közvetlenül a pápához is fordult levélben, melyet Rossi útján küldött Rómába.[1253]

VII. Sándor pápa arra utalt válaszában, hogy nuntiusa és Nádasdy útján előnyös tudósításokat kapván felőle, gyakran imádkozott érette, hogy Isten «őt a teljes igazsághoz vezetvén», hosszú élettel áldja meg és majdan az örök üdvösség részesévé tegye; ő (a pápa) ekkorig is buzgón fáradozott azon, hogy a törökök hatalmának megtörésére a keresztény fejedelmek egyesüljenek; noha igyekezetei meghiúsultak, nem esik kétségbe, bízik Isten irgalmában; végül a katholikus egyház érdekeit a fejedelem pártfogásába ajánlja.[1254]

Annak daczára, hogy ezen irat tartalma egyáltalán nem volt biztató, a fejedelem az év végén egy ujabb kisérletet tett. Egy szent-Ferencz-rendi szerzetest küldött a pápához levéllel, melyben a törökök részéről fenyegető veszélyeket adja elő és bejelenti, hogy ellenök nem szünik meg küzdeni. A pápai válasz az ő elhatározása magasztalásánál egyebet nem foglal magában.[1255]

Rákóczi magára hagyatva csakhamar elbukott. Utódja Kemény János szintén azon volt, hogy a szent-szék jóakaratát megnyerje. Az 1661-ik év tavaszán ő is egy szent-Ferencz-rendi szerzetest küldött a pápához, levelében kijelentvén, hogy kész a törökök ellen síkra szállani. A pápa nem hagyta el ő irányában sem tartózkodó állását;[1256] azonban ekkor a törökök ujabb terjeszkedésének, különösen Várad elestének hatása alatt fölszólítást intézett a katholikus fejedelmekhez, hogy a törökök ellen létesítendő szövetség ügyében követeket küldjenek Rómába. A követek egybegyűltek, és a tárgyalások egy egész esztendőn át folytak,[1257] a míg a pápai katonák és a franczia követség szolgaszemélyzete között fölmerült összeütközés következtében megszakadtak.

VII. Sándor pápa pénzsegélyt nyujtott Lipótnak, mikor ez 1664-ben a törökök ellen hadjáratot készült indítani. Egyúttal Zrinyi Miklósnak a törökök elleni küzdelemben kifejtett erőfeszítéseit és kivívott sikereit élénk és méltányoló figyelemmel kisérte. Ismételten hozta tudomására bécsi nuntiusa útján elismerését, melyet az 1664-ik évben tavasz nyiltával közvetlenül ő hozzá intézett levélben tolmácsolt.

Magasztalásokkal halmozta el őt, a kinek «már neve is a hatalmas ozmanokat rémülettel, a keresztény világot reménynyel tölti el». Buzdítja, hogy «az örök dicsőséghez vezető úton» haladjon továbbra is. Őt és családja összes tagjait, «szent Péter pártfogása és védnöksége alá» fogadja. Egyúttal megszentelt emléktárgyakat küld és bucsúkat engedélyez neki.

Az egyház fejének kitüntető figyelme a legalkalmasabb pillanatban kereste föl a hős vezért, ki mélyen elkeseredve és csüggedve élte napjait a kanizsai táborban. Egyetlen napsugár az, mely pályája alkonyán az irígység és féltékenység sötét felhőin keresztül tör. A pápához írt köszönőlevélben sem titkolja csüggedését; de hangsúlyozza hogy a szent-atya jóakarata által ösztönözve, még buzgóbban fog a kereszténységnek szolgálni és utolsó csepp vérét is ontani kész.

Néhány héttel utóbb történt, hogy a török nagyvezér Zerin várát megvívta és lerontotta, a nélkül, hogy Montecucoli tábornagy, ki a közelben táborozott, megmentésére kisérletet tett volna. Zrinyi július elején Bécsbe ment, hogy panaszt tegyen és előadja igényeit, melyeknek teljesítésétől a király hadiszolgálatában maradását függővé tette.

Caraffa nuntius pontos és kimerítő jelentéseket küldött Zrinyi bécsi tartózkodásáról Rómába. Az egyikhez mellékelte a király elé terjesztett nevezetes emlékiratát.

A nála tett látogatás alkalmával Zrinyi fölemlíté, hogy a pápától kapott levél másolatait országszerte terjesztette.

Elutazása után a nuntius szeptember 13-ikán titkos jegyekkel írt jegyzékben a következőket jelenti: «Hire jár, hogy Zrinyi Miklós gróf a törökökkel alkudozik. Utána jártam a dolognak s arról győződtem meg, hogy a hír teljesen alaptalan. Ő felségére és a kereszténység ügyére nem előnyös, hogy tétlenségben hagynak ilyen tekintélyes és kiváló férfiút, a ki azután kétségbeesve hátat fordíthat és sok bajt okozhat. Ezért kívánatos, hogy néki valamely formában elégtételt nyujtsanak. Ezt holnap egészen világosan megmondom Porcia herczegnek.»

A nuntius néhány nappal utóbb kapta meg Chigi bíbornok-államtitkár következő jegyzékét: «Ő szentsége élénk sajnálattal értesült arról, hogy Zrinyi Miklós gróf elégületlenül és elkeseredve távozott az udvarból. Ő szentsége azt hiszi, hogy tekintettel a gróf kiváló érdemeire, nagy hirére és a súlyos károkra, a miket szenvedett, ő felsége érdekében is kívánatos lett volna, hogy őt, a menynyiben a jelen helyzet megengedi, kielégítsék. Ezért, ha Eminentiád ügyes közbenjárásával az ő kielégítését elősegítheti: ezzel ő szentsége óhajtását teljesíti.»

Szeptember 27-ikén a nuntius írja:

«Több izben szólottam Porcia herczeggel, ki igérte, hogy igyekezni fog a gróf igényeit, a mennyiben a jelen nehéz viszonyok

engedik, kielégíteni... Részemről az ő kívánatait támogatni fogom, azzal az ügyességgel és körültekintéssel, a mit nékem Eminentiád kötelességemmé tesz.»

Két hónappal utóbb, november 29-ikén, küldi a nuntius jelentését Zrinyi haláláról. «Nem vagyok képes» — úgymond — «hiven leírni azt a szomorúságot, a mit az udvar annak a nemes lovagnak és hadvezérnek halála fölött érez, a ki rendkívüli vitézségével félelmessé tette magát annyira, hogy a törökök ennek a szerencsétlen esetnek talán jobban fognak örülni, mint a rájok nézve nagy mértékben előnyös békekötésnek.» Titkos jegyekben hozzátette:

«Nem hiányoznak rosszakaratú emberek, a kik ezt a nemes lovagot még most is rágalmazzák, mintha terve lett volna Francziaország és Velencze támogatásával magát Magyarország királyává kiáltatni ki. De minden értelmes ember védelmébe veszi őt és hűségéről erőteljesen tanuságot tesz.»

A bíbornok-államtitkár deczember 29-ikén azt válaszolja, hogy a gyászhír «senkit sem érinthetett fájdalmasabban, mint ő szentségét, ki a vitéz és jeles lovag iránt a leggyengédebb érzelmeket táplálhatta».

E közben Zrinyi Péter közvetlenül a pápának bejelentette bátyja «vadkan-vadászaton bekövetkezett» kimultát, kérvén, hogy az elhúnytról emlékezzék meg imádságaiban és családjától pártfogását ne vonja meg.

A pápa 1665. január 6-ikán válaszában biztosította őt, hogy az elhunytnak lelki üdvösségeért buzgón imádkozott és egész családját atyai szeretettel öleli magához.[1258]

* * *

Lipót és a törökök között létesült vasvári békekötés után, míg IX. Kelemen rövid uralkodása (1667—1669) alatt Velencze bőkezű támogatásával szolgálta a kereszténység oltalmazásának érdekeit: utódja X. Kelemen, ki 1670. április 29-ikén választatott meg, Lengyelországnak szentelte különös gondoskodását. Ugyanis a szultán a lengyel fönhatóság ellen föllázadt kozákokat vette pártfogása alá és 1672 tavaszán nagy sereg élén Podoliába nyomult, melynek fővárosát, Kamieniczet, hatalmába ejtette, mire Koributt Mihály lengyel király szégyenteljes békét kötött; Podoliát a törököknek, Ukraniát a kozákoknak engedte át és évi adófizetés kötelezettségét vállalta magára.[1259]

Ezen események a lengyel rendek körében gyülöletessé tették

az uralkodót, ki ilyen súlyos csapást és megaláztatást hozott az országra. A legkiválóbb főurak XIV. Lajost fölkérték, hogy családjának egyik tagját küldje Lengyelországba a trón elfoglalására. Élükön Sobieski János, a lengyel hadsereg főparancsnoka állott, ki a kozákok ellen kivívott győzelmével dicsőséget és népszerűséget küzdött ki magának.[1260]

Rómában ekkor azon voltak, hogy a lengyel országgyűlés a békekötést meg ne erősítse, mert előre volt látható, hogy a törökök, mihelyt Lengyelország felől biztonságban érzik magokat, egész hatalmukat Magyarország ellen fogják zúdítani; ezért azt óhajtották, hogy a lengyel király, ha a törökök ellen a háború folytatására nem birható rá, a trónról önként mondjon le — és helyét XIV. Lajos jelöltje foglalja el, a mely esetben Francziaország kötelezettséget vállalna, hogy Lengyelországnak a török ellen segítséget nyujt.[1261]

Ezen intentióinak keresztülvitelét a pápa azon diplomatára bizta, ki hivatva volt Magyarország sorsára másfél évtizeden keresztül irányadó befolyást gyakorolni. Ez Buonvisi Ferencz volt.

Régi, nemes családból származott, mely nemzedékrendjét III. Ottó császár egyik tanácsosáig vitte föl, a ki a hagyomány szerint az ezredik esztendő táján Luccában telepedett meg. Utódai a város patriciusai között előkelő állásra tettek szert, többen közülök az egyház szolgálatában is kitüntették magokat. Egyik — mint láttuk — a XVI. század végén a Magyarországba küldött pápai csapatoknál mint főhadbiztos működött, később bari érsek és bíbornok lett.

Buonvisi Ferencz — ki 1626. május 11-ikén Luccában született — alig hogy tanulmányait befejezte, VII. Sándor szolgálattevő kamarásai sorába vétetett föl, majd más udvari hivatalokra alkalmaztatott. 1662-ben a pápa unokaöcscsét, Chigi bíbornokot, Francziaországba kisérte. Majd Rómába visszaérkezvén, az egyházi állam kormányzatában nyert alkalmazást. Hét évet töltött különféle hivatalokban. A mint 1670 tavaszán X. Kelemen pápa szent Péter székét elfoglalta, az új államtitkár, Altieri bíbornok Buonvisit, kiben a magasabb föladatok megoldására való hivatottságot fölismerte, kölni nuntiussá és egyszersmind thessalonikai érsekké neveztette ki.

Két esztendővel utóbb egy még jelentékenyebb működési tér nyilt meg Buonvisi előtt Európa éjszak-keleti részén, hol a kereszténység és izlam harczai folytak. 1673-ban mint rendkívüli nuntius Lengyelországba rendeltetett, hogy a polgárháború kitörésének meggátlásában közreműködjék. A pártok fölött állva, buzgón és sikere-

sen fáradozott a kiegyenlítés létrehozásán. De míg a király állásának megszilárdítása képezte czélját; Sobieski iránt a tisztelet és rokonszenv érzelmeit táplálta, «nagy ember»-nek nevezi őt jelentéseiben.[1262] Meg tudta győzni a királyt arról, hogy az ország és a trón érdeke a török háború folytatását követeli; a rendek körében szintén élesztette a harczias szellemet. Az ő közbenjárása mellett tárgyalások indíttattak meg a bécsi udvarral a török ellen szövetség létesítése végett. És mikor Rómából a pápa által fölajánlott segélypénz (százezer forint) megjött, a háború megindítása elhatároztatott.[1263]

A király személyesen készült átvenni a sereg vezérletét. De súlyos betegségbe esett, mely azon a napon (november 10.), a mikor Sobieski Moldvában fényes diadalt aratott, véget vetett életének.

A megüresedett lengyel trón betöltése egész Európára kiterjedő mozgalom okozója lett. A császári udvar Károly lotharingiai herczeg érdekében készült befolyását érvényesíteni. Ellenben XIV. Lajos el volt határozva, hogy a lengyel trónra olyan uralkodót segít, kinek támogatására a Habsburg-ház elleni actiójában számíthat. Az orosz, svéd, brandenburgi uralkodóházak köréből a trónigénylők hosszú sorozata jelentkezett. Hozzájuk csatlakozott Sobieski.

A hatalmi törekvések és személyes érdekek küzdelmei közepett a szent-szék épp oly önzetlen, mint eszélyes politikát követett. Követét utasította, hogy a katholikus jelöltek irányában az «atyai semlegesség» (paterna indifferenza) álláspontjára helyezkedjék.

Míg tehát a császár és XIV. Lajos követei kufár alkudozások vásárterévé alacsonyitották a királyválasztó országgyűlést,[1264] Buonvisi pillanatra sem lett hűtlenné azon magas czél és eszményi hivatás iránt, melyet képviselt. Minden alkalmat fölhasznált, hogy a lengyel rendeket egyetértésre, a hazaszeretet és vallásos buzgóság sugallatainak követésére buzdítsa.

Szavainak súlyt kölcsönzött a Rómából érkezett ujabb segélyösszeg, melyhez a pápa százhetvenezer és Odescalchi bíbornok húszezer forinttal járult.[1265]

Május 21-ikén Sobieski III. János névvel egyhangulag Lengyelország királyává kiáltatott ki.

A pápa sietett az új királynak szerencsekivánatait kifejezni; a hadvezéri kalap megküldésével tüntette ki őt és a török elleni háború czéljaira az egyházi jövedelmek tizedét bocsátotta rendelkezésére.[1266]

Sobieski haladék nélkül megkezdette a háborút, melyet a következő évben folytatott, több izben diadalt aratva a török sere-

gek fölött. De ezen irányával elégületlen volt XIV. Lajos, ki őt az ausztriai ház ellen kívánta értékesíteni és azzal kecsegtette, hogy vele szövetkezve, Poroszországtól visszaszerezheti a lengyel korona egykori melléktartományait és kiküzdheti a magyar koronát is.

Ezért Sobieskit csak úgy lehetett dicső hivatásához állandóan csatolni, ha kiragadják a franczia politika bűvköréből, melyben apró érdekek szálai hálózták körül hatalmas szellemét és kötötték le erős karját; ennek pedig az volt az előföltétele, hogy a lengyel király a császárral egyesüljön. Ezen föladat megoldására a szent-szék volt hivatva.

A római curia Sobieski megválasztatása után azonnal megindította az actiót, melynek következményeiben egyik legjelentékenyebb mozzanata! Buonvisi a lengyelországi rendkívüli nuntius kineveztetése a császári udvarhoz rendes nuntiussá, míg ugyanakkor Ranucci püspök, a lengyelországi rendes nuntius, Francziországba helyeztetett át és Martelli érsek személyében uj nuntius küldetett Varsóba.

Ezen három diplomatának teljes összhangzásban folytatott, sikerrel megáldott tevékenysége a szent-szék politikai történetének egyik legérdekesebb és legtisztább fényben tündöklő lapját tölti be.

Buonvisi, mihelyt 1675 október első felében Bécsben állását elfoglalta,[1267] megkezdette a varsói és bécsi udvarok közeledésének előkészítésére czélzó tevékenységét.

Mivel Sobieski a törökök elleni hadi munkálatok folytatását attól tette függővé, hogy az osztrák ház részéről segítségben részesüljön: Buonvisi a császárnak ez irányban előterjesztést tett.

Lipót azonban kijelentette, hogy, bár élénk rokonszenvet táplál a lengyel nemzet iránt és szivesen segítené királyát: csak akkor, ha XIV. Lajossal békét köthet, lesz képes a lengyel királylyal karöltve a török ellen fordulni.[1268]

Ezen visszautasítással egyidejűleg a török nagyvezér, Kara-Musztafa, értesítette XIV. Lajost, hogy azon esetre, ha kötelezi magát, hogy a porta beleegyezése nélkül a császárral nem köt békét, a szultán hadjáratot indít Magyarország ellen.

XIV. Lajos elfogadta az ajánlatot és Sobieskit fölszólította, hogy a császár ellen támadjon, a magyarországi elégületleneket nyiltan vegye pártfogása alá és az általok fölajánlott magyar koronát fia számára fogadja el.[1269]

Sobieski lemondott a török háború gondolatáról. A portával megkötötte a zurawnói békét, mely az elvesztett területeket továbbra is a törökök kezeiben hagyta.

NEGYEDIK KÖNYV.

XI. INCZE PÁPA ÉS MAGYARORSZÁG FÖLSZABADÍTÁSA A TÖRÖK JÁROM ALÓL.

1676—1689.

ELSŐ FEJEZET.

XI. Incze megválasztatása. — Politikai iránya. — Igyekezetei Lipót és XIV. Lajos között a béke helyreállítására. — Buonvisi tevékenysége Bécsben. — Tárgyalások a bujdosókkal. (1676—1678.)

Éppen abban az időben, mikor az ozmán hatalom két keresztény uralkodó támogatásával súlyos csapást készült mérni a keresztény világra, első sorban Magyarországra, a Gondviselés a kereszténység védelmének intézésére új vezért állít, ki hivatva van arra, hogy a fenyegető veszélyt elhárítsa és Magyarországnak a másfélszázados török járom alól fölszabadításában egyik legjelentékenyebb tényező föladatát oldja meg.

Ezen missiót Odescalchi Benedek bíbornok, ki XI. Incze névvel 1676. szeptember 21-ikén foglalta el szent Péter székét, családi hagyományai kijelölni látszottak.

Odescalchi Gyula a XVI. század második felében V. Pius pápától azt a kitüntető megbizatást nyerte, hogy áldását a lepantói-öbölben ütközetre készülő hajóhadnak megvigye. Ugyanakkor Odescalchi Bernát a Jézus-társaság körében vallásos lelkesedésével tünt ki; XIII. Gergely pápa által Lengyelországba küldetvén, Báthory István király bizalmát nagy mértékben megnyerte, majd Erdélyben a kath. vallás terjesztése körül nagy tevékenységet fejtett ki.

Odescalchi Benedeket ifjúkorában hajlamai a katonai pályára vezették. A törökök ellen harczolni vágyván, Lengyelországba ment és több ütközetben résztvett.[1270]

Huszonötéves korában Rómába indult azzal a szándékkal, hogy fegyverét a szent-széknek ajánlja föl. De az örök városban módosult elhatározása. Pappá lett és az egyházi állam kormányzatában különféle hivatalokat viselt. Erkölcsi feddhetlenségével és vallásos buzgalmával köztiszteletet küzdött ki magának. Az egyházi pálya lépcsőin

gyorsan haladott fölfelé. Már 1645-ben elnyerte a bíbort. Ferrarába kormányzónak küldetvén, jótékonyságával a «szegények atyja» dicső czimét érdemelte ki.

Néhány év mulva Rómába visszatérvén, elvonulva a világtól, az áhitat gyakorlatainak és a tudományoknak élt. Egyszersmind a bíbornoki collégiumban Lengyelország protectorának állását foglalva el, alkalma nyilt azon országnak, mely felé ifjú kora lelkesedésével fordult vala, szolgálatokat tehetni. Érdeklődését ismételten az áldozatkészség tényeivel bizonyította be.[1271]

Teljesen távol tartotta magát az európai hatalmak érdekharczaitól, melyeknek a római curia szinhelyéül szolgált. Nem lépett sem a franczia, sem a spanyol párt szolgálatába. Az egyház java lebegett mindig szeme előtt. Ezért kárhoztatta XIV. Lajos eljárását, mely az egyház jogait sértette, és politikáját, mely a kereszténység békéjét megzavarta.

Már IX. Kelemen pápa halála után (1669) a bíbornokok többsége Odescalchit óhajtotta a pápai trónra emelni, de a franczia király óvást emelt megválasztása ellen, minek következtében társai mellőzni kényszerültek őt.

Csakhamar ritka elégtétel jutott neki osztályrészül. 1672-ben X. Kelemen hanyatló egészsége új pápaválasztást helyezett közel kilátásba. Ekkor D'Estrées bíbornok fölkereste Odescalchit és biztosította a felől, hogy uralkodója, ki erényeit jól ismeri, őszintén kívánja az ő fölmagasztaltatását.

Csak négy esztendővel utóbb következett be a pápa halála (1676). XIV. Lajos követe ekkor a conclavéban kijelentette, hogy küldője «hőn óhajtja egy szentéletű pápának megválasztását, ki a fejedelmek és népek tiszteletét bírja, a visszaéléseket kiirtsa, erényeinek fényével az egész kereszténységet besugározza». Már másnap teljesült ezen óhajtása. Odescalchi bíbornok egyhangúlag megválasztatott.[1272]

Trónraléptétől fogva XI. Incze gondoskodása és munkássága javarészét a kereszténység fölszabadításának nagy müvére fordította. A keresztény hatalmak között dúló egyenetlenségeket megszüntetni, őket a törökök ellen egyesíteni: uralkodása egész idején át igyekezeteinek állandó czélja, mely felé szívós kitartással haladt, nem engedve magát eltéríttetni a leküzdhetetleneknek látszó nehézségek sokasága, a szenvedett csalódások keserűsége, a pillanatnyi érdekek kisértései által.

Ezen czél jelölte ki állását, melyet Francziaország irányában elfoglalt. Egy velenczei diplomata megjegyzése szerint XI. Incze «az európai egyensúly föntartásában és a népek tiszteletében ismerte föl a pápaság alapköveit».[1273] Ezeknek megszilárdítása mellőzhetetlenül igényelte azt tőle, hogy XIV. Lajos világuralmi czélzataival, jogtipró eljárásával szembeszálljon, az egyház függetlensége, a szent-szék joghatósága ellen intézett támadásokat visszautasítsa és a hatalmas királyt a kereszténység érdékeit veszélyeztető politikájától eltérítse.

Legelső politikai ténye az volt, hogy Lipót császárnál és XIV. Lajosnál a béke létesítésére kisérletet tett. Meleg hangon leveleket írt hozzájok, a béke-ügy tárgyalására kongresszus tartását javasolta és közbenjárását ajánlotta. Ezt mindkét uralkodó készséggel karolta föl.[1274] Nimwegen hollandiai várost jelölték ki a congressus szinhelyéül, hová a pápa, 1676 végén, Bevilaqua Alajos alexandriai patriarkát küldötte, mint meghatalmazott követét.[1275]

Mivel pedig előre volt látható, hogy a béketárgyalások hosszú időt fognak igénybe venni, a pápa azt kívánta, hogy a két uralkodó azonnal fegyverszünetet kössön. A két udvarnál tartózkodó nuntiusok utasítást kaptak, hogy azt siettessék.

Buonvisi előterjesztését a császár hidegen fogadta és határozottan kijelentette, hogy, bár állandó békét kötni, méltányos föltételek alatt kész fegyverszünetet kötni a saját és szövetségeseinek érdeke tiltja.

Hasonló nyilatkozatokat kapott a császári kormány legbefolyásosabb tagjaitól: Hocher udvari kanczellár és Montecuccoli, a haditanács elnöke, részéről, kik XIV. Lajos megalázásában látták a Habsburg-ház hatalmi állásának biztosítékát.

Ezek úgy nyilatkoztak, hogy egyedül ő szentségére való tekintettel hajlanak a békére; mert most, mikor a svédek leveretése után a német birodalom egész haderejét a francziák ellen fordíthatja és Philippsburg[1276] megvívása az utat Francziaország belsejébe megnyitotta, a háború folytatása állana a császár érdekében.

Azonban Buonvisi nem mulasztotta el fölmutatni az érem másik oldalát. Figyelmeztette a minisztereket, hogy éppen Philippsburg falai alatt tapasztalhatták, milyen hatalmas ellenállásra képesek a francziák, egy vár megostromolására mennyi vért kell ontani és időt fordítani; nem csekélyebb áldozatot igényelne a breisachi vár megvívása, a melynek birtoka nélkül pedig további előhaladásnál oldaltámadások veszélye fenyegetné; azután Burgundban és Lotha-

ringiában erős várak állanának útjokban; míg ezt a két tartományt meghódítják, azalatt az egész kereszténység tönkre mehet; sokkal könnyebben nyerhetik vissza az elvesztettet békealkudozásokban; a véres küzdelmek árán szerezhető csekély terjedelmű hódításokért dús kárpótlást találhatnak keleten, Magyarország felé; ha a császári sereget és a német fejedelmek által elbocsátandó csapatokat a török ellen indítják, országokat hódíthatnak meg.

Továbbá utalt arra, hogy a franczia-német háború folytatása a lengyel királyt megfosztván azon reménytől, hogy a törökök ellen a keresztény-hatalmak segítségében részesülhet, arra bírhatja, hogy békét fog kötni. Ez esetben a törökök, ha nyilt háborút nem is indítanak Magyarország ellen, itt az elégületlen rendeket támogatni fogják, minek következtében az egész ország elvész, vagy pedig a császárnak serege egy részét Magyarországba kell küldeni, mi által hadereje a Rajna mellékén fog gyengülni.

Kérve-kérte tehát a minisztereket, mondjanak le a csalékony, hiú reményekről és forduljanak oda, hol a kereszténység közös ellensége rovására biztos hódítások várakoznak rájok; a magyarországi török terület visszaszerzése már azért is kivánatos, hogy Bécs városától elhárítsák a veszélyt, melylyel a törökök, néhány mérföldnyi távolságból folytonosan fenyegetik; ekként a keresztények vére, mely a keresztények ellen viselt háborúban ontva, talán Isten haragját idézi föl, a kath. vallás terjesztésére és a császár hatalmának gyarapítására szolgálna; míg a pápa is, hő imáival, Isten áldását esdené le.

Magas színvonalon álló politikai fölfogásról tanúskodó fejtegetései, melyeknek helyességét az események igazolták, nem győzték meg a minisztereket, kik ragaszkodtak azon álláspontjukhoz, hogy fegyverszünetet nem köthetnek.[1277]

A nuntius minden alkalmat fölhasznált, hogy ezen nézet ellen küzdjön. Meg volt győződve a felől, hogy a törökök, a mint a lengyel királytól tartaniok nem kell, Magyarország ellen fognak fordulni. Tudta, hogy támadásra szüntelenül buzdítják őket a magyarországi elégületlenek, a bujdosók, kik a Zrinyi-Frangepán-féle összeesküvés óta (1670) fegyverben állottak és a magyar alkotmány fölfüggesztése, a császári tábornokok erőszakos tényei és a német hadak garázdálkodása következtében, folytonosan szaporodtak.

Egyúttal tisztán látta, hogy a bujdosók egyrészről a török támadás veszélyeit növelik és Leopold erejét csökkentik; másfelől

összeköttetésök a lengyel királylyal és a segítség, melyben XIV. Lajostól, Lengyelországon át részesülnek, a császári udvar kibékítését Sobieskivel tetemesen megnehezíti.

Ezért oda irányozta igyekezeteit, hogy a király és elégületlen alattvalói között a kiengesztelődést lehetővé tegye. Éles szemeivel azonnal fölismerte a bajok eredetét és gyógyszereit is.

Rómába küldött jelentéseiben nem szűnik meg Lipót királyt magasztalásokkal halmozni el vallásos buzgalmáért és erkölcseinek példányszerű tisztaságáért; de egyszersmind folytonosan panaszkodik amiatt, hogy jellemében az erély, sőt még az önállóság is, hiányzik. Ezért nevelőit és gyóntatóit okozza, kik a szerénység és alázatosság szellemét keltve föl és ápolva lelkében, a kellő határokon túlmentek és az önbizalmat rendítették meg benne; úgy, hogy ő egészen környezetének hatalmába került.

Már pedig miniszterei vészteljes irányt adtak a császári politikának: Magyarország elnyomásában, Lengyelország gyengítésében és XIV. Lajos megalázásában találták föl a Habsburg-ház hatalmi állásának biztosítékait. Igy tehát legjobb szövetségeseit elidegenítették és legveszélyesebb ellenségét ingerelték. E mellett az adminisztráczió terén, különösen a pénzügyekben zavart, rendetlenséget és könnyelműséget honosítottak meg.

Buonvisi tehát azon volt, hogy Lipótot az őt környező befolyásoktól emancipálja, a saját jóindulatú és józan fölfogása sugallatainak követésére bírja. Nyiltan, határozottan szokott vele beszélni. Majd a classicus írókat hívta segítségül és Tiberius példáját állítva eléje, Tacitus szavaival inté, hogy tanácsosainak nézeteit követve, ne foszsza meg az uralkodói hatalmat tekintélyétől. Majd egy ujabb spanyol író azon mondását idézte, hogy «a gyenge fejedelem olyan, mint a holt oroszlán, melyet a nyúl is insultálhat». Nem egyszer a szent-irás lapjairól vett példákkal bizonyította, hogy Isten az uralkodóktól tekintetet és kíméletet nem ismerő erélyt követel. A császári gyóntatók azon fölfogásával szemben, hogy az uralkodó, saját belátása ellenére is, köteles a miniszterek tanácsát követni, a pápa tekintélyéhez appellált. Előterjesztésére Rómából azt a választ nyerte, hogy az uralkodók, «mivel Isten nékik és nem minisztereik részére biztosította különös támogatását, kötelesek az utóbbiak tanácsát meghallgatni és közreműködésüket igénybe venni, de határozniok úgy kell, a hogy magok legjobbnak itélik.»[1278]

Kibontakozását a miniszterek járszalagának kötelékeiből

Magyarország érdekében is sürgeti. Tapasztalta, hogy Lobkovitz, Hocher, Zinzendorf, Königsegg stb. a magyar nemzet ellen gyülöletet táplálnak; sőt egyiket-másikát gyanúban tartja, hogy magánérdekeik késztetik Magyarország elleni föllépésökre. Rómába megírja, hogy «boszút akarnak állani a magyarokon és hasznot húznak a confiscatiókból»; «hogy az általános amnestiát, a hűségre visszatérők jószágainak visszaadását azért ellenezik, mert a zavarosban halászni kívánnak».

Minden alkalmat fölhasznált, hogy a királyt és a minisztereket a magyarok irányában méltányos eljárásra, a jogosult igények kielégítésére intse; nehogy azok — úgymond — «kétségbeesve, a törökök karjaiba vessék magokat». Hangoztatta, hogy az uralkodó bajok ellen a legbiztosabb gyógyszer: a bocsánat és a nép szeretetének megnyerése. Nem mulasztotta el a királyt figyelmeztetni «azon nagy idegenkedésre, mely a németek és magyarok között mindenkor fönnállott, a miért ő felsége, mint pártokon fölül álló fejedelem, önmaga vegye fontolóra, mit kelljen cselekednie, hogy magának népei szeretetét és a belső békét biztosítsa».

Rómában helyeselték magatartását; sőt 1677 elején onnan egyenesen utasították őt, hogy az udvar és a fölkelők között a kiegyezés létrehozása érdekében működjék.

Ez időben Barkóczi István főkapitány, ki a fölkelők táborából a király hűségére tért vissza, Bécsbe jött és javaslatot terjesztett elő azon engedmények iránt, melyekkel a fölkelésnek véget lehetne vetni. Az udvar nem idegenkedett azok teljesítésétől; nehézséget csak a protestáns rendek azon követelése okozott, hogy a tőlök elfoglalt templomokat adják vissza és vallásuk gyakorlásának teljes szabadságát biztosítsák.

Buonvisi ezen két föltétellel szemben tartózkodó állást foglalt el. Nem vélte illőnek — irja Rómába — hogy ő adjon impulsust vallásügyi engedményekre; de óvakodott befolyását arra használni föl, hogy a miniszterek visszautasító választ adjanak, mert attól félt, hogy «az elégületlenek, ha utolsó békülési kisérletök meghiúsul, kétségbeesésökben a török uralom alá adják magokat.»

Később, a mikor ki nem kerülhette véleményének nyilvánítását, a katholikus érdekek megóvása mellett működött, de ugyanakkor a királyt és a minisztereket hathatós érvekkel buzdította a kibékülésre és küzdött a jogvesztés elmélete ellen. De sikert nem remélt; «azok» — úgymond «kik azt a tételt állították föl, hogy az

ország az utolsó fölkelés következtében szabadságát elvesztette, ehhez ragaszkodnak és nem gondolják meg, hogy a végletek menynyire veszedelmesek».[1279]

Csakugyan a tárgyalások nem vezettek eredményre. Ekkor azután a magyarországi fölkelők fokozott buzgalommal tettek készületeket ujabb támadó föllépésre. Teleki Mihály, az erdélyi kanczellár, ragadta kezeibe a mozgalom vezetését, melynek a franczia és lengyel uralkodók támogatását is biztosította; a magyar koronát majd Sobieski elsőszülött fiának, majd sógorának, Bethune marquisnak, a franczia király lengyelországi követének, ajánlván föl.[1280]

***

Sobieski már előbb, kevéssel trónralépte után, azt az ajánlatot terjesztette XIV. Lajos elé, hogy a portával békét köt, haderejét a császár ellen irányozza és a magyarországi elégületlenekkel szövetkezik.[1281] A franczia király ezen alkalommal a magyarországi mozgalmak tekintetében világosan megjelölte álláspontját: Magyarországban éleszteni kívánta az elégületlenséget, hogy a császárt nyugtalanságban tartsa; de nem szándékozott nyilt háborút támasztani, mert az nagy költséget igényelt és a fölkelő hadakban nem volt nagy bizalma.[1282]

Ezen számító és rideg politikától később sem tért el. Az 1676-ik év őszén tizezer aranyat küldött Bethune marquisnak, a magyarországi fölkelők segélyzésére, de még ezen csekély összeg fölhasználásánál is lelkére köti, hogy «a haszon arányban álljon a költséggel».[1283]

Bethune marquis ekkor megindította a toborzást Lengyelországban, hogy hatezernyi segédhadat küldhessen a magyarországi fölkelőknek. A lengyel király ez ellen nem tett kifogást, de kerülte a nyilt összeütközést Lipóttal.[1284]

Buonvisi a franczia nuntiust fölkérte, hogy a királyt tartsa vissza a magyarországi elégületlenek segélyzésétől, mert azok megfékezése mindkét államnak közös érdeke. Több lengyel senatornak, kikhez bizalmas viszonyban állott, leveleket írt.[1285] Majd a császár fölszólítására kieszközölte, hogy maga a pápa is ez irányban levelet intézett a lengyel királyhoz és utasításokat bocsátott a varsói nuntiushoz.[1286]

Ugyanakkor másrészről azon volt, hogy a császár neheztelését, melyet Sobieski irányában táplált, csillapítsa. Egy alkalommal

a császár hevesen kikelt a lengyel király ellen, hogy az egészen XIV. Lajos által vezetteti magát. A nuntius erre megjegyzé, hogy elégedjék meg ő felsége azzal, hogy Sobieski tényleges segítségben nem részesíti a magyarországi fölkelőket. Mikor pedig a Bethune marquis által toborzott lengyel csapatok felső Magyarországban megjelentek és segítségökkel a fölkelők több előnyt vívtak ki: a nuntius tanácsolta, hogy azt nagyobb bonyodalmak elháritása által ignorálja;[1287] a császári seregek által szenvedett veszteségek hatását pedig arra használta föl, hogy a bajok megszüntetésének legbiztosabb eszköze gyanánt: a békekötést Francziaországgal, valamint a magyarországi elégületlenek megnyugtatása végett az alkotmány helyreállítását[1288] és a porta elleni háborút sürgesse. Ismételve kiemelte azt is, hogy, ha Magyarországból a törököket kiűzni sikerül, ezzel egyszersmind a belső béke állandósága biztosíttatni fog. Ugyanis azt tapasztalván, hogy a bujdosók, ha vereséget szenvedtek vagy kimerültek, török területre vonulnak el és, mihelyt a király hadereje másfelé van elfoglalva, ismét föltűnnek: azt következtette, hogy a fölkelések, mihelyt a törökök támogatására nem számíthatnak, meg fognak szűnni.

A török háborúra, véleménye szerint, a legalkalmasabb időpont az lesz, mikor XIV. Lajossal a béke megköttetik. Ekkor a császár maga is nagyszámú harczedzett sereggel rendelkezhetik és a többi német fejedelmek zsoldjában levő ezredek, nehogy a fegyveres szolgálattól meg kelljen válniok, örömmel fognak zászlaja alá seregleni. A haderő eltartására az ellenséges területen meg fogja mindazt találni, mi szükséges. Esztergom és Buda visszaszerzésének reményével biztatja, a mely várak mindenben bővelkedő, termékeny síkságot uralnak.[1289]

Az 1678-ik év tavaszán a császár konstantinápolyi residensétől azon, csakhamar alaptalannak bizonyult, jelentés érkezett, hogy közelebb nagy török sereg küldetik Magyarországba. Lipót ezen hírre aggodalmait föltárta a nuntiusnak. Ez ismételte korábbi javaslatait: kössön békét Francziaországgal, bármily áron; nyugtassa meg Magyarországot;[1290] létesítsen békét az oroszok és lengyelek között hogy az utóbbiak is a törökök ellen fordíthassák fegyveröket; azután megelőzve a török haderő érkezését, indítsa rögtön seregét Magyarországba,; vívja meg Esztergomot, zárja körül Ujvárt és vegye ostrom alá Budavárát.[1291]

Ezen programm keresztülvitele a következő esztendőknek volt

föntartva. Addig a nuntius sokszor ment keresztül a csalódás és kiábrándulás keserűségein. Igy mindjárt most a magyarországi tárgyalásoknál.

Lipót a hű főrendeket Pozsonyba hívta össze, hogy javaslataikat a teendők iránt előadhassák. Többen közülök, tudva, hogy Hocher kanczellár van az értekezlet vezetésével megbízva, vonakodtak megjelenni. Mindazáltal Buonvisi, támogatva Szelepchényi György esztergomi érsek által, rábírta őket, hogy megjelenjenek. Május első napjaiban, mikor a tanácskozmányok megindultak, örömmel jelenti Rómába, hogy, bár úgy «a magyarok nyakassága», mint «a zavarosban halászni kívánkozó miniszterek akadékoskodása» sok nehézséget támaszt, kilátás van a sikerre. Azon reményét fejezi ki, hogy, mihelyt a hű urak ki lesznek elégítve: a lázadók is, a titkos izgatás megszüntével, látván, hogy az ország az elnyomástól fölszabadult, jószágaik visszanyerését is várhatják, a király hűségére fognak térni; akkor azután az országgyűlés összehivandó, mely az ügyeket véglegesen rendezi.[1292]

Csakugyan, a tárgyalások Pozsonyban kedvezően folytak. A magyar urak: a törvénytelen adó behajtásának megszüntetését, a német hadak eltávolítását, az alkotmány helyreállitását, az országgyűlés összehivását és általános amnestia hirdetését kivánták. A királyi biztos mindezt kilátásba helyezte. Megállapíttatott, hogy a király nyilatkozatot fog közzétenni, melyben a nemzet sérelmeinek orvoslását és szabadságai helyreállítását igéri.

De míg Buonvisi a magyar urakra s általok a fölkelőkre hatni igyekezett, hogy a királyi nyilatkozat a várt gyümölcsöket meghozza, annak közrebocsátását Hocher folytonosan késleltette, a mi a hű mágnásokban az udvar szándékainak őszintesége iránt a bizalmat megrendítette, és Teleki Mihály fegyverre hivó újabb proclamátiójának hatását a bujdosókra elősegítette. Sőt Hocher kíméletlen nyilatkozataival az udvarhoz leginkább ragaszkodó főpapokat és urakat is elkeserítette.[1293]

A nuntius, mikor erről Rómába jelentést tesz, elkeseredve jegyzi meg: «Ime tehát a kiegyezés érdekében tett fáradozásaink gyümölcseit elvesztettük; az ügyek rosszabbul állanak, mint bármikor!»

A tárgyalások eredménytelenek maradtak. Ez a legválságosabb pillanatban történt, a mikor az ifjú gróf Tököli Imre állott az elégületlenek élére, és a belháború tüze újra pusztító lángot vetett.

***

Ily körülmények között, mikor a szent-szék bécsi nuntiusának, a császári udvarnál uralkodó magyarellenes irány leküzdésére czélzó igyekezetei meghiúsultak, kétszeresen jelentékeny eredmény volt az, hogy a pápai curia erőfeszítései, melyeket a varsói nuntius útján tett, czélhoz vezettek: a lengyel országgyűlés a zurawnói békekötés megerősítését megtagadta;[1294] és a lengyel udvar, a magyarországi fölkelőktől a segítséget megvonva, az ausztriai házhoz közeledni kezdett.

Már az 1678-ik év elején Sobieski, Buonvisi útján biztosította Lipótot, hogy kész vele jó viszonyt tartani fönn. Majd ajánlatai őszinteségét bebizonyítandó, intézkedéseket tett Bethune ujabb toborzásainak meggátlására; május közepe táján pedig a nuntius sürgetéseinek engedve, elrendelte, hogy az útnak indított csapatokat a határon tartóztassák föl.[1295]

Ezalatt a nimwegeni tárgyalások is eredményre vezettek, melynek előkészítése három éven át igénybe vette a szent-szék diplomátiájának munkásságát. A pápa, míg Bécsben Magyarország fölszabadítását tüntette föl a császári politika legméltóbb czélja gyanánt: XIV. Lajos elé eszményeket állított, melyek az ő határtalan ambitiójának is kielégítést igértek; az udvaránál levő franczia követ D'Estrées herczeg előtt ismételve hangoztatta, hogy uralkodója Konstantinápolyt könnyen hatalmába ejthetné, mire a keleti császárság trónjára emelkedhetnék és családja tagjai számára is alapíthatna a keleten birodalmakat.[1296]

XIV. Lajos hajlandó volt a békekötésre. De súlyos föltételeit Lipót soká habozott elfogadni.[1297] Buonvisi mindegyik audentiáján régi érveit ismételve, azokat a napi eseményekből vont bizonyítékokkal támogatta. Majd arra figyelmeztette a császárt, hogy helyzetét a háború folytatásával nem tenné kedvezőbbé, mert szövetségesei közreműködésére többé nem számíthat; majd mikor Hollandiában a békepárt uralomra jutott, óvta, hogy a béke megkötésében ne hagyja magát szövetségesei által megelőzni, mert ha utolsó marad, a föltételek még súlyosabbakká lesznek.[1298] A császár végtére meghajolt a kényszerűség előtt. Leküzdve személyes és dinasztikus büszkeségének ellenkezését, megadta biztosainak a feltételek elfogadására a fölhatalmazást. 1679. február 5-ikén létrejött a nimwegeni békekötés.

MÁSODIK FEJEZET.

A szent-szék igyekezetei a törökök ellen támadó hadjárat létesítésére. — Buonvisinak ez irányban kifejtett tevékenysége. — Fordulat Lengyelország magatartásában. — A magyarországi állapotok. — Soproni országgyülés. — A szent-szék magatartása a magyarországi vallási kérdések irányában. — Buonvisi és Kollonich. — Buonvisi bibornokká neveztetése. — Szelepchényi állásfoglalása a gallikán egyház tételei ellen. (1679—1682.)

A PÁPA a nimwegeni békekötés után buzgalommal karolta föl a török ellen indítandó háború ügyét. A siker biztosítékát látszott nyujtani azon tény, hogy már a megelőző év nyarán teljesedésbe ment egyik hő óhajtása: Sobieski és III. Feodor orosz czár között tizenhárom esztendőre fegyverszünet jött létre, minek következtében az utóbbi háborút indított a törökök ellen és fölöttük győzelmet vívott ki.[1299]

A pápa most a császár, a lengyel király és az orosz czár által egyidejűleg az ozmán birodalom ellen intézendő hadjárat érdekében működött, a melyhez a franczia király közreműködését is igyekezett megnyerni. Ez irányban leveleket intézett az uralkodókhoz és utasításokat küldött a nuntiusokhoz.[1300]

Bécsi követe be sem várta ezen fölszólításokat. Tapasztalván, hogy a császár azon engedmények által, melyekre magát el kellett szánnia, személyes önérzetében, dinasztikus büszkeségében és császári méltóságában sértve érzi magát, az ő búskomorságát, mely lelke fölött erőt vett, ügyesen föl tudta használni czélja elérésére A török elleni háborút úgy tüntette föl, mint a legalkalmasabb eszközt: a császárság elhalványult dicsfényének fölelevenitésére, megingatott hatalmának új alapokon megszilárdítására. Kifejtette előtte, hogy a keresztény népek súlyos veszteségeket a töröktől azért szenvedtek, mert mindig bevárták a törökök támadását, melyet azok akkor intéztek, mikor a körülmények rájok nézve kedvezők, a keresztény népek szempontjából kedvezőtlenek valának. Mindent jóvá

tehet a keresztény uralkodók támadó föllépése olyan időben, mikor a viszonyok rájok nézve előnyösek és a törökökre nézve kedvezőtlenek. Ez az időpont elérkezett. A törökök hatalmas népekkel, az oroszokkal és perzsákkal háborút folytatnak. A császár ellenben a béke előnyeit élvezi és sohasem rendelkezett hatalmasabb sereggel, mint éppen jelenleg. Elmondotta, hogy 16.000 harczedzett német katona van Magyarországban, 40.000-et küldhetni oda a német birodalomból és ezekhez járulnak a magyar csapatok. Kérve-kérte a császárt, ne szalaszsza el a kedvező alkalmat, melyet Isten nyujt. De most is a legelső teendőül: a magyarországi mozgalmak lecsillapítását jelölte ki. Egyebek között azt javasolta, hogy a magyaroknak korábban fölajánlott engedményeket ne vonja vissza, a hűségre visszatérni kívánók részére ne szabjon kemény föltételeket; nagylelkűségével meg fogja őket nyerni; míg ellenben, ha a békekötés után visszavenné azt, mit a háború idején ajánlott, elidegeníti őket és egyszersmind magát compromittálja, elárulván, hogy félelem birta volt az engedékenységre.

Lipót azt válaszolá, hogy a nuntius nézeteiben osztozik; az engedményeket visszavenni nem szándékozik, a jelen időpontot Magyarország török kézben levő területének visszahódítására kiválóan alkalmasnak itéli.

Mindazáltal a császári miniszterek azt az aggodalmat táplálták, hogy XIV. Lajos nem szivesen látná a császár hatalmának azt a gyarapodását, melyet Magyarország fölszabadítása eredményezne és azt megakadályozni igyekeznék. Ezért azt hangoztatták, hogy a török ellen hadjáratot indítani csak azon esetre tanácsos, ha a franczia király hajóhadával támogatja a császár szárazföldi hadi munkálatait.

Buonvisi Francziaország közreműködését kívánatosnak, de nem mellőzhetetlenül szükségesnek itélte. «A jó dolgot» — mondá — «nem szabad addig halogatni, míg a jobbat elérjük.» XIV. Lajos hozzájárulása nélkül is nagy sikereket remélt elérhetni. Montecucoli tábornagytól azt a biztosítást kapta, hogy ha a király a háború megindítására határozza el magát, ő egy hónap alatt Esztergomot és Budavárát hatalmába ejti.

De minél közelebb jött a tavasz, mikor a hadjáratot meg kellett volna kezdeni, a bécsi udvarnál annál több nehézséget támasztottak, és annál kevésbbé mutatkozott hajlandóság a hadikészületekre. Sőt márczius végén a császár határozottan kijelentette,

hogy magára hagyatva, háborút nem indíthat; a lengyelekre és oroszokra, kiknek állhatatlanságát ismeri, nem támaszkodhatik.

A nuntius erre kiemelte, hogy halogatással a vállalatot meghiúsítja, mert a nagy haderőt soká együtt tartani nem képes; továbbá, hogy arra, mire most kedvező körülmények között szabadon határozhatja el magát, egy esztendő mulva őt a törökök és a magyarországi fölkelők kényszeríteni fogják. Végre fölhívta, hogy a biztosítékokat, melyeket kíván, szabatosan formulázza.

Mire Lipót egyszerűen azt felelte, hogy tanácsosaival az ügyet meg fogja vitatni.

Buonvisi most már kételkedni kezdett, hogy a nagy vállalatnak megnyerheti a császárt. A miniszterek ellen azt a vádat emeli, hogy megszokták békében a magok javára használni föl azt, mit a háború költségeire kellene fordítani.

Mindazáltal az ő ajánlatára a pápa a nagybefolyású Hocher kanczellárhoz hizelgő kifejezésekben áradozó brévét intézett. Buonvisi, mikor azt neki átnyujtotta, az érvek hosszú sorozatával igyekezett őt a háború megindításának szükségessége felől meggyőzni. «Ezen háborúval» — mondá egyebek között — «kiköszörülhetnék a csorbát, melyet becsületükön a franczia békekötés ejtett; úgy tüntethetnék föl eljárásukat, hogy a békére azért hajlottak, mert a kereszténység érdekében a török elleni vállalatot akarták lehetővé tenni.»

Továbbá figyelmeztette a minisztert, hogy most, mikor az oroszok is háborút viselnek a török ellen, a császár vállalata jelentékenyen meg lesz könnyítve; ellenben mihelyt az oroszok békét kötnek, a törökök Magyarországban támadólag fognak föllépni; így tehát halogatással a császár elvesztené az előnyöket, melyek a támadók osztályrészei; bevárva a támadást, Magyarországot a barát és ellenség dúlásainak tenné ki. Majd czáfolta azt az ellenvetést, hogy a népeknek időt kell engedni, míg a franczia háború erőfeszítéseit kipihenhetik. Pihenést — úgymond — csak a teljes lefegyverzés nyujthat; de miután ez megtörtént, háborúra többé gondolni sem lehet, mert az új hadszerzés a kincstárra olyan terheket róna, melyeket elviselni nem képes.

Mind Hocher, mind Montecucoli a nuntius okoskodását kifogástalannak mondották; de ismételték: hogy a lengyelek őszinteségében, az oroszok állhatatosságában nem bízhatnak; mert az sincs kizárva, hogy, míg a császári hadak a török ellen harczol-

nak, XIV. Lajos Német- vagy Olaszország ellen támadást intéz; a miért is szükséges, hogy a pápa a franczia királyt a háborúban való részvételre, vagy legalább azon igéretre birja, hogy a császárt nem fogja megtámadni.

Buonvisi belátta, hogy mind ez csak ürügy, és hogy a háború nem fog létrejönni.[1301]

Május 20-ikán az udvarnál tanácskozmány tartatott a magyarországi zavarok lecsillapításának módjairól. Az esztergomi érsek — ki a pápai nuntius törekvéseit mindig hiven támogatta[1302] — előadta, hogy Magyarországon a béke helyreállítását csak úgy várhatni, ha a király nyilt háborút indít a török ellen. A többi magyar főpapok és urak, kik jelen voltak, csatlakoztak véleményéhez. De a német tanácsosok a támadó hadjárat lehetetlenségét vitatták. A végzés az volt, hogy az orosz czár útban levő követeinek ajánlataitól kell függővé tenni a döntő határozatokat.

Buonvisi, a mint ezen eredményről értesült, fölkereste ismét a minisztereket. Kifejtette, hogy kiindulási pontjuk téves; mert úgy tanácskoznak a háború felől, mintha megindítása vagy mellőzése tőlük függne; pedig az elkerülhetetlen, és a kérdés csak az: támadó vagy védelmező hadjáratot akarnak-e viselni? az iránt pedig, hogy a császár érdeke mit javasol, nem merülhet föl kétség; mivel defensiv háborúban nem számíthat azok támogatására, kik offensiv hadjáratban hozzá csatlakoznának.

A miniszterek a társalgás folyamán említést tettek arról, hogy a hadjárat költségeit tetemes pénzsegítség nélkül nem födözhetnék. Buonvisi erre szokott nyiltságával azt válaszolta, hogy, ha mások segítségét akarják igénybe venni, előbb hozzanak be rendet saját pénzügyeikbe; mert a külhatalmak alig lesznek hajlandók áldozatokra, míg a császár a fölösleges kiadásokat nem szünteti meg és «a kincstár folytonos megkárosítását nem akadályozza».

Hogy e kifakadás őszinte jóakarat sugallata volt és nem ürügy akart lenni, mely a szent-széket a segélynyujtástól fölmentse, arról tanúságot tesz Rómába küldött jelentése, melyben a pápát fölkéri, hogy ajánljon föl lehetőleg nagy összeget és eszközöljön ki segítséget a spanyol királytól; «ekként megfosztja ürügyeiktől a magánérdekek által tévútra vezetett minisztereket és talán tevékenységre ébresztheti a császárnak álomba merült szellemét».[1303]

A kitartó szivósság és erély, melylyel czélja elérésén fáradozott, természetszerűen ráirányozta a császári miniszterek ellenséges

érzületét. Ezek minden eszközt fölhasználtak és cselszövényektől sem riadtak vissza, hogy szavát a császár előtt súlyától megfoszszák, személye iránt bizalmatlanságot keltsenek.

Szövetségese a magyar főpapokon kívül csak a bécsi püspök volt: Sinelli Imre, komáromi mészáros fia, ki a kapuczinus szerzetből akarata ellen emeltetett főpapi székre és egyúttal az államtanács tagja volt. Önzetlen, becsületes, a közjóért lelkesedő férfiúnak jellemzik a velenczei követek. A nuntius gyakran magasztalásokkal halmozza el és nem egyszer fölsóhajt, hogy, ha jeles tulajdonságai megvolnának a többi kormányférfiakban, másként folynának a dolgok.[1304]

Ellenben ezeket az erényeket leginkább nélkülözte a török háborút ellenző gróf Zinzendorf Lajos, az udvari kamara elnöke. Ez a birvágyó és megvesztegethető, azonkívül szélhámosok által könnyen megnyerhető és léha tervkovácsoló főúr azzal tartotta fönn magát oly soká állásában, hogy a többi kormányférfiak érdekeinek kedvezett és az udvar minden óhajtását ki tudta elégíteni.[1305]

Buonvisi ismerte a pénzügyi kezelés bajait és ezeknek nagyhorderejű következményét: hogy költség hiányában lehetetlenné válik a török háború, és az uralkodó kényszeríttetik, hogy alattvalóira mind súlyosabb terheket rakjon. Ismételve intette Lipótot és minisztereit a visszaélések, a rendetlenség és a pazarlás megszüntetésére.[1306] Az 1679. esztendő végén betelt a mérték; Zinzendorf hivatalától fölfüggesztetett, utóbb sikkasztás bűnében elmarasztaltatván, száműzetett.[1307]

Utódja, báró Abele, buzgón és becsületesen fáradozott a rend helyreállításán. De nem volt elég erélye, hogy az udvar pazar költekezéseit korlátozza. Ezek, főleg a költséges utazások, gyakran adtak okot panaszra Buonvisinek, ki folytonosan hangoztatta a takarékosság szükségét.[1308]

***

A pápa fölszólításai, melyeket a bécsi udvarnál hidegen fogadtak, Lengyelországban visszhangra találtak, a hol mindinkább erősödött azon párt, mely a franczia politikával szakítva, az osztrák házzal és az orosz fejedelemmel való szövetkezést s a török elleni támadó háborút sürgette.

Az 1679 elején tartott grodnói gyűlés a királyt fölhatalmazta, hogy a török ellen háborút indíthasson, ha a keresztény hatalmak részéről segítségben részesül.

A pápához, a császárhoz és a franczia királyhoz követek küldettek. XIV. Lajos válasza úgy hangzott, hogy azon esetre, ha a török háború ügyét az összes keresztény hatalmak fölkarolják, kész hozzájok csatlakozni; mindazáltal, mivel a pápának a keresztény hatalmak egyesítésére czélzó igyekezetei ekkorig eredménytelenek maradtak, eszélytelen eljárás volna, ha Lengyelországnak segélyt nyujtana.[1309]

A bécsi udvarnál szivesen kötelezték volna le Sobieskit, hogy őt Francziaországtól végképp elválaszszák; szövetséget is hajlandók voltak Lengyelországgal kötni, de csak a kölcsönös védelem czéljából, nem pedig támadó actio indítására.[1310] Ezen állásponttól akkor sem engedték magokat eltéríttetni, mikor (1679) nyarán orosz követek érkeztek Bécsbe szövetségi ajánlatokkal. A miniszterek általánosságban tartott nyilatkozatra szorítkoztak, positiv kötelezettségek elvállalása elől óvatosan kitértek. A pápai nuntius volt az egyetlen, ki őket küldetésök fontosságához mért figyelemben részesítette; egyszersmind azon volt, hogy a császári udvar habozó magatartását mentegetve, neheztelésöket lecsillapítsa, uralkodójuk jóakaratát a katholikus hatalmakkal való szövetség tervének jövendőre biztosítsa.[1311]

Szintúgy megtett a lengyelországi nuntius is mindent ezen szövetség létesítése érdekében. Sobieski az 1680-ik év elején Varsóba hívta meg a senátorokat, hogy velök a hatalmak válasziratait közölje. A nuntius ekkor bejelentette, hogy a pápa a háború költségeire félmillió forintot ajánl föl;[1312] és kilátásba helyezte, hogy ezen összeget meg fogja kétszerezni. Azonban a tanácskozmány a bécsi udvar által tervezett defensiv-szövetséget nem tartotta elegendőnek és azt kívánta, hogy a császár a támadó hadjáratban való tényleges részvétét szerződésszerűen biztosítsa.[1313]

Ezen véd- és dacz-szövetség létrehozására irányult most a szent-szék diplomatiájának igyekezete, melynek útjában sokféle akadályok tornyosultak. XIV. Lajos azon fáradozott, hogy a lengyel király és a császári udvar között benső viszony alakulását meghiúsítsa. Befolyását a lengyel királyi udvarnál ismét megszilárdítandó, visszahívta onnan Bethune marquist, ki sógornéjával, a királynéval, feszült viszonyba jutott, és (1680 nyarán) új követet küldött Forbin püspök személyében, ki az 1674-iki királyválasztó országgyűlésen kiváló mértékben megnyerte volt Sobieski jóakaratát. Általa jelentékeny pénzajándékot ajánlott a királynak és

királynénak; továbbá kilátást nyujtott arra, hogy elsőszülött fiuknak a trónöröklést biztosítsa; végre igéretet tett, hogy a török elleni háború czéljaira, ha a keresztény hatalmak szövetsége létrejő, nagyobb áldozatokat fog hozni, mint bárki más.[1314]

A franczia udvar cselszövényeinél nem kisebb nehézséget támasztott azon fordulat, mely a moszkvai udvarnál beállott. III. Feodor czár a törökökkel az 1681-ik év tavaszán húsz évre békét kötött; néhány hét mulva bekövetkezett halála után pedig trónját egyidejüleg két testvére foglalta el: Iván és Péter. Ezeknek kiskorúsága és az uralom megoszlása belső mozgalmakat helyezett kilátásba; mi a lengyel udvarnál azt a gondolatot hozta napirendre, hogy a kedvező alkalmat inkább az orosz birodalom ellen intézendő támadásra és a czárok által elfoglalt lengyel területek visszaszerzésére kellene fölhasználni.

A francziákhoz hajló és az orosz-ellenes irányzatok leküzdése lett ekként a szent-szék lengyelországi nuntiusának föladata. Pallavicini ephesusi érsek, ki ekkortájt foglalta el Martelli helyét, buzgalommal és teljes loyalitással folytatta elődének tevékenységét az osztrák-lengyel szövetség létrehozására.[1315] De hosszú időnek kellett eltelni, míg czélját elérte.

***

Ezalatt a magyarországi állapotokban sem következett be a szent-szék által előkészített fordulat. Buonvisi nem fáradott ki törekvéseiben. Meggyőződvén arról, hogy a magyar rendeket csak országgyűlésen lehet megnyugtatni, oda hatott, hogy azt mielőbb hívják egybe; a magyarokat pedig biztatta, hogy a pápa leveleivel ellátva meg fog jelenni körükben, részökre a királynál minden megadható engedményt kieszközlendő.[1316]

Végtére, hosszas halogatás után, 1681-ik év február utolsó napján kibocsáttattak a királyi levelek, melyek az országgyűlést április 23-ra, Sopronba hívták össze.

Előre volt látható, hogy egyik legnagyobb nehézséget a vallási kérdés fogja támasztani. Azt az állást, melyet a nuntius a protestáns felekezetekkel szemben elfoglalt, kiváló mérséklet jellemzi. Az egyház javáért és dicsőségeért lángoló buzgalom töltötte be lelkét; de az erőszakos eszközök alkalmazását a hitterjesztésben eredménytelen és veszélyes eljárásnak itélte, főképpen Magyarországban, melynek különleges viszonyaira mindig kellő tekintettel volt. Attól tar-

tott, hogy az üldözés a protestánsokat kétségbeesett elhatározásokra, a török uralomnak való meghódolásra késztetheti. «Ekként» — úgymond — «a nélkül, hogy a protestánsokat az igaz hitre visszavezethetnők: a katholikusokat prédául vetjük a töröknek és a kereszténység védfalát romboljuk le.»

Mindazáltal, noha a protestánsoknak törvény által biztosított jogaik megtámadására és korlátozására czélzó törekvéseket nem helyeselte: azok kiterjesztését határozottan ellenezte és féltékenyen őrködött az egyház érdekei fölött. Az országgyűlés megnyitása előtt fölkereste a minisztereket és fölkérte őket, hogy a protestánsok javára új engedmények megadásához ne járuljanak.

Igéretét teljesítve, június első napjaiban Sopronba ment, hogy ott az országgyűlés folyamát figyelemmel kisérje és befolyását Magyarország belső békéjének helyreállítására érvényesítse, a mely tevékenységében teljes elfogulatlanságot és kiváló tapintatot tanúsított.

A magyar rendek mindenekelőtt az egy évtized óta üresedésben hagyott nádori méltóság betöltését sürgették. Az esztergomi érsek ellenezte ezt, ragaszkodván a helytartói tiszthez, melyet elfoglalt. Reméllette, hogy a szent-szék követe támogatni fogja. De csalódott. Buonvisi, a rendek igényeinek jogosultsága felől meggyőződvén, arra intette a primást, hogy önként hagyja el állását.

Fölfogásában nem ingatta meg őt egyik magyar főpap azon figyelmeztetése, hogy helytartói tisztében az érsek a katholikus egyház ügyének nagyobb szolgálatokat tehet, mint a legbuzgóbb nádor. Erre azt válaszolá, hogy ellenkezőleg, az érsek makacsul ragaszkodva a helytartói tiszthez, magát és az egész egyházi rendet gyülöletessé teszi, a vallás ügyének pedig nagy kárt okoz, mert a katholikus nemességet arra kényszeríti, hogy a nádori méltóság visszaállítása érdekében a protestáns rendekkel szövetkezzék, a kik így könnyebben kierőszakolhatják vallási igényeik kielégítését. Utalt egyik hasonló esetre, mely az 1647-ik évi országgyűlésen történt, mikor Pálffy Pál, kinek nádorrá választatását néhány főpap és katholikus főúr ellenezte, a protestáns rendek támogatását biztosítandó, kötelezettségeket vállalt irányukban és az általuk kívánt engedmények megadását keresztül vitte. Buonvisi ezek után határozottan kijelentette, hogy ő a szent-szék tekintélyét kivihetetlen és veszélyes vállalatnak nem kölcsönözheti, annál kevésbbé, mert a jelölt, gróf Esterházy Pál, több kolostor bőkezű alapítója, vallásos

buzgóságának fényes tanujeleit adta és így a szent-szék támogatását megérdemli.

A nádorválasztás június 13-ikán megejtetett. Esterházy választatott meg. A nuntius az elsők között volt, kik szerencsekívánataik tolmácsolása végett őt fölkeresték; nem mulasztván el az egyház érdekeinek fölkarolására lelkesíteni.[1317]

A nádorválasztás szerencsés elintézése után a király Németújhelyre készült udvarát áttenni. A nuntius ellenezte távozását, melyet az országgyűlés további tárgyalásaira hátrányosnak tartott. Ismételve kérte Lipótot, hogy a magyarok megbékítését ne halaszsza, mert ez a «nyilt seb» tartja vissza a német fejedelmeket attól, hogy vele a török ellen szorosabb szövetségre lépjenek. És mikor a király elhagyta Sopront, ő is vele ment, hogy tanácsával támogassa.[1318]

Ekkor az országgyűlésen megindultak a vallásügyi tárgyalások. A katholikusok nagy többségben voltak. Azonban a protestánsok mögött Tököli és a bujdosók állottak, támogatva az erdélyi fejedelem, a franczia király és a porta által, és igényeik kielégítése nélkül az ország nyugalmának helyreállítása nem volt remélhető.

A protestáns rendek sérelmeiket és kívánataikat egyenesen a király elé terjesztették. Mire a katholikusok viszont saját sérelmeik hosszú lajstromát állították össze.

A király ekkor mindkét félt fölszólította, hogy válaszszanak bizalmi férfiakat, kik együtt tanácskozva, a kiegyenlítésre kisérletet tegyenek. Ezt személyesen tudatta a nuntiussal, kinek az ellen nem volt kifogása, föltéve, hogy az elegyes bizottság a véleményadás és nem a határozás jogával ruháztatik föl.[1319]

Buonvisi már előbb utasítást kért Rómából az iránt, hogy milyen magatartást kövessen, ha az udvar vallásügyi engedményekre hajlandónak mutatkoznék. Utalt arra, hogy az erélyes ellenszegülés sikertelennek bizonyulhat; ellenben a szent-szék hagyományai és némely egyházi jogtudósok, szükség esetén, nagyobb bajok elhárítása végett, engedékenységet javasolnak.[1320] A válasz, melyet a legközelebbi posta meghozott, a vallás ügyében minden transactiót kizárt. Röviden és határozottan kijelenti a pápai államtitkár, hogy «valahányszor az országgyűlésen a katholikus vallásra sérelmes újítás terveztetik, a nuntius köteles azt ellenezni, nehogy hallgatását a szent-szék beleegyezése gyanánt értelmezzék».[1321]

A protestáns rendek e közben az elegyes bizottság megalakításához nem járultak hozzá, mit azzal indokoltak, hogy: «egyez-

kedésnek nincs helye, mert ők csak a szerződések és törvények végrehajtását kívánják». Kijelentették, hogy, míg kérelmeik nem teljesíttetnek, az országgyűlési tanácskozásoktól távol tartják magokat.

Buonvisi — ki e közben augusztus közepén az udvarral visszatért Sopronba és most öt hónapot töltött ott — az országgyűlésen fölmerült bajok forrását abban látta, hogy az udvar az ország szabadságainak biztosításával késik. Jól tudta, hogy a katholikus rendek soraiból többen kitartásra buzdítják a protestáns rendeket, ezek pedig a fölkelőket, hogy így az udvart az ország szabadságainak helyreállítására kényszerítsék. Az érdekek ezen sajátszerű bonyodalmában a nuntius azt a tanácsot adta, hogy egyidejűleg kell az alkotmányos jogokat visszaállítani és a fölkelőket gyöngíteni. Az utóbbit úgy hitte elérhetőnek, ha az udvar Tökölinek tisztességes ajánlatot tesz, az előkelő főurak közül négyet-ötöt ezredesekké nevez ki és katonák fogadására pénzzel lát el, mert a biztos és állandó zsold kilátása sokat fog a fölkelők táborából a királyi zászlók alá vezetni; ezzel pedig Tökölire presszíót lehet gyakorolni. «A fölkelések» — úgymond — «addig veszedelmesek, míg a vezér és katonái szorosan összetartanak; mihelyt a bizalmatlanság befészkeli magát közéjök, mindenki legelső akar lenni a kibékülésben, nehogy legutolsónak maradjon. Ha tehát ő felsége Tökölivel tárgyalásokat indít és szolgálatába vonja a közvitézeket: ezek attól fognak félni, hogy Tököli elárulja őket, Tököli pedig attól, hogy követői magára hagyják; mindegyik tehát azon lesz, hogy a kibékülésben megelőzze a másikat.»

Buonvisi át volt hatva a meggyőződéstől, hogy az általa körvonalozott eljárás a fölkelők és a protestáns rendek félelmes hatalmát megingatná. Ezért Rómából pénzsegélyt kért, melyet a magyar fölkelők soraiban magyar zsoldosok toborzására használna föl.

Eszélyes javaslataiért Lipót magasztalásokkal halmozta el. De a tanácsosok — a bécsi püspök kivételével — azt hangoztatták, hogy az új kisérletek ideje elmult, és mielőbb ki kell elégíteni a protestáns rendeket. A spanyol követ is így nyilatkozott.[1322]

Buonvisi nem vélte tanácsosnak, hogy ellenszegüljön. Attól kellett ugyanis tartani, hogy a protestáns rendek, ha ki nem elégíttetnek, elhagyják az országgyűlést, melynek eredménytelen föloszlása az ország belbékéjének helyreállítását és a török elleni háborút meghiúsította volna.

Rómába írt jelentéseiben az engedmények szükségessége mel-

lett emelt szót. Egyébként a tényleges viszonyok nehézségei közepett a jövendő kilátásokban talált és nyújtott vigasztalást. Előadta, hogy Magyarországban, Tökölit nem számítva, csak három protestáns mágnás él; kettőnek nincs figyermeke, és így birtokai a koronára szállanak, a harmadik pedig gyermekei nevelését Kollonich püspökre bízta, ki azokat meg fogja téríteni; sőt Tökölire nézve is sokan azt a reményt táplálták, hogy tervezett házassága Zrinyi Ilonával a katholikus egyházba fogja vezetni; már pedig a mágnások magok után vonják a köznemességet; a városok polgáraival azután könnyen lehet boldogulni. Mindezekből azt a következtetést vonta le, hogy «engedékenységgel» — úgymond — «többet nyerhetünk mint kemény magatartással, mely a protestánsokat a török karjaiba vinné és a porta tervét, hogy Tököli részére önálló fejedelemséget alkosson, megvalósítani segítené».

E szerint abban állapodott meg, hogy a vallásügyi engedmények megadását nem ellenzi és arra szorítkozik, hogy a maga és a szent-szék nevében teendő óvással az egyház álláspontját és jogait föntartja, a magyar főpapokat hasonló óvás formulázására készteti.

Mindazáltal magatartásában csakhamar fordulat állott be. Tököli ugyanis megujította a háborút. Így tehát kitünt, hogy a vallás ügyében teendő engedményektől a fölkelés megszüntetését, a béke helyreállítását várni nem lehet. Ennek következtében a nuntius október elején előterjesztette Lipótnak, hogy most már kötelessége az engedményeket megtagadnia, mivel azoktól előnyöket többé várni nem lehet.

Mindazáltal az a hír, hogy Straszburgot XIV. Lajos hatalmába ejtette, úgyszintén a császárné óhajtása, hogy mielőbb Magyarország királynéjává koronáztassék, arra birta a minisztereket, hogy most már nagy áldozatok árán is készek voltak a magyar országgyűlés eredménytelen föloszlását meggátolni.

Ennek következtében október 8-ikán az országgyűléshez királyi leirat küldetett, mely a protestáns felekezetekhez tartozó rendek és a véghelyek katonái részére a vallás szabad gyakorlatát biztosította; megállapítván, hogy jövőre templomfoglalásoknak nem lesz többé helye, de azon templomok, melyek 1670 óta a zavarok idején elfoglaltattak, a tényleges birtokosok kezei között maradnak.

A nuntius ezen iratot Rómába küldötte és utasítást kért, hogy azzal szemben mily állást foglaljon el. Ő az engedményekben nem látott nagy veszélyt a katholikus egyházra, melynek az 1670 óta elfog-

lalt templomokat föntartotta és különben is «a protestánsoktól a részökre biztosított vallásszabadságot és vallásgyakorlatot elvenni úgy sem lehetett». A miniszterekkel közölte, hogy nem helyesli az engedményeket és csak azért nem szólal föl ellenök, mert ő szentsége rendeletét várja. «Ekként» — írja Rómába — «távol tartottam magamat a hozzájárulástól, a nélkül, hogy a tárgyalások menetét megzavarnám.» Az esztergomi érseket is fölhívta, hogy a katholikus clerus, mint a bécsi és linczi békekötések idején, most is tegyen óvást, de oly módon, hogy «az országgyűlés tárgyalásainak folytatását ne veszélyeztesse, nehogy az egész országot zavarba döntse».

Azonban, mikor a protestáns rendek az október 8-iki leirat tartalmával meg nem elégedtek és további engedményeket sürgettek, a nuntius mind Lipótnál, mind a minisztereknél és Esterházy nádornál nagy erélylyel szólalt föl s azt tanácsolta, hogy a király ne fogadjon el további fölterjesztéseket, hanem határozottan nyilatkoztassa ki, hogy elhatározásától többé nem tér el. Egyszersmind ismételte azt, hogy az eddigi engedmények ellen is óvást fog tenni, a mire a király a további engedmények megtagadásánál hivatkozhatik, és a mi később, ha a viszonyok kedvezőbben alakulnak, jogczímet adhat az engedmények visszavonására.[1323]

A király ennek daczára ujabb engedményeket tett; igérte, hogy több királyi városban a protestánsoknak templomépítésre helyet ad és a vármegyékben megszaporítja azon községek számát, hol a protestánsok templomot építhetnek.

November második felében megjött Rómából a nuntiusnak szóló utasítás, mely meghagyta neki, hogy a vallásügyi engedmények ellen óvást emeljen, «de zajtalanul tegye azt, úgy hogy azzal se a magyarokat, se az udvart el ne keserítse és zavart ne támaszszon».

Buonvisi bevárta, míg a vallásügyi tárgyalások teljesen befejeztettek. Csak ezután, deczember 27-ikén, állította ki óvását, melyhez mintául a westfaliai és nimwegeni békekötések alkalmával a szentszék nevében tett tiltakozások szolgáltak. Az óvás egy-egy példányát a magyar királyi kanczellárnak és a császári kanczellárnak nyujtotta át.[1324]

A nuntius ezalatt az országgyűlés sikerét és a magyar nemzet megnyugtatását előmozdítandó, oda hatott, hogy a rendek egyéb kívánatai teljesedésbe menjenek, és ezért nem habozott legjobb barátai érdekeit föláldozni. Az országos sérelmek között, melyeknek orvoslását az ország rendei legerőteljesebben sürgették, volt az is

hogy a király Kollonich Zsigmond németujhelyi püspököt a magyar kamara elnökségétől, melynek betöltésében gyülöletessé tette volt magát, mozdítsa el, mivel a bécsi békekötés egyik czikkelye megállapítja, hogy kamaraelnököt a király a világi rendek sorából nevezzen ki.

Buonvisi, mikor az ügy állása felől a nádortól értesült, kezdetben közvetítő javaslattal lépett föl. Azt hitte, hogy, miután a közjövedelmek egy része a királyi udvartartás czéljaira, más része az ország közszükségeire fordíttatik, amazok kezelését meg lehetne hagyni Kollonich kezei között, az utóbbiak kezelésére pedig világi kamaraelnököt nevezni. A király, a nádor és a miniszterek egy része helyeselte ezt a tervet. De ellenezték Kollonich barátai: Schwarzenberg herczeg, Hocher kanczellár és mások, kik azt állították, hogy a rendek kívánatainak engedvén, a király szégyenteljes és káros dolgot müvelne. A nuntius erre azt válaszolá, hogy a törvény rendelkezéseit teljesíteni nem szégyen, és hogy a közjövedelmek kettéválasztása nagy előny, mivel a királyi és országos jövedelmek közös kezelése ekkorig azt a balhiedelmet tartotta fönn a magyaroknál, hogy azok az ország védelmére elégségesek, a külön kezelés ellenben kitüntetné, mily jelentékeny összeget fordít az ország védelmére ő felsége saját jövedelmeiből.

Mindazáltal Kollonich barátai készebbek voltak a protestáns rendeket ujabb vallásügyi engedményekkel elégíteni ki, mintsem őt föláldozni. Sikerült a királyt meggyőzniök arról, hogy a katholikus egyházra nézve nagyobb hátrány az, ha a lángbuzgalmú németújhelyi püspök befolyásos hivatalát elveszti, mintha a protestánsoknak néhány templom építésére engedély adatik. A nuntius nem hallgatta el fölháborodását a fölött, hogy egy ember javának alárendelik a vallás érdekeit, és hathatósan sürgette, hogy elmozdításával eleget kell tenni a rendek követelésének; őt magát is figyelmeztette, hogy kötelessége önként hozni meg az áldozatot, melyet a törvény és a vallás érdeke igényel.[1325]

Nem kevésbbé hathatósan támogatta a rendek azon kívánatát hogy a király az elkobzott jószágokat korábbi tulajdonosaiknak adja vissza. Kollonichot meggyőzni igyekezett arról, hogy a tényleg fegyverben álló és a király hűségére visszatérő fölkelők elkobzott jószágainak visszaadására a királyt igérete kötelezi; az elhunyt fölkelők jószágainak az örökösök részére visszaadását a királyi kegyelmesség ajánlja; fontosabb lévén az ország nyugalmának helyreállítása és a

belmozgalmak által okozott nagy költségek megtakarítása, mint néhány ezer forint évi jövedelemnek a kincstár részére biztosítása. Egyszersmind figyelmeztette Kollonichot, hogy az ő egyéni érdekei az ország érdekeivel találkoznak; ugyanis a rendeket, kívánataik teljesítését kieszközölve, talán kiengesztelheti maga irányában, megtarthatja a kamaraelnökséget és lehetővé teszi, hogy idővel Magyarországon főpapi javadalmat nyerhet el, a mi nem történhetik, ha «nyakasságával fokozza a gyűlöletet, melyet irányában a magyarok táplálnak».

Buonvisi közvetlenül a királyhoz is fordult. Előadta neki, hogy, ha még csak két hónapig tartanak a magyarországi mozgalmak, a hátrány, mely ebből származik, sokkal nagyobb lesz, mint az, mely az elkobzott jószágok visszaadásából merül föl. Lipót ezt nem vonta kétségbe, de fölhozta, hogy mivel a visszaadást, mint az igazság és nem a kegyelem tényét követelik, engedményével becsületére vet árnyékot, mert elismerné, hogy az itéletek és kivégzések igazságtalanok voltak. Mire a nuntius megnyugtatta őt azzal, hogy, ha a jószágok visszaadására elhatározta magát, a rendek bizonyára készek lesznek oly formát fogadni el, mely rá nézve a legtisztességesebb és kegyelmességét helyezi előtérbe. Egyúttal kilátásba helyezte, hogy engedékenysége, az országgyűlés szerencsés befejezése mellett, talán a fölkelőkkel való kiegyezést is megkönnyíti. A király csakugyan megtette az engedményt.[1326]

Buonvisi, midőn ezen tevékenységéről Rómába jelentést tesz, kifejezi azon reményét, hogy igyekezeteinek sikere az egész kereszténységre hasznos fog lenni.[1327] Igyekezeteiben mindig az a nagy eszme lebegett szemei előtt, hogy a magyar nemzet megnyugtatása által a török elleni háborút lehetővé és sikeressé tegye.

Buzgó fáradozásaiért soproni tartózkodása alatt vette a pápa elismerésének kitűnő jelét. XI. Incze 1681. szeptember első napján a bíborral diszítette föl. Régi szokás szerint, mely mai napig föntartotta magát, a nuntiusnak a bíbornoki föveget azon uralkodó adja át, kinek udvaránál működik. Lipót király november 16-ikán Sopronban végezte az ünnepélyes szertartást azon ország területén, melynek békesége és fölszabadítása érdekében kifejtett tevékenysége szolgált fölmagasztaltatására egyik jogczímül.[1328]

Az ország primása, Szelepchényi György, nem részesült ebben a kitüntetésben, noha arra uralkodója által már 1672-ben X. Kelemennek, hat évvel utóbb pedig XI. Inczének ajánltatott,[1329] és bősé-

ges érdemeket szerzett mind a katholikus érdekek megóvása körül és a hittérítés terén sikeres munkásságával, mind a szent-szék iránt viseltető hódolatteljes ragaszkodásának sokféle nyilatkozataival, melyeket a pápai államtitkárokhoz sűrűn intézett jelentéseiben megőrzött a vatikáni levéltár.[1330]

A mellőztetés nem csökkentette nemes buzgóságát és hűségét, a melyet éppen ekkortájt nagy föltűnést keltő ténynyel: állásfoglalásával a «gallikán egyház» ellen, örökített meg.

Az a hosszú küzdelem, melyet a franczia királyok koronájuk és a francziaországi katholikus egyház kiváltságos állásának megszilárdítása érdekében a szent-szék ellen folytattak, az 1682-ik évben válságos alakot öltött. A francziaországi főpapok és az alsó papság képviselői, márczius havában tartott párisi gyűlésükön, «a gallikán egyház propositiói» elnevezés alatt ismeretes négy tételt formuláztak és emeltek végzéssé. Ezekben kimondatik, hogy a fejedelmek világi ügyekben nincsenek az egyháznak alávetve; a konstanczi zsinat végzése, mely az egyetemes zsinatnak felsőbbségét a pápa fölött megállapítja, érvényesnek tekintendő; a szent-szék joghatóságát az egyetemes egyház törvényei és Francziaországban a régi szokások korlátozzák; a pápák végzéseinek a csalhatatlanság jellegét csak az egyetemes egyház hozzájárulása adja meg.

XIV. Lajos ezen tételeket magáévá tette és azoknak országa összes tanintézeteiben tanítását rendelte el.

XI. Incze ebben a tényben a szent-szék tekintélye és joghatósága ellen intézett súlyos természetű merényletet látott, a melyet mindazáltal némán eltűrt, nehogy Francziaország nyilt szakadásba sodortassék. Annál inkább kellett óhajtania, hogy az egyetemes egyház köréből emelkedjenek tiltakozó szózatok a pápaság oltalmára.

A magyarországi egyház volt a legelső, mely e tekintetben állást foglalt.

Szelepchényi, arról értesülvén, hogy a gallikán tételek Magyarországban is terjesztetnek, augusztus elején Pozsonyban maga köré gyüjtötte a püspököket, apátokat, prépostokat, a káptalanok képviselőit, a papnöveldékben tanító hit- és jogtudósokat.

Ez az értekezlet beható tanácskozás után nyilatkozatot állított ki, a mely a négy tételnek «olvasását, elfogadását és hirdetését», addig is, «míg az apostoli szék csalhatatlan itélőszéke» rendelkezik, az országban lakó összes hiveknek eltiltja; továbbá a trienti hit-

vallás összes czikkelyeit foglalja magában; végre a szent-szék iránti hűségét nyomatékosan hangoztatja.

Az egybegyűltek így szólanak: «Az összes rendek egyhangú beleegyezésével és jóváhagyásával ünnepélyesen valljuk és fogadjuk, hogy a római szentegyházhoz, mely az igaz hitben mindenkor állhatatos és tévmentes volt, az ország összes karaival és rendeivel örökké ragaszkodni fogunk, az egyháznak az egész világ által jóváhagyott, mindenütt virágzó intézményeitől el nem térünk; sőt ellenkezőleg, a szent István és a többi szent királyok által megalapított római szentegyházat és annak az ujítók tévtanaitól tisztán maradt hitét minden erőnkkel oltalmazni fogjuk; ki akarván tüntetni, hogy országunk valóban apostoli ország, önszántunkból kinyilatkoztatjuk, hogy az egyház ellenségei ellen utolsó csepp vérünk ontásáig küzdeni fogunk, a római pápának és az apostoli szent-széknek tartozó hódolattól soha el nem térünk».

A primás az egybegyűltek aláírásaival ellátott nyilatkozatot augusztus 8-án kelt levele kiséretében küldötte át a pápának, a ki válaszában örömét fejezte ki a fölött, hogy Magyarország főpapjai, kiknek a szent-szék iránti rendületlen hűségét régtől fogva ismeri, elfordulnak «az ujítóktól, kiknek szentségtörő vakmerősége a szent-szék tekintélyének megingatására törekszik, és buzgón gondoskodnak arról, hogy egyházmegyéik dús mezőin a konkoly el ne hatalmasodjék».

Szelepchényi néhány hónappal utóbb a pozsonyi nyilatkozatot kinyomatta és egy nyomtatott példányát Rómában tartózkodó ügynöke, Jani János bátai apát által bemutatta a pápának, ki őt ujabb magasztaló irattal tisztelte meg.[1331]

HARMADIK FEJEZET.

A szent-szék diplomatiai tevékenysége az osztrák-lengyel szövetség létrehozására. — A varsói tárgyalások. — A szövetség megkötése. — A török hadjárat. — Bécs fölszabadítása. A szövetség fönnállását fenyegető veszélyek. — Alkudozások Tökölivel. (1682—1683.)

A SOPRONI országgyűlés nem valósította meg mindazon reményeket, melyeket ahhoz a szent-szék fűzött; Magyarország pacificatióját nem eredményezte. Tököli nem tette le a fegyvert; a szultánnal szövetségre lépett és ezzel Felső-Magyarország fejedelemségét biztosította magának.

Az 1682-ik év nyarán megujult a háború. Tököli elfoglalta Kassát, mire az éjszak-keleti országrész városai önként nyitották meg előtte kapúikat. Majd a bányavárosokat is hatalmába ejtette és hódításait a Vág-vonalig terjesztette ki.

A szent-szék Tököliben a protestantismus bajnokát, de egyszersmind a törökök szövetségesét és a törökök ellen intézendő nagy vállalat egyik akadályát látva, azon volt, hogy őt azon segítségtől megfoszsza, melyben Francziaország részesítette; varsói nuntiusa útján kivitte, hogy Sobieski a segélynek Lengyelországon keresztül Magyarországba juttatását megakadályozta. A lengyel király a franczia követ reclamatiójára nyiltan kijelentette, hogy intézkedéseit a pápa és a császár követeinek fölszólalásai következtében tette, mivel különösen a pápa neheztelését fejezte ki a fölött, hogy «támogatásában részesíti a magyarországi eretnekek lázadását, mely a hitetlenek támadását zúdítja Magyarországra, romlást hoz az egész kereszténységre». Majd néhány héttel utóbb ismételte a király, hogy XIV. Lajos iránt őszinte ragaszkodással viseltetik ugyan, de el kell hárítania magától a római és bécsi udvarok előtt azt a gyanút, mintha a magyarországi elégületleneket ő támogatná, mivel ugyanis Lengyelország mindenben, mire a küszöbön álló háborúban szük-

sége lesz, szűkölködik, figyelemmel kell lennie a keresztény fejedelmekre, kik segítséget nyújtani hajlandók.[1332]

A lengyelországi pápai nuntius tevékenységében buzgón részt vett Buonvisi bíbornok. A bécsi udvarnál az osztrák-lengyel szövetség eszméjének apostola gyanánt működött és mikor 1682 őszén biztos hirek érkeztek, hogy a szultán a következő évben nagy hadjáratot indít Magyarország ellen: végtére czélt ért; a császári udvar őszintén fölkarolta a szövetség eszméjét. Buonvisi ugyanakkor a lengyelországi nuntiussal élénk levelezést folytatott, tapasztalata és szelleme dús tárházából folytonosan szolgáltatta társának a diplomatiai hatás eszközeit.

Ismételve kérte a varsói nuntiust, hogy egész erővel működjék a lengyel és osztrák uralkodóház között az egyetértés megszilárdításán, a bizalmatlanság eloszlatásán, mert «ettől függ» — úgymond — a kereszténység java és a pápa szent szándékainak megvalósítása».[1333]

A kölcsönös bizalom megerősítésének tényezője gyanánt örömmel üdvözölte és támogatta a lengyel király azon ajánlatát, hogy mint közbenjáró, kisérletet fog tenni a császári udvar és Tököli között egyesség létrehozására. A lengyel mediatióban Magyarország belső békéjének helyreállítására az egyetlen módot látta, melyet, bár sikere kétes, okvetetlenül meg kell kisérleni.

A tárgyalásoktól, melyek 1682 nyarán Bécsben Tököli követénél megindultak, Buonvisi bíbornok távol tartotta magát, mert Tököli olyan vallásügyi engedményeket is kívánt, melyeket a kath. egyházra nézve sérelmeseknek tartott. Mindazáltal tartózkodó állást foglalt el, mert belátta, hogy az országgyűlés befejezése óta a helyzet lényegesen megváltozott; Tököli azóta Magyarország nagy részének urává lett; a bécsi miniszterek pedig azt állították, hogy minden bajnak forrása éppen a Sopronban követett vallásügyi politika, mely a kibékülést megakadályozta és így Tököli hódításait lehetővé tette, ha tehát ugyanazon merev állást foglalják el, egész Magyarország elvész.[1334] Ezen nehéz helyzetben Buonvisi Rómából kért utasítást, mely 1683 márczius első felében jött meg és így hangzott: «Ha ő felségét a szükség arra kényszeríti, hogy Tökölivel egyességre lépjen, Eminentiád nem tehet egyebet, mint távol tartva magát az alkudozásoktól, maga idején jelentse be óvását tüntetés nélkül és oly módon, a mint ezt bölcsesége a katholikus vallás sérelmei orvoslására alkalmasnak ismeri föl».[1335]

Erre nem került sor. Tököli egyéb igényeit — többi között a

tizenhárom éjszak-keleti vármegyét fejedelmi czímmel és hatalommal követelte — az udvar határozottan visszautasította. A tárgyalások tehát megszakadtak.

Szerencsésebb volt az osztrák-lengyel szövetség iránt folytatott tárgyalások kimenetele. Sobieski az 1683. január 27-re egybehívott országgyűlést megnyitó beszédében utalt azon nagymérvű hadikészületekre, melyeket a porta megindított és arra, hogy, ha a császár békét köt a szultánnal, Lengyelország ellen fog a támadás irányulni; ezért fölhívta a rendeket, hogy hazájok védelméről gondoskodjanak. Mire Pallavicini nuntius előterjeszté, hogy a pápa kész erkölcsi és pénzbeli segítségben részesíteni Lengyelországot, ha a török ellen háborút indít; gróf Waldstein pedig bejelentette a császárnak véd- és daczszövetség kötésére vonatkozó ajánlatát.

Vitry marquis franczia követ ellentétes erőfeszítéseit egy váratlan eset meghiúsította. Sobieski éppen ekkor kézre kerített levelekből nyomára jött, hogy trónjától megfosztása terveztetik. Készséggel ragadta meg az alkalmat, hogy a franczia udvarral szakítson. Az elfogott levelek tartalmát nyilvánosságra hozta.[1336]

Ezen eset hatása alatt a franczia párt az országgyülésen elnémult. A szövetség kötése tárgyában benyujtott indítvány egyhangulag elfogadtatott. Márczius utolsó napján az országgyűlés egyhangulag megerősítette a szövetséget, melynek oklevele a következő napon aláiratott.

Bevezetésében Lengyelország királya és rendei a szövetség megkötésének szükségességét a törökkel fönnálló béke bizonytalanságával és a békeszegés gyakori tényeivel igazolják; utalnak XI. Incze pápa atyai buzgóságára, melylyel őket több év óta hathatós intései és nagylelkű segélyajánlatai által a török ellen háború indítására serkentette. Ennek következtében a császár és a lengyel király utódaik nevében is offensiv és defensiv szövetségre lépnek; az utóbbi örök időkig tart, az előbbi addig, míg mindkét uralkodó a közös ellenséggel állandó és dicsőséges békét köthet. A szövetség pártfogójává, föntartójává, biztosítójává a pápát kérik föl, kinek kezeibe a bíbornok-protectorok útján esküt tesznek le. A császár 60.000, Lengyelország 40.000 fegyverest állít ki. A két uralkodó egyrészről Magyarország fölszabadítására, másrészről a török által elfoglalt lengyelországi tartományok visszafoglalására fog törekedni. Ha a török Bécset vagy Krakót ostrom alá venné, az egyik uralkodó egész erejével a másiknak segítségére siet. A császár a lengyel királynak

elengedi a régi tartozásokat, hadikészületekre azonnal 200.000 tallért küld és a spanyol királynál kieszközli, hogy a pápa által kivetett egyházi tizedet egészen az ő rendelkezésére bocsássa. Végül az öszszes keresztény fejedelmek a szövetségbe lépésre fölhivatnak.[1337]

Lipót május másodikán megerősítette az egyességet.

Mire a két uralkodó utasította államainak római protectorait, Pio és Barberini bíbornokokat, hogy nevökben a szövetség föltételeinek lelkiismeretes megtartására a pápa kezeibe az esküt letehessék. XI. Incze pápa az ünnepélyes szertartást (augusztus 16-ikán) a következő nyilatkozattal zárta be: «Hőn óhajtva, hogy mindaz, mit a két felséges uralkodó a szövetségben megállapított, a kereszténység javára lelkiismeretesen végrehajtassék, atyai buzgósággal, fáradozással és szorgossággal oda fogunk hatni, hogy a szövetséget és megállapodásait mindegyik fél lelkiismeretesen és csorbíttatlanul végrehajtsa.» Mire áldását adta a két uralkodóra és nagy hadivállalatukra.

Az áldás foganatos volt. Sobieski hűségesen és fényes eredménynyel felelt meg a szövetségben elvállalt kötelezettségeknek.

* * *

Éppen azon napon, melyen a szövetség oklevele Varsóban aláiratott, harmadfélszázezer fegyveresből álló török haderő indult meg Drinápolyból Magyarország felé. A hadjárat végczéljául Kara-Musztafa nagyvezér a császárok székvárosának, Bécsnek, megvívását tűzte ki.

Lassan haladva, június 7-ikén érkezett Eszékre. Itt megjelent Tököli Imre. Azt a javaslatot terjesztette elő, hogy ötvenezernyi török hadosztálylyal Lengyelországba nyomul és Sobieskit megakadályozza abban, hogy a császárnak segítséget vigyen.[1338] Ha terve elfogadtatik, a hadjárat szerencsés kimenetele a törököknek biztosítva lett volna. De a nagyvezér azt kivánta, hogy Tököli magyar sereggel a Duna bal partján vonuljon Bécs felé, hová ő a Dunán túli részeken keresztül indult és július közepén táborolta körül Bécs városát.

A császári udvarnál tavasz nyiltával erélylyel láttak a hadi készületekhez, melyekben Buonvisi bíbornok lázas tevékenységgel vett részt; buzdítva és tanácsokat adva, mindenfelől segélyt sürgetve és ennek fölhasználása fölött őrködve.[1339] Ugyanakkor Pal-

lavicini Lengyelországban megfeszítette erejét, hogy a lengyel királyt, a szövetség értelmében, hadai fölszerelésére és megindítására késztesse.[1340]

XI. Incze pápa nagylelkűen váltotta be igéreteit. A szent-szék pénztárát kimerítette. A bécsi udvarhoz küldött segélypénzek öszszege négyszázezer forintot tesz ki. A lengyel királyt félmillió forinttal segítette. A bajor fejedelemnek háromszáz ezer forintot bocsátott rendelkezésére, oly czélból, hogy a császárnak küldendő segédhadait fölszerelhesse.

Áldozatkészségének utánzására buzdította a bíbornoki collégium tagjait. Chigi, Ludovisi és mások ezüst asztali készletöket a pénzverdébe küldötték, hogy a segélyösszegekhez járulhassanak.

És emlékezzünk meg kegyeletteljesen Magyarország primásáról, Szelepchényi Györgyről, ki egyházi alapítványokra szánt vagyonának nagy részét, négyszázezer forintot a háború czéljaira szentelve, ezzel lehetővé tette Bécs őrsége zsoldjának pontos fizetését és a sikeres védelem tényezőinek dicsőségében osztozik.[1341]

A pápa természetszerűen nem feledkezett meg arról sem, hogy a szent harczban küzdő keresztény fegyverekre az Ég áldását esdje le. Nyilvános imádságokat rendelt. Esti hat órakor megkondultak a harangok, fölszólítva a híveket, hogy a seregek urához forduljanak. Maga a pápa, hosszú időn át, a nap nagy részét kápolnájában töltötte. Megindulásában, lelke szorongatott állapotában, gyakran könyzápor omlott szemeiből.[1342]

A Mindenható meghallgatta az imádságot, a pápa és a szövetséges fejedelmek erőfeszítéseit sikeressé tette.

Gróf Stahremberg Rüdigier parancsnoksága alatt Bécsnek tizenkétezernyi őrsége, a polgárság által is gyámolítva, hősi ellenállást fejtett ki. A megszállás hetedik hetében érkezett meg Sobieski lengyel király, huszonhatezernyi sereg élén, egyesült Károly lotharingiai herczeggel és a német birodalomból küldött hadakkal. Az összes keresztény haderő nyolczvanezer emberből állott. Szeptember tizenkettedik napján, Bécs falai alatt, eldöntő ütközetet vívtak. A török sereg súlyos veszteséget szenvedett, maradványai rendetlen futásban kerestek menekülést. A kereszténység egyik legdicsőbb diadalát ülte.

Kinek köszönhető ezen siker?

Erre a kérdésre a diadal mámorában, a lengyel király nemes és fenkölt szókkal adta meg a választ. A caesari gőg által sugalma-

zott mondást: «Veni, Vidi, Vici» a keresztény hős szerénysége így alakítja át: «Venimus, Vidimus, Deus Vicit»![1343]

***

Bécs fölszabadításának nagy tényét a budai vezérbasa fölött Párkánynál (október 7-ikén) kivívott győzelem és Esztergom várának megvívása követte.

Ezen eredményekkel az osztrák-lengyel szövetség feladatainak megoldásához, a pápa szándékainak valósításához, csak az első lépés tétetett meg. Magyarország és melléktartományainak fölszabadítása, az ozmán hatalom megtörése még hátra volt. Ennek keresztülvitele a szövetkezett hatalmak szoros összetartását tette szükségessé. Ezt pedig csakhamar a fölbomlás veszélye fenyegette. A császár, miniszterei s tábornokai részéről nyilatkozó irigység, féltékenység és a kicsinyes ragaszkodás régi udvari szertartásokhoz egyrészről; Sobieski hiúsága és érzékenysége másrészről: gyakori félreértésekre szolgáltattak okot és a kölcsönös bizalmatlanságot fölujították.[1344]

Buonvisi fölismervén ezen apró inczidensek fontosságát, szüntelenül résen állott és minden alkalmat fölhasznált, hogy Lipótot és környezetét a lengyel király irányában előzékeny, figyelmes eljárásra intse. Lépéseinek eredménye felől megnyugtató jelentéseket küldhetett Rómába.[1345]

Azonban a két uralkodó között fölmerült nehézségeknek komolyabb politikai alapjok is volt.

A magyar fölkelők vezére, Bécs fölszabadítása után Sobieski közbenjárását kérte ki.

A lengyel király, Magyarország belső békesége helyreállításának érdeke által vezetve, a közbenjárásra vállalkozott. Ez fölháborodást idézett elő Lipót környezetében, a hol megaláztatást láttak azon tényben, hogy a magyar király alattvalója külső hatalom útján lép érintkezésbe uralkodójával.

Azt hiresztelték, hogy a lengyel király Tökölitől igéretet kapott, hogy fiát, Jakab herczeget, a trónra fogja segíteni.[1346]

Buonvisi az 1683-ik évi hadjárat megnyilta előtt gyakran sürgette a minisztereket, hogy Tökölit, méltányos föltételek alatt, igyekezzenek megnyerni; azonnal Bécs fölszabadítása után a magyarországi elégületlenek részére általános amnestia hirdetését javasolta.[1347] Mindazáltal Sobieski mediatiója őt is aggodalmakkal töl-

tötte el. Attól tartott, hogy Tököli javára olyan engedményeket fog igényelni, melyek a katholikus vallás ügyére, a korona tekintélyére és a béke állandóságára veszélyesekké válhatnak; különösen, hogy önálló fejedelmi területek megadása a föltételek között első helyen fog állani. Nem kételkedhetett az iránt, hogy ily kívánat előterjesztése a két uralkodó között fönnálló szövetséget fölbomlással fenyegetné.

Ezért a pápát fölkérte, buzdítsa Sobieskit arra, hogy igyekezzék fegyver hatalmával megtörni Tökölit, ki Isten és uralkodója ellen föllázadott; továbbá figyelmeztesse, hogy Tököli, ha fejedelmi területet kapna és az ő közbenjárása az országnak kiváltságokat, a protestánsoknak előjogokat szerezne meg: ily módon nagy tekintélyre emelkednék és folytonosan hatalmas eszköz gyanánt szolgálhatna Magyarország föllázítására; végül hívja föl, hogy, ha jónak látja, Tököli kielégítését tisztességes föltételek alatt eszközölje ki, de csak úgy, hogy fejedelmi területet ne kapjon.

Javaslatához a következő észrevételt csatolja: «Nem tartanám czélirányosnak, hogy ő szentsége erősen ösztönözzön az eretnekek elleni föllépésre, mert ily módon könnyen kétségbeesett lépésekre indíttatnának azok, kik a török uralom alatt élnek... Véleményem szerint, miután a lázadás fejét levertük, vagy oly állapotba hoztuk, melyben ártani többé nem képes: szelídséggel az eretnekek végtelen nagy számát nyerhetjük meg».[1348]

Javaslataival megegyező módon fogalmazott pápai irat ment Sobieskihez.[1349]

Buonvisi ezalatt azzal a gondolattal foglalkozott, hogy személyesen a lengyel táborba megy. Erről lemondott, nehogy a császári udvar féltékenységének tápot adjon; hanem levelet írt a lengyel királynak. Meleg kifejezésekkel kéri, hogy a császár érdekeire és óhajtásaira lehetőleg tekintettel legyen, nehogy a kereszténység fölszabadításának müve éppen a siker pillanata előtt hiúsuljon meg. Tököli megbizhatatlanságát, álnokságát és a császár irányában követett eljárását jellemzi. Óvja attól, ne hagyja magát általa rászedetni. Figyelmezteti, hogy Lipót király más engedményt nem tehet, mint hogy Tökölit magánjószágai békés birtokában meghagyja; ellenben a fejedelemségnek czímét sem adhatja meg neki, mert ez a lázadás jutalmának és örök emlékének volna tekinthető.[1350]

Kevéssel ezen levél megirása után, október második felében, Tököli közölte Sobieskivel békeföltételeit. A tizenhárom éjszakkeleti megyét a fejedelmi czímmel kívánta; továbbá azt, hogy «valóban

szabad országgyűlés» tartassék, melyen az elégületlen rendek megjelenhessenek, sérelmeik orvosoltassanak, az ország szabadságai biztosíttassanak, az elkobzott jószágok birtokosaiknak visszaadassanak; mindezek lelkiismeretes megtartásáért a lengyel király vállaljon kezességet.

Lipót, ki kész volt Tökölinek és híveinek amnestiát engedni és elkobzott jószágaikat visszaadni, de vele országos ügyeket illetőleg tárgyalásokba bocsátkozni vonakodott, Buonvisi bíbornokot kérte föl, hogy ezen határozatát Sobieski tudomására hozza és őt annak helyességéről meggyőzze.[1351]

A nuntius a megbizásnak eleget tett. Erőteljes hangon írt levélben óvta a lengyel királyt attól, hogy ne hagyja magát Tököli által tévútra vezettetni; figyelmeztette arra, hogy mennyire szégyenletes volna, ha azok, kik az egész török haderőt legyőzték és megszalasztották, nem volnának képesek «egy lázadót» a köteles hűségre téríteni.[1352]

Alighogy ezen levelet a lengyel táborba útnak indította, ő is kapott levelet Sobieskitől, a ki arra kérte a bíbornokot, hasson oda, hogy Lipót mielőbb hirdesse ki az amnestiát és biztosítsa a magyar nemzetnek szabadságai föntartását, hogy így Tökölitől elálljanak párthívei.[1353]

Buonvisinek sikerült Lipótot a lengyel király szándékainak loyalitása felől megnyugtatni,[1354] de nem birta megakadályozni, hogy Sobieski hadait Lengyelországba vezesse, a honnan soha többé Magyarországba vissza nem tért.

NEGYEDIK FEJEZET.

A szent-szék tevékenysége a háború folytatása érdekében. — Tárgyalások Velenczével a ligához csatlakozása iránt. — A szent-liga. — Sobieski magatartása. — Magyarország pacificatiójának ügye. — XIV. Lajos támadó föllépése. — A magyarországi hadjárat. — Buda ostroma. — A pápa által fölállíttatott tábori kórház. — Velencze és a lengyel király hadimunkálatai. (1684.)

BÉCS FÖLMENTÉSE után a háború folytatását a legerőteljesebben sürgette XI. Incze, kit az elért siker megerősített abban a hitben, hogy az ő uralkodása idejére tartotta fönn a Gondviselés azon czél elérését, mely felé elődei, hét század folyamán, eredménytelenül törekedtek: a nyugati kereszténység egyesült erőfeszítésével, az izlám hatalmának megtörését. Hogy ezt lehetővé tegye, a maga részéről minden áldozatra kész volt. Míg az udvaránál levő külföldi követek által hatott az uralkodókra, nuntiusait utasította, hogy intentióinak a kormányokat megnyerni igyekezzenek.

De míg az események fölvillanyozó hatása alatt, az egész keresztény világ, emelkedett hangulatban, türelmetlen lelkesedéssel nézett a további eredmények elé; a bécsi miniszterek elérkezettnek látták az alkalmas időpontot arra, hogy, a becsület meg lévén mentve, a császár békét kössön a portával és egész erejét XIV. Lajos ellen irányozza, ki erőszakos tényeit imént ujabb szerződésszegéssel tetézte; éppen Bécs szorongattatásának napjait arra használta föl, hogy Belgium ellen intézett támadást, mire a spanyol követek a barátságos hatalmaknál segítséget sürgettek.

Alighogy a török haderő Bécs alól elvonult, a császári udvar részéről a nagyvezérnek, a legszorosabb titok fátyola alatt, tudomására hozatott, hogy az udvar békekötésre hajlandó.[1355] Ugyanakkor a császár, Pio bíbornok által, előterjeszté a pápának, hogy a franczia király részéről fenyegető veszélylyel szemben, az osztrák háztól a végső romlást elháríthatandó, kényszerítve lesz a portával békét kötni.

Ezen közlés nagy mértékben fölháborította a pápát, ki nyiltan kimondotta, hogy, ha a császár a franczia király ellen háborút indít, a segélypénzek fizetését be fogja szüntetni, mert mint a kereszténység közös atyja, nem engedheti, hogy azok keresztény uralkodó ellen viselt háború czéljaira fordíttassanak.[1356] Magyarország és a Habsburg-ház szerencséjére, a nagyvezér, a gőg és boszúvágy sugallatainak engedve, békekötésről tudni nem akart.

A bécsi udvarnál levő spanyol követ, Borgomainero, ekkor azon volt, hogy a császár legalább seregének egy részét küldje XIV. Lajos ellen.

Buonvisi ezt határozottan ellenezte. Élénk szinekkel ecsetelte azon vészteljes következményeket, melyeket a Francziaország ellen indítandó háború maga után fogna vonni.[1357]

Ugyanakkor másfelől a pápa mindent megtett, hogy XIV. Lajost a békeség helyreállítására birja. Ranucci nuntius ez irányban nagy tevékenységet fejtett ki és általa Buonvisi is többizben figyelmébe ajánlotta a franczia királynak, hogy a török elleni háborúban nagy dicsőséget és sok előnyt vívhat ki; míg ellenben eddigi politikáját folytatva, a keresztény hatalmak egyetemes szövetségét idézheti föl maga ellen.[1358]

XIV. Lajos nem idegenkedett a béke helyreállításától.[1359] A török hadjárat váratlan kimenetele megdöbbentette. Késznek nyilatkozott a spanyol királylyal, ha ez Luxemburgot átengedi, állandó békét, a császárral és a német birodalommal a tényleges területi viszonyok alapján huszonöt évre fegyverszünetet kötni. A tárgyalások megindultak és hosszú időn át folytak.

Ezalatt az osztrák-lengyel szövetség jelentékeny erőgyarapodást nyert — Velencze csatlakozása által.

Egyszersmind a rhodoszi lovagrend nagymesterét és a toskánai nagyherczeget rábirta a pápa, hogy a megindítandó hadjáratban gályáikat a velenczei hajóhadhoz csatolják;[1360] a lengyel királynak szentelt kardot és fővezéri kalapot küldött; nejének pedig a szentelt rózsával kedveskedett, mire a nagyravágyó nő már évek óta sóvárgott.[1361] Rómából oda is hatottak, hogy Lipót a lengyel királynak és a királynénak ajándékokkal kedveskedjék.

Az államtitkár elég fontosnak tartotta ezt az apró ügyet arra, hogy chiffrirozott jegyzék tárgyává tegye. «Ő szentségének» — úgymond — «eszébe jutott, hogy a császári felség, a kincstár megterhelése nélkül, megküldhetné a lengyel királynak a legnemesebbeket

és legszebbeket azon paripák közül, melyeket a nápolyi alkirálytól és a toskánai nagyherczegtől ajándékba kapott.» A császár csakugyan lovakkal kedveskedett Sobieskinek.

Buonvisi e mellett még jelentékenyebb tényekkel óhajtotta szorosabbá fűzni a két udvar között a viszonyt. Ismervén a lengyel királyné családi ambitióját, azt javasolta, hogy atyját, D'Arquien marquist, ruházzák föl német birodalmi herczeg czimével, a lengyel király elsőszülött fiának pedig nőül ajánlják föl a bajor választófejedelem nővérét; megpendítette azt a tervet is, hogy Sobieski nejének tegyék azt az ajánlatot, hogy, ha férjét olyan actióra birja, mely Tököli teljes megsemmisítését vonja maga után, fivérének megszerzik nőül Tököli mostoha leányát, a Rákóczi herczeg-kisasszonyt, a kire mintegy ötvenezer tallért jövedelmező örökség várakozik. De később értesülvén, hogy az összes uradalmak az elsőszülött fiút, Rákóczi Ferenczet, illetik, elejtette ezt a tervet.[1362]

Időközben Lipót miniszterei végre elszánták magokat arra, mit Sobieski és a pápai nuntius hónapok óta sürgettek: 1684. januárius 12-ikén közzétették a királyi iratot, mely közbocsánatot biztosít mindazoknak, kik hat hét alatt a hűségi esküt leteszik. Buonvisi februárius közepén már örvendve jelentheti Rómába, hogy a közbocsánat kihirdetés megtermette gyümölcseit.[1363]

Tököli fenyegető nyilatkozatokat bocsátott ki, tűzzel-vassal dúlta a tőle elpártoltak birtokait; de Sobieski azon véleményben volt, hogy őt is könnyen hódolásra lehetne birni; a környezetében levő pápai nuntius által Buonvisit fölkérte, hozza Tököli ügyét újra szőnyegre és javasolja, hogy a múlt évben tett ajánlatokhoz (amnestia és az elkobzott jószágok visszaadása) csatolják még a herczegi czím adományozását.

A bíbornok azon véleményben volt, hogy a czím adományozásának jelentéktelen ténye miatt nem kellene lemondani azon jelentékeny előnyről, melyet Tököli meghódolása biztosítana. Ezért a propositiót készséggel karolta föl és előterjesztette Lipótnak, ki megjegyezte, hogy a herczegi czím adományozása Tökölit az országban rangra nézve első személylyé tenné, ily módon tehát tekintélyét növelné; ellenben megsértené azon magyar főurakat, kik állandó hűséggel ragaszkodtak uralkodójukhoz.

Ily értelemben nyilatkozott Strattmann császári kanczellár is, ki előtt Buonvisi nem hallgatta el megütközését a fölött, hogy, míg nyolcz hónappal az előtt készek voltak Tökölinek Magyarország nagy

részét a Vág folyamig átengedni; most a herczegi czím adományozását is lehetetlennek mondják.[1364]

Néhány héttel utóbb Tököli fegyverszünet kieszközlése végett tett lépéseket. Lipót ekkor a nuntius tanácsát kérte ki. Buonvisi a fegyverszünet megadását ajánlotta. «Én» — úgymond — «igy okoskodom: Tököli vagy őszintén kívánja a békeséget, és ez esetben a kiegyezés nagy mértékben hasznos lesz ránk nézve; vagy pedig rá akar minket szedni és ez esetben ő lesz rászedve, mert a fegyverszünet alatt megtehetjük az előkészületeket a kezei között levő várak megvívására.»[1365] De a fegyverszünet mégsem jött létre.

A császári udvarnál meg voltak arról győződve, hogy Tökölit megnyerni teljesen lehetetlen, és így meg kell őt semmisíteni, ha Magyarországban a belső békét állandóan helyre akarják állítani. A szent-szék is helyeselte ezen fölfogást. Rómában Tökölit, úgy mint a török hatalom szövetségesét, támaszát és eszközét, úgy mint Magyarország pacificatiójának legfőbb akadályát, gyülölték; így tehát nem meglepő az a javaslat, mely onnan április elején a császári udvarhoz küldetett: hogy Tököli fejére díjat kell kitűzni.[1366] A mely intézkedést azon kor gyakorlata és jogfogalmai teljesen jogosultnak tüntettek föl.

Buonvisi bíbornok a vett utasításnak habozás nélkül engedelmeskedett és a királylyal közölte a javaslatot. Figyelmeztette, hogy a viszonyok által parancsolt jogos szigor a kegyességgel nem ellenkezik és utalt Mózes példájára, ki egyetlen napon huszonhétezer lázongó izraelitát sujtott halálbüntetéssel. De Lipót a díj kitüzését állhatatosan megtagadta.

Csakhamar maga Buonvisi is meggyőződött arról, hogy a díj kitüzése nem tanácsos; mert Tökölit, kinek kezei közt számos fogoly volt, megtorlásra késztethetné. Mikor tehát Tököli a lengyel király útján fegyverszünet létesítése iránt ujabb előnyös ajánlatot tett, azt nem habozott támogatni. De egyszersmind a soproni országgyűlés idején fölkarolt terve nyomán folytonosan sürgette a császári minisztereket, hogy Tökölit igyekezzenek elszigetelni és hiveit megnyerni; sőt ezen czélra a pápai segélypénzből negyvenkilenczezer forintot bocsátott rendelkezésökre.[1367]

Tököli ezalatt magához a pápához fordult. Levelet intézett hozzá, melyben közbenjárását kéri ki. Hivatkozik azon szolgálatra, melyet a kereszténységnek tett azzal, hogy Bécs ostroma alatt nem csatlakozott a nagyvezérhez. Alaptalanoknak nyilvánítja azon

vádakat, melyeket ellene a pápa előtt is emeltek. «Mi» — úgymond — «a közös szabadság oltalmára, nem a vallás, nem a kereszténység hátrányára fogtunk fegyvert.»[1368]

A levél Sobieski útján május utolsó napjaiban érkezett Rómába. A pápa azonban nem válaszolt rá, hanem ez ügyben az államtitkár a lengyelországi nuntiushoz a következő jegyzéket intézte:

«Az ország szabadságainak védelmezése az ország rendeit, nem Tökölit illeti. Bécs ostroma idején Tököli a törökkel szövetségben állott; a katholikus vallással semmi sem áll inkább ellentétben, mint a kereszténység közös ellenségének támogatása. A Bécs alatt kivívott győzelem után Tököli teljes biztosságban érezhette volna magát, ha őszintén fordul a császári felség kegyelméhez, a mint ezt tennie kötelessége leendett; akkor ugyanis megszűnt kényszerhelyzete, melyre hivatkozik. Mentsége tehát nincs, és lázadónak tekintendő. Azon magyar főurak, kik a törökhöz csatlakozva, a lázadás és felségsértés bűnében, saját vallomásuk és bizonyítékok alapján, elmarasztaltattak, méltán bünhődtek. Nem a szabadságért küzd Tököli, a ki kész meghódolni az ozmán zsarnokságnak, mely a legnehezebb rabszolgaságot vonja maga után, mivel a törökök alattvalói mindannyian a szultán rabszolgái. Magyarország örökös királyság; tévesen hirdeti tehát Tököli a szabad király-választás jogát. Az evangelikusok templomai eretnek templomok, melyeket néha szükségből megtűrtek a katholikusok; de ahhoz, hogy jog alapján igényeljék azokat, ő szentsége nem adhatja megegyezését, a mint hogy a szent-szék a magyar országgyűléseken, valahányszor a viszonyok kényszerűsége engedményeket erőszakolt ki az uralkodóktól, a katholikus vallásra hátrányos végzések ellen óvást emelt.»

A nuntius utasíttatott, hogy a szent-szék fölfogását a lengyel király előtt fejtse ki és hívja fel őt, hogy Tökölit a katholikus vallás fölkarolására, a töröktől való elszakadásra és törvényes uralkodójának való meghódolásra késztesse.[1369]

Buonvisi bíbornok szintén fölszólíttatott, hogy ez irányban befolyását érvényesítse.[1370] Ő a szent-szék által fölállított elveket helyeseknek ismerte el, de fölhívta az államtitkár figyelmét az emlékiratába becsúszott tévedésre, mintha Magyarország örökös monarchia volna, holott a szabad király-választás jogát gyakorolja; ezért szükségesnek látta ezen tétel kiigazítását, nehogy, ha a magyaroknak tudomására jő, rossz hatást keltsen.[1371]

Ekkor Sobieski már elejtette Tököli ügyét; Buonvisi sem látta alkalmasnak a helyzetet arra, hogy ujabb kisérletet tegyen.[1372]

***

Április végén XIV. Lajos Luxemburg várát ostromolni kezdette. A mint ezen esemény hire a császári udvarhoz eljutott, a török elleni hadjáratra fölszerelt sereg egy része a Rajna vidékére küldetett; a Németországból Magyarországba rendelt császári ezredek parancsot kaptak, hogy ne folytassák útjokat; a bajor választófejedelem pedig fölkéretett, hogy hadait ne indítsa útnak Magyarország felé.

Ezen válságos pillanatban, mikor a török háború sorsa koczkán forgott, Buonvisi bíbornok nagy határozottsággal lépett föl. Audientiát kért a császárnál és erőteljes hangon így szólott hozzá:

«Felséged» — úgymond — «végromlás elé megy, a mely, ha majd bekövetkezik, részvétet sem fog kelteni; mert a múlt évben szenvedett csapásokból vonható tanulságon nem okul. Ugyanis haderejének megosztása a legnagyobb veszélybe ejtette volt; majdnem elesett fővárosa, és maga egész családjával együtt tatár fogságba került. Ez évben a törökök gyengesége és a liga támogatása következtében nagy hódításokra nyílik kilátás; fontolja meg Felséged, hogy, ha a kedvező alkalmat föl nem használja, súlyos felelősség terheli azon számtalan keresztényért, a kik a török rabságban sinlődve, készek lerázni a jármot és ha szándékukat, mely a zsarnok előtt ismeretes, nem valósíthatják meg, kegyetlen sors lesz osztályrészük. Emlékezzék Felséged arra a válaszra, a mit Madridban Mellini bíbornok segélykérésére adtak: hogy, mikor a saját házunk lángban áll, nem mehetünk más égő háznak oltására. Felséged adjon most hasonló választ Spanyolországnak. Egyébiránt Luxemburgot, a nagy távolság és a hadierők aránytalan egyenlőtlensége miatt, nem képes fölmenteni, annál kevésbbé képes gyakorlatlan ujoncz hadakkal a rajnamelléki erős várakat megvívni. Ellenben háborúba keveredve a francziákkal, ezek szövetségeseiket Szilézia és Csehország ellen fogják zúdítani.»

Lipót látható zavarban hallgatta ezen fejtegetéseket; határozott nyilatkozatot nem adott.

Buonvisi, ki igénybe vette a bécsi püspök és Marco D'Aviano kapuczinus atya, az apostoli szellemű szónok, támogatását is,[1373]

ugyanakkor a párisi nuntiushoz írt levélben más oldalról is megvilágította a helyzetet. Azt hangoztatta, hogy XIV. Lajos igénye Luxemburgra általános európai háborút fog támasztani és kényszeríteni fogja a császárt, a lengyel királyt és Velenczét, hogy a törökkel békét kössenek. A franczia világuralom eszméjétől mindenki idegenkedik, és habár «némelyek a franczia évdíjakat szivesen fogadják, végtére mégis az ellen fognak fordulni, a ki szolgaságba akarja őket ejteni. A francziák fontolják meg jól, vajjon azért, hogy a törököt megmentsék, magokra akarják-e vonni az egész kereszténység gyülöletét és koczkára tenni azt, a mit eddig a szerencse kedvezéseinek köszönhettek; mert Isten talán csak nem fogja tűrni a kereszténység romlását. «Erőteljesen irok, mert magam előtt látom már a török hatalom enyészetét és nem akarnám, hogy e helyett a kereszténység romlása következzék be. Azért Méltóságod fejtse ki egész buzgóságát; szóljon, figyelmeztessen, intsen; Isten Önnel lesz. Én itt minden lehetségest meg fogok tenni, hogy megkönnyítsem a sikert.»[1374]

Erőfeszítései sikertelenek maradtak. XIV. Lajos nem hagyott föl Luxemburg ostromával és azt négy hét alatt hatalmába ejtette. Ilyen körülmények között Buonvisi nem volt képes ellensúlyozni a spanyol befolyást.

Az izgalom, a fölháborodás oly mély hatást gyakorolt ő rá, hogy június második felében láz tört ki rajta. Kétségbeesve látta, hogy reményei füstbe mennek. Mert nem kételkedett az iránt, hogy, ha a bajor választófejedelem hadait Magyarországba vezeti és a császári sereggel egyesül, megvívták volna Budát és Pestet; Tököl it pedig oly szorult helyzetbe hozták volna, hogy vagy megadja magát, vagy tönkre megy. «Egyedül állván» — írja elkeseredve Rómába — «itteni tartózkodásom teljesen haszontalanná válik. Ezért visszahivatásomért esedezem. Előre látom ugyanis, hogy nékem fogják vétkül fölróni, ha az általam sürgetett pápai segély nem fogja a várt sikert meghozni. Különben is az egész épület, melyet nagy fáradsággal építettünk, összeomlik.»[1375]

Néhány héttel utóbb megnyugtatta őt a regensburgi békekötés, mely a császár és franczia király között, a tényleges birtokviszonyok alapján, húsz esztendőre létrejött (1684. augusztus 15.). Ezen esemény hatása alatt XIV. Lajoshoz levelet intézett és meleg szavakkal hálát mondott azon jelentékeny szolgálatért, melyet ily módon a kereszténység ügyének tett. Egyszersmind arra buzdította

őt, hogy a törökök ellen alakult szövetséghez csatlakozzék, ambitiójának kielégítésére fényes perspectivát nyitva meg előtte.

Abból indul ki, hogy a keletnek török rabságban sinlő népei egyedül a francziáktól várják fölszabadításukat. Minden jel oda mutat, hogy Isten a szent-föld meghódítását, a mi szent Lajosnak nem sikerült, a nagy Lajosnak tartotta fönn; ezért ruházta fel őt oly rendkívül tulajdonságokkal, ezért adott neki oly roppant hatalmat. Isten az ő neve dicsőségére véghezviendő vállalattal világi nagy előnyöket is kapcsolt össze. A franczia király könnyen meg fogja hódítani Cyprust, Palaestinát, Syriát és Egyiptomot. Ezen országokban franczia secundo-geniturát alapíthat. E mellett az egész keleti kereskedést kiragadhatja az angolok, hollandusok kezeiből. Azzal végezi, hogy XIV. Lajos dicsőségének fényével a múlt idők összes uralkodóit elhomályosítaná. De ez a meleg szózat hatástalanul hangzott el.[1376]

XIV. Lajos fenyegető magatartása és a császári udvar habozása, vajjon nem kell-e a Rajna mellett háborút viselni? azt okozta, hogy a magyarországi hadjárat megkezdésére a legalkalmasabb idő elveszett.

Csak május végén küldetett Leslie tábornok tízezer emberrel a Drávához, hogy a török birodalom belsejéből érkező segélyhadaknak útját állja; Schultz tábornok és Barkóczi Ferencz nyolczezernyi haddal Magyarország éjszaki részén Tököli ellen voltak hivatva föllépni; míg a fősereg — mely mintegy 35.000 embert számított — Lotharingiai Károly vezérletére bizatott, kit Badeni Lajos és Neuburgi Lajos herczegek, Caprara, Salm, Stahremberg és Souches tábornokok vettek körül.

A császári haditanácsban a többség abban a véleményben volt, hogy a sereg egyenesen Buda ellen nyomuljon; a kisebbség, tekintettel arra, hogy a vár erős őrséggel van ellátva és alatta jelentékeny török haderő táboroz, Ujvár ostromát ajánlotta. Buonvisi bíbornok ezen utóbbi nézetet pártolta és a császárhoz benyujtott emlékiratban támogatta.[1377]

Lotharingiai Károly a Duna jobb partján indult meg. Június 13-ikán Visegrádot szállta meg és a fölmentésére érkező török hadat megszalasztva, öt napi vívás után hatalmába ejtette. Ezután a folyam bal partjára vezette át seregét, hogy Buda megszállása előtt Váczot és Pestet foglalja el.

Föltartóztatására Musztafa basa, ki a budai táborban parancs-

nokolt, húszezernyi sereget küldött; de súlyos vereséget szenvedett.

Vácz megadta magát; Pestről pedig a törökök a királyi haderő megérkezése előtt kivonultak.

Július 9-ikén Károly herczeg ismét a Duna jobb partjára tette át táborát és Szent-Endrénél foglalt állást. Musztafa basa ujabb támadást kisérlett meg; de ismét visszaveretett, mire Érdnél sánczolta el magát.

Ekkor Lotharingiai Károly, kihez Esterházy nádor tízezer magyar harczossal csatlakozott, megkezdette Buda vívását. Július 19-ikén heves rohammal hatalmába ejtette a vizivárost. Három nappal utóbb Musztafa basát támadta meg és több órai véres harcz után futásra kényszerítette.

Igy háboríttatlanul folytathatta az ostrom-munkálatokat, melyeket Stahremberg, Bécs hős oltalmazója, vezetett. De a szerencse kedvezései és a könnyen kivívott eredmények után, elbizakodva, abban a meggyőződésben volt, hogy az őrség nem lesz képes ellenállani.

Pedig a táborban minden hiányzott, a mi rendes ostromhoz szükséges: mérnökök, utászok, tüzérek. E mellett a fegyelemnek, rendnek nyoma sem volt. A herczegek nagy fényűzést fejtettek ki, dús lakomákat rendeztek, nagy összegekben kártyáztak. Fölügyelet és ellenőrzés hiányában, az élelmiszerek és takarmány beszerzése körül nagy visszaélések gyökeredztek meg; négyszeres-ötszörös árt fizetett a kincstár a szállítóknak; a nyereségben az ezredesek osztoztak.

Buonvisi bíbornok, a mint ezen rendetlenségek és az ostrom-munkálatok szerencsétlen folyamáról értesült,[1378] nyiltan föltárta azokat Lipót előtt; nem habozott azt a kemény szót ejteni ki, hogy a francziák bizonyára tizenöt nap alatt megvívták volna Buda várát.[1379]

Buda megvívásának siettetése végett ajánlotta, hogy a Rajna felé küldött császári ezredeket rendelje Budára és adja meg a bajor választó-fejedelemnek az engedélyt, hogy hadait Magyarországba vezethesse.

Lipót azt válaszolá, hogy a tanács helyességét belátja és még az nap futárokat küld a bajor fejedelemhez és a császári ezredekhez szóló rendeletekkel.[1380]

A bíbornok meg volt nyugodva. De, mint utóbb értesült, a

rendeletek expediálásával nyolcz napig késtek. «Ez a nyolcz nap» — jegyzi meg — «vesztünket okozhatja!»[1381]

Csakugyan az ifjú Miksa Emánuel bajor választó-fejedelem hatezernyi hadával elkésve érkezett Buda vára alá; megjelenése nem hozta meg a reméllt fordulatot. Egyrészről a vezérek egyenetlensége, elbizakodása és a gyakori terv-változtatások, másrészről a közel tizenkétezernyi őrség hősies ellenállása, meghiúsították az ostrom sikerét. A táborban az eleség- és takarmányhiány mind nagyobb mérveket öltött; az őszi esőzések nyomaiban járó ragályos betegségek számos áldozatot ragadtak el.

Október végén a vezérek a megfogyott sereget téli szállásokra vezették.

A visszavonulás nagy rendetlenséggel hajtatott végre és tetemes veszteséggel járt. Mindenben hiányt szenvedtek a katonák, még elegendő szalma sem volt, melyet az átázott földre, a hol az éjszakát tölteniök kellett, teríthessenek.[1382]

Buonvisi fölháborodásában kiméletlen szigort sürgetett a bajok okozói ellen. «Ne hagyja magát Felséged» — így szólt Lipóthoz — «tévútra vezettetni azok által, a kik a kegyesség gyakorlására intik. Legyen kegyelmes a jók, de kiméletlen a gonoszok iránt. Isten azért adja a fejedelmek kezeibe a hatalmat, hogy azzal alattvalóik érdekében éljenek. Az uralkodóknak úgy kell eljárniok, hogy elmondhassák a szent-írás szavaival: «Szétzúztam a gonosznak fogait és kiragadtam közülök a prédát.»

A király e szavak és az események által mélyen meg volt rendítve. De a nuntius attól tartott, hogy ezen hatás nem lesz állandó. «Az oroszlánok és farkasok üvöltése» — úgymond — «elnémítja a bárányok szavát.»[1383]

A szent-szék képviselője inkább, mint bárki más, földjogosítva érezhette magát a kegyesség és szigor összeegyeztetését hirdetni. Mert kiméletlen nyilatkozatait a részvét és humanitás érzelmei sugalmazták, a mit tényekkel is igazolt.

A tábori egészségügy a XVII. század végső évtizedeiben szomorú állapotban volt. A sebesültek és betegek ápolását a kormányok és hadvezérek a szerzetes-rendekre bízták; de ezek rendszeres intézkedések és állandó intézmények hiányában, nem tölthették be kellően ezt a hivatást. XI. Incze pápa lelkében ébredett föl az a gondolat, hogy a táborban és ahhoz közel fekvő helyeken könnyen átszállítható kórházak, rendes fizetést élvező orvosokkal és sebé-

szekkel, szerveztessenek.[1384] Tervét legelőször most, az 1684-ik évi magyarországi hadjáratban, valósította. Költségén a budai táborban fölállíttatott ily kórházat, melynek áldásos működése általános elismeréssel találkozott és egy czélba nem vett eredménynyel is jutalmazta áldozatkészségét. Ugyanis a kórházban ápolt protestáns katonák úgyszólván mindnyájan a katholikus vallásra tértek, meghatva a pápa gondossága által, melynek fölgyógyulásukat köszönhették.[1385]

ÖTÖDIK FEJEZET.

A szent-szék igyekezetei Sobieskit erőteljesebb föllépésre birni. — Buonvisi pénzügyi tervei. — Buonvisi visszahivatását kéri. — Összeütközés a szent-szék és a bécsi udvar között. — Pápai segély. — A nyerges-ujfalusi diadal és Ujvár megvivása. (1685.)

Sobieski az 1684-ik év tavaszán nagy hadjárat tervével foglalkozott. A török birodalom belsejébe készült nyomulni. Azonban két kisérlete: Choczym ostroma és az átkelés a Dnieszteren kudarczot vallott. Ekkor ünnepélyes igéretet tett, hogy a jövő évben kiköszörüli a hirnevén esett csorbát. A következő hadjárat czéljául Oláhország és Erdély elfoglalását tűzte ki. De ez a terve kellemetlenül lepte meg Buonvisit, a ki arra figyelmeztette, hogy ama két tartomány minden időben a magyar koronához tartozott, mely azokról nem mondhat le; azért azt a közvetítő javaslatot pendítette meg, hogy Erdélyt és Oláhországot Magyar- és Lengyelország közös protectorátusa alá lehetne helyezni. Erre egy előzményes esetet talált följegyezve Istvánfi történeti munkájában; ugyanis a XVI. század elején István moldvai vajda II. Ulászló magyar király és Zsigmond lengyel király közös protectorátusa alá adta magát, a magyar korona régi jogainak épségbentartása mellett. Egyúttal azt a véleményét fejezte ki, hogy Moldvaország elfoglalását, mert azon tartomány már régtől fogva kivonta magát a magyar korona fönhatósága alól és távolabb is esik Magyarországtól, Lipót talán nem fogja ellenezni.[1386]

Úgyszólván minden héten intézett egy levelet a varsói nuntiushoz, ujabb és ujabb érveket hozva föl a lengyel király terve ellen. Egyebek között kiemelte azt is, hogy Lipót és Apaffi erdélyi fejedelem között szerződés áll fönn, és hogy ez utóbbit Sobieski támadása arra kényszerítené, hogy a törökök karjaiba vesse magát. Arra buzdította a lengyel királyt, hogy Moldvát és

Bolgárországot foglalja el; terjeszkedjék még tovább, egész Drinápolyig, sőt Konstantinápolyig. E mellett fölkérte, hogy tavasz nyiltával küldjön egy hadosztályt Ungvár és Munkács felé, Tököli ellen; már azért is, hogy ily módon megczáfolja azokat, kik azt hirdetik, hogy a magyarországi fölkelés vezérével szövetségben áll.[1387]

Ez ügyben február 12-ikén a következő levelet írja Pallavicini érsekhez Varsóba: «Föl akarom tárni Méltóságodnak lelkem belsejét. A legszorosabb titoktartás kötelezettsége mellett értesítem, hogy Tököli táborában a lefoglalt irományok között megtalálták a lengyel királylyal váltott leveleit. Valóban őrültség volna, ha a császár megengedné, hogy a lengyelek Erdélyben uralmukat megalapítsák. Mert ekkor aztán pártfogásuk alá vennék Tökölit és olyan egyesség létrehozását eszközölnék, mely a császárra végtelenül káros következményeket vonna maga után, mind a Tököli által kívánt fejedelmi terület átengedésével, mind a példa által is, melyet mindazoknak adna, a kik lázadás útján kívánnak előnyöket kiküzdeni. Ha csak példás megfenyítéssel ki nem irtják a lázadás gyökerét, ez az ország sohasem fog biztos békének örvendhetni. Erre, úgy látszik, Isten most alkalmat nyujt. Tököli hivei végtére meggyőződtek a felől, hogy nem az ország szabadságának és a protestáns vallásnak megszilárdítása képezi az ő czélját, hanem mindnyájokat kész török rabszolgaságba juttatni, csakhogy ő az ország egyik részében, a barbár fönhatóság alatt, uralkodhassék.»

Azért újból intette a lengyel királyt, óvakodjék a liga fönmaradását veszélyeztetni. Elég tág tér nyilik hódításokra más irányban. Foglalja vissza Podoliát és Ukrajnát. Szállja meg Moldvát. Terjeszkedjék a Dunán-túli részeken, nyomuljon a török birodalom szivébe. Ettől rettegtek mindig a törökök, a mint ezt — úgymond — Istvánfi könyvében is olvashatni azon beszédben, melyet a történetíró a békekötést ajánló török muftival elmondat.[1388]

Mikor pedig a lengyel király a dalmatiai foglalásoknak Velencze részére történt átengedését hozta föl és azon nézetét fejezte ki, hogy a császári udvar átengedheti neki Erdélyt is, Buonvisi figyelmeztette, hogy a két eset között nagy a különbség; mert Velenczének a török területen kell hódítani, a lengyel király pedig keresztény fejedelmet fosztana meg tartományától.[1389]

Sobieski ekkor fölhagyott a tervvel és seregeit Magyarországba készült vezetni, hogy a császár hadaival egyesüljön és valamely

nagy ütközetben döntse el a hadjárat sorsát. Azonban ezen terv sem talált a császári udvarnál kedvező fogadtatásra.[1390]

Buonvisi magára vállalta, hogy a két sereg együttes működésének kivihetetlensége és veszélyei felől a lengyel királyt meggyőzi. Előadta, hogy az elpusztult és inséget szenvedő Magyarország teljesen képtelen két hadsereg ellátására; a két uralkodó seregének összpontosítása Magyarország területén szükségképp, ide vonná az egész török haderőt. Rendkívüli szerencse volna ugyan, ha egy nagy ütközettel el lehetne dönteni a hadjárat sorsát; de hátha a törökök nem fogadják el a döntő csatát? Míg tehát a siker bizonytalan: az ország pusztulása bizonyos. Továbbá, a lengyel király terve Lengyelországban, vagy az alsó Duna mellékén, hol kevés vár van, kivihető volna, mert ott a győzelem nagy területeket hoz a győzőnek hatalmába; de Magyarország tele van erősségekkel, melyekbe a megvert hadsereg visszavonulhat, és a melyeket a meggyengült győzőnek ostrommal kellene megvívni.

Mivel pedig Sobieski ragaszkodott ahhoz, hogy egy nagy csatában semmisíti meg az ozmán hatalmát, Buonvisi érveihez határozott nyilatkozatot csatolt. Ő — úgymond — minden egyébtől is eltekintve, nem tanácsolhatná Lipótnak, hogy egy ütközet koczkájára tegye föl országait. Ugyanis a csatának szerencsétlen kimenetele esetén a lengyel király egész vesztesége az elesett vitézekre szorítkozik; Lipót örökös tartományait megnyitná a török hadak előtt és talán megujulna Bécs ostroma. Itt tehát ugyanazon eset forog fönn, mint a mikor Prospero Colonna, a hírneves olasz hadvezér (a XVI. század elején), vonakodott a francziákkal egyesülni és ajánlatukat azzal a nyilatkozattal utasítá vissza, hogy a koczkáztatás nem egyenlő, mert míg a francziák talán csak néhány társzekeret vesztenek, ő az egész milánói államot vesztheti el.[1391]

Az alatt, míg a lengyel királylyal az 1685-ik évi hadjárat terve iránt a tárgyalások eredménytelenül folytak, márczius közepe táján egy örmény ügynök érkezett Bécsbe, a nagyvezér békeajánlatával. Ugyanakkor jött meg Apaffi erdélyi fejedelem követe, Inczédi Mihály, ki fejedelme nevében azt tanácsolta, hogy ne fogadják el az ajánlatot, sőt bátran folytassák mind a törökök, mind Tököli ellen a háborút, melyre a viszonyok igen kedvezők.[1392]

Inczédi, ismervén a nagy befolyást, melyet a pápai nuntius a császári udvarnál gyakorol, azon kérelmet intézte hozzá, hogy látogatását fogadja el. A bíbornok a kálvinista ügyviselőt azonnal

ebédre hívta meg, hogy így — mint Rómába írja — mélyebb pillantást vethessen az ő tárgyalásainak titkaiba és «a vallási tekintetben nagyrészt elszakadt nemzet büszke szellemének megszelidítésére» az első lépést megtegye.

Inczédit azon nyilatkozattal fogadta, hogy az erdélyiek iránt nem táplál ellenséges érzületet, sőt ellenkezőleg, hő vágygyal van eltelve, őket az igaz egységhez visszavezetni. Vendégétől az Erdélyben fönnálló vallási viszonyok felől tájékozást kért. De azonnal más tárgyra ment át. Azért hívta meg — úgymond — ebédre, hogy jeles személyi tulajdonságaiért megtisztelje, nem pedig azon szándékkal, hogy vallási vitatkozásba bonyolítva, terhére legyen; mégis futólag megjegyzi, hogy mind a négy vallásfelekezet tanítása szerint csak egy apostoli egyház létezhetik, így tehát a négy vallás közül három szükségképp hamis, és az ily módon felekezetekre megoszlott állam nem boldogulhat; a mint hogy Magyarország romlása is az ősi vallás megváltoztatásából származott, a mely a lázadásokat és a török hódítást vonta maga után. Ezeknek elmondása után abbahagyva a vallás ügyét, a követ küldetésének czéljai felől kérdezősködött.

Inczédi előadta, hogy fejedelme, a portától vett parancsnak engedelmeskedve, tájékozást kíván szerezni az iránt, vajjon a császári udvarnál van-e hajlandóság a békére? de egyszersmind, tekintettel a kedvező körülményekre, a háború folytatását tanácsolja; arra, hogy fejedelme és a császár között szövetség létesítése iránt tárgyalást indítson, megbízó-levele nem hatalmazza föl; de meg van győződve a felől, hogy fejedelme ily szövetségre hajlandó, mert a törökök tűrhetetlen követeléseitől szabadulni kíván, és Tökölit, ki folytonosan ármánykodik, hogy őt a fejedelemségtől megfoszsza, meg akarná semmisíteni.

A nuntius fölvilágosítást kért az iránt, miként történhetett az, hogy a fejedelem Tököli birtokait a porta engedélyével elkobozta, míg a porta másfelől pártolja és segítségben részesíti Tökölit? Mire azt a választ kapta, hogy a szultán voltaképpen kényszerítve volt az engedélyt megadni, nehogy a fejedelem az engedelmességet fölmondja.

Buonvisi sajnálatát fejezte ki a fölött, hogy a követ nincs fölhatalmazással ellátva, és így az egyesség létrejötte, a mely mindkét félre nagy előnyöket nyujtana, haladékot szenved; de reméli, hogy ő fensége, mihelyt meggyőződik arról, hogy Erdély szabadsá-

gát veszély nem fenyegeti, és itt csak barátságát, szövetségét keresik: föl fogja karolni az alkalmat, melyet Isten nyújt Magyarország fölszabadítására a török járom alól. Inczédi kijelenté, hogy ezen reménységben osztozik.

Mindazáltal a nuntius Apaffi szándékainak őszinteségében nem bizott egészen. Azt a körülményt, hogy Inczédi a tárgyalások megindítására fölhatalmazást nem hozott magával, úgy magyarázta, hogy a fejedelem időt akar nyerni és elhatározását a jövő hadjárat kimenetelétől teszi függővé.[1393]

* * *

Buonvisi már az év (1685) első napjaiban sürgetni kezdette Rómában ujabb segélyösszegek megajánlását.[1394] Mivel pedig tudomása volt arról, hogy a Buda ostrománál elkövetett hibák és előfordult rendetlenségek a pápát nagy mértékben lehangolták, elkedvetlenítették,[1395] egyik jelentésében megjegyzé, hogy «igyekezni kell a hibákat jóvá tenni, de nem szabad miattok a segély megvonása által boszút állani»; nehogy a segély megtagadása a törökökkel való békekötést vonja maga után.[1396]

Időközben Pio bíbornok-protector bemutatta a pápának Lipót levelét, melyben három kérést intéz hozzá, úgymint: engedje át neki ő szentsége azon 80.000 tallérnyi összeget, melyet a szent-Ferencz-rend egy római banknál letéteményezett; térítse meg neki azt a 200.000 tallért, melyet az 1683-iki hadjárat idején a lengyel királynak előlegezett; engedje meg az egyházi javak egyharmad részének a hadjárat czéljaira elidegenítését.

A pápa válasza úgy szólott, hogy a szent-Ferencz-rend 80.000 tallérja benfoglaltatott azon 250.000 tallérban mely a múlt évben segélypénzül kifizettetett; az előlegezett összeg megtérítése a lengyel királyt illeti; az egyházi javak elidegenítése ügyének tanulmányozására és javaslat előterjesztésére bizottságot küldött ki.[1397]

Ugyanekkor a császári udvar a hadikészületek költségeinek részben való födözésére alkalmas forrást vélt találni az (1685. január 14-ikén) elhunyt Szelepchényi esztergomi érsek dús hagyatékában, a melyben 80.000 frt készpénzt s nagyértékű arany- és ezüstkészletet, tetemes mennyiségű gabonát találtak, a mihez általa szerzett több uradalom járult. Mindezt legnagyobb részben collégiumok és templomok javára hagyományozta.[1398] A kormány óhajtotta, hogy mind a készpénzt, mind az ingó és ingatlan hagyatékból befolyó

összegeket hadi czélokra fordíthassa azon kötelezettséggel, hogy maga idején a végrendeletben kijelölt intézmények javára meg fogja téríteni.

Buonvisi hathatósan támogatta a kérelmet. Sőt tovább ment. «Bevallom» — írja egy alkalommal az államtitkárnak — «én czélszerűnek találnám, hogy az összes alapítványoknak hadi czélokra fölhasználása engedtessék meg. Mert ekkorig a nagyszámú magyarországi collégiumok ő felségének nemcsak hasznára nem voltak, de inkább ártottak; fölingerelték az eretnekeket, a kik a török háborút vonták ránk. Most már több a collégium, mint a vármegye és több a növendékpap, mint a katona. Az általam ajánlott intézkedés, habár az a látszata volna, mintha az egyház az alapítványoktól megfosztatnék, és az alapítók szándéka megsértetnék, nézetem szerint az egyházra előnyös volna, mert lehetővé tenné a háborúnak erélylyel folytatását, visszafoglalnók az ország elvesztett területét, fölszabadítanók a török rabságból a lakosokat és visszaszereznők számos püspökség, káptalan, apátság és más javadalmak birtokait . . . A jezsuiták valószinüleg neheztelnének, ha attól, a mit nagy igyekezettel az esztergomi érsek végrendeletében szereztek, megfosztatnának. De ők már is mérhetetlen kiterjedésű birtokokat kaptak a császártól Magyarországon és az ausztriai ház uralkodói nagyszámú uradalmakat adományozva nekik az örökös tartományokban, önmagokat elszegényítették. A jelen szorult helyzetben tanúsítsanak részvétet a király iránt, a kinek jobb időkben ismét tapasztalni fogják bőkezűségét. E mellett, ha az esztergomi érsek hagyatéka most a közszükségek födözésére átengedtetik, ez arra fogja a magyarországi főpapokat inteni, hogy ne halmozzanak össze életökben kincseket, hanem jövedelmeikkel életökben tegyenek jót.»[1399]

A pápa mind az esztergomi érsek, mind az elhunyt bécsi püspök hagyatéka nagy részének hadi czélokra fordítását megengedte. Majd elrendelte, hogy Lipót örökös tartományaiban a szerzetesrendek által az utolsó hatvan esztendő folyamán szerzett ingatlan javak harmadrésze bocsáttassék eladásra és értékök a háború szükségeire fordíttassék. Ezen müvelet végrehajtására Buonvisi bíbornokot és Kollonich győri püspököt pápai biztosokká rendelte.[1400]

Egyszersmind fölszólítás ment a német birodalom egyházi fejedelmeihez, hogy hadaikat mielőbb bocsássák a császár rendelkezésére. Az összes nuntiusok megbizattak, hogy a főpapokat segélyösszegek megajánlására és gyüjtésére szólítsák föl. A pápa bucsút

engedélyezett mindazok részére, kik a hadjárat sikerének előmozdításához adományokkal és imádsággal hozzájárulnak.

A siker nem maradt el. A salzburgi érsek, a würzburgi és paderborni püspökök hadakat toborzottak; a salzburgi érsek 75.000 forintot készpénzben és 25.000 forint értékű puskaport, a trienti papság 200.000 forintot, a brixeni püspök 16.000 forintot ajánlott föl.[1401]

Európa minden részében gyüjtések folytak. A pénzek Buonvisi bíbornokhoz küldettek.[1402]

A pápa pedig a nuntius jelentéseiből Újvár visszafoglalásának nagyfontosságú terve felől értesülvén, e czélra (április elején) 100.000 forintot, majd néhány hónappal utóbb, Buonvisi esdekléseit meghallgatva, ismét 50.000 forintot, a horvátországi bánnak hadai föntartására 15.000 forint fizettetett ki, a kórházak czéljaira pedig 10.000 forintot és tetemes balzsamkészletet küldött.[1403]

A szent-szék ezen bőkezűségével annál jelentékenyebb szolgálatokat tett, mert a hadi készületek megindításánál a császári kincstár szomorú helyzete számtalan nehézséget támasztott.

Ezen elévült bajjal Buonvisi gyakorta foglalkozik jelentéseiben. Két forrásra vezeti azt vissza: egyik a kezelés hűtlensége és félszegsége, a másik az udvar pazarlása.

A császári kamara elnöke, gróf Rosenberg Farkas, nem állott nehéz helyzete igényeinek magaslatán; sem képessége nem volt új jövedelmi forrásokat nyitni a folyton szaporodó szükségletek kielégítésére, sem erélye, hogy takarékosságot hozzon be. Mellette a legfontosabb állást, a császári hadsereg vezérbiztosának tisztét, gróf Breuner Siegfried viselte, ki tehetetlenségét az 1683-iki hadjáratban bebizonyította. 1684 elején Buonvisi utasítást kapott, hogy eltávolítását eszközölje ki; de czélt nem ért.[1404]

Buonvisi többizben lépett föl a pénzügyi adminisztráczió részleteire vonatkozólag is javaslatokkal. Mivel a kamaraelnök, a mikor a kincstár üres volt, a hiány födözésére csak egy módot ismert: bankároktól és gazdag főuraktól kölcsönöket vett föl magas kamatra; Buonvisi tervet nyujtott be, melyben ajánlotta, hogy az Olaszországban üdvösnek és gyakorlatinak bizonyult állami takarékpénztárak (Monti) intézményét honosítsák meg minden ország és tartomány fővárosában, ezen takarékpénztárak kisebb összegekről szóló 4%-os államkötvényeket bocsássanak ki, a melyeknek alapját és födözetét az állami jövedelmek képezik, miért is azokban a kisebb tőkepén-

zesek tömegesen helyeznék el megtakarított pénzöket és az államkincstár olcsó kamatra pénzkészlettel rendelkeznék.[1405]

Leleményes szelleme nem fogyott ki a közjövedelmek szaporítására czélzó javaslatokból, bár az intéző körökben visszhangra nem talált. Egyik jelentésében éles szavakkal fejezi ki panaszát a miatt, hogy államkötvények kibocsátására vonatkozó tanácsa miatt «a főurak, kik jobbnak látják az uradalmakat zálogba venni és hatszázalékos uzsorakamattal kölcsönöket kötni, kabbalistának nevezték el őt».

«Emlékeztettem a császárt arra» — így folytatja — «hogy a háborút lehetetlen folytatni a rendes jövedelmekkel és rendkívüli eszközökhöz kell nyulni; egyebek között ajánlottam a dohány- és a szeszadó behozatalát; de javaslatomat elvetették... Ő szentsége egyenes parancsára szóltam a takarékosságról, melyet a pápa oly nagy sikerrel alkalmazott; de mivel az sokaknak érdekét sérti, nem hallgattak meg. Előterjesztéseket tettem, hogy a közjövedelmek fokozására csekély költséggel hajózást rendezzenek be, a mi által a gabonát és bort, a vasat és rezet értékesíthetnék és az országot pénzzel áraszthatnák el; de komoly munkára hiányzik a hajlam. Megfontolva azt, hogy Ausztriában a marhatenyésztés hanyatlik, mi a földmívelésre is káros hatást gyakorol, sőt rövid idő alatt Bécs városának hússal ellátása lehetetlenné fog válni: azt tanácsoltam, hogy legalább egy esztendőre tiltsák el a borjúk vágását, minek az volna következménye, hogy az ország bővelkednék ökrökben és Bécs városa húsban, azon esetre is, ha Magyarországból nem lehetne szállítani. De kinevettek. Végre elmondtam, hogy a római campagna még inkább néptelen, mint Ausztria, és mindamellett művelésére elegendő számban vannak munkások, kik más vidékekről jönnek. Ezért azt tanácsoltam, hogy a többi örökös tartományokból telepítsenek be földmíveseket. Azt mondták, hogy ez erőszakos eljárás volna. Mire én azt válaszoltam, hogy, ha a múlt esztendőkben a csallóközi erődítmények építésére minden haszon nélkül tudtak munkásokat távol vidékekről hozni; még inkább meg lehet ezt tenni, mikor arról van szó, hogy az országot termékenynyé tegyék. De meg nem hallgattak. Meggyőződtem tehát arról, hogy tőlünk csak segítséget várnak, nem tanácsot.»

Mindazáltal mégis egy jelentékeny eredményt tudott fölmutatni. A császári hadsereg vezérbiztosa fölmentetett hivatalától és Rabatta tábornokban olyan utódot nyert, a ki Buonvisi teljes bizalmát érdemelte ki, melyet ez tüntető tényekkel tanúsított, annyira, hogy

azokban a kamaraelnök joggal láthatta saját személye iránt a sértő bizalmatlanság nyilatkozatát. Ugyanis április közepe táján a pápa által küldött 100.000 forintot Buonvisi egyenesen Rabatta tábornoknak adta át azon utasítással, hogy az Újvárt körülzáró hadtest élelmezésére fordítsa.

Rosenberg gróf ezért heves szemrehányásokat tett a nuntiusnak. Vajjon — kérdé tőle — sikkasztónak tartja-e őt, hogy a pénzt nem akarja rábízni? A bíbornok higgadtan válaszolt. Ő — úgymond — teljesen megbízik benne és lovagias jellemű embernek tartja; de mivel az ő kezei között levő pénzekre sokfelől igényeket támasztanak, a pápai segélyt egyenesen annak adta át, a ki azt rendeltetésére fordítani van hivatva.

Később maga a császár fordult hozzá azzal a kéréssel, hogy «a kamaraelnök megvigasztalása végett» egyenesen ő neki adjon 50.000 forintot. A nuntius ettől nem idegenkedett, de a kamaraelnöktől igéretet vett, hogy a pénzt azonnal átszolgáltatja Rabattának.[1406]

A pápa által a horvát hadak fizetésére küldött 15.000 forintot gróf Erdődy Miklós bán kezeihez szolgáltatta. Azonban a nyár folyamán értesült, hogy a horvátok nem akarnak eleget tenni kötelezettségeiknek és alig ezer lovast állítottak ki. E miatt éles hangon írt levelet intézett a bánhoz. «Ő szentsége» — úgymond — «kénytelen lesz azt hinni, hogy a segélypénzt magánczéljaikra fordítják, és többet nem fog küldeni.»[1407]

***

Az 1685-ik évi hadjárat Újvár ostromával nyilt meg, a mit Buonvisi már a megelőző évben tanácsolt. Óhajtása, hogy tavasz nyiltával vegyék kezdetöket a hadimunkálatok, most sem teljesült.

A birodalmi hadak késedelme és a pénzügyi zavarok miatt csak július elején vezethette Lotharingiai Károly mintegy negyvenezer fegyveresből álló seregét Újvár alá, melyet a törökök húsz év előtt ejtettek hatalmokba és most őrsége vitézül védelmezett.

Az ostrom előkészületei és folyama felől Buonvisi a táborból pontos tudósításokat kapott. Ezek arról győzték meg, hogy ugyanazon hibákat követik el, melyek a múlt évben Buda ostrománál végzeteseknek bizonyultak. Főleg azt helytelenítette, hogy a lovasság lekötve tartatik az ostromnál, hol kevés hasznát veszik és takarmányban hiányt szenved; míg ellenben az ellenség területén szerte kalandozva, a töröknek nagy károkat okozna és szükségletét könnyen

beszerezhetné. Már augusztus első napjaiban jelentette neki Rabatta, hogy, ha rögtön nem küldenek tetemes mennyiségű takarmányt az újvári táborba, a lovak mind tönkre mennek. A nuntius föl volt ugyan háborodva és hallatlan dolognak mondotta, hogy a nyár derekán, a legnagyobb drágaság idején kell takarmányt vásárolni; mindazáltal e czélra a pápai segélypénzből 15.000 forintot adott át.[1408]

A katonai kórházakról való gondoskodás, mint a megelőző esztendőkben, most sem kerülte el a szent-szék és követének figyelmét. Buonvisi Győrött, Komáromban és Esztergomban rendezett be kórházakat.

Buonvisi örömmel jelenté Rómába, hogy ezeket jól kezelik, a betegeket szeretettel ápolják, szerencsés sikerrel gyógyítják és hogy ismét több protestáns beteg tért az egyházba. A tábornokok magok hirdették, hogy az ezen évi hadjáratban négyezer katona életét mentették meg a kórházak.

Az őszszel, mikor a költség fogytán volt, körlevélben kérte föl a nuntius a területén létező összes főpapokat segélypénzek ajánlására és gyüjtésére, a minek meglett az eredménye.[1409]

Ezalatt, míg a császári sereg Újvár alatt táborozott, Ibrahim budai basa Visegrádot néhány napi vívás után hatalmába ejtette, majd Esztergomot vette ostrom alá. De a lotharingiai herczeg az Újvár alatt táborozó sereg felével a vár fölmentésére sietett. Közeledtére a basa fölhagyott az ostrommal és ütközetre készült. Augusztus 16-ikán Nyerges-Újfalu közelében folyt le a csata, mely a császári sereg fényes győzedelmével végződött. Három nappal utóbb Caprara tábornok a sereg másik felével Újvárt vívta meg.

Ezen kettős diadal mindenfelé örömet és lelkesedést keltett. Abban Buonvisi bíbornok is osztozott. A jó hirekkel Marziano grófot Rómába küldötte és a pápát fölkérte, hogy a további segélyt nyújtva, a kivívott előnyök kizsákmányolását tegye lehetővé; a lengyel királyt és az orosz czárokat a hadi munkálatok megindítására késztesse. Azon reményét fejezte ki, hogy a császár győzelmei föl fogják kelteni a lengyelek harczvágyát és Moszkváig fog elérni hatásuk. «Óhajtanám» — írja a bíbornok-államtitkárhoz — «ő szentsége dicsőségének gyarapítása és még inkább Isten szolgálata érdekében, hogy a barbárok birodalmát ő szentsége uralkodása alatt érje enyészet, a mely biztosan be fog következni, ha erőteljesen folytatjuk a háborút.»[1410]

HATODIK FEJEZET.

Budavár ostromát tervezik. — Buonvisi ellenezi. — Török béke-ajánlat. — A szent-szék magatartása. — Pio bíbornok audientiája a pápánál. — A budai basa levelére adandó válasznak Buonvisi által készített fogalmazata. — A Tököli elleni hadjárat. — Tököli elfogatása. — A császári kamara és a hadi tanács elnökei irányában Buonvisi magatartása. — A szent-szék törekvései XIV. Lajos és a császár között bensőbb viszony létesítésére. — A lotharingiai herczeg Erdélylyel való kárpótlásának terve. — A pfalz-orleansi viszály és a pápa békebirósága. — Lengyelország állása. (1685.)

Az újvári és nyerges-újfalusi diadalok után, a vezérek unszolására, a császári udvarnál abban állapodtak meg, hogy azonnal Budavárát kell ostrom alá venni.

Buonvisi bíbornok ezen tervet nem helyeselte. Bizonyos volt az iránt, hogy az ősz küszöbén, megfelelő előkészület nélkül, az erős vár ostromához fogni annyit tesz, mint a sereget romlás elé vinni. Élő szóval és írásban is előterjeszté aggodalmait Lipótnak. Figyelmeztette, hogy, a mint a balsorsban csüggedni, úgy a szerencsében elbizakodni nem szabad. Buda visszafoglalása nagy jelentőségű tény volna, ha sikerül; de a kisérlet, ha meghiúsul, végzetessé válhat. Már pedig az utóbbi esettől kell tartani. Az esős évszak közeledik. Az ostromló seregnek az időjárás kellemetlenségeivel, az élelmiszerek és takarmány hiányából származó nélkülözésekkel kellene küzdeni. Magyarország történetének lapjain a Budavára ellen intézett ostromok egész sorozata van följegyezve, melyeknek szerencsétlen kimenetelét éppen az okozta, hogy későn kezdették meg. De a vállalat ha most sikerülne is, az őrség kitartó ellenállása miatt sok vérontással járna, a vár mint romhalmaz jutna a győzők kezeibe; mivel pedig falait és épületeit jó karba helyezni késő őszszel többé nem lehetne, oltalmára nagyszámú sereget kellene ott elhelyezni, mely a tél zordonságának és nélkülözéseinek áldozatul esnék. Továbbá, Buda megvételével ő felsége birtokába

egy elpusztult országrész jutna, mely az ellenség várai által van körülvéve és így nem alkalmas arra, hogy a seregnek téli szállásul szolgáljon. Ez a körülmény ürügyet szolgáltatna a német birodalom fejedelmeinek, hogy segély-hadaikat visszahívják és azután többé nem bocsátanák vissza Magyarországba, hol azokra csak veszélyek és nélkülözések várakoznak.

Buda ostroma helyett azt az eljárást ajánlja, melyet Guicciardini történetíró elbeszélése szerint, Colonna Prospero, a hires hadvezér, szokott követni. Ez ugyanis azzal dicsekedett, hogy sohasem harczolt és mégis mindig győzött. Tartózkodni kell a hazardjátéktól és inkább a sakk-játékhoz kell nyulni, melyben a szerencsének nincs része, és a siker az egyes figurák helyes mozdulataitól függ. Ezért azt javasolja, hogy a lotharingiai herczeg a kimerült és élelmi-készleteitől megfosztott török sereget háborgassa, mely tönkre megy, a nélkül, hogy ütközetet kellene vele vívni. Egyidejűleg egy másik hadosztály Magyarország felső részébe nyomuljon, hol a fölkelők területét elfoglalva, alkalmas téli szállásokat talál. Így az erdélyi fejedelmet a török elleni szövetséghez könnyebben rá lehet bírni; ha pedig ez nem sikerül, a császári hadak erőhatalommal Erdélybe nyomulhatnak és összeköttetésbe léphetnek az oláhországi fejedelemmel, ki jó szándékait ismételten kifejezte. Mivel pedig Szerbia, Bosnyákország és Bulgária elégületlen lakói könnyen rábirhatók, hogy fegyvert ragadjanak: a jövő év tavaszán Belgrádot lehetne ostrom alá venni. Míg ily módon a törökök egyik útja elzáratnék, a Dráva mentén működő hadak Eszéknél elzárnák a másikat; minek az lesz következménye, hogy a szultán birodalma belsejéből nem küldhet segítséget Magyarországba és itt az összes várak, nagy véráldozat nélkül, megadásra kényszeríttetnének. «Ez» — úgymond — «nagyszerűbb, egyúttal biztosabb sikert igérő vállalat, mint Buda várának hirtelen megindítandó ostroma!»[1411]

Előterjesztésének nyomatékos érvei nem tévesztették el a várt hatást. A császár kijelentette Buonvisinek, hogy az ő véleményéhez járul, noha a miniszterek mindannyian sürgetik Buda ostromát. A bíbornok néhány nappal utóbb még azon elégtételben is részesült, hogy általánosan elismerték, hogy Buda ostroma veszélyes kisérlet lett volna. Mindenki rosszalta a lotharingiai herczeg eljárását, mely szerint seregének a nuntius által javasolt megosztását mellőzve, azt együtt tartotta, hogy a budai basával nyilt csatában mérkőzzék meg.

Buonvisi előre látta, hogy a török vezér az ütközetet ki fogja

kerülni, és így a lotharingiai herczeg serege haszon nélkül fogja tölteni az időt. Csakugyan, az egész császári sereg, mely a kivívott előnyök hatása alatt fokozott lelkesedéssel folytatta volna az actiót, heteken át tétlenül vesztegelt az Ipoly partjainál, míg a budai basa, miután mozdulataival azt a reményt kelté föl, hogy az ütközetet elfogadja, mégis visszavonult Budára.

«Könnyebb Eminentiádnak elképzelni» — írja a nuntius Rómába — «mint nékem leírni a fájdalmat, melyet éreznem kell, látva, mint mennek veszendőbe a legkedvezőbb körülmények, és hogy a teljes diadal helyett meg kell elégednünk jelentéktelen előnyökkel, és ezeket sem tudjuk értékesíteni.»

Az 1685-ik évi hadjárat eredménytelenségeért ismét azon zavarteljes viszonyokat kellett okolnia, melyek a kincstár és a hadügy igazgatásában elhatalmasodtak; kimélet nélkül szokta megróni gróf Rosenberg kamaraelnöknek és Herrmann bádeni őrgrófnak, a haditanács elnökének, mulasztásait és helytelen intézkedéseit. Mikor Rosenberg gróf egy alkalommal előtte a pápai segélypénzek ügyét szóba hozta, Buonvisi ingerült hangon kérdé tőle: «Vajjon a háború a pápa és nem a császár érdekében foly-e? Létezett-e valaha pápa, ki a segély és kedvezmények megadásában olyan bőkezű volt, mint ő szentsége? És vajjon én vagyok-e a kamara elnöke, az én kötelességem-e mindenről gondoskodni?»

A gróf mentegetődzött, hogy ő a maga részéről mindent megtett, mi hatalmában áll; de ha ő szentsége a segélyt megtagadja, «nem marad egyéb hátra, mint békét kötni a törökkel». Ezen fenyegető czélzás nem némította el Buonvisit, sőt még élesebb nyilatkozatra késztette. «Egyáltalán nem tapasztaltam» — úgymond — «hogy mindent megtett, a mi hatalmában áll. Hisz sohasem gondolt a fölösleges kiadások megszüntetésére, új jövedelmi források megnyitására. Egyebet sem tud, mint uradalmakat árúba bocsátani, közjövedelmeket zálogba vetni, kölcsönöket venni föl. Ily módon a királyt végső szegénységre juttatja és békekötésre kényszeríti!»[1412]

Ez időben a budai basa részéről kisérlet tétetett békealkudozások megnyitására. A császári hadi-tanács elnökéhez levelet intézett, melyben utal arra, hogy a lotharingiai herczeg egy török fogoly előtt óhajtását fejezte ki a béke létesítése iránt; ha tehát a császár csakugyan hajlandó békét kötni, ez iránt jelentést tenne a portára. A mint ezen levél Bécsbe érkezett, tanácskozás indult meg a teendők iránt.

A nuntius, erről értesülvén, attól félt, hogy a császár a békeajánlatot nem fogja visszautasítani; ő már a tárgyalások megindításában veszélyt látott; jól tudván, hogy azok a törökökre bátorító, a császár szövetségeseire csüggesztő hatást fognak gyakorolni. Egész határozottsággal az ajánlat visszautasítása és a háború folytatása érdekében szólalt föl.[1413]

Azonban szavainak súlyát jelentékenyen gyengítették a Rómából érkező tudósítások.

A császár ugyanis az újfalusi és újvári diadalok után az ifjú Rosenberg grófot — a kamara-elnök fiát — mint futárt küldötte volt az örök városba a pápához intézett levéllel, melyben a szerencsés eseményeket bejelenti és ujabb segélyt kér.

Pio bíbornok, ki a császári küldöttet bemutatta, ezen alkalmat hosszabb előterjesztésre használta föl. A császári felség — így szólt — a kivívott győzedelmeket első sorban ő szentsége imádságainak és segítségének tulajdonítja, a miért hálás érzelmekkel van eltelve. Egyszersmind kéri, hogy úgy a jelen évi, mint a következő év tavaszán folytatandó hadjáratban se vonja meg támogatását. A pénzsegély mellett, közbenjárására is szüksége van. Mert attól lehet félni, hogy a franczia király, a császári fegyverek szerencséje által fölkeltett féltékenységből, újra ellenségesen fog föllépni. Ezt csak Anglia akadályozhatja meg, a miért is ő szentségének az angol királyra kellene hatni, hogy közreműködésével az európai hatalmak között állandó békét hozzon létre. Továbbá igyekezzék Lengyelországot is lethargiájából fölrázni. Ily módon dicsőséggel árasztja el pápaságát és előmozdítja a katholikus vallás elterjedését Európában és Ázsiában is.

A pápa figyelemmel hallgatta az előadást és mindenekelőtt azt jegyzé meg, hogy az angol királyt az országában uralkodó mozgalmak egészen lekötik, minélfogva külső vállalatokra nem gondolhat.

De — ellenveté Pio bíbornok — éppen a Francziaország ellen indítandó háború a leghatalmasabb eszköz volna a belső béke helyreállítására. II. Jakab azzal, hogy Francziaország ellen háborút indít, megnyerné alattvalóit, egyszersmind XIV. Lajost attól, hogy a császár ellen támadást intézzen, visszatartaná.

A pápa késznek nyilatkozott, hogy jó tanácsokat fog adni az angol királynak, a lengyel királyt pedig a liga megkötése alkalmával elvállalt kötelezettségeinek teljesítésére fogja serkenteni. De hozzá-

tette, hogy a szent-szék pénzügyeinek jelen állapotában ujabb áldozatokat hozni nem képes.

A bíbornok nem nyugodott meg. A szent háborúk költségeit — mondá — mindenkor az egyház birtokai és a hivek adakozásai födözték; most is, az ozmán hatalom megtörésére irányuló háborúban, ugyanazon eszközöket kell fölhasználni. Ne habozzon tehát ő szentsége a dúsgazdag spanyolországi clerusra az egyházi tizedet kivetni és ellenszegülésével ne gondoljon.

A pápa arra utalt, hogy a spanyolországi clerus birja uralkodójának igéretét, hogy ujabb megterheltetéséhez nem fogja beleegyezését adni, és egy része valóban képtelen új terheket viselni.

De a bíbornok megjegyzé, hogy a spanyol király igérete ő szentségét nem kötelezi és kiemelte, hogy Spanyolország fele a papság kezei között van; úgy tehát hozzon áldozatokat az egyház érdekében.

A társalgás folyamán a pápa azt az észrevételt tette, hogy «ideje volna békekötésre gondolni».

Ezen nem várt fordulat sem hozta zavarba Pio bíbornokot. «Hogy előnyös békét köthessünk» — így válaszolt ez — «a háborút folytatnunk kell. Ha Szentséged valóban azt kívánja, hogy békét kössünk, jelentse ki ezt nyiltan; hogy a császári felség, kinek elhatározásaira Szentséged óhajtásai mindig döntő befolyást gyakoroltak, tudja magát mihez tartani.»

Mindazáltal a pápa a békekötésről nem szólt többet és a kihallgatásnak véget vetett.

A következő vasárnapon XI. Incze szent Péter bazilikájában hála-istenitiszteletet tartott, mely alatt az angyal-vár bástyáiról és a Quirinál halmáról ágyúk dörgése üdvözölte a keresztény fegyverek dicsőségét. Ugyanazon napon az ifjú Rosenberg grófot, aranylánczczal földiszítve, visszabocsátotta Bécsbe.[1414]

***

A pápa tartózkodó magaviselete azon elégületlenségben és bizalmatlanságban találja magyarázatát, melyet a császári udvar maga iránt fölkeltett, és melyet a pápa az ifjú Rosenberg gróffal is éreztetett. Mindazáltal magatartásának nem az volt az értelme, hogy a török háború megszüntetését kívánja. Ugyanis a bécsi nuntiusnak meghagyta, hogy a török békeajánlat visszautasítására és a háború folytatására buzdítsa a császárt.

A pápa egyúttal azt a tervet pendítette meg, hogy kisérletet kellene tenni valamelyik török várparancsnok megvesztegetésére, oly czélból, hogy a gondjaira bízott várat a császári tábornokok kezeire juttassa; késznek nyilatkozott ily czélra ötven-hatvanezer, sőt százezer forintot is fölajánlani.[1415]

Buonvisi ezt a tervet nem fogadta nagy lelkesedéssel. Kétségét fejezte ki az iránt, hogy valamelyik basát árulásra lehetne birni, mert mindannyi erősen ragaszkodik a szultánhoz. Biztosabb sikert várt másnemű kisérlettől; azt hitte, hogy a meglepetés merész tényeivel meg lehetne szerezni egyik-másik várat. Ő tehát Caprara tábornagyot fölhatalmazta, hogy ötvenezer forint jutalmat igérjen annak, a ki Egert vagy Váradot hatalmába ejti. Ugyanannyit igért egy magyar főúrnak, azon esetre, ha Kanizsát vagy Fehérvárt meglepetéssel elfoglalja.[1416]

Rómában a nuntius gondolatát is készséggel karolták föl.[1417]

A pápa szándékainak ezen kétséget kizáró nyilatkozatai daczára, a mint a fiatal Rosenberg gróf Bécsbe visszaérkezett, az ő elbeszélése és Pio bíbornok levelei, leginkább pedig azon tény, hogy a pápától positiv segély-igéretet nem hozott: a császári udvarnál azon meggyőződést érlelték meg, hogy a pápa a háború folytatását nem kívánja.

Buonvisi azon volt, hogy ezen fölfogás alaptalanságát kimutassa. Úgy nyilatkozott, hogy. a mennyiben Rosenberg gróf nem volt megelégedve a fogadtatással, melyben részesült, ez annak tulajdonítható, hogy a pápa neheztel atyjára, kinek egész pénzügyi adminisztrácziója és különösen a pápai segélypénzek fölhasználásában követett eljárása számos panaszra szolgáltatott okot; a pápa sértve érezi magát az udvar magaviselete által, de könnyen kiengesztelhető, ha a sérelmeket megszüntetik.

És mikor még maga Lipót is azt a sértő észrevételt tette, hogy «ő szentsége talán azért tagadja meg a segélyt, mert a franczia királytól fél», a nuntius előmutatta a bíbornok-államtitkárnak titkos jegyekkel írt jegyzékét, melyben igéri, hogy ő ujabb hadisegély megajánlása érdekében fog működni.[1418]

Buonvisi ugyanakkor maga is folytonosan ostromolta kérelmeivel a pápát, hogy mielőbb küldjön segélyt, nehogy ennek megvonását a béke-párt kizsákmányolja. Biztosította őt, hogy, ha segélyével lehetővé teszi a császár és szövetségesei hadainak a télen át együtt maradását, a következő évi hadjárat sikere minden várakozást

meg fog haladni, úgy, hogy június közepén Budavára a magyar királyt uralhatja.[1419]

Buonvisi törekvéseit Bécsben hathatósan támogatta a velenczei köztársaság új követe: Cornaro Frigyes lovag, ki állomását a császári udvarnál ez időtájt foglalta el és épp úgy, mint elődje, Contarini, őszinte tiszteletet és ragaszkodást tanúsított a nuntius iránt. És a háború érdekében emelve szavát, ennek még növelte súlyát az a körülmény, hogy ugyanekkor a köztársaság hadai Coron alatt fényes győzelmet arattak.[1420]

Igyekezeteiket siker koronázta. A király biztosította Buonvisit az iránt, hogy békekötésre nem gondol, és őt egészen megnyugtatandó, fölkérte, hogy maga készítse el a választ, melyet a haditanács elnöke a budai basa levelére adjon.[1421]

A bíbornok készséggel megfelelt ezen kívánatnak. A fogalmazat szerkesztésében szokott tapintatával járt el; minden érdeket figyelembe vett. Azon gondolat lebegett szeme előtt, hogy a béketárgyalások megindítását ne tegye egészen lehetetlenné és mégis, sem a törököknek ne adjon okot azon föltevésre, hogy a császár a háború folytatásától fél, sem a szövetséges hatalmaknál ne keltsen bizalmatlanságot.[1422]

***

Ez alatt a szerencse, mely Lipót fegyvereit a török vezérekkel szemben kisérte, a Tököli ellen viselt hadjáratban is fölkereste.

Schultz tábornok, miután Ungvár alól visszaveretett volt, Krasznahorkát vívta meg és Barkóczi Ferenczczel egyesülvén, Eperjest szállotta meg, a mely fontos város szeptember 11-ikén megnyitotta nekik kapúit.

Október elején Tököli Nagyváradra ment, az ottan székelő basához, hol a császári tábornoknak diadalmas előnyomulására utalva, török segélycsapatokat kért. Itt a budai vezér-basa rendeletére elfogatott és bilincsekbe verve a nagyvezér táborába küldetett. Ennek hírére a fölkelés részesei nagyrészt hűséget esküdtek a királynak, és Kassa városa, melyet Caprara ostromolt, megnyitotta kapúit.

«Tököli elfogatása» -- írja a pápai nuntius — «Ujvár visszavételénél is nagyobb előny. És sokkal jobb, hogy a törökök fogták el, mintha a császár kezeibe került volna; mert ez esetben az ő

fogságát hatalmas rokonsága és az egész magyar nemzet sérelemnek tekintette volna; míg most a törökök hűtlen eljárásukkal elidegenítik magoktól azokat, kik bennök bíztak volt.»[1423]

A pápa a mint ezen eseményről értesült, mélyen meg volt indulva; mert abban a török uralom enyészetének egyik előjelét és biztosítékát szemlélte. Szemei könyekkel teltek meg, térdre borulva adott hálát Istennek és elrendelte, hogy a német nemzet római templomában (Dell'Anima) ünnepélyes hála-istenitisztelet tartassék.[1424]

A bíbornok-protektor, fölhasználva a pápa kedvező hangulata által nyújtott jó alkalmat, újból fölkérte, hogy minden eszközt, mely rendelkezésére áll, vegyen igénybe a császár támogatására.

A pápa jóakaratúlag biztosította, hogy minden lehetőt meg fog tenni. De a spanyol egyházi tizedekre vonatkozólag ismét azon nagy nehézségeket jelezte, melyeket a spanyol clerus támaszt.

Ha Szentséged — válaszolá a bíbornok — az érdeklettek ellentmondását figyelembe veszi, semmit sem érhetett volna el ekkorig; szivesen senki sem fizet. Egyúttal javasolta, hogy a pápa bocsásson ki olyan bullát, a milyenben V. Pius pápa, a lepantói győzelem után, bucsúkat engedélyezett mindazoknak, kik a török hadjárat czéljaira adakoznak.

«Mindent készséggel megteszünk» — mondá a pápa — «de óvakodnunk kell attól, hogy a törzset kivágjuk, mikor az ágaival is beérhetjük.»

«Nem szabad kimélni a törzset sem!» — ellenveté a bíbornok. — «A török hatalom megsemmisítésére olyan kedvező alkalom, mint a mostani, nem fog többé kinálkozni.»

Néhány nap mulva Cybo bíbornok-államtitkár közlé Pio bíbornokkal, hogy a pápa a spanyolországi egyházak megadóztatását, a török háború czéljaira, elhatározta,[1425] fölhatalmazván a madridi nuntiust, hogy azon papokat, kik valóban szegények, a fizetéstől fölmenthesse; továbbá ki fogja hirdetni V. Pius pápa bucsú-engedélyező bulláját; a császárhoz levelet fog intézni, melyben takarékosságra és jövedelmei czélirányosabb kezelésére inti; végül sajnálatát fejezte ki afölött, hogy kincstárának kimerült állapota miatt egyelőre ajánlatokat nem tehet.[1426]

Ezalatt Buonvisi minden erejét megfeszítette, hogy a török béke-alkudozások mngindítását megakadályozza.

A budai vezér-basa november elején egy agát küldött Bécsbe. Buonvisi azt ajánlotta, hogy ne fogadják.[1427]

A miniszterek, a kik a béke megkötését kívánták, tüntető föllépést terveztek. Nyilatkozatot készültek közzé tenni, oly értelemben, hogy a császár, ha a segélyre nézve a pápától egészen biztos igéretet nem kap, a törökkel békét fog kötni.

Strattmann udvari kanczellár a velenczei köztársaság bécsi követét rá akarta birni, hogy a nyilatkozathoz ő is járuljon hozzá. De ez határozottan kimondotta, hogy a tervet nem helyesli; mert az ilyen föllépést a pápa rossz néven venné és ennek következtében, ha szándéka lett volna is segélyt nyujtani, ezt talán fölháborodásában megtagadná; továbbá sértve érezné magát Buonvisi bíbornok, a ki pedig mindent megtett, hogy segélyt eszközöljön ki. Ezért csak arra vállalkozott, hogy Buonvisit igyekezetei folytatására fogja buzdítani.[1428]

A két diplomatának sikerült mind a demonstratiót, mind a török küldöttnek Bécsbe jövetelét meggátolni.[1429] A haditanács elnöke, ismét Buonvisi javaslatai értelmében szerkesztett levelet írt a budai basának, kit röviden értesített, hogy részletezett békeföltételeket várnak, melyek a liga összes tagjait kielégíthetik. A levél tartalma és hangja a tárgyalásoknak inkább meghiúsítására, mint megnyitására volt alkalmas. A császár ekkor már el volt határozva arra, hogy a háborút folytatja.[1430]

***

A regensburgi békekötés hivatva volt a szent liga legjelentékenyebb tagját, a császárt, megnyugtatni az iránt, hogy Francziaország által meg nem zavarva, irányozhatja egész erejét az ozman hatalom megtörésére. De XIV. Lajos igéreteinek és fogadásainak megbízhatóságában a hit annyira meg volt rendítve, hogy a császár és a pápa szemei előtt lebegett folytonosan a váratlan támadás rémképe. Ezért ismételve merültek föl tervek, melyek a császár és a franczia király között szorosabb összeköttetés létrehozására czéloztak.

A pápa jól tudta, hogy XIV. Lajos Lotharingiát, és egyéb szerzeményeit Francziaországnak állandóan biztosítani óhajtja. Azért azon reménynyel kecsegteté magát, hogy, ha a királynak ezen óhajtása teljesül, kész lesz a török elleni ligához csatlakozni. Így tehát őt érdekeinek vonzó erejével a kereszténység szolgálatának megnyerhetni vélte.

Az 1685-ik év nyarán a pápa a császári udvarnak fölvetette

azt a kérdést: nem lehetne-e Lotharingiát véglegesen átengedni, úgy, hogy ezen tartomány herczege, a franczia király közreműködésével elfoglalandó területekből megfelelő kárpótlást kapna?[1431]

Buonvisi bíbornok nem reméllette, hogy ezen terv kedvező fogadtatásra fog találni. Úgy nyilatkozott, hogy Lotharingiáért a császár és a birodalom csak Elsaszt tekintené aequivalens kárpótlásnak; de a franczia király nem lesz hajlandó lemondani ezen tartományról, mely nyitva tartja előtte az utat Németország belsejébe.[1432] A római bíbornok-államtitkár a nuntiust fölvilágosította, hogy a Francziaországhoz tényleg tartozó területek átengedésére gondolni nem lehet; arról van szó, hogy, ha XIV. Lajos a ligába belép, az ő segítségével a törököktől elfogfalandó területekből kapna a lotharingiai herczeg kárpótlást.

Buonvisi leleményes szelleme ekkor egy olyan tervet gondolt ki, melynek, nézete szerint, kilátása lehetett arra, hogy elfogadják. Ez abban állott, hogy a lotharingiai herczeg ősei birtokáért Erdélyt kapja kárpótlásul.

És ezen meglepő gondolatot oly formába öltöztette, a mely a magyar nemzet jellemének mély ismeretéről és szabadsága iránt táplált tiszteletéről tesz tanuságot.

Szeptember második felében a császárnál audientián levén, az erdélyi fejedelemre vezette a társalgást. «Itt az ideje» — úgymond — «hogy az erdélyi fejedelem végre nyiltan részünkre álljon; ha pedig erre rá nem vehető, azon kell lennünk, hogy fejedelemségétől megfosztatván, helyét más foglalja el; az erdélyi rendeknek pedig biztosítékot kellene nyujtani, hogy nincs szándékunk őket meghódítani; erre legalkalmasabb mód volna, ha a lotharingiai herczeg fejedelemmé választását ajánlanók, mert így, ha Felséged saját nővére foglalná el a fejedelmi széket, nem kételkedhetnének az iránt, hogy az ő szabadságukat föntartani, az országot megoltalmazni és hatalmát gyarapítani fogja».

Lipótnak tetszett ez a terv. De a miniszterek és lotharingiai herczeg ellenezték elfogadását.

Strattmann kanczellár közlé a nuntiussal, hogy a császár a franczia király segítségét a törökök ellen el nem fogadhatná, ha ahhoz azon föltétel van csatolva, hogy a lotharingiai herczeg lemondjon országáról és a meghódítandó területekből nyerjen kárpótlást. Egyszersmind bemutatta Károly herczeg irásba foglalt nyilatkozatát, a melyben azt kívánja, hogy a franczia király adja

néki vissza Lotharingiát és ha majd később közös erővel oly hódításokat fognak tenni, a melyek egyenértékűek, akkor majd nem lesz idegen a cserétől; de előbb Lotharingiáról nem mond le.

Buonvisi meglepetve hallotta a hajthatatlan határozottság ezen nyilatkozatát. Mindazáltal kisérletet tett, hogy a kanczellárt álláspontjuk helytelenségéről fölvilágosítsa. Kifejtette, hogy a franczia király közreműködése a török elleni háborúban nagy eredményeket igér; talán egész Magyarország fölszabadítását vonná maga után és ez esetben a lotharingiai herczeg Erdély mellett, még Magyarország Tiszántúli részét is megkaphatná.

Azonban a kanczellár, csakhogy a tervet meghiúsítsa, mint az erdélyi fejedelem jogainak és érdekeinek védelmezője lépett föl. «Igazságtalan eljárás volna» — úgymond — «azért, hogy a lotharingiai herczegnek kárpótlást szerezzünk, a törvényesen megválasztott erdélyi fejedelmet megbuktatni. A brandenburgi választó-fejedelem maga idején főleg azért vált el a svéd királytól, mert ez azt az ajánlatot tette volt neki, hogy a porosz herczegségért, cserében meg fogja részére hódítani Sziléziát; ezen igazságtalan terv fölvilágosította őt a svédek gonoszságáról és engesztelhetetlen ellenségökké tette. Éppen ilyen gonoszság volna az, ha a császár a maga érdekében az erdélyi fejedelmet országától megfosztaná.»

Buonvisi erre kimutatta, hogy az ő javaslata és a svéd király terve között nagy a különbség. Az erdélyi fejedelem elűzetését azon föltevésben ajánlotta, hogy a töröktől el nem szakad, mert ez esetben ellenségnek kellene őt tekinteni.

Nem mondván le még a siker reményéről, részletes tervet készített azon módozat iránt, a mint a franczia király és a lotharingiai herczeg között a megegyezésnek történni kellene. E szerint a lotharingiai herczeg jogairól csak azután mondana le, miután a franczia király segítségével Erdély és a szomszéd terület birtokába be lesz helyezve, egyszersmind a török teljesen kiszoríttatik Magyarországból, úgy, hogy a herczeg új országa a török birodalommal nem volna határos.

Azt is hangsúlyozta, hogy a lotharingiai herczeg lemondása és kielégítése után XIV. Lajos annyira megszilárdultnak tekinthetné Francziaország hatalmát, hogy a császárnak Magyarország fölszabadításával meggyarapodott hatalma megszünnék rá nézve félelmes lenni. Így tehát a kereszténységnek állandó békéje s a török uralom megsemmisítése biztosítva lenne.

Ezt előadva, így ír a bíbornok-államtitkárnak: «Fölkérem Eminentiádat, közölje velem, vajjon előterjeszthetem-e javaslatomat? Ha azt a franczia király elfogadná, talán el lehetne érni, hogy örök időkre megnyerné mindazt, a mit a regensburgi húsz éves fegyverszünet értelmében bir és e mellett megtarthatná azon területeket is, melyeket hajóhadával a törököktől elhódítani fog; mig a császár megelégedhetnék, ha maga számára Magyarországot, sógorának Erdélyt kiküzdi.»[1433]

A pápa fölfoghatatlannak tartotta ugyan a császári kanczellár azon nyilatkozatát, hogy a franczia király segítsége, Lotharingia föladásának árán, el nem fogadható; de belátta, hogy a csere tervét, miután azt a lotharingiai herczeg visszautasította, el kell ejteni.[1434] Csakugyan végképp elejtették; pedig megvalósítása nagy fordulatot adott volna az európai politikának és hazánk sorsának.

HETEDIK FEJEZET.

Buonvisi tevékenysége az 1686-ik évi hadjárat előkészítése érdekében. — Haditervei. — Esterházy nádornak a pápához intézett folyamodása Magyarországnak a téli szállásolás terhétől fölmentése tárgyában. — A pápai keresztesbulla kibocsátása. — A spanyolországi egyházi tizedek. — A pápa bőkezűsége Sobieski irányában. — Az orosz-lengyel szövetség. — Buonvisi igyekezetei Magyarország megnyugtatására. — Petneházi Dávid kitüntetése Buonvisi által. — A pápai segély és a külföldön gyűjtött alamizsna. (1686.)

AMIÓTA a bécsi udvarnál a török békeajánlatok visszautasítása és a háború folytatása elhatároztatott, Buonvisi bíbornok megújult lelkesedéssel és fokozott tevékenységgel igyekezett a hadikészületeket elősegíteni és siettetni.

Két főpontra irányult figyelme. Először lehetővé kellett tenni, hogy a hadjárat május elején vegye kezdetét, tehát oly időben, mikor a török seregek még nem lesznek készen. Másodszor a császárt és a tábornokokat arról akarta meggyőzni, hogy a hadimunkálatokat nem szabad Buda ostromával nyitni meg. A teendők sorrendjét a következőképpen gondolta megállapítandónak: mindenekelőtt Székesfehérvárt és Szigetvárát, Egert és Szegedet kell elfoglalni, Kanizsát körülzárni, az eszéki hidat megszállani és a Buda közelében fekvő szigetek egyikén erődöt építeni. Miután mindez megtörtént, Buda körül lesz zárva, elszigetelve fog állni, nem kaphat segélyt, a minek következtében vérontás nélkül kerül a király kezeibe. Ellenkező esetben, ha a hadjárat elején veszik Budát ostrom alá, a körülfekvő erősségek őrségei folytonosan nyugtalaníthatják az ostromló hadat, mely legjobb esetben csak nagy veszteségek árán fogja a várat megvívni és ezt elpusztult állapotban fogja hatalmába ejteni.

Később, deczember elején, még részletesebb tervet dolgozott ki. E szerint a hadjárat kezdetén egyidejüleg támadást kell intézni Eger és Székesfehérvár ellen, egy hadtestet a Tisza-vidékre küldeni,

a sereg zömével pedig a Dunán innen állást foglalva, alkalmas időben nyilt ütközetet vívni a törökkel, győzelem esetén megszállani az eszéki hidfőt. Ekkor azután több föladat között van választás: Budát, Kanizsát, Szigetvárát ostrom alá venni, vagy pedig a Dráván átkelve, a Dráva és Száva között fekvő erősségeket Eszékkel együtt elfoglalni. A mennyiben az utóbbi terv fogadtatnék el és sikeresen vitetnék keresztül, akkor ismét vagy Belgrádot lehet ostrom alá venni, vagy pedig a Száván átkelve, Bosniát meghódítani.

Mindazáltal a bíbornok hangsúlyozta, hogy a kijelölt hadivállalatokat csak úgy lehet keresztülvinni, ha előlegesen sajkák és talpak szereztetnek össze, az élelmiszerek és ágyúk szállítására intézkedések történnek.

Ugyanakkor Rómába írt jelentésében ujabban segélyt sürgetett és ajánlotta, hogy a pápa az összes keresztény uralkodókhoz intézzen segélytkérő-leveleket. Azon reményét fejezte ki, hogy az angol király is hajlandó lesz áldozni; hasonlóképp talán a franczia király is rábirható, hogy titokban némi pénzösszeget bocsásson a pápa rendelkezésére.[1435]

Ezen javaslatok XI. Inczét betegen találták. A hetvenhatéves pápa fogyni érezte életerejét és e mellett csüggedés szállotta meg. Elzárkózott, alig bocsátott valakit magához. Bizalmas emberei ismételve hallották panaszolni, hogy Magyarország fölszabadulását a török járom alól nem éli meg.[1436]

Balsejtelme nem valósult. Az év vége felé ismét fölépült. Buonvisi, a mint erről értesült, örömét fejezte ki a fölött, hogy egészsége helyreálltával folytathatja a kereszténység javára atyai gondoskodását, mely az Isten kegyelmétől várható sikernek föltétele. Egyszersmind megújította kérését, hogy ő szentsége ne késsen a segélynyujtással, mert a rendelkezéseket idején és kellő összhangzásban kell megtenni. A hadikészületeket óraszerkezethez hasonlítja, melyben minden keréknek összevágólag kell működni. Utal az utolsó hadjáratra, a mikor a győzelmes seregnek tétlenül kellett vesztegleni csak azért, mert az élelmiszerek és ágyúk szállításáról nem gondoskodtak. Segélysürgetéseivel — úgymond — nem szünik meg alkalmatlankodni, mert a kereszténység java lebeg szeme előtt és az az óhajtás vezérli, hogy ő szentségének dicsősége mind fényesebben ragyogjon.[1437]

Ezalatt a seregek téli szállásaikra vonultak. Az 1684-ik évi hadjárat után a Magyarországon téli szállásra elhelyezett császári

hadak ellátása a lakosságra súlyos terheket rótt, melyeket a katonaság fegyelmetlenségével, dúlásaival és egyéb erőszakos tényeivel elviselhetetlenné tett.

Esterházy nádor a nemzet elkeseredésének erőteljes fölterjesztésben adott kifejezést. «Magyarország» — írja egyebek között — «vadon erdővé, lakatlan sivataggá fog változni, a melyen csak a fenevad kóborol. Nem kívánom, hogy az egek Ura meghallgassa az elnyomott nép sóhajait. Mintegy Isten büntetése a magyar nép szenvedéseiért az, hogy a császári sereg nem volt képés Buda várát hatalmába ejteni, és hogy a Habsburg-ház örökösét a halál elragadta!»[1438]

Fölszólalásának nem volt hatása. Végső reményét a szent-szék közbenjárásába vetette. Az 1685-ik év tavaszán a török vezérbasa zászlaját, melyet a magyar csapatok Buda alatt a megelőző év nyarán zsákmányul ejtettek, Rómába küldötte s «a magyar nemzet hódolata jeléül» a pápának, «mint az egész kereszténység és különösen a magyarok atyjának» ajánlotta föl, esedezvén, hogy «az apostoli országot, mely a szent-szék tulajdona», vegye oltalma alá.[1439]

Majd néhány hónappal utóbb — 1685 nyarán — azon kérelemmel fordult a pápához, hogy közbenjárásával mentse meg Magyarországot attól, hogy a következő télen is szállást kelljen adnia a császári hadaknak. A pápa utasította a nuntiust, hogy a nádor kívánata teljesülése érdekében működjék.[1440]

A nuntius azonban belátta, hogy Magyarországnak a téli szállások terhétől teljes fölmentése kivihetetlen. Azért oda hatott, hogy a terhet lehetőleg könnyítse. Rabatta tábornokkal, a hadi vezérbiztossal, értekezett ez ügyben és vele oly megállapodásra jutott, a melynek következtében Magyarországra a múlt éven át viselt tehernek csak fele nehezedett. Ezen eredménynyel a nádor és a többi magyar urak teljesen meg voltak elégedve.[1441]

A nuntius a Magyarországra háramló teher értékét még így is négy millió forintra becsüli és elismeri, hogy az «a szegény, elszaggatott országra» súlyosan fog nehezedni; mindazáltal — úgymond — lehetetlen volt azt az örökös tartományokra hárítani, mert ezek a birodalmi segélyhadat fogják eltartani.[1442]

A császári kormány ugyanis azon volt, hogy a birodalmi segélyhadak a télre ne térjenek vissza hazájokba, mert csak így lehetett arra számítani, hogy tavasz nyiltával rendelkezésre állanak. Ezen czélból a bécsi nuntius is közbenjárt az egyházi fejedelmeknél.[1443]

Igyekezetei sikeresek voltak. A bambergi és würzburgi püspökök egész csapataikat ott hagyták. A kölni választófejedelem négyezer gyalog és kétezer lovasból álló hadtestének csak felerészét hívta vissza; ezeknek útnak indítására 20.000 forint kellett, a mely összeget, mintán a kamaraelnök kijelentette, hogy «egy garasa sincs», Buonvisi és Kollonich előlegezték az egyházi pénztárból.

Ezek ugyanis a szerzetes-rendekre kivetett egyházi adó behajtását olyan buzgón vezették, hogy bár sok nehézséggel kellett megküzdeniök,[1444] az 1685-ik év végeig sikerült 320.000 forintot beszolgáltatni, a háború czéljaira. Ettől fogva hetenkint bocsátottak a császári kincstár rendelkezésére összegeket, a melyek elsősorban újonczok fogadására és lovak vásárlására voltak fordítandók.[1445]

Januárius elején a nuntius fölajánlotta a szükséges költséget, hogy a huszonhét császári gyalogezred létszámát egyenkint 150 emberrel lehessen szaporítani. Mivel pedig az örökös tartományokban alkalmas újonczokat már alig lehetett találni, az éjszak-németországi főpapokat szólította föl, hogy egyházmegyéikben fogadjanak zsoldosokat.

Azonban a költségek mindinkább szaporodtak. Az 1685-ik év végén Rabatta úgy nyilatkozott, hogy az ujonczok fogadására és lovak beszerzésére elegendő lesz fél millió forint; egy hónappal utóbb már kétségét fejezte ki az iránt, vajjon 700.000 frttal ki fog-e jönni. Buonvisi ily körülmények között attól tartott, hogy a hadikészületek ki fogják meríteni a jövedelmi forrásokat; már pedig kétségtelennek látszott előtte, hogy, ha a hadjárat megindítása után kifogy a pénz, azt is, a mit a készületekre fordítottak, úgy tekinthetik, mintha az ablakon dobták volna ki.[1446]

Ezen baj megelőzése végett több irányban fejtett ki tevékenységet. Azon volt, hogy a spanyolországi papság áldozatkészségét föléleszsze. Ekkorig a madridi nuntius igyekezetei eredménytelenek valának; a főpapok, kiket önkéntes segély ajánlására szólított föl, tagadó választ adtak kettőnek kivételével; ezek is csak néhány száz pesetát ajánlottak föl.[1447] Kétséges volt, vajjon a pápai bulla, mely a spanyolországi clerusra a tizedeket kivetette, nagyobb eredményt fog-e létrehozni? Buonvisi nem szűnt meg a madridi nuntiust sürgetni, hogy legalább némi részletfizetéseket eszközöljön ki; ez ügyben a spanyol minisztereknek is írt.[1448]

Aggodalmakat táplált arra nézve is, vajjon bucsúk, melyeket a pápa mindazoknak, kik a török elleni háborúban fegyvert fog-

nak[1449] vagy a háború költségeire adakoznak, engedélyezett, meghozzák-e a várt eredményt? Azt ajánlotta, nyilatkoztassa ki a pápa, hogy egy esztendő lefolyása alatt a hivek bármily bucsúban csak úgy részesülhetnek, ha a gyóntatóatya által meghatározandó némi csekély pénzösszeget adakoznak a török háború javára; nehogy pedig a politikai féltékenység a pápai rendeletet meghiúsítsa, mindegyik fejedelem a területén egybegyűlt összeget a szent-liga azon tagjának szolgáltathassa át, a ki iránt legnagyobb bizalommal viseltetik.[1450]

Mindazáltal a pápa nem fogadta el a javaslatot, «nehogy» — úgymond -- «a protestánsok azt higyjék, hogy a bucsúkkal és az egyház kegyszereivel vásárt űzünk».[1451]

Ezen indokolással szemben is föntartotta Buonvisi álláspontját. Nem hiszi — úgymond — hogy javaslatainak elfogadása botrányt idézne elő. A fönforgó eset és X. Leó pápa eljárása között nagy a különbség. Most az egész kereszténység java forog koczkán. Ha ugyanis a hadjárat szerencsétlen véget ér, az egész kereszténységre romlás következik. A török uralom alatt élő keresztény népek a szabadulás vágyát kimutatva, magokra vonták a törökök boszúját, melynek áldozatul esnek, ha tartományaikat a keresztény fegyverek meg nem hódítják. Ezért minden kigondolható egyházi és világi eszközt föl kell használni és az egyházi államot sem szabad kimélni. «A pápaság föladata a hit terjesztése; a világi fejedelemség mellékes dolog és ennek tekintélyét az egyház fejét környező fény sugározza be, ez biztosítja a pápának azt a súlyt, melylyel a leghatalmasabb keresztény uralkodók, sőt, mint a perzsák példája mutatja, a pogányok előtt is bir.»[1452]

Ezalatt Buonvisi ismételve appellált a pápa áldozatkészségére. Nem alkalmatlankodnék — úgymond — segélykéréseivel, de a szükség nagy és kézzelfogható. Habár elsősorban a spanyol udvart illetné meg, a családi érdekek közösségénél fogva, az a kötelesség hogy a császárt támogassa, nem tartaná dicséretes eljárásnak, ha ő szentsége a spanyolok példáját követné. Ellenkezőleg, minél inkább mutatnak mások közönyt, annál nagyobb lesz az ő dicsősége, mert ő a háború egyetlen élesztője. A katholikus vallásra kétszeres előny fog háromolni, ha a törökök hatalmát megsemmisítve, a protestáns népeket meggyőzi arról, mily hasznos a szent-székkel való kapcsolat. Azon véleményét fejezi ki, hogy elegendő volna 300.000 forint.

Ellenben — így folytatja — ha ő szentsége meg akarná szüntetni

a segélyezést, ezt haladék nélkül nyiltan ki kellene mondania, mert ez idő szerint a megrettent törököktől előnyös békeföltételeket lehetne kieszközölni. A szükséges eszközök hiányában nem szabad a háború folytatását sürgetni, nehogy a Cesarini bíbornok (várnai csata) idejében előfordult szerencsétlenségek ismétlődjenek.[1453]

Mindazáltal, habár a császári udvarnál a legbefolyásosabb miniszterek a népeket a háború terheinek viselésére képteleneknek mondották és a békét sürgették; a spanyol udvar pedig, a franczia háborútól félve, szintén támogatta őket:[1454] Buonvisinak sikerült Lipótot megtartani elhatározásában.

A pápai államtitkár magasztalásokkal halmozta el Buonvisit buzgó igyekezeteiért és folytonosan biztosította, hogy a segély kieszközlésére mindent megtesz, bár egyelőre határozott ajánlatot nem tehet.

Ugyanakkor kijelenté, hogy «ő császári felségének szabadságában áll a törökökkel békét kötni vagy nem kötni, a mint előnyösebbnek véli; de meg kell gondolnia, hogy a békekötés esetén a törökök csakhamar meg fognak ismét erősödni, úgy hogy újra megkisérthetik Bécs ostromát».[1455]

Ez az üzenet Bécsben lesujtó hatást gyakorolt. A császár elismerte, hogy soha még pápa annyit nem áldozott a közjóra, mint XI. Incze, a kinek köszönhető, hogy ekkorig a keresztény világot meg lehetett oltalmazni. De kiemelte, hogy az általa fölajánlott fél millió forintot, valamint a szerzetes-rendek által fizetendő összegek nagy részét rég elköltötték; a spanyolországi tizedből keveset várhatni, a búcsúk kihirdetésétől még kevesebbet; ellenben a háború költségeire évenkint 8—9 millió forintra van szükség; ezt a háborúk által kimerített, pestis által megtizedelt lakosság nem födözheti; e mellett a múlt esztendő szűk termése miatt a sereg élelmezésének költségei növekedtek; ő maga úgyszólván egész vagyonát elköltötte, uradalmakat adott el, adósságokat csinált.

A nuntius részvétét fejezte ki a császár helyzete fölött; az előadottak valóságát — úgymond — saját szemeivel látja, kezeivel tapintja; mind a mellett segélykéréseit nem meri ismételni, mert eddigi alkalmatlankodásával is talán már fölidézte maga ellen ő szentsége neheztelését; azt ajánlja tehát, hogy ő felsége maga tegyen a pápánál előterjesztést.

Ezen társalgásról részletes jelentést küldve Rómába, nem habozott nyiltan kifejezni elégületlenségét az utolsó jegyzékek tartalma

fölött. A titkos utasításból — így ír — azt következteti, hogy ő szentségére nézve közönyös, akár békét köt a császár, akár folytatja a háborút. Ezentúl tehát ő is buzgóságát mérsékelni fogja, nehogy a bajokért, melyek a pápai segély elmaradásából származhatnak, ő rá hárítsák a felelősséget. Mindazáltal bizonyos benne, hogy a törökök, kiket fölingereltek a nélkül, hogy meggyengítettek volna, támadást intéznek a császár ellen, mihelyt ez más háborúba bonyolódik.[1456]

Spanyolországból sem jöttek kedvező hirek, bár a szent-szék a rendeletekkel, intésekkel és buzdításokkal nem fukarkodott.[1457] A madridi nuntius jelenté, hogy az egyházi tizedek behajtása a clerus szegénysége miatt nagy nehézséggel jár és a királytól, ki alig képes saját udvartartása költségeit födözni, segítséget nem várhatni. A Madridban levő császári követ azt a javaslatot terjesztette elő, hogy a spanyol kereskedőkkel alkúra kellene lépni és bizonyos összeg lefizetése árán átengedni nekik az egyházi tizedekből várható jövedelmet. Buonvisi ellenezte a káros alkút és a madridi nuntiusnak írt, hogy inkább az egyes főpapokkal lépjen egyességre tartozásuknak részletenkint való törlesztése iránt.

Míg a spanyolországi papság vonakodva és késve hódolt a pápai rendeletnek, a svájczi clerus két kiváló tagja önként jelentékeny összegeket áldozott: a bázeli püspök 12.000, a szent-galleni apát 6000 forintot küldött;[1458] némely kisebb apátságok már korábban 2200 forintot adtak össze.[1459]

Legjelentékenyebb volt az ausztriai örökös tartományok szerzetes-rendeire kivetett adó jövedelme, amelyből Buonvisi 1686 február ius közepéig 826.000 forintot bocsátott a császári udvar rendelkezésére.[1460]

Egyébiránt a pápa 1686 január ius közepén 100.000 forintot küldött Lengyelországba;[1461] a következő hónapban pedig, nehogy ürügyet szolgáltasson Sobieskinek a hadjárat tervének elejtésére, az olaszországi egyházi tizedek jövedelmeinek terhére bankoktól kölcsönöket vett föl: és csakhamar fél millió forintot küldött Lengyelországba. Ezzel a császárnak is szolgálatot akart tenni, mert a lengyel király hadjárata a magyarországi hadimunkálatokra nagy előnyöket igért.[1462]

Mindazáltal a bécsi udvarnál rossz néven vették, hogy a pápa a lengyel királyt bőven részesíti pénzsegélyben, míg ezt a császártól megtagadja; e mellett nem biztak benne, hogy Sobieski igéreteit be fogja váltani.

A bizalmatlanságnak iránta új tápot adott, márczius második felében, azon Bécsbe érkezett tudósítás, hogy a lengyel határszéleken állomásozó hadak elszéledtek, és így a tatárok előtt az út Magyarországba nyitva áll.

Buonvisi a varsói nuntius útján Sobieskit éles szavakkal figyelmeztette, hogy, ha a tatárok betörésének okozója lesz, ezzel a pápa neheztelését magára zúdítja; mert ő szentsége, a liga többi tagjainak elhanyagolásával őt főleg azért részesíti oly bő segítségben, hogy Magyarországot a tatárok támadásaitól megóvja; őt terhelné tehát a felelősség, ha a tatárok betörése a császár hadimunkálatait megzavarná. És ilyenformán — úgymond — nem szabad csodálkoznia, ha a törökök a lengyel nemzetet erőtlensége vagy szövetségesei iránt tanúsított megbizhatatlansága miatt meg fogják vetni. A király a gyors segítséggel, melyet Bécs városának nyújtott, a kereszténység megszabadítója czímét vívta ki; ha tovább halad a nagylelkűség útján, nevének halhatatlan dicsőséget biztosít. Ellenben, ha a törökök veszélyes helyzetökből kiszabadulnak, ezt nem annyira saját erejöknek, mint inkább a lengyelek erélytelen magaviseletének fogják köszönni; azért is, ha a tatárok Magyarországba nyomulnak, Isten és emberek előtt Lengyelország lesz felelős.[1463]

Mindazáltal már néhány nappal ezen levél elküldése után, Buonvisi a varsói nuntiustól tudósítást vett a felől, hogy a tatárok betörésének megakadályozására megtette Sobieski a kellő intézkedéseket és el van határozva arra, hogy Moldvába nyomul. A bíbornok meleg szavakkal fejezte ki e fölött örömét. Egyszersmind fölhívta a lengyel király figyelmét arra, hogy Moldvából a hadi műveleteket a Duna felé folytatva, halálos csapást mérhet a törökökre, főleg ha az orosz czárokkal szövetséget köt: ezért a Krimnek közös erővel elfoglalását javasolja.[1464]

Buonvisi, mikor az általa régóta sürgetett orosz-lengyel szövetség végtére létrejött, reméllte, hogy az oroszok fegyverkezése akczióba fogja vonni a perzsákat, kiket eddig sikertelenül hívtak föl a török elleni háborúban való részvétre, azt javasolta tehát, hogy most a négy szövetséges hatalom: a császár, a lengyel király, Oroszország és Velencze közös követséget indítsanak Perzsiába. Sőt még tovább ment. Kivánatosnak tartotta, hogy az abyssiniai királyhoz is menjen követség, mely azt Egyiptom ellen intézendő hadjáratra hívja föl.

Mivel pedig attól tartott, hogy a tervet, ha tőle ered, Bécsben

a miniszterek nem fogják fölkarolni; a lengyel királyt kérte föl, hogy ő tegye meg az előterjesztést. «Talán» úgymond — «távolfekvő ideális dolgoknak fogják javaslataimat tekinteni. De miután az oroszok makacsságát sikerült legyőznünk; miután világosan látjuk, hogy Isten mindenhatósága végtére ki akarja írtani a barbár uralmat, melyet pestis és éhség, háború és tűzvész által üldöz: semmit sem szabad többé lehetetlennek tartanunk!»[1465]

Lelkesedése a bécsi kormányköröket hidegen hagyta. Csak a pápát melegítette föl. XI. Incze pápa levelet intézett a perzsa sah-hoz.[1466]

***

Az a remény, melyet Tököli elfogatása keltett, meghiúsult. A nagyvezér, őt fejedelmi méltóságába csakhamar visszahelyezte.

Ily körülmények között kétszeresen fontos volt, hogy a bécsi udvar a magyaroknak elégületlenségre okot ne szolgáltasson. A szent-szék diplomatiája ez irányban folytonosan éber érdeklődést tanúsított.

Január végén Magyarországból panaszok érkeztek Rómába az iránt, hogy azon magyar urakkal, kik a fölkelés táborából a király hűségére térnek, a német katonák és tisztek rosszul bánnak. Az államtitkár kiemelvén, hogy ily eljárás a közügyre igen ártalmas, a nuntiust utasította, hogy a panaszok orvoslására tegye meg az alkalmas lépéseket.[1467]

Buonvisi erre azt válaszolá, hogy a magyaroknak nincs okuk panaszt emelni a német katonák és tisztek ellen, kik jóindulatot és barátságos érzületet tanúsítanak irántok.[1468] De egyszersmind hangsúlyozta, hogy a magyar és német katonák egyaránt nagy szükséget szenvednek; és ha a császár kellő segítségben nem részesül, a katonák mezítelenül fognak táborba szállani és ott aztán nyomorultan elvesznek. «Jól tudom» — írja — «mennyire fontos a magyarok megelégedettsége; ettől függ a jövendő vállalatok sikere.» Ezért ő maga, ha ötvenezer forintja volna, rögtön szivesen fölajánlaná a magyar katonák hátralékos zsoldjának kifizetésére. «Az ily tények» — úgymond — «ha azokat kellő időben viszszük véghez, nagy horderejüek és könnyen elérhető eredményeket hoznak létre ;míg ellenben, ha egyszer az alkalmas pillanat eltünt, vérünk ontásával se szerezhetjük vissza azt, a mit előbb kevés pénzzel vihettünk volna keresztül.» «De szavakkal sem az éhséget lecsillapítani, sem a mezítelent fölruházni nem lehet!»[1469]

Azon magyar hadnagyok között, a kik Tököli elfogatása után a király hűségére tértek, vitézsége és népszerűsége által a legkiválóbb Petneházi Dávid volt, a ki Kassa és több felső-magyarországi vár megvételénél jelentékeny szolgálatokat tett. Buonvisi értesülvén arról, hogy Tököli őt zászlaja alá hívja vissza; a kisértéssel szemben rendkívüli eszközzel igyekezett őt hűségében megerősíteni. Hatodfélszáz forinton arany lánczot készíttetett, melyet a volt kurucz hadnagynak küldött; levelet is írt hozzá, melyben a király szolgálatában véghez vitt hősi tetteit magasztalja és azok folytatására buzdítja.[1470]

Ezen tény nem tévesztette el hatását. Az ajándékot nagy lelkesedéssel fogadták mind Petneházi, ki meleg hangon írt levélben fejezte ki köszönetét, mind társai, kik az áldomásnál számtalan poharat ürítettek a pápa egészségére.

Petneházi méltónak bizonyult a kitüntetésre. Február havában nagy része volt Szent-Jobb várának megvívásában; majd cselbe kerítette és elfogta az egri őrség egy részét.

Buonvisi egy másik volt kurucz hadnagy részére is készíttetett lánczot. «Illő» — írja Rómába — «hogy minden módon kedveskedjünk ezen szegény embereknek, kik, mióta ő felsége hűségére visszatértek, jól viselik magokat és mindenkitől el vannak hagyva.»[1471]

A kálvinista hadfiak iránt tanúsított figyelemmel a protestáns rendeket meg akarta nyugtatni az iránt, hogy Rómában «megtérésöket kivánják, de nem törekednek kiirtásukra».

Más alkalmakkor is hirdette a mérséklet elveit.

Így az év elején a varsói nuntius jelentést tett Rómába, hogy Lubomirszki herczeg, az ő szepességi birtokain, a protestáns predikátoroknak sok szabadságot enged. Az államtitkár ez ügyben Buonvisihez fordult. Ez őszintén kijelenté, hogy ez esetben a közbelépést nem tartaná helyesnek. «Most» — úgymond — «nincs annak ideje, hogy vallásos buzgalmának sugallatait kövesse a császár. Mindenekelőtt szükséges, hogy szilárd állást foglaljon Felső-Magyarországban és engedelmességre vezesse vissza a fölkelőket, Tökölinek ne adjon arra alkalmat, hogy mint a protestánsok védelmezője lépjen föl és eloszlassa az erdélyiek azon félelmét, hogy vallásunkat fogjuk reájok erőszakolni, ha hozzánk csatlakoznak. A mint értesültem, hogy az erdélyieket a vallási féltékenység tartja vissza a csatlakozástól, előterjesztettem nekik, hogy jelenleg egyetlen gondunk: a törököt Magyarországból kiszorítani; ha Isten ezt a

kegyelmet megadta, reméljük, nem fogja majd megtagadni azt sem, hogy az ő elméjöket megvilágosítja; de erőszakos eszközöket ő felsége alkalmazni sohasem fog.»[1472] Ezen fölfogást a pápa helyeselte.[1473]

Kevéssel utóbb a premontrei-rend generalisa a pápához folyamodott, eszközölje ki a császárnál, hogy Magyarországnak a törököktől visszafoglalandó területén a rend egykori birtokai visszaadassanak. A pápa utasította a bécsi nuntiust, hogy a rendfőnök kivánatát terjeszsze a császár elé és támogassa hathatósan.[1474]

Buonvisi ezt készségesen megtette és Lipóttól kedvező választ nyert. De Rómába irott jelentésében kiemeli, hogy még nem jött meg az ily tárgyalások ideje. Előbb a belső békeséget kell Magyarországban helyreállítani; azután kerül a sor az egyházi intézmények fölélesztésére. Ebben nagy mérséklettel kell eljárni; sőt szükséges lesz fölhatalmazást adni az egyházi javak egy részének saecularisátiójára, oly czélból, hogy azokat várak építésére és a hadsereg fizetésére lehessen fordítani. «A mi a vallási szükségleteket illeti» — úgymond — «azok kielégítésére alkalmasabbnak vélem, hogy a szegény kapuczinusok és francziskánusok részére emeltessenek zárdák; mint gazdag monostorok, melyek fényüzésökkel botránkoztatnak, a nélkül, hogy lakóik buzgalmok és erényeik példájával a hivekre hatnának. Valóban, ha a szerzetesek megmaradtak volna hajdani szegénységökben, talán nem vert volna annyira gyökeret az eretnekség, melynek elterjedését az egyházi javak megszerzésének vágya elősegítette.»[1475]

Erdély irányában hasonlóképpen eszélyes magatartást ajánlott az udvarnak. Miután a tárgyalások, melyek Apaffival megindultak, eredményre nem vezettek; a császári miniszterek Erdély megszállását határozták el. Buonvisi ellenezte ezen veszélyes vállalatot; mert, ha nem sikerül, ellenségeik számát egygyel szaporítják és a háború szinhelyét a török hadaknak kedvező területre viszik.

Mikor Bécsben Csáki László azt hirdette, hogy Erdélyben a magyar rendek nagy része, a szászok pedig mindannyian Apaffit gyülölik és a császári hadakat tárt karokkal fogják fogadni: a nuntius a császárt Guicciardini olasz történetiró azon tanácsára figyelmeztette, hogy a számüzöttek a lehetetlent is könnyűnek szokták föltüntetni, a miért nem szabad utánuk indulni. Az erdélyi vállalatot azért is kárhoztatta, mert a törökök ellen működő sereg erejét gyengíteni fogná.

Csakugyan Schärffenberg tábornok, ki 13.000 emberből álló hadtestével Erdélybe nyomult, olyan nehézségekkel találkozott, hogy a haditanács elnöke visszahivatását hozta javaslatba.

Buonvisi kezdetben aggodalmait fejezte ki az iránt, hogy a sereg visszahivása a törökök és Tököli bátorságát éleszteni fogja; de utóbb tanácsolta, hogy a visszahívásra «tisztességes formát» kell keresni: alkúra lépve Apaffival és az erdélyi rendekkel, oly módon, hogy a fejedelem a magyar királynak adót fizessen, a mennyit a szultánnak szolgáltatott és az aranybányákat, melyek különben is műveletlenül állanak, adja át; viszont Lipót Erdély rendeinek eddig élvezett teljes szabadságukat biztosítsa.[1476]

NYOLCZADIK FEJEZET.

Budavár megvívása elhatároztatik. — A hadjárat kezdete. — Buda ostromának megindítása. — A tábori kórház. — A nagyvezér megérkezése. — Buonvisi emlékirata. — Budavár fölszabadítása. — A szeptember 2-ikán tartott római consistorium. — A hadimunkálatok tárgyában Buonvisi javaslatai. — A hadjárat folytatása. — Sobieski moldvai hadjárata. — A Francziaország részéről fenyegető veszély. — A török békeajánlat. (1686.)

MÁJUS második felében állapíttatott meg Bécsben a hadjárat terve. Határozattá lett, hogy az egész sereg azonnal Budavárát fogja megszállani. A nuntius, bár lelkesedését — mint maga mondja — az évek lelohasztották és az óvatosság sugallatainak meghallgatására szoktatta magát: mégis minden körülményt megfontolva, helyeselte a tervet azon föltétel alatt, hogy a vállalatot siettessék és mielőtt Konstantinápolyból a fölmentő sereg megérkeznék, az ostrom be legyen fejezve.[1477]

A császári sereg fővezérei, mielőtt a harcztérre megindulnának, az egyház fejének áldásáért folyamodtak. Miksa bajor választófejedelem nemes szavakban nyilatkoztatja ki, hogy «meggyőződése szerint keresztény fejedelem méltóbb föladatot nem tűzhet ki magának, mint a szent-egyház fölmagasztalása és ellenségeinek kiirtása végett síkra szállani».[1478]

Lotharingiai Károly pedig benső vallásos érzületének ily szavakban ád kifejezést: «Mielőtt az egyház ellenségeivel megküzdendő, táborba szállanék, szokásom szerint Szentségedhez járulok, az egyház fejének atyai áldásáért esdve. Eddigi tapasztalásom meggyőzött arról, hogy a háborúk kimenetele egészen a seregek Urától függ. Ezért nem ragadhatok fegyvert a nélkül, hogy Szentségedhez ne folyamodnám a vallás segítségeért, melyre legnagyobb szükségem van. Viszont biztosítom, hogy fáradtságomat és véremet

a kereszténység oltalmában, Szentséged szándékainak megvalósításában nem fogom kímélni.»[1479]

A pápa lelkének mélyéből eredő fohászokkal esdette le az Ég áldását a vezérekre és harczosokra.[1480]

Június elején hetvenezer fegyveres gyült egybe Párkánynál, Esztergommal szemben. A két fővezért, Lotharingiai Károlyt és a bajor fejedelmet, jeles tábornokok kara, fejedelmi házak sarjai, spanyol grandok, angol lordok, franczia herczegek és egyéb előkelő önkéntesek fényes társasága környezte.

De Buonvisi nem ok nélkül tette függővé a megállapított terv helyeslését azon föltételtől, hogy a vállalat lehetőleg siettessék. Aggodalma, hogy az ostrommunkálatok, mint két év előtt, úgy most is, későn fognak megkezdetni, nem volt indokolatlan.

A sereg több napig tétlenül vesztegelt, a mit a haditanács elnökének hiányos intézkedései és a fővezérek között támadott egyenetlenségek okoztak.

Lipót ekkor Strattmann grófot, az udvari kanczellárt, a táborba küldötte azzal a parancscsal, hogy haladék nélkül Buda ostromára induljanak. A vezérek és tábornokok egyértelműleg helyeselték ezt. Azon jelszó, hogy az ország fővárosának fölszabadítása a hadjárat első föladata: a seregben általános lelkesedést keltett, melynek hatása alatt a magánérdekek és hiúságok versengése egyidőre megszünt; a lotharingiai herczeg és a bajor fejedelem között az egyetértés és jó viszony helyreállott.

Buonvisi ezt élénk megelégedéssel vette tudomásul. De aggódva gondolt arra, hogy az ostrom alatt a viszályok megujulhatnak. Ezen veszély az ő fölfogása szerint véglegesen elhárítható csak úgy volt, ha «a mérges növénynek gyökerét sikerül kitépni».[1481] A haditanács elnökére czélzott, kinek személyében a visszavonás kútforrását látta, a mennyiben Badeni Hermann őrgróf saját unokaöccse, Lajos őrgróf és ennek barátja, a bajor választófejedelem, érdekében a lotharingiai herczeg ellen ármánykodott. Buonvisi fölismerte Károly herczeg kiváló tulajdonait és eddigi szolgálatait hálásan méltányolva, következetesen támogatta őt; ellenben a haditanács elnökének elmozdítását szüntelenül sürgette.[1482]

A sereg június 18-ikán érkezett Budavára alá, melyet Abdi basa tizenötezernyi őrséggel védelmezett. Az ostrommunkálatok haladék nélkül megindíttattak. Június 24-ikén Károly herczeg az alsó várost heves harcz után hatalmába ejtette.[1483]

Az udvarnál emelkedett hangulat uralkodott. A miniszterek a pápai nuntiust magasztalásokkal halmozták el állhatatosságáért, melylyel a háború folytatása érdekében működött.[1484]

A pápa államtitkára útján különös megelégedését nyilvánítá néki azért, «hogy bölcs tanácsai a császári felség elhatározására befolyással voltak».[1485]

Buonvisi a Buda ostromában küzdő sereg hálájára is jogczímet szerzett magának. A mint az ostrom megindult, azonnal intézkedéseket tett a tábori kórház szervezésére. A főfelügyeletre Kollonich püspököt kérte föl, kinek a kórház szükségleteire június közepe táján 6000 forintot és Olaszországból érkezett jelentékeny balzsamkészletet adott át. A kórház igazgatását Ruggerio János atyára, az oratorianus-congregatio tagjára bizta, ki önfeláldozó buzgalmával köztiszteletet vívott ki magának. A sebesültek száma folytonosan szaporodott. A táborban pusztító vérhas ellen a Rómából küldött utasítás szerint készített orvosság sikerrel használtatott.

A kórház föntartására a nuntius 45.000 forintot fordított. Ezen összeghez Bécsből, Németországból és Flandriából jelentékeny adományokkal járult a magánjótékonyság. A császárné és udvarhölgyei tépést és ruhákat készítettek a sebesültek részére, a miért a pápa köszönetét fejezte ki nekik.

A kórház szervezőinek és pártfogóinak áldozatkészségét, az ápolók buzgalmát nagy siker jutalmazta. Hatezer sebesült és beteg hagyta el fölgyógyulva a kórházat. Ez alkalommal is a protestáns felekezetek hívei közül többen, az önfeláldozó szeretet tényei által meghatva, a katholikus egyház kebelébe vétették föl magokat.[1486]

Ezalatt Buonvisi minden jelentésében sürgette a pénzsegélyt. Kiválóan súlyt fektetett arra, hogy Buda ostromának költségeihez járuljon a pápa, és így része legyen a dicsőségben, ha az ostrom sikeres lesz, ellenben a felelősséget elhárítsa magától, ha eredménytelen marad.

XI. Incze a mikor meggyőződött arról, hogy a hadjárat kellő erélylyel foly, százezer forintot utalványozott.[1487]

Azon pontos és kimerítő tudósítások nyomán, melyeket bécsi nuntiusa útján kapott, szorongó lélekkel kisérte az ostrom folyamatát. Mint az államtitkár Bécsbe jelenté, «szüntelenül imádkozott Istenhez az ostrom sikereért». Augusztus közepén sajnálatát fejezte ki a fölött, hogy Buda megvívása nagyobb nehézséggel jár, mint hitték, és hogy azt a vezérek közt megujult egyenetlenség növeli.

Buonvisi bíbornokot utasította, hogy a császárnak előterjesztést tegyen, a veszélyes következményeket tárja föl és intse, hogy tekintélyének egész súlyát a mérlegbe vetve, erélyes rendelkezésekkel a bajoknak véget vessen.[1488]

A veszély valóban nagy volt. A nagyvezér jelentékeny sereggel közeledett Buda fölmentésére és augusztus 12-ikén a vár közelében ütötte föl táborát.

Ekkor azon kérdés foglalkoztatta a vezéreket és a császári udvart: vajjon nyilt ütközetben meg kell-e mérkőzni a nagyvezérrel?

A pápai nuntius nem helyeselte, hogy az ostrom tartama alatt a sereg egy része nyilt ütközetet vívjon s ezzel az egész hadjárat sorsát koczkára tegye. Emlékiratot nyujtott be Lipótnak, kit meggyőzni igyekezett az óvatos, körültekintő eljárás szükségességéről.

Abból indul ki, hogy az uralkodók legfőbb kötelessége népeik javát biztosítani. Utal azon nagyszámú bölcs fejedelmekre, kik fontos várak ostromával fölhagytak, sőt adófizetésre is szánták el magokat, nehogy országukat a szerencse esélyeinek tegyék ki. A jelen esetben is világos, hogy a császárnak a népek javát véve tekintetbe, a haderő egy részével döntő ütközetet koczkáztatni nem szabad, még ha attól kellene is tartania, hogy eljárásával hírnevére árnyékot vet. Schärffenberg hadtestének megérkezését be kell várnia, vagy ha ez nem lehetséges, az ostromot abba kell hagyni, hogy az egész sereget csatába lehessen vinni.

«Azzal fognak talán vádolni» — úgymond — «hogy nem bízom Istenben, a ki ekkorig igyekezeteinket megáldotta és az ausztriai házat vallásosságáért a csodaszerű támogatás áldásaival jutalmazza. De a kik nem birják azon szilárd hitet, mely a hegyek áthelyezésére képesít, helyesen cselekednek, ha Istent nem kisértik. Ajánljuk magunkat lelkünk egész hevével Isten kegyelmébe, de azután a győzelem biztosítására használjunk föl minden emberi eszközt.»

Mindent összefoglalva, azt a tételt állítja föl, hogy csak az egész haderővel, tehát Schärffenberg tábornok hadtestének megérkezése után és egy időre Buda ostromát is megszüntetve, tanácsos nyilt ütközetbe bocsátkozni. «Budavára nélkül biztonságban lehetünk» — úgymond — «de ha seregünk tönkremegy, elvesztjük mind azt, a mit eddig visszaszereztünk és szégyenteljes békét kell kötnünk.»[1489]

Mindazáltal ezen fejtegetések hatástalanok maradtak. Lipót elrendelte, hogy a lotharingiai herczeg a nagyvezérrel nyilt csatában ütközzék meg. Áthatva ezen intézkedés válságos jelentőségétől

fölhivta a hiveket, hogy bőjttel és imádságokkal isten áldását a keresztény fegyverekre esdjék le. Az áhitat tényeiben példájával előljárt.[1490]

Azonban a nagyvezér vonakodott döntő ütközetet vívni és azon mesterkedett, hogy míg ő mozdulataival a császári tábornokok figyelmét leköti, segélyhadat juttathasson Budavárába. De kisérletei szerencsétlenül végződtek.

Ezalatt az ostrom nem szünetelt. Augusztus 22-ikén a harmadik általános roham után Károly herczeg az éjszaki részén a belső falon erős állást fogott, Miksa fejedelem pedig a déli oldalon a kastély egy részéből kiszorítá az ellenséget.

Augusztus utolsó napjaiban megérkeztek a császári táborba a várt erősítések. Mire Károly herczeg szeptember második napjára tüzte ki a végső általános rohamot.

A megfogyott őrség a kétségbeesés erélyével küzdött mindvégig. Egyórai véres viadalban legnagyobb része parancsnokával együtt elesett. Mikor a nap leáldozott, Magyarország királyainak székvárosa 145 évig tartó rabságából föl volt szabadítva.

Ezen napon Róma nagy ünnep szinhelye volt.

Az örök város lakossága, mely aggódó várakozással fordult Buda felé, nem kevéssé volt meglepetve, mikor XI. Incze pápa szeptember másodikára ünnepélyes consistoriumot hirdetett, mely föladatánál fogva az örömünnep természetével birt. Öt év óta betöltetlenül hagyta a bíbornokok körében megüresedett helyeket, úgy hogy a testületnek majdnem fele kihalt. Aggályos lelkiismerete az egyház legmagasabb kitüntetésének adományozását folytonosan halogatta. Végre 1686-ik év nyarán megállapodott az iránt, hogy huszonhét főpapot fog a bíborral földiszíteni. Ezek sorába fölvette azokat, kik a török ellen indított vállalat ügye körül érdemeket szereztek: Kollonich Lipót győri püspököt, Pallavicini érseket, a lengyel király udvaránál működő nuntiust, és Denoff apátot, Sobieski római ügyviselőjét. Ellenben mellőzte azokat, kik a franczia politika szolgálatában működtek.[1491]

Huszonhét bíbornok kinevezése rendkívüli esemény és számtalanokra az öröm forrása. Ezért megütközést keltett, hogy a pápa Buda ostromának kimenetelét be nem várva, a kinevezés közzétételének ünnepélyét a kereszténység válságos napjaiban tartja meg.

A consistorium végeztével a pápa megjegyzé: «Ne a kinevezéseken, hanem a kereszténység dicsőségének gyarapodásán örven-

dezzetek!» Ezen homályos nyilatkozat értelmét azok, kikhez intézve volt, nem voltak képesek megfejteni. De abban, a mint Buda megvívásának híre megjött, a nagy esemény jóslatát látták.[1492]

Buonvisi bíbornok, a nélkül, hogy a pápa által elejtett megjegyzés felől tudomást szerezhetett volna, már azon tényt, hogy szeptember 2-ikára tűzte ki a consistoriumot, úgy magyarázza, hogy Budavárának azon napon történendő fölszabadítását a pápa, éppen úgy, mint V. Pius a lepantói diadalt, előre látta.[1493]

Az első, ki a pápának a nagyjelentőségű esemény bekövetkeztét jelenté, a bajor választófejedelem vala, ki még azon nap esti óráiban néhány sort intézett hozzá, kiemelve, hogy a kivívott eredmény nagy részben ő szentségének köszönhető. A levél kézbesítését kamarására, De Sanfre grófra, bizta, ki mint szemtanú, a vár ostroma és megvívása felől részletes jelentést tehetett.[1494]

A következő napon Lipót király Thún Zsigmond grófot indította útnak Rómába.[1495]

A pápa öröme határtalan volt. Ünnepélyes hálaistenitiszteletben rótta le hláláját a Magasságbelinek; fényes tűzijáték rendezésével adott alkalmat az általános vígság nyilvánulásaira; az elismerés meleg hangján írt levelekben fejezte ki a diadalmas vezéreknek köszönetét.[1496]

Egyszersmind a napot, melyen szent István országának fővárosa az apostoli király jogara alá visszakerült, örökre emlékezetessé kívánta tenni azáltal, hogy évenkint a diadal évfordulóján (szeptember 2-ikán) szent István első magyar király ünnepét az egész katholikus egyházban megülni rendelte.[1497]

Egész Európában örömteljes lelkesedést keltett Budavárának fölszabadítása. Mindenfelé ünnepélyeket rendeztek, dicsőítő beszédeket tartottak, üdvözlő verseket bocsátottak közre. A diadalkoszorús vezérek mellett méltó magasztalásokkal halmozták el a pápát is. II. Jakab angol király így nyilatkozott a szent-szék követe előtt: «Ő szentsége szabadította föl Bécs városát, ő ostromolta meg Budavárát. Szent Péter székén századok óta nem ült ilyen pápa!»[1498] Uralkodók, főpapok és mágnások szerencsekívánó leveleket küldöttek Rómába.[1499]

Buonvisi bíbornokról sem feledkeztek meg. Mintegy három héttel Buda megvívása előtt a lengyel király moldvaországi táborából így ír neki: «Mivel a Budavára ellen indított hadivállalat létesítésében Méltóságod bölcs tanácsával és másképp is nagy mér-

tékben közreműködött, már most, mielőtt a vár megvívásának hírét vettük volna, szerencsekívánatainkat előlegezzük és elismerésünket fejezzük ki érdemeiért, melyeket ezen, a császári felségre és az egész kereszténységre nézve kiváló fontosságú tény körül szerzett.»[1500]

És miután a vár fölszabadításáról a hír Sobieski táborába eljutott, Votta jezsuitaatya, a király bizalmas tanácsosa, így ír a bécsi nuntiusnak: «Buda elfoglalása Eminentiád bölcs tanácsainak és hathatós ösztönzéseinek köszönhető. Az Ég, mely ezen esemény érdemében s dicsőségében Eminentiádnak osztályrészt juttatott, még azon boldogságban is részesíteni fogja Eminentiádat, hogy a törököknek egész Európából való kiűzésében közreműködhetik.»[1501]

***

Budavárának megvívása után, míg a császári sereg fővezérei a Duna mentén lefelé nyomultak, azon szándékkal, hogy a visszavonuló nagyvezért az eszéki hídtól elvágják és azután nyilt ütközetben megsemmisítsék: a pápai nuntius Bécsben nagy tevékenységet fejtett ki, hogy a kivívott győzelem értékesítését lehetővé tegye. Lipóttal, minisztereivel és a velenczei köztársaság bécsi követével tárgyalásokat folytatott, Rómába és Lengyelországba leveleket ír.

Nagy terv körvonalait vázolta a szent-ligában szövetkezett hatalmak előtt: míg a császári seregek Belgrád megvivását tűznék ki föladatul, a lengyel király Moldvaországon keresztül Drinápoly felé nyomulna, a velenczei köztársaság pedig Konstantinápoly alá küldené hajóhadát.[1502]

De ő az érem másik oldalát is tisztán látta. Rómába írja, hogy, míg körüle mindenki határtalan vígságnak engedi át magát, ő a derült hangulatot csak szinleli; titkos bánat terhe nehezedik lelkére. Sötét szinekkel ecseteli a nyomort és szegénységet, melyet a háború, pestis és rossz termés vont maga után. Buda megvívása nagy előnynek csak úgy tekinthető, ha azt meg is tudjuk tartani. Ez nehéz föladat. Mint romhalmaz került a vár a győzők kezeibe. Mielőbb védelmezhető állapotba kell helyezni. Ha ezt megteszik: Konstantinápoly kapúja lesz; ha elmulasztják: a keresztény hadak temetője. Mivel pedig a szerzetes-javak megadóztatása által megnyilt jövedelmi forrás kiapadt, a spanyolországi tized behajtása nagy nehézséggel járt, az alamizsna-gyűjtés kevés eredményt mutatott föl; egyetlen reménységét a pápa nagylelkűségébe helyezte. Most utolszor van — úgymond — nagy erőfeszítésre szükség; a jövő esz-

tendőben széles kiterjedésű hódítások várhatók, melyek a további segélyt nélkülözhetővé fogják tenni.[1503]

Éppen ekkor kapott Rómából ötvenezer forintról szóló utalványt. «Csak kis falat ez» — írja — «a nagy éhség lecsillapítására; de olyan örömmel fogadták, mint a gazdák hosszú szárazság után a rég várt esőt.»[1504]

A pápa ezen 50.000 forintot és a kevéssel utóbb küldött ugyanilyen összeget Buda megerősítésére rendelte fordíttatni. A kamaraelnöknek írásban kellett magát arra kötelezni, hogy ezen összegeket az ő szentsége által kijelölt czélra fogja fordítani.[1505]

Buonvisi ugyanekkor a hadimunkálatok irányozására érvényesíté befolyását. Alaposan kidolgozott emlékiratokat nyújtott be. A régi rómaiak jelszavát hangoztatta: «Instandum victis». A császárt figyelmeztette azon vádra, melyet Hannibal ellen emeltek: «hogy győzni tud, de a győzelemmel élni nem tud». Azután kifejtette, hogy mindenekelőtt a császári sereg számára alkalmas téli szállások biztosítását és a Belgrádon innen fekvő török erősségek körülzárását kell lehetővé tenni. Ezért a hadimunkálatokat a Duna mentén kellene folytatni; a gyenge dárdai erősséget, mely az eszéki hidat védi és Pécset megvívni; egyidejüleg Schärffenberg tábornok, a horvát csapatokkal egyesülve, Pozsegát, Valpót és az eszéki híd tulsó erődítményeit hatalmába ejthetné, a törököket az apró várakból, melyeket Szlavóniában és a Száva mentén megszállva tartanak, kiűzhetné. Miután mindez végrehajtatott, hidat kellene verni, hogy a sereg a Duna és Tisza között elterülő, takarmányban bővelkedő, országrészbe vonulhasson át, és megnyiljék előtte a Szeremség, hol ha kaszálni való szénát nem találnak, az utolsó esőzések után megnőtt fű a lovaknak néhány napi élelmet nyújthat.

A mi Belgrádot illeti, őrségét talán rá lehet venni, hogy a várat föladja. Ha ez nem sikerül, a Duna és Száva között erődöt kell emelni.

Ha bebizonyulna, hogy a török sereg annyira meggyengült és megfogyott, hogy ellentállástól tartani nem lehet: Bosniába kell nyomulni, hol alkalmas téli szállások kinálkoznak, összeköttetés nyilik a velenczei köztársasággal és czélszerűen előkészíthető Belgrád ostroma. Ezen utóbbi vár megvívása után a magyar korona egykori birtokai mind visszaszerezhetők.

Másik irányban Szeged és Lippa ostroma, Gyula és Várad elszigetelése, Temesvár körülzárása kivánatos. Kisérletet kell tenni a

dévai szoroson át Erdélybe nyomulni; ha pedig ez nehezen vihető keresztül, az erdélyi fejedelmet Déva átadására fenyegetésekkel kell kényszeríteni. Az erdélyi rendek megnyerése végett, a székelyeket biztosítani kell a felől, hogy csak katonai szolgálatot fognak tőlök igényelni, adófizetést nem; a szászokat pedig, hogy városaikra mérsékelt adót fognak kivetni. Így azután a magyar nemesség is meghódol.

Hogy pedig mindez lehetővé váljék, élelmiszereket és takarmányt, legnagyobb sietséggel, a Dráván és Dunán szállíttatni kell. Így azután a jövő évi hadjárat alatt a császári seregek mindazt, mit a törökök kétszáz éven át elfoglaltak, visszaszerezhetik.[1506]

Néhány nap mulva egy másik emlékiratában azt a kérdést tárgyalta: czélszerűbb-e az ellenséggel megütközni, vagy pedig a sereget téli szállásokra küldeni, hogy a jövő évi hadjáratra teljes épségben föntartassék? Az utóbbi nézet mellett tört lándsát. XIV. Lajos példájára utalt, ki, miután a hadjárat kitűzött czélját elérte, defensivára szokott szorítkozni. A csata kimenetele mindig kétes. Azt koczkáztatni csak úgy szabad, ha biztosak vagyunk, hogy a győzelemnek előnyös következményei lesznek, például fontos várak megostromlását fogja megkönnyíteni. Erre a mostani évszakban gondolni sem lehet. Továbbá, a török sereg jelenlegi táborhelye, melyet a Duna, Dráva és az eszéki hid védenek, nehezen támadható meg. A győzelemnek tehát más következménye nem volna, mint az eszéki hídfő megvívása; mi a jövő év tavaszán könnyebben érhető el. A támadás a török sereg fölbomlását idézné elő; de ez még biztosabban bekövetkezik, ha visszavonulni engedik; mert eddig is csak a félelem tartja össze.

Végre kiemeli, hogy a császári sereg, téli szállásaira vonulva, a dunamelléki és sárvizi palánkokat megvívhatja, Palotát megszállhatja, Székesfehérvárt körülzárhatja, sőt talán ostrom alá is veheti. Erre 10,000 gyalog és 3000 lovas elegendő. Mert ezalatt a nagyvezér már átvonult az eszéki hídon és nem térhet vissza. A fődolog — ismétli — a hadsereg föntartása a jövő évi hadjáratra.[1507]

Ezen fölfogásban Károly herczeg osztozott. A kifáradt sereg nagy részét Pestre vezette vissza. Csak egy hadtest, Badeni Lajos vezetése alatt, folytatta lefelé előrehaladását és a horvátországi csapatokkal egyesülvén, Simontornyát, Pécset, Siklóst, Dárdát hatalmába ejtette; míg Veterani hadteste a Zenta közelében táborozó nagyvezért nyilt csatában megverte; mire Szegedet török őrsége föladta.

Buonvisi ezen hadimunkálatokat nem helyeselte. De a Veterani által kivívott sikerek után nem röstellette beismerni, hogy számításában tévedett. «Látom» — úgymond — «hogy Isten maga vette át a császári felség hadainak vezérletét. Így már most a szüntelenül csodákat mívelő Gondviselésre bízva magunkat, az óvatossággal fölhagyhatunk.»[1508]

A császári miniszterek ekkor ismét a törökökkel való békekötés időszerűségét és szükségét kezdették vitatni, hogy így a támadó föllépést Francziaország ellen lehetővé tegyék. Erre előkészület gyanánt szolgált az, hogy a császár több dél-németországi fejedelemmel szorosabb szövetségre lépett, melynek ratificatiója végett Nürnbergbe értekezlet hivatott egybe.

A franczia király a pápához panaszokkal fordult és repressaliákról gondoskodott; a regensburgi szerződés tilalma daczára, a Rajna partján egy új hídfő-erődítményt építtetett.

A pápa sajnálatát fejezte ki a történtek fölött és Buonvisit utasította, igyekezzék legalább a nürnbergi ratificátiót megakadályozni, figyelmeztetve a császárt és minisztereket, gondolják meg jól, hogy mi előnyösebb: a törökök területén a hódításokat folytatni, vagy pedig ezeket föláldozni egy oly szövetség megkötéseért, mely semmiféle hasznot nem nyújt?[1509]

Ezen utasítás megérkezése előtt már Buonvisi fölkérte a császárt, hogy a hídfő építésével noha az szerződésszegést képez, ne gondoljon, mert annak megakadályozásánál a magyarországi hódítások folytatása hasonlíthatatlanul fontosabb.[1510]

Ugyanakkor emlékiratot nyújtott be, melylyel a török háború folytatása ellen fölhozott érveket czáfolja. Nem vonja kétségbe, hogy Francziaország a császár szerencséjét irigykedve szemléli és új hódításokra gondol. Azonban, a mint egy hirneves író mondja, könynyebb nagy szentnek, mint nagy gonosztevőnek lenni; a franczia királyról föltehető, hogy, valamint Bécs fölszabadításánál és az ezt követő hadjáratok lefolyása alatt, a császár ellen nem lépett síkra, úgy ezt most sem fogja tenni. Idézi Cicero tanácsát; hogy óvatosak legyünk, ne gyanakodók; az óvatosság az államokat megmenti, a gyanakodás tönkreteszi, mert az árnyékot is félelmetesnek tünteti föl. A franczia háború kitörése esetén a törökök nem haboznának a létesítendő békét megszegni. Ellenben, ha a császár keleten a háborút addig folytatja, míg területét a nagy folyamok által képezett természetes határokig kiterjeszti, mérhetetlen előnyöket biztosít magának.[1511]

Ezen fejtegetések — melyek a pápa részéről magasztaló elismerést arattak[1512] — a császárra mély hatást tettek. Ez a leghatározottabban biztosította a nuntiust a felől, hogy Francziaország ellen háborút viselni, a törökökkel békét kötni nem fog.[1513]

Már szeptember közepe táján érkezett Maurocordato portai első tolmácstól, a haditanács elnökéhez levél, mely a béketárgyalások megindítására készséget fejezett ki.[1514] A császári miniszterek sokáig válasz nélkül hagyták azt, az ajánlat elfogadása és visszautasítása között habozva.

November közepén a bádeni őrgróf elkészítette a válasz fogalmazatát és a császár parancsára, Buonvisi bíbornoknak megküldötte azon fölszólítással, hogy belátása szerint tegye meg rajta a netán szükségeseknek látszó változtatásokat. A bíbornok azon mondat kihagyását ajánlotta, melyből a törökök azt olvashatták volna ki, hogy a császári udvarnál is érzik a békekötés szükségességét. Ezen sorok csakugyan mellőztettek.[1515]

Néhány nappal utóbb magától a nagyvezértől jött levél, mely fölhivást tartalmazott, hogy a császár jelölje ki a helyet, hol a két fél biztosai találkozhatnának. A császári kanczellár, a mint ezt a nuntiussal közölte, azt a megjegyzést ejtette el, hogy a háború mindaddig igazságos, míg az ellenség a tisztességes elégtételt megtagadja; de megszünik igazságos lenni, ha a tisztességes föltételeket visszautasítják.

A bíbornok ezen fölfogás helyességét nem tagadta. De figyelmeztette a kanczellárt arra, hogy a császár egyúttal Magyarország királya és mint ilyen kötelezve van arra, hogy mindazt, mi hajdan a magyar korona területéhez tartozott, visszafoglalja. Ha mind azt a szultán önként visszászolgáltatja, és a liga részesei beleegyezésöket adják: akkor a békekötés ellen néki nincs kifogása.

A kanczellár erre tanácsot kért, hogy a nagyvezér levelére mit válaszoljon? Buonvisi azt ajánlotta neki, hogy a levelet a szövetségesekkel közölje.

Tartózkodott attól, hogy határozottan visszautasító választ javasoljon. Attól félt, hogy. ha Francziaországgal netán háború támadna, és ez esetben a császár azon előnyöktől, melyeket a békekötés nyújthat, elesnék: örök időkre az a megrovó itélet fogja őt sújtani, melyet egykor Cesarini Julián bíbornok vont magára. Aggódott az iránt is, hogy a pénz hiánya és a rendkívüli drágaság a reményeket, melyeket a háború folytatásához fűzött, meg-

hiúsíthatja. Okosan kell szólni — úgymond — erőteljesen cselekedni.[1516]

Hosszú tanácskozások után a császár azt az üzenetet küldötte Buonvisihez, hogy ő szentsége a liga fő tényezője lévén, követét illeti meg a fontos irat szerkesztése. A bíbornok, kelletlenül ugyan, de megfelelt a fölhívásnak. Elkészítette a fogalmazatot, melyben kerülte mindazt, mi a nagyvezért és a portát fölingerelhette volna, de egyszersmind egész világosan megértette vele, hogy a császár elszigetelten békealkudozásokba bocsátkozni nem fog, és a szultánnak, ha békességet akar, a szövetség mind a három tagját ki kell elégítenie.[1517]

A fogalmazat lényeges részeiben elfogadtatott.[1518]

A pápa a nuntius eljárását, mely szerint a török háború folytatását sürgette, de a török békeajánlatok föltétlen visszautasítását ellenezte, helyeslésére méltatta.[1519]

November vége felé megjelent XI. Incze előtt Pio bíbornok és a császárnak e három kérését terjesztette elő: a franczia királyhoz intézzen levelet, melyben őt a békesség megzavarásától óvja; a lengyel királyt a ligához való ragaszkodásra és az abban elvállalt kötelezettségek teljesítésére buzdítsa; a háború folytatására segélyt nyújtson.

A pápa készséggel megigérte, hogy XIV. Lajosra és Sobieskire hatni fog; a segély megadására hajlandónak nyilatkozott, de kötelező igéretet nem tett. A bíbornok-államtitkár, attól tartván, hogy ezen utóbbi körülmény Bécsben leverő hatást fog gyakorolni, jegyzékeiben ismételten kiemelte, hogy a pápa segítségét nem tagadta meg, sőt kilátásba helyezte, ő pedig kieszközlésére mindent, mi hatalmában áll, meg fog tenni.[1520]

KILENCZEDIK FEJEZET.

A magyarországi téli elszállásolás ügye. — A pápai segély. — Budavár megerősítése. — Tanácskozások a hadjárat terve iránt. — Buonvisi emlékirata. — A hadjárat. — Erdély megszállása. — XIV. Lajos és Sobieski magatartása. — A pozsonyi országgyűlés. (1687.)

Lipót király el lévén határozva arra, hogy az 1687-ik év tavaszán a háborút a törökök ellen erőteljesen folytatja, alattvalóinak áldozatkészségét a legnagyobb mértékben igénybe vette. Súlyos terhek nehezedtek Magyarországra is.

A magyar rendek most újból folyamodtak a pápához, hogy közbenjárásával a téli szállások terhétől fölmentessenek. Buonvisi rendeletet kapott, hogy előterjesztést tegyen a császárnak. De ez a végső szükség parancsszavára utalt, mely előtt a nuntius kénytelen volt elnémulni; arra szorítkozott, hogy a magyarokat az idegen katonaság zsarolásaitól megszabadítsa.

Egyúttal azon minisztereket, kik a pénz- és hadügy igazgatásában a zavart és rendetlenséget folytonosan növelték, súlyos vádakkal illette. Egyik jelentésében írja: «Vajjon idegen hatalom vesztegette-e meg őket, vagy tisztán gonosz szellemök sugallatát követik? Isten tudja!»[1521]

A bajok orvoslását egyedül a lotharingiai herczeg erélyétől várta. Mindjárt Buda megvívása után azon kezdett dolgozni, hogy a hadimunkálatok legfőbb vezetése az ő kezeiben pontosuljon össze. És mivel nem volt reméllhető, hogy a bajor választófejedelem kész lesz magát neki alárendelni, kívánatosnak tartotta, hogy az ezentúl a hadjárat szinhelyén ne jelenjen meg. Ezen czél elérésére leleményes szelleme sajátszerű gondolatot karolt föl. Előterjeszté a pápának, hogy a tábori élet fáradalmai és nélkülözései könnyen aláásahatják a gyenge testalkatú Miksa herczeg egészségét és kora halálát idézhetik elő; már pedig gyermektelen kimulta nagy bajo-

kat támaszthatna, mivel Bajorországra a franczia trónörökös neje támasztana igényt. Azt ajánlotta tehát, hogy a pápa a választófejedelmet hívja föl, ne tegye életét koczkára, a táborozásban ne vegyen részt.[1522] A pápa helyeselte a propositiót és levelet intézett a választófejedelemhez, a császárt pedig fölkérte, hogy befolyását ugyanazon irányban érvényesítse.[1523]

A nuntius ezalatt szüntelenül sürgette Rómában a segítséget, nehogy, ha az elmarad, a császár békét kössön. A liga létrehozására irányzott törekvések meghiúsulása — úgymond — ő szentségének hirnevére árnyékot nem vethetett voln; mert elődei is azon czél elérésén sikertelenül fáradoztak; de miután a liga létrejött, ha annak fölbomlását, a segítség megvonásával, előidézi, nem tudja, miképpen fognak róla itélni?!

A pápa nem vonta meg segítségét. Április közepén érkezett Bécsbe százezer forintról szóló utalványa, melyet később még kétszázezer forint követett; de a pápa világosan kikötötte, hogy a pénzt Buonvisi ne a kamaraelnöknek szolgáltassa át. Ez ugyanis ujabban magára vonta a szent-szék neheztelését, mert azon összegeket, melyeket Budavára helyreállítására és megerősítésére kellett volna fordítani, más czélokra használta föl, míg Budavárát teljesen elhanyagolta. Az őrség télen át sátrak alatt táborozott, minek következtében számos katona megbetegedett és meghalt.

A nuntius többször fölszólalt a császár előtt. Egyszer nem habozott világosan kimondani, hogy a kamaraelnök ő szentségét «rászedte».

A császár kijelenté, hogy szivesen veszi, ha a nuntius a vár jókarba helyezését magára vállalja.

Buonvisi erre azt kérte, hogy, mivel Buda vára megerősítésére két terv mutattatott be, ő felsége mielőbb határozza el, melyiket kivánja foganatosíttatni? hogy az építési anyagot idejekorán be lehessen szerezni, és a mint a sereg gyülekezik, a gyalogságot az építkezésnél föl lehessen használni; ily módon a katonaság némi segítségben részesül, és a munka siettetik, úgy, hogy, mikor a hadjárat megindul, a vár tűrhető állapotban lehet.

Miután Lipót megigérte, hogy az intézkedéseket haladék nélkül meg fogja tenni, a bíbornok a részletek iránt Rabatta tábornokkal értekezett. Őt szólította föl a falak kijavításához szükséges építkezési anyag beszerzésére, valamint néhány épület gyors helyreállítására, hogy az őrség az időjárás viszontagságai ellen oltalmat

találjon. A költségek födözésére május első napjaiban 28.000 forintot adott át Beck tábornoknak, ki a várparancsnok tisztét viselte.[1524]

Az építkezési munkálatok most nagy erélylyel indíttattak meg. Május közepe táján hatszáz munkásnál több dolgozott. Buonvisi azonban az elfogadott építkezési tervet, mely nagy kiterjedésű új építkezéseket követelt, nem helyeselte. Azt óhajtotta, hogy a régi erődítmények helyreállítására szorítkozzanak, és azok oltalmára külső földbástyákat emeljenek. Továbbá azt tanácsolta, hogy egyelőre a régi házakat hozzák jó karba és azokban szállásolják el a katonákat; később, ha majd a várfalak mellett állandó kaszárnyákat emelnek, a házakat a polgárok jó áron megveszik. Nem feledkezett meg arról sem, hogy a várban négyszáz beteg befogadására állandó kórház létesíttessék.[1525]

Azzal a gondolattal foglalkozott, hogy a munkálatok megvizsgálása végett személyesen Budára megy. De visszatartotta azon aggodalom, hogy a szerte kalandozó török őrség fogságába kerülhet, a mely esetben — úgymond — élete is veszélyben forogna, mivel őt a törökök és a magyar fölkelők félelmes ellenség gyanánt gyülölik.

Később azután a tudósítások, melyeket Budáról kapott, nagy mértékben fölháborították, mivel a haditanács elnöke a császár által jóváhagyott terveket önkényesen megváltoztatta és helytelen intézkedéseket tett. Mikor tehát pénzt kértek tőle, kijelentette, hogy csak akkor ad, ha más mérnököket alkalmaznak. Ez nem történt. A miért is azt irta Rómába, hogy «annyit tenne a budai erődítményekre pénzt adni, mint azt az ablakon kidobni».[1526]

Ezalatt, május második felében, az udvari kanczellár, a király azon kivánatát közlé a nuntiussal, hogy 33.000 forintot adjon a kamara-elnöknek élelmiszerek vásárlására. Válasza úgy hangzott, hogy a pápa határozott rendeletei által meg lévén keze kötve, egy fillért sem adhat a kamara-elnöknek; de nehogy a hadsereg megindításának késedelmeért a felelősség őt terhelje, a kivánt összeget a főhadibiztosnak, Rabatta tábornoknak, szolgáltatja át.[1527]

Majd néhány nappal utóbb ugyanannak ismét 50.000 forintot adott át, oly czélból, hogy a véghelyek őrségeit, melyeket szintén síkra akartak állítani, hátralékos zsoldjuk törlesztésével kielégítsék.

Ezen összegek kifizetése nélkül — jelenti Rómába — a sereget megindítani nem lehetett volna; mivel a kamaraelnök hanyagsága következtében a szükséglet födözésére a kellő intézkedések nem

tétettek meg. «A rosszakarat és tehetetlenség» — úgymond — «minden erejét megfeszíti a közjó meghiúsítására.» Elkeseredve irja, hogy neki Cassandra sorsa jutott osztályrészül. Dicsérik, de nem követik tanácsát. Ha a császár határozatlanságát nem küzdi le, és a helyzet nem változik: nem fog többé a pápától segítséget kérni; sőt azt fogja tanácsolni, hogy többé segélyt ne adjon.[1528]

***

A haditerv megállapítására Buonvisinek ez alkalommal döntő befolyása volt. Azon javaslatát, hogy az egész császári sereg a Dráván túl nyomuljon, helyesnek találták és elfogadták.

Április közepén a haditanács az operatiók első föladatául Eszék megvívását és erődítményei lerombolását tűzte ki. Ezt Buonvisi nem helyeselte. A királyhoz benyújtott emlékiratban kifejtette, hogy az eszéki erődítmények lerombolása esetén a törökök bármikor hidat verhetnek a Dráván. Azt tanácsolta, hogy Eszéket, mihelyt a császári seregnek hatalmába kerül, sietve meg kell erősíteni; a lovasság födözete alatt a gyalogság végezhetné a munkát; és ezért az anyagot idejekorán be kell szerezni.

Egyébiránt a hadjárat végczéljául folytonosan Belgrád megvívását tűzte ki. «Ha» — úgy mond — «a fáradságot és költséget, mely ezen czél elérésére igényeltetik, megbirjuk, olyan állapotba hozzuk az országot, hogy török invasiótól soha többé félni nem kell.»

Július közepén a lotharingiai herczeg egész seregével a Dráván túl volt, a bajor választófejedelem pedig — kit a pápa intelmei nem voltak képesek a háború szinhelyétől távol tartani — megkezdette átkelését. Egyesült ötvenezernyi seregük Eszék felé vonult. Itt várta már őket Szulejmán nagyvezér, hatvanezer emberrel, elsánczolt táborban. Lotharingiai Károly nyilt csatában vágyva megmérkőzni, visszavonulást szinlelt és Mohácsnál ütött tábort, azon reményben, hogy a nagyvezér követni fogja.

Elhatározása azokra, kik titkos czélját nem ismerték, rémhir hatását gyakorolta. Különösen a pápai nuntius, a mult évek gyászos kimenetelü hadjárataira visszagondolva, ismét katasztrófa bekövetkezésétől rettegett. Ennek elháritásán elmélkedve, augusztus első napján a kamaraelnöknek emlékiratot adott át, melyben Eger megvívását ajánlotta.[1529]

Mikor pedig értesült, hogy az udvarnál Szigetvár, Temesvár, vagy Várad ostromát fontosabbnak tartják, audientiát kért a királytól

és mindazon nehézségeket, melyekkel a három vár bármelyikének ostroma jár, kifejtette. Szigetvár, a nagy esőzések következtében, úgyszólván, megközelíthetetlen; Szulejman szultánnak hajdan roppant erőfeszítésébe került, hogy hatalmába ejthesse; és különben sem nyujthat téli szállásokat. Temesvár birtoka csak akkor volna hasznos, ha előbb Eszék és Pétervárad hatalmunkba jut; mert Péterváradról az ellenség Temesvárnak élelmiszerekkel ellátását könnyen megakadályozhatja és őrségét kiéheztetheti. Ugyanazon veszély fenyegetné az őrséget Váradon is, melynek megvívása szintén nagy nehézséggel jár.

A király kitérőleg nyilatkozott.[1530]

Néhány nappal utóbb a háború szinhelyén lényeges fordulat következett be. A lotharingiai herczeg terve sikerült. A nagyvezér üldözőbe vette őt, és augusztus 12-ikén Mohács mezején vivott csatában súlyos vereséget szenvedett. Marco d'Aviano, a hirneves kapuczinus atya, Lipót király bizalmas embere, ki a császári sereget kisérte, midőn a mohácsi táborban a hálaistenitiszteletet megtartá, joggal kezdheté beszédét a zsoltár szavaival: «Te benned bizom, Uram, ne szégyenüljek meg!» Ha a császári sereg most előnyomul, Belgrádot is megvívhatja. De a vezérek közt, a teendők iránt támadott meghasonlás, a diadal teljes értékesítését megakadályozta.

Buonvisi már augusztus közepén, egyik audientiáján, a kettős fővezérlet veszélyes következményeire utalt. Ha a beteget — úgymond — két orvos ellentétes irányban akarja gyógyítani: az egyiket el kell bocsátani.[1531]

Az események a királyt fölmentették azon nehéz elhatározástól, melyet a bíbornok tőle kivánt. A viszály a táborban annyira elmérgesedett, hogy a bajor választófejedelem visszavezette seregét országába. Lotharingiai Károly magára hagyatva is a keresztény zászlót győzelmesen lobogtatta. Egyik hadosztálya Eszéket, Péterváradot, a Szerémség területével, visszaszerezte. Ő maga pedig, a sereg másik részének élén, Erdélybe nyomult.

Apaffi fejedelem tavasz nyiltával követet küldött volt Bécsbe, a hadjáratban közreműködését ajánlva, egyszersmind sürgetve a királyi oklevél kiállítását, mely fiának az örökösödést, Erdélynek az önállóságot biztosítsa. Érdekei fölkarolására Buonvisit is fölkérte. A bíbornok a követ előtt nyiltan kijelentette, hogy a királyi oklevél kiállítását csak akkor javasolhatná, ha a fejedelem ajánlatainak meg-

bizhatósága, a tényleges segítség nyújtásával, kétségtelenné válik. Egy másik nehézséget sem titkolt el. Ő felsége — úgymond — el van határozva, hogy a fejedelmet mostani állásában föntartja, fia iránt hasonlóan jóindulatot táplál; de miután Erdély alkotmányának föntartását is igéri, és ezzel a rendek szabad fejedelem-választási jogát elismeri, arra nézve, hogy a fejedelem fiát, mielőtt a rendek megválasztják, utódjának fogja tekinteni, igéretet nem tehet, mert ezzel az erdélyi rendeket megsértené és elidegenítené.[1532]

A követ azon válaszszal bocsáttatott vissza, hogy a lotharingiai herczeg Erdélybe bevonul, és ha a fejedelem s a rendek a királynak meghódolnak, törvényeik és vallási szabadságuk föntartása iránt szerződés által biztosíttatni fognak.

Károly herczeg nem találkozott ellenállással. Ünnepélyesen bevonult Kolozsvárra és Apaffival november elején megkötötte a szerződést, mely őt és fiát a fejedelmi állásban meghagyta, de Erdélyt tényleg Lipót uralma alá hozta.

A császári seregek diadalmas hadjáratai, Magyarország nagy részének fölszabadítása mellett, még egy más nagy jelentőségű politikai eredményt is mutattak föl. Lehetővé tették, hogy a Habsburg-uralkodóház több mint kétszázados törekvései czélját elérje: a magyar trónt az örökösödés jogczimén biztosítsa magának.

Lipót 1687. október 18-ikára Pozsonyba országgyűlést hívott egybe azon szándékkal, hogy ott elsőszülött fiát, József főherczeget, magyar királylyá megválasztatja, egyszersmind a Habsburg-ház fiága trónöröklési jogának megállapítását és az aranybulla azon végzésének, mely a rendek fegyveres ellentállási jogát szentesíti, eltörlését viszi keresztül.

Buonvisi bíbornok az országgyűlés megtartását a háború befejezése előtt nem helyeselte és jobb időkre kívánta halasztatni. Tudta, hogy az nagy költséggel jár, melyet inkább a háború készületeire kellene fordítani. Attól tartott, hogy a téli szállások tárgyában a király a rendeknek engedményeket lesz kénytelen tenni, és hogy a sérelmek tárgyalásánál rendszerint fölmerülő zajos viták az elégületlenséget éleszteni fogják. Aggodalmai még növekedtek, a mint a királyi propositió tartalma felől értesült. Attól tartott, hogy a rendek királyválasztási joguk megtámadása miatt háborogni fognak. A királyi háznak — úgymond — most csak arra kellene gondolnia, hogy a hadimunkálatokat lehetőleg nagy erélylyel folytassa és tekintélyét fényes vivmányokkal a magyarok előtt öregbítse.

El volt határozva arra, hogy az országgyűlésen meg fog jelenni és oda fog hatni, hogy a rendek a sérelmek tárgyalását ne kívánják. Ezért azt a tanácsot adta a királynak, hogy, a mennyiben a nehézségeket elhárítani nem képes, azon ürügy alatt, hogy a pozsonyi levegő egészségének ártalmas, napolja el az országgyűlést, mert a trónörökösödés biztosításának igazi módja a török hatalom megsemmisítése.[1533]

Egyébiránt Buonvisinek az országgyűlés megnyitása előtt a saját személyére vonatkozó nehézséget is el kellett hárítani. Mióta bíbornokká lett, sokféle kellemetlenségeket vont rá az udvari szertartások rendje. Egyebek között Eleonora királyné megtagadta tőle azon kitüntetést, hogy fogadtatások alkalmával leülhessen, és ily módon a bíbornokok fejedelmi rangját el nem ismerte. Most tehát a nuntius biztosíttatni kívánt a felől, hogy a rangját megillető jogokat József főherczeg, mint ifjabb király, nem fogja csorbítani. Az udvari kanczellárhoz intézett emlékiratban a spanyol és lengyel királyokra hivatkozott, kiknél a bíbornokok ülőhelyet foglalnak el.[1534]

Beható tanácskozások után a kanczellár tagadólag válaszolt; a franczia trónörökös és a régi magyar királyok udvaránál követett gyakorlatot helyezte előtérbe. Azonban Buonvisi hiteles adatokat kívánt annak kiderítésére, vajjon a bíbornokok, kik az ülés jogában nem részesültek, a magyar királyok alattvalói, vagy pedig idegen főpapok voltak-e? mert az utóbbiak helyzete lényegesen különböző.[1535]

Előterjesztésének elintézését az udvar soká késleltette. Ennek következtében ő is elhalasztotta útját.[1536] De november közepén mégis megjelent Pozsonyban, hol a szent-Ferencz-rend zárdájában rendeztek be számára lakást, melyet azonban kényelmetlennek talált; a magyar kályha melegével sem tudott megbarátkozni.[1537]

Itt azután közölte vele az udvari kanczellár a resolutiót. E szerint több példa van arra, hogy a bíbornokok saját uralkodójuk udvaránál ülőhelyet nem kaptak, és noha idegen bíbornok irányában követett eljárás felől az emlékek nem szólnak, az udvar kívánja, hogy a nuntius igényeiről mondjon le.

Buonvisi ekkor kijelenté, hogy a nyilvános ünnepélyességektől távol tartja magát, a koronázáson sem lesz jelen.

Később azonban mégis, nehogy botrányt idézzen elő és nagy érdekeket veszélyeztessen, ő szánta el magát engedékenységre. Kijelentette, hogy a koronázási ünnepélyen meg fog jelenni és az

új királyt is üdvözölni fogja, de egyszersmind tiszteletteljes óvást tesz, nehogy eljárásából a bíbornoki méltóságra sérelmes következtetést lehessen levonni.[1538]

Ezalatt ugyanis november első felében az ország rendei teljesítették a királyi előterjesztésben foglalt kívánatokat: a Habsburg-ház fiágának örökösödési jogát elismerték és a fegyveres ellentállás jogáról lemondottak. Mire a kilenczéves József főherczeg Magyarország királyává megkoronáztatott.

Ugyanakkor Magyarország belső békéjének állandósítása szempontjából egy más, szintén jelentékeny esemény történt.

Tököli a török hatalom sülyedését látván és meggyőződvén arról, hogy a porta segítségére nem számíthat többé, az 1687-ik év nyarán levelet írt nejének, kit fölszólított, hogy küldje udvari papját Rómába és terjeszsze elő a pápának azon ajánlatot, hogy, ha ő szentsége a császártól kedvező föltételeket eszközöl ki, ő maga a katholikus vallásra áttér és hitsorsosait is az áttérésre fogja késztetni. A levél titkos jegyekben volt írva és megfejtését Zrinyi Ilona meghitt emberére, Absalon Dánielre, bízta.

Absalon, buzgó lutheránus létére megdöbbenve olvasta a levelet és, hogy ura szándékának megvalósulását meghiúsítsa, Munkács várát árulással az ostromlók kezeibe juttatta. E czélból Radics várkapitánynyal szövetkezett. Caraffa tábornokkal összeköttetésbe léptek és az eleséget pazarul kezdették az őrség közt szétosztani, hogy így Zrinyi Ilonát a föladásra kényszerítsék. 1688. január 17-ikén Munkács vára kapúi megnyiltak a császári hadak előtt.[1539]

TIZEDIK FEJEZET.

Az 1688-ik évi hadjárat terve. — Buonvisi emlékiratai. — A haditanács elnökének eltávolítása. — A pápai segítség. — A badeni őrgróf bucsúlátogatása a nuntiusnál. — Belgrád ostroma és megvívása. — Sobieski hadimunkálatai. — XIV. Lajos békeszegése. — Béketárgyalások a törökkel. — Buonvisi visszahivatását sürgeti. — Távozása. — XI. Incze pápa halála. — A király és a magyar nemzet kegyelete. (1688—1689.)

Az udvart már az 1688 év legelső napjaiban foglalkoztatta a tavaszon megnyitandó hadjárat tervének megállapítása. A döntő szó Lotharingiai Károlyé volt. Ez Buonvisi bíbornok mély belátását és gazdag tapasztalatait kellően tudta méltányolni és így mindenekelőtt az ő véleményét kívánta a teendők iránt meghallgatni.

A nuntius kétfelé irányozta a kormány figyelmét: Erdélyre és a Drávántúlra. Erdély «ingatag népét» erős őrségeknek alkalmas pontokon elhelyezésével a lázadástól és idegen hadak behívásától vissza kell tartani. Ugyanakkor a Dráva és Száva között nagy erőt kell kifejteni, hogy az eddig tett foglalásokat biztosítsák és Belgrád ellen a legalkalmasabb módon támadást intézhessenek. Ha a törökök egész erejöket Belgrád oltalmára egyesítenék és ütközetet koczkáztatni nem látszanék tanácsosnak, az ostromot elhalasztva, Bosniába lehet nyomulni. Ezen tartomány elfoglalása azon előnyt is biztosítaná, hogy a császári hadaknak Dalmatián keresztül az összeköttetést Velenczével megnyitná.

Várad megvívását most is ellenzé; mert az nagy áldozatokat igényelne. Eddig — úgymond — Váradot Erdély kulcsának tekintették, de éppen Károly herczeg bebizonyította, hogy a nélkül is el lehet Erdélyt foglalni.

Czélszerűbbnek vélte, hogy Erdélyből az ott nélkülözhető hadak Déva felé vonuljanak, a Maros mentén haladva Lippát foglalják el és azután Temesvár alá menjenek, ott a másfelől küldendő hadakkal egyesülve ostromot kezdjenek. Temesvár birtokba vétele

Gyulát, Jenőt, sőt Váradot is megfosztja a segélytől, melyből onnan részesülhet. Miután pedig Jenő és Szent-Jobb várak elestek, Váradot két tűz közé szoríthatni és csekély erővel körülzárhatni.

Mindezen hadimunkálatok végrehajtására nagyobb haderőt tartott szükségesnek, mint a milyen a mult évben állíttatott síkra. Már pedig attól félt, hogy a herczeg még olyannal sem fog rendelkezni, hacsak az ujonczok fogadását és a lovak beszerzését idejekorán nem sürgeti. A sereg kiegészítésére két módot ismert: az egyik az, hogy Németországban szervezett ezredeket fogadnak szolgálatba, a másik, Magyarországban új ezredeket állítanak föl Kohári és más hű magyar urak vezérlete alatt. Magyar vitézt bármennyit olcsó pénzen lehet fogadni és noha nyilt csatákban vagy várak vívásánál a németek jobban használhatók, röpülő hadtestek gyanánt és várak körülzárására a magyar hadak jól használhatók.

Továbbá javasolta, hogy a tél folyamán Fehérvár ostromát nagy erővel folytassák és miután az sikerült, Kanizsa és Sziget előtt kis erődöket építsenek, melyek ötszáz német katonával megrakva és magyar lovasság által támogatva a nevezett két várat elzárnák, melyeknek eleste így csakhamar bekövetkeznék. Ha mindez sikerül, 1689-ben Belgrád is a király hatalmába jut.

Végre újból sürgette, hogy az oláhországi fejedelmet meg kell nyerni. Ezzel a török a Dunán való közlekedés előnyeitől fosztatik meg, Erdély és majdan Temesvár birtoka biztosíttatik.[1540]

Buonvisi bíbornok ezalatt az 1687-ik év őszén sok éven át folytatott küzdelem után kivitte Lipótnál, hogy a haditanács elnökét, a bádeni őrgrófot, a német birodalomba császári biztosnak nevezze ki s ezen kitüntető megbízás ürügye alatt a hadikormányzat éléről eltávolítsa. De az őrgróf halogatta elutazását és azalatt hivatalát tényleg tovább is vezette.[1541]

A nuntius márczius elején vette a bíbornok-államtitkár jegyzékét, mely értesíti, hogy a pápa ismét másfélszázezer forintnyi segélyt utalványozott a hadjárat czéljaira.[1542] A mint erről a császárnak jelentést tett, hangsúlyozta, hogy azon atyai szeretet, melyet ő szentsége bizonyít iránta, nem elegendő, ha ő felsége önmaga iránt nem táplál szeretetet, azaz a rendszabályokat, melyek javára szolgálhatnak, alkalmazni késik. «Felséged» — úgymond — «jól ismeri a rendetlenséget, melyet a bádeni őrgróf előidézett, és mégis megengedte neki, hogy a haditanács elnökségét újból átvegye. A tél folyamán Felséged elnéző magaviselete még türhető volt, mert a

mulasztások pótlására idő maradt. De most márczius közepén állunk és a mit rögtön meg nem teszünk, arra később rá nem érünk. Fontolja meg, mily nagy bajt okozott az őrgróf azzal, hogy Fehérvárnál kis csapatokat a meglepetés veszélyének tett ki és mulasztásaival oka volt annak, hogy a törökök élelmiszereket szállítottak a városba. Míg hála Caraffa tábornok buzgó gondoskodásának, Eger és Munkács vára, a nagy távolság daczára, hatalmunkba esett; valóságos gyalázat, hogy közelben, mintegy Felséged szemei előtt, Fehérvárt megvívni nem sikerült, mi főleg azért történt, mivel a vár elzárására rendelt csapatok vezér nélkül hagyattak. E mellett Slavoniából panaszok érkeznek, mert a nép a katonai parancsnokok részéről zaklatásoknak van kitéve, pedig azt éppen úgy, mint Bosnia lakosságát, jó bánással meg kell nyerni.»

A király köszönetét fejezte ki a nuntius jóakaratú észrevételeiért; igérte, hogy az őrgrófot útnak fogja indítani Regensburgba és úgy a Slavoniában, mint a Fehérvár körül elhelyezett hadak fővezérletét Caraffa tábornokra fogja bízni.[1543]

Néhány nap múlva Lipót azt a sürgető fölhivást intézte a nuntiushoz, hogy a felső-magyarországi hadak megindítására a pápai segélyösszegből 50.000 forintot utalványozzon. Buonvisi mentegette magát, hogy a pénz hovafordítása iránt utasítást még nem kapott.[1544]

Május első napjaiban kapta meg a pápai rendeletet, mely az 50.000 forint kifizetésére fölhatalmazta, de ezt azon föltételhez csatolta, hogy a pénz csakis a felső-magyarországi hadak fizetésére fordíttassék és előbb a bádeni őrgróf a hadikormányzat éléről tényleg eltávolíttassék.[1545]

Lipót ekkor habozás nélkül megigérte, hogy a bádeni őrgróf három nap múlva útnak indul Regensburgba. De a pénz hovafordítását illetőleg kifogása volt; kiemelte, hogy a felső-magyarországi hadak kielégítéséről más forrásokból már gondoskodott, most tehát egyéb szükségletek vannak napirenden; a sereg táborbaszállását kell siettetni, hogy a törököket megelőzni és a Száva partjain föltartóztatni lehessen, mert csak ha ez sikerül, gondolhatnak Belgrád megvívására.

Buonvisi kijelentette, hogy kezei meg vannak kötve. Habozott, mitevő legyen? Egyfelől utasításának világos szövege állott, másfelől azon aggodalom kínozta, hogy a pápa dicsősége homályosíttatik el, ha a Belgrád ellen tervezett vállalat elmaradásáért őt fogják felelőssé tenni.

Ezen nehéz helyzetében a lotharingiai herczeggel értekezett és figyelmeztette őt azon nehézségekre, melyek jelenleg nagyobb vállatok útjában állani látszanak. Különösen fölhívta figyelmét a gyalogság soraiban jelentkező nagy halandóságra. A baj forrása az élelmezésben van; a katonák kenyérre és vízre vannak utalva. Azt tanácsolta, hogy az ujonczokat eleinte a várak őrségeibe oszszák be, jól élelmezzék, rendesen fizessék, hogy ott lassanként megedződjenek, csak a másik esztendőben használják föl a működő hadseregben.

A herczeg ezt helyeselte; igérte, hogy ezentúl a szerint fog eljárni, de most már az ujonczok az ezredekbe be vannak osztva, így tehát nem marad más hátra, mint nekik is a rendes zsoldot megadni, csakhogy a pontos fizetéshez a nuntius hozzájárulása mellőzhetetlen.

Buonvisi késznek nyilatkozott, hogy Rómában a 6000 ujoncz részére öt havi zsold kifizetését ajánlani fogja.

Néhány héttel utóbb a lotharingiai herczeget a hideglelés ágyhoz szegezte. Baját súlyosbította az izgatottság, melybe őt a hadsereg megindításának késedelme ejtette. Buonvisi ekkor látogatást tett nála. A gyöngéd figyelem által meghatva, a herczeg kiváló szivességgel fogadta őt.

A nuntius rövid üdvözlés után azonnal a tárgyra tért. Jól tudja — úgymond — hogy a sereg megindításának halogatása miatt ő fensége mélyen el van keseredve, mert attól tart, hogy most már, mikorra a császári sereg a Száván átkelhet, a török haderő is ott lesz és útját állhatja, minek következtében Belgrád megvívása kétségessé válik. A következő eljárást ajánlotta. A már útban levő hadak előhaladását siettetve, el lehet érni, hogy két hét múlva Caprara 15.000 emberrel rendelkezve, megvívhatja Ujlak várát, azután a Száva felé nyomulva a folyón verjen hidat, a tulsó hídfőt erősítse meg és ott foglaljon állást, míg a herczeg a sereg zömével oda érkezhetik.

A herczegnek tetszett a terv és megigérte, hogy a király elé fogja terjeszteni.

A bíbornok kilátásba helyezte, hogy a Belgrád elleni vállalat céljaira 50.000 forintot fog fordítani.[1546]

Június első napjaiban a bádeni őrgróf bucsúlátogatását tette meg a bíbornoknál.

Jól tudja — így szólt — hogy eltávolításának ő eminentiája

a főoka, de ezért ellene gyülöletet nem táplál, mert ő maga és mindnyájan belátják, hogy csak azokat üldözi, kikről azt hiszi, hogy működésük a közügyre káros. Az ő személyét illetőleg rosszakaratú emberek hamis informátiói vezették tévútra. Most föl akarja őt erről világosítani.

A bíbornok nyiltan bevallotta, hogy az őrgróf eltávolítását sürgette. Erre a sokféle zavarok késztették, melyek a hadiügyek igazgatásában meghonosultak, lehet, az őrgróf hibája és rosszakarata nélkül, de a baj azért megvan. Szent háború sikere forog kérdésben, ezért kiméletet, mit különben megérdemelt volna, nem tanúsíthatott iránta. Különösen kifogásolta, hogy a lotharingiai herczeg terveit többször meghiúsította. A haditanács elnöke és a sereg főparancsnoka között az egyenetlenség vészteljes következményeket von maga után; az egyiknek föladata lévén a rendelkezés, a másiké a végrehajtás, szükségképp összhangzóan kell működniök. Egyébiránt ő felsége nagyrabecsülését az őrgróf személye iránt nyilvánosan bebizonyította, mert a birodalom legfontosabb érdekeit gondjaira bízta. Ha ezen állásában híven fog ő felségének szolgálni és ha unokaöcscse, Lajos őrgróf, a seregben ezentúl viszályokat nem támaszt: ő, a nuntius, épp oly készséggel fogja az őrgróf és háza érdekeit előmozdítani, a mily szivóssággal működött eddig vélt ellensége ellen.

Ezen nyilatkozat az őrgrófot mélyen megindította; könyek gyűltek szemeibe. Elismerte, hogy olyanokra bízta magát, kik előbb rászedték, azután elárulták. Az egyes vádakkal szemben igazolni igyekezett eljárását.

A nuntius nem tartózkodott a vigasztalás olajcseppeit önteni sebeire, ámbátor ebben is inkább a bűnöst föloldozó gyóntatónak, mint a sima diplomatának hangján szólott. Megérdemli — úgymond — hogy ő szentsége kegyeit visszanyerje, mert noha hibái súlyosak és vészteljesek valának, föl lehet tenni, hogy azokat a lotharingiai herczeg ellen táplált gyülölete, tulságos önhittsége és tehetségeinek korlátozottsága, nem pedig hűtlensége idézte elő; jelleme tehát minden szennyfolttól ment.

Még aznap a nuntius visszaadta a látogatást. Barátságosan váltak el egymástól. Így ért véget a sok éven át folyt harcz a pápai követ győzelmével. A bádeni őrgróf most csakugyan elutazott.[1547]

Ugyanakkor a nuntius levelet kapott gróf Batthyány Ádám altábornoktól, ki értesítette, hogy Kanizsa körülzárását el kell halasztania, mert katonák fogadására pénze nincs. Buonvisi erre a czélra

15.000 forintot ajánlott. De a király közlé vele, hogy a szükséglet fedezéséről már gondoskodtak, minélfogva fölkérte őt, hogy azt az összeget Caprara tábornoknak küldje meg, hogy hadait megindíthassa; a mit a bíbornok készséggel megtett. «Az igazat megvallva» — jelenti Rómába — «nehéz hatalmas uralkodóknak apró összegeket mintegy alamizsna gyanánt ajánlani. Nem csodálom, hogy a bizalmat, melyet irántam tápláltak, elvesztem.»[1548] Kiemeli, hogy a keményszivűség vádját emelik ellene. A pénzsegély nyujtásában fölmerült nehézségek és késedelem miatt őt okolják. Nem akarták elhinni, hogy kezei teljesen meg volnának kötve. Pedig ő maga is fájlalja és a bizalmatlanság jelének magyarázza, hogy a pénz hovafordítása iránt még annyi szabadságot sem engednek neki, mint a varsói nuntiusnak. Elismeri, hogy a Budavára megerősítésére szánt pénz rosszul használtatott föl, de azért a felelősség nem őt terheli, hanem Kollonich bíbornokot, ki megigérte, hogy a munkálatokra föl fog ügyelni. Ennélfogva visszahivatását kéri.

Elégületlenségét a helyzettel növelték a panaszok, melyeket a Dráván innen imént visszahódított terület lakói emeltek; azt hirdetvén, hogy a törökök jobban bántak velök, mint a császári katonák és kamarai tisztek. Magyarország más részeiből is hirek érkeztek, hogy a lakosok, kik a török uralom alatt bántatlanul éltek, szétoszlanak, minek következtében a földek müveletlenül maradnak és élelmiszereket roppant költséggel Bécsből kell szállítani.

Mindezt Buonvisi eredmény nélkül terjesztette elő a királynak. A katonák és kamarai tisztek a végső szükségre utaltak. Amazokat a bíbornok még némileg menthetőknek tartja, de az utóbbiak, szerinte, szigorú büntetést érdemelnének, annál inkább, mert a közjövedelmeket magok hasznára fordítják. Fölhozza példa gyanánt Budát, hová annyi tisztviselőt küldöttek, hogy ellátásukra az elviselhetetlen vámokból befolyó jövedelem sem elegendő, a miért a város ma is olyan lakatlan, mint a fölszabadítását követő napon volt. Sőt gyanítja, hogy még az a pénz is, a mit ő a vár parancsnokának a vár erődítési munkálataira adott, más czélokra fordíttatott, mert ekkorig nem volt képes kivinni, hogy a várparancsnok számadásait vizsgálják meg, a mi annak jele, hogy «az őt környező zsiványok» parancsainak kellett engedelmeskednie. Nemrég értesítette őt Kollonich bíbornok, hogy a villám 19 hordó puskaport gyujtott föl, pedig 100 hordó hiányzik; tehát az alkalmat arra használták föl, hogy a többit ellopják.[1549]

A nuntius mindenről pontosan értesült, mert a tábornokokkal, különösen gróf Batthyány Ádámmal és Caprarával, közvetlen levelezést folytatott, kiket kitartásra buzdított és az udvarnál támogatott.[1550] Az utóbbit főleg arra lelkesítette, hogy a Belgrád elleni vállalatot siettesse. Ezen vár ostromának megkönnyítése végett Buonvisi értékesítette a híres Gábor barátnak, ki Budavára ostrománál is jó szolgálatokat tett, pyrotechnikus ügyességét. Pénzt adott neki, hogy gyujtóanyagot gyártson Caprara számára.[1551]

Augusztus első napjaiban az udvari kanczellár levelet intézett a bíbornokhoz, kit a király nevében fölkért, hogy tekintetbe véve a sürgető körülményeket, legalább 100.000 forintot szolgáltasson át.[1552]

A bíbornok erre bemutatta eredetiben a pápai államtitkár utasítását, mely szerint a pápai segélypénzről a Rómából kikért fölhatalmazás megérkezéseig nem rendelkezhetik; a pápa ugyanis a rendelkezést közvetlenül magának tartotta fönn, a mióta arról győződött meg, hogy őt Buda megerősítésénél megcsalták, a hol e czélra az általa fölajánlott 180.000 forintbol alig 25.000 fordíttatott. Mindamellett kijelenté, hogy azon esetre, ha a császári sereg a Száván átkel és Belgrád ostromát tényleg megkezdi, ezen vállalat előmozdítására 70.000 forintot, ujonczok fizetésére és a kórház ellátására 20.000 forintot fog átszolgáitatni, noha így engedetlenségével azon veszélynek teszi ki magát, hogy a pápa kegyét teljesen elveszti.[1553]

Néhány nappal utóbb bekövetkezett az, mit oly hőn óhajtott és türelmetlenül várt: Miksa bajor fejedelem, ki most Lotharingiai Károly betegsége miatt egyedül viselte a fővezéri tisztet, harminczötezernyi sereggel augusztus 9-én körültáborolta Belgrádot, és négy hétig tartó elkeseredett küzdelem után szeptember 6-ikán a várost megvívta.

A mint Belgrád elestének örömhíre Bécsbe megérkezett, Buonvisi szerencsekívánatait tolmácsolva a király előtt, fölhasználta ezen alkalmat, hogy őt a háború gyors folytatására buzdítsa. És hogy szavai súlyát növelje, a kezei között levő egész pénzkészletet a kormány rendelkezésére bocsátotta.

Lipót nemes hangon válaszolt. «Hatalma gyarapodásának» — úgymond — «főképpen azért örvend, mert így hathatósabban támogathatja ő szentségét, kinek vére ontásával is kész szolgálni. Ha másképp tenne, Isten és helytartója iránt hálátlanságot követne el, mert jól tudja, hogy győzelmeit Istennek és ő szentsége közbenjárásának köszönheti.»

«Bevallom» — jegyzi meg Buonvisi — «hogy ezen nagylelkű és vallásos érzülettől áthatott nyilatkozat meghatott és örömmel töltött el.»[1554]

Már az ostrom folyama alatt azon kérdéssel foglalkozott, hogy Belgrád megvívása után a háborút folytatni kell-e, vagy pedig tanácsos békekötéssel biztosítani a hódításokat?

A háború folytatását csak azon föltétel alatt vélte kívánatosnak, ha komoly elhatározással Konstantinápoly elfoglalását és a töröknek Európából kiűzését tűzik ki czélul. Mivel ugyanis Belgrád és Konstantinápoly között erős vár nem létezik, a netán meghódítandó területeket csak nagyszámú állandó sereg elhelyezésével lehetne megtartani, a mire nincs kilátás; tehát vagy Belgrádnál kell megállapodni, vagy Konstantinápolyig menni. A török fővárost Belgrád eleste után főképp a nagy távolság, az élelmi- és lőszerek szállításának nehézsége fogja oltalmazni. Lehetséges ugyan, hogy a közbenső területek lakói, noha a görög szakadás hívei, a császári sereget segítenék, de valószinűbb, hogy a törökök azon területeket, mikor azokról elvonulnak, tűzzel-vassal elpusztítanák, hogy így az ellenség előnyomulását nehezítsék.

Ezekből azt a következtetést vonta le, hogy a háború folytatása nagymérvű előkészületet kíván. Jól tudja, hogy a sokfelé küldött segélyösszegek a pápai kincstárt kimerítették. Ezért a keresztény fejedelmeket és népeket kell segélynyujtásra buzdítani. Fölhívja korábbi tervére ő szentsége figyelmét, hogy bucsúkat engedélyezzen azoknak, kik alamizsnáikkal a kereszténység fölszabadításának művét előmozdítják.[1555]

***

E közben XIV. Lajos a császári fegyvereknek diadalai és hódításai által nyugtalanítva és az osztrák uralkodóház túlsúlyra jutásától félve, újolag fenyegető állást foglalt el. Ürügyet a kölni választófejedelemség ügye szolgáltatott. A kölni káptalan egy része Fürstenberg straszburgi bíbornok-püspököt, XIV. Lajos védenczét, másik része a császár által ajánlott József Kelemen bajor herczeget választotta meg. Az ügy eldöntése a pápára tartozott. XIV. Lajos fenyegető nyilatkozatokkal igyekezett védenczének igényeit érvényre juttatni és azt hirdette, hogy, ha kell, fegyver hatalmával is behelyezi az érsekségbe. Hadai szeptember 6-ikán benyomultak Avignonba, melynek területe a pápát uralta és néhány nappal utóbb egy másik serege átlépett a Rajnán, hogy Philippsburgot megvívja.

XI. Incze pápa meg nem rettenve a nagy király hatalmától, a bajor herczeget erősítette meg a kölni érsekségben.

Lipót ekkor, több német fejedelem sürgetéseinek engedve, arra határozta el magát, hogy egész erejét Francziaország ellen fordítja. Szeptember közepén a pápai nuntius tudomására hozta, hogy veszélyes helyzetében és a szent-szék segítségének bizonytalanságával szemben, nem marad egyéb hátra, mint a törökkel békességet kötni.

Buonvisi ugyanakkor kapta az államtitkár jegyzékét, mely értesíté, hogy a Nápoly és az egyházi állam területén földrengések által okozott nagy károk a pápára nézve lehetetlenné teszik, hogy a jövő évben segélyt nyujtson.[1556]

Midőn legközelebbi jelentését Rómába intézi, «a fájdalom által lesujtva» veszi kezébe a tollat. Élénk szinekkel ecseteli a veszedelmet, mely keletkezni fog, ha a török béke után a keresztény hatalmak egymás között irtó háborút folytatnak. Azt meggátolhatja ő szentsége, ha gyors és hathatós segélylyel a török háború folytatását lehetővé teszi; ez esetben ugyanis a császár és a franczia király közt levő differentiák békés úton fognak elintéztetni, és a franczia háború elmarad.

A török háború folytatásának eredménye gyanánt a görög egyházi szakadás megszüntetésének varázsképét állítja a pápa elé. «És ha» — úgymond — «néhány keresztény rabszolga kiváltása végett a szentatyák az egyházi edények elárusítását tanácsolhatták, mennyivel inkább kell minden áldozatot meghozni, mikor több millió keresztény fölszabadításáról van szó.» Figyelmezteti a pápát, hogy a franczia háború a katholikus egyházra azért is hátrányos, mert a császárt kényszeríti, hogy protestáns szövetségesei részére vallási előnyöket biztosítson.[1557]

***

Az 1688-ik év végén fényes török követség érkezett a császári udvarhoz békealkudozások végett.

Miután a lengyel király és a velenczei köztársaság meghatalmazottai Bécsbe megjöttek, az 1689-ik évi februárban megindultak a tárgyalások.

A szövetségesek nagy igényekkel léptek föl. Lipót azt kívánta, hogy a törökök vonuljanak ki azon néhány erősségből is, melyeket Magyarországban birnak, mondjanak le Erdélyről, Havas-

alföldről, Bosniáról és Szerbországról. A lengyelek Kamienitz vára, Bessarábia, Podolia és Ukrajna visszaadását, a tatároknak Ázsiába költöztetését; Velencze a moreai és dalmatiai várak átadását követelték.

Buonvisi egy ideig tartózkodó állást foglalt el, mert utasításokat várt Rómából. Addig is arra kérte Lipótot, hogy a békekötéssel ne siessen és a liga többi tagjaival egyetértőleg járjon el.[1558]

Az utasítás, melyet számára az 1689-ik év első napjaiban indítottak útnak Rómából, így hangzott: «Minthogy a császári udvar kényszerítve látja magát a béke megkötésére, Eminentiád ne szegüljön ellene, de a tárgyalásoknál igyekezzék a katholikus egyház érdekeit a szent-földön megóvni».[1559]

Buonvisi buzgón igyekezett ezen rendeletnek is megfelelni. Azon volt, hogy a szultán a szent-helyeket a katholikusoknak adja vissza, az elpusztult templomok fölépítését engedje meg és a zarándokok biztonságáról gondoskodjék.[1560]

De a békealkudozások nem vezettek eredményre.[1561]

Időközben keletről fenyegető hírek érkeztek, hogy a portán a franczia támadás reményében a háború megujítását határozták el és nagy készületeket tesznek.

Buonvisi, a mint ezekről értesült, figyelmeztette Lipótot, hogy a törökök valószinüleg Erdélybe fognak legelőbb nyomulni, melynek lakói «a türhetetlen zsarolások miatt» el vannak keseredve, Tököli pedig visszatér Magyarországba, mely a súlyos adók miatt szintén elégületlen és egyidejüleg a törökök Temesvár fölmentésére, Bosnia visszahódítására is fognak kisérletet tenni; már pedig ezen támadásoknak a Magyarországban hagyott csekély sereg ellenállani teljesen képtelen lesz.

Mindazáltal a király bizalomteljesen válaszolá, hogy 30.000 német katona képes 60.000 töröknek ellenállani.

A nuntius Caprara és Caraffa tábornokokkal behatóan értekezett a helyzetről, arról értesült tőlök, hogy a császár számítása alaptalan, mert még ha az összes várőrségeket is síkra állítják, alig 24.000 emberrel rendelkeznek; az Eger vidékén táborozó ezred pedig parancsot kapott, hogy a német birodalomba vonuljon. A nuntius a császárnál ezen rendelet visszavonását kérte és javasolta, hogy az ezred keljen át a Tiszán és a Karánsebes közelében a hegyszorosokat megszállva, a Temesvár fölmentésére küldendő török hadak és a visszatérő Tököli előtt zárja el az utat; ha pedig a tatárok Erdélybe törnének, azok ellen forduljon. Figyelmeztette továbbá

Lipótot, hogy Temesvár megvívását siettesse és Bosniát a támadás ellen megoltalmazni igyekezzék; ennélfogva a francziák ellen a hadimüveletek megindítását halogassa, míg Magyarország fölszabadításának műve be lesz fejezve, mire azután a törökkel teljesen kielégítő békét lehet kötni.

A király röviden válaszolá, hogy az előadottakat meg fogja fontolni.

Buonvisi nem bízott igyekezetei sikerében. Elszigetelten állott. Ugyanis a lotharingiai herczeg, ki ekkorig a török elleni háború sürgetésében főtámasza volt, a családi politika érdekei által vezetve, a francziák elleni háború mellett működött és a Rajna mellékén a főparancsnokságot készült átvenni.[1562]

Mindazáltal Buonvisi váratlanul szövetségesre talált a lengyel királyban, a ki ekkor kijelentette, hogy, ha segítséget kap, a háborút folytatni fogja. Szabatosan előterjesztette föltételeit: a császár biztosítsa, hogy Bessarábia, Moldva és Oláhország elfoglalásában nem fogja akadályozni; küldjön neki 6000 német katonából álló hadosztályt, hogy a tatárokat Bessarábiából kiszorítsa; engedje meg, hogy serege számára Erdélyben élelmiszereket vásároljon; fizesse ki a 20.000 tallért, melylyel Erdély Lengyelországnak adósa; végre a Bécs fölszabadítása alkalmával a lengyelek által elfoglalt ágyúkat küldje meg.

Buonvisi ezen föltételek elfogadását a császárnak hathatósan ajánlotta.

Az udvari kanczellár válasza az volt, hogy a császár reputatiója forog kérdésben, és nem engedhet át olyan tartományt, mely már meghódolt és adót fizet neki; a kért hadosztály átengedése lehetetlen.[1563]

Ugyanekkor Tököli egy kapitány által, ki Szigetvár megadása után Bécsbe ment, a nuntiushoz azon kérelemmel fordult, hogy közte és az udvar között a közbenjáró tisztét vállalja el. Buonvisi erre nem volt hajlandó, mivel előre látta, hogy Tököli igényeit az udvar visszautasítja, és így kisérletével a bizalmatlanságot saját személye iránt növelné a nélkül, hogy bármit használna. Ő tehát a kapitányt fölhívta, hogy a császári kanczellárhoz forduljon.[1564]

Eljárását Rómában javallották.[1565]

***

Az elismerés számtalan nyilatkozatai és a nagy sikerek közepett Buonvisi nem szűnt meg sürgetni visszahivatását. Helyzete az udvarnál mind kellemetlenebbé lett. Április végén esdekelve kéri, hogy «ő szentsége ezen martiriumból szabadítsa ki».[1566]

Az államtitkár azzal biztatta, hogy kérése mindenesetre meg fog hallgattatni, egyszersmind hangsúlyozta, hogy a bíbornok, bár igyekezeteivel a kitűzött czélt teljesen el nem érte, azon tudatban találhat megnyugvást, hogy «apostoli hivatását bölcseséggel és odaadással töltötte be».[1567]

Ekkor a pápa súlyosan megbetegedett. Az aggasztó tudósítások, melyek augusztus közepén Bécsbe érkeztek, Buonvisit arra késztették, hogy a fölhatalmazást be nem várva és a nélkül, hogy a királytól búcsút venne, sietve útra kelt Rómába.[1568] De ekkor már XI. Incze pápa nem volt az élők közt. Augusztus 12-ikén ragadta el a halál.

Tetemét szent Péter egyházában helyezték örök nyugalomra. Síremlékén művészi alkotású symbolikus szoboralakok az ő erényeit és domborművek az ő uralkodásának nevezetesebb mozzanatait tüntetve föl, dicsőségét hirdetik.

Apostoli buzgalmáért és nagylelkűségeért, a melyet a törökök ellen viselt háborúban kitüntetett, — e czélra összesen mintegy ötödfél millió forintot áldozott[1569] — hálóját Lipót király azzal rótta le, hogy mihelyt XI. Incze haláláról értesült, Odescalchi Liviust, a pápa unokaöccsét, a római szent birodalom herczegeinek sorába iktatta; majd néhány évvel utóbb Magyarország visszahódított területén a szerémi herczegséget adományozta neki.[1570]

Egy félszázaddal a pápa halála után, 1751-ben a magyar országgyűlés, mikor az ifjabb Odescalchi Liviust a magyar főrendek közé vette föl, az erről alkotott törvényczikkben hangsúlyozza, hogy az ország rendei «azon rendkívüli érdemeket, melyeket ő szentsége, XI. Incze pápa, a kereszténység oltalmazásában, esküdt ellenségének leküzdésében szüntelen buzgó gondoskodásával és a háború szükségleteire nyújtott segítséggel szerzett, hálás emlékezetben tartják».

* * *

Ezt a hálás kegyeletet, miként XI. Incze, úgy elődjeinek emlékezete iránt is ápolni van hivatva ez a könyv; noha írója szándékosan mellőzte a retorika minden díszét és teljes egyszerűséggel, talán néha ridegnek látszó tárgyilagossággal adja elő az eseménye-

ket, ismerteti a jelentékenyebb irományokat, melyek a római szentszék és hazánk között hét század folyamán fönnálló viszony megvilágítására alkalmasak.

A tények néma ékesszólásával hirdeti ez a könyv, hogy attól kezdve, a mikor II. Szilveszter a korona adományozásával a független magyar állam megalapítását lehetővé tette és biztosította, az országnak a török járom alól XI. Incze pápa hathatós közreműködésével történt fölszabadításaig: a magyar nemzet vallási, kulturai és állami életének minden nevezetesebb mozzanatában a pápák vezető és támogató, oltalmazó és mentő karjaival találkozott.

A szent-szék diplomacziája a szolgálatában álló emberek gyarlóságának tüneteitől nem lehetett ugyan mindig ment, de a sötét pontok eltünnek abban a fényárban, mely az atyai szeretet, a politikai bölcseség és a nemes áldozatkészség nyilatkozataiból sugárzik ki. Amazokat föltárva, ezt nem homályosíthattuk el.

Hasonlóképen nem kellett félnünk attól, hogy tüzetesen tárgyalva azokat az összeütközéseket, melyeket Magyarország uralkodóinak és államférfiainak politikai vagy egyházjogi álláspontja időközönként fölidézett, árnyékot vetünk arra a hódolatra, melylyel a magyar nemzet szent Péter utódai előtt mindenkor meghajolt.

Híven megismerkedve a multtal: igazságosabban itéljük meg a jelent, nagyobb bizodalommal tekintünk a jövőbe.

JEGYZETEK.

1 Az ülésről szóló rövid följegyzés az «Acta Consistorialia» czímű jegyzőkönyvben. (Ez a római könyvtárakban számos egykorú és későbbi másolatokban van meg. E sorok írója a Barberini-könyvtár XXXVI. 2. jelezetű kéziratát használta.) Részletesebb tudósítást tartalmaz az angol király római követének, De Casalis Gergelynek 1526 szeptember 23-iki levele. Calendar of State Papers. IV. 1119.

2 Az 1526 szeptember 22-én az angol királyhoz intézett levél: Calendar. IV. 1116. Az angol király október 23-án kelt válaszát kiadta *Simonyi Ernő:* Londoni okmánytár. 229. A szeptember 28., október 1., 9., 24., 29-én tartott consistorium-ülésekről szóló följegyzések az idézett kéziratban. 127—130.

3 1526 október 23-án a pápa őt a Colonnák ellen tervezett hadi munkálatokban commissarius generalissá nevezi ki. *Inveges.* Palermo nobile. III. 48.

4 Ezt 1526 szeptember 10-én Brodarics István szerémi püspök bejelenti a pápának. A levél eredetije a vatikáni levéltárban. Litterae Principum. col. IV.

5 Erről tüzetesen szólok «Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a szent-székkel» czímű munkám II. kötetében. 337—340.

6 Erről 1515 szeptember 25-ikén értesíti a királyt. *Theiner.* Monumenta Hungariae. II. 623.

7 A pápa levelét, melyet Frangepán vitt meg, nem ismerjük. Tartalmára utal és Frangepán küldetéséről szól János király 1527 január 20-ikán és 1529 április 2-ikán a pápához intézett leveleiben. (Az előbbi a M. Nemz. Muzeum 1285. quart latin kéziratában, az utóbbit kiadta *Theiner.* Monumenta Slavorum. 1. 608.)

8 V. ö. idézett munkám: I. 98—126. II. 29., 109., 118.

9 Diari di *Marino Sanuto.* XLIII. 427.

10 Perez császári követ 1527 február 14-ikén említi, hogy ezt a pápa rossz néven vette. Calendar. III/2. 68.

11 Ezt a bíbornok alább idézendő nyilatkozatából tudjuk.

12 A beszédnek Jozefics kezeírásával írt példánya a bécsi állami levéltárban. Magyar fordításban kiadta *Jászay Pál.* A magyar nemzet napjai a mohácsi vész után. 428—432.

13 Ez a levél nem maradt fönn. Említést tesz róla az alább idézendő consistoriumi jegyzőkönyv.

14 Az Acta Consistorialia följegyzéseiben János vajdának czímeztetik «qui se gerebat pro rege Ungariae». Pucci bíbornok óvásában azt kívánta, «quod non fieret aliquid in praejudicium praefati archiducis, cum ipse archidux sit electus et ipse in regem Hungariae, et praetendat ad eum ipsum regnum pertinere pleno

jure». Mire a pápa «admisit dictam protestationem, cum non intendat praejudicare juribus alicujus, prout in dicta responsione eidem domino Joanni vajvodae fienda apparere poter»-t. (Barberini kézirat fol. 142.)

15 Az 1527 január 13-án kelt levél eredetije a bécsi állami levéltárban. Magyar fordításban közölte *Jászay* id. m.

16 *Marino Sanuto* id. m. 1749.

17 Az 1527 január 20-ikán kelt levél egykorú másolata az idézett muzeumi kéziratban. Magyar fordításban közölte *Szalay László*. Adalékok a magyar nemzet történetéhez a XVI. században. 14.

18 1527 február 24-ikén: «Summum pontificem, potentissimum Angliae regem, Venetorum rempublicam ac nos imprimis auxilio vestro nequaquam esse defuturos, tum vestra ipsius causa, tum ne adversarius vester, ut Bohemiae ita Hungariae fiat compos, caesaris consangvinitate nixus, tantum concipiat spiritus, ut caeteris olim insidiare audeat». *E' Charrière*. Negociations de la France dans le Levant. I. 157.

19 Ezen szándékáról már február 14-én tesz jelentést Perez id. h.

20 Idézett munkám II. 330—399.

21 A pápa 1527 márczius 19-ikén János királynak: «Cum neminem magis gratum vobis et charum ac probatum nobis muneri hujusmodi aptum fore putaremus». *Inveges* id. m. 50.

22 A márczius 19-ikén kelt levél ugyanott. 49.

23 Borgiónak 1527 április 6., 10., 14-ikén Velenczéből és Chioggiából Rómába küldött jelentéseit közli *Theiner*. Monumenta Hungariae. II. 800—2.

24 Angres Gergely, Ferdinánd velenczei ügynöke 1527 május 9-ikén jelenti ezt uralkodójának. *Hatvani*. Brüsseli Okmánytár I. 53.

25 Ezt Pettauból junius 20-ikán Velenczébe írt levél jelenti. *Marino Sanutónál*. XLV. 361. *Horváth Mihály* említi (Magyarország története. IV. 40.), hogy a két követ nem Zengbe, hanem Raguzába hajózott, a honnan Nándorfehérváron át junius végén érkeztek Budára. A forrást, sajnos, nem idézi.

26 János királynak 1527 julius 6-ikán Ferencz királyhoz írt levelét közli *Simonyi*. Londoni Okmánytár. 134.

27 Ezt János királynak egy későbbi (1528 május 21-iki) leveléből tudjuk. *Theiner*. Monumenta Slavorum. I. 599.

28 Ezt János király imént idézett levelében beszéli el. Fönmaradt János királynak ugyanekkor (augusztus 16-ikán) írt egyik kérvénye, a melyben két lengyel püspök részére magyarországi egyházi javadalmakból évdíj utalványozásáért folyamodik. Acta Tomiciana. IX. 253.

29 Ugyanekkor írt a bíbornoki collegiumhoz is, melyet fölkért, hogy ügyét támogassa a pápánál. *Theiner*. M. Sl. I. 599., 600.

30 1528 márczius 20-ikán kelt levelében. *Baronius:* Annales ecclesiastici. (Theiner kiadása.) XXXII. 63.

31 1528 augusztus 30-ikán a levél végén írja: «Plura scriberemus nisi Tuae Serenitati satis constare crederemus de nostra erga eum benevolentia et voluntate, sicut haec ex *tuorum litteris* copiosius intelliges». *Baronius*. i. h. 64. Kik voltak János királynak ügynökei a pápai udvarnál, nem tudjuk.

32 Erről Giovanni Joachimo franczia ügynök 1528 november 7—15-iki jelentésében szól. Ezt közli *Molino*. Documenti di storia italiana. II. 122.

33 János 1529 április 2-ikán a pápához írt levelében említi, hogy a mult év őszén Hannibált a pápához küldötte, de tőle semmiféle tudósítást nem kapott. Junius 15-ikén pedig írja, hogy tudomása van arról, hogy eljutott rendeltetése helyére, és kéri a pápát, hogy örvendetes válaszszal küldje vissza. *Theiner.* 602., 605.

34 A junius 15-ikén kelt levelet közli *Theiner.* 605.

35 Ferdinánd már 1528 február 22-ikén küldötte a bemutató iratokat (Ugyanott. 598.) a pápához, a ki junius 16-ikán azt válaszolta, hogy az ügyet sok bíbornok távolléte miatt el nem intézheti, de mihelyt októberben Viterbóból Rómába visszatér, «azon lesz, hogy a mennyiben rajta áll, kívánságát teljesítse». (Brevia Clementis VII. Arm. XL. vol. 22. u. 100.) Az 1529 február 4-ikén kelt bullák a vatikáni regestákban. Vol. 1320. f. 129.

36 Campeggio Londonból 1529 május 18-ikán Rómába küldött jelentése a vatikáni levéltárban. Nuntiatura di Germania, vol. 53. f. 182.

37 *Friedensburg.* Nuntiaturberichte aus Deutschland. I. Bevezetés. XLVIII.

38 *Marino Sanuto.* 4. 428. — Lettere dei Principi (Venetia. 1577.) 85., 122. *Friedensburg* id. h. 4.

39 1529 október 10. és november 1-én kelt levelei. *Theiner.* 607., 608.

40 A bécsi titkos levéltárban, a honnan a másolatok megszerzését t. barátom, Károlyi Árpád volt szives közvetíteni.

41 Ugyanott.

42 Ezt később, 1539 márczius 8-ikán Frangepán Ferencz beszélte el Aleander bíbornok-legátusnak, ki a beszélgetésről följegyzéseket tett. *Friedensburg.* Nuntiaturberichte. IV. 345.

43 A consistoriumok üléseiről vezetett jegyzőkönyvek példányaiban a deczember 22-iki végzés kétféle szövegben található. Az egyik így hangzik: «R^mus^ dominus Johannes episcopus Albanensis cardinalis Senensis retulit causam ac negocium sibi et R^mis^ dominis Antonio de Sanctoseverino presbytero et Alexandro de Cesarinis diacono cardinalibus commissum: si Johannes comes vajvoda veniebat declarandus aut non etc. Et sanctissimus dominus noster pronuntiatiavit prout in cedula». (Vatikáni levéltár. Varia Politicorum. V. 46. f. 113.) A másik szöveg: «R^mus^ dominus Senensis, ut unus ex deputatis cum R^mo^ de Sanctoseverino et Cesarino, qui egritudine impeditus adesse non potuit, retulit super privatione comitis Johannis Voivodae Transilvaniae, tanquam eius, qui inierat amicitiam cum Turcarum tiranno, qui ipsius ducto et promissis regem Ludovicum tunc *(sic)* et nuperrime totum regnum occupaverit, incenderit et deleverit. Ex quibus privatus, excommunicatus declaratus extitit, juxta tenorem minutae per R^mum^ primum diaconum lectae». (Barberinikönyvtár XXXVI. I. jelzetű kézirata f. 57.) A fölolvasott «cedula» és «minuta» fölkutatására irányuló igyekezeteim eredményre nem vezettek.

44 Dal Borgo 1529 deczember 26. és 1530 január 4-iki jelentései a bécsi titkos levéltárban.

45 Ezen nyomtatványnak egyetlen példánya a XVIII. század végén Bécsben a szent-Dorottya-kolostor könyvtárában megvolt. Ismerteti *Panzer* Wiens Buchdruckergeschichte. (Wien, 1782.) 355. A bécsi könyvtárakban fölkutatására irányozott igyekezetek eredménytelenek maradtak. — 1531-ben Németországban egy ily czímű nyomtatvány jelent meg: «König Johansen zu Hungern, genant weyda,

ganz christlich und evangelisch schreiben an den Römischen Bapst, darinn er sich dess unchristlichen bäpstlichen bannes, so wider ine aussgangen beschweren und beclagen thut. 1531.» (Kis nyolczadrétű 8 levél. Egyetlen ismert példánya a M. N. Muzeum könyvtárában.) Ez János királynak a pápához intézett latin levelét német fordításban (dátum nélkül) közli, a mely levélben a kiközösítés ellen óvást emel és az az által rajta elkövetett sérelmet megtorolja. (A levelet egész terjedelmében újból lenyomattá *Kertbeny:* Magyarországra vonatkozó régi német nyomtatványok. — Budapest, 1880. — 342—346.) Azonban a levél formája és tartalma kétségtelenné teszi, hogy az nem János király kanczelláriájából került ki, hanem magáníró műve, a mely a végett nyomatott ki, hogy a szent-szék irányában az ellenséges hangulatot fokozza és terjeszsze. — *Brutus*, Báthory István történetirója, történeti munkájában kivonatosan ismerteti János királynak a kiközösítési bulla ellen a pápához intézett óvását *(Pray,* Annales. V. 228.), a mely azonban szintén nélkülözi a hitelesség kellékeit és több részletet tartalmaz, a melyek a német nyomtatványban nem találhatók föl.

46 Ezt említi Contarini Gáspár velenczei követ Bolognából 1530 február 17-én. A levél a velenczei állami levéltárban, másolata az Akadémia történelmi bizottságának gyüjteményében. Kivonatát közölte *Dittrich* Regesten und Briefe des Gaspar Contarini. 48. és *Óváry* A M. T. Akadémia történelmi bizottságának oklevél-másolatai. II. 1894.) 36.

47 Ezt a követ, De Dintville püspök 1532 február 17-iki jelentésében említi. *Charriére.* I. 193.

48 VII. Kelemen bullái 194 kötetet töltöttek be. Ezeknek pontos tartalomjegyzékét a vatikáni levéltárban megkeresésemre gondosan átnézte dr. Luksics József veszprémi püspöki könyvtárnok.

49 Contarini idézett jelentése.

50 Mint hírt közölte márczius havában VIII. Henrik az udvaránál levő franczia követtel, kinek jelentését *Le Grand:* Histoire du divorce de Henry VIII. II. 408.

51 Ezt Frangepán Ferencz említi Aleanderrel folytatott (föntebb érintett) társalgásában. A pápai udvarnál levő császári követ 1530 május 13-ikán jelenti, hogy a császári udvarhoz küldött Campeggio bíbornok-legátus utasíttatott, hogy a János pártján levő főpapok ellen «járjon el». (Calendar. IV. 636.) Ezt az utasítást nem ismerjük. Ferdinánd római követe sem említi jelentéseiben. Annyi bizonyos, hogy Campeggio magyar főpapok ellen eljárást nem indított.

52 Erre alább visszatérünk.

53 Várady Pál esztergomi érsek 1531 október 10-ikén a pápához írt levélben azzal kérkedett, hogy a kiközösítés miatt pártolt el Jánostól. *(Theiner* 615.) De kétségtelen, hogy sokkal előbb, 1528 elején pártolt át Ferdinándhoz, a kinek bemutatására 1529 elején kapta meg a pápai megerősítést.

54 Marsupino János levele Rómából 1532 január 29-ikén. *Bucholtz:* Geschichte der Regierung Ferdinand des ersten. IX. 55.

55 1531 október 9-én, *Marino Sanuto.* LV. 362.

56 Dal Borgo 1530 márczius 12-iki jelentése, a bécsi titkos levéltárban.

57 Marsupino idézett jelentésében.

58 Az angol követ 1531 márczius 24-ikén írja, hogy ő és a franczia követ *ismételten* fölkérték a pápát, hasson oda, hogy Ferdinánd Magyarországot engedje át *Jánosnak. De Leva.* III. 67.

59 Mindezeknek jelentéseiből sok kivonatot tartalmaznak az angol kormány idézett és idézendő oklevéltár-kiadványai.

60 Ezt említi az angol király velenczei ügynöke 1530 február 21-ikén kelt levelében. Letters. III. 2081. De Casalis János 1531 február 25-ikén VIII. Henrikhez intézett jelentésében említi, hogy levelet kapott Brodaricstól. Calendar. V. 53.

61 Erről alább ismételten lesz szó.

62 *Marino Sanuto*. LII. 498.

63 Dal Borgo 1530 január 16-iki jelentése a bécsi állami levéltárban.

64 Dal Borgo január 27-iki jelentése ugyanott.

65 Brodarics az emlékirat végén fölemlíti, hogy János király néhány püspökséget betöltött, egyebek között az egrit Gritti fiának igérte; de tekintettel a körülményekre, most nem kéri a megerősítést. Az emlékirat szövegét nem ismerjük; csak azt a kivonatát, a melyet Dal Borgo február 8. és 10-iki jelentései tartalmaznak.

66 Az angol követ a pápa előtt fölemlítette azt is, hogy «cum intellexerit ille Stefanus (Brodarics) excommunicationem factam contra vajvodam, dabat animam ad diabolum». (?) Dal Borgo február 10-iki jelentése.

67 Idézett jelentései Bécsben.

68 Dal Borgonak 1530 márczius 12-ikén kelt és egy másik, kevéssel utóbb írt (dátum nélküli) jelentése Bécsben.

69 Dal Borgo április 12-iki jelentése ugyanott.

70 Dal Borgo 1532 junius 10-ikén kelt és junius 12-iki utóirattal ellátott jelentése Bécsben.

71 Dal Borgo 1530 junius 12-iki jelentése ugyanott.

72 Az 1531 október 9-ikén kelt levél *Marino Sanutónál*. id. h.

73 Ezt Casalis János 1535 május 13-iki vallomásából tudjuk. *Hatvani:* Brüsszeli Okmánytár. I. 251.

74 János király október 26-ikán kelt levelét közli *Camusat:* Melanges historiques 48. Másolatát deczember 17-ikén a franczia követ megküldötte I. Ferencznek. *Charrière*. I. 183.

75 Ezt a franczia követ imént idézett jelentésében említi.

76 Ezt a mantuai herczeghez Rómából deczember 7-ikén küldött levélből tudjuk. *Marino Sanuto*. LV. 346.

77 Erről 1531 november 29-ikén értesíti a császárt. Brüsszeli Okmánytár. I. 117. A magyar tanácsosok helyeselték a király ezen lépését és azt óhajtották, hogy a pápai követ a gyűlésen intse a magyar rendeket, hogy Ferdinándhoz ragaszkodjanak, a kereszténységtől ne szakadjanak el; egyúttal biztosítsa őket a felől, hogy a szent-szék az összes keresztény fejedelmekkel az ország megmentésében közre fog működni. (Fölterjesztésüket e sorok írója közölte: Magyar országgyűlési emlékek. I. 394.)

78 «Venerabilibus fratribus et dilectis filiis Statibus Hungariae.»

79 *Theiner*. 616.

80 Ez a levél sem a vatikáni regestákban, sem a bécsi levéltárban nincs meg. Azonban az utóbbi helyen megvan a berenhidai gyűléshez 1532 február 17-ikén intézett kétféle irat; mivel pedig ezek közől az egyik teljesen azonos a deczember 14-iki irattal, nem merül föl kétség az iránt, hogy a másik is azonos volt. Hogy pedig deczember 14-ikén a kenesei országgyűléshez kétféle irat fogal-

maztatott és küldetett el Ferdinándhoz, Dal Borgónak 1531 deczember 10. és 15-ikén kelt jelentéseiből és Ferdinándnak deczember 24-ikén a nuntiushoz intézett jegyzékéből tudjuk.

81 A pápának a nuntiushoz intézett levele nem maradt fönn. De megvan a Ferdinándhoz deczember 14-ikén írt levél. (Vatikáni levéltár Arm. XL. V. 53. ep. 2266.)

82 1531 deczember 15-iki jelentése Bécsben.

83 1531 deczember 24-ikén a nuntiushoz intézett irata Bécsben.

84 1532 január 1-én. Országgyűlési emlékek. I. 410.

85 1532 január 4-én. A bécsi titkos levéltárban.

86 Beck és Herberstein tanácsosok január 11-iki fölterjesztése ugyanott.

87 Az imént idézett január 4-iki levélben.

88 Egyik osztrák tanácsosnak 1532 január 9-ikén Pozsonyból írt levele ugyanott.

89 Országgyűlési emlékek. I. 353.

90 Pimpinelli érsek 1532 január 10. és 15-iki levelei a bécsi levéltárban.

91 Dal Borgo 1531 deczember 22-iki jelentése Bécsben.

92 A franczia követ 1532 január 4-iki jelentése nincs meg; de ebből Ferencz király január 25-ikén kelt válaszában átveszi a pápához intézett szóbeli előterjesztésének egy részét, helyeslését fejezvén ki. Charriére. I. 184.

93 Az értekezletről bő tudósítást találunk Dal Borgónak deczember 29-iki jelentésében.

94 Az 1532 január 4-ikén kelt levelek egyikét, azt, a mely a lengyel királyhoz ment, kiadta *Theiner.* Monumenta Poloniae. II. 485.

95 Az 1531 deczember 10-ikén kelt levelet kiadta *Camusat.* 49.

96 Ezt a brévét kiadta *Baronius* i. h. 231.

97 Dal Borgo 1532 január 16. és 19-iki jelentései Bécsben.

98 Eredeti fogalmazata a vatikáni levéltárban. Arm. VIII. Ord. I. Vol. C. f. 99.

99 Dal Borgo 1532 január 19-iki jelentése Bécsben.

100 Dal Borgo február 2-ikán kelt jelentése.

101 Dal Borgo február 2. és 15-iki jelentései.

102 A febrnár 17-ikén kelt kétféle levelet közöltem: Országgy. eml., I. 423.

103 Dal Borgo február 14. és 15-iki jelentései.

104 Utközben néhány napot Velenczében töltött. *Marino Sanuto.* LV. 376. 450. *Charriére.* I. 184.

105 Dal Borgo 1532 február 13-iki jelentése, a melyben megjegyzi: «Habet vajvoda multos fautores et procuratores».

106 Az audientiáról négyféle tudósítás maradt fönn: *a)* Dal Borgo február 15. és 24-iki jelentései; *b)* a franczia követ február 22-iki jelentése *(Charriére.* I. 194.); *c)* a velenczei követ február 23-iki jelentése *(Marino Sanuto.* LV. 555.); *d)* a mantuai herczeghez intézett, február 17-ikén kelt római levél ugyanott. 598.

107 Dal Borgo imént idézett jelentései.

108 Dal Borgo február 24-iki és a franczia követ február 27-iki jelentése. (Az utóbbi: *Charriére.* 193.)

109 Dal Borgo, a franczia és velenczei követek idézett jelentései és Salviati bíbornoknak február 28-ikán Campeggióhoz intézett jegyzékei. (Az utóbbi Arm. VIII. Ord. I. Vol. c. f. 105.)

110 Verancsics levele Rómából, 1532 február 20-ikán János király titkárához. Verancsics munkái. IX. 297.

111 A franczia követ idézett jelentése és egy február 19-ikén Velenczébe küldött római levél. Az utóbbi *Marino Sanutónál.* LV. 616. — Verancsics útközben, márczius 5-ikén, Velenczében megállapodott. (Ugyanott 555.)

112 *Simonyi:* Londoni Okmánytár. I. 172—181.

113 Az 1532 február 26-ikán kelt megbízólevél. Arm. XL. Vol. 36. f. 110.

114 Salviatinak idézett február 28-iki jelentése.

115 Dátum nélküli másolata Nuntiatura Germaniae. V. LIV. f. 62.

116 A dátum nélküli jegyzék ugyanott. f. 64.

117 Dal Borgo 1532 márczius 12. és 27-iki jelentései.

118 A császár márcz. 17-iki levelét közli *Theiner.* Monumenta Poloniae. II. 490.

119 Campeggio 25. és 26-iki jelentése. Litterae Principum. Vol. XI. f. 118.

120 A május 6-ikán kelt levél egykorú másolata a vatikáni levéltárban. (Castel Sant-Angelo. Arm. XIV. c. VI. n. 61.) Egy másik másolata a simancasi állami levéltárban. V. ö. *Óváry.* 48.

121 Campeggio bíbornoknak julius 7-ikén a lengyel királyhoz intézett levele *Theinernél.* 496. A császár julins 3-iki levele Simancasban. V. ö. *Óváry.* 51.

122 Magyar országgyűlési emlékek. I. 433—437.

123 Dal Borgo május 29-iki jelentésében említi, hogy Ferdinánd megbízásából a jesi püspök működéseért köszönetet mondott a pápának.

124 Ferdinánd jegyzéke Dal Borgóhoz 1532 márczius 3-ikán és Dal Borgo jelentése márczius 27-ikén.

125 Dal Borgo 1532 márczius 23-iki jelentése. *Bucholtz.* IX. 110.

126 Ferdinánd és Dal Borgo fönnmaradt levelezésében ezen tervről említés nem történik.

127 Ferdinánd jegyzéke Dal Borgóhoz junius 10-ikén Bécsben.

128 Dal Borgo nem nevezi meg a bíbornokot; azt mondja róla, hogy egészen a franczia király híve és támogatásával a pápai szék elfoglalására számít.

129 Dal Borgo junius 16-iki jelentése.

130 Dal Borgo imént idézett jelentése és a pápának 1532 junius 18. és julius 7-ikén Ferdinándhoz intézett brévéi. *Baronius i. h.* 236.

131 *Baroniusnál* ugyanott. A vatikáni levéltárban 1532 október 31-ikén Bolognából Salviati Jakabhoz intézett levél találtatik, a melyben Martino (?) jelenti, hogy Magyarországban a pápai hadosztálynak az október havi zsoldot kifizette. (Arm. VIII. Ord. I. Vol. c. f. 140.)

132 Eredetije a vatikáni levéltárban. *Óváry.* 56.

133 Május 8-ikán. Eredetije ugyanott. Kivonata ugyanott.

134 Julius 5-iki levele ugyanott. Kiadta *Theiner.* 622.

135 *Kollányi* (Esztergomi kanonokok, 140.) 1534-től rendelkezett felőle adatokkal. Hogy már 1533 elején is mint poenitentiarius tartózkodott Rómában és jelentékeny állást foglalt el, tudjuk onnan, hogy 1533 őszén Magyarországban tartózkodván, Brodarics deczember 10-ikén a pápának jelenti, hogy Szondi nemsokára visszatér. *(Theiner.* 626.) Manettivel való összeköttetéséről és politikai szerepéről értékes részleteket tartalmaznak az 1535 tavaszán császári fogságba került De Casalis János és Corsini András vallomásai. (Brüsseli Okmánytár. I. 274., 280.)

136 Sanchez 1533 deczember 20-iki jelentése. *Bucholtz.* IX. 123

137 Ezt Cifuentes grófnak, a császári követnek 1533 szept. 17-ikén V. Károlyhoz intézett jelentéséből tudjuk. Ez angol kivonatban megjelent: Calendar of Spanish State Papers. IV/2. 807. Londonban működő tudós társunk, dr. Kropf Lajos szíves volt a British Muzeumban őrzött kéziratokból az eredeti spanyol szöveget közölni velem.

138 1533 julius 29-ikén *Theiner*. Monumenta Slavorum. I. 623.

139 1533 augusztus 1-én. Ugyanott. 624.

140 1533 deczember 3-ikán. Ugyanott. 625.

141 Cifuentes gróf császári követnek 1533 október 14-iki jelentése Marseilleből: «En lo del Vajvoda hable a Su Santidad y me dixo que aqui estava su embaxador y que hasta aqui no le habian hablado eu ninguna cosa, mas que si lo harian que el ternia cuydado de lo que Vostra (Majestad) escrivia yo terne la mano en los negocios segun lo que importa». És november 9-én ugyanonnan írja: «Tambien me dixo (Su Santidad) que no se haria dado ninguna absolucion al Vayvoda ante se havio remitido su negocio en Roma, porque en este tiempo traeria poder bastante». (Dr. Kropf szíves közleménye.)

142 Az 1533 deczember 1-én kelt levelet közölte *Simonyi:* Londoni Okmánytár. 186—8.

143 Az 1533 deczember 10-én kelt megbízólevelet közli *Theiner*. 623.

144 Ezt Casalis vallomásából tudjnk. Id. h. 266.

145 1533 deczember 8-ikán tartotta bevonulását Rómába a pápa.

146 Casalis idézett vallomása.

147 Az 1533 deczember 15-én kelt brévét közli *Bucholtz*. IX. 121.

148 Vergerio bécsi nuntiaturájára vonatkozó iratok ki vannak adva a Nuntiaturberichte aus Deutschland első kötetében.

149 Vergerio 1534 január 23., február 2. és márczius 13-iki jelentései: Nuntiaturberichte. I. 164—192.

150 1533 márczius 9-iki római levél (tévesen 1532-re téve) *Marino Sanutónál*. LV. 631.

151 A levélről az alább idézendő consistoriumi jegyzőkönyv szól.

152 Ezt Corsini András vallomásából tudjuk, id. h. 270.

153 A consistoriumi ülés jegyzőkönyvét közli *Pray*. Annales. V. 229. (n) jegyzet.

154 Maga III. Pál ismételten utal János királyhoz írt leveleiben arra, hogy mint bíboros neki jelentékeny szolgálatot tett.

155 Corsini vallomása, Brüsseli Okmánytár. I. 256.

156 Igy nevezi őt Bucholtz. IX. 61.

157 Az 1534 deczember 6-ikán Frangepán érsekhez, Statileo és Brodarics püspökökhöz, Werbőczihez, Nádasdi Tamáshoz, Pöstyéni Gergelyhez és a trienti bíbornokhoz intézett levelek a vatikáni levéltárban. Arm. XL. Vol. 49. f. 262. Rorario küldetésére vonatkozólag érdekes részleteket tartalmaznak De Casalis János és Corsini András vallomásai. Brüsseli Okmánytár. 260., 275.

158 Filonardo Enniusnak, az angyal-vár parancsnokának deczember 19-ikén Rorariohoz intézett levele. *Friedensburg*. I. 325.

159 Ezt Vergerio jelentéseiből tudjuk., Ugyanott. 407—34.

160 Ferdinándnak 1534 deczember 31-ikén Rorariohoz és Sanchezhez írt levelei. *Bucholtz*. IX. 60., 61.

161 Ferdinánd levele 1535 január 1-én a trienti bíbornokhoz. *Bucholtz.* IX. 62. Vergerio nuntius jelentése 1535 márczius 7-ikén. *Friedensburg.* I. 335.

162 Vergerio Rómából január 27-ikén Ferdinándhoz írt levele, ugyanott 325.

163 Cifuentes, császári követ márczius 23-iki jelentése Rómából. Calendar. V. 433.

164 Ezt Vergerionak márczius 24-ikén és Vergerio titkárának april 20-ikán kelt jelentéseiből tudjuk. *Friedensburg.* 336., 340.

165 A levél végén megjegyzi, hogy «egyebeket» az ő nevében De Casalis Gergely és ennek testvére, «az ő követe» fognak előterjeszteni. *Theiner.* 627. A levél hatás és válasz nélkül maradt.

166 János király 1535 april 30-ikán a bajor herczeghez írt levelében említi, hogy Rorario rábeszélésének engedve, küldötte követeit Bécsbe. Quellen. IV. 456.

167 Vergerio márczius 24-iki jelentése. *Friedensburg.* I. 336.

168 Vergerio titkárának april 20-iki jelentése, Ugyanott. 360.

169 Ezt 1534 november 9-ikén bejelenti Cromvell Tamásnak, az angol király külügyi államtitkárának. *Simonyi.* Londoni Okmánytár. 311.

170 A De Casalis és Corsini ügyére vonatkozó irományok ki vannak adva: Brüsseli Okmánytár. I. 240—280.

171 Sanchez május 6-iki jelentése. *Bucholtz.* IX. 126.

172 Vergerio titkárának május 24. és junius 1-én kelt jelentései. *Friedensburg.* I. 398., 405.

173 Vergerio 1535 junius 8., 18., 24., julius 2., 13., 23-ikán kelt jelentései; Ricalcati pápai államtitkár julius 8. és 23-iki jegyzékei: *Friedensburg.* I. 407—450.

174 Vida pápai ügyviselő deczember 12-iki jelentése. Ugyanott. 554.

175 Vida deczember 31-iki jelentése és Velencze római követének 1536 február 12. és 13-iki jelentései. Ugyanott 556.

176 1536 január 14-ikén kelt megbízólevele. *Theiner.* 628. — Brodaricsnak 1536 február 26-ikán Nápolyból Oláh Miklóshoz intézett levelét kiadta *Ipolyi:* Oláh Miklós levelei. 569.

177 Velencze római követének 1536 junius 12. és augusztus 12-iki jelentései. *Friedensburg.* II. 73., 74. Brodaricsnak Rómából 1536 april 22-ikén Oláh Miklóshoz írt levelét közli *Ipolyi.* 574.

178 Velencze római követének 1536 október 12., a bécsi nuntius decz. 12. 1537 január 14. és april 4-iki jelentései, Ricalcati államtitkár 1536 deczember 26. és 1537 május 15-iki jegyzékei ugyanott 70—104., 140., 171.

179 Morone 1537 február 12-iki jelentése, melyhez mellékelve van az esztergomi érsek levele. Ugyanott. 112.

180 Ricalcati márczius 13-iki jegyzéke. Ugyanott. 125.

181 A márczius 8-ikán kelt két bréve a vatikáni levéltárban. Arm. XLI. V. 5., 2., f. 352.

182 Morone april 2-iki jelentése. *Friedensburg.* 135.

183 Morone május 5-iki jelentése. Ugyanott. 156.

184 Morone szeptember 9-iki jelentése. Ugyanott. 207.

185 Morone szeptember 29-iki jelentése. Ugyanott. 212.

186 A jegyzék ugyanott. 214.

187 Morone október 31-iki jelentése ugyanott. 232.

188 Ennio Filonardo bíbornok jelentése Rómából 1538 május 11-ikén a Nizzában tartózkodó pápához. A vatikáni levéltárban. Arm. VIII. Ord. I. Vol. R.

189 Filonardo bíbornok ezt junius 1-én jelenti be a pápának. (A levél az idézett helyen.) Hogy a házassági tervről volt szó, Morone egy későbbi (1539 julius 7-iki) jelentéséből tudjuk. *Friedensburg.* IV. 131.

190 Statilio utóbb azt állította, hogy a tervet Frangepán Ferencz hiusította meg, Morone imént idézett jelentésében említi ezt.

191 Morone 1538 junius 3. és 10-iki jelentései. *Friedensburg.* II. 296., 302. — Brodarics junius 8-ikán Boroszlóból ír a pápának, kit János király ragaszkodása felől biztosít. *Theiner.* 640.

192 Ugyanott. 640.

193 Frangepánnak junius 27-ikén Paduából a pápához írt levelc. Ugyanott. 641.

194 Az april 4-ikén kiállított megbízólevél ugyanott. 640.

195 A pápának augusztus 17-ikén János királyhoz írt levele a vatikáni levéltárban. Arm. XLI. V. 10. f. 685. A pápai válasz dátum nélküli szövege : *Theiner.* 640.

196 Az augusztus 11-ikén kelt megbízólevél ugyanott. 641.

197 Kétségtelennek tartjuk, hogy Bentivoglio megbizatása azzal, a mit az ugyanakkor Bécsbe küldött Laszki Jeromos kapott, azonos volt. — Bentivoglio szeptember elején Rómába érkezett, s onnan ment Nizzába. (Ezt Filonardo bíbornoknak szeptember 8. és 24-ikén a pápához intézett leveleiből tudjuk. Ezek a vatikáni levéltárban idézett helyen.)

198 Morone augusztus 18. és 20-iki jelentései. *Friedensburg.* II. 330., 331.

199 Morone augusztus 27-iki jelentései. Ugyanott. 335.

200 János király nov. 11-ikén állította ki a megbízó-levelet. (*Theiner.* 644.) Statilio deczember közepén Bécsben volt. (*Friedensburg.* II. 289., 308.) Megbizatásáról Agvilar császári követ 1539 február 13-ikán értesíti a császárt. (Letters. VI. 113.) Statlio márczius elején utazott el Rómából. (A pápa márczius 8-ikán részesíti őt a vámmentesség kedvezményében. Vatikáni levéltár. Arm. XXXIX. V. 97. f. 299.)

201 Morone 1538 deczember 27-iki jelentése. *Friedensburg.* III. 315. Ellenben V. Károly császár deczember 28-ikán Toledóból írt levelében a megerősítést ajánlotta a pápának. *Theiner.* 645.

202 A császári követ idézett jelentésében.

203 1538 junius 16-ikán. *Theiner.* 641.

204 1538 november 20-ikán. Ugyanott. 645.

205 Aleander bíbornok-legátus 1538 november 22-iki jelentése. *Friedensburg.* III. 260.

206 Farnese bíbornok-államtitkár 1538 deczember 29-iki jegyzéke. Ugyanott. 324.

207 Az 1538 julius 7-ikén kelt megbízó-iratokat és utasításokat közli *Friedensburg.* III. 95—99.

208 Az államtitkárnak augusztus 5-ikén Aleanderhez intézett jegyzéke, az augusztus 8-ikán kelt Jánoshoz intézett levél, Aleandernek augusztus 11-ikén (Vicenzából) írt jelentése. *Friedensburg.* 122., 126. *Óváry.* 44. (III. Pál magyarországi vonatkozású diplomacziai irományainak azt a részét, a mely a nápolyi állami levéltár Farnese-osztályában őriztetik, sok évvel a Nuntiaturberichte megindítása előtt, (1879) kiadta *Óváry Lipót:* «III. Pál pápa és Farnese Sándor bíbor-

nok Magyarországra vonatkozó diplomacziai levelezései» czím alatt, az akadémiai történelmi emlékek első osztályának XVI. kötetében.)

209 Aleander 1539 szeptember 7-ikén. *Friedensburg.* III. 147.

210 *Theiner.* 634.

211 Ugyanott. 644.

212 János király 1539 tavasz elején, Marsupino Ferencz útján már csak azért tett lépéseket, hogy az általa kinevezett főpapok közől legalább egy: Frangepán nyerje el a megerősítést. — 1539 april 17-ikén kelt megbízó-levele ugyanott. 645.

213 A bíbornok-államtitkár 1539 május 1-én kelt jegyzéke a bécsi nuntiushoz. *Friedensburg.* IV. 37.

214 Az államtitkár junius 2-iki jegyzéke. Ugyanott. 86.

215 Aleander junius 29-iki jelentése. Ugyanott. 116.

216 *Friedensburg.* IV. 74.

217 Morone 1539 julius 2. és 6-iki jelentései. *Óváry.* 73. *Friedensburg.* 115., 131.

218 Az államtitkár augusztus 11. és 18-ikán Moronéhoz írt jegyzékei. *Óváry.* 75. Friedensburg. 157., 159. — A Rorario számára készült utasítások a vatikáni levéltárban. Arm. XLI. Vol. 13. n. 548., 549. És Varia Polit. Vol. 81. f. 592.

219 Rorario október 24. és 28-iki jelentései. *Óváry.* 79., 82. Ferdinánd néhány hónappal előbb Aleander bíbornokot értesítette volt, hogy Várday «alkalmatlankodásaival» újabb ajánlólevél írására birta őt; de nem kívánja ennek figyelembevételét. *Friedensburg.* IV. 15. — Mindamellett julius 7-ikén egy harmadik ajánlólevelet küldött Rómába. *Theiner.* 646.

220 Előterjesztésének tartalmára az utasítás és a királyi válaszok szövegéből vonhatunk következtetést.

221 Rorario 1539 nov. 16. és deczember 28-iki jelentései. *Óváry.* 86—91. *Bucholtz.* IX. 533.

222 November 27-iki jelentése ugyanott. 94—98.

223 A királyi válasz szövege ugyanott. 99—101.

224 Rorario deczember 28-ikán Egerből írt levele. *Bucholtz.* IX. 533.

225 1539 deczember 12-ikén Budáról, 28-ikán Egerből, 1540 február 24-ikén és april 10-ikén Krakóból, május 28-ikán Bécsből, junius 13-ikán Pordenonéból írt jelentései maradtak fönn. *Óváry.* 104—113.

226 Az april 24-iki jegyzéke. *Óváry.* 104.

227 Morone 1539 október 27., 29., november 11., deczember 28. és 1540 január 11-iki jelentései. *Dittrich:* Nuntiaturberichte Giovanni Morone's. 40—83.

228 Az 1540 márczius 16-ikán kelt megbízólevél *Theinernél.* 648.

229 A levelet közli *Theiner.* 648.

230 Augusztus 12-ikéről. *Dittrich.* 183.

231 Ezt említi az államtitkár október 5-iki jegyzékében. (A nápolyi állami levéltárban.)

232 Farnese bíbornok-államtitkár szeptember 19-ikén a bécsi nuntiushoz intézett jegyzékében így szól: «Che l'Ungaria venisse in mano di cotesta regia maestá, mi piaceria sommamenta et la reputario cosa importantíssima per il publico; seben per il bisogno che sua maestá havrá forte di mantener quel regno, li heretici di Germania si troveranno tanto piu insolenti in questa dieta». (Barberini-könyvtár LVI. 150. számú kézirata. f. 150.)

233 Sanchez jelentését (tévesen 1545-re téve) közli *Bucholtz*. IX. 341.

234 Erről már szeptember 22-ikén a Velenczében tartózkodó franczia követnek tudomása volt. (Charriére. I. 441.) Ferdinánd október első napjaiban értesült. *(Óváry*. 116.)

235 Sanchez 1540 szeptember 18, október 9. és 12-iki jelentései Ferdinándhoz a bécsi titkos levéltárban. A bíbornok-államtitkár október 5. és 7-iki jegyzékei a bécsi nuntiushoz. (A nápolyi állami levéltárban. Carte Farnesine.) A magyar főpapokhoz október 3-ikán írt levél fogalmazata a vatikáni levéltárban. Arm. XLI. Vol. 19. n. 864., 865.

236 Morone október 15-iki jelentése. *Óváry*. 116.

237 1540 november 23-ikán kelt levele. *Theiner*. 650.

238 Dátum-nélküli római másolatból közli *Pray*. Epistolae Procerum. II. 95—102.

239 Morone október 15-iki jelentése. *Dittrich*. 216. A király november 6-ikán külön levélben ajánlja Várdayt. *Theiner*. 649.

240 Ferdinánd 1543 október 23., 1546 október 29. és 1548 augusztus 5-ikén a pápához intézett leveleiben Várdayt újból ajánlotta. *Theiner*. 657., 658., 661.

241 1542 május 29-ikén értesíti Ferdinándot elhatározása felől. Arm. XLI. V. 24. n. 446., 452.

242 Medici 1542 augusztus 12., 25., október 2., 6., 18-ikán, Vitello október 6. és 18-ikán, Verallo nuntius szeptember 12., 22., 27-ikén kelt jelentéseit közli *Óváry*. 137—162.

243 *Óváry*. 164.

244 A pápa 1543 julius 15-ikén Ferdinándhoz írt levele. Arm. XLI. V. 27. n. 468.

245 Verallo később, 1542 végén is Ferdinánd kiséretében megjelent a pozsonyi országgyűlésen. Onnan november 16-ikán jelentést küld Rómába. 1543 szeptember 28-ikán szintén Pozsonyból ír Rómába. Ezek a jelentések *Óváry* id. munkájában.

246 Medici protonotarius 1543 augusztus 10., 14., 18., 28., 31., szeptember 15., 18., 24., 28., s október 1., 3., 5., 6-ikán, Savelli szeptember 6., 14., 24., 29. és október 6-ikán kelt jelentéseiket közli *Óváry*. 177—194.

247 Nuntiaturberichte. VIII. 26—32.

248 Ezt Fráter György említi 1547 február 2-ikán Farnese bíbornokhoz írt levelében, a melyből látjuk, hogy neki a bulláknak Ferdinánd kezeihez küldetése felől tudomása nem volt. *Theiner*. II. 659.

249 A május elsején kelt két levél a parmai állami levéltár Farnese-irományai között találtatik, a melyet Kollányi Ferencz jáki apát 1897-ben kutatott át. Martius családi nevét nem ismerjük. V. ö. *Bunyitay:* A váradi püspökség. II. 179.

250 *Pray*. Specimen Hierarchiae. II. 187.

251 Fráter Györgynek 1547 február 2-ikán Farnese és Pucci bíbornokokhoz írt levelei. Amaz *Theinernél*. 659. Ez Pármában.

252 1547 január 12-ikén kelt levele Pármában.

253 Az 1547 május 10-ikén a három főpaphoz együttesen intézett pápai iratot közli *Theiner*. 660.

254 Három bíbornoknak és Bentivoglio Márk Antalnak május havában

Fráter Györgyhöz intézett levelét közli *Károlyi Árpád*. Fráter György levelezése. 156—162.

255 A paripákról említést tesz Gergely pálos-generalis egy későbbi (1549 május 25-ikén kelt) levelében. (*Károlyi.* 184.) A pápa 1548 február 10-ikén köszöni meg az ajándékot. (Vatikáni levéltár. Arm. XLI. V. 41. n. 84.) Fráter Györgynek 1547 október 9-ikén kelt levelét megőrizte a pármai levéltár.

256 Egyebek között folyamodott a visitatio liminum apostolorum kötelezettségétől fölmentésért, a mit 1548 február 10-ikén kapott. Vatikáni levéltár i. h. n. 101.

257 Don Diego Lasso 1548 február 24-iki jelentése. *Druffel.* I. n. 138.

258 A jegyzéket 1541 szeptember 17-iki kelettel közli *Óváry.* 132. A keltezés téves; 1547-re kell azt tenni, mint a 133. lapon közölt utasítás tartalmából kitűnik.

259 Verancsics, ki 1547 októberben Gyulafehérvárt volt, az 1548-ik év első két hónapját Krakóban töltötte, szeptember 20-ikán már ismét ott volt. (Ezt leveleiből tudjuk: Verancsics munkái. VI.) Így tehát római tartózkodása aprilis és augusztus közötti időre teendő.

260 Az utasítás dátum-nélkül *Óvárynál.* 133.

261 Az 1548 október 16-ikán kelt levelet közölte *Katona.* Historia Critica. XXI. 794. Ki van adva: Verancsics munkái. VI. 302.

262 Gergely római pálos-generalis 1549 május 25-iki levele Fráter Györgyhöz. *Károlyi.* 184.

263 Május 25-iki levele ugyanott. 362.

264 *Horváth Mihály:* Kisebb történelmi munkái. IV. 282—283.

265 Fráter György 1551 szeptemberben III. Julius pápához írt (alább idézendő) levelében említi, hogy elődjét fölkérte volt a keresztény hatalmak segítségének kieszközlésére. Ágoston atya, mint alább látni fogjuk, a conclave alatt érkezett Rómába.

266 A dátum-nélküli levelet közli *Óváry.* 201.

267 A márczius 9-ikén kelt két pápai irat a vatikáni levéltárban. Arm. XLI. V. 55. n. 145., 146.

268 Erről május 17-ikén Fráter György tesz említést, Farnese bíbornokhoz intézett levelében. Parmában.

269 A pápa szeptember 1-én köszöni meg Izabellának a levelet. Vatikáni levéltár. Arm. XLI. V. 61. n. 747.

270 1550 julius 20. és október 10-ikén kelt pápai brévét ugyanott. n. 608., 696. Az előbbit közli *Károlyi.* 253.

271 Ezt egy dátum-nélküli jegyzékből tudjuk, a mely egy meg nem nevezett küldötthöz van intézve, ki Fráter Györgygyel találkozandó volt. Erre vonatkozó része így hangzott: «Havendo Nostro Signore inteso il desiderio di monsignor lo reverendissimo vescovo di Varadino, Sua Santitá si contenta di darli il governo di Loreto et la cittá di Recanati, con tante entrate quante porteranno 40 o 50 mila ducati». A dátum megállapítására támpontot nyujt a jegyzék azon része, a melyben Fráter György fölhivatik, hogy az 1550 végén újból összehivott trienti zsinatra Erdély részéről egy főpapot vagy hittudóst küldjön. A jegyzék (melyet *Óváry* 200. közöl), sajnos, az egyetlen történeti emlék, mely erről az ügyről ismeretes.

272 A pápához írt levelet kiadta *Pray.* Epistolae Procerum. II. 290—297.; a bíbornoki testülethez intézettet *Károlyi.* 279—281.

273 1551 julius 31-iki jelentése. *Theiner*. II. 10.

274 *Károlyi*. 266--268.

275 *Baronius*. Annales. XXI. 6. 1551. n. 71.

276 A császárhoz intézettet kiadta *Károlyi*. 329. A pápához intézettet Martinengo november 7-iki jelentéséhez mellékelve küldte Rómába. *Theiner*. II. 28.

277 *Baronius*. i. h.

278 Az 1549 január 27-ikén kelt leirat fogalmazat a bécsi titkos levéltárban.

279 A levél aláírása így szól: «Prelati, barones et nobiles regni Hungarie Posonii existentes, fideles sacre regie maiestatis». Eredetije, mely 24 pecséttel van ellátva, a vatikáni levéltárban. Kiadta *Theiner*. I. 663.

280 Az 1550 aprilis 20-ikán kelt királyi rendeletet, mely utiköltségei utalványozásáról rendelkezik, kiadta *Pray*. Specimen Hierarchiae. II. 358.

281 Ezt a királyi követ, Don Diego Lasso jelenti Ferdinándnak. *Druffel*. Beiträge zur deutschen Reichsgeschichte. I. (München, 1873.) n. 442.

282 A consistorialis jegyzőkönyvekben.

283 Az ez ügyben 1550 junius 21-ikén Ferdinándhoz intézett pápai brévé. Arm. 41. V. 56. n. 571.

284 1550 október 3-ikán kelt levelét kiadta *Theiner*. II. 8.

285 E helyen az előzmények bővebb elbeszélésébe nem bocsátkozhatunk; azok úgy is föltalálhatók a magyar történelem minden kézikönyvében.

286 Az 1552 január 2-ikán kelt emlékirat a zágrábi püspök és Ferdinánd római követe részére adott instructio formájában van kiállítva. Kiadta *Bucholtz*. IX. 589—606. (Tévesen julius 2-ikáról keltezve.) A zágrábi püspök részére 1552 januárius 5-ikén kiállított ajánlólevelek a bécsi levéltárban.

287 A föloldozás ad cautelam akkor szokott megadatni, a mikor kétséges, vajjon a föloldozott az egyházi büntetéseket magára vonta-e, vagy nem?

288 Don Diego Lasso 1552 február 1-én kelt jelentése. *Druffel*. II. 959.

289 *Bucholtz* IX. 30. *Batthyányi*: Series episcoporum Chanadensium. 139.

290 Don Diego Lasso február 14-iki jelentése. *Druffel*. II. 984. n. A consistorium-ülésről följegyzés: Acta Consistorialia, a Corsini-könyvtár 40. G. 12. jelezetű kéziratában. f. 92.

291 Martinengo február 19-iki jelentése. *Theiner*. II. 31.

292 Don Diego Lasso márczius 19-iki jelentése Bécsben.

293 Martinengo márczius 7-iki jelentése. Nuntiatura Germaniae. V. 63. f. 52. Don Diego Lasso márczius 9-iki jelentése. *Druffel*. II. 1083. sz.

294 Don Diego Lasso 1552 márczius 19., 25. és aprilis 2-iki jelentései. *Druffel*. II. 1141., 1174., 1202. sz.

295 A vatikáni levéltárban (Archivum Castri S. Angeli. Arm. 5. capsa 6. n. 19.) egy kötet tartalmazza a Martinengo által összegyüjtött periratokat. Ferdinánd római ügyészének vádirata. f. 6.

296 Ugyanott. f. 16.

297 Ugyanott. f. 3.

298 Ugyanott. f. 35.

299 Jonas május 18-iki fölterjesztése. *Bucholtz*. IX. 585.

300 *Theiner*. II. 40.

301 Martinengo junius 25-iki jelentése. Nuntiatura Germaniae. V. 63. f. 92.

302 1552 julius 27-ikén. Vatikáni kézirat. f. 9.

303 1553 február 7-ikén. Jegyzőkönyvi följegyzés ugyanott. f. 35.

304 Márczius 3., 6. és 8-ikáról jegyzőkönyvi följegyzések és az idézőirat szövege ugyanott. f. 35. és 56.

305 Márczius 14—21-iki jegyzőkönyvi följegyzések és a márczius 15—22-ikén végzett kihallgatásokról fölvett jegyzőkönyvek ugyanott. f. 36., 168—201., 212—216.

306 Ugyanott. f. 36., 202., 217., 226.

307 Ugyanott. 36., 196—287.

308 Martinengo 1553 aprilis 6-iki jelentése. Nuntiatura Germaniae. V. 63. f. 169.

309 Jegyzőkönyvi följegyzés. i. h. f. 37.

310 Ugyanott. f. 268., 288.

311 A Brodenarius által fölvett jegyzőkönyvek a bécsi levéltárban.

312 1554 julius 7., augusztus 15., 18., 19-iki jegyzőkönyvi följegyzések. Ugyanott. f. 38.

313 Az itélet szövegét közli *Bucholtz*. IX. 611.

314 1553 deczember 12-ikén neveztetett ki, 1554 február 7-ikén foglalta el állomását, a melyről Martinengo ugyanakkor távozott.

315 A bécsi nuntiushoz 1554 szeptember 11-ikén írja: «Ad nominationem ... regis, decem per eum nominatos in episcopos instituimus». A királyhoz szeptember 22-ikén: «Ungariae episcopos, nuper per nos ad tuae maiestatis nominationem institutos». (Arm. XLI. V. 72. n. 572.)

316 1554 szeptember 22-ikén a királyhoz és a nuntiushoz intézett brévét ugyanott. n. 572—574.

317 A nuntiusnak 1554 október 8-ikán Jonas osztrák alkanczellárhoz intézett levele a bécsi titkos levéltárban.

318 1555 april 3-ikán. Delfino jelentései, sajnos, elvesztek, kivéve néhányat, a melyeket 1554 junius havában Augsburgból írt Rómába. *Steinherz*. Nuntiaturberichte aus Deutschland. 1560—1572. I. Bevezetés. XXXIII.

319 1555 julius 10-ikén. Ugyanott.

320 1555 augusztus 8-ikán. Ugyanott.

321 Sajnos, jelentéseiből csak hat darab ismeretes, a melyeket 1556 márczius 15. és julius 20-ika között írt. Ezek a spanyol királyi levéltárban vannak meg és nincsenek közzétéve. *Steinherz*. i. h.

322 Don Diego Lasso 1556 április 14-iöi jelentése a bécsi levéltárban. — A zágrábi püspöknek 1556 aprilis 28-ikán Rómából Nádasdy Tamáshoz intézett levele. *Pray*. Epistolae. III. 85.

323 *Steinherz*. i. h. Érdekesek Batthyányi Ferencznek 1556 julius 17-ikén és Gregoriancz győri püspöknek október 3-ikán kelt levelei. *Pray*. i. m. III. 97., 101.

324 Érdekes részleteket tartalmaz Verancsics 1558 augusztus 5-iki levele. Ugyanott. 134.

325 1558 szeptember 12-ikén. Verancsics munkái. VII. 235.

326 1558 deczember 5-ikén hozzá írt levele. Ugyanott. 287.

327 1559 julius 18. és 26-ikán Miksa cseh királynak, julius 19-ikén Oláh esztergomi érseknek, augusztus 16-ikán a nádornak írt levelei: Verancsics munkái. VIII. 46., 48., 56. XII. 333.

328 Hosius 1560 május 2-iki jelentése. *Steinherz:* Nuntiaturberichte. I. 15.

329 Ezen kettős irányban kifejtett tevékenységének ismertetése nem tartozik munkám keretébe. Azt kimerítően tárgyalja *Steinherz* i. m. bevezetésében.

330 Hosius 1560 május 30-iki jelentése. *Theiner.* Monumenta Poloniae. II. 605. Hosius megérkezése előtt Verancsics a magyar püspökök megerősítését Morone bíbornok útján szorgalmazta. 1560 február 17-iki levele: Verancsics munkái. VIII. 142.

331 Hosius julius 31-iki jelentése. *Steinherz.* 77.

332 Augusztus 30-ikán. Ugyanott. 109.

333 Egykorú irat (dátum-nélküli) a vatikáni levéltárban. Arm. LXIV. n. 7.

334 Október 29-iki jelentése. *Steinherz.* 149.

335 Hosius 1561 márczius 31-iki jelentése. 236.

336 Hosius aprilis 2-iki jelentése. i. h. 338. A spanyol király bécsi követének junius 18-iki jelentése. Magyar országgyűlési emlékek. IV, 386.

337 A spanyol követ augusztus 20-iki jelentése ugyanott. 387.

338 Delfino 1561 szeptember 25-iki jelentése. *Steinherz.* I. 310.

339 Nuntiaturberichte. 318.

340 Ugyanott. Bevezetés. LVIII.

341 Ferdinánd 1561 október 14 iki levele ugyanott. 315—318.

342 A deczember 10-ikén kelt pápai irat ugyanott. 329.

343 *Kovachich.* Scriptores minores. I. 128. Archiv für Kunde Österreichischer Geschichtsquellen. XXII. 433.

344 Ezt Brodarics István, váczi püspöknek 1533 julius 5-ikén a pápához intézett leveléből tudjuk. *Theiner.* 622.

345 *Friedensburg.* II. 58.

346 Aleander 1538 november 11-iki jelentése. *Friedensburg.* III. 240.

347 Az esztergomi és a kalocsai érsekekhez intézett meghivóiratok: Armarium XLI. t. 24. f. 632.

348 Az érsek 1542 deczember 13-ikán és a király deczember 18-ikán kelt levelei a vatikáni levéltárban.

349 *Theiner.* I. 651.

350 A királyi irat: *Hevenesy* kézirati gyüjteményében a budapesti egyetem könyvtárában. LXI. 201.

351 A zsinat naplóiban és irományaiban magyar főpap nevével nem találkozunk.

352 Ferdinándnak 1551 október 31-ikén a zágrábi és bécsi püspökökhöz Trienbe és 1552 április 26-ikán az előbbihez ugyanoda írt levelei a bécsi levéltárban. Egy 1552 július 10-iki iratból (ugyanott) tudjuk, hogy akkor a zágrábi püspök már Bécsben volt.

353 Massarelli Angelo telesei püspök zsinati titkár naplója. Kiadta *Theiner.* Acta genuisa ss. concilii Tridentini. I. 503.

354 Ugyanott. 527.

355 Ugyanott. 563.

356 Ugyanott. 591.

357 Ugyanott. 637.

358 Ugyanott. 653., 660.

359 Ugyanott. 653--658.

360 Ugyanott. 660.

361 Hosius april 29-ikén jelenti, hogy Gregoriancz és Draskovics vannak zsinati követekül kiszemelve. (I. h. 252.) Oláh Miklósnak 1562 január 1-én Bornemissza nyitra püspökhöz intézett leveléből tudjuk, hogy Draskovics a főpapok értekezletén választatott meg zsinati követül. (Eredetije a M. N. Múzeum 347 folio latin jelezetű kéziratában.)

362 Az ajánlatokról szóló kimutatást közöl *Péterffy*. II. 133.

363 Delfino augusztus 19. és 21-iki jelentései. i. m. 292., 298.

364 Delfino szeptember 18-iki jelentése. 308.

365 Delfino szeptember 28-iki jelentése. 310.

366 Delfino deczember 9-iki jelentése. 340.

367 Ezt Oláh Miklósnak Bornemiszához intézett, már idézett leveléből tudjuk. 1561 deczember 9-ikén a király meghagyja Draskovicsnak, hogy haladék nélkül keljen útra, be nem várva a csanádi és knini püspököket. Nuntiaturberichte. 339.

368 Erről Oláh Miklós értesíti Bornemiszát az idézett levélben. — A két püspök, mint 1562 april 4-ikén kelt levelökből tudjuk, a költség elégtelensége miatt nélkülözéseknek volt Trientben kitéve. A levél az idézett múzeumi kéziratban.

369 Ezen utasítás nincs meg. De megvan Borromeo bíbornok-államtitkárnak junius 28-ikán az Antwerpenben működő nuntiushoz intézett levele, a melyben a Hosiushoz küldött utasításról említést tesz a Litterae Principum. V. 22.

370 Delfino 1561 julius 22-iki jelentése. 280—2.

371 Borromeo bíbornok augusztus 9-iki utasítása. 290.

372 Arco 1561 augusztus 16-iki jelentése. *Sickel*. 212.

373 Arco augusztus 23-iki jelentése. *Sickel*: 212.

374 Nuntiaturberichte. 292.

375 *Sickel*. 217—220.

376 Nuntiaturberichte. 291.

377 E helyen nem lehet föladatom a trienti zsinat müködésének összes mozzanataira kiterjeszkedni; arra kell szorítkoznom, hogy a magyar király és a magyar főpapok képviselőinek tevékenységét a zsinaton ismertessem. Erre már 1863-ban tettem kísérletet: «A magyar főpapok a trienti zsinaton» czimű, a Magyar Sion füzeteiben megjelent értekezésemben, a melyhez forrásul szolgált: a M. N. Múzeum könyvtárában 1444. fol. jelzettel őrzött, 816 lapra terjedő XVIII. századbeli kézirat, ily czímmel: «Draskovics Georgii episcopi Quinque-ecclesiensis et caesarei in concilio Tridentino oratoris litterae». Azóta ezeknek a leveleknek nagy részét a bécsi titkos levéltárban őrzött eredeti példányokból, sok más nagybecsű okirattal, közzétette *Sickel*: «Zur Geschichte des Concils von Trient. 1559—1563». A Sickel által közlött darabokat az ő munkájára utalva, a többieket a múzeumi kéziratból római számokkal jelezve közlöm. A deczember 10-iki királyi leirat az I. sz. alatt áll.

378 1561 január 20-ikán kelt jelentése Ferdinándhoz. II. sz.

379 Az államtitkár 1561 január 31-iki jegyzéke. Nuntiatura Germaniae 16. f. 204. t.

380 Draskovicsnak január 21-ikén Nádasdy Tamáshoz intézett levele. *Koller*. VI. 149.

381 Február 3-iki jelentése. Ugyanott. 268.

382 1561 január 26-iki jelentése. *Sickel.* 265.

383 A két császári követ február 16-ikán Ferdinándhoz írt levélben fölemlítette, hogy Draskovicsnak külön utasítással kelle birni. A császár márczius 1-én azt válaszolja, hogy az fölösleges. *Sickel.* 271.

384 *Sickel.* 252—260.

385 XI. sz. Kiadta *Le Plat.* V. 23.

386 XII. sz. V. ö. *Sickel.* 270.

387 A követek február 17-iki jelentése. XIV. *Sickel.* 269.

388 *Pallavicini.* L. XV. c. XX. n. 11—13. p. 283., 4.

389 Az 1562 január 1-énk elt megbízó-irat Hevenesy kéziratgyüjteményében. XVII. 263. Draskovics beszédét közlik: *Péterffy.* II. 426. *Sámuelfy.* 65. *Koller.* VI. 156.

390 *Pallavicini.* L. XV. c. XXI. 1., 2. Ferdinánd követeinek márcz. 3-ikán kelt jelentése. XXII. sz.

391 *Sickel.* 276.

392 A márczius 6-ikán kelt irat XXV. sz.

393 Articuli 11 Martii Patribus propositi de instituenda reformatione XXXIII. sz.

394 Márczius 23-iki jelentés. XXXVII. sz.

395 *Sickel.* 291.

396 Két megbízó-levelet hoztak magukkal; az egyik az ország összes főpapjai és papsága, a másik az esztergomi érsek és suffraganeus-püspökei nevében, mindkettő Nagy-Szombatban 1562 január 14-ikén volt kiállítva. Közli *Le Plat.* V. 138., 139.

397 A beszédet közli: *Sámuelfy.* 8—14. és *Le Plat.* V. 140—146.

398 *Pallavicini.* L. XVI. c. II. n. 6.

399 *Sámuelfy.* 14.

400 A beszédet egész terjedelmében közli *Koller.* VI. 168—183. Azonban kétségtelen, hogy azt nem egészen úgy mondotta el a zsinaton, a mint később közzététel czéljából megírta. Ki van hagyva belőle az a rész, a mely a főpapi székek betöltése tekintetében elhatalmasodott visszaélésekről szól s a melyet utóbb a királylyal (alább tárgyalandó) jelentésében ő maga szóról-szóra közölt. Massarelli zsinati titkár följegyzései lényegesen eltérnek a nyomtatott szövegtől. Szerinte a következőket mondotta: Mindenekelőtt el kell hárítani azon akadályokat, melyeket a római curia és a világi fejedelmek gördítenek a főpapok elé residentia-kötelességök teljesítése tekintetében; az angol királynénál közben kell járni, hogy a fogságban tartott főpapokat bocsássa szabadon; a török rabságban sínlődő hívekért imádkozni kell; a residentia-törvény megtartását akadályozzák a nagyravágyás, a birvágy, az érzékiség, a melyek több főpapot arra késztetnek, hogy világi ügyekbe, üzletekbe elegyednek; a pápa ne engedje, hogy olyan sok püspök tartózkodjék Rómában, mint jelenleg, a mikor hír szerint hetvenen vannak ott: azon főpapokat, kik kötelességüket teljesítik, jutalmazni, azokat, a kik megszegik, büntetni kell; nem szabad méltatlanokat, azért mert jó szakácsok vagy lovászok voltak, főpapi méltóságra előmozditani; czélszerű volna, hogy a püspökök fölszentelésök alkalmával esküvel kötelezzék magukat residentia-tartására; királya nevében kéri azon kérdés eldöntését: vajjon a residentiára isteni vagy emberi törvény kötelezi a főpapokat? *Theiner.* I. 706.

401 Az 1562 april 28-ikán kelt jegyzék Nuntiatura Germaniae. V. 16 f. 214.
402 A május 16-ikán kelt okirat a bécsi titkos levéltárban.
403 Május 29-iki levelét közli *Bucholtz*. VIII. 445.
404 *Sickel*. 325.
405 Draskovics junius 16-ikán Seld császári alkanczellárhoz intézett levele ugyanott.
406 Ugyanott. 710.
407 Ugyanott. 711.
408 Ferdinánd május 22-iki iratát közli *Sickel*. 313. A reform-javaslatot *Le Plat*. V. 232—259.
409 Május 29-iki jelentésöket közli *Sickel*. 320.
410 Junius 3-ikán az értekezletben a zsinat elnökei javasolták, hogy másnap a végzések alkotása a következő ülésre halasztassék. A pécsi püspök ekkor fölszólalt. «Dixit habendas esse gratias legatis eo quod sub dogmatibus cadat residentia, si jam non cadat super reformatione». (?) A másnap tartott nyilvános ülésen a csanádi és knini püspökök a halasztás mellett szavaztak: «ita tamen ut capitulum detruncatum de residentia restituatur». (?) *Theiner*. I. 722. II. 2.
411 A követek junius 14-iki jelentése, Ferdinándnak junius 29-ikén a legátusokhoz intézett levele. Múzeumi kézirat. LXXXIII. C. CI. sz.
412 *Theiner*. II. 6.
413 Junius 23-iki jelentése. *Sickel*. 337.
414 Arco grófnak julius 8-ikán Draskovicshoz intézett levele a múzeumi kéziratban. CVIII. sz.
415 *Martene*. 1271.
416 Draskovics julius 7-iki jelentése. Múzeumi kézirat. XCVI. sz.
417 Julius 9-ikén és 14-ikén. *Theiner*. II. 49., 54.
418 Ez a nyilatkozat a zsinat kánonjai közé iktattatott.
419 Junius 29-ikén követeihez intézett levele. *Sickel*. 341.
420 *Pallavicini*. L. XVII. c. X. n. 2. *Sarpi*. L. VI. p. 45.
421 Sessio XXI. Decretum de reformatione.
422 Ferdinánd julius 2-ikán Dudicshoz intézett levele a bécsi titkos levéltárban. *Sickel*. 361.
423 *Sámuelfy*. 15—28., 45. *Le Plat*. I. 447—460.
424 Augusztus 6-ikán Draskovics szólott e tárgyhoz. *Theiner*. 575.
425 Draskovicsnak és társainak julius 27. és augusztus 11-ikén kelt jelentései. *Sickel*. 322. Múzeumi kézirat. CXIX. *Pallavicini*. L. XVII. c. XIV. n. 11.
426 *Theiner*. II. 89., 94.
427 *Koller*. VI. 184—190. *Theiner*. II. 94.
428 *Pallavicini*. L. XVIII. c. IV. n. 22. *Sarpi*. 576.
429 Ez nem maaradt fönn.
430 *Sámuelfy*. 32—49.
431 V. ö. *Theiner*. II. 89., 94., 99., 113., 577—585.
432 Draskovicsnak szeptember 8. és 18-ikán kelt jelentései, szept. 18-ikán Miksa királyhoz és Károly főherczeghez írt levele. *Sickel*. 373., 378. Múzeumi kézírat. CXXX.
433 Ferdinánd augusztus 12. és szeptember 4-iki levelei. *Sickel*. 368., 372.
434 Szeptember 12. és 14-ikén. *Theiner*. II. 125., 126.

435 Draskovics szeptember 18-iki jelentése. *Sickel.* 382.

436 *Theiner.* II. 590.

437 Ugyanott. 187.

438 Sessio XXIII. cap. 3.

439 *Sámuelfy.* 55–62. *Le Plat.* V. 622—629. A Massarelli-napló szerint ez a beszéd 1563 január 12-ikén tartatott. *Theiner.* II. 228.

440 *Theiner.* II. 637.

441 Múzeumi kézirat. CLXXXVI. sz.

442 «De sanctissimi domini nostri optima mente neminem hactenus subdubitasse audivi.»

443 1563 február 2-ikán. *Sickel.* 427—430.

444 A február 22-ikén kelt emlékiratot közli *Sickel.* 442—445.

445 *Bucholtz.* VIII. 525—538.

446 Az ő és követtársai eljárásának szabályozására márczius 3. és 23-ikán kelt leirataiban adta meg utasításait. *Sickel.* 446—465.

447 Draskovics és Thun márczius 28., april 16-iki jelentései. Ugyanott. 483., 487.

448 April 12-ikén Miksa királyhoz írt levele ugyanott. 490.

449 A május 21-iki jelentésben beszéli el ezt az esetet Draskovics. Ugyanott. 510.

450 Ezután két szójáték következik: «Ita in curia fit magna incuria, et sanctitas sua nescio in hoc quam sancte agat».

451 *Theiner.* II. 285., 656., 659.

452 Ezt Dudics mondja el 1563 junius 13-ikán Ferdinándhoz írt levelében. Bucholtz. IX. 693.

453 Dudics időközben a knini püspökségről a csanádira helyeztetett át.

454 A május 25-iki iratot közli ugyanott. 694—698.

455 A föntebb idézett levélben.

456 Ferdinánd junius 19-iki levelét közli *Sickel.* 541.

457 Dudics közléseiről julius 26-ikán fölvett jegyzék. *Sickel.* 564.

458 A prágai érsek és a pécsi püspök augusztus 3-iki jelentése, mellékletekkel. *Sickel.* 571—575.

459 Augusztus 23-ikán. *Sickel.* 585.

460 Szeptember 2-ikán kelt jelentésők ugyanott. 586.

461 *Theiner.* II. 414.

462 Szeptember 22. és október 19-iki jelentései. *Sickel* 385., 392. Múzeumi kézirat. CLVII. sz.

463 *Sickel.* 625. Ugyanő kimutatja, hogy ez a fordulat Delfino műve volt. Ugyanott. 628.

464 Eredetije a bécsi titkos levéltárban.

465 *Koller.* Historia episcopatus Quinqueecclesiensis. VI. 46. A megbízó iratot, a melyet az esztergomi érsektől és a többi főpapoktól kapott, nem ismerjük.

466 A meghivóiratot közli *Péterffy.* II. 151.

467 1564. márczius 8-ikán: «Non son mancato di premonir l'arcivescovo di Strigonia con gl'altri prelati d'Ungheria accioche in quest' atto che vogliono fare di deliberare... di celebrar la sinodo provinciale non debbano uscire dal stilo della catolicitá... Perquesto lor motivo nasce solo da desiderio che hanno

l'osservanza dei decreti del concilio di Trento et sono tutti buoni et cattolici prelati, parmi che procederanno canonicamente».

468 Ezt egy későbbi, 1572. október 26-ikán kelt nuntiusi jelentésből tudjuk.

469 Az államtitkár 1564. április 24 iki jegyzéke. Nuntiatura Germaniae. Vol. 4. f. 391. — A két főpap áthelyezésénél a királyi kegyúri jogok tekintetében nehézséget a szent-széknél nem támasztottak; csak azt kívánták, hogy az áthelyezett püspökök újból a hitvallást tegyék le, a mit Draskovicstól kivételesen nem kívántak, mivel a trienti zsinat végzéseit imént aláírta volt. Erről az ügyről szólnak az államtitkár éppen idézett jegyzékei, továbbá Delfino nuntius márczius 15. és április 13-iki jelentései Nuntiatura G. V. 66. f. 122, 167, végre Arco gróf márczius 4-iki jelentése. Oklevéltár a kegyúri jog történetéhez. 102.

470 «Acta et constitutiones diocesanae synodi Jauriensis» czím alatt Prágában 1579-ben jelentek meg a szombathelyi zsinat végzései.

471 1564. január 6-ikán Nuntiatura Germaniae. V. 66. f. 74.

472 *Bucholtz.* VIII. 680.

473 Közli *Péterffy*. Sacra Concilia. II. 157.

474 1564. június 14-én. Ugyanott. 159.

475 Delfino 1564. július 13-iki jelentése. Nuntiatura Germaniae. V. 66. f. 228.

476 Ezt tudjuk az 1564. szeptember 2-ikán Nagyszombat városához intézett királyi rendeletéből. *Katona.* XXIV. 15.

477 *Bucholtz.* VIII. 686.

478 A levél ugyanott. 9.

479 Arco gróf 1565. februárius 17-iki jelentése a bécsi titkos levéltárban.

480 Az 1565. november 11-én kelt királyi adományozó oklevél a magyar országos levéltárban, a térítvény egykorú másolata a bécsi állami levéltárban.

481 November 16-ikán kelt fölterjesztésök a bécsi állami levéltárban.

482 Delfino 1570 tavaszán azzal az indokolással, hogy Rómában nem tud megélni, engedélyt kapott, hogy távozhassék. Ekkor Győrbe ment, a hol azonban helyzete tarthatatlan volt; már 1571. márczius végén Prágában a császári udvarnál megjelent, a hol bejelenté lemondását, 1571. május 2-ikán kelt királyi rendelet a magyar kamarát a javadalom átvételére utasítja. (Az országos levéltárban.) Május 23-ikán értesíti erről Miksa a pápát. (*Schwartz,* Der Briefwechsel des Kaisers Maximilian II. mit Papst Piust V. 174.

483 1565 november 17-iki jegyzékében. Egyebek között a papok házassága ügyében fölemlíti, hogy a pápa «essendo tuttavia ambigua di quel che debba fare», határozottan nem nyilatkozott. Nuntiatura Germaniae. V. 4. f. 454.

484 Arco 1566. január 12-iki jelentése. *Schwartz.* 3.

485 Január 23-ikán a császárhoz intézett levele ugyanott. 6.

486 V. Pius április 6., május 15. és július 12-iki levelei ugyanott. 21—33. Arco gróf április 6-iki jelentése a bécsi állami levéltárban.

487 Biglia augusztus 15-iki jelentése szerint Miksa úgy nyilatkozott, hogy azok a várak «saranno sempre chiamate le fortezze della Santita' Sua e in specie nomino quella di Canissa come piu importante delle altre». (Biglia 1568. és 1569-ik évi jelentései Visconti-Venosta könyvtárában, másolataik a római osztrák történeti intézetben.)

488 «Essendosi principiato con la dedicatione al suo nome la fortezza che si chiama Papa la quale oltra che e' in beneficio della Christianitá, sará ancora

memoria che sia edificata dalli danari di Sua Santita!» Biglia 1569. márcz. 25-iki jelentése ugyanott.

489 1566. február 11-ikén. *Péterffy*. II. 145.

490 A bíbornok-államtitkárnak 1566. május 11-ikén kelt' levelében olvassuk «Gratissimum fuit sanctissimo domino nostro ex vestris litteris intelligere, quod perlibenter reverendum patrem fratrem Antonium de Grosupto, sue sanctitatis nomine cum litteris istuc missum, audieritis; quam ejus voluptatem auxit id quod scribitis, vos et vestra sponte jam antea conates efficere, ut decretis concilii Tridentini satisfiat». Vatikáni levéltár. Arm. LIV. V. 7. f. 405. — A pápai küldöttnek 1566. augusztus 21. és szeptember 29-ikén Bécsből Verancsicshoz és ennek okt. 8-ikán hozzá intézett levelei: Verancsics munkái. IX. 178—182.

491 1566. szeptember 18. és október 15-ikén a győri táborból írt levelei; Nuntiatura Germaniae. V. 66. f. 322.

492 Mikor utazott Pozsonyba, biztosan meg nem állapíthatjuk. Június 17-ikén még Bécsből, július 2-ikán már Pozsonyból küld jelentést Rómába.

493 1567. július 2-ikán Pozsonyból Rómába küldött jelentése, a melyben szándékait előterjeszti, nincs meg; csak a válasz, a melyet július 19-ikén a bíbornok-államtitkár intézett hozzá: «Si é inteso per l'ultima di vossignoria di 2 del presente l'arrivo suo in Possonio et il ragionamento havuto con sua maestá sopra la guirisdizione di vescovi Ungari et della provisione che pensava; fare per levar i predicatori heretici in quel regno. Piaccia al signor Dio di far essequire questi pensieri santi di sua maestá». Nuntiatura Germaniae. V. 67. f. 40.

494 1567. július 15-kén Pozsonyból Commendone bíbornokhoz írt levele. Nuntiatura Germaniae V. 66. f. 364. — Július 16-án Morone bíbornokhoz írt levele a Vatikáni könyvtárban. Cod. Vatic. 6408. f. 194.

495 1568. április 8-iki jelentése tanuskodik erről. (Visconti-Venosta gyüjteményben.)

496 Az 1567. szeptember 6-iki jegyzék. Nuntiatura Germaniae. V. 67. f. 49.

497 1568. április 8-iki jelentése.

498 1568. februárius 18-iki jelentése.

499 1569. augusztus 12-iki jelentése.

500 Az 1568. október 10-ikén kelt pápai irat a vatikáni levéltárban. Arm. XL. V. 27. f. 193.

501 1568. november 11. és 1569. január 11-iki kelettel az esztergomi, egri, győri egyházmegyék állapotáról szóló jegyzetek a vatikáni levéltárban. Arm. LXIV. V. 11. f. n. 133., 134.

502 A bíbornok-államtitkárnak 1567. augusztus 9. és 16-ikán Bigliához intézett jegyzékei (Nuntiatura Germaniae V. 67. f. 43., 45.), a két nuntiushoz intézett utasításai (Vatikáni levéltár, Varia Politicorum. V. 81. f. 850., 854.), a consistoriumi végzés: Acta Consistoriolia Corsini-könyvtár 40. G. 12. jelezetű kézirata. f. 88.

503 Biglia 1567. május 8. és július 15-ikén Commendohoz írt levelei. Nuntiatura Germaniae. V. 66. f. 358., 364.

504 1568. szeptember 13., 1569. február 18. és 25-iki jelentései.

505 Tanúskodnak erről levelei, melyeket Morone, Hosius, Delfino, Commendone bíbornokokhoz (kik előbb nuntiusok voltak) és Grosupto Antal pápai küldötthöz intézett. Verancsics munkái VIII—XII. köteteiben.

506 «Quicquid in eiusdem pacis negotio confectum sit ex sententia, id imprimis sanctitati vestrae deferendum est; per cuius vicariam anthoritatem suam dominus Deus tantum gratiae mihi et collegis meis concesserit»... Ugyanott. IX. 230.

507 A pápához 1568. július 12-ikén intézett levele és a nevezett bíbornokoknak szeptember és október hó folyamán írt válaszai. Ugyanott. 230—257.

508 1569. szeptember 17-ikén. Ugyanott. 309—311.

509 1570. január 12-ikén. Ugyanott. X. 33.

510 *Pierling*. 89.

511 1571. május 24-ikén Miksához intézett levele. *Schwarz*. 174.

512 A június 5-ikén kelt utasítás a vatikáni levéltárban. Varia Politicorum. Vol. 81. f. 458.

513 Július 20-ikán Miksához intézett levele. *Schwarz*. 183.

514 Commendone 1571. október 23-iki jelentése. Nuntiatura Germaniae. V. 68. f. 40.

515 Az 1571. deczember 17-ikén kelt pápai iratot közli *Schwarz*. 192.

516 1572. január 15-ikén kelt mentegetődző irata ugyanott. 196. Delfino márczius 25-iki jelentése a vatikáni levéltárban.

517 Érdekes erre vonatkozólag az, a mit Miksa 1566 május 11-ikén római követének ír: «Quod autem nonnulli summo pontifici tam praeclara polliceantur, ita ut suae sanctitati etiam contra illum nihil prorsus subsidii collatum fuisse, nisi nobis res foret cum ipso Turcorum principe: id tribuendum est temporis et hominum illorum iniquitati». (A bécsi titkos levéltárban.)

518 Az államtitkár 1570. augusztus 19. és szeptembere 23-iki jegyzékei. Nuntiatura Germaniae. V. 67. f. 137., 165.

519 1571. július 5-ikén. Arm. 44. V. 19, u. 457.

520 A nuntius 1571. szeptember 7 és 1573. január 16-án kelt jelentései. Nuntiatura Germaniae. V. 64. f. 40. V. 70. f. 18.

521 1572. január 23-ikán. *Theiner*. Annales ecclesiastici. I. 4.

522 1571. augusztus 21-ikén az esztergomi káptalanhoz intézett levele. Magyar Sion. IV. 284.

523 1571. október 1-én kelt jelentése. — Nuntiatura Germaniae. Vol. 64. f. 48.

524 *Theiner*, i. h. 35.

525 Ugyanott. 36.

526 A beszéd nyomtatott példányát Veres Endre a római Barberini könyvtárban (VII. 103) fedezte fel.

527 Arm. 3. Vol. 113. f. 107.

528 1572. deczember 29-ikén a fejedelemhez és Forgáchhoz intézett levelek. Ugyanott. 36., 37.

529 Hazatérte után 1573. június 21-én Galli Ptolomeus bíbornok-államtitkárhoz intézett levele. Ugyanott. 128.

530 1573 január 16-ikán. Nuntiatura Germaniae. V. 70. f. 18.

531 Az 1574. márczius 6-án kelt ajánlólevél *Theinernél*. 272.

532 1574. szeptember 14-én. Ugyanott. 273.

533 Acta in congregatione rerum Germanicarum, 12 Augusti 1574. I. 221. jelezetű Borghese-kézirat. f. 44.

534 1574. szeptember 17., október 8. és 24-diki jelentései. Nuntiatura Germaniae. V. 71. f. 442., 481., 504.

535 1575. február 20-án. Arm. 44. V. 22. f. 32.

536 Báthory 1575. márczius 28-diki levelét és a pápa október 15-diki válasziratát kiadta Theiner III. 88.

537 Mindez a szent-szék levelezésében gyakran talál kifejezést; legszabatosabban abban az utasításban, a melyet 1576. április 26-án a Miksához küldött Morone bíbornok kapott. *Hansen*. II. 24.

538 Követsége történetét és irományait *Hansen* II. kötete tartalmazza. 1—192.

539 Ezen nevezetes utasítás ugyanott. 87.

540 A pápai nuntius jelentéseit közrebocsátotta *Wiesztowski* ily czimü könyvében: «Vincent Lauro évéque de Mondovi nonce apostoliqui en Pologne et ses dépeches inedits au cardinal de Come. Varsovié. 1887.»

541 L. e sorok írójától: «Az első magyar jezsuita» czímű értekezést a Katholikus Szemle 1887. évf.

542 1576. július 5-én. *Theiner*. II. 206.

543 Ugyanott. 208.

544 1576. november 21-én értesíti erről Báthoryt. Ugyanott. 209.

545 A nápolyi érsek jelentése 1577. január 12-én. Nuntiatura Germaniae. V. 74. f. 16.

546 1577. januárius 15-én. Ugyanott. f. 35.

547 Delfino februárius 2-diki jelentése. f. 55.

548 Ez az előterjesztés: Nuntiatura Poloniae. V. 12. f. 8.

549 Lauro 1577. május 10-ikén a bíbornok-államtitkárhoz és Delfino nuntiushoz intézett levelei. Ugyanott. f. 21—3.

550 Delfino június 1-én Laurohoz intézett levele. Ugyanott. f. 48.

551 Lauro 1578. január 13-ikán Delfinóhoz intézett levelében szól erről. Ugyanott. f. 86.

552 «Col qual porto (Koppenhága) haveria il re il dominio di tutto il mar Baltico et potria... impatronirsi affatto dalla cittá di Danzik, et in questo promesse santamente voler subito rimettere nella Prussia l'esercitio della religione cattolica con isperanza certa di far poi il medesimo in tutta la Polonia.»

553 Lauro április 15. és május 29-iki jelentései. Ugyanott. f. 132., 144.

554 Lauro szeptember 27-ikén Prágából Rómába küldött jelentése. Ugyanott. f. 157.

555 Az 1578. április 9-ikén kelt megbízólevélben a pápa írja: «Gratissimum nobis faciet, si omnibus in rebus de quibus cum tua nobilitate et hoc tempore et in posterum aget nostro nomine... fidem tribues». (Arm. XLIV. V. 23. n. 234.) Caligari 1578. október 31-ikén jelenti Rómába, hogy a brévét átküldötte Báthorynak és szolgálatait fölajánlotta neki «come nuntio ancora di quella provincia». Nuntiatura Poloniae. V. 14. f. 235.

556 1579. június 14-ikén kelt két jelentése. Ugyanott. V. 16. f. 150., 156.

557 Nuntiatura Poloniae 16., 17., 18. köteteiben találhatók.

558 1579. november 11-iki jelentése. f. 379.

559 1579. július 4., november 2. és 11-iki jelentései. f. 211., 366., 379.

560 A lengyelországi nuntiusok jelentései alapján e sorok írójának ily

czímű czikke: Brutus Mihály, Báthory István udvari történetírója. (Századok 1887-iki évfolyam. 793—797.)

561 1583. május 30., augusztus 20., november 7., 1584. április 20-iki jelentései. Nuntiatura Poloniae. V. 20. f. 262., 451., 599. V. 21. f. 149.

562 Az 1583. július 16-iki jelentés. V. 20. f. 375.

563 *Szabó Károly:* Régi magyar könyvtár. 148.

564 1584. május 14-iki jelentése. V. 21. f. 175.

565 Ezt Possevino említi második svédországi küldetéséről szóló jelentésében, megjegyezvén, hogy ezt a házassági tervet a svéd királyné ellenezte. N. G. Vol. 92. f. 396.

566 *Pierling.* 166.

567 Madruzzo bíbornok 1582. április 1-én a bíbornok-államtitkárhoz írt levelében javasolja Possevino megbízatását. Az államtitkár április 14-ikén válaszolja, hogy mivel Possevino már Oroszországba utazott, és az ügy sürgősnek látszik, a lengyelországi nuntius kapott ez irányban utasítást. Madruzzo április 19-ikén újból szóba hozza Possevinot. Mire április 28-ikán az államtitkár feleli: «La qual cura sara ancora del p. Possevino, quando si trovera presso il re, et tutto si fara per proprio motu de la Santita Sua». *Hansen:* II. 398—409. Április 14-ikén az az államtitkárnak a lengyelországi nuntiushoz intézett jegyzéke: Nuntiatura Poloniae. V. 15. f. 180.

568 A lengyelországi nuntius május 27-iki jelentése (Nuntiatura Poloniae. V. 19.), a bíbornok-államtitkár július 7-ikén Madruzzo bíbornokhoz írt levele (*Hansen.* 454.) és Possevinonak szeptember 24-ikén Báthoryhoz intézett (alább idézendő) levele.

569 Possevino néhány hónappal utóbb a velenczei senatus előtt tartott beszédében adja elő Báthory közléseit. *Pierling:* Báthory et Possevin. 170.

570 Madruzzo bíbornoknak Trientből 1582. július 17-ikén az államtitkárhoz intézett levele. *Hansen.* 448.

571 Az 1582. július 13-ikán Possevinóhoz intézett császári leirat fogalmazása a bécsi titkos levéltárban.

572 A beszédet közli *Pierling.* i. m. 168—194.

573 Velencze római követének szeptember 22-iki jelentése. Ugyanott. 223. — A pápa 1582. szeptember 22-ikén írja Báthorynak, hogy örömmel vette Possevino által küldött levelét. Arm. XLIV. V. 25. f. 166.

574 *Hansen.* 516., 527.

575 Ezen jegyzékekből csak a július 7-iki maradt fönn a vatikáni levéltárban. (Additamenta ad Nuntiaturam Poloniae.) A többiek tartalmára világosságot vet Velencze római követének szeptember 12-iki és Possevino deczember 7-iki jelentése. *Pierling.* 219., 295.

576 1582 szeptember 16-ikán. Additamenta.

577 Erről szeptember 15-ikén szól az államtitkár Madruzzo bíbornokhoz írt levelében. *Hansen.* 548.

578 1582. szeptember 22-ikén Báthoryhoz és október 1-én Rudolfhoz intézett brévéje. Arm. XLIV. V. 25. f. 166., 170.

579 Az államtitkár szeptember 29-ikén a lengyelországi nuntiusnak azt írja, hogy a pápa Possevinót azért küldi vissza, hogy az orosz követet kisérje, továbbá «per molti bisogni et occorrenze de seminarii instituti et da instituirsi et per altre

cose importanti. E parso che la sua venuta possa giovar assai a la buona conclusione del sopradetto negotio (az egyesség) poiche egli e stato quelle che li ha trattato intimamente col Re, con l'Imperatore et con Sua Santita et n'é pienamente informato». Nuntiatura Poloniae. V. 15. f. 205. A Rudolfhoz intézett, imént idézett brévében a pápa írja, hogy Possevino Lengyelországba megy; «sive igitur ille ad te venerit, sive negotiorum causa de via deflectere prohibitus scripserit», adjon neki hitelt. Ez tehát formaszerű megbízóirat. Maga Possevino deczember 7-iki jelentésében szól megbizatása felől.

580 Possevino október 5. és deczember 7-iki jelentései.

581 A Rudolf és a lengyel követ között váltott jegyzékek egykorú másolatai a vatikáni levéltárban. (Additamenta.)

582 Possevino többször idézett deczember 7-iki jelentésében említi: «Havevo ricevuto nuova commissione in Vienna, sicome appariva per quattro patenti datemi da Sua Maesta Cesarea». Ezeket a megbízó-iratokat sem Rómában, sem Bécsben nem sikerült megtalálnom.

583 A többször idézett deczember 7-iki jelentésben.

584 Az 1582. deczember 6-iki levél eredetije a bécsi titkos levéltárban Ugyanakkor Possevino Trautsohn titkos tanácsosnak is írt levelet, a melyre ez deczember 14-én válaszolt; a levél fogalmazata ugyanott. Végre Possevino a császári udvarnál levő nuntiushoz is fordult, a ki hathatósan támogatta előterjesztését, a miről deczember 21-ikén tett jelentést Rómába. Nuntiatura Germaniae. V. 104.

585 A királyi válaszirat egykorú példánya: Additamenta.

586 Nuntiatura Germaniae. V. 105.

587 Az 1583. január 14-iki leirat. Nuntiatura Germaniae. V. 94.

588 Possevino 1583. január 28-iki (úgy látszik, a trienti bíbornok-püspökhöz intézett) levele. Nunt. Germ. Vol. 94. f. 518.

589 Possevino 1583. január 27-én az államtitkárhoz intézett jelentése. Nunt. Germ. vol. 94.

590 Possevino 1583. január 13., 27. és február 13-iki jelentései ugyanott. És a pápai államtitkár ápril 9-én kelt jegyzéke. Nunt. Germ. V. 13.

591 Imént idézett február 13-iki jelentésében.

592 A bécsi nuntius 1583. január 28-án Possevinohoz irt levele. Nuntiatura Poloniae. V. 15b.

593 Possevino 1583. márcz. 6-án Gyulafehérvárról a pápai államtitkárhoz és Báthory Istvánhoz intézett levelei. Nunt. Germ. V. 94.

594 Az 1583 márczius 11-iki levél eredetije ugyanott.

595 Az 1583. márczius 7-én kelt sajátkezűleg irt levél eredetije ugyanott.

596 «Ratio Seminarii pontificii et regii administrandi a R. P. Possevino praescripta» Claudiopoli. 1582. 18. Martii.» Egykorú példánya Nunt. Germ. V. 94. Kiadta *Theiner*. Annales. III. 450.

597 Possevino 1583. ápril 14-én Olmützből kelt leveléhez mellékelve küldi meg az intézet szabályait Báthorynak. A levél ugyanott.

598 Pázmány Péter, a kiről tudjuk, hogy «tizenhárom esztendős korában» ment Váradról Kolozsvárra és tért át a katholikus vallásra, 1582. október 4-én született s így ekkor tizenharmadik évében volt.

599 A Possevino utitársa által kidolgozott útleirás a vatikáni levéltárban. Nunt. Pol. V. 15. c.

600 Olmützből április 12-én a pápának, 14-én Báthory Istvánnak, 15-én a lengyelországi nuntiusnak, Brünnből április 17-én, Bécsből 19-én az államtitkárnak irt levelei. Nunt. Germ. V. 94.

601 1583. április 24-én. Ugyanott.

602 1583. ápril 23-án a lengyelországi nuntiusnak. Nunt. Pol. V. 15b.

603 A jezsuita-collegium alapítására vonatkozó tárgyalásokról szól a pápai nuntius Pozsonyból 1583. ápril 26-án és május 10-én Rómába küldött jelentéseiben. Nunt. Germ. V. 105. — A papok és a nyomda ügyében tett lépéseiről Possevino maga ir ápril 26-án Báthory Istvánnak. 1584. június 16-án Prágából irja az államtitkárnak: «Ho fatto stampar in quella *lingva* (a magyart érti) parecchi libri, i quali come ho fatto in Transilvania si manderanno intorno». Ellenben augusztus 29-én Lublinból: «Per tesser la tela in quelle parti (Valachia)... ne si vada senza le debite provisioni et di libri *ungari*, i quali sono gia in essere et de serviani, i quali de costa buon numero bisognera havere.» Nunt. Germ. V. 94.

604 Utolsó levelét Pozsonyból május 5-én irja a lengyelországi nuntiusnak, kit fölkér, hogy ha a kártérítési ügyben késedelem állana be, Báthoryt nyugtassa meg. Nunt. Pol. V. 15b.

605 A lengyelországi nuntius augusztus 7-én tesz erről az államtitkárnak jelentést. Ugyanott.

606 Császári és nem királyi biztosoknak neveztetnek a levelezésekben. Ezt az elnevezést az elbeszélésben megtartom, a világosság érdekében, mivel királyi biztosnak Berzeviczit kell neveznem.

607 Possevino julius 24-én az államtitkárhoz és augusztus 7-én a lengyelországi nuntiushoz intézett levelei. Nuntiatura Germaniae. V. 94. Nuntiatura Poloniae. V. 15b.

608 Julius 24-én. Ez a levél nem maradt fönn. Szól róla ugyanazon napon az államtitkárhoz intézett (idézett) jelentésében, és a bécsi pápai nuntius uditoréja augusztus 2-án szintén az államtitkárhoz intézett jelentésében. (Nunt. Germ. V. 105.) Trautsohn augusztus 10-én kelt válasza. Nunt. Germ. V. 94.

609 A császári biztosok irata ugyanott.

610 Possevinonak julius 29-én a bécsi nuntiushoz és szeptember 4-én Trautsohnhoz intézett levelei ugyanott.

611 Ezek 1583. május 14-én vannak keltezve. A moldva vajdához szóló bréve alatt ez az érdekes megjegyzés áll: «Hae litterae non placuerunt Possevino ideo fuerunt scriptae aliae septima julii.» Arm. XIV. V. 25. Anni XI. n. 158, 159. Anni XII. n. 28.

612 Első levelét Kassáról szeptember 19-én a lengyelországi nuntiushoz intézi. Nunt. Pol. V. 15b.

613 Szeptember 21-én kelt levele. Nunt. Germ. V. 94.

614 Szeptember 21-én Báthoryhoz irt levele ugyanott.

615 Ugyanazon napon kelt levelei ugyanott és Nunt. Pol. V. 15b.

616 Erről október 15-én értesíti a lengyel kanczellárt. A levél ugyanott.

617 Az október 4-én kelt levél. Nunt. Pol. V. 15b.

618 Október 20-án kelt levele Nunt. Germ. V. 94.

619 Levele ugyanott.

620 Az imént idézett levelekben.

621 1583. deczember 23-ikán. Nuntiatura Germaniae. Vol. 95.

622 A császári biztosoknak 1584. január 7-ikén kelt átirata. Nuntiatura Poloniae. 15. b.

623 Possevinonak január 17-én a prágai nuntiushoz, 18-ikán Rudolfhoz irt levelei. Nuntiatura Germaniae. V. 95.

624 1583. október 4-ikén az államtitkárnak. Nuntiatura Germaniae V. 94.

625 1583 deczember 19-ikén a bécsi nuntiusnak. Additamenta ad Nuntiaturam Poloniae.

626 1583. október 4, 20, deczember 19-iki jelentései.

627 1584. január 2-ikán. A levél eredetije. Nuntiatura Germaniae. V. 95. f. 1.

628 1583. október 4, 20, deczember 19-iki jelentései. Vol. 94.

629 Possevino 1583. deczember 31-ikén az államtitkárhoz intézett jelentése. Ugyanott.

630 1584. január 6-iki jelentése. Vol. 95. f. 5.

631 1584. június 16-ikán.

632 Possevino 1584. febr. 17-ikén Krakóból a lengyel királyhoz irt levelében Forgáchról irván, említi, hogy «ut jam duos regiae maiestati vestrae filios tradidit, tertiumque mihi optimae spei adolescentem stitit». (Ugyanott. f. 55.) Ez a bemutatás természetesen korábban történt. Forgáchnak Possevinohoz irt levelei közül csak kettő maradt fönn: 1584. február 22. és május 19-ikéről. Nuntiatura Germaniae. V. 95. f. 56. Poloniae. V. 15. c. f. 65.

633 Lifland ugyanis hajdan egyházi lovagrend birtoka volt és a szent-szék fönhatósága alatt állott.

634 Erről 1583. szeptember 3-ikán értesíti az államtitkár Possevinot.

635 Forgách Ferencz megtérésének időpontjáról életirói ekkorig tudomással nem birtak. E tekintetben minden kétséget eloszlat Possevino 1584. június 16-ikán Prágából a bíbornok-államtitkárhoz intézett jelentése: «Questo signore (Forgách Simon) mandó col signor Andreas nepote del re, un suo figliuolo di cui adesso egli mi scrive che il re rivocando il signor Andrea in Polonia pensava di porlo in Padova. Di grande momento é, che quel giovane persista nella religione cattolica, la quale egli ha in questo viaggio, che questi mesi adietro fece, abbracciato.» (Nuntiatura Germaniae. V. 95. f. 209.)

636 Ezt Forgách Simonnak május 19-ikén kelt leveléből tudjuk, a mely megvan Possevino irományai között. Nuntiatura Poloniae. V. 15. c. f. 65.

637 Az idézett június 16-iki jelentésében folytatólag így ir: «Percioche in Padova et Ungheri et altri dissimulano l'heresia et gvastano il mondo, supplico pertanto Vossignoria Ill. che voglia ragionare col signore Rescio (Báthory Endre lengyel mentora, Reszki) et pigliare spediente che costi resti in qualche seminario».

638 Nuntiatura Germaniae. V. 13. f. 134.

639 Rómából 1586. julius 22-ikén atyjához irt levelét a Magyar Nemzeti Muzeumban elhelyezett családi levéltár megőrizte.

640 1583. deczember 29-ikén. Ugyanott. f. 454.

641 1583. október 10-ikén az államtitkárnak. Ugyanott.

642 1583. deczember 7-iki jelentése. Ugyanott.

643 Mindezt maga Possevino irja 1583. ápr. 17-ikén Brünnből, 1584. febr. 12-ikén Krakóból az államtitkárhoz irt jelentéseiben. Nuntiatura Germaniae. V. 95.

644 1583. október 20-ikán. V. 94. f. 370.

645 1583. decz. 9-ikén a lengyelországi nuntiusnak. Memorie. II. 341.

646 1584. jan. 22-ikén Bártfáról Laterna jezsuita atyát, Báthory István udvari hitszónokát értesíti a munka tartalmáról. Memorie. III. 37.

647 1584. május 17-ikén. Nuntiatura Germaniae. V. 13. f. 130.

648 A levél eredeti példánya Nuntiatura Germaniae. V. 95.

649 Az 1584. február 17-ikén kelt levél ugyanott.

650 Ugyanott.

651 A február 13-ikán kelt levél ugyanott.

652 Ezt Possevino maga mondja márcz. 20-ikán az államtitkárhoz Rómába irt levelében. Ugyanott.

653 Utazásának időpontját biztosan meg nem határozhatjuk. Febr. 26-ikáról, még Krakóból, márczius 13-ikán már Prágából ir levelet.

654 Possevino márczius 28-iki jelentése az államtitkárhoz ugyanott.

655 Egykorú másolata ugyanott.

656 Báthory Istvánnak ezen (márczius 12-ikén kelt) levele nincs meg; tartalmát ismerteti Possevino április 17-ikén az államtitkárhoz intézett jelentésében. Ugyanott.

657 Említi ezt május 14-ikén Báthoryhoz irt levelében. Nuntiatura Poloniae V. 15. c.

658 Eredeti példánya, Nuntiatura Poloniae. V. 15 c.

659 Dátum nélküli egykorú másolata Nuntiatura Germaniae. V. 95.

660 Nuntiatura Poloniae. 15 c.

661 Possevino május 14-iki levele ugyanott.

662 Theiner által készíttetett másolata a vatikáni levéltárban.

663 A junius 18-ikán kelt rezolucziό ugyanott.

664 A junius 23-ikán kelt levél Nuntiatura Germaniae V. 95.

665 Július 4-ikén kelt irata Theiner másolatai között.

666 Possevino julius 17-ikén a pápai államtitkárhoz intézett jelentése ugyanott.

667 A lengyel nuntius június 17-iki jelentése a pápai államtitkárhoz Grodnóból. Nuntiatura Poloniae. V. 21. A lengyel nuntius által Prágába küldött tervezet és a prágai nuntiusnak Bolognetti bíbornokhoz intézett válaszirata (dátum nélkül) Nuntiatura Germaniae. V. 106. Possevinonak augusztus 3-ikán Varsóból a császárhoz intézett levele, a melyben a lengyel nuntius igyekezeteiről jelentést tesz, Theiner másolatai között.

668 A prágai nuntiusnak a lengyelországi nuntiushoz intézett, imént idézett válaszirata.

669 Említi Possevino november 1-én Báthoryhoz irt levelében. Nuntiatura Poloniae. V. 15. c.

670 1584 június 24-ikén az államtitkárnak. V. 95. f. 216.

671 Dátum nélkül. Ugyanott. f. 311.

672 1584. augusztus 29-ikén Lublinból az államtitkárhoz intézett jelentése. Nuntiatura Germaniae. V. 95. Báthory Istvánnak augusztus 22-ikén a pápához intézett megbizólevele, Possevino érdekében, Theiner másolatai között.

673 *Pierling.* Le Saint-Siége, la Pologne et Moscou. 146.

674 *Pierling.* Papes et Tsars. 388.

675 Nuntiatura Poloniae. V. 15. c.

676 Nuntiatura Germaniae. V. 13. f. 163.

677 Ezt a bécsi nuntiusnak későbbi (1572. június 23-ikán kelt) jelentéséből tudjuk.

678 Az imént idézett jelentésben.

679 Az imént idézett jelentésben.

680 A nuntius 1572. július 30-iki jelentése.

681 «Sua sanctitas respondit, non esse in illis partibus curandum de reliquis rebus; dummodo sint personae religiosae.» A consistórium jegyzőkönyvében.

682 1572. deczember 2-ikán a pápához és ennek unokaöccséhez, Buoncompagni bíbornokhoz intézett levelei, az utóbbinak deczember 24-iki válasza: Verancsics levelei. XI. 160., 162., 194. Az államtitkárnak deczember 20-ikán Delfinóhoz intézett jegyzéke. Nuntiatura Germaniae. V. 6. f. 98.

683 Truchsess Ottó bíbornoknak 1572. deczember 18-ikán Verancsicshoz és ennek deczember 21-ikén Hosius bíbornokhoz írt levele: Verancsics munkái. XII. 189., 190.

684 «... Acciocche non tardi tanto à proveder con la nominatione a questa chiesa come è solita à far ne le altre.» Az államtitkár 1573. július 18-iki jegyzéke.

685 A nuntius 1573. augusztus 23., szeptember 3. és 1574 február 7-iki jelentései.

686 A nuntius 1574. augusztus 6., október 15., 1577. márczius 24. és 1578 márczius 10-ki jelentesei.

687 A nuntius 1578. április 19-iki jelentése.

688 1577. október 26-ikán vannak datálva. Arm. XLIV. V. 23. n. 102—4.

689 1578. márczius 10. és 24-iki jelentései. V. 74. f. 448., 458.

690 1578. június 6-iki jelentése.

691 1578. július 16-iki jelentése.

692 Santa-Croce 1581 április havában érkezett a prágai udvarhoz.

693 Életrajzát legújabban megírta *Ehses* a «Nuntiaturberichte aus Deutschland 1585—1590» I. kötete bevezetésében.

694 Malaspina Horatius 1581 áprilisben távozott a császári udvarból; utóda, Santa-Croce Ottavio cerviai püspök lett; de már szeptember elején meghalt.

695 1582. január 29-ikén Pozsonyból.

696 A nuntius 1582 januárius 22., februárius 6. és 13., április 3. és 17-iki jelentései. A megerősítések: Oklevéltár a kegyúri jog történetéhez. 119.

697 A nuntius február 25-ikén Nagyszombatból, márczius 6-án Bécsből írt jelentései.

698 Május 8. és július 31-iki jelentései. — Az államtitkár július 21-iki jegyzéke.

699 Az államtitkár márczius 10-iki jegyzéke.

700 Május 15., 22., 28-iki jelentései.

701 1583 október 11-iki jelentése.

702 1584 május 29-iki jelentése.

703 1584. április 30-ikán. Eredetije a Pálffy-család pozsonyi levéltárában.

704 A nuntius május 20-ikán kelt levelében az összegeket nem nevezi meg; az egyiket fölemlíti 1584. augusztus 28-iki jelentésében.

705 Az imént idézett és két nappal előbb írt leveleiben. Mindkettő a Pálffy-levéltárban.

706 1584. november 14-ikén a nuntiushoz intézett levele, melynek eredeti fogalmazata ugyanott.

707 A nuntius 1584. július 7. és augusztus 28-iki jelentései; az államtitkár augusztus 4. és szeptember 20-iki jegyzékei.

708 1584. november 14-ikén. Fogalmazata a Pálffy-levéltárban.

709 A nuntius 1583. január 29-iki jelentése. V. 105. f. 56. *Hansen.* I. 397.

710 1584. augusztus 28-iki jelentése.

711 Deczember 12-iki jelentése.

712 1584. május 22. és 28-iki jelentései.

713 November 14-ikén Lepoglaváról és 28-ikán Gráczból írt jelentései.

714 1584. július 31-iki jelentésében.

715 1584. szeptember 22-iki jegyzékében.

716 A nuntius október 16-iki jelentése.

717 A nuntius 1584 deczember 19-iki jelentése. Bonomi utódja Malaspino Germanico lett.

718 Rudolf 1585 elején pressiót kívánván gyakorolni a pápára, Bonomi utóda előtt azt a nyilatkozatot tette, hogy a katholikus egyház javára több intézkedéseket tervez, de ezeket csak akkor foganatosítja, ha a kalocsai érsek a bíbort elnyeri. (Malaspina 1585. január 22-iki jelentése.)

719 Bonomi Kölnbe küldetett nuntiusnak s ott 1587. február 26-ikán halt meg.

720 *Steinhuber:* Geschichte des Collegium Germanicum-Hungaricum in I. 1—91.

721 Életrajza e sorok irójától a Katholikus Szemle 1887. évfolyamában.

722 1573. szeptember 19-iki jegyzéke. Nuntiatura Germaniae. V. 6. f. 186.

723 1573. október 2-iki jelentése. Ugyanott. V. 70. f. 445.

724 1573. október 13-iki jelentése. Ugyanott. 472.

725 Az 1573. november 7-iki jegyzék. Ugyanott. V. 6. f. 201.

726 *Steinhuber.* 300. 1574-ben egy magyar kálvinista ifjú, előkelő család sarja, a katholikus vallásra térvén át, a hitvallást a nuntius kezeibe tette le és a római német collégiumba óhajtott fölvétetni, de Rómában úgy rendelkeztek, hogy egyelőre más növeldében helyeztessék el és csak ha beválik, jusson a collégiumba. (A nuntius 1574. július 17-iki jelentése és az államtitkár augusztus 7-iki jegyzéke. V. 6. f. 358. V. 71. f. 366.) Sem nevét, sem további pályáját nem ismerjük.

727 Cartas de San Ignacio. IV. 226.

728 Ezt Szántó beszéli el a római magyar papnövelde alapításáról írt történeti dolgozatában. Ezen terjedelmes emlékirat czíme: «Historia seminarii Hungarici conscripta per Stephanum Aratorem Pannonium anno 1579. mense Julio» Eredetije a vatikáni könyvtárban. A XVII. század végén készült másolata a M. N. Muzeum könyvtárában.

729 1572. január 7-ikén Morone bíbornokhoz intézett levele. Vatikáni levéltár. Arm. 62. T. 32. f. 117.

730 Ezen emlékirat nem maradt fönn. Tartalmát maga Szántó ismerteti történeti művében.

731 Szántó 1579. január 27-ikén Sanctorio bíbornokhoz írt levelében említi ezeket.

732 Az emlékirat a pápához intézett beszéd formájában van szerkesztve.

733 Szántónak 1579. január 21. és márczius 8-ikán Sanctorio bíbornokhoz írt levelei.

734 Nuntiatura Germaniae. Vol. 11. f. 68.

735 Egykorú nyomtatott példánya a collégium germanico-hungaricum levéltárában.

736 Szántó István történeti munkájának irományai nyomán.

737 Az idézett helyen.

738 A nuntius 1579 július 13., szeptember 7., október 27. és deczember 26-iki jelentései. V. 99. f. 140., 158., 181., 220.

739 Az államtitkár 1579 augusztus 15-iki jegyzéke. V. 6. f. 83.

740 A nuntius ugyanis 1579 szeptember 7-iki jegyzékében Horvátországból származó növendékek fölvételét is javasolta.

741 N. G. Vol. 11. f. 93.

742 1580 február 1-én kelt jelentése. V. 99. f. 240.

743 1582 május 22-ikén.

744 1582 július 4-ikén.

745 1582 július 28-ikán.

746 1582 augusztus 12-ikén.

747 1582 szeptember 1-én.

748 1582 deczember 14-ikén.

749 A lengyelországi nuntius 1583 szeptember 10-iki jelentése. Nuntiatura Poloniae. Vol. 20. f. 500.

750 Az 1583 november 10-ikén kelt jegyzék ugyanott. Vol. 15. f. 260.

751 A lengyelországi nuntius 1583 deczember 7-iki jelentése. Vol. 20. f. 684.

752 A nuntius 1587 augusztus 25-iki jelentése. Nuntiatura Germaniae. Vol. 108. f. 42t.

753 A nuntius október 6-iki jelentése. Vol. 408. f. 66t.

754 *Steinhuber:* Geschichte des Collegiums Germanicum-Hungaricum in Rom.

755 1579 márczius 9., 21., 1580 október 14-ikén kelt jelentése. N. G. Vol. 92.

756 *Fermendzin.* Acta Bosnae. 310.

757 1573 márczius 27-ikén. Ugyanott.

758 A dátum nélküli utasítást közli *Fermendzin.* 321—324. De hibásan teszi azt 1582 februárius havára; ugyanis, már 1581-ben Bonifácz püspök Magyarországban volt. Az a körülmény, hogy az utasítás magyar collégiumról szól, kétségtelenné teszi, hogy ennek megalapítása és a német collégiummal egyesítése között lefolyt rövid időközben készült. — Az 1581 június 6-ikán kelt levél ugyanott. 319.

759 1581 augusztus 18-ikán kelt levelök ugyanott. 316.

760 1581 augusztus 30-ikán a pápához intézett levelök ugyanott. 317.

761 1582 február 6-ikán. Ugyanott. 320. — A Temesvárt lakó raguzai kereskedők már négy év előtt is intéztek a pápához kérvényt, a mely véleményadás végett megküldetett a bécsi nuntiusnak, ki 1578 június 21-ikén tett róla jelentést (Nuntiatura Germaniae. V. 82. f. 682.)

762 T. i. raguzai. Dobronik Raguzának szláv neve.

763 Archivum Castri S. Angeli. Arm. VII. c. VII. n. 3. (Közölte volt Ponori Thewrewk József a «Hirnök» 1843-ik évfolyamában.)

764 Az 1582 június 29-én kelt utasítás. Fermendzin. 335.

765 1584 július 25-ikén. Ugyanott. 336.

766 A vatikáni levéltárban. Arm. XLIV. V. 25. n. 595.

767 Az 1584 október 6-án kelt jegyzék. V. 12. f. 351.

768 *Knauz*. Kortan. 23—25.

769 Possevino november 1-én küldi meg ezen naptár egy példányát Rómába, a hol az megőriztetett mai napig. Nuntiatura Germaniae. V. 94. f. 398. Poloniae. Vol. 15b. f. 230.

770 1584 január 6-iki jelentése. Nuntiatura Germaniae. Vol. 95. f. 5. Az új naptár elfogadására az erdélyi kormányzótanács is késznek nyilatkozott, a miről Possevino a lengyelországi nuntiust 1583 deczember 29-ikén értesíti. Nunt. Pol. 15b. f. 319.

771 *Knauz*. 25—28.

772 A XXVIII. törvényczikkelyben. A pápai nuntius 1588 január 12-ikén jelenti Rómába, hogy az országgyűlésen elfogadtatott az új naptár «non ostante la molta ripugnanza di quelli che sono di diversa religione, i quali per ultimo volevano che sotto nome solo dell' imperatore si publicasse». Nuntiatura Germaniae. V. 109. f. 6.

773 *Knauz*. 30.

774 Possevinónak 1585 október 25-ikén az államtitkárhoz írt levele. *Pierling*. 411.

775 Ugyanott. 413—436.

776 Báthory Istvánnak 1589 január 26-ikán a pápához intézett levele és Michiel által a velenczei nuntius elé terjesztett emlékirat. Nuntiatura Poloniae. V. 31. f. 685.

777 Báthory Zsigmondnak a pápához május 15-ikén írt folyamodványa ugyanott. 231.

778 Az 1589 augusztus 19-ikén kelt pápai breve. Arm. 44. V. 29. n. 172.

779 A követ V. Sixtus halála után érkezett Rómába. A levélre XIV. Gergely válaszol 1591 január 8-ikán. Arm. 44. V. 35. n. 34.

780 1587 augusztus 18., szeptember 22., október 6., 1589 augusztus 15-iki jelentései. N. G. V. 108. f. 64., 86. V. 112. f. 467.

781 1582 és 1588-ban. — Telegdy pécsi püspök 1582 augusztus 25-ikén a pápának, Heresinczy győri püspök 1588 április 8. és október 18-ikán Montalto bíbornoknak. Litterae Episcoporum. V. 10. f. 263. és Nunt. Germ. V. 113.

782 Figyelemreméltó, például, a nuntiusnak 1582 január 29-ikén Pozsonyból Rómába írt jelentésében a következő hely: «Qui sono diversi abusi negli ecclesiastici, à quali alcuni vorriano ch'io provedessi; ma vado destro, si per non intorbidare i negotii della Dieta, si per la mala impressione che si è havuta communemente di fatti miei, ch'io havessi con rigorose riforme voltar sotto sopra ogni cosa. Sia lodato Dio che sendo io una pecora, sono stimato un leone».

783 A nuntius 1587 november 10-iki jelentése.

784 A nuntiusnak 1587 őszén Rómába küldött dátumnélküli jelentése.

785 A nuntius 1587 október 13., november 11. és 24-iki jelentései.

786 Az 1588 deczember 16-ikán kelt pápai bréve a vatikáni levéltárban.

787 «Cum decreto quod antequam adipisceretur possessionem, fidei professionem denuo emittat et illam ad sue sanctitatis in illis partibus nuntium transmittat.»

788 A bíbornok 1589 január 18-ikán kelt iratának egykorú másolata a bécsi állami levéltárban.

789 Az 1589 augusztus 12-ikén kelt királyi irat eredetije a bécsi állami levéltárban.

790 A fölterjesztésnek dátumnélküli eredeti példánya a bécsi állami levéltárban.

791 Az 1589 augusztus 27-ikén kelt fölterjesztés fogalmazata ugyanott.

792 Ezt később, 1610 márczius 13-ikán említi a nuntius jelentésében.

793 La controversia di son Girolamo degli Schiavoni Róma. 1901.

794 VIII. Kelemen actióját a törökök ellen, az 1592—95. években becses dolgozatban ismerteti *Mathaus-Voltolini*: «Die Betheiligung Clemens VIII. an der Bekämpfung der Türken in den Jahren 1592—1595.» (Römische Quartalschrift 1901-iki évfolyamában).

795 1592 márczius 20-ikán vannak keltezve a megbizó- és ajánló-iratok. Arm. XLIV. V. 36.

796 Az utasítás (1592 márczius 12-ikén keltezve) megvan a római Vallicellana-könyvtár N. 33. kéziratában.

797 Amaltheo üdvözlő-beszéde, előterjesztése és Erdélyből küldött jelentései, a melyek között az utolsó julius 12-ikén Kolosmonostorról van keltezve, a vatikáni könyvtár Ottob. 2419. számú kéziratában.

798 Báthory Zsigmond 1593 augusztus 20-ikán a pápához irt levele. Bibliotheca Pia. V. 234. f. 219.

799 1593 november 25-ikén Báthoryhoz, november 26-ikán Rudolfhoz írt levelei XLIV. 39. f. 40, 42.

800 Az 1593 november 8-ikán kelt ajánlólevelek ugyanott, f. 23—39. Jelentése: Borghese. I. 94—96.

801 A datumnélküli levelet közölte *Szabó Károly*: Protestáns Egyházi Közlöny. 1880. évf. 469.

802 *Szilágyi Sándor*, Cariglio. 14. — Kumulovics Erdélyből Bukarestbe és Jassyba ment; mindkét helyen a pápa terveinek fölhasználására teljes készséggel találkozott. Kumulovics jelentéseit, köztük a február 16, 17, 23-ikán Gyulafehérvárt keltezetteket kiadta *Pierling* a Starine XIV. kötetében.

803 *Mathaus*. i. h.

804 1594 augusztus 6. és szeptember 7-ikén. Eredeti jelentéseinek teljes sorozata julius 20-tól deczember 31-ig, ugyszintén az államtitkárnak hozzá intézett jegyzékei a vatikáni levéltár Borghese III. 84d. és III. 19a. jelezetű kézirataiban.

805 Október 22-ikén Pozsonyból írt jelentése. Doriának, a római állami levéltárban őrzött számadásaiból tudjuk, hogy «alli soldati per andare al soccorso di Comar» 40625, «per fare l'intrapresa di Chiavarino» 10945 forintot fizetett ki.

806 Október 28-ikán a komáromi táborból írt jelentése.

807 November 3-iki jelentése.

808 November 11-ikén, Pozsonyból írt jelentése.

809 Az október 1-én kelt brévék a vatikáni levéltárban Arm. XLIV. V. 39. sz. 284—290.

810 A herczeg jelentései, a melyeket október 29. és november 16-ika között Prágából küldi Rómába, a III. 84d. jelezetű Borghese kéziratban.

811 Október 22-ikén. Ugyanezen napon a pápa a Rómából Magyarországba visszatérő Márton győri pappal levelet küld a győri püspöknek, kit int, hogy a szétszórt nyájat gondozni ne szűnjék meg; a nyitrai és veszprémi püspökökhöz is ír buzdító-brévéket. Arm. XLIV. V. 39. sz. 305—307.

812 Az utasítás datumnélküli példánya a római Barberini-könyvtárban. LVII. 57.

813 Báthory Zsigmondnak november 21-ikén Gengához intézett levele és ennek a pápánál bemutatott emlékirata: Borghese. I. 913.

814 Az 1595 január 15. és 18-ikán kelt utasítások: Borghese I. 751. sz.

815 *Mathaus*. 318.

816 A komáromi táborban Aldobrandini és a vezérhadbiztosok egyike, Doria monsignor között viszályok keletkeztek, melyek az utóbbit lemondásának benyujtására késztették. Helyébe Amaltheo Attilius protonotarius küldetett. Az ezen ügyre vonatkozó iratok a vatikáni könyvtárban. Ottobon, 2419. I. és a Barberini-könyvtárban. LVIII. 46.

817 Aldobrandini jelentései a vatikáni levéltárban, Borghese-osztály. III. 96. jelzetű kötet. V. ö. Mathaus. 417—423.

818 Conti di Monsignor Giovanni Battista Doria commissario generale dell' esercito mandato da Nostro Signore l'anno 1595. (A római állami levéltárban. Soldatesche. Busta n. 12. fasc. 36. Ungaria.)

819 Az 1596 márczius 12-ikén kelt föliratot közli *Katona*. XXVII. 255.

820 Amaltheo vezérhadbiztos későbbi (1596 április 21-iki) jelentésében említi, hogy 90.000 forintot küldött volt Erdélybe.

821 A Visconti küldetésére vonatkozó irományok a Nuntiatura Germaniae 68., a Borghese III. 85., 96., 1248. jelezetű kötetekben.

822 A részére 1596 január 22-ikén kiállított iustructio a vatikáni levéltárban. Bibl. Pia. 239. kötet. A Báthoryhoz január 20-ikán intézett pápai irat Arm. 44. V. 40. n. 29. A pápai küldött csak június havában jött Erdélybe. Báthory július 8-ikán kelt köszönő irata Borghese III. 124b.

823 Az 1596 január 7-ikén kelt instructio a Bibliotheca Pia 239. kötetében.

824 Az 1596 április 20-ikán kelt utasítás a római Vallicellana-könyvtár N. 33. jelezetű kéziratában. A pápai megbízó- és ajánlóiratok (az egyik Báthoryhoz intézve) a vatikáni levéltárban: Arm. 44. Vol. 40.

825 Visconti jelentései a Borghese III. 11. c. d. jelezetű kéziratában.

826 Az államtitkárnak 1596 márczius 9-ikén Viscontihez intézett jegyzéke.

827 Visconti előterjesztése és a fejedelem válasza a vatikáni könyvtár Urb. 1113. jelezetű kéziratában.

828 1596 november 23-ikán kelt levele. Arm. XLIV. V. 40. n. 443.

829 1597 január 28-ikán kiállított pápai megbízó- és ajánlólevelek. Arm. XL. V. 41. n. 27—55.

830 A dátumnélküli emlékirat az imént idézett kéziratban.

831 A d. n. császári resolutio ugyanott.

832 Ugyanott.

833 Az 1597 május 17-én kelt irat Arm. XLIV. V. 41. f. 206.

834 Aldobrandini ezen augusztus 8-iki jelentését, magyar fordításban közölte dr. Luksics József a «Pápai Lapok» 1901 márczius 17-iki számában. Aldobrandini, Buonvisi és Delfini jelentései ezen hadjáratból a II. 59. jelezetü Borghese-kéziratban találtatnak.

835 Aldobrandini augusztus 21-iki jelentése és ahhoz mellékelve: Lista dell' huomini morti et feriti nell' assalto di Papa sotto il di 19 d' agosto 1597. — Lettere de particolari. V. IV. f. 155.

836 Aldobrandini jelentése szeptember 18-ikán a győri táborból.

837 Szeptember 25-ikén.

838 Aldobrandini, Delfini és Buonvisi jelentései október 22-étől november 28-ig a Borghese-kéziratban.

839 Az államtitkár 1597 november 29-iki jegyzéke: «Potessimo bene desiderare che i successi fosseri stati assai buoni, ma in ogni modo non e' pocho, che le armi si siano ritirate con riputatione». III. 10. d. jelezetű Borghese-kéziratban.

840 Visconti 1597 febrnár 22., 24., márczius 3-iki jelentései. Borghese. III. 11. c. d.

841 Az államtitkár márczius 22-iki jegyzéke. Borghese II. 475.

842 1597 május 10-ikén az államtitkárhoz írt levele. Borghese. III. 96. ab.

843 Az államtitkár június 21-iki jegyzéke. Borghese. II. 475. — Később, 1599-ben Ferdinánd főherczeg, Mária Krisztina atyja, tett lépéseket a házasság fölbontása ügyében. A pápa 8 bíbornokból, 2 bíróból és 2 hittudósból álló bizottságot küldött ki, mely a vizsgálatot elrendelte és vezetésével a gráczi nuntiust bízta meg. Ennek eredményei alapján a házasság fölbontása kimondatott. *Hurter*, Geschichte Ferdinand's II. III. 341.

844 *Szilágyi Sándor*, Cariglio Alfonz diplomacziai működése. 34—41.

845 1597 január 10-ikén. Borghese III. 53. — Visconti 1598 február 18-ikán Gyulafehérvárról köszöni visszahivatását. (Barberius. LXIII. 53.) Mikor hagyta el Visconti Erdélyt, pontosan nem határozhatjuk meg. Márczius 16-ikán Erdélyből írt jelentésére válaszol az államtitkár április 11-ikén. (Borghese. III. 53.)

846 1596 október 5-iken. Arm. XLIV. V. 40. n. 387.

847 Malaspina Germanicus 1598 augusztus 20-iki zárójelentése III. 96a. jelezetű Borghese-kéziratban.

848 Rudolf a bíbornokság ügyében 1598 április 22-ikén ír a pápának és julius 6-ikán utasítja a római követet, hogy az ügyet sürgesse meg. *Simonyi* Londoni Okmánytár. 204., 206. Mária Krisztinának a házasság fölbontása ügyében a pápához 1598 február 8-ikán írt levele. Magyar Történelmi Tár. XXIII. 51. szám. Zsigmond május havában Bécsből, mikor Oppelnbe indult, szintén írt a pápának, a ki azt válaszolta, hogy «omnem deliberationem separationis decretum praecedat necesse est»; a házassági ügyben való eljárásra megbízást adott a cerviai püspöknek, ez azonban, mielőtt ezt kézhez kapta, visszatért Olaszországba, most tehát egy más főpapot kell megbíznia, a mit mielőbb meg fog tenni. Az 1598 június 20-ikán kelt bréve Arm. XLIV., Vol. 42. n. 179.

849 Szeptember 2-ikán. I. h. 270., 271.

850 Szeptember 27-ikén a császárhoz, október 31-ikén Báthoryhoz intézett brévéje. Ugyanott n. 283, 369.

851 1598 november 1-én. III. 696—699. jelezetű Borghese-kéziratban.

852 Az 1599 márczius 27-ikén kelt brévék ugyanott. V. 43. n. 143., 144.

853 II. 475. jelezetű Borghese-kéziratban.

854 Részére 1599 június 11-ikén kiállított ajánlólevelek ugyanott. — Malaspina ezen küldetéséről becses tanulmányt tett közre *Ambró Béla* ily czím alatt: «Malaspina pápai nuntius működése Erdélyben, 1600.» a Katholikus Szemle 1887-iki évfolyamában.

855 Egy másik császári tanácsos Spinelli előtt úgy nyilatkozott, hogy az utasítás «tutta Transilvanica, Bathorica e cardinalesca». Spinelli június 20-iki jelentése. III. 67b. c. jelezetű Borghese-kézirat. f. 19.

856 Ugyanott. f. 24.

857 Ebben a levélben, mely május 25-ikéről van keltezve, közbenjárását kéri ki s késznek nyilatkozik, hogy a császári felségnek «prompto omnino inserviamus», de ha ajánlata visszautasíttatik, a következményekért a felelősséget elhárítja magától. Ugyanott. 27.

858 Spinelli július 5-iki jelentése. Ugyanott. 37.

859 Malaspina július 21-ikén Bécsből Spinellihez írt levele és ennek augusztus 9-ikén Rómába küldött jelentése. III. 66b. f. 34 III. 67b. p. 105., 138.

860 Malaspina említi ezt deczember 4-ikén Kassáról Spinellihez írt levelében. III. 66b. f. 80.

861 Spinelli 1599 augusztus 31-iki jelentése.

862 Augusztus 10., 14., 19-iki jelentései. Ugyanott. 35—37.

863 Malaspina augusztus 22. és szeptember 7-iki jelentései. Ugyanott. 42., 48. Az utóbbit kiadta *Szilágyi,* Erdélyi országgyűlési emlékek. IV. 315.

864 Malaspina szeptember 7-iki idézett jelentése.

865 Az október 9-ikén kelt jegyzék egykorú másolata. III. 67. f. 268.

866 Malaspina szeptember 13. és 14-iki jelentései a tervezet egykorú másolatával ugyanott. f. 300., 302., 318., 324.

867 A nuntius szeptember 15-iki levele. III. 66. f. 59.

868 Szeptember 22-iki levele ugyanott. f. 58.

869 Spinelli október 24. és 25-iki jelentései és a fejedelemhez intézett levele. Ugyanott. f. 286., 287., 298.

870 1599 október 21-ikén Gyulafehérvárról Spinellihez intézett levele.

871 Malaspina november 14-iki jelentése. Ugyanott. f. 70.

872 Malaspina deczember 4-iki jelentése Kassáról. Ugyanott. f. 80.

873 A november 14-iki jelentés.

874 Malaspina deczember 4-iki jelentése.

875 Deczember 24-iki jelentése Bécsből. Ugyanott. f. 71.

876 Spinelli 1599 deczember 6. és 20-iki jelentése.

877 1599 deczember 18-ikán. II. 475. jelezetü Borghese-kézirat.

878 Arm. XLIV. V. 43. n. 401., 405., 415.

879 1600 január 27-ikén. V. 44. n. 54.

880 1600 április 29-ikén. Ugyanott. n. 126.

881 Rudolf 1598 április 4-ikén értesíti erről a pápát. *Simonyi.* Londoni Okmánytár. 204.

882 1601 szeptember 24-ikén. Arm. XLIV. V. 45. n. 321.

883 1601 október 13-ikán. Arm. XLIV. V. 45. n. 337.

884 Serra jelentései és kimutatásai 1601 június 3-tól 1602 február 2-ig a

III. 93a. jelezetű Borghese-kéziratban. f. 104—214. Serra számadásai szerint a kiadás 501.664 forintra rugott.

885 Rudolfnak 1602 márczius 5-ikén írt levelét közli. *Simonyi.* Londoni Okmánytár. 211.

886 1591 szeptember 3-ikán kelt pápai iratban is fölhivatott Rudolf az esztergomi érsekség betöltésére. Arm. XLIV. v. 29. n. 56.

887 Az államtitkár 1592 február 28., 1593 szeptember 5. és október 17-iki jegyzékei.

888 Birjuk Rudolf királynak 1594 február 15-én Mátyás főherczeghez írt levelét, melyben arra utalván, hogy a pápa az esztergomi érsekség és az egri püspökség betöltését sürgeti, meghagyja néki, tanácskozzék ez ügyben a magyar tanácsosokkal, különösen az iránt, vajjon az esztergomi és egri várakra szükséges költségek levonása után a két javadalom jövedelmeiből marad-e annyi, a mennyi a két főpap állásához illő ellátására kivántatik? (Fogalmazata a bécsi állami levéltárban.)

889 Az államtitkár 1593 július 7-iki jegyzéke.

890 A nuntius 1594 márczius 21-iki jelentése.

891 Az 1595 október 14. és november 11-iki jegyzékek.

892 «Di questi inconvenienti che si vedono in Ungaria, che sua maestà non provede alle chiese, che grava i vescovati di pensioni d'autorità propria, che li prelati ardiscono chiamarsi vescovi senza la confirmatione: ne sono causa l'istessi prelati, li quali per acquistare la gratia di sua maestà asseriscono che il santo re Stefano d'Ungaria ha fondato tutte quelle chiese et che i re loro hanno attione sopra i vescovati più privilegiata che i altri re d'Europa et giurisdictione quasi sacrata.» A római Casanatensis-könyvtár kéziratában.

893 A nuntius 1594 január 31-iki jelentése.

894 A nuntius 1594 február 7, 15., márczius 21, 29., április 25-iki jelentései, az államtitkár február 26-iki jegyzéke; és a február 15-ikén kelt királyi irat a bécsi titkos levéltárban.

895 Pázmány Péter 1635-ben az erdélyi püspök kinevezésének jogáról szóló emlékiratában említi ezt. *Miller.* Epistolae Petri Pázmány. II.

896 Báthory Zsigmondnak 1597 május 1-én a pápához intézett bemutatóirata a vatikáni levéltár III. 85c. jelezetű kéziratában.

897 «Ad nominationem serenissimi Sigismundi Bathori olim Transilvaniae principis providit ecclesiae Transilvaniensi... vacanti ab annis ferme quinquaginta... de persona Demetrii Napragi.» Úgy látszik Napragi a bullákat nem kapta meg. A prágai nuntius 1604 augusztus 16-iki jelentésében mint *választott* (eletto) püspökről szól róla.

898 A nuntius 1604 augusztus 16. és 23-iki jelentései. Borghese. II. 155. f. 268, 278.

899 1600 június 9-ikén Arm. XL. V. 44. sz. 158—168.

900 *Károlyi.* Magyar Országgyűlési Emlékek. XI. 224.

901 Serra jelentései a vatikáni levéltárban. Borghese. II. 328. A pápai államtitkárnak Serrához intézett jegyzékei ugyanott. Nuntiatura Germaniae 17. kötet. A bécsi nuntiushoz intézett jegyzékeket ugyanezen időből a 16. kötet foglalja magában.

902 Jelentései a vatikáni levéltár Borghese-osztályában. V. ö. *Károlyi.* 123., 201.

903 Vatikáni levéltár. Nuntiatura Germaniae. 16. kötet. — *Károlyi.* 238. idézi Velencze bécsi követének augusztus 29-iki jelentését, a melyben elmondatik, hogy a nuntius föl van hatalmazva Bocskay föltételei elfogadása esetén a császár ellen egyházi büntetéseket alkalmazni. Ilyen utasítást e sorok írója nem talált a vatikáni levéltárban.

904 1605 november 8-ikán. Borghese. II. 77. f. 14.

905 Forgáchnak mesteri tollal írt jellemrajzát birjuk *Ipolyi Arnoldtól* «Veresmarti Mihál élete és munkái» czimű munkájában. Római források fölhasználásával írta meg életrajzát *Sörös Pongrácz* a «Századok» 1901-iki évfolyamában.

906 A következő évekből a vatikáni levéltár gazdag anyagát ezen munka keretében csak igen kis mértékben használhatom föl. *Károlyi Árpád* barátom a «Magyar Országgyűlési Emlékek» közelebb megjelenő XII. kötetében behatóan fog azzal foglalkozni.

907 Egykorú másolata Borghese. III. 70a. f. 32.

908 1606 február 28-ikán Borghese. I. 512. f. 96.

909 Forgách Ferencz 1606 márczius 20-ikán a prágai nuntiushoz írt jelentésének eredetije ugyanott. III. 12a. b. f. 52.

910 Forgách márczius 29-ikén tesz jelentést a nuntiusnak ezen audientiáról. Eredetije ugyanott. III. 51e. f. 73.

911 1606 márczius 11-ikén. Borghese. III. 12. *a. b.*

912 1606 márczius 18-ikán. Borghese. II. 155.

913 Dátumnélküli másolata a márczius 19-iki jelentéshez van csatolva. *Károlyi.* 873.

914 A velenczei követ április 10-iki jelentése.

915, 916 A bécsi titkos levéltárban.

917 Az államtitkár jegyzékei Nuntiatura Germaniae. 16.

918 Borghese. I. 965., II. 158.

919 *Hatvani.* III. 300.

920 1606 szeptember 23-ikán.

921 A nuntius 1607 márczius 12. és április 5-iki jelentései. Borghese II. 155. f. 268. 278.

922 A királyi bemutató irat. Borghese. II. 77. f. 20.

923 1607 szeptember 21-ikén a jezsuita-generális melegen ajánlja megerősítését a bíbornok-államtitkárnak. Október 21-ikén Forgách köszönő-levelet intéz a pápához a megerősítésért; deczember 23-ikán pedig a bíbornoki kalapért. 1608 január 28-ikán Rudolf fejezi ki köszönetét a pápának Forgách kitüntetéseért. Borghese. I. 512. f. 96. II. 79. f. 132. II. 163. f. 336., 337.

924 Vischer 1608 február 25-iki levele. *Hatvani.* III. 253.

925 1607 május 23-ikán. Nuntiatura Germaniae. 16.

926 Az államtitkárnak hozzá intézett jegyzékei a többször idézett 16-ik kötetben.

927 Az 1608 május 12-iki utasítás a Nuntiatura Germaniae 18. kötetében, a mely az államtitkárnak Millinihez intézett jegyzékeit is tartalmazza.

928 *Gindely.* Rudolf II. und seine Zeit. I. 206., 251.

929 Millini irományai a Borghese I. 641. és II. 165. kötetekben. Az állam-

titkárnak hozzá intézett jegyzékei a Nuntiatura Germaniae 18. kötetében. A főherczeggel való utolsó találkozásáról a melfi püspök szeptember 20-iki jelentése a Borghese II. 146. kötetben.

930 Az államtitkár 1608 július 19-iki jegyzéke a prágai nuntiushoz a Nuntiatura Germaniae 16. kötetében.

931 Borghese. I. 512. kötet.

932 A melfi püspök 1608 szeptember 18. és október 24-iki jelentései. Borghese. II. 146. kötet.

933 Nagyérdekű jelentései a Borghese II. 146. kötetben.

934 1606 márczius 4-ikén. (Az a pont, a melyre ez a jegyzet vonatkozik, a tördelésnél tévesen került a 280. lapra A 273. lapon van helye.)

935 A nuntius jelentései és az államtitkár jegyzékei a Nuntiatura Germaniae 114. *A*. és 26. köteteiben.

936 A jelezett napon Borghese bíbornok-államtitkárhoz intézett levele. Epistolae Principum. Vol. 56. f. 224.

937 A jegyzék: Nuntiatura Germaniae. Vol. 26. f. 108.

938 A pápai brévét közli *Péterffy*. II. 199.

939 Ugyanott. 217.

940 A nuntius 1611 január 4. és 15-iki jelentései. Nuntiatura Germaniae. V. 114. F.

941 Az államtitkár 1610 nov. 27., decz. 4., 1611 jan. 8. és 26-iki jegyzékei. A nuntius 1611 január 15. és február 12-iki jelentései. N. G. V. 26. és 114. F. Forgáchnak a pápához és az államtitkárhoz intézett levelei a Litterae Principum 56. kötetében.

942 Erre Losy Imre egri püspök 1626-ik évi iratában hivatkozik. *Pray*. Specimen Hierarchiae. II. 221. j.

943 Az államtitkár 1610 február 20-iki jegyzéke. A nuntius 1610 márczius 13-iki jelentése. A primás válaszát a nuntius megkeresésére nem ismerjük még.

944 Az államtitkár 1610 május 5-iki jegyzéke.

945 Az államtitkár 1610 június 26-iki jegyzéke.

946 Sajnos, sem a nuntius jelentését, melyben erről az eredményről beszámol, sem az új királyi iratot nem sikerült megtalálnom. A nuntius egy későbbi, 1613 április 20-ikán kelt jelentésében újból előadja a történteket.

947 A nuntius 1613 márczius 20-iki jelentése.

948 1613 július 13-iki jelentése.

949 Pázmány elutazásának időpontját a bécsi nuntius 1614 október 25-ikén kelt ajánlólevele nyomán állapíthatjuk meg.

950 Erről az ügyről a Jézus-társaság generalisának egy nagyérdekű emlékirata van a vatikáni levéltárban: Borghese. II. 29/30. f. 229.

951 Az 1614 deczember 27. és 1615 január 10-ikén kelt pápai iratokat közli *Katona*. XXIX. 511.

952 Az 1615 január 5-iki pápai iratot közli *Pray*. Specimen Hierarchiae. II. 190. jegyzet.

953 Porfirio Feliciani pápai titkár 1615 január 11-iki jegyzéke a bécsi nuntiushoz. — Ridolfi Lajos császári követ január 13-iki jelentése a bécsi titkos levéltárban.

954 Az 1614 deczember 28-ikán kelt pápai iratok a brévék regestáiban.

955 Ezt említi Porfirio Feliciani a bécsi nuntiushoz írt jegyzékeiben 1616 január 2. és márczius 19-ikén.

956 Ezen tárgyalásokról a fönmaradt emlékek nem adnak elég tiszta képet. Porfirio Feliciani 1615 május 23-ikán írja Khlesl bíbornoknak, hogy a pápa meghallgatta Ridolfit: «che gli ha esposto... nel parte del P. Pasmanno, intorno a che... intenderá dal medesimo signor Ridolfi quant' occorre». 1615 augusztus 8-ikán pedig: «Ridolfi... mi soggiunse che havea da dirmi per sua parte intorno al negotio del P. Pasmanno. Quel che Sua Santitá habbia detto in questa materia al medesimo signor Ridolfi, e con quanta prontezza io sia per reiterar i miei offitii apresso la Santitá Sua... le sará pienamente riferito da lui medesimo». 1615 deczember 7-ikén a nuntius Prágából jelenti, hogy a megelőző napon Khlesl megmutatta neki a pápai brévét, mely Pázmányt fölhatalmazza, hogy más szerzetes-rendbe lépjen át.

957 Ezt az 1615 október 14-ikén kelt levelet a pápai nuntius másolatban deczember 14-iki jelentéséhez mellékelve küldi Rómába. (Nuntiatura Germaniae. Vol. 114 K.)

958 1615 október 28-iki jelentése.

959 1615 november 16-iki jelentése.

960 Porfirio Feliciani 1616 november 28-ikán tudósítja erről a nuntiust. Ridolfinak ugyanazon napon Mátyás királyhoz intézett jelentése a bécsi levéltárban.

961 A királyhoz, Khleslhez és a nuntiushoz 1615 november 10-ikén írt emlékiratuk és megbízólevelök egykoru másolata: Borghese. II. 159.

962 1615 deczember 15-ikén kelt levele ugyanott.

963 A jegyzéket 1615 deczember 14-ikén kelt jelentéséhez mellékli.

964 Az 1616 január 2-iki jegyzékben.

965 A pápai államtitkár 1615 deczember 26. és 1616 január 2-iki jegyzékeiben szól erről.

966 A pápai államtitkár 1616 január 16., február 20. és márczius 5-iki jegyzékei; a nuntius február 1-én kelt jelentése.

967 Az államtitkár márczius 5. és márczius 19-iki jegyzékei. — A «clerici regulares sancti Majoli de Papia Sommaschae» congregatióját a velenczei származású Aemilianus Jeromos alapította 1531 táján és Sommaschóban, Milano és Bergamo között, építtette föl első kolostorát. A congregatio tagjai kézimunkával és szegények gondozásával foglalkoztak.

968 Az államtitkár 1616 január 2., április 23., május 7. és 14-iki jegyzékei; a nuntius április 4-iki jelentése; Ridolfi római követ 1616 február 20-iki jelentése Bécsben. — (Időközben Pázmány túróczi préposttá neveztetett ki a király által.)

969 Ridolfi 1616 október 26-iki jelentése Bécsben.

970 A bullák a primási egyházi levéltárban.

971 A pápai államtitkár 1614 február 8., 1615 márczius 14., 21., április 28., május 9., 30-ikán kelt jegyzékei.

972 Ugyanannak 1616 márczius 19., július 30., augusztus 6., szeptember 3. és 17-iki jegyzékei.

973 1618 február 1-én. A bréve a primási világi levéltárban.

974 Jelentései a római Chigr-könyvtárban.

975 Pázmánynak 1628 szeptember 23., a főrendeknek 25-ikén Bécsből Rómába küldött fölterjesztéseik az alább idézendő nyomtatványban.

976 A canonisatio perének irományai ki vannak nyomtatva: Summarium processus apostolici confecti Strigonii. (Romae. 1863—4.)

977 Commentana de Germania sacra restaurata.

978 A római Casanatensis-könyvtárban. 473. III.

979 1622 január ius 22. Barberini. LXIV. 32.

980 Erről a Sopronban időző velenczei követ 1622 junius 28-iki jelentésében érdekes részleteket közöl.

981 *Fraknói*, Pázmány Péter és kora. II. 104. és kk. ll.

982 «... Non si crede, che siano mai per fidarsi l'Imperatore et il Re d'un huomo tanto fraudulente e misleale, quanto e costui, scelerato nella fede e costumi, e rebelle di Dio e senz'alcuna buona legge humana... Vossignoria, ma con destrezza et a tempo, facci per impedir tutto quello, che humanamente si puo.» A madridi nuntiushoz intézett utasítás. (Dátumnélkül. A szent-Domonkos-rend római könyvtárának egykorú másolatából.)

983 A spanyol király bécsi követének 1624 november 3-iki jelentése.

984 A bécsi nuntius deczember 9-ikén jelentvén, hogy Betlhennek egy toskániai nagyherczegnővel való összeházasítása terveztetik, megjegyzi: «Si cio seguisse saria un buon negotio e qui gli Ambasciatori di Bethlen promettono grandissime cose».

985 A nuntius október 26., november 2., 9. és deczember 7-iki jelentései.

986 A bécsi nuntius 1625 április 5-iki titkos jegyekbe foglalt terjedelmes jelentéséből. Többi között írja: «Io per mezzo di Mgr Cancelliere continuaro la pratrica col Gabor, si da Vossignoria Illma non mi sara commandato il contrario... Io ho consigliato, che seben S. Mtá non ha volonta del matrimonio della figlia con lui, tuttavia non li levi la speranza e le mantenghi con parole». Nuntiatura Germaniae. Vol. 115.

987 Az államtitkárnak április 26-ikán kelt, titkos jegyekbe foglalt utasítása.

988 A királynak 1625 augusztus 27-iki emlékirata. És a florenczi követ június 4-iki jelentése.

989 A nuntius ezekről 2625 augusztus 27. és szeptember 3-án tesz jelentést.

990 A királyi irat eredetije a Pray-kéziratgyüjtemény XXXII. kötetében.

991 Az 1627 augusztus 5-ikén kelt levél fogalmazata, a melléklettel, ugyanott.

992 Az 1627 augusztus 18-ikán kelt jelentés eredetije a vatikáni levéltárban. Nuntiatura Germaniae. Vol. 117.

993 Az államtitkár jegyzékei a Barberini-könyvttárban.

994 A chiffrirozott jegyzék ugyanott.

995 *Rocco de Cesinale.* Storia delle missioni dei Capuccini. II. 630. és következő lapok.

996 Valerianus atya levelét nem találtam meg, de igenis Barberini bíbornoknak hozzá intézett válaszát, melyben írja: «Quanto al particolare che il signor de Tun le disse per conto del serenissimo re d'Ungheria, io stesso attendo da monsignor nuntio quello che ne havrá discorso con esso lui vestra paternitá, come mi scrive che voleva fare». Az 1629 julius 21-ikén kelt levél eredeti fogalmazata a Barberini-könyvtárban.

997 Az 1629 julius 11-ikén kelt chriffrirozott jegyzék fogalmazata Nuntiatura Germaniae. Vol. 118.

998 Az 1629 augusztus 11-ikén kelt chiffrirozott jelentés Nuntiatura Germaniae. Vol. 119.

999 Ezt, sajnos, nem sikerült Rómában megtalálnom.

1000 Az államtitkár 1629 november 3-iki jegyzéke és a nuntius 1629 november 24-iki jelentése az idézett helyeken.

1001 Pallotto rendkívüli nuntius 1628 junius 8-iki jelentése Bécsből. *Kiewäng.* Nuntiatur des Pallotto. I. 84.

1002 Erről Pallotto az 1628. és 1629. év folyamán többször tesz jelentést.

1003 Nuntiatura Germaniae. 119. f. 171.

1004 A bécsi udvarnál szivesebben látták volna a kremsmünsteri apátnak, a bécsi cs. kamara elnökének kineveztetését. A florenzi követ 1629 nov. 28-án irja: «La corte sperava il cappello in persona dell' Abbate Presidente, ma eglisi fondava tutto di quá et Strigonia ha havuto megliori amici in Roma. Il Principe (Eckemberg) ne ha sentito disgusto molto, perche l'Abbate e sua creatura.» Pázmány — a hivatalos jelentések nyomán — «ad instantiam Cesareae Mtis» neveztetett bíbornokká. («Acta consistorialia» czimű kézirat a Corsini könyvtárban.)

1005 A pápa levele kelt 1629 nov. 24. Eredeti. Primási egyházi levt.

1006 1629 decz. 11. Eredeti. Ugyanott.

1007 Az egész levél a király sajátkezű irása. Eredeti. Prim. vil. levt.

1008 Florenczi követ 1629 decz. 8.: «Si trova qui il Cardinale di Strigonia, il quale mentre andava a trovar in campagna S. Mtá per diversi negotii del Regno, riceve corriero, che portava la nuova del suo Cardinalato, una legua lontano dal luogo, dove si trovava la M. S. Ho complimentato seco in nome di V. Altezza, et mi ha detto, che e stato sempre et che sará devotissimo all nome della V. A. et della Serma casa. É Prelato di eminenti qualitá per dottrina, per bontá di vita et per valor di negotio. Et S. M. ha havuto grandissimo gusto, di vederlo promosso.»

1009 Bécsi nuntius 1629 decz. 1.

1010 Miksa bajor fejedelem a toskánai nagyherczeg és nagyherczegnő, a pfalzi őrgróf, Leopold főherczeg, Cremona, Ditrichstein és Scaglia bíbornokok, Aytona spanyol követ, a Jézustársaság, szent Ágoston és szent Ferenczrend főnökeinek és Lamormain atyának levelei részint Millernél. (II. 28—38. ll.) részint a Prim. vil. levt. találhatók.

1011 Róma 1629 nov. 28. *Katona* XXXI. 337. l.

1012 Pozsony 1629 decz. 6. Ered. Esztergomi káptalani levt.

1013 Bécsi nuntius 1630 jun. 14.

1014 A bulla kelt 1629 november 14-én. Terjedelme rendkívüli nagy, kiállítása díszes. A pápa s 21 bíbornok aláirásával ellátva. Eredetije a Prim. egyh. levt.

1015 Egyk. más. Pray kézirati gyüjtem.

1016 A királyi leirat az országos levéltár kamarai osztályában.

1017 Az 1632 februárius 11-iki utalvány a primási egyházi levéltárban.

1018 Pázmány naplója: «Relatio legationis Romanae». Kiadták *Kovachich:* Scriptores minores I. 287. *Miller:* Epistolae 127. *Mednyánszky:* Legatio. 112 s k. ll.

1019 A február 5. s 19-én kelt utasításokat kiadta *Mednyánszky.* 24, 29. Egy harmadiknak, mely február 14-ikén kelt, eredetije a bécsi titkos levéltárban.

1020 1632 február 21-ikén kelt jegyzék a Barberini-levéltárban.

1021 Pázmány naplója. i. h.

1022 Az «Avvisi» czimű irott ujságlapok sürűn találtatnak a római könyvtárban.

1023 Pázmány naplója és április 3-ikán és 8-ikán kelt Avvisi és Pázmány első jelentése, melyet április 3-ikán írt a császárnak; eredetije a bécsi levéltárban.

1024 Az előterjesztés másolata a primási egyházi levéltárban.

1025 Ezen audeintiáról Pázmány följegyzéseket tett naplójában és egy külön iratban is. *Mednyánszky* 101, 119. Az államtitkár április 10-iki jegyzékében értesíti arról a bécsi nuntiust.

1026 Pázmány naplója. *Mednyánszky* 121. Az államtitkár április 10-iki jegyzéke.

1027 Azzolini emlékirata: Memoriale del discorso tenuto del Cardinale Pazman col vescovo di Ripa 9 aprile 1632. A Barberini-levéltárban.

1028 Azzolini április 12-iki emlékirata ugyanott.

1029, 1030 Pázmány április 10-iki jelentése. *Mednyánszky* 57.

1031 Az államtitkár április 10-iki jegyzéke.

1032 Az óvás és melléklete, *Mednyánszky*-nál. 57.

1033 Az államtitkár április 17 és 24-iki jegyzékei.

1034 Pázmány naplója és április 16-ki jelentése. *Mednyánszkynál* 76, 122.

1035 Május 8-iki jelentése.

1036 Az utasítás *Mednyánszkynál*. 63.

1037 Ugyanott. 90.

1038, 1039 Pázmány május 29-iki jelentése. Ugyanott. 88.

1040 A nyilatkozatot közli *Mednyánszky*. — A bécsi titkos levéltárban megvan 43 bíbornok válaszirata a császári ajánlólevélre.

1041 A beszéd egykorú másolata a prímási egyházi levéltárban.

1042 A pápai nyilatkozat egykorú példánya a Barberinii levéltárban.

1043 Az audientia lefolyásáról készitett följegyzés a Barberinii levéltárban.

1044 Pázmány május 1-én kelt jelentése. *Mednyánszky*. 82.

1045 Azzolini följegyzései a Barberinii levéltárban.

1046 Pázmány május 1 és 8-iki jelentései és naplója.

1047 A toszkánai nagyherczeg római követének május 1 és 8-iki jelentései.

1048 Az emlékirat a prímási egyházi levéltárban.

1049 A május 8-iki levél ugyanott.

1050 Azzolini följegyzései.

1051 A toszkánai követ május 15-iki jelentése.

1052 Pázmány naplója.

1053 A florenczi követ május 15-iki jelentése.

1054 Az olasz nyilatkozat szövege a Barberinii levéltárban.

1055 Az olasz emlékiratot közli *Mednyánszky*. 96.

1056 Pázmány május 29-iki jelentése, ugyanott. 89.

1057 A florenczi követ május 30-iki jelentése.

1058 Ugyanannak június 5-iki jelentése és ugyanazon napon írt római ujságlapok közleményei.

1059 Az államtitkár június 5-iki jegyzéke.

1060 Jelentésének kivonata a spanyol államtanács jegyzőkönyvében.

1061 Június 5-iki jelentése.

1062 Eredeti fogalmazása a Barberinii levéltárban.

1063 Eredetije a bécsi állami levéltárban.

1064 Június 14-ikén.

1065 A velenczei dógénak bécsi követéhez május 15, 29, június 12-ikén intézett jegyzéke és ennek július 10-ikén kelt jegyzéke.

1066 Velencze bécsi követének július 10-iki jelentése.

1067 Grimaldi rendkívüli nuntius július 10 és augusztus 14-iki jelentései.

1068 Az augusztus 9-iki emlékirat a bécsi levéltárban.

1069 A császár sajátkezű resolutiója az emlékirat hátlapján.

1070 1632 augusztus 23-ikán. A prímási egyházi levéltárban.

1071, 1072 A spanyol államtanács egyik előadójának 1632 deczember 16-iki jegyzete és 1633 január 19-ikén kelt királyi rendelet a simancasi állami levéltárban.

1073 1633 július 23-iki királyi rendelet ugyanott.

1074 Onate 1634 február 5 és július 4-iki jelentései ugyanott.

1075 Az 1634 április 30 és szeptember 5-iki ülésekről vezetett jegyzőkönyvek ugyanott.

1076 A királyi rendelet ugyanott.

1077 Pázmány előbb római ügynöke által akarta jelentéseit bemutatni, s csak utóbb határozta magát Senkviczy küldésére. Erre mutat a jelentés egyik fogalmazata. Prim. egyh. levt.

1078 A bréve (dátum nélkül) VIII. Orbán levelei között Rómában a szent Ágoston-rend kézirati gyüjteményében.

1079 Ludovisi bíbornok 1625 márczius 26-án írt a bécsi nuntiusnak a magyar püspökök megerősitési díjai felől, s az hihetőleg ennek folytán hozta szőnyegre e kérdést. (A levél Hevenesy kézirati gyüjteményének V. kötetével elveszett.)

1080 Pázmány a nuntiusnak. 1625 decz. 2. Kaprinay kézirati gyüjteményében.

1081 Az államtitkár 1626 januárius 27-iki jegyzéke.

1082 1626 julius 27-én. Hevenesy kéziratai IX. kötetében.

1083 Az államtitkár 1629 április 7-iki jegyzéke.

1084 Pázmánynak 1626 márczius 26-ikán a bécsi nuntiushoz, 1628 február 4-ikén a királyhoz írt levelei.

1085 A pénzverdék felügyeletéért járó tiszteletdíja.

1086 A Pázmány római ügynöke által benyujtott folyamodvány és a Propaganda 1623 október 30-iki végzése a Kaprinay-kéziratgyüjtemény XI. A. kötetében. A pápai fölhatalmazásról szó van a bécsi papnöveldét megerősítő bullában. (*Rimely*. 52.)

1087 Az 1625 jún. 13-iki pápai bréve engedélyezi, hogy az intézet növendékei a rector bizonyítványával ellátva, a kánonok által meghatározott időpontok és időközök mellőzésével is, a bécsi püspöktől fölvehessék az egyházi rendeket. *Rimely*, Historia Collegii Pazmaniani. 54. l.

1088 1623 november 24-ikén. Ugyanott.

1089 Pázmány folyamodásának dátum nélküli másolata, a gráczi jezsuita provincziálisnak 1635 október 9, a jezsuita-generálisnak 1635 szeptember 1. és

1636 február 2-ikán kelt levelei az országos levéltárban a nagyszombati jezsuita collegium iratai között.

1090 Borghese bíbornok 1619 október 26-ikán kelt levele a primási egyházi levéltárban.

1091 A római collegium rectora, Castorius jezsuitaatya — miként maga írja — fájdalommal látván, hogy a magyar helyek éveken át betöltetlenül hagyatnak, fölszólítá a magyarországi jezsuitákat és azon magyar papokat, kik a collegiumban nyerték kiképeztetésüket, hogy magyar növendékeket küldjenek; de sikertelenül. Esterházy nádor és több magyar főúr a pápához intézett levelökben szintén kijelentették, hogy nem voltak képesek alkalmas ifjakat találni, kik hajlandók lettek volna Rómába menni. Castoriusnak alább idézendő 1626-iki emlékiratából.

1092 Pázmány ily czimű emlékirata: «Puncta in quibus connivendum videtur Alumnis Ungaris Romam mittendis.» Ered. fog. Pray kézirati gyüjtemény.

1093 Pázmány a nuntiushoz 1626 márcz. 25. Ered. fog. Ugyanott.

1094 Castorius atyának 1626 május 9-én és június 13-án Argentus atyához — a J. T. németországi visitátorához — intézett levele eredetiben Pray kézirati gyüjt. Argentus — ki a primás és a római rector közötti tárgyalásokban közvetítői szerepet játszik — e két levelet átküldé Pázmánynak.

1095 Pázmány Castoriushoz Nagyszombatból 1626 július 11. Ered. fog. Ugyanott.

1096 Mutius Vitellescus rendfőnöknek 1628 nov. 28-án és a bécsi nuntiusnak decz. 9-én Pázmányhoz intézett levelei. Ered. Ugyanott.

1097 Pázmány kikötötte, hogy ha több éven át nem találkoznának, kik a kamatokat igénybe veszik s ezek jelentékeny összegre szaporodnak, tartozzék a római rector valamelyik magyarországi jezsuita elöljárót fölhívni, hogy az alapítvány költségein magyar ifjakat küldjön a collegiumba. Az alapító okmány kelt Bécsben 1627 jún. 2. Hiteles alakban kiállított példányai az eszt. prim. és kápt. levt. A jezsuita generális 1627 júl. 3-án örömmel fogadja az alapítványt. Ered. Pray. gyüjtem. — Pázmánynak ezirántRómában kiállított s 1632 május 30-án kelt okmányai az eszterg. prim. és kápt. levt.

1098 Mily gondot fordított az ifjak megválasztására 1627 július 6-án a bécsi Pazmanaeum rectorához intézett levele bizonyítja. Eredeti Pray gyüjtem.

1099 A jezsuita generális 1627 okt. 9-iki levele Pázmányhoz. Ered. Pray gyüjt.

1100 A collégium lajstromaiból. Pázmánynak Jakusich részére a császár római követéhez intézett olasz levele és a római rectornak 1630 okt. 5-én Pázmányhoz intézett jelentése. Pray gyüjtem.

1101 1630 okt. 5ik-én kelt levele. Eredeti. Ugyanott.

1102 1633 augusztus 20-ikán Pázmányhoz írt levele az egyetemi könyvtár Pray-gyüjteményében.

1103 1634 május 4, 26. és július 8-iki levelei és Pázmánynak június 24-ikén a bécsi jezsuita-rectorhoz írt levele ugyanott.

1104 A jezsuita-generalis 1634 augusztus 26-iki levele ugyanott.

1105 Egy 1634 augusztus 23-ikán kelt római levél ugyanott.

1106 Draskovics váczi püspöknek 1634 október 26-ikán Pázmányhoz írt levele ugyanott.

1107 Ezt a folyamodást Hevenesy fölvette kéziratgyüjteményének V. kötetében, a mely az egyetemi könyvtárból elveszett, s így csak tartalmát ismerjük az elenchusokból.

1108 Az 1626 febr. 21-én kelt bréve czimezve van: «Dilectis filiis Statibus et Ordinibus Catholicis Regni Hungariae in Conventu Soproniensi congregatis». Eredeti. Eszt. Kápt. levt.

1109 1628 szeptember 23-ikán. *Miller.* 235.

1110 *Knauz.* A magyar egyház régi szokásai. A Magyar Sion 1861—8. évf.

1111 A zsinat végzéseit közli *Péterfi.* II. 300—312.

1112 Az 1630 ápril 16-ikán kelt levél ugyanott. Egykorú másolata megvan a római Barberini-könyvtárban.

1113 A congregatio titkárának 1630 június 1-én Barberini bíbornok-államtitkárhoz intézett jegyzéke ugyanott.

1114 Az 1630 november 29-ikén kelt bréve eredetije a primási egyházi levéltárban.

1115 1630 október 14-ikén a királyhoz írt levele az országos levéltár kanczelláriai osztályában.

1116 Pázmány 1632 január 2-ikán kelt levele, melyben Barberini bíbornoknak a megerősítés kieszközléseért és a római új szertartási könyvek egy példánya megküldéseért köszönetet mond, a Barberini-könyvtárban.

1117 Ezt *Farlati* ismerteti. A graduale, introitus, gloria, offertorium, oratefratres szövege eltérő volt. A téli hónapok kivételével az év többi részeiben a pap az introitus vagy az evangelium előtt öntötte a bort a kehelybe. Illyricum sacrum. V. 341.

1118 A bréve másolata a primási egyházi levéltárban. 565.

1119 *Farlati* i. h.

1120 1627 márczius 1-én kelt levele a vatikáni könyvtárban. Cod. Ottob. lat. 2419. I. 60.

1121 Pázmány Péter és kora. II. 309.

1122 Ezt Pázmánynak 1636 márczius 11-én a királyhoz intézett leveléből tudjuk (a M. N. Múzeum könyvtárában).

1123 1635 június 16-ikán. A primási egyházi levéltárban.

1124 Pázmány levelének eredetije és a rendfőnök október 5-iki rendeletének másolata a Propaganda levéltárában. Vol. 330. fl. 388.

1125 A Propaganda 1632 julius 30-ikán kelt levele a bécsi nuntiushoz, ennek augusztus 19-iki válasza, az olmüczi rectornak szeptember 7. és október 9-iki jelentései a bécsi nuntiatura levéltárában.

1126 Barberini bíbornoknak 1633 julius 8-ikán Pázmányhoz írt levele a primási egyházi levéltárban.

1127 Az egyiknek, Huszák Györgynek, 1633 október 19-ikén kelt kötelező irata ugyanott. A másikról, Trenka Jánosról említést tett Dobronoki 1637 október hó 9-ikén naplójában.

1128 *Fermendžin.* Acta Bosnae. 370—448.

1129 *Veszely,* i. m. 344.

1130 «Providit ecclesiae Bosnensi in partibus infidelium ... cum indulto quod non teneatur accedere ad dictam ecclesiam.» (Az 1544 augusztus 8-iki consistorialis ülés jegyzőkönyvében.)

1131 Fermendzin. Acta Bosnae. 310.

1132 Ugyanott. 311.

1133 Ezt említi Ludovisi bíbornok 1614 október 12-ikén a bécsi nuntiushoz intézett jegyzékében. (Nuntiatura Germaniae. vol. 24. És egy 1661-ik évi alább idézendő római emlékirat.)

1134 Ergelicsnek 1607 január 22-ikén Aldobrandini bíbornokhoz intézett levele a vatikáni levéltárban.

1135 A consistorialis jegyzőkönyvekben.

1136 Az 1614 július 16-ikán kelt bemutató-irat fogalmazata a magyar országos levéltár kanczelláriai osztályában.

1137 Az államtitkár 1614 augusztus 2. és 16-ikán a bécsi nuntiushoz intézett jegyzékei.

1138 Az államtitkár 1615 május 2-án kelt jegyzéke.

1139 Az államtitkár 1615 márczius 13-iki jegyzéke.

1140 *Fermendzin.* 375.

1141 Pázmánynak 1631 márczius 5-ikén a királyhoz intézett levele. Az országos levéltárban.

1142 Az országos levéltárban.

1143 Erről a differentiáról csak homályos és hézagos tudomásunk van. II. Ferdinánd egy későbbi (1635 április 10-ikén) levelében, a mit római követéhez intéz, utal rá: «Sua sanctitas et nuper in episcopatus Bosnensis... provisione novas et inauditas difficultates movit». (A primási levéltárban.) Pázmány föllépésének nyomára szintén későbbi (1661-ik évi) római emlékiratokban akadunk.

1144 A consistorialis jegyzőkönyvben.

1145 *Fermendzin.* 409.

1146 *Fermendzin.* 420.

1147 Az 1618 június 26-ikán kelt királyi irat fogalmazata a bécsi állami levéltárban.

1148 A bullát nem sikerült a római levéltárakban megtalálnom. Tartalmáról az alább idézendő iratok szólnak. Az 1618 május 26-ikán kelt két ajánlólevél a bullát nem érinti és általános kifejezésekben van tartva. (A vatikáni levéltárban. Armarium. XLV. Tom. XV. f. 328.)

1149 A bíbornok-államtitkár 1618 szeptember 1-én kelt jegyzéke. (Vatikáni levéltár. Borghese-gyűjtemény. I. 947. szám.)

1150 A nuntius 1618 október 1-én és november 9-ikén a győri püspökhöz intézett levelei a győri káptalan magánlevéltárában.

1151 A levélnek dátumnélküli egykorú másolata ugyanott.

1152 Az 1618 november 29-ikén kelt királyi irat: Pázmány Péter lev. I. 192.

1153 «Tanquam contra patriae leges delinquentem.»

1154 Lépes Bálint 1618 deczember 7-ikén Pázmányhoz írt levele a primási világi levéltárban.

1155 A galgóczi értekezlet nevében 1618 szeptember 7-ikén írt négy levél Forgács Zsigmond nádori protocollumába van beiktatva. (A protocollum újabb másolata a M. N. Múzeum kéziratgyűjteményében.)

1156 Az 1618 deczember 13-ikán kelt fölterjesztés: Pázmány levelei. I. 196.

1157 Ezt a győri káptalan küldötteinek Pázmányhoz intézett, alább idézendő előterjesztéséből tudjuk.

1158 1618 deczember 27-ikén kelt fölterjesztése a győri káptalan levéltárában.

1159 1618 deczember 27-ikén kelt emlékiratuk a primási világi levéltárban.

1160 A püspököknek deczember 31-ikén kelt fölterjesztésők a győri káptalani levéltárban.

1161 Az államtitkárnak 1619 február 2-ikán kelt jegyzéke az idézett helyen.

1162 1626 július 10-ikén kelt nyilatkozata a congregatio consistorialis levéltárában.

1163 Ennek a püspökségnek székhelye 1460-ban pápai bulla alapján Modrusba helyeztetett át, a melynek nevét is fölvette.

1164 Sajnos, Savellinek 1624 deczemberben írt első jelentése és az 1625 január 9-ikén kelt királyi válasz nem maradt ránk. Csak Savellinek 1625 február 15-ikén kelt második jelentését birjuk, a melyben ezeket olvassuk: «Conforme al comandamento che ricevo con la lettera di vostra maestá cesarea de 9 prossimo passato, ho fatto l'ufficio con sua beatitudine per la confirmatione che desidera fià Henrico Fastreyer... e ho trovato la santitâ sua disposta a compiacerlo, per il qual fine non mancherò d'assister al negotio in tutto quel di piú che occorresse, insieme anco per la conservatione delle ragioni della corona d'Ungheria, come nella medesima lettera mi viene comandato». (A bécsi állami levéltár Romana osztályában.)

1165 II. Ferdinándnak 1626 ápril 29-ikén a római követhez intézett irata ugyanott.

1166 Az 1622-ik évi országgyűlés XXIX-ik czikke. Ezen intézkedés megujíttatott akkor, mikor III. Ferdinánd alatt a hét vármegye Rákóczy György fejedelemnek engedtetett át.

1167 A Lósy javára 1625 november 6-ikán kiállított bemutató irat a római congregatio consistorialis levéltárában. — Zucconi részére az 1625 deczember 5-ikén kelt adománylevél oly módon állíttatott ki, mintha megyés és javadalmas püspökségről volna szó. (Az országos levéltárban őrzött királyi könyvben.) De az 1626 június 2-ikán kelt bemutató-iratban a király azt mondja, hogy «*titulum* Rosonensis ecclesiae» adományozta neki. (A consistorialis levéltárban.)

1168 A congregatio consistorialis 1626 szeptember 17-iki ülésében «fuit permissa nominatio ad illas (t. i. Hungariae) ecclesias; non tamen ad alias, etsi sint in terris subjectis jurisdictioni regis Hungariae; multo minus si jurisdictio sit penes alios, juxta decretum Clementis VII. in simili casu». Ennek a decretumnak teljes, hivatalos szövegét a római és magyarországi levéltárakban sikertelenül nyomoztam. Kivonatát 1635-iki római emlékiratokban találtam, melyek az erdélyi püspökség betöltése ügyében szerkesztettek és a primási világi levéltárban őriztetnek. Teljesen azonos kivonatát közli *Riganti* is: Commentarii in regulas cancellariae. (Róma. 1744.) I. 219.

1169 «Fuit in praedicta congregatione decretum: huiusmodi episcopos titulares non esse multiplicandos, et provisiones ecclesiarum existentium in partibus infidelium esse reservatas liberae sedis apostolicae provisioni, exclusis etiam illis, quibus de jure alias electio competebat.» (Ez a végzés Riganti könyvében nincs meg; hanem benn foglaltatik abban az 1635-ik évi emlékiratban, a mit a congregatio consistorialis részéről az erdélyi püspökség betöltése ügyében szerkesztettek és 1635 május 19-ikén a bécsi püspök Rómából Bécsbe küldött. (A primási világi levéltárban.)

1170 A király 1627 február 5-ikén meghagyja a követnek, hogy Fastreyer részére a megerősítést sürgesse. A levél fogalmazata a bécsi állami levéltárban.

1171 Savelli herczeg 1627 ápril 24-iki jelentése ugyanott.

1172 Az 1627 június 2-ikán kelt királyi irat fogalmazata ugyanott.

1173 Savelli 1627 július 3-iki jelentése ugyanott.

1174 Az 1630 április 22-iki consistoriumi ülésben.

1175 Pázmány maga mondja el ezeket 1635 augusztus 27-ikén a pápához írt levelében.

1176 Az 1634 január 3-ikán kelt adománylevél és a január 7-ikén kelt bemutatóirat fogalmazata az országos levéltár kanczelláriai osztályában.

1177 Barberini bíbornok 1634 július 22-ikén kelt levele Pray kéziratgyüjteményében. XXXII.

1178 Sajnos, a római követnek erről szóló jelentése nem maradt fönn.

1179 A Pozsonyban 1635 április 10-ikén kelt fölterjesztés *Millernél.* II. 173—178.

1180 Hiltprandt Konrád és Gebhardt Justus dátumnélküli fölterjesztése a bécsi állami levéltárban.

1181 Kétségkívül a Pázmány emlékiratában idézett törvényekről: a Hármaskönyvnek a kegyúri jogot tárgyaló czíméről és az 1492-ik évi törvényről van szó.

1182 Ezen jegyzéknek Pázmány kezével javított fogalmazata Simor János primás magán-kéziratgyüjteményében ugyanazt a keletet (1635 április 10.) viseli, mint Pázmány emlékirata. Kétségtelennek látszik, hogy a jegyzék tervezetét Pázmány az ő emlékiratával együtt küldötte Bécsbe.

1183 Sajnos, jelentéseit ebből az időből nem bírjuk.

1184 Ez az emlékirat, melyet a Rómában időző bécsi püspök 1635 május 19-ikén kelt levele mellett küldött meg, a primási világi levéltárban.

1185 Az 1635 június 16-ikán kelt emlékirat *Millernél.* II. 183—187.

1186 Az ügyvéd előterjesztésének dátumnélküli egykorú másolata a primási világi levéltárban.

1187 Savelli herczeg 1635 július 21-ikén jelenti: «Caminava cosi mal il negotio della chiesa Transilvaniense, che per parer dei signori cardinali divoti di vostra maestá ch'intervengono nella congregatione consistoriale, si stima meglio desistere dalla istanza per adesso et aspettare tempo e congiuntura megliore per non correr qualche acervo in quelle di Ongaria nelle quali ancora si andavano mettendo di difficoltá». Eredetije a bécsi áltami levéltárban.

1188 Az 1635 augusztus 27-iki levél fogalmazata a primási világi levéltárban.

1189 A consistoriális levéltárban őrzött egykorú följegyzés.

1190 1637 márczius 11-ikén kelt levelének eredetije a M. N. Múzeum könyvtárában.

1191 A császári követ 1637 október 22-ikén Rómából jelenti: «La santitá di nostro signore... disse, che non vi sono giuspatronati piu legitimi di quelli d'Ungaria, fondati da un re santo di proprii suoi beni». A bécsi állami levéltárban.

1192 «Bisogna allargare la mano». A követ 1637 szeptember 19-iki jelentése.

1193 Ekkor a király részéről kisérlet történt a pápai bullák szövegében bizonyos változtatás kieszközlésére. De ez nem sikerült. Motmann uditore 1637 október 17-ikén jelenti: «Sua santitá non vuole in nessun modo permettere che

quanto alle chiese d'Ongharia s'esprima nelle bolle, quod sint de jure patronatus et ad praesentationem di vostra maestá. La veritá é che per l'adietro si trovano le chiese d'Ongharia... spedite hora con l'espressione «ad postulationem» et hora «ad nominationem» ch'é termine piú generico, et in questa ultima forma si contentano qui di spedire le bolle». És a császári követ 1637 november 21-ikén irja, hogy az esztergomi érsek bullája «é stata spedita gratis per la portione di signori cardinali... «a nominatione» di vostra maestá, e non «ad praesentationem» come io faceva istanza; dicendomi il signor cardinal Aldobrandini di haver veduto che cosi é stata proposta per l'adietro». (A bécsi állami levéltárban.)

1194 Az államtitkár 1638 márczius 13-iki jegyzéke.

1195 1638 április 3-iki jelentése.

1196 1638 márczius 17-ikén. Ez a congregatio consistorialis 1696 szeptember 13-iki decretumában említtetik.

1197 A római követ 1639 január 15-ikén kelt jelentéséből készített kivonatban áll: «In negotio Georgii Bielavics electi episcopi Tininiensis remissam esse discussionem ad congregationem consistorialem; fieri difficultatem eo quod episcopatus in partibus infidelium praetendatur esse collationis summi pontificis, non vero regis Hungariae». És ugyanő 1639 április 16-ikán jelenti, hogy a pápánál megujította «l'istanza per la speditione delle chiese d'Ungaria, e particolarmente di quella della Bosna, nella quale questi signori de propaganda fide... fanno grandissima oppositione per sostenere nel vicariato apostolico di detta chiesa il vescovo di Drivasto...» (A bécsi állami levéltárban.)

1198 Említi Riganti. I. 219.

1199 A római követ 1639 február 26-iki jelentésének kivonata és a királyi válasz tervezete a bécsi állami levéltárban.

1200 A római követ 1639 április 2-ikán kelt jelentése ugyanott.

1201 A római követ 1639 augusztus 27 és október 3-iki jelentései ugyanott.

1202 Bielavics, a knini püspök 1639 deczemberben jelenti a királynak «in confirmatione episcopatus sui coram sede apostolica identidem novas difficultates oriri, quae cum omnia superentur, modo praetendunt debere se novam nominationem, sive prioris confirmationem habere... Supplicat itaque nominationis praedictae confirmatorias ad summum pontificem, ne amplius negotium protrahatur clementer elargiri». A magyar cancellár javaslata: «Scribi quidem Romam nominationem huius episcopatus omni jure esse factam, nihilominus confirmationem, siquidem eam necessariam esse putat, posse concedi». (1639 deczember 13-ikán kelt előterjesztés az országos levéltárban.) A megerősítést még 1642-ben is sürgeti Bielavics.

1203 *Péterffy* II. 346.

1204 A nuntius 1639 október 1-én kelt jelentése. — Az államtitkár október 22-iki válaszából tudjuk, hogy azt az aggodalmat Rómában alaptalannak itélték.

1205 A nagyszombati értekezlet fölterjesztését nem sikerült megtalálnom. Az értekezlet határozatairól és a két püspök küldetéséről a bécsi nuntius 1639 október 8., 25. és 29-iki jelentéseiben csak rövid tudósítás foglaltatik. — Kétségkívül erre az értekezletre vonatkozik az, a mit *Kazy* történeti munkájában elbeszél, hogy 1639-ben rendkívüli pápai nuntius érkezvén Bécsbe, a keresztény hatalmak között a békeség helyreállítása végett, ez azt a kérdést is fölvetette, hogy a magyar király a püspökök kinevezését mily jogalapon gyakorolja? a király ekkor a magyar

főpapok véleményét kérte ki s ezeknek nevében Draskovics és Püski szerkesztették volna a föliratot, melyben hangsúlyozták: «Hungaricam ecclesiam quemadmodum nata est, ita senescere oportere». (Hist. Hung. Liber V. p. 22.)

1206 Fogalmazata a bécsi állami levéltárban. — Ugyanezen napon a király Barberini Ferencz bíbornokhoz és más római előkelő egyéniségekhez is leveleket intézett, közbenjárásukat kérvén ki. Ezen levelek fogalmazata a magyar országos levéltár cancelláriai osztályában.

1207 A bécsi állami levéltárban.

1208 A nuntius 1640 február 18-iki jelentése.

1209 Sajnos, az ezen ügyre vonatkozó iratok csak igen hézagosan maradtak fönn. 1642 augusztus 5-ikén a király értesíti római követét, hogy Bielavics knini püspök, a megerősítést szorgalmazandó, Rómába megy. 1643 márczius 21-ikén az esztergomi érseknek átküldi a római követnek a püspökségek ügyéről szóló (sajnos fönn nem maradt) jelentését. 1645 június 28-ikán római követét utasítja, hogy a knini püspök megerősítését sürgesse. (Mind a három levél fogalmazata az országos levéltárban.)

1210 Az esztergomi érsek 1642 július 8-ikán kelt fölterjesztése ugyanott.

1211 A király 1642 április 20-ikán Savelli herczegnek írja, hogy több magyar főpap «in praejudicium jurisdictionis sacrae regni coronae ac praelatorum, apud sedem apostolicam bullas per viam ordinariam obtineri et expediri curarent». Meghagyja neki, hogy «jura praefati regni nostri Hungariae» oltalmazza és vigye ki, hogy a bullák ezentúl is «per viam secretam expediantur.» Megküldi neki a magyar főpapok emlékiratát (mely, sajnos nem maradt fönn) «pro tuenda et fulcienda juris patronatus nostri praerogativa». A levél fogalmazata az országos levéltárban.

1212 A magyar főpapok fölterjesztését nem birjuk. Tartalmára utal a római bíbornoki congregátió jelentése: «Prorsus esse et videri odiosam nonnullorum praesulum nuperas praetensiones, qui cum in suis provisionibus nolunt solvere, dicunt se gaudere praescriptione, atque adeo solvere non posse, ne — inquiunt — legibus regi omnem innovationem vetantibus adversentur et earum severas poenas incurrant.»

1213 Az 1643 április 20-ikán tartott bizottsági ülés jegyzőkönyve. Nuntiaturae Germaniae, vol. 147. f. 153.

1214 A pápához intézett 1644 október 29-ikén kelt megbizólevél fogalmazata az országos levéltár cancelláriai osztályában. Ugyanakkor a király az esztergomi érseket fölhívja, hogy a Jakusics részére Rómába küldendő utasítás tárgyában javaslatot mutasson be. Ugyanott.

1215 A Jakusics részére (úgy látszik Lippai esztergomi érsektől) szerkesztett utasítás másolatát a cancelláriai levéltárban őrzött eredetiből Kollár az ő kéziratgyüjteményébe fölvette. Eredetijét az országos levéltárban sikertelenül kerestem.

1216 Jakusics Györgynek Rómából 1645 február 8-ikán a királyhoz intézett jelentése, a bécsi állami levéltárban.

1217 Jakusicsnak, Bécsbe visszatérte után a királyhoz benyujtott dátum nélküli jelentése Kollár kéziratgyüjteményében. — A svidniczi püspökségről megjegyzi, hogy csak 20 év óta adományozzák czimét, Rómában pedig a megerősítést megtagadják «perche non si trova nel registro apostolico». Azt hiszi, hogy a

svidniczi és sebenicói elnevezés egy és ugyanazon püspökséget jelöli. — Ez időben készült Levakovics emlékirata: «Archiepiscopatus cum suffraganeis ad coronam regni Hungariae mediate vel immediate spectantes, quorum nominatio ab antiquo est de jure patronatus Hungariae regis». Ujabb kéz tévesen helyezte rá az 1626-ik évszámot. A tévedés onnan ered, mert az emlékirat utolsó szavai «sotto li 10 di gennajo 1626». De ez nem az emlékiratnak, hanem a legvégén jelezett pápai decretumnak dátuma. Másolata Kollár kéziratgyüjteményében.

1218 Jakusics György dátumnélküli jelentése.

1219 Jakusics György erre a bullára a pápa előtt is hivatkozott; idézte azt a helyet, a melyben arról van szó, hogy Szilveszter Magyarországot a szent-szék pártfogása alá fogadta; a mivel segélykérését támogatni kivánta. (1645 február 18-ikán kelt — idézett — jelentésében.)

1220 Annales. I. 256.

1221 «Gran persvasione anno gli Ungheri che nessun diritto abbia il papa al regno loro, essendo convertiti dai suoi re. Per generare a loro opinione migliore o dato certo lettere del papa Silvestro e procurero che vengano al publico in qualche maniera Pensava di promulgarle come trovate a Roma; ma senza la permissione e saputa di vossignoria illustrissima non mi fidai; come monsignor Ingoli, al quale indrizzo la copia tutto ragvaglierà.» Ezt a levelet Kerchelich zágrábi kanonok 1762-ben közölte Kollárral, a ki azt idézi ily czímű könyvében: «De originibus et usu perpetuo potestatis legislativae circa sacra apostolicorum regum Ungariae.» 160.

1222 Szalay László is abban a véleményben volt, hogy Levakovics leveléből «a kérdéses oklevél koholtságát a legszigorúbb hermeneutika sem fogja kiolvasni». (Magyar Akadémia Évkönyve. 1839-ik évfolyam. 289.)

1223 Károlyi Árpád, a bécsi állami levéltár aligazgatója, szives volt nyomozásokat tenni az iránt: vajjon a Szilveszter-levél eredetijének megszezésére Rabata velenczei követ kapott-e utasítást? s ha igen, milyen eredménynyel járt el? Sajnos, a fönmaradt diplomatiai iratokban ezen ügynek nyomára nem akadt.

1224 Az 1646 szeptember 21-iki jelentés. Nuntiatura Germaniae. V. 143. f. 175.

1225 Nuntiatura Germaniae. V. 144. f. 110., 111. A bíbornok-államtitkárnak ez ügyben a nuntiushoz intézett jegyzékei ugyanott a 33-ik kötetben.

1226 *Fraknói.* Kegyúri jog. 367.

1227 Ennek a nemzeti zsinatnak végzései nincsenek közzétéve. Csak az előterjesztést ismerjük.

1228 A dátumnélküli emlékirat a vatikáni levéltárban. (Nuntiatura Germaniae. Vol. 147. f. 152.)

1229 1649 június 6-iki jelentése.

1230 *Theiner.* II. 142. *Fermendzin.* 471.

1231 Jurgevics Péter szerémi püspök dátumnélküli emlékirata, melynek másolatát a bécsi nuntius 1677 ápril 11-ikén Rómába küldi.

1232 Ferdinánd királynak 1654 július 4-ikén kelt irata *Theinernél.* II. 142.

1233 A kinevezés 1660 november 20-ikán történt. A bemutató irat 1661 január 19-ikéről van keltezve. *Fermendzin.* 499. A királynak ugyanazon napon a pápához intézett levele *Theinernél.* II. 143.

1234 Az 1661 január 1-én kelt jelentés.

1235 Albrizzi a császári követtel folytatott eszmecsere felől tüzetes jelentést küld 1661 márczius 26-ikán a bécsi nuntiusnak.

1236 Ennek a dátumnélküli emlékiratnak az a másolata, a mit a bécsi nuntius 1677-ben Rómába küldött, a vatikáni levéltárban.

1237 A magyar király nevében benyujtott ezen emlékiratot nem birjuk. Tartalmát csak a római válaszból ismerjük.

1238 Az erre vonatkozó királyi iratot sem ismerjük. Hogy ilyen közlés tétetett, a római államtitkár 1662 október 7-iki jegyzékéből tudjuk.

1239 Az emlékiratnak az a másolata, a mit a bécsi nuntius 1677-ben Rómába küldött, a vatikáni levéltárban.

1240 A tervezet «Super ecclesiis Hungariae» czímet visel. Másolata ugyanott.

1241 A nuntius 1663 márczius 17-iki jelentése.

1242 Az államtitkár 1663 július 28-iki jegyzéke.

1243 Tizennégy év mulva a bécsi nuntiusnak a levéltárban nyomozásokat kellett tenni, hogy kideríthesse, vajjon a concordátum létrejött-e, avagy nem. 1677 ápril 14-ikén azt jelenti, hogy a concordatum létrejöttének nyomára nem akadt.

1244 Ennek az emlékiratnak dátumnélküli másolatát a bécsi nuntiatura levéltárából 1677 ápril 11-ikén Buonvisi Rómába küldi. Hogy 1667-ben készült, azt egy későbbi, 1696-iki emlékiratból tudjuk, mely az előzményeket előadván, az 1667-ik évi controversiáról is szól. Egyébiránt az 1667-ik évi emlékirat 1696-ban újból fölhasználtatott s ekkor Rómában hivatalos használatra változatlanul kinyomatott. Az 1667-ik emlékirat 1677-ik évi másolata a vatikáni titkos levéltárban, nyomatott példánya a consistoriális levéltárban.

1245 Ezen határozatot és okadatolását csak az 1696-ik évi emlékiratból ismerem.

1246 Az 1668 június 16-ikán kelt bulla *Veszelynél*. 353. Hogy Domokost a király ajánlotta a pápának, az imént idézett emlékiratból tudjuk.

1247 Az 1665 szeptember 23-ikán.

1248 A nuntius 1666 szeptember 18-iki jelentése.

1249 Az 1665 deczember 26-iki jelentés.

1250 Az 1666 január 23-iki jegyzék. «Perche — irja — quando sia dovuto alla Santa Sede l'ossequio di domandarne il beneplacito, non basta l'atto di farne instanza a vossignoria come nunzio;... potrà ella... insinuare destramente al suddetto cancelliere la necessità di fare in Roma l'istanza, assicurandolo che la speditione passerà gratis, etiam quoad scripturam, come se fusse un' indulgenza, conferendosi ciò solamente per quiete e sicurezza delle loro coscienze. Ma quando per avventura s'adombrasse à questa proposta, ellà non insista di vantaggio, mentre si reputa men male che quest' ossequio si renda costi a vossignoria, et in tal caso non si mancherà d'inviarle la facoltà necessaria.»

1251 A nuntius 1666 július 28-iki jelentése és az államtitkár augusztus 28-iki jegyzéke.

1252 A nuntius 1666 június 26-iki jelentése.

1253 A nuntius és a titkár jelentéseit, melyekhez Nádasdy levelei és Rákóczy nyilatkozatai mellékelve vannak a Nuntiatura Germaniae 162 és 163-ik kötetei foglalják magukban. A Rossi titkárral folyt tárgyalásokról említést tesz *Szilágyi S.* Rajzok és tanulmányok. II. 57.

1254 1658 június 29-ikén Epistolae ad principes Alexandri VII. annus IV. p. 178.

1255 Rákóczy küldötte a pápai irat szerint «Gregorius a Chiprovatio» volt. A levél 1659 január 11-ikén kelt. Ugyanott, annus IV. p. 276.

1256 Az 1661 június 25-ikén kelt pápai irat ugyanott; annus VII. p. 163.

1257 *Michaud.* IX. 281—295.

1258 A vatikáni levéltárnak itt fölhasznált iratait e sorok irója közzétette «Zrinyi Miklós pályájának vége» czimű czikkében: Magyar Történelmi Tár 1894-ik évfolyamában.

1259 *Hammer.* Geschichte des osmanischen Reiches. III. 663.

1260 *Kluczycki.* Acta Joannis Sobieski. I. 131.

1261 A szent-szék álláspontja ki van fejtve az alább idézendő követi utasításokban.

1262 Buonvisi diplomacziai irományai, melyeket felhasználtunk, a Nuntiatura Poloniae 83—91, 193, 194 és a Nuntiatura Germaniae 36, 38, 40, 195—215, 296—298 köteteiben foglaltatnak.

1263 Buonvisi 1673 márczius 13., 22., május 31., július 19. és augusztus 9-iki jelentései.

1264 A franczia király utasításait és követének jelentéseit kiadta *Walizewski:* Acta quae in Archivo Ministerii rerum exterarum Gallici, ad Joannis III. regnum illustrandum spectant. I. 2—35.

1265 Buonvisi 1674 január 31., márczius 28., április 4., május 2. és 16-iki jelentései.

1266 A pápai iratok *Theinernél* Monuments historiques relatifs aux regnes d'Alexis Michalowitsch, Feodor III. et Pierre le Grand. 90., 91. A franczia követ számadásaiból kitünik, hogy 1674 folyamán Sobieskinek 366.000, lengyel uraknak és nemeseknek 210.150 frankot fizetett ki. *Waliszewski.* I. 49.

1267 Buonvisire — mint említettem — a bécsi udvarnál nagy mértékben neheztelték a lengyel királyválasztásnál követett magatartásáért; azzal gyanusították, hogy megnyerve a franczia udvar által, titkon Sobieski érdekében működött. Albrizzi bíbornok, a bécsi nuntius, megczáfolta ezen föltevést. És most, mikor hivatva volt bejelenteni Buonvisi küldetését Bécsbe és ehhez a császár jóváhagyását kieszközölni, fönnen hirdette, hogy Buonvisi egyáltalán nem hive a franczia politikának. Az özvegy lengyel királyné is megnyugtatta erre nézve az udvart. Ekkor azután Leopold kijelentette, hogy Buonvisit szivesen fogadja udvaránál. (Albrizzi 1674 június 3., 10., 1675 június 16., 23. és július 21-iki jelentései.)

1268 Buonvisi 1676 május 24-iki jelentése.

1269 XIV. Lajosnak 1676 április 14-én Lengyelországba küldött követe, Bethune marquis részére adott utasításai. *Waliszewszki.* I. 267.

1270 XI. Incze pápa kimerítő életrajzát, sajnos, nem bírjuk. (Ifjú kora eseményeiről biztos adatok még nincsenek közrebocsátva. Több történetíró kétségbevonja azt, hogy katona lett volna.) E. *Michaud* négykötetes munkája: «Louis XIV. et Innocent XI. d'aprés les correspondences diplomatiques inédites du Ministère des affaires étrangères de France», a legterjedelmesebb könyv, mely ezen pápáról megjelent, az elfogult és ellenségesen irányzatos történetírás terméke. Kizárólag a franczia követek és ügynökök jelentéseiből meríti tudósításait.

1271 Buonvisi lengyelországi nuntius 1674 január 31-iki jelentésében olvas-

suk, hogy a lengyel rendek küldöttsége jelent meg előtte és köszönetét tolmácsolta azon 20.000 forint adományért, melyet Odescalchi bíbornok a török elleni háború költségeire küldött.

1272 *Michaud* I. 18., 19., 50.

1273 Domenico Contarini, Velencze bécsi követének 1685-ik évi zárjelentése. Archiv für Österreichische Geschichtsquellen. XXVIII. 259.

1274 XIV. Lajosnak 1676 október 12. és Leopoldnak október 17-ikén a pápához írt levelei *Theinernél.* 105. A franczia királynak 1676 november 5-ikén küldött jegyzéke. *Michaud.* II. 72.

1275 A deczember 17-ikén kelt megbízólevél ugyanott. 109.

1276 Fontos vár a bádeni nagyherczegségben, hol a Salzbach a Rajnába ömlik. A harminczéves háborúban több ostromot állott ki; végre a francziák kezeibe került, kik azt a westfaliai békében megtartották. Ez időben (1676.) a lotharingiai herczeg által vezérelt császári hadtest vívta meg.

1277 Buonvisi 1676 október 11-iki jelentése.

1278 Buonvisi 1679 junius 4-iki, 1683 november 16-iki jelentései stb.

1279 Buonvisi 1679 deczember 27, 1677 január 24, márczius 7 és szeptember 9-iki jelentés.

1280 Bethune 1677 junius 11-iki jelentése Pomponne franczia külügyminiszterhez. *Waliszewszkinél.* I. 400.

1281 Emlékirata ugyanott. I. 69. l.

1282 Igy 1675 márczius 22-ikén XIV. Lajos a marseillei püspöknek írja: «Je vous ay desja faict connaitre mes sentiments sur les mecontents de Hongrie et vous avez veu que je creusse tirer quelque utilité de nourrir l'inquietude que l'on en peut avoir à Vienne, ce n'est pas jusque au point de vouloir soustenir par une grande depense une guerre si eloignée et aussi peu reglée que le sont d'ordinaire celles qui sont appuiées sur une revolte des peuples». *Waliszewszki,* I. 197.

1283 Az 1676 novemberi utasításban meghagyja «proportionner avantageusement la depense que je pourray faire à l'utilité que j'en pourray tirer».

1284 Bethune 1677 október 18-ikán irja XIV. Lajosnak, hogy Sobieski kész volna a magyarokkal szövetkezni «s'il croyait que Votre Majesté regardast cette affaire dans une autre vue que celle d'une simple diversion».

1285 Az 1677 október 3. és 10-ik jelentésekhez vannak mellékelve a levelek.

1286 Buonvisi 1677 junius 27., augusztus 29. és október 3-iki jelentései.

1287 Buonvisi 1677 november 28-iki jelentése.

1288 Nem hallgathatjuk el, hogy Buonvisi a magyarországi fölkelők igényei és az alkotmányos jogok természete iránt nem mindig volt kellően tájékozva és így a tévedéseket nem kerülhette ki. Például 1677 szeptember közepe táján előadta a császárnak, hogy a fölkelők nem sürgetik többé az elfoglalt protestáns templomok visszaadását és csak a törvénytelen adó megszüntetését kívánják, a mibe ő felsége megegyezhetik, mert «a nemzet geniusának megfelelő módon» könnyen kárpótolhatja kincstárát. A császár kétségbevonta előadásának alaposságát; az önkényesen kivetett adóról — úgymond — szívesen lemondana, de ezzel a békét nem állíthatná helyre, jól ismeri a magyarok nyughatatlan szellemét, melyet a francziák folyton élesztenek. A nuntius arra utalt, hogy a «csehek még inkább lázadók voltak», mint a magyarok és ő felsége elődei visszafogadták őket kegyel-

mökbe, visszaadták nekik kiváltságaikat, a trónörökösödés és a királyi jogok épségbentartásával, úgy, hogy most az összes hivatalokra csehek neveztetnek ki. Igy lehetne — folytatá — eljárni a magyarok irányában is, kik mint több magyar főúrtól értesült, megelégednének, ha úgy bánnának velök, mint Csehországgal és az örökös tartományokkal; az adót, bár alig tesz kétszázezer forintot, súlyos tehernek tekintik, mert hozzájárulások nélkül vetették ki rájok; ellenben ha ő felsége országgyűlést tart, mint Csehországban és a többi tartományokban kivetett adó, mely önkéntes ajánlat szinét viselné, sokkal többet fog jövedelmezni, mint a mostani adó, melyet azért gyülölnek, mert az elvesztett szabadságra emlékezteti őket. Megadva a magyaroknak «a szabadság látszatát némi valósággal», mint Csehországban, a mozgalmak megszüntetését remélhetné. A császár erre azt válaszolta, hogy ily módon szivesen kötne egyességet! (Az 1677 szeptember 19-iki jel.)

1289 Az 1678 január 2-iki jelentés. Ebben megjegyzi, hogy mivel a pápa most előlegesen nem képes meghatározni, milyen segélylyel járulhat a háború költségeihez; ő (a nuntius) a maga és nem a pápa nevében buzdítja Leopoldot háborúra; mert ha ő szentsége sürgeti a háború megindítását, ezzel kötelezettségeket vállal; míg ha a császár, saját érdekeit tartva szem előtt, magától szánja el magát a háborúra, köszönettel fogja a pápa segélyét fogadni, még ha az nem is nagyon jelentékeny.

1290 «Aggiustare le controversie con gl'Ungari, per non haverli poi contrarii, e con estinguere prontamente quel fuoco.»

1291 Az 1678 ápril 24. és május 5-iki jelentések.

1292 Az 1678 május 5-iki jelentés.

1293 Buonvisi június 10 és július 17-iki jelentései.

1294 A pápa 1677 január 2., 1678 május 28., szeptember 24. és október 29-én Sobieskihez és a lengyel rendekhez írt levelei. — *Theinernél* 100—134.

1295 Bethune 1678 januárius 30., márczius 15., 22., ápril 1., május 19., 27., junius 1-iki jelentései kétségtelenné teszik, hogy a fordulatban főtényező: a szentszék befolyása. Egyenesen mondja, hogy a hadak föltartóztatására vonatkozó rendeletet a nuntius eszközölte ki. Ez ellen gyülölettel van eltelve. «M. le Nonce Martelli — írja egy helyen — est autrichien, jusqu' au scandalle, agissant avec une partialité qui ne convient point à ce qu'il doit représenter.» *Waliszewszki* II. 47., 53., 57., 71., 72. és 76.

1296 Először D'Estrées herczeg 1677 szeptember 2-iki jegyzékében találkozunk ezen eszmékkel, melyekre a következő években gyakran tér vissza a pápa. *Michaud* II. 75., 80., 91., 92.

1297 XIV. Lajos azt követelte, hogy összes foglalásait, Lotharingiát is, megtarthassa; ellenben a német fejedelmek mindazt adják vissza, mit a védektől elfoglaltak.

1298 Buonvisi 1678 junius 12. és 26-iki jelentései.

1299 Theiner. 140, 145.

1300 A pápának 1679 márczius 15-ikén XIV. Lajoshoz, márczius 18-ikán Leopoldhoz intézett levelei *Theinernél* 159, 160. A franczia követnek Rómából 1679 márczius 8. és május 23-ikán írt jelentései. *Michaud.* II. 76, 77.

1301 Buonvisi 1679 április 2., 9-iki jelentései.

1302 Tevékenységéről jelentést tesz 1679 április 9., október 19. és deczember 3-ikán a pápához intézett leveleiben. *Theinernél* 162, 168, 213.

1303 1679 május 21-iki chiffrirozott jelentés.

1304 Igy 1679 szeptember 25-iki jelentésében.

1305 *Krones*. Geschichte Österreichs. III. 568. O. *Klopp*. 76.

1306 Buonvisi 1680 január 28-iki jelentése.

1307 *Krones* és *Klopp* i. h.

1308 Igy ellenezi 1679 nyarán a prágai utazást, 1680 őszén a linczi tartózkodást.

1309 XIV. Lajos levele varsói követéhez 1679 deczember 14-ikén. Waliszewszki. II. 347.

1310 A franczia követ jelentései Varsóból. 1679 szeptember 28., október 29., november 17. I. m. 291, 304, 309.

1311 Buonvisi jelentései 1679 július 2-tól augusztus 20-ig.

1312 A lengyelországi nuntius 1680 január 31-iki jelentésében szól ezen ajánlat mikénti fogadtatása felől. *Theiner*. 197.

1313 A franczi akövet jelentései Varsóból. 1680 február 16., április 2., május 17., június 4. *Waliszewszki*. II. 350, 406, 427, 435.

1314 XIV. Lajos 1680 július 6-iki utasítása. *Waliszewszki*. III. 1—12.

1315 Ezt nem titkolta a franczia követek előtt sem. Ezek 1681 február 25-ikén írják XIV. Lajosnak: «Il (Pallavicini) nous dit qu'il travailloit uniquement à porter ce Royaume à se mettre en etast d'une défense raisonnable contre le Turc en augmentent considérablement leur armée, mais que si on ne le vouloit pas faire, il ne voyoit pas qu'on dust refuser le secours de l'Empereur, qui avoit tant d'interest à la conservation de ce Royaume». Az 1682 április 17-ikén kelt jelentés kiemeli, hogy a nuntius buzgóbban karolja föl a császári udvar érdekeit, mint a császári követ. *Waliszewszki*. III. 107, 205.

1316 Ezen igéretet 1680 június 26-ikán az esztergomi érsekhez intézett levele tartalmazza. Egyszersmind buzdítja a primást: folytassa a belbéke helyreállítására czélzó tevékenységét, melylyel kiváló érdemet szerez Isten, nagy dicsőséget a világ előtt.

1317 Buonvisi 1679 szeptember 25., 1680 május 18. és 1681-iki jelentései.

1318 Buonvisi 1681 június 22-iki jelentése Németújhelyről.

1319 Buonvisi 1681 július 27-iki jelentése.

1320 Buonvisi 1681 július 20-iki chiffrirozott jelentése.

1321 Cybo bíbornok 1681 augusztus 9-iki chiffrirozott jegyzéke.

1322 Buonvisi 1684 augusztus 24-ikén két terjedelmes jelentést írt; az egyiket chiffrirozva küldötte meg Rómába.

1323 Buonvisi 1681 augusztus 31., szeptember 30., október 12., 19., 26., november 2. és 9-iki jelentései.

1324 Buonvisi 1681 deczember 28-iki jelentése, melyhez mellékelve van az óvás másolata.

1325 Buonvisi 1681 október 26., november 9. és 16-iki jelentése.

1326 Az ez ügyben alkotott törvény akként intézkedik, hogy magyarokból alkotott bizottmány fogja a jószágok visszaadását eszközölni.

1327 Buonvisi 1681 deczember 21-iki jelentése.

1328 Buonvisi 1681 november 16-iki jelentése. — A bíbornoki templom, mely Buonvisinek jutott, szintén mintegy kapcsul szolgált Magyarországhoz; a Coelius-dombon szent István első vértanú tiszteletére emelt templom volt.

1329 X. Kelemennek 1672 deczember 18. és XI. Inczének 1678 november 5-ikén kelt kitérően fogalmazott válasziratai a vatikáni levéltárban. Litterae ad Principes. Clementis X. Innocenti XI. annus III. 164.

1330 A Litterae Episcoporum (Lettere de Vescovi) czímű osztály 52. és következő köteteiben. Leveleihez számos mellékletet szokott volt csatolni, a melyek között hozzá intézett levelek eredeti példányai is találtatnak.

1331 Szelepchényinek augusztus 8. és november 8-iki levelei a Lettere de Vescovi 68-ik kötetében, 180., 257. lapokon. Az 1682 szeptember 5. és 1683 január 6-ikán kelt pápai iratok: Litterae ad Principes. Innocentii XI. annus VI. 77. annus VII. 24. (A pozsonyi nyilatkozatot a nyomtatott példányból közzétette *Péterffy*, II. 438.).

1332 A franczia követ 1682 április 17. és május 1. jelentései I. m. 205., 212.

1333 Buonvisinek 1682 deczember 14. és 21-ikén a lengyelországi nuntiushoz írt levelei.

1334 Buonvisi 1682 deczember 26. és 1683 január 31-iki jelentései.

1335 Cybo bíbornok 1683 február 20-ikán kelt utasítása. Ugyanaz április 3-ikán megküldi az óvás szövegét.

1336 Ezen ügyre vonatkozó diplomatiai iratokat közli *Waliszewszki.* III. 327—373.

1337 Az oklevél ismételten megjelent. Legújabban *Kluczycki* munkájában. 63—70.

1338 Ezt 1683 június végén irják Magyarországból Sobieskinek. A varsói nuntius június 30-ikán jelenti Rómába és november elején emlékezteti arra a lengyel királynét. (*Kluczycki.* 161. 530.)

1339 A rendelkezésemre álló tér és ezen munka tulajdonképeni föladata nem engedi, hogy az 1683-ik év eseményeit és Buonvisinek ez időben kifejtett tevékenységét részletesen ismertessem. Az 1683-ik év történetét tüzetesen adják az 1883-ban, Bécs fölszabadításának kétszázados emlékünnepe alkalmából közrebocsátott munkák. Ezek sorában legjelentékenyebb *Klopp Onnó*-é (Das Jahr 1683. und der folgende grosse Türkenkrieg. 580. lap), bár nem hallgathatjuk el, hogy a magyarországi viszonyokat helytelenül, nem egyszer igazságtalanúl itéli meg. — Buonvisi 1683-iki jelentéseinek és a hozzá intézett római jegyzékeknek egy részét szintén az ünnep alkalmából, kiadták a római Campo Santo dei Tedeschi tudós papjai. (1883.)

1340 Pallavicini 1683-ik évi jelentéseinek és a hozzá intézett római jegyzékeknek nagy részét kiadta *Kluczycki* idézett munkájában.

1341 Contarini, Velencze bécsi követe írja Szelepchényiről, hogy «aveva sovvenuto nella difesa di Vienna di quattrocento mila fiorini l'Imperatore». Ezen segélyről egy német történetiró ekként nyilatkozik: «Er machte die richtige Soldzahlung möglich, das heist nachdrücklicher gesagt, die Vertheidigung der Stadt Wien... Ein grosser Antheil an der Rettung der Stadt Wien gebührt dem Primas von Ungarn». (*Klopp,* 212, 213.)

1342 V. ö. *Klopp* 281.

1343 Sobieskinek 1683. szeptember 14-ikén a pápához írt levele. Kluczyckinél. 386.

1344 Sobieskinek a táborból nejéhez írt levelei (melyekről mellékesen megjegyezzük, hogy a hitvestársi gyengédség megható emlékei) panaszokkal telvék.

Ezeknek részletezésébe és alaposságuk birálatába nem bocsátkozhatom. A levelek többizben láttak napvilágot. Legújabban (1883.) *Kluczycki* idézett munkájában.

1345 Buonvisi 1683 november 16. és 30-iki jelentései.

1346 Buonvisi 1683 november 16. és deczember 30-iki chiffrirozott jelentései.

1347 Buonvisi 1683 szeptember 28-iki jelentése.

1348 Buonvisi 1683. szeptember 28-iki jelentése.

1349 Buonvisi 1683 november 2-iki jelentésében írja, hogy a breve másolatát megkapta. — Denhoff abbé, a lengyel király római ügynöke, október 23-iki jelentésében értesíti uralkodóját a pápai breve expediáltatása felől. *Kluczycki* 499.

1350 Buonvisi 1683 okt. 5-iki jelentése és ahhoz mellékelve Sobieskihez írt levelének másolata.

1351 Buonvisi november 30-iki chiffrirozott jelentése.

1352 Buonvisinek levele a november 30-iki jelentéshez mellékelve.

1353 A lengyel király november 25-iki levele, Buonvisi deczember 14-iki jelentéséhez mellékelve.

1354 Buonvisi deczember 21-iki jelentése.

1355 Ezen békeajánlatról a külhatalmak követeinek, sőt még Buonvisinek sem volt tudomásuk. Csak egyetlen emlékben találjuk nyomát. Ez *Kunicz* császári residensnek 1683 szeptember 24-ikén «az udvar rendeletéből» írt levele Maurocordatóhoz, a nagyvezér tolmácsához. Csak imént látott napvilágot Klopp munkájában. 342, 356.

1356 D'Estrées 1683 november 2. és deczember 21-iki jelentése Rómából. *Michaud* II. 92. 93.

1357 Buonvisi 1683 október 10-iki, Contarini velenczei követ 17-iki jelentései.

1358 Buonvisinek 1683 október 20, 1684 január 22. és 29-ikén Ranuccihoz írt levelei.

1359 XIV. Lajos 1684 február 26-ikán értesíti a pápát, hogy tekintettel a nuntius közbenjárására, hajlandó a békére. *Michaud* II. 61.

1360 A pápa erről, imént idézett levelében, értesíti Leopoldot.

1361 Az 1684 márczius 25-ikén kelt pápai bréve. *Theinernél.* 262.

1362 Buonvisi 1684 január 25., márczius 3. és 7-iki jelentései. Az államtitkár január 15., 22., február 12., márczius 25-iki jegyzékei.

1363 Buonvisi 1684 február 7. és 15-iki jelentései.

1364 Buonvisi 1684 február 29-iki jelentése.

1365 Buonvisi 1684. ápril 8-iki chiffrirozott jelentése.

1366 Az államtitkár ápril 8-iki jegyzéke.

1367 Buonvisi 1684 április 25, május 2, 23 és június 2-iki jelentései.

1368 Az 1684 ápril 12-iki levele ki van adva *Lünignel.* Epistolae Procerum Europae. III. 58—62. Eredeti példányát a vatikáni levéltárban eredmény nélkül kerestem.

1369 Az államtitkárnak 1684. június 3-ikán a lengyelországi nuntiushoz intézett jegyzéke és ahhoz mellékelt emlékirata.

1370 Az államtitkárnak 1684 június 3-ikán Buonvisihez intézett jegyzéke.

1371 Buonvisi 1684 június 27-iki jegyzéke.

1372 Tökölinek XIV. Lajossal folytatott levelezése a párisi külügyminiszterium levéltárában.

1373 Buonvisi 1684 május 30-iki jelentése.

1374 Buonvisinek 1684 ápril 27-ikén a francziaországi nuntiushoz írt levele.

1375 Buonvisi 1684 június 20. és 27-iki jelentései.

1376 1684 augusztus 24-ikén. XIV. Lajosnak 1684 szeptember 11-ikén válaszolt.

1377 Buonvisi 1684 június 5-iki chiffrirozott jelentésében közli a bécsi püspökkel a hadimüveletek tárgyában folytatott beszélgetését. Mire megjegyzi: «persisto nel parere, che diedi in scritto, che fosse stato meglio applicarsi a Neuheusel, che era colpo sicuro». Az emlékiratot, melyre utal, nem találtam meg.

1378 Buonvisi 1684 augusztus 20., szeptember 24., november 26. és deczember 3-iki jelentései. Érdekes, a mit a nuntius június 27-iki jelentésében írt, hogy tekintettel a szállításnak és a friss kenyér beszerzésének nehézségére, kétszersült készítését javasolta. Nem tudja — úgymond — megteszik-e; mert minden újítás ellen kifogásuk van.

1379 Valószinűleg Marco D'Aviano, a hires kapuczinus atya, a ki Leopold kérésére a tábort Buda alá kisérte, volt egyik tudósítója. Őt szintén elkeseredéssel töltötték el az ostromnáll és a táborban történtek. Miután fölszólalásai eredménytelenek maradtak, elhagyta a tábort. L. *Klopp*. 392.

1380 Buonvisi 1684 augusztus 13-iki jelentése. «Rappresentai — írja egyebek közt — che tutto consisteva nella prestezza, e che sotto Buda si haveva di decidere la sorte della guerra, onde bisognava trascurare tutte 'altre considerazioni, ancorché inportantissimi, per condurre à fine quest' impresa.»

1381 Buonvisi szeptember 24-iki jelentése.

1382 Buonvisi 1684 november 26-iki jelentései.

1383 Buonvisi 1684 deczember 3-iki jelentése.

1384 Contarini, Velencze bécsi követe, 1683 deczember 26-ikán írja: «Mi disse il Cardinale che il Papa... andava pensando anco soccorrere i soldati feriti Alemanni, i quali privi de necessarii rimedij perivano miseramente... La S. S. andava escogitando i mezzi di mantener nell' esercito un Hospital volante de chirurghi e medici salariati, con il solo oggetto di curare gl'infirmi; con che consolato il soldato e sicuro d'haver suffraggio negl'accigenti, che nelle fattioni occadano, sia per assurarsi con più franchezza di cuore ne più assardosi cimenti.»

1385 Buonvisi 1684 október 8-iki jelentése.

1386 Buonvisi 1684 deczember 8-ikán a varsói nuntiushoz írt levele.

1387 Buonvisinek 1685 január 15. és 22-ikén a varsói nuntiushoz írt levelei, valamint január 24. és február 11-ikén Rómába küldött jelentései.

1388 Buonvisinek 1685 február 12-ikén a varsói nuntiushoz írt levele.

1389 Buonvisinek 1685 február 17-ikén a varsói nuntiushoz írt levele.

1390 Buonvisi február 18-iki jelentése.

1391 Buonvisinek 1685 február 26. és április 2-ikán a varsói nuntiushoz írt levele és márczius 4-iki jelentése.

1392 Buonvisi 1684 márczius 11. és 18-iki jelentései.

1393 Buonvisi 1685 április 1-i jelentése.

1394 Buonvisi 1685 január 7-iki jelentése.

1395 Az államtitkár 1684 deczember 16-iki jegyzékében a pápa sajnálatának

ad kifejezést a budai táborban tapasztalt rendetlenségek fölött, melyek egyéb következmények mellett Isten haragját is fölkeltik «onde non deve recar ammirazione si non si è proseguito nelle vittorie». — A nuntius január 7-iki jelentésében írja, hogy előterjesztést tett a minisztereknek, kik azzal mentegetik magokat, hogy kártyajátékról nem volt tudomásuk, a jövőben el fogják tiltani.

1396 Buonvisi 1685 január 24-iki jelentése.

1397 Az államtitkárnak 1685 január 13-iki jegyzéke.

1398 Buonvisi 1685 márczius 4-iki jelentése.

1399 Buonvisi 1685 április 15-iki jelentése.

1400 A pápai brévében eredetileg egyik biztossá a bécsi püspök volt kijelölve, halála után helyébe a gurki püspök rendeltetett, de ez agg korára utalva, el nem fogadta a megbizást és akkor azután került Kollonichra a sor.

1401 Az államtitkár 1685 márczius 24-iki jelentése.

1402 Buonvisi 1685 április 1-én írja, hogy egy luccai confraternitás 196 forintot küldött; a császárné a kórházakra fehérneműt ajánlott, előkelő hölgyek gyűjtenek. Május 20-ikán jelenti, hogy a monstellai apáttól 40 spanyol dublon, az altaripai apáttól 42 magyar arany, a luzerni kanton papjaitól 467 scudo érkezett; az esztergomi kórház czéljaira fogja fordítani. Július 1-én említi, hogy az olmützi püspök 4000 forintot küldött.

1403 Az államtitkár 1685 április 7-iki jegyzéke. Buonvisi 1685 május 20., június 17., 24. és augusztus 5-iki jelentései.

1404 Buonvisi 1684 márczius 12-iki chiffrirozott jelentése. Az államtitkár 1684 május 27-iki chiffrirozott jegyzéke.

1405 Buonvisi 1684 február 7-iki jelentése.

1406 Buonvisi 1685 április 8., 27., 29., július 1. és 22-iki jelentése.

1407 Buonvisinek 1685 július 27-ikén a horvát bánhoz írt levelében. — A bán igazolóiratot küldött Buonvisinek és a Dráva mellett parancsnokló Leslie tábornok által is állíttatott ki bizonyítványt arról, hogy a horvátok kötelességeiket híven teljesítették, érdemeseknek bizonyultak a pápa támogatására. A minthogy csakugyan nagy részök volt a Dráva mellett kivívott győzelemben és Eszék visszafoglalásában. A nuntius sietett erről jelentést tenni Rómába, megjegyezvén, hogy a vádak azoktól származnak, a kik irigykednek a pápa kegyeire és segélyére, melyben a horvátok részesülnek.

1408 Ugyanekkor Leopold fölkéri a nuntiust, hogy húszezer forintot küldjön Felső-Magyarországba a magyar hadak részére, melyek több hónap óta zsoldot nem kaptak, a miért vonakodnak tovább szolgálni és attól lehet tartani, hogy Tökölihez csatlakoznak. Buonvisi kész volt ezt megtenni, de mivel tudta, hogy ezen csekély összeggel, ha a király fizeti, nem elégednének meg, a nuntius abban állapodott meg, hogy azt mint a pápa ajándékát küldi, a mi által őket szolgálatukban megtartja és a pápa tekintélyét emeli. És ezen czélt csakugyan elérte. A Barkóczi Ferencz kezeihez küldött pénzt nagy örömmel fogadták. «Az eretnekek is — írja Buonvisi Rómába — úgy nyilatkoznak, hogy ha a pápák mind ilyen szeretetet és a közjó iránt ilyen buzgalmat tanusítanának, a katholikus egyházba kelle áttérniök.» Buonvisi 1685 augusztus 5., 12. és szeptember 16-iki jelentései.

1409 Buonvisi 1685 július 1., augusztus 26., szeptember 9., október 21., november 29-iki jelentései.

1410 Buonvisi 1685 augusztus 26-iki jelentése.

1411 Buonvisi 1685 augusztus 23-iki emlékirata, melynek másolatát augusztus 26-iki jelentéséhez mellékeli.

1412 Buonvisi 1685 augusztus 26., szeptember 2. és 16-iki jelentései.

1413 Buonvisi 1685 szeptember 23-iki jelentése.

1414 Pio bíbornok 1685 szeptember 9-iki jelentése a bécsi udvari levéltárban.

1415 Az államtitkárnak szeptember 9-ikén írt chiffrirozott jegyzéke.

1416 Buonvisi november 11-iki chiffrirozott jelentése. És a velenczei követnek ugyanazon napon kelt jelentése.

1417 Az államtitkár deczember 1-iki chiffrirozott jegyzéke.

1418 Buonvisi 1685 szeptember 22-iki, Cornaro szeptember 30. és október 2-iki jelentései.

1419 Buonvisi 1685 augusztus 26. és szeptember 23-iki jelentései.

1420 Cornaro szeptember 9 iki jelentése. Cornaro jelentéseit fényes díszmunkában kiadta *Bubics Zsigmond.* — A velenczeiek kezdették volt meg ezen évben legelsők a török elleni háborút Dalmátiában. A Herczegovina határszélén egy erősséget vettek ostrom alá. De visszaverettek. Ellenben a moreai harcztéren kedvezett nekik a szerencse. *Hammer* i. h.

1421 Buonvisi szeptember 23. és október 21-iki jelentései.

1422 Ezt október 21-iki jelentésében maga is kiemeli. Az 1685 október 15-én Buonvisi által fogalmazott levél másolata, október 21-iki jelentéséhez mellékelve.

1423 Buonvisi 1685 szeptember 16. és 23-iki jelentései.

1424 Pio bíbornok 1685 november 18. és 24-iki jelentései a bécsi udvari levéltárban.

1425 Ezen megadóztatás olyképen történt, hogy a javadalmasok egyszersmindenkorra egy évi jövedelmök tizenhatod részét tartoztak beszolgáltatni.

1426 Pio bíbornok 1685 november 18-iki jelentése és az államtitkárnak november 24-ikén a bécsi nuntiushoz intézett jegyzéke.

1427 Buonvisi 1685 november 11-ikén és a velenczei követnek ugyanazon napon írt jelentései.

1428 A velenczei követ közlé Buonvisivel az udvar tervét. A bíbornok azt válaszolta, hogy a demonstratiónak, ha az Bécsben történik, nincs semmi értelme; más az, ha a bécsi udvar Rómában, a hatalmaknak ott tartózkodó követei által akarja kiállíttatni ama nyilatkozatot. (A velenczei követ deczember 2-iki jelentése.)

1429 A velenczei követ november 18-iki jelentésében azt jó jelnek nézi, bár nem bizik a miniszterekben, kik csak «saját hasznukat tartják szem előtt, nem a közjót».

1430 A velenczei követ 1685 deczember 2-iki és Buonvisi 1686 január 27-iki jelentései. — A franczia követ 1686 február 21-ikén jelenti, hogy a török békekötést Buonvisi és a velenczei követ erőfeszítése akadályozta meg; az udvarnál mindenki sürgette.

1431 Az államtitkár 1685 július 14-iki chiffrirozott jegyzéke, melyben az is ki van emelve, hogy a pápa ezt a gondolatot Buonvisi egy korábbi tervéből kölcsönözte, mely szerint a lengyelek és oroszok között oly módon ajánlotta a szövetség létrehozását, hogy az oroszok megtartanák a lengyelektől elfoglalt területeket és ezek a közös erővel a töröktől meghódítandó tartományokból kapnának kárpótlást.

1432 Buonvisi 1685 augusztus 5-iki chiffrirozott jelentése.

1433 Buonvisi 1685 október 14-iki chiffrirozott jelentése.

1434 Az államtitkár november 3. és 24-iki chiffrirozott jelentései. — Buonvisi 1686 január 27-iki chiffrirozott jelentésében még egyszer fölemlíti ezt az ügyet. Azt mondja, hogy Eleonora császárné nem idegenkedik föltétlenül a cserétől, bár kijelenti, hogy a lotharingiai herczeg szándékait nem ismeri.

1435 Buonvisi november 4. és deczember 7-iki jelentései.

1436 *Gérin.* Recherches historiques. 358. L. Klopp. 399.

1437 Buonvisi 1686 január 6-iki jelentése.

1438 A nádor 1685 január 20-iki fölterjesztésének egykorú másolata a kismartoni családi levéltárban.

1439 Esterházynak 1685 május 6-ikán a pápához írt levele a vatikáni levélt.

1440 Az államtitkár 1685 szeptember 8-iki jegyzéke. Esterházy egyenesen a nuntius közbenjárását is kikérte volt, valamint a horvát bán is. Buonvisi szeptember 16. és 30-iki jelentései.

1441 Buonvisi 1685 szeptember 30-iki jelentése szerint «si mostra contento il Palatino con tutta la nazione».

1442 Buonvisi szeptember 30. és november 11-iki jelentései. Az előbbiben említi, hogy a nádor pápai pénzen külön magyar hadtest alakítását javasolta, mely pápai zászló alatt szolgálna; elismeri, hogy ez hasznos és dicsteljes dolog volna, de hiányzik a pénz.

1443 Buonvisi augusztus 26-iki jelentésében előadja, hogy ez ügyben a császár Königsegg grófot küldötte hozzá és előterjesztette, hogy a kölni választófejedelmet legbiztosabban úgy lehetne megnyerni, ha a pápa őt a münsteri püspökségben megerősítené és a bíbort adományozná neki. A nuntius támogatja.

1444 Buonvisi 1685 november 10., 1686 január 6., a velenczei követnek 1685 október 14. és 28-iki jelentéseik.

1445 Buonvisi 1685 deczember 16., 23. és 1686 január 6-iki jelentései.

1446 Buonvisi január 13. és 27-iki jelentései.

1447 Buonvisi 1685 szeptember 19. és október 8-iki jelentései.

1448 Az államtitkár 1686 január 10-iki jegyzéke. Buonvisi jannár 13-iki jegyzéke.

1449 A császári udvar 1685 végén azt az óhajtását fejezte ki Rómában, hogy a kibocsátandó bulla inkább pénzadományok, mint önkéntesek gyűjtésére helyezzen súlyt. De a pápa V. Pius bullájának szövegétől nem akart eltérni. (Az államtitkár 1686 január 19-iki jegyzéke.)

1450 Buonvisi 1686 január 25-iki jelentése.

1451 Az államtitkár február 16-iki jegyzéke.

1452 Buonvisi márczius 24-iki jelentése. A keresztesbulla változatlan maradt és a nagyböjt folyamán hirdettetett ki.

1453 Buonvisi 1686 január 27-iki jelentése. Később is minden héten megújítja segélykéréseit.

1454 A velenczei követ 1686 márczius 3-iki jelentése.

1455 Az államtitkár február 2., 10. 16-iki jegyzékei.

1456 Márczius 10-iki jelentés.

1457 Tanúskodnak erről az államtitkár február 2., márczius 2. és április 13-iki jegyzékei.

1458 Buonvisi február 10-iki jelentése.

1459 Buonvisi 1685 november 4-iki jelentése.

1460 Buonvisi 1686 február 17-iki jelentése.

1461 Hogy az európai udvaroknak tudomására fogja hozni «la mauvaise foy et la partialité de la Cour de Rome». Bethune január 17-iki jelentése.

1462 Buonvisi 1686 február 23-iki jegyzéke.

1463 Buonvisi 1686 márczius 25-ikén a varsói nuntiushoz írt levele.

1464 Buonvisinek a varsói nuntiushoz április 1-én írt levele.

1465 Buonvisi 1686 június 3-iki levele a bécsi nuntiushoz.

1466 A július 20-iki levél Theinernél. 307.

1467 Az államtitkár február 2-iki jegyzéke.

1468 Informatiói e tekintetben nem voltak alaposak. A velenczei követ ugyanekkor sötét szinekkel ecseteli Magyarország állapotát. És a nádor Bécsbe jött, hogy a sérelmek orvoslását sürgesse. (A velenczei követ 1686 február 24 és márczius 10-iki jelentései.)

1469 Buonvisi február 24-iki jelentése.

1470 Buonvisi február 3-iki jelentése és ahhoz mellékelve január 24-dikén Petneházihoz írt levele.

1471 Az államtitkár február 23. és ápril 6-iki jegyzékei; Buonvisi márczius 17. és ápril 28-iki jelentései.

1472 Buonvisi január 27-iki jelentése.

1473 Az államtitkár február 16-ikán értesíti Buonvisit, hogy a varsói nuntius utasíttatott, hogy az ő utasítása szerint járjon el.

1474 Az államtitkár február 2-iki jegyzéke.

1475 Buonvisi február 24-iki jelentése. Az államtitkár válaszaiban ezen fejtegetésekre nem reflektál.

1476 Buonvisi április 7., május 26., június 2., 9. és 16-iki jelentései.

1477 Buonvisi május 26. és egy későbbi, augusztus 18-iki jelentése.

1478 1686 május 23-ikán Starenbergből XI. Incze pápához írt levele a vatikáni levéltárban.

1479 1686 május 30-ikán Bécsből XI. Incze pápához írt levele ugyanott.

1480 A két fejedelem levelére a pápa június 29-ikén válaszol.

1481 Buonvisi június 9. és 16-iki jelentése.

1482 Erre kedvező alkalmat látott, mikor Apaffi fejedelem egyik biztosa azon (később alaptalannak bizonyult) vádat emelte a haditanács elnöke ellen, hogy megvesztegettette magát. Buonvisi, az elnök barátainak ellenkezése daczára, rábirta a császárt, hogy vizsgálatot rendeljen. Ez eredménytelen volt, mit Buonvisi az elnök barátainak tulajdonított. (Buonvisi július 14., 21., augusztus 4., 11., 18., 25-iki jelentései.)

1483 Mint a megelőző hadjáratokat, úgy Buda ostromát is csak röviden beszéljük el. A részletek minden kézikönyvben olvashatók. Azok e munka föladatának körén kívül esnek.

1484 Buonvisi június 30. és július 7-iki jelentései.

1485 Az államtitkár július 27-iki jegyzéke.

1486 Buonvisi 1686 június 23., július 30., szeptember 1., 22.; 1687 július 29., 1688 január 15-iki jelentései. Az államtitkár 1686 július 20. és október 12-iki jegyzékei.

1487 Az államtitkár augusztus 17-iki jegyzéke. Ugyanezen utasítások ismétlődnek az augusztus 24. és 31-iki jegyzékekben.

1488 Buonvisi emlékirata, melynek czíme: «Che non si deve arrischiare tutta la fortuna con parte delle forze.» Melléklet augusztus 18-iki jelentéséhez.

1489 Buonvisi augusztus 18. és Vauguion augusztus 22-iki jelentései.

1490 Figyelemre méltó, hogy XI. Incze állhatatosan vonakodott bíbornokká kinevezni Forbin beauvaisi (előbb marseillei) püspököt, kit XIV. Lajos kétszer küldött volt Sobieskihez, hogy őt a császár ellen actióba vonja. A franczia király és Sobieski gyakori ajánlásai eredménytelenek voltak. Erre nézve a Michaud által közölt diplomatiai iratok érdekes részleteket tartalmaznak.

1491 *Guarnacci.* Vita et res gestae Pontificum et Cardinalum. I. 119.

1492 Buonvisinek 1686 szeptember 15-ikén a pápához írt levele.

1493 A szeptember 2-ikán kelt levél eredetije a vatikáni levéltárban.

1494 Leopoldnak szeptember 3-ikán kelt levele ugyanott.

1495 A Leopoldhoz, a bajor választófejedelemhez és a lotharingiai herczeghez intézett levelei szeptember 22., 27. és október 26-ikán vannak keltezve. — A tűzijáték, melyet Giacomo da Rossi rendezett, egyik képletében magas emelvényen haldokló törököt ábrázolt, kinek szivét angyal által koronázott sas tépi szét. Rajza egykorú illusztrált kiadványban közre van bocsátva.

1496 A S. Rituum Congregatio erre vonatkozó határozatát a pápa 1686 decz. 14-ikén küldi át Leopoldnak. És a mai napig szeptember 2-án üli meg az egyetemes egyház szent István ünnepét. Kivételt csak Magyarország tesz, mely az ősi gyakorlathoz ragaszkodva, augusztus 20-ikát tartotta meg.

1497 Adda nuntius 1686 szeptember 13-iki jelentése. *Klopp.* 406.

1498 Ezeket nagy részben megőrizte a vatikáni levéltár.

1499 A lengyel királynak augusztus 14-ikén Buonvisihez intézett levele. Ugyanaz a varsói nuntiushoz augusztus 19-ikén írt levelében Buonvisit «Buda ostroma megindítására főösztönzőnek» mondja.

1500 Votta atyának 1686 október 15-ikén Buonvisihez írt levele.

1501 Buonvisi 1686 szeptember 2-ikán a varsói nuntiushoz írt levele és szeptember 8-iki jelentése.

1502 Buonvisi szeptember 8-iki jelentése.

1503 Ugyanazon napon írt másik jelentése.

1504 Buonvisi szeptember 20. és 22-iki jelentése. — Rosenberg gróf 1686. október 29-ikén kiállított nyugtája a római állami levéltárban.

1505 «Progetto dato all' Imperatore» czímű emlékirat, Buonvisi szeptember 15-iki jelentéséhez mellékelve.

1506 Buonvisi emlékirata, szeptember 24-iki jelentéséhez csatolva.

1507 Buonvisi 1686 október 20. és november 1-i jelentései. — Buonvisi ugyanekkor a svajczi nuntius által engedélyt eszközölt ki ujonczok toborzására a svajczi köztársaság területén. És Gábor barátnak, «a csodálatraméltó franczis-kánusnak» pénzt adott égető anyagok gyártására, melyekkel az, a tél folyamán, Fehérvár és Kanizsa, Eger és Várad ellen készült pusztító kisérleteket tenni. (Buonvisi november 1. és 10-iki jelentései.)

1508 Az államtitkár november 16-iki jegyzéke.

1509 Buonvisi 1686 november 10-iki jelentése.

1510 Buonvisinek november 10-iki jelentéséhez mellékelt emlékirata.

1511 Az államtitkár november 23-iki jegyzéke.

1512 Buonvisi november 10. és 27-iki jelentései.

1513 Buonvisi szeptember 22-iki jelentése. Hasonló tartalmú levelet írt Maurocordato szeptember 8-ikán Lengyelországba. *Theinernél* 313.

1514 Buonvisi november 17. és 24-iki jelentései.

1515 Buonvisi november 24-iki jelentése.

1516 Buonvisi deczember 22-iki jelentése, melyhez a fogalmazat is mellékelve van.

1517 Buonvisi 1687 január 19-iki jelentése. Ápril közepe táján érkezett a nagyvezérnek február 15-iki levele, melyben egyebek közt kilátásba helyezi, hogy a béke megkötése után Tökölit Leopoldnak kiszolgáltatja. A nuntiusnak ekkor a levél közétételét javasolta; ám lássák a magyarok, mily kevéssé bizhatnak a törökben; sőt reméllette, hogy ennek következtében talán Tököli is meghódol. (Ápril 20-iki jelentése.)

1518 Az államtitkár november 27., deczember 7-iki jegyzékei.

1519 Az államtitkár november 27. és deczember 28-iki jegyzékei.

1520 1687 január 19. és február 9-iki jelentései.

1521 Buonvisi 1686 szeptember 22. és 29-iki jelentései.

1522 Az államtitkár 1686. október 19 és november 9-iki jegyzékei.

1523 Buonvisi 1687 januárius 19., május 15., június 1., 15., 29., augusztus 10. és 31-iki jelentései.

1524 Buonvisi 1687 ápril 20., május 25., június 15. és november 22-iki jelentései. — A mi a kórházat illeti, Buonvisi már 1686 végén alamizsnagyűjtésre hivta föl a németországi püspököket. Több felől érkeztek hozzá adományok. Az 1687-ik év folyamán a kórház czéljaira 10.000 forintot fordított. De a kórház igazgatását most Kollonich nem Ruggiero atyára, hanem egy jezsuitára bízta, kinek működésével Buonvisi nem volt megelégedve. (1686 deczember 8., 1687 július 20. és október 2-iki jelentései.)

1525 Buonvisi 1687 július 28., október 12., 26. és november 22-iki jelentései. Egyebek közt azt is panaszolja, hogy tanácsát nem követve, az őrség számára hirtelen új házakat emeltek, és a ki nem száradt épületekben betegségek keletkeztek.

1526 Buonvisi május 25-iki jelentése. Már korábban tervezte, hogy hajókon szállítható sütőkemenczéket, továbbá pontonokat és szállító-szekereket fog beszerezni, mert ha a sereg nem válik ilyen intézkedések által mobilissé, az a sok költség, — úgymond — mely toborzására fordíttatik, haszontalanná válik. (Április 20-iki jelentése.)

1527 Buonvisi június 1. és 8-iki jelentése.

1528 Buonvisinek április 24-iki emlékirata. A nuntius ekkor megpendíti Magyarország lakatlan részein katholikus németek megtelepítését. Máris kapott ajánlatot száz család bevándorlására. Nézete szerint Magyarország belbékéjét főleg a hatalmas urak és idegen telepítvényesek biztosíthatják. Csehország példájára utal.

1529 Buonvisinek augusztus elsején a kamaraelnökhöz intézett emlékirata.

1530 Buonvisi augusztus 10-iki jelentése.

1531 Buonvisi augusztus 17-iki jelentése.

1532 Buonvisi április 20-iki jelentése.

1533 Buonvisi augusztus 24. és szeptember 24-iki jelentései. — Az államtitkár október 18-iki jegyzékében írja, hogy a pápa a koronázásra az időpontot

alkalmasnak itéli; meghagyja a nuntiusnak, hogy a koronázás keresztülvitelére a királyt buzdítsa, a magyar rendekre pedig hasson, hogy a sérelmek tárgyalását ne kívánják.

1534 Buonvisi október 27-iki jelentése.

1535 Buonvisi november 2-iki jelentése.

1536 November 9-iki jelentése.

1537 November 15-iki jelentése Pozsonyból.

1538 Buonvisi november 22., deczember 6. és 13-iki jelentései. Ez az utolsó, melyet Pozsonyból küld Rómába.

1539 Horváth Mihály. Zrinyi Ilona életrajza. 82—90.

1540 Buonvísi 1688 január 4-iki emlékirata.

1541 Buonvisi 1687 november 29-iki jelentése.

1542 Márczius 7-iki jelentése. Május 5-iki jelentésében említi, hogy a 150.000 forinton felül még 50.000 forintról szóló utalványt kapott.

1543 Buonvisi 1688 márczius 21-iki jelentése.

1544 Buonvisi április 4-iki jelentése.

1545 Az államtitkár 1688 április 17-iki chiffrirozott jegyzéke.

1546 Buonvisi május 9. és 30-iki jelentései.

1547 Buonvisi június 6., 20. és 27-iki jelentései.

1548 Buonvisi június 27-iki jelentése.

1549 Buonvisi július 4-iki jelentése.

1550 Jelentéseiben (például július 11. és 21-ikén) gyakran említi a tőlök vett és hozzájok írt leveleket.

1551 Buonvisi július 21-iki jelentése.

1552 Strattmann grófnak augusztus 5-ikén Buonvisihez írt levele.

1553 Buonvisinek augusztus 5-ikén Strattmann grófhoz írt levele.

1554 Buonvisi szeptember 10-iki jelentése.

1555 Buonvisi augusztus 22-iki jelentése. Ugyanakkor Lipótra is igyekezett hatni. Miután a szemrehányások és megrovások éveken át hatástalanoknak bizonyultak, hizelgéssel tett kisérletet. «Isten — így szólt hozzá — olyan fenség kifejezését adta arczvonásainak, hogy ezek a hódolat legmagasabb fokát ébresztik föl és senkisem merészel neki ellentmondani, ha személyesen osztja parancsait. Ezt önmagán tapasztalta. Mert habár jósága által fölbátorítva heves nyilatkozatokra ragadtathatta volna el magát, mihelyt arczvonásaira esett tekintete, félénk lett a szólásban. Még inkább éreznék ezt alattvalói, ha parancsolni akarna nekik.» Más alkalommal pedig arra intette, hogy minisztereit pontos engedelmességre szorítsa; az ezredeseket, «kik csak zsebeik megtöltésére gondolnak», bocsássa el; a pénzügyi igazgatásba jó rendet hozzon be; gondoskodjék arról, hogy a meghódított területek jó igazgatást kapjanak és a bekövetkezett változás kedvezéseit érezzék. (Buonvisi augusztus 29. és szeptember 5-iki jelentései.)

1556 Az államtitkár szeptember 4-iki jegyzéke.

1557 Buonvisi szeptember 19-iki jelentése.

1558 Buonvisi 1688 november 28. és 1689 január 9-iki jelentései.

1559 Az államtitkár 1689 január 8-iki jegyzéke.

1560 Buonvisi 1689 márczius 27-iki jelentése.

1561 A békealkudozások folyamán a háború nem szünetelt. A tavaszon Szigetvár hosszú ostromzár után megadta magát. Július vége felé Lajos bádeni őrgróf

Szerbországba nyomult, augusztus 29-ikén egy negyvenezernyi török sereget megvert, Nist hatalmába ejtette, majd a Dunához Viddin alá nyomult, ezt több erősséggel együtt megvívta és Havasalföldön helyezte el hadait téli szállásra. A következő évben szerencsétlenül folyt a háború. A törökök az elvesztettek egy részét (Belgrádot is) visszaszerezték.

1562 Buonvisi 1689 április 24-iki jelentése.

1563 Buonvisi 1689 május 1., 22. és 29-iki jelentései.

1564 Buonvisi 1689 május 29-iki jelentése.

1565 Az államtitkár 1689 június 18-iki jegyzéke.

1566 Buonvisi április 24-iki jelentése.

1567 Az államtitkár 1689 július 2., 9., 23-iki jegyzékei.

1568 Buonvisi XI. Incze utódja, VIII. Sándor pápa által 1690 szeptember 7-ikén luccai érsekké neveztetett ki. Tíz éven át kormányozta szülőföldjének egyházát. 1700 augusztus 25-ikén hunyt el. (*Guarnacci.* I. 142.)

1569 A Lengyelországba ugyancsak a török elleni háború czéljaira küldött összegek (36.000 forint hián) 3,000.000 forintot tesznek. (A pápai kincstár által megvizsgált számadások a római állami levéltárban.)

1570 Az 1689 augusztus 29. és 1697 augusztus 27-ikén kelt királyi adománylevelek, valamint a szerémi herczegségre vonatkozó egyéb okiratok közzé vannak téve *Giuseppe Avanci de Fermo* ily czimű munkájában: «Geografia istorica del Ducato e Provincia de Sirmio, conferito da Leopoldo I. a don Livio Odescalchi».

A III. KÖTETBEN IDÉZETT MUNKÁK TELJES CZIMEI.

Acta Tomiciana. epistolarum, legationum, responsionum, actionum et rerum gestarum Sigismundi Poloniae regis. IX. Posnaniae. 1886.

Ambró B. Malaspina pápai nuntius működése Erdélyben 1600. (A Katholikus Szemle 1887. évfolyamában.)

Angelini N. I venerabili servi di Dio canonico Marco Stefano Crisino, P. P. Stefano Pongrácz e Melchior Grodec di C. d. G. uccisi per la santa fede in Cassovia di Ungheria al 7 Settembre 1619. Roma, 1899.

Avanci di Fermo G. Geografia istorica del ducato e provincia de Sirmio conferito da Leopoldo I. a Don Livio Odescalchi. Roma, 1700.

Berthier. Epistolae Innocentii XI. P. ad principes. Romae, 1891.

Baronii Caesaris cardinalis, Odorici Raynaldi et Jacobii Laderchii Annales ecclesiastici denuo excusi ab Augustino Theiner XXXII—XXXVII. Paris 111. 1887.

Batthyányi I. Acta et scripta s. Gerardi episcopi Chanadiensis, cum serie episcoporum Chanadiensium. 1790.

Bonfinii Antonii. Historia Pannoniae. Coloniae. 1690.

Bubics Zs. Cornaro Frigyes velenczei követ jelentései Budavárának 1686-ban történt visszavételéről. Budapest, 1891.

Bucholtz. Geschichte der Regierung Ferdinand des Ersten. I—IX. Wien, 1831—1838.

Bunyitay V. A váradi püspökség története. I—III. Nagyvárad, 1883—4.

Calendar of letters and papers foreign and domestic of the reigne of Henry VIII. — IV/2—XV. (1526—1540). London, 1864—1895.

Calendar of *Letters,* despatches and state papers relating to the negotiations between England and Spain. III—VI. (1526—1543.) London, 1875—1895.

Calendar of state papers relating to english affairs preserved in the archives of Venice. IV—V. (1527—1554.) London, 1880—1895.

Camusat. Mélanges historiques. Troyes. 1619.

Caraffa C. Relatione dello stato dell' imperio e della Germania. 1628. (Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen. XXIII.)

Charriére E. Negociations de la France dans le Levant. I., II. Paris, 1848.

De Leva G. Storia documentata di Carlo V. — I—V. Venezia, 1863—1894.

Dittrich. Nuntiaturberichte Giovanni Morone's. Paderborn, 1892.
Dittrieh. Regesten und Briefe des Gaspar Contarini. Braunsberg, 1881.
Druffel. Beitrage zur deutschen Reichsgeschichte. I., II. München, 1873.
Eggo. Supplementum novum Purpural doctae. Augustae. 1729.
Ehses St. und A. Meister. Nuntiaturberichte aus Deutschland. 1585—1590. I. Paderborn. 1895.
Farlatus D. Illyrici sacri tomi VIII. Venetiis. 1751—1819.
Fermendzin E. Acta Bosnae potissimum ecclesiastica ab anno 925 usque 1752. Zagrabiae, 1892.
Firnhaber Fr. Die Krönung Maximilian's II. zum Könige von Ungarn. 1563. (Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen. XXII., kötet. 1860.)
Fraknói Vilmos. A magyar főpapok a trienti zsinaton. (A Magyar Sion 1863. évfolyamában.)
Fraknói V. Pázmány Péter és kora. I—III. Budapest, 1867—71.
Fraknói V. Pázmány Péter. Budapest, 1886. (A Magyar Történeti Életrajzok vállalatban.)
Fraknói V. Pázmány Péter levelei. I. Budapest, 1871.
Fraknói V. Magyar országgyűlési emlékek. I., IV. Budapest. 1874. 1876.
Fraknói V. XI. Incze pápa és Magyarország fölszabadítása a török járom alól. Budapest, 1886.
Fraknói V. Egy magyar jezsuita a XVI. században (Szántó István élete). (A Katholikus Szemle 1887. évfolyamában.)
Fraknói V. Brutus Mihály, Báthory István udvari történetírója. (A Századok 1887-iki évfolyamában.)
Fraknói V. Zrinyi Miklós pályájának vége. (Magyar Történelmi Tár. 1894. évfolyam.)
Fraknói V. A magyar királyi kegyúri jog szent Istvántól Mária-Teréziáig. Budapest, 1895.
Fraknói V. Oklevéltár a kegyúri jog történetéhez. Budapest. 1899.
Fraknói V. Possevino nagyváradi látogatása 1583-ban. (A Tiszántúl 1901. 81-ik számában.)
Fraknói V. Egy jezsuita-diplomata (Possevino) Magyarországban. 1583—1585. (A Katholikus Szemle 1902-iki évfolyamában.)
Fraknói V. János király és a római szent-szék. (A Századok 1902. évfolyamában.)
Friedensburg W. Nuntiaturberichte aus Deutschland. 1533—1559. I—IV., VIII., IX. Gotha 1892—1899.
Gérin. Recherches historiques sur l'assemblée de 1682. Paris, 1878.
Gindely Anton. Rudolf II. und seine Zeit. I., II. Prag, 1868.
La controversia di san *Girolamo* degli Schiavoni. Roma, 1901.
Gregorovius F. Urban VIII. im Widerspruch zu Spanien und dem Kaiser. Stuttgart, 1879.

Guarnacci. Vita et res gestae Romanorum Pontificum et Cardinalium I. Romae, 1751.
Hammer. Geschichte des Osmanischen Reiches. III. Pesth, 1840.
Hansen. Nuntiaturberichte aus Deutschland. 1572—1585. I., II. Berlin, 1892., 1894.
Hatvani M. Magyar történelmi okmánytár a brüsszeli országos levéltárból. I. Pest, 1857.
Horváth M. Magyarország története. IV., V. Pest, 1872.
Horváth M. Kisebb történelmi munkái. IV. Pest, 1868.
Horváth M. Zrinyi Ilona. Budapest. 1870.
Hübner A. Sixtus der V. — I., II. Leipzig, 1871.
Hurter F. Geschichte Ferdinand's II. und seiner Ältern. I—XI. Schaffhausen, 1850—1864.
Hurter F. Friedensbestrebungen Kaiser Ferdinand's II. Nebst des apostolischen Nuntius Carl Carafa. Bericht über Ferdinand's Lebensweise, Familie, Hof, Räthe und Politik. Wien, 1860.
Immich. Zur Vorgeschichte des Orlean'schen Krieges. Nuntiaturberichte aus Wien und Paris. (1685—1688.) Heidelberg, 1898.
Inchofer M. Annales ecclesiastici regni Hungariae. I. Romae, 1644.
Inveges A. Palermo nobile. III. Palermo, 1651.
Ipolyi A. Oláh Miklós levelezése. Budapest, 1875.
Ipolyi A. Veresmarti Mihály XVII. századi magyar író élete és munkái. Budapest, 1875.
Jászay P. A magyar nemzet napjai a mohácsi vész előtt. Pest, 1845.
Katona St. Historia critica regum Hungariae. XX—XXXV. Budae, 1798—1805.
Károlyi Á. Fráter György levelezése. Budapest, 1881.
Károlyi Á. Buda és Pest felszabadítása 1686-ban. Budapest, 1886.
Kazi Fr. Historia Hungariae. I—III. Tyrnaviae, 1737—1749.
Kertbeny. Magyarországra vonatkozó régi magyar nyomtatványok. Budapest, 1880.
Kiewning Hans. Nuntiaturberichte aus Deutschland. 1628—1635. Nuntiatur des Pallotto. 1628—1630. I., II. Berlin, 1895, 1897.
Kluczycky. Acta Joannis Sobieski. I—. Cracoviae, 1881.
Klopp O. Das Kriegsjahr 1683. Wien, 1883.
Koller J. Historia episcopatus Quinqueecclesiensis. VI. Pestini, 1802.
Knauz N. Kortan. Budapest, 1875.
Knauz N. A magyar egyház régi szokásai. — A ritus különfélesége. — Régi misekönyvek. — Breviáriumok. (A Magyar Sion 1861—1868. évfolyamaiban.)
Kollányi F. Esztergomi kanonokok. 1000—1900. Esztergom, 1900.
Kollár A. De originibus et usu perpetuo potestatis legislativae circa sacra apostolicorum regum Ungariae. Viennae, 1764.

Kovachich M. G. Scriptores rerum Hungaricorum minores. I—II. Budae, 1798.

Krones Fr. Geschichte Österreichs. III.

Le Grand. Histoire du divorce de Henry. VIII. Paris, 1688.

Le Plat. Monumentorum ad. historiam concilii Tridentini... amplissima collectio. I—VII. Lovanii, 1781—1787.

Lettere dei principi. Venezia, 1577.

Lünig. Epistolae procerum. Eueropae. III.

Marino Sanuto. Diarii. XLIII—LV. Venezia, 1896—1902.

Martene et Durand. Vetera scriptorum et monumentorum collectio. VIII. (Acta concilii Tridentini scripta ab Angelo Massarello concilii secretario et Johanne Curtenbroche Anglo, qui concilio interfuit.)

Massarelli A. Acta genuina ss. concilii Tridentini (ed. Theiner). I., II. Zagrabiae, s. a.

Mathaus—Voltolim. Die Betheiligung Clemens VIII. an der Bekämpfung der Türken in den Jahren 1592—1595. (A Römische Quartalschrift 1901. évfolyamában.)

Mednyánszky A. Petri Pázmány cardinalis legatio Romana. Pestini, 1830.

Michaud E. Louis XIV. et Innocent XI. d'aprés les correspondences diplomatiques inédits du Ministére des affaires etrangéres de France. I., II. Paris, 1882.

Miller F. Epistolae Petri Pázmány. I., II. Budae, 1822.

Molino. Documenti di storia italiana. II.

Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia. Vatikáni magyar okirattár. Második sorozat, II. kötet. Budapest, 1886.

Nuntiaturberichte aus Deutschland. Lásd: Friedensburg. Hansen. Schellhass. Steinherz.

Oláh M. l. Ipolyi.

Óváry L. III. Pál pápa és Farnese Sándor bíbornok Magyarországra vonatkozó diplomácziai levelezése. Budapest, 1879.

Óváry L. A M. T. Akadémia történelmi bizottságának oklevél-másolatai. II. Budapest, 1894.

Paltavicino Sforza. Vera oecumenici concilii Tridentini historia. Augustae Vindelicorum, 1769.

Panzer. Wiens Buchdruckergesehichte. Wien, 1782.

Pázmány P. l. Fraknói.

Péterffy C. Sacra Concilia ecclesiae romano-catholicae in regno Hungariae celebrata II. Posonii, 1742.

Pieper. Die Relationen des Nuntius Caraffa über die Zeit seiner Wiener Nuntiatur. 1621—1628. (A Historisches Jahrbuch der Görres-Gesellschaft 1881. évfolyamában.)

Pierling. Bathory et Possevino. Documents inédits. Paris, 1887.

Pierling. Papes et Tsars. (1547—1597.) Paris, 1890.

Pierling. L. Komulovića izvjestaj ilistoví. — Novi izvori o L. Komuloviću. (A Starine XIV. és XVII. kötetében. Zágráb, 1882., 1885.)

Pray G. Epistolae Procerum regni Hungariae. II., III. Posonii, 1806.

Pray G. Specimén Hierarchiae Hungaricae complectens seriem chronologicam archiepiscoporum et episcoporum Hungariae. I., II. Posonii, 1776., 1779.

Pray G. Annales regum Hungariae. V. Vindobonae, 1770.

Ranke L. Die römischen Päpste in den letzten vier Jahrhunderten. I—III. Leipzig, 1874.

Rocco de Cesinale. Storia delle missioni dei Capuccini. II. Roma, 1872.

Quellen zur bayerischen und deutschen Geschichte. IV. München, 1857.

Rimely C. Historia collegii Pazmaniani. Viennae, 1865.

Samuelfy Lorandus (Gottfried Schwarcz). Andreae Dudich orationes quinque. Halae, 1743.

Sarpi P. Historia del concilio Tridentino di Pietro Soave Polano. Londini, 1619.

Sauer A. Rom und Wien im Jahre 1683. Ausgewählte Actenstücke aus römischen Archiven zur II. Säcularfeier der Befreiung Wiens als Festgabe des unter allerhöchstem Protectorate stehenden Priestercollegiums von Campo Santo zu Rom. Wien, 1883.)

Schelhass K. Nuntiaturberichte aus Deutschland. 1572—1585. III. Berlin, 1896.

Schwarz W. Der Briefwechsel des Kaisers Maximilian II. mit Papst Pius V. Paderborn, 1889.

Sickel Th. Zur Geschichte des Concils von Trient. Wien, 1872.

Simonyi E. Magyar történelmi okleváltár londoni könyv- és levéltárakból. Pest, 1859.

Sörös P. Forgách Ferencz. (A Századok 1900. évfolyamában.)

Steinherz. Nuntiaturberichte aus Deutschland. 1550—1572. I. Wien, 1897.

Steinhuber A. Geschichte des Collegium Germanicum Hungaricum in Rom. I., II. Freiburg, 1895.

Szabó K. Régi magyar könyvtár. Budapest, 1879.

Szalay L. Adalékok a magyar nemzet történetéhez a XVI. században. Pest, 1859.

Szilágyi S. Cariglio Alfonz diplomácziai működése. Budapest, 1877.

Szilágyi S. Erdélyi országgyűlési emlékek. IV. Budapest, 1878.

Szilágyi S. Rajzok és tanulmányok. II. Budapest. 1875.

Theiner A. Vetera monumenta historiam Hungariae sacram illustrantia. II. Romae, 1860.

Theiner A. Vetera monumenta Poloniae et Lithvaniae gentiumque finitimarum historiam illustrantia. II. Romae, 1861.

Theiner A. Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia. I., II. Romae, 1863. Zagrabiae, 1875.

Theiner A. Annales ecclesiastici quos post Caesarem card. Baronium, Odoricum Raynaldum ac Jacobum Laderchium ab a. 1572 ad nostra usque tempora continuat. I—III. Roma, 1855.

Theiner A. Monuments historiques relatifs aux regne d'Alexis Michalowits, Feodor III. et Pierre le Grand. Rome, 1859.

Trenta. Memorie per servire alla storia politica del cardinale Francesco Buonvisi. I., II. Lucca. 1818.

Verancsics Antal összes munkái. Közli Szalay L. és Wenzel G. I—XII. Pest, 1860—1875.

Veszely K. Erdélyi egyháztörténelmi adatok. I. Kolozsvár, 1860.

Walizewski. Acta quae in Archivo Ministerii rerum éxterarum Gallici ad Joannis III. regnum illustrandum spectant. Cracoviae, 1879.

Werbőczi St. Tripartitum opus juris consvetudinarii inclyti regni Hungariae. Viennae, 1561.

Wieszlowski. Vincens Lauro éréque de Mondovi nonce apostolique en Pologne et ses dépeches inedits au cardinal de Come. Varsovie, 1887.

